EUSEBIU DE CEZAREEA

VIAȚA LUI CONSTANTIN CEL MARE

C O L E C Ț I A ^

PĂRINȚI ŞI SCEIITOKI BISERICEŞTI

A P A R E DIN INIȚIATIVA
PATRIARHULUI

IUSTIN

ŞI SE CONTINUA SUB
ÎNDRUMAREA PREA FERICITULUI
PĂRINTE

T E O C T I S T

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

COMISIA DE EDITARE :

Episcop Dr. VASILE TlRGOVIŞTEANUL, VICAR PATRIARHAL (preşedinte) , ⌊Pr. DUMITRU SOARE~)(vicepreşedinte), Pr. Prof. ŞTEFAN ALEXE, Pr. Prof. TEODOR BODOGAE, Prof. NICOLAE CHIȚESCU, Pr. Prof. CONSTANTIN CORNIȚESCU, Prof. ALEXANDRU ELIAN, Prof. IORGU IVAN, Pr. Proi. DUMITRU STÂNILOAE, ION CIUTACU (secretar).

PĂRINŢI ŞI SCRIITORI BISERICEŞTI

---------- 14 ----------

EUSEBIU DE CEZAREEA

SCRIERI

PARTEA A DOUA

VIATA LUI CONSTANTIN CEL MARE

CARTE TIPĂRITA CU BINECUVINTAREA PREA FERICITULUI PĂRINTE

TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

STUDIU INTRODUCTIV DE

PROF. DR. EMILIAN POPESCU

TRADUCERE ŞI NOTE DE

RADU ALEXANDRESCU

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMANE Bucureşti - 1991

STUDIU INTRODUCTIV

La începutul «epocii de aur» a literaturii creştine din secolul al IV-lea un loc de frunte l-a deținut Eusebiu de Cezareea. Cunoscut mai cu seamă ca istoric al Bisericii şi supranumit chiar «părinte al istoriei ecle-siastice», Eusebiu a scris numeroase lucrări şi în alte domenii, remar-cîndu-se ca exeget, teolog, apologet şi polemist. Lucrările sale se disting printr-o mare erudiție, o bună cunoaştere a Scripturii, a istoriei, literaturii antice, 'cronologiei, filologiei, paleografiei, filosof iei şi geografiei. Deşi stilul său nu era nici plăcut, nici strălucit, cum spune Fotie în secolul al LX-lea, şi ca teolog a avut tendințe ariene, multe din lucrările sale au supraviețuit în cursul timpului mai cu seamă prin marea masă de informații culese din arhive, în bună parte azi dispărute. De aceea, Eusebiu contează azi mai cu seamă ca istoric. El a fost însă foarte muncitor pînă la adînci bătrîneți. Cu excepția lui Origen, Eusebiu depăşeşte pe toți scriitorii Bisericii de răsărit, prin amploarea cercetărilor şi a erudiției[1]*. Totuşi, multe din lucrările sale s-au pierdut, fiind cunoscute numai după titlu, citate de el însuşi sau de alți scriitori; din unele se păstrează doar fragmente. Deşi ca istoric a fost pasionat cercetător al trecutului, Eusebiu a relatat pe larg evenimentele timpului său, în care a fost angajat activ. El a cunoscut nu numai perioada persecuțiilor sîngeroase împotriva Bisericii de la începutul secolului al* JV-lea, dar şi *pacea acordată de Constantin cel Mare şi disputele doctrinare de după aceea. Stimat ca savant de întreaga lume romană de atunci, şi chiar de împăratul Constantin cel Mare, căruia i-a cîştigat bunăvoința şi prietenia, el a jucat uri rol activ şi în viața Bisericii, ca episcop de Cezareea în Palestina* **fi** *personalitate teologică.*

1. Quasten, *Initiation aux Peres,* p. 44.

VIAȚA

Cu toate că Eusebiu a scris o operă vastă şi variată şi a jucat un rol activ în societatea timpului, despre viața lui avem destul de puține ştiri. El a evitat să dea amănunte despre persoana sa, socotind că aceasta ar dăuna gloriei sale în posteritate. Prin firea sa el era înclinat să relateze mai cu seamă evenimente externe de persoana sa. Nici biografia scrisă de Acacius, elevul şi succesorul său la scaunul de Cezareea, nu ni s-a păstrat. Unele date despre el le culegem totuşi din lucrările lui Eusebiu de Emesa, ucenic al său, sau ale altor contemporani, ca sfîntul Athanasie cel Mare, Alexandru al Alexandriei, Arie, Eusebiu de Nicomidia. Ceva mai tîrziu, istoricii bisericieşti Socrate, Sozomen, Theodoret de Cyr şi Iero-nim scriu şi ei despre el.

în sfîrşit, în Actele Sinodului VII ecumenic de la Niceea (787) şi în lucrarea Antirrhetica a patriarhului Nichifor Mărturisitorul, Eusebiu este citat cu opinii eretice în legătură cu cultul icoanelor.

Data naşterii *nu se cunoaşte exact, dar învățații opinează că ea trebuie fixată între anii 260-264*[2]*, oricum înainte de toamna anului 264. Eusebiu pare să se fi născut la Cezareea Palestinei, de care vorbeşte cînd era episcop ca de «Oraşul (cetatea) nostru» (rj fjficrepa nâhg) şi, cum în vremea aceea era obiceiul de a se hirotoni episcopi dintre preoții băştinaşi ai unei localități, această indicație a fost luată în considerare pentru susținerea ca loc de baştină al lui Eusebiu, Cezareea Palestinei. Dinfehd cum Eusebiu vorbeşte în lucrările sale despre evrei, se exclude faptul ca el să fi fost de origine iudaică. Nu se ştie însă nici dacă în momentul naş-terii sale familia sa era creştină. Tinerețea şi-a petrecut-o în Palestina şi, aşa cum spune el însuşi (V. C. I, 19), ca tînăr a avut prilejul să-l vadă pentru prima oară pe Constantin cel Mare, pe cînd acesta a venit în Palestina (296), ca însoțitor al împăratului Dioclețian (284-305).*

Eusebiu a fost botezat la Cezareea şi tot aici a primit primele îndrumări religioase. Credo *(simbolul), pe care mai tîrziu îl va prezenta Sinodului I ecumenic de la Niceea, l-a învățat aici. Eusebiu a fost hirotonit preot aici de episcopul Agapius al Cezareei.*

Instrucția şi-a făcut-o sub îndrumarea preotului Pamfil, un mare învățat din Fenicia, care era adept şi ucenic al lui Origen. Pamfil s-a îngrijit de biblioteca lui Origen, refăcînd-o, apoi întemeind aici o şcoală după modelul predecesorului său, orientată mai cu seamă spre critică de text şi exegeza Sfintei Scripturi. Sub influența lui Pamfil, Eusebiu a adoptat vederile origeniste, rămînînd loial acestora întreaga viață, deşi nu totdeauna necritic. La Biblioteca şi Şcoala lui Pamfil, Eusebiu a citit opere ale literaturii creştine şi păgîne, scoțîndu-şi material pentru

2. Moreau, *Eusebius* în *RAC,* col. 1052.

propriile sale lucrări, dar mai ales studiind, copiind şi cercetînd texte ale Sfintei Scripturi. Pamfil i-afost lui Eusebiu nu numai maestru, ci şi prieten şi colaborator apropiat, iar recunoştința şi dragosteafață de el au fost atît de mari, încît el s-a numit după aceea Eusebiu al lui Pamfil, *adică fiul spiritual al acestuia. Fericitul*

Ieronim îl numeşte pe Eusebiu aşa, şi tot astfel este menționat şi în cele mai multe manuscrise. După moartea martirică a lui Pamfil, la 16 febr. 309, Eusebiu a scris (se pare prin 311-313) biografia acestuia, din păcate pierdută. Tînărul Eusebiu a audiat însă şi prelegerile celebrului exeget Dorothei din Antiohia, a mers apoi pentru completarea instrucției sale şi la Cezareea Philippi, unde, în fața unei case atribuite de localnici femeii căreia Mîntuitorul i-a oprit curgerea sîngelui, a văzut statuia Domnului Hristos[3].

Eusebiu a fost un asiduu cercetător şi această pasiune l-a dus şi la Ierusalim, unde a lucrat în biblioteca episcopului Alexandru. Zelul pentru studiu a fost mare şi tînărul Eusebiu a putut beneficia nu numai de profesori buni, ci şi de perioada de pace, pe care a cunoscut-o Biserica după moartea împăratului Valerian (253-259), înverşunat persecutor al creştinilor, care a durat pînă în anul 303 (24 febr.), cînd a început marea persecuție dezlănțuită de Dioclețian şi Galeriu. Cu mici întreruperi această mare persecuție a durat pînă la 30 apr. 311, cînd Galeriu împreună cu Constantin şi Liciniu dau decretul de toleranță.

Pînă la această ultimă mare criză din istoria creştinismului şi înainte de pacea acordată de Constantin şi Liciniu în 313 Eusebiu a reuşit să redacteze importante lucrări şi anume Cronica *(Xpovixoî xavoveg xai anzo/jr)* raxvro&OTfc *ioropCag* ***'EMrjvcji/),*** Istoria eclesiastică *(cărțile I-VII) şi*

3. Eusebiu, *Istoria bisericească,* VII, 18, 1-4,: «întrucît am pomenit de acest oraş, socot că nu e bine să trec cu vederea o povestire vrednică de a fi ştiută de urmaşi. Anume că femeia aceea, căreia îi curgea sînge, despre care aflăm din Sfînta Evanghelie (Matei, 9, 20 **şi** urm.; Marcu, 5, 25 şi urm.,; Luca, 8,43) că Mîntuitorul a vindecat-o de suferința ei, va fi venit din Cezareea Philippi. Se arată şi azi casa ei şi că ar mai exista prețioasa amintire îh legătură cu minunea, pe care i-a făcut-o Mîntuitorul... Pe piatra de sus din fața porții casei, în care a locuit femeia, este statuia din bronz a unei femei, care, aplecată în genunchi, întinde mîinile înainte, întocmai ca o femeie care se roagă. în fața ei se află, din acelaşi metal, figura unui bărbat în picioare, îmbrăcat frumos cu o mantie dublă şi care întinde mîna către femeie. La picioarele bărbatului creşte lîngă o coloană o plantă curioasă, care ajunge pînă la tivul mantiei de bronz şi aceasta ar fi leacul împotriva tuturor bolilor. Această statuie trebuie să fie chipul lui Iisus şi se păstrează pînă astăzi; am văzut-o cu proprii mei ochi, cînd am zăbovit în acel oraş. Nu trebuie să ne mirăm de faptul că **pagi**nii, pe care Mîntuitorul i-a dăruit atunci cu binefaceri, **i**-au ridicat asemenea monumente. Căci noi am văzut şi chipurile apostolilor săi Pavel şi Petru şi chiar chipul lui Hristos însuşi, pictat în culori. Era de aşteptat, deci, ca cei vechi să cinstească fără rezervă pe salvatori, după obiceiul lor păgîn». M-am ghidat în această traducere de lucrarea: Eusebius von Caesarea, *Kirchengeschichte,* herausgegeben und eingeleitet von Heinrich Kraft. Die tîbersetzung von Philipp Haeuser (Kempten 1932), neu durchgesehen von Hans Armin Gărtner, Miinchen, 1967.

Introducere elementară generală *(păstrată fragmentar). Persecuția începută în anul 303 a stingherit activitatea cărturărească a lui Eusebiu, dar n-a întrerupt-o cu totul. Din cauza ei el a fost obligat săpărăsească Cezareea şi să meargă la Tyr, iar apoi în pustiul Thebaidei din Egipt, unde, după o vreme, a fost şi arestat. Nu ştim cînd se plasează fuga lui din Cezareea şi arestarea în Egipt, dar se crede că la începutul perioadei de persecuție*[4]*. în noiembrie 307 Pamfil a fost arestat şi pînă la decapitarea sa la 16 februarie 309 colaborarea dintre el şi Eusebiu n-a încetat. Unii învățați susțin că amîndoi au alcătuit atunci (pînă în 308) cele* 5 *cărți din*

Apologia lui Origen. *Cartea a Vl-a a fost scrisă de Eusebiu singur după moartea lui Pamfil. Din păcate întreaga lucrare s-a pierdut.*

Şi alte lucrări au fost elaborate de Eusebiu în primul deceniu al secolului al TV-lea, în plină perioadă de persecuţie, unele păstrate, altele pierdute şi cunoscute doar din scurte referiri la ele, după titlu sau din fragmente.

Lapuţin timp după restabilirea păcii pentru Biserică în 313 Eusebiu a fost ales episcop de Cezareea înlocui lui Agapius, mort între timp. Nu se cunoaşte anul exact al preluării acestei funcţii, dar Agapius a murit între 313-315, iar înainte de 315 Eusebiu era deja episcop[5]*. în primii 10 ani de episcopat activitatea scriitoricească a lui Eusebiu, atît cît ea ne este cunoscută, a fost mai puţin intensă în comparaţie cu cea anterioară episcopatului. Cauza pentru încetinirea ritmului de pregătire şi publicare a lucrărilor ştiinţifice rezidă probabil în angajarea lui Eusebiu îfi munca de reorganizare a vieţii eparhiei sale, după distrugerile suferite în timpul persecuţiei. De altfel, eparhia sa era cea mai importantă din Palestina, Cezareea devenind, după scăderea rolului Ierusalimului, distrus de romani, metropola politică a întregii provincii. în cartea X, 2,1-3 a* Istoriei eclesiastice, *Eusebiu se referă la munca de reconstrucţie, care a avut loc, la reorganizarea vieţii creştine, la acţiunea de recîştigare a bunurilor pierdute, la bucuria generală, care cuprinsese clerul şi poporul: «Am văzut cum în fiecare loc, care cu puţin timp înainte fusese adus la ruină de tiranii fără de Dumnezeu, cum s-a revenit la viaţă din lunga amorţeală şi decădere, cum iarăşi s-au ridicat biserici din temelie pînă la mare înălţime şi au devenit mai măreţe decît cele distruse mai înainte. Măriţii împăraţi (Constantin şi Liciniu) au lărgit şi înmulţit, prin legi continui date înfavoarea creştinilor, harul de sus, de care ne-afăcutpăr-taşi Dumnezeu, episcopii au primit scrisori imperiale, cinstiri şi daruri în bani de la împăraţi... Au avut loc sărbători de înnoire în oraşe şi sfinţiri de locaşuri de rugăciune, construcţii noi, adunări ale episcopilor, din depărtări şi ţări străine oamenii au revenit la casele lor, neam cu neam trăieşte acum în pace, mădularele trupului lui Hristos se află într-o armonie*

4.Bigelmair, *Eusebivs Pamphili,* p. IX: vermutlich war es am Anfang der Verfol-gung des Pamphilus.

5.Moreau, op. *cit,* (capitolul primii ani de episcopat); Bigelmair, op. *cit,* crede a fi devenit episcop din 313.

deplină... Puterea Duhului lui Dumnezeu pătrunde toate mădularele, ele devenind o inimă, o credinţă plină de bucurie şi toate aduc slavă lui Dumnezeu».

împăratul Constantin i-a dat lui Eusebiu însărcinări speciale în legătură cu această muncă vastă de reorganizare a vieţii creştine în Palestina (VC, II, 45, 46; III, 25 şiirm.).

După Sinodul I ecumenic de la Niceea activitatea scriitoricească a lui Eusebiu devine şi mai intensă, din această perioadă datînd şi lucrările care sînt cuprinse în acest volum: Viaţa lui Constantin, Discursul festiv la 30 de ani de domnie (Tricennalia) *şi* Discursul rostit cu prilejul sfinţirii Bisericii Sfîntului Mormînt de la Ierusalim. *Tot în această vreme Eusebiu devine unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori şi prieteni ai împăratului Constantin, căruia îi influenţează adesea politica religioasă.*

Eusebiu n-a supraviețuit mult morții lui Constantin (22 mai 337). Deşi nu se cunoaşte anul exact al morții sale, se consideră că el a încetat din viață prin anii 339-340. După această dată numele său nu mai este menționat. Socrate (Hist. eccl. *II, 4) şi Sozomen* (Hist. eccl. *III, 2) datează moartea sa între întoarcerea sfîntului Athanasie la Alexandria (337) şi moartea lui Constantin II (340). în tot cazul, Acacius, succesorul său, a luat parte în anul 341 la un sinod la Antiohia, reprezentînd Cezareea Palestinei*[6].

*
* *

Dar, aşa cum am spus, Eusebiu n-a fost numai un om cufundat în cercetare şi autor a numeroase cărți. Prestigiul pe care şi-l cîştigase ca erudit, exeget şi istoric, ca episcop al unei cetăți importante, apoi trecerea de care se bucura pe Ungă împăratul Constantin, toate l-au atras şi în viitoarea disputelor doctrinare ale vremii. Cea mai de seamă controversă doctrinară, în care s-a amestecat, a fost arianismul. Arie îşi făcuse, în vremea aceea cunoscută, la Alexandria, învățătura sa eretică despre Fiul lui Dumnezeu şi a fost excomunicat pentru aceasta, de sinodul episcopilor prezidat de Alexandru al Alexandriei; atunci el s-a adresat lui - Eusebiu cerîndu-i sprijinul. Cu ajutorul lui Eusebiu, al altor episcopi orientali şi al lui Eusebiu de Nicomidia s-a organizat în Bythinia un sinod, care, fără_să aprecieze profunzimea şi gravitatea problemei, a găsit nevinovat pe Arie şi i-a cerut lui Alexandru să-l reintegreze. La refuzul episcopului de Alexandria, Eusebiu a

6. T.D. Barnes, *Constantin and Eusebius,* Cambridge, Massachusetts and London, 1981, p. 263.

organizat, cu sprijinul unor episcopi din Palestina, un sinod la Cezareea în anul 324 (puțin înainte de lupta de la Chrysopolis, Ungă Chalcedon, între Constantin şi Liciniu, care a avut loc în toamna acelui an), unde s-a hotărît ca Arie să-şi reia funcțiile sale, dar să se supună episcopului său. Atitudinea pro-ariană a lui Eusebiu s-a manifestat şi la sinodul dinAntiohia, convocat la 20 decembrie 324 sau la începutul anului 325, cu scopul de a alege un nou episcop în locul celui decedat (Philogonius, după unii[7]*, Theodo-tos, după alții*). Refuzînd să recunoască* Expunerea de credință *CExdsoig mozswi;) ortodoxă, adoptată acolo, Eusebiu a fost excomunicat, împreună cu episcopii Theodot de Laodicea, Narcissus de Neronias, care «ca şi cum ar fi uitat de Sfînta Scriptură şi învățătura apostolică... au manifestat puncte de vedere opuse. Spunînd-o clar, ei au dovedit că au aceleaşi vederi cu Arie...»*[9]

Excomunicarea a fost proclamată doar provizoriu, deoarece episcopii prezenți la Antiohia nu vroiau să anticipeze hotărîrea sinodului convocat de Constantin laAncyra, tocmai cu scopul de a se pronunța în problema ariană. Pînă la urmă, împăratul Constantin a socotit că nuAncyra este locul cel mai potrivit pentru un sinod general (ecumenic), ci Niceea în Bithynia, mai aproape de reşedința sa imperială. Sinodul a fost convocat în 20 mai 325 şi este cunoscut în istorie ca primul Sinod ecumenic. *La acest sinod Eusebiu, deşi era recunoscut ca mare învățat, a venit ca acuzat şi n-a jucat în desfăşurarea lucrărilor şi luarea hotărîrilor*

un rol hotărîtor, aşa cum s-a crezut. El n-a avut nici preşedenţia, n-a rostit nici cuvîntul de salut pentru împărat şi ceilalţi participanţi, ci acest rol l-au avut Eustaţius de Antiohia, Alexandru de Alexandria, Athanasie. şi Eusebiu de Nicomidia. Menţiunea din Vita Constantini *III, 11, potrivit căreia cuvîntarea de salut rostită «de conducătorul rîndului din dreapta» (bTcvde&ovTfjl^ognpojreuu*>), adică de cel care se afla în capătul rîndului din dreapta împăratului, şi o precizare că acest vorbitor se numea Evcefiioţ b emoxonxcx; se referă, de fapt, la Eusebiu de Nicomidia, care, ca gazdă a sinodului, era justificat să aibă acolo un rol de frunte. Unii învăţaţi socot mai probabilă deschiderea sinodului de către Eustaţius de Antiohia[10].*

La sinod Eusebiu a fost obligat să facă Mărturisirea de credinţă, ca o dovadă a dreptei sale credinţe. Această «Mărturisire» era, de fapt, Simbolul de botez din Cezareea, pe care l-a prezentat ca propriul său

7. Wallace-Hadrill, *Eusebius,* p. 24.
8. Moreau, op. *cit.*
9. Wallace-Hadrill, op. cit., p. 25.
10. Moreau, op. *cit.*

Credo[11]. *Excomunicarea lui Eusebiu a fost astfel ridicată cu aprobarea împăratului. Rolul lui la sinod, în redactarea Simbolului de credinţă, n-a putut fi, deci, important şi nici chiar în discuţiile privind sărbătorirea Pastelor, deşi el se ocupase cu probleme de cronologie şi istorie. De altfel, la sinod Eusebiu s-a depărtat de arienii extremişti, fiind prin firea lui un om al compromisului. El socotea, ca şi la începutul crizei ariene, că problema poate fi rezolvată prin concesii reciproce. Pe de altă parte, Eusebiu de Nicomidia ne spune că Eusebiu de Cezareea era condus în controversele bisericeşti mai de grabă de simpatii personale, decît de considerente teologice. Astfel, el a trebuit să se plece în faţa argumentelor lui Alexandru, Athanasie şi a altor teologi şi să semneze hotărîrile sinodului.*

Totuşi, la Niceea Eusebiu a cîştigat, în sensul că i-a fost ridicată excomunicarea Sinodului de la Antiohia şi, în al doilea rînd, l-a cunoscut îndeaproape pe împăratul Constantin, căruia i s-a impus prin erudiţie, elocinţă, talent diplomatic şi spirit de supunere, putînd mai tîrziu să-l influenţeze în politica sa religioasă.

După Sinodul de la Niceea Eusebiu n-a rămas însă fidel hotărîrilor dogmatice semnate acolo. împreună cu Eusebiu de Nicomidia, şi el filo-arian, au început lupta pentru îndepărtarea din scaune a ierarhilor ortodocşi, reuşind să înlăture pe Eustaţie de Antiohia (în 330), şi Asklepios de Gaza (în 325 sau 326), pe acesta din urmă, fiindcă ceruse excomunicarea sa la Ancyra. Şi sfîntul Athanasie, devenit episcop de Alexandria după moartea lui Alexandru, a avut de suferit din cauza maşinaţiilor lui Eusebiu. Bucurîndu-se de' sprijinul împăratului, a primit de la acesta preşedenţia unui sinod la Cezareea Palestinei în primăvara anului 334, care trebuia să judece pe Athanasie. Deoarece acesta din urmă nu s-a prezentat, sinodul n-a avut loc, dar în anul următor (335), la sinodul convocat de Constantin la Tyr, Athanasie a fost învins prin lucrarea din umbră a lui Eusebiu. Şi după

aceea, cînd Athanasie a cerut sprijinul împăratului la Constantinopol şi cînd Constantin a convocat pe participanţii de la Niceea pentru a clarifica unele probleme, Eusebiu a făcut parte din partida care se formase la palat împotriva lui Athanasie.

Un alt adversar al lui Eusebiu a fost Marcellus *de Ancyra. împotriva lui, Eusebiu a scris lucrări* (Contra Marcellum) *care trebuiau să arate că învăţătura sa nu era ortodoxă şi să justifice hotărîrea de condamnare a unui sinod la Constantinopol, convocat de Constantin în anul 330 cu episcopii din Pont, Asia, Thracia şi Moesia. Deşi Eusebiu n-a fost de faţă, opiniile sale au avut un rol hotărîtor în condamnare.*

11. Amănunte despre această *Mărturisire* găsim în scrisoarea adresată de Eusebiu comunităţii din Cesareea; v. Athanasius, *De decretis Nicaenae synodi,* VII, appendix; Socrate, *Hist. eccl,* I, 8; Theodoret, *Hist. eccl,* 1,12; cf. Wallace-Hadrill, op. *cit,* p. 27-28.

EUSEBIU ŞI CONSTANTIN

Aşa *cum am spus, Eusebiu s-a bucurat de o deosebită trecere pe lingă împăratul Constantin. Ca unul care cunoscuse perioada cruntă a persecuţiilor şi daunele imense aduse Bisericii, Eusebiu vedea în Constantin pe omul providenţial, ajuns să reglementeze raporturile dintre Stat şi Biserică. Constantin era, în concepţia lui Eusebiu, trimisul Providenţei divine, întruparea calităţilor de conducător ideal. De aceea, el s-a pus cu totul în serviciul lui Constantin, sprijinind acţiunile acestuia în favoarea Bisericii, scriind lucrări menite să-i glorifice faptele în toate domeniile. Eusebiu a devenit un fel de scriitor de curte al lui Constantin. Glorificarea lui Constantin este făcută mai cu seamă* în Vita Constantini şi Laus Constantini (Tricennalia), *unde acesta apare ca alesul lui Dumnezeu şi împăratul ideal. Cititorul acestei cărţi îşi va da singur seama de modul cum îl vedea Eusebiu pe Constantin, de aceea nu mai stăruim asupra altor amănunte.*

OPERA

Aşa cum am spus, din numeroasele lucrări alcătuite de Eusebiu, unele nu ne sînt cunoscute decît după titlu, din fragmente sau din scurte referiri la ele, ale lui sau ale altora. Ieronim spune că Eusebiu a scris nenumărate volume, dar din ele citează doar o parte[12]. Listele alcătuite mai tîrziu de Fotie în secolul al IX-lea[13], de Nichifor CaUist în secolul al XTV-lea[14] şi de Ebed Jesu bar Berikha[15] sînt şi ele incomplete. Cu toate acestea, specialiştii moderni au alcătuit un catalog de titluri destul de cuprinzător. Dacă unele lucrări s-au pierdut, totuşi multe s-au păstrat în original sau în traduceri siriace, armene, georgiene ori latine. Pentru unele lucrări s-a putut stabili şi cronologia lot, pentru altele însă nu. Deoarece o înşiruire a lor este dificilă, le vom prezenta aici după conţinutul lor.

Scrieri biblice şi exegetice

Educat în şcoala lui Pamfil, care la rîndul său moştenise de la Origen preocuparea pentru studiul textului Sfintei Scripturi, Eusebiu a consacrat o bună parte din activitatea sa copierii, stabilirii, prelucrării şi editării Vechiului şi Noului Testament. Strădania aceasta este atestată de multe manuscrise ale Sfintei Scripturi, care poartă numele lui. împăratul Constantin, cunoscând:

12. Hieronymus, *De viris UI.* 81.
13. Photius, *Bibliotheca,* cod. 9, 113, 27, 39, 118, 127.
14. Nichifor Callist, Hist. eccl., VI, 37.
15. *Ebed Jesu Catal. libr, syr.,* apud I.S. Asemani, *Bibliotheca orientalis,* ILT, 1, Roma, 1725, p. 18 şi urm.; reprodus de E. Preuschen, în A. v. Harnack, *Geschichte der altchristlichen Literatur,* I, Leipzig, 1893, p. 552.

această preocupare şi renumele şcolii de la Cezareea s-a adresat lui Eusebiu cu rugămintea de a-i procura 50 de exemplare ale Sfintei Scripturi «pe pergament de cea mai bună calitate, cu caractere uşor de citit şi într-un format uşor de mînuit, scrise de caligrafi, care-şi cunosc bine meseria şi care să fie de folos la 50 de biserici din Constantinopol» (VC, IV, 36).

1. *întrebări şi răspunsuri în Evanghelii* (Ilepî xcov ev EUCXYYCA.ÎOI<; **CTyrn** ^CXTCOV xai Aucetov sau Ilepî Siacpovuxc. EuaYY^fow» după Ieronim), a fost scrisă, după cît se pare, înainte de anul 312 . Lucrarea este un răspuns la întrebările puse de doi clerici şi se împarte în două părți: prima este adresată lui *Ştefan* (în două cărți) şi răspunde la 16 divergențe din Evanghelii privitoare la neamurile din care se trăgea Mîntuitorul şi la copilăria Sa; a doua, este dedicată lui *Marinus* (o singură carte), în care răspunde în patru puncte la divergențele privitoare la înviere. Din lucrare nu se păstrează decît fragmente în greceşte şi siriacă şi un rezumat (epitome).

2. *Onomasticonul* (Ilepî TWV -cojtix&v ovofid-rov TQV ev *fjzia* Ypaepfj) alcătuit înainte de anul 331[17], sau mai exact între 326-330[18]. Este un fel de dicționar al locurilor biblice în ordine alfabetică, cu indicații geografice şi istorice şi cu denumirea actuală din vremea lui Eusebiu. Foarte apreciat, *Onomasticonul* a fost tradus şi în latină de Ieronim, care i-a făcut unele corecturi şi adaosuri. Păstrat în greceşte şi latineşte, el reprezintă un izvor important privitor la topografia Țării sfinte.

Dar Onomasticonul nu este decît a patra parte dintr-o lucrare mai mare asupra geografiei biblice alcătuită de Eusebiu la îndemnul episcopului Paulin de Tyr. Cele trei părți s-au pierdut. Ele cuprindeau: 1. O *transpunere în greceşte a denumirilor de neamuri ebraice menționate în Sfînta Scriptură; 2. O descriere a vechii Iudei şi a celor 12 triburi;* 3. *Un plan al Ierusalimului şi al templului.*

3. *Comentariu la Isaia* ('Ynouvniiaxa ei<; 'Hoaîav).

Scrisă probabil după anul 324, adică după înlăturarea lui Liciniu de către Constantin[19], cuprindea 10 sau 15 cărți (după Ieronim, *De viris UI.,* 81, şi Comentariu la Isaia). Considerată pierduta, lucrarea a fost descoperită aproape în întregime pe marginea unui manuscris din Florența (Bibi. Laurentiana, Plut., XI, 4)[20]. în comentariul său Eusebiu este dependent de Origen, pe care-1 citează frecvent.

16. Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.
17. Quasten, op. cit., p. 481.
18. Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.
19. Bigelmair, op. cit., p. XXXV; Wallace-Handrill, op. cit., p. 57.
20. A. Moehle, Der *Jesaia Kommentar des Eusebius von Kaisareia fast vollständig wieder aufgefunden,* Zeitschrift fur die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche, 33, 1934, p. 87-89. .

4. Despre sărbătoarea Paştilor (lămurire mistică) (Ilepi **τοΟ** *H&oxa* eop-riîg (jiuouxfî *âvaxakvtyiț)* alcătuită în anul 325[21] sau în 334[22] şijpăs-tratâ doar în fragmente. A fost dedicată lui Constantin (VC, IV, 34). In ea se expunea importanța şi semnificația Paştilor la evrei şi creştini şi se condamna obiceiul de a se sărbători o dată cu evreii.

5. *Comentarii la Psalmi* **('YTCouvrj|j,aTa** ei<; *xovț aXpoiț),* lucrare scrisă după anul 330[23] sau după 335[24]. Este privită ca una din cele mai importante opere exegetice, distingîndu-se prin erudiție şi spirit critic. Ea a fost tradusă de două ori în limba latină şi s-a bucurat de apreciere din partea scriitorilor patristici.

6. *Canoanele evanghelice,* lucrare nedatată, în care Eusebiu a introdus un nou sistem de împărțire a Evangheliilor dispunînd conținutul lor în capitole *(sectiones),* numerotate în continuare, apoi aşezîndu-le în 10 tabele *(canones),* pentru a arăta concordanța dintre ele şi anume: canonul I: texte comune tuturor celor patru evanghelii; II. comune la Matei, Marcu şi Luca; III. comune la Matei, Luca şi Ioan; IV. comune la Matei, Marcu şi Ioan; V. comune la Matei şi Luca; VI. comune la Matei şi Marcu, şi aşa mai departe. Aceste tabele puteau fi folosite împreună cu cifrele secțiunilor (capitolelor) din textele evangheliilor şi dădeau posibilitatea cititorului să găsească uşor pasajele paralele. Sistemul acesta, cunoscut şi sub numele de *Canoanele* sau *Secțiunile lui Eusebiu,* a fost adoptat şi de Ieronim la Vulgata.

7. *Despre poligamie şi despre binecuvîntarea de a avea copii la vechii bărbați iubitori de Dumnezeu* (patru cărți) (Ilept *vr\c,* x&v *nâXai* decxpi-*X&v* âvdpcov *noXvyapiaț xai noXvnaibiac;)* Textul lucrării nu ni s-a păstrat, dăr sfîntul Vasile cel Mare îl cunoştea, fiindcă face referiri la el (în *De Spi-ritu Sancto,* 29, 72) numind-o: *Dificultăți cu privire la poligamie la cei vechi.* Eusebiu însuşi o citează de două ori: *Preparatio evangelica,* VII, 8 şi *Demonstratio evangelica,* I, 9. în lucrare se arată motivele pentru care creştinismul nu poate admite poligamia şi se recomandă o singură căsătorie, iar clerului cumpătarea şi castitatea.

Scrieri apologetice

Angajarea sa activă în societatea timpului, necesitatea de a apăra credința creştină împotriva atacurilor filosofilor şi polemiştilor păgîni, l-au determinat pe Eusebiu să desfăşoare şi o amplă activitate apologetică. Folosind experiența dobîndită de apologeții de dinaintea lui şi bazîn-du-se pe imensele sale cunoştințe de literatură şi istorie antică Eusebiu a dat lucrări de mare valoare, în care a scos în lumină superioritatea religiei creştine față de principalele religii

21. Wallace-Hadrill, *op. cit,* p. 57.
22. Bigelmair, op. *cit,* p. XXXVII.
23. Idem, *ibidem,* p. XXXV.
24. Wallace-Hadrill, op. *cit,* p. 57.

din trecut, acestea fiind în concepția sa doar o pregătire pentru creştinism.

1. *Introducere elementară generală la Evanghelie* a fost compusă înainte de preluarea funcției sale de episcop[25] şi cuprindea 10 cărți, din care s-au păstrat doar cărțile 6-9 şi alte rare fragmente. în partea ă doua se expun, sub titlul *Eclogae profeticae* texte mesianice din Vechiul Testament, precum şi interpretări ale lor[26]. Lucrarea trebuia să servească de introducere la marea operă apologetică în două părți: *Preparatio evangelica* şi *Demonstratio evangelica.*

2. *Preparatio evangelica* (EuaYY^wn TCpcmapaoxeufi) compusă în 15 cărți (păstrate incomplet) după anul 314 sau după altă opinie în 315[28] sau între 312-318[29] cu scopul de a combate politeismul păgîn şi a arăta superioritatea religiei iudaice ca pregătire pentru Evanghelie. In acelaşi timp ea arăta iudeilor că împlinirea profețiilor Vechiului Testament s-a făcut prin întruparea lui Iisus Hristos.

3. *Demonstratio evangelica (Ei6 ayyEXixf] ânobeiţic,),* compusă după lucrarea precedentă şi înainte de Sinodul de la Niceea, este o apărare a creştinilor în fața evreilor, care le reproşau că nu respectă legea iudaică, dar îşi atribuie promisiunile care au fost făcute poporului ales. Lucrarea arată că Vechiul Testament are o valoare universală, nu este circumscrisă la evrei, iar împlinirea profețiilor se face în cadrul religiei creştine. Profețiile privitoare la Hristos se referă la Logosul întrupat şi se realizează în El. Din cele 20 de cărți, cât cuprindea lucrarea, au mai rămas doar 10 şi fragmente din a 15-a.

4. *Theophania* (LTepi ueocpaviag - Despre arătarea lui Dumnezeu în trup) nu se ştie când a fost compusă: după anul 324, când Constantin-a devenit singur conducător al imperiului , în jurul anului 333[31] sau după anul 337[32]. Ea ar fi ultima dintre scrierile apologetice ale lui Eusebiu. Din textul original grec s-au păstrat numeroase^ fragmente, dar lucrarea o avem în întregime într-o traducere siriacă. în primele trei cărți se tratează despre Logos, în general, despre revelarea Sa în creație, în sufletul omului, în păstrarea universului, dar mai ales în Hristos; cartea a IV-a aduce dovezi din Vechiul Testament despre dumnezeirea lui Iisus Hristos, iar în a V-a se critică cei care îl socotesc pe Hristos un înşelător sau magician (se reproduce, de fapt, cartea a Hl-a din *Demonstratio evangelica).*

5. *împotriva lui Porfirie.* Eusebiu a scris (între 303-312) această lucrare în 25 de cărți, dispărute complet, împotriva cunoscutului filozof neoplatonic de la sfîrşitul secolului al III-lea, care publicase o lucrare importantă intitulată: *împotriva creştinilor.* Se pare că Eusebiu a combătut, în special, acele părți din lucrarea lui Porfirie în care acesta pretindea că există contradicții în Evanghelie cu privire la genealogia Mîntuito-rului şi la înviere.

25. După Wallace-Hadrill, *ibidem,* înainte de 303.
26. După Eduard Schwartz, *Eusebios,* P. W. şi Bigelmair, *op. cit.* p. XXXVIII, probabil identică cu Preparatio ecclesiastica şi *Demonstratio ecclesiastica,* lucrării menționate de Fotie. Wallace-Hadrill, op. *cit,* p. 57 consideră lucrarea aparte şi compusă între anii 303-312.
27. Quasten, op. cit., p. 466.
28. Bigelmair, op. *cit,* p. XXXIX.
29. Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.
30. Quasten, op. cit., p. 470.
31. Bigelmair, op. *cit,* p. XL.
32. Wallace-Hadrill, op. cit., p. 58.

6. *împotriva cuvintelor lui Hierokles în favoarea lui Apollonius de Tyana* (Ilpog toug unep 'ATCOA-XIOVIOU TOU Tuavecog 'IepoxAeoug *Xoyovc,).* Hierokles a fost, se pare, guvernatorul provinciei Bithynia în jurul anului 307 şi scrisese o lucrare intitulată: *Cuvinte iubitoare de adevăr adresate creştinilor,* în care susținea că magicianul Apollonius din Tyana poate fi comparat cu Iisus Hristos şi că a fost chiar mai mare decât El. Lucrarea lui Eusebiu a fost compusă probabil între anii 311-313 sau chiar mai devreme [33] şi este un mic tratat descoperit în Codex Arethas de la Paris.

Scrieri dogmatice

în această categorie se înscriu: 1. *Apărarea lui Origen,* alcătuită împreună cu Pamfil (v. mai sus p. 8), 2. *Contra lui Marcel episcop de Ancyra (KarăMapxeMavTov 'Ayxipagemoxcmov),* scrisă după anii 335 sau 336 (cînd a avut loc la Constantinopol sinodul arian, care 1-a condamnat pe acesta), cu scopul de a justifica din punct de vedere doctrinar hotărîrile sinodului şi 3. *Despre theologia bisericească* (Ilepî -rifc exxAîioiacmxfjc; *ffEoXoyîao).* Alcătuită în trei cărți către anul 337[34] ea este dedicată episco[1] pului arian *Flacillus de Antiohia.* în ea se continua şi aprofunda critica la adresa lui Marcel, pe care-1 acuza de sabelianism. Dar doctrina despre Logos, expusă de Eusebiu, nu este ortodoxă, ci plină de idei subordina-ționiste. Fiul nu este de aceeaşi natură cu Tatăl, ci produsul voinței sale libere, iar Duhul Sfînt este creația Fiului. în ciuda acestor idei eretice lucrarea s-a păstrat în întregime.

Discursuri şi predici

în activitatea sa atît de bogată Eusebiu a rostit discursuri şi predici, din care însă nu ne-au rămas decît foarte puține. Discursul cel mai important, care ni s-a păstrat, este cel rostit de Eusebiu la aniversarea a 30 de ani de domnie a împăratului Constantin în anul 336 ***(Aoyoc riaxovtaerrjpixog);*** el este cuprins şi în volumul de față şi va fi analizat mai departe, p. 50 şi urm. Lui i se adaugă Discursul rostit de Eusebiu la Ierusalim cu prilejul sfințirii Bisericii Sfîntului Mormînt (şi el cuprins în volumul de față, p. 57 şi urm.). Despre alte discursuri

33. Quasten, op. *cit,* p. 472; după Wallace-Hadrill înainte de 313, *ibidem,* p. 57.
34. Wallace-Hadrill, *op. cit,* p. 57 o pune în anul 335.

nu avem decât referiri indirecte. Astfel, Eusebiu însuşi spune (VC, I,) că el a rostit *şi Discursul festiv la aniversarea a 20 de ani de domnie a lui Constantin.* în schimb, aşa cum am spus, Eusebiu n-a ținut discursul inaugural în fața împăratului cu prilejul deschiderii Sinodului I ecumenic de la Niceea (325), ci acest lucru a fost făcut de Eusebiu de Nicomidia, de Eustație al Antiohiei ori de Alexandru al Alexandriei. Cum s-a arătat mai înainte, Eusebiu se afla la sinod într-o situație destul de dificilă, din cauza excomunicării care fusese pronunțată la Sinodul de la Antiohia şi apoi de la Ancyra.

în categoria *predicilor* unii învățați[35] încadrează *Cuvîntarea ținută de Eusebiu în anul 316 cu prilejul sfințirii Bisericii din Tyr (Hist. e'ccl.* X, 4, 1) şi o alta *Despre martirii din Antiohia.*

Scrisori

Deşi Eusebiu trebuie să fi purtat o bogată corespondenţă, el care a fost atît de angajat în disputele doctrinare ale timpului şi avea legături cu personalităţi de seamă ale imperiului, totuşi nu ne-au rămas de la el decât trei scrisori: *Scrisoarea către Flacillus* (v. mai sus p. 16), de la începutul lucrării *De ecclesiastica theologia,* cea *Către Carpianus,* un fel de introducere la *Canoanele evanghelice* şi cea adresată *Comunităţii sale din Cezareea,* la sfîrşitul lucrărilor Sinodului I ecumenic de la Niceea, în care explica poziţia adoptată de el la sinod. Deoarece nu ni s-au păstrat actele Sinodului I ecumenic, această scrisoare este un document important asupra dezbaterilor care au avut loc şi asupra poziţiilor oscilante ale lui Eusebiu.

Există menţiuni despre alte scrisori trimise de Eusebiu unor personalităţi ale timpului, de pildă lui Alexandru al Alexandriei, căruia i-a scris cel puţin de două ori pentru a-1 apăra pe Arie, apoi a trimis o scrisoare, în timpul Sinodului de la Niceea, episcopului *Euphrantion de Balanea în Syria,* în care «nu ezita să spună că Hristos nu este Dumnezeu adevărat»; în fine, o scrisoare adresată *Constanţiei,* sora lui Constantin, în care Eusebiu apără punctul de vedere că aceasta nu face bine procurîndu-şi icoana cu chipul Mîntuitorului. De aici se vede tendinţa sa iconoclastă, combătută de ortodocşi în timpul disputelor iconoclaste (Nichifor Mărturisitorul şi Sinodul VII ecumenic de la Niceea; v. mai sus, p. 6).

Lista de lucrări a lui Eusebiu este mult mai mare, ea incluzînd titluri care se încadrează în toate categoriile, dar despre ele se ştie foarte puţin, uneori doar titlul sau simple fragmente. Nu intenţionăm să facem o prezentare exhaustivă a lor, ci trecem să vorbim mai degrabă de:

35. Quasten, op. *cit,* p. 484.

Scrierile istorice

Printre cele dintîi lucrări se numără 1. *Cronica,* alcătuită poate chiar înainte de anul 303[36], în jurul acestui an[37] sau chiar în acest an[38]. Prima parte este o expunere a istoriei chaldeienilor, asirienilor, evreilor, egiptenilor şi a romanilor, iar a doua constă din tabele cronologice dispuse în coloane paralele (xpovixoi xctvoveg), însoţite de menţiuni privind cele mai importante evenimente din istorie, mai cu seamă din Vechiul Testament. Eusebiu pune începutul lucrării în anul naşterii lui Avraam (2016-2015 î. Hr.), iar sfîrşitul în anul 303. Forma originală a lucrării s-a pierdut aproape în întregime şi ceea ce ni s-a păstrat este o prelucrare făcută de altcineva, care o duce pînă în anul 325. Partea a II-a a acestei prelucrări, păstrată într-o traducere armeană din secolul al Vt-lea, a fost tradusă în latină de Ieronim şi continuată pînă în anul 378, anul morţii împăratului Valens. Sub această formă *Cronica* a influenţat istoriografia Evului Mediu.

2. *Despre viaţa lui Pamfil* (LTepî xoî3 ptou IIa|i.(piAou) în trei cărţi, din păcate toate pierdute. Lucrarea a fost scrisă după moartea lui Pamfil[39].

3. *Istoria bisericească* ('ExxA,r|cna(mxf) iotopla) este opera cea mai importantă a lui Eusebiu. Ea îşi are rădăcinile în *Cronica* şi într-un anumit fel

36. Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57.
37. Quasten, op. cit., p. 442.
38. Bigelmair, op. cit$_v$ p. XLI.
39. După Wallace-Hadrill, op. cit., p. 57 între 311-313.
40. Bigelmair, p. XLI şi Quasten, op. *cit,* p. 445.
41. Wallace-Hadrill, *op. cit,* p. 57.
42. Bigelmair, op. cit., p. XLII.

este o continuare a ei. Eusebiu expune istoria creştinismului înce-pînd cu vremea apostolilor şi pînă în timpul său; lucrarea a cunoscut, se pare, patru ediţii în cursul anilor 312/313, 315, 317, 323 sau curînd după acesta (324)[40]. De fiecare dată însă lucrarea a primit modificări sau a fost lărgită. La început a avut doar opt cărţi, ca la sfîrşit să ajungă la 10. Valoarea istoriei bisericeşti constă în mulţimea faptelor relatate, extrase dintr-o mulţime de scrieri ale Bisericii primare (vezi volumul XIII din această colecţie, care cuprinde această lucrare).

4. *Despre martirii din Palestina (lied* TUV *evIlaÂaionvrj /japrvprjaăww),* lucrare realizată prin anii 311[41] sau 313 , în care ni se prezintă persecuţiile dintre anii 303-311 într-o regiune cunoscută direct de autor. între cei 83 de martiri, de care vorbeşte Eusebiu, un loc de frunte îl ocupă Pamfil, prietenul său şi conducătorul Şcolii şi Bibliotecii din Cezareea Palestinei. La aceştia s-a adăugat numărul şi mai mare al mărturisitorilor: «Este cu neputinţă să expui mulţimea nenumărată a celor cărora li s-a scos mai întîi cu sabia ochiul drept, apoi le-a fost ars cu focul, în plus au rămas paralizaţi de piciorul stîng, fiindcă le-a fost arsă cu fierul roşu încheietura genunchiului, după care au fost condamnaţi să lucreze în minele de cupru din provincii şi nu atît în vederea muncii, cît mai cu seamă pentru a fi maltrataţi şi chinuiţi» *(Hist. eccl.* VIII, 12, 10). Lucrarea este inclusă în voi. XIII din această colecţie.

5. *Culegere de vechi acte martirice,* lucrare pierdută, dar la care Eusebiu se referă de mai multe ori. în ea Eusebiu va fi adunat mult mai multe documente decît cele pe care le citează în Istoria bisericească. Pare să fi fost scrisă înainte de anul 313.

Volumul de faţă cuprinde patru lucrări istorice legate între ele prin subiect şi care în cursul timpului au fost, în general, publicate împreună: 1. Viaţa *lui Constantin;* 2. *Discursul adresat adunării sfinţilor;* 3. *Discursul rostit de Eusebiu la aniversarea a 30 de ani de domnie a împăratului Constantin (Tricennalia);* 4. *Discursul rostit de Eusebiu cu prilejul sfinţirii Bisericii Sfîntului Mormînt de la Ierusalim.*

VIAŢA LUI CONTANTIN

1. *Viaţa lui Constantin,* cunoscută în mod obişnuit după denumirea latină *Vita Constantini* sau *De vita Constantini* nu este de fapt o expunere amănunţită a vieţii şi faptelor împăratului ori a evenimentelor din timpul său, ci o lucrare panegirică, adică un elogiu adus de Eusebiu lui Constantin cel Mare, omul în care acesta vedea pe trimisul lui Dumnezeu pentru a scăpa Biserica de persecuţii, pe cel care a întrupat realizarea celor mai scumpe idealuri ale creştinilor. De aceea un învăţat modern[43] propunea ca titlul grecesc al lucrării Eic. TOV (îîov xoC |i.ccxccpîou Ktovoxavxîvov) PaaiAitoc. = [(Cuvînt) despre viaţa fericitului împărat Constantin] să fie tradus cu *Reflexiuni asupra vieţii lui Constantin.* De fapt, titlul exact al lucrării nu se cunoaşte, deoarece partea ei de început a suferit modificări în cursul timpului. Specialiştii sînt de părere că el trebuie recunoscut în cuvintele cu care începe cartea I-a şi anume *Evocftîov iov Ila/MpîAov dg* TOV *Pîov* TOV ***/uaxafxov*** KGMOTOVTÎVOV ***fiaoiĂECjg (tâyog*** *ă) = Cuvîntul I (cartea I-a) al lui Eusebiu al lui Pamfil despre viaţa fericitului împărat Constantin.* Atît titlul adevărat al lucrării, cît şi caracterul ei ar reieşi, de asemenea, din ceea

43. W. Tefler, *Author's Purpose,* p. 157.
44. Heikel, *Eusebius Werke I,* p. XLV.

ce spune Fotie în lucrarea sa *Biblioteca: Ebospiov TOV Hayupikxi rj „Eig Kovoravxivov TOV /ueyav **fiaoiĂea**" byxo/uiocaixrj TerpăfliflAog = Lucrare encomiastă în patru cărți a lui Eusebiu despre viața marelui împărat Constantin.* Aşa stînd lucrurile, scrierea *Eig **tov** fiiov Kuvoravrivov* n-ar trebui privită ca viața lui Constantin *(Biog Kovoravtivov),* ci ca o lucrare *Despre viața lui Constantin*[44]*,* întrucât ea nu este o biografie amănunțită, ci un *encomion.* Istoricul bisericesc Socrate *(Hist. eccl.* I, 1) foloseşte şi el cuvintele *dg TOV fiiov* şi numeşte lucrarea ***eyxcjiMov.*** La începutul sumarului capitolelor de la prima carte întîlnim iarăşi o titulatură deosebită: *KapaĂaia TOV **xcaa** dtbv fliov TOV /uaxapîov Kovoravtivov fiaoxMcjg = Capitolele (cărții) despre viața plăcută lui Dumnezeu a fericitului împărat Constantin.* Dar aceasta nu poate fi decisivă pentru stabilirea titlului exact, deoarece sumarul capitolelor fiecărei cărți nu aparțin lui Eusebiu, ci unui autor posterior[45].

întreaga lucrare a lui Eusebiu cuprinde patru cărți. *Prima carte* începe cu o lungă introducere (1,1-11) în care se expun scopul şi maniera lucrării, se continuă apoi cu o prezentare asupra amintirii lui Constantius Chlorus, tatăl lui Constantin, în care se inserează şi cîteva amănunte despre tinerețea lui Constantin, pînă la preluarea conducerii imperiale (I, 12-24). După amintirea pe scurt a unor victorii repurtate de Constantin asupra barbarilor şi britanilor (I, 25), Eusebiu vorbeşte de înlăturarea lui Maxentiu de la Roma şi despre unele măsuri în favoarea creştinismului în Apus (I, 26-47). Victoria asupra lui Maxențiu a obținut-o cu ajutorul lui Dumnezeu, pentru că s-a pus sub patronajul crucii, care i s-a arătat pe cer. Este, de fapt, descrierea viziunii lui Constantin, care a contribuit la convertirea sa (I, 28). După sărbătorirea a zece ani de domnie (I, 48), Constantin îşi îndreaptă privirile spre orient, unde Galeriu, Maximin Daia şi Liciniu persecută pe creştini (I, 49-59).

Cartea a doua prezintă războaiele dintre Constantin şi Liciniu, încheiate cu victoria celui dintîi, ca urmare a ajutorului dat de Dumnezeu (II, 1-19); după victorie Constantin dă o serie de decrete în favoarea creştinilor (I, 20-60). între timp izbucnesc la Alexandria neînțelegerile doctrinare dintre episcopul Alexandru şi preotul Arie în legătură cu dumnezeirea Fiului lui Dumnezeu. Pentru a rezolva această dispută Constantin scrie acestora <:u rugămintea de a aplana neînțelegerile, care nu pot aduce nimic bun Bisericii şi Statului. Purtătorul scrisorii şi mediatorul în această problemă este vestitul episcop Hosius de Cordoba, un apropiat consilier al lui Constantin (II, 61-73).

Cartea a treia începe cu o paralelă între împăratul creştin Constantin, care s-a pus sub patronajul crucii, şi ceilalți împărați persecutori (III, 1-3). Urmează relatarea despre Sinodul I ecumenic de la Niceea (325), care a formulat normele de unitate dogmatică şi de sărbătorire a Pastelor. Aceasta a reprezentat o victorie pentru împărat şi a prilejuit sărbătoriri legate şi de împlinirea a 20 de ani de domnie (III, 4-24). în orient (Palestina), Constantin şi mama sa Elena au construit biserici, au dat dispoziții să fie distruse templele păgîne (III, 25-59); totodată intervine în viața internă a Bisericii pentru soluționarea depunerii din scaun a lui Eustație, patriarhul Antiohiei, cauzată de arieni (III, 60-63). El dă în legătură cu aceasta şi un decret împotriva ereticilor (III, 64-66).

Cartea a patra are mai puțină unitate decît celelalte. Ea începe cu relatarea unor fapte făcute de Constantin în folosul statului (IV, 1-7) şi cu o scrisoare adresată regelui persan Sapor I, în care se ocupă şi de soarta creştinilor din afara imperiului (IV, 8, 14). Constantin este arătat apoi ca un om foarte

45. Idem, *op. cit,* p. XLV; Winkelmann, *Leben Konstantins,* p. XLVI-XLIX şi mai departe în această lucrare, p. 28-29.

credincios, care îşi petrece timpul rugîndu-se, dînd norme de sărbătorire a zilei Duminicii şi a altor sărbători, oprind cultele păgîne, ţinînd discursuri şi preocupîndu-se de procurarea de Biblii pentru bisericile din Constantinopol (IV, 15-39).

în prezentarea despre ultimii ani de viaţă şi de domnie punctul culminant al realizărilor sale îl formează sfinţirea Bisericii Sfîntului Mor-mînt şi aniversarea a 30 de ani de domnie. Dar aceste evenimente sînt tulburate de noi dispute teologice, care au dus la convocarea unui sinod la Tyr. Amănunte despre acest sinod, în care Sfîntul Athanasie a fost acuzat de arieni, cunoaştem destul de puţine de la Eusebiu, şi el filo-arian; de fapt, el se mulţumeşte să reproducă o scrisoare a lui Constantin către participanţi, cu îndemnuri de pace şi unitate (IV, 40-47). Următorul capitol prezintă informaţii despre cei trei fii ai împăratului, pe care Constantin i-a învăţat să domnească în frica lui Dumnezeu, despre starea sănătăţii sale la 63 de ani de viaţă, îngăduinţa şi mărinimia sa, care n-a fost bine înţeleasă de unii, despre o solie şi daruri venite de la indieni, un război pornit împotriva perşilor, în care el era însoţit de episcopi şi de un cort în formă de biserică, despre zidirea Bisericii Sfinţilor Apostoli din Constantinopol, ce avea să-i fie loc de înmormîntare. Ultimele capitole se ocupă de botezul şi moartea lui Constantin la Rusaliile din anul 337, de înmor-mîntarea sa în Biserica Sfinţilor Apostoli, succesiunea la tron prin Con-stanţius, în partea orientală a imperiului, de cinstirea sa după moarte, subliniindu-se faptul că el a fost cel mai credincios dintre toţi împăraţii romani (IV, 48-75).

Scopul şi genul lucrării reies din lunga introducere făcută de Eusebiu. Autorul doreşte să povestească unele lucruri, care să poată fi pe măsura fericirii de care s-a bucurat bărbatul acela, să-i facă un portret alcătuit din cuvinte vrednice de geniul lui şi de faptele plăcute lui Dumnezeu. Fiindcă ar fi de mare ruşine ca amintirea lui Nero şi a altor tirani, încă şi mai cumpliţi, mai nelegiuiţi şi vrăjmaşi lui Dumnezeu, să fi aflat oameni care să aştearnă în scris faptele lor urîte, înzorzonîndu-le şi făcându-le loc în cărţi groase de istorie, iar noi să trecem sub tăcere pe aceia care şi-au dus viaţa după preceptele Evangheliei. Autorul se simte, deci, obligat să ia această sarcină, deoarece el a avut privilegiul să cunoască pe împărat şi faptele lui bineplăcute lui Dumnezeu, ori relatarea virtuţilor şi nobilelor sale acţiuni ar putea îndemna şi pe alţii să săvîr-şească binele şi să progreseze în dragostea faţă de Dumnezeu; consemnarea unor istorisiri atît de plăcute lui Dumnezeu nu va rămîne fără ecou, spune Eusebiu, ci va prilejui tuturor celor cu o bună aşezare sufletească o lectură cît se poate de folositoare. Autorul nu va înfăţişa însă toate faptele sale de arme, biruinţele ori triumfurile împăratului, legile date în folosul supuşilor şi alte fapte de bine, ci se va opri asupra acelor care au fost plăcute lui Dumnezeu *(za* rcpdc, -cov ueo<piA,fj ouvteîvovxa Btov *XeyEiv* te xoa *ypa*-<pevv). Cum însă acestea sînt nenumărate, el va alege dintre ele doar pe cele cunoscute, care vor fi mai de folos şi vrednice a fi amintite pentru urmaşi; pe acestea le va povesti pe scurt, fiindcă prilejul favorabil este să laude în fel şi chip pe fericitul împărat, lucru cu neputinţă mai înainte de moartea unui om, din cauza nenumăratelor întorsături ale sorţii (VC, I,

10-11). Lucrarea trebuie să aibă, deci, un scop moral-edificator, să reprezinte o glorificare a împăratului. Sublinierea caracterului encomiastic, făcută mai întîi de Socrate *(Hist. eccl.,* I, 1,2) **şi** Fotie (Bibliotheca, Cod. 127) reprezintă o caracteristică esenţială a lucrării. De fapt, Eusebiu a respectat pe o bună parte a

lucrării sale regulile utilizate la encomionul în proză, mai ales în ce priveşte amplificarea meritelor personajului prezentat **şi** în lăsarea la o parte a aspectelor sale negative. în vremea în care trăia Eusebiu, aceste reguli fuseseră expuse de retorul Menandru, într-un tratat intitulat PaoiAixoc; Aoyog = panegiric împărătesc **şi** este posibil ca autorul Vieții lui Constantin să-1 **fi** cunoscut. Sfatul cel mai important dat autorilor era ca ei să aibă în vedere *amplificarea (avțl)*-oic.) faptelor de glorie, lăsarea la o parte a celor negative. Aşa se explică de ce Eusebiu păstrează tăcere asupra slăbiciunilor **şi** păcatelor lui Constantin, iar pe de altă parte, proslăveşte meritele sale.

în *Introducere,* Menandru sfătuia pe autori ca ei să vorbească de greutatea nemăsurată a sarcinii pe care **şi**-o iau, de incapacitatea lor de a-**i** face față, dar **şi** de necesitatea realizării ei. El le dădea sfatul să spună că, poate, numai Homer, Orfeu sau muzele (Kalliope) ar putea vorbi în chip corespunzător de tema aleasă. Eusebiu însă, care era creştin, adaptează aceste norme, zicînd că numai Dumnezeu ar putea să laude după cuviință pe Constantin (I, 2, 9).

In ceea ce priveşte conținutul de bază al lucrării Menandru recomanda să se vorbească despre patrie *(naxpiț),* oraşul natal *(κοΧιϙ),* poporul (efrvoc;) sau neamul (yevog) din care se trăgea subiectul operei, eventual de unele întîmplări miraculoase apărute la naştere (**тсс Ttepi** rfj<; yev^oecog), de înfățişarea fizică *(xa nepl* χτ\ϙ (puoeox;), despre educația primită (âvoapcKpfj), dacă de pildă crescuse **într**-un palat imperial sau a preluat de timpuriu conducerea, de copilărie (Ttca&eîoc), de calitățile sufleteşti (cpucnc; **Tfte** <poxfjO-

Din țoale acestea Eusebiu se opreşte doar la cîteva, deoarece fie nu le cunoştea, fie ele nu se aplicau la persoana lui Constantin. De pildă, el vorbeşte laudativ doar despre tatăl său Constanțius Chlorus (I, 13 **şi** urm.), menționează frumusețea tinerească **şi** robustețea fără egal a lui Constantin (1,19, III, 10), calitățile sufleteşti (1,19, 20), faptul că de tînăr a crescut la palatul lui Dioclețian (1,12,19). Un alt punct important al conținutului de bază al lucrării era, după recomandările lui Menandru, înfățişarea faptelor (itpâ^eig) războinice **şi** paşnice, ordonate după fiecare virtute în parte. Eusebiu nu respectă însă acest principiu, ci le prezintă în ordine cronologică, abătîndu-se, astfel, de la regulile stricte ale encomionului **şi** apropiindu-se mai degrabă de ale biografiei. în felul acesta autorul utilizează procedee întîlnite la biografiile antice ca acelea ale lui Plu-tarh sau Philon[46]. Războaiele sînt prezentate fără descrierea amănunțită a luptelor, aşa cum cereau regulile retoricii, ci mai degrabă cu rezultatele lor, câştigate ca urmare a calităților sale militare (avSpeîcc, <pp6vr**|oi<;),** dar mai cu seamă prin ajutorul lui Dumnezeu, ajutor dat pentru evlavie (eiioePeia; I, 11, 25 şi urm; II, 3

46. Winkelmann, *op. cit.,* p. L.

şi urm.; TV, 5). In felul acesta războaiele sînt privite printr-o prismă creştină-teologică. Norocul, soarta (**TUXI),** socotite altădată ca determinante în cîştigarea luptelor, sînt înlocuite aici cu ajutorul lui Dumnezeu.

După cîştigarea războiului, suveranul trebuia, după recomandările lui Menandru, să fie prezentat ca un om plin de dreptate şi clemență față de învinşi, bun conducător, administrator, legislator în scopul de a asigura bunul trai al supuşilor ((piA.<xvupto-n;ioc). Eusebiu laudă dreptatea şi clemența manifestată de Constantin față de Liciniu şi partizanii săi (II, 13, 14, 15), omenia ((piAavOpcouîa I, 43,***II,*** 13-15, 44, IV, 1, 4, 25, 26), opera sa de conducător (II, 44), administrator (IV, 2, 3) şi legislator (IV, 26) . în loc de a face elogiul

împărătesei (PaoiAÎaoa), Eusebiu laudă pe mama lui Constantin (III, 41 şi urm.). Frecvent se vorbeşte de fericirea care domnea în imperiu, abundența bunurilor materiale şi spirituale, de rugăciunile pe care le înălțau lui Dumnezeu supuşii, pentru a da împăratului şi fiilor săi lungime de zile. Eusebiu vede mai ales înțelepciunea (cppâvr|ai<;) împăratului în faptul de a-şi fi ales ca protector pe Dumnezeul creştinilor. Neur-mînd întru totul tipicul retorului Menandru pentru realizarea unui panegiric (encomion) imperial, Eusebiu crează un tip nou creştin de astfel de lucrare.

O altă deosebire față de normele lui Menandru este faptul că Eusebiu include în cadrul documentării sale mărturii (scrisori şi acte oficiale), care arată formația sa de istoric. Scrisorile sînt adresate sinoadelor, diverselor comunități sau personalități din imperiu (unele chiar lui Eusebiu însuşi: II, 46, III, 61, IV, 35, 36) şi sînt prezentate *in extenso* sau chiar în rezumat (III, 22, 23, IV, 25-27). Actele oficiale (edictele) reglementează probleme generale ale vieții din imperiu şi sînt ca şi scrisorile de o mare valoare documentară şi istorică[48].

Prin aceste caracteristici speciale, pe care le-am relevat, şi altele nemenționate aici, lucrarea *De vita Constantini* a lui Eusebiu nu este nici biografie^ nici panegiric în adevăratul sens al cuvîntului. Ea are ceva din ambele. în plus, în ea se află, ca un catalizator al acestora, idealizarea personajului, căci Eusebiu ne prezintă nu numai aspecte din viața lui Constantin, ci şi figura sa de împărat ideal, care să fie model pentru urmaşi. *Amplificatio* (au£nai<;) din recomandările lui Menandru este depăşită aici, ia forma unei transfigurări, a unei supranaturalizări în sens creştin a tot ceea ce a făcut împăratul.

Eusebiu a fost prin excelență istoric, el nu avea nici talent, nici pregătire oratorică, de aceea lucrarea *De vita Constantini* nu este considerată o reuşită a genului. Ea este, în plus, prea mare şi încărcată cu lucruri care nu sînt necesare. Laudele aduse lui Constantin au părut exagerate unor învățați şi i-au determinat să-1 socoată pe Eusebiu ca «cel mai dezgustător dintre panegirişti»[49].

47. Farina, Impero e *lmperatore,* p. 21.

48. O analiză a valorii scrisorilor, cu traducere şi comentarii bogate a făcut Heinz Kraft, *Konstantins religiose Entwicklung,* p. 160-261.

Conținutul lucrării, uneori prea amănunțit, alteori prea neprecis, ca şi orientarea pro-ariană a autorului au făcut ca *Viața lui Constantin* să nu devină un model pentru biografiile creştine şi să nu aibă o răspîndire prea mare. Capitolul referitor la faptele împăratului şi cel final cuprind inegalități, goluri, omisiuni, ceea ce face impresia că materialul a fost adunat în grabă şi a rămas insuficient prelucrat.

Autorul şi autenticitatea lucrării

Există o literatură foarte bogată în care a fost dezbătută problema dacă Eusebiu a fost autorul întregii lucrări sau doar al unei părți (a unui nucleu), completată mai apoi de alții, şi, de asemenea, dacă ştirile sale sînt sau nu veridice.

Problema autorului a fost pusă chiar din secolul al XVII-lea de către Jacobus Gothofredus, care considera că Eusebiu nu poate fi autorul lucrării, deoarece în cartea a III-a, cap. 48 se vorbeşte de statuile Bunului Păstor expuse în Constantinopol, în for, pe lîngă fîntîni, ori această relatare n-ar putea proveni de la un om cunoscut pentru atitudinea sa iconoclastă[50]. Pe aceeaşi linie de

gîndire se plasează şi Joannes Georgius Dorscheus[51], care în 1653 atrăgea atenția asupra faptului că Fericitul Ieronim nu menționează în catalogul lucrărilor lui Eusebiu şi *De vita Constantini*[52]. Ceva mai tîrziu, dar în acelaşi mod, Christoph Sand[53] afirma cam aceleaşi lucruri, propunînd ca autor pe Macarie de Ierusalim. Totuşi Christoph Sand relevă că lucrarea conține (III, 58, 59, IV, 33, 36) şi indicații care ar pleda pentru Eusebiu.

învățații menționați mai sus făceau afirmații de felul acesta în studii care nu priveau direct cartea *Viața lui Constantin.* în aceeaşi vreme cu ei însă Henricus Valesius (Henri Valois) scotea pentru timpul de atunci (1659) o ediție excelentă a textului lucrării şi, cunoscând bine problemele, combătea ipotezele lui Gothofredus şi ale celorlalți în privința paternității eusebiene. Sprijinit şi de Lenain Tillemont, care aducea ca argument hotărîtor lucrarea Viața *lui Constantin* (III, 61) şi cele afirmate de Fotie, Valesius conchidea, pe baza datelor aflate la Socrate şi Fotie (Bibi. cod. 127), că lucrarea este a lui Eusebiu şi reprezintă un «veritable panegyri-que», terminat după moartea lui Constantin, poate în 338 sau imediat după aceea. Informațiile pe care le conține sînt veridice, deoarece Eusebiu a avut prilejul să se întrețină chiar cu împăratul. Totodată

49.Jacob Burckhardt, *Zeit Konstantins,* p. 223, 242, 250; Winkelmann, *op. cit,* p. LII-LIII.

50.Jacobus Gothofredus, Philostorgius, *Hist eccl., Dissertationes,* Geneva, 1643, p. 273; idem, *Opuscula* varia, Geneva, 1654: *De interdicta Christianorum cum Gentilibus Communione Epistola,* p. 37.

51.Georgius Dorscheus, *Exercitationes ad ConciliumNicenumI,* Strasbourg, 1653, p. 3.

52.Faptul că Ieronim nu menționează VC în catalogul lucrărilor lui Eusebiu nu poate constitui un argument împotriva autorului ei; v. Winkelmann, *Echtheitsfrage,* p. 405-412.

53.Christoph Christophori Sandii *Nucleus Historiae Ecclesiasticeae, Exhibitus in Historia Arianorum,* Koln, 1676, p. 48.

Valesius surprinde în textul lucrării unele inadvertențe, cum ar fi, de pildă I, 47, unde se vorbeşte de moartea lui Maximianus şi I, 48 - II, 18, cuprinzînd relatarea despre războaiele lui Constantin cu Liciniu din anii 314 şi 324.

în epoca modernă şi contemporană discuțiile au continuat şi mai intens. Jakob Burckhardt a fost primul critic care a exprimat cuvinte aspre la adresa lucrării Viața *lui Constantin.* Poziția adoptată de el a avut mare ecou în cercetările ulterioare. Burckhardt considera că Eusebiu a fost un teolog important şi un cercetător sîrguincios, dar el n-a avut prea mult spirit critic; totuşi nu-i lipsit de valoare, deoarece a fost un contemporan al evenimentelor. Lucrarea în discuție însă nu poate fi utilizată ca izvor de seamă, deoarece conține prea multe denaturări, treceri sub tăcere, tăinuiri, ficțiuni. Eusebiu ar fi fost un ipocrit, cel mai dezgustător panegirist care a falsificat complet imaginea lui Constantin pentru a-1 face exclusiv conducător creştin şi un model pentru alții[54].

Influențat de Burckhardt, *Amedeo Crivellucci* spune şi el că Eusebiu n-a prezentat un Constantin adevărat, ci un «imperatore modello», de aceea lucrarea ar fi fără viață, monotonă, de neutilizat. în plus, el supune analizei unele edicte şi scrisori (II, 24-42, 48-60, III, 64 şi urm., IV, 9-13) atribuite de Eusebiu lui Constantin şi conchide că ele conțin neclarități, sînt prolixe şi nu corespund stilului împăratului. Dar nu numai în stil, ci uneori şi în conceptele fundamentale sînt deosebiri, în consecință edictele ar fi o creație a lui Eusebiu.

De aceea am avea de a face cu o operă născută din fantezia şi retorica autorului[55].

Poziția adoptată de Crivellucci a incitat şi pe alți cercetători să studieze edictele şi scrisorile reproduse în *De vita Constantini.* S-au concretizat mai multe direcții: 1. Documentele sînt autentice în forma prezentată de Eusebiu; 2. Documentele au fost falsificate de Eusebiu; 3. Documentele sînt falsificări din perioada constantiniană sau post-constanti-niană şi au fost incluse în text de Eusebiu sau alți prelucrători ai *Vieții lui Constantin;* 4. Documentele sînt adevărate, dar deformate în urma prelucrării lor în cancelarii sau de traducător.

Dintre cei care au supus unei analize atente documentele şi au pledat pentru autenticitatea lor, cu felurite argumente, menționăm pe *Viktor Schuitze[56], Otto Seeck[57], Ivar August Heikel[5S], Ireneo Daniele[59]* şi mai ales *Heinz Kraft[60].* Alții ca *Augusto Maneini[61], Pierre Batiffol[62]* şi mai ales

54. J. Burckhardt, op. *cit,* loc. cit.

55- Amadeo Crivellucci, *Della fede storica di Eusebio nella Vita di Cos-tantino,* appendice al voi. primo della *Storia delle relazione tra lo Stato e la Chiesa,* Livorno, 1888.

56. Viktor Schuitze, *Die Glaubvmrdigkeit des Eusebius,* Theologisches Literatur-blatt, 10, 1889, p. 81 şi urm.

97. Otto Seeck, în Zeitschrift fur Kirchengeschichte, 17,1897, p. 53-61; v. în aceeaşi revistă, 18, 1898, p. 321-322, 330, 345, unde el este mai favorabil.

58. Heikel, *Eusebius Werke I,* p. LXVI-LXXXII.

59. Daniele, *Documenti, ...*

60. Heinz Kraft, op. *cit,* v. mai sus n. 48.

61. Mândrii, *Osservazioni...*

62. Batiffol, *Les documents...*

Henri Gregoire[63] merg mai mult sau mai puțin pe calea deschisă de Crivellucci.

Dar obiecțiile lui Burckhardt şi Crivellucci au îndreptat atenția cercetătorilor nu numai asupra studierii autenticității documentelor (edictele şi scrisorile), ci şi asupra integrității şi unității lucrării. Acest lucru s-a întîmplat mai cu seamă după apariția ediției critice a lui Ivar August Hei-kel (1902), însoțită de comentarii filologice. S-a atras atunci atenția asupra unor locuri din *Viața lui Constantin,* care prezintă dificultăți din punct de vedere filologic şi istoric, îşi găsesc paralele în Historia ecclesiastica ori conțin repetări ale unor documente expuse în aceeaşi lucrare (II, 20 =11, 24-42) şi s-a spus că sînt adaosuri mult ulterioare. La acestea s-au dat răspunsuri felurite. *Augusto Mancini* credea, de exemplu, că Eusebiu însuşi ar fi transcris în *Viața lui Constantin* unele pasaje din HE, iar Giorgio Pasquali[84] explică dificultățile, modificările, adaosurile, discrepanțele din text prin aceea că Eusebiu n-a alcătuit dintr-o dată întreaga lucrare. îndată ce a aflat de moartea împăratului el şi-a schițat planul lucrării sub formă de *encomion.* Fiind bătrîn însă şi evenimentele schimbîndu-se rapid a fost obligat să-şi modifice lucrarea de mai multe ori, chiar înainte de a o termina. Murind între timp, el n-a putut să-i dea ultima corectură. Cel care ar fi completat-o şi ar fi publicat-o ar fi fost, după Pasquali, episcopul Acacius, succesorul său la scaunul de Cezareea Palestinei. Caracterul lucrării (de encomion) şi scopul ei politic-religios l-ar fi determinat pe Eusebiu să nu reproducă edictele şi scrisorile în forma lor originală.

Jules Maurice[65] propune altă soluție: dificultățile lucrării ar putea fi explicate dacă am admite că prelucrarea s-a făcut de către un autor după

moartea lui Eusebiu, în timpul domniei lui Constanțius; aşa s-ar înțelege şi tendințele pro-ariene presărate în text.

Henri Gregoire[66] a ridicat cele mai severe obiecții împotriva lucrării. El socotea că Eusebiu nu poate fi considerat autor al ei, ci doar al unui nucleu. Vita Constantini conține erori voluntare, falsuri, inexactități calculate, exagerări voite, pe care nu este posibil să le atribuim unui autor ca Eusebiu. Toate acestea sînt de dată ulterioară. De pildă, relatarea despre viziunea şi convertirea lui Constantin din anul 312 n-ar avea o bază reală, chiar dacă Eusebiu precizează că avea informații directe de la împărat şi că acesta i le-a garantat prin jurămînt. Relatarea n-ar fi decît ultimul stadiu al unei legende creştine răspîndite în timpul împăratului Theodosie I cel Mare. Originile ei s-ar găsi într-un panegiric păgîn, apoi în *De morti-bus persecutorum* a lui Lactantiu[67]. Dacă ea ar fi fost adevărată, n-ar fi scăpat atenției scriitorilor bisericeşti din secolul al IV-lea, ca Cyril al Ierusalimului, Rufin, Ambrozie, Gelasius din Cezareea, Fericitul Ieronim şi chiar

63. Gregoire, cu numeroasele sale lucrări, citate la Abrevieri şi Bibliografie.

64. Pasquali, *Komposition der VC...*

65. Jules Maurice, *La Vita Constantini,* Bulletin de la Societe naționale des antiquaires de France, 1919, p. 154-155.

66. V. mai sus nota 63.

67. Seston, *Constantin as a bishop,* p. 127-132 crede că această relatare despre viziune este o interpolare din timpul perioadei theodosiene; cf. Quasten, *op. cit.,* p. 455.

Fericitul Augustin.

Gregoire aduce în discuție şi alte pasagii din *Vita Constantini* ca dovezi împotriva paternității eusebiene. Argumentul capital l-ar constitui însă partea în care se relatează măsurile ordonate de Liciniu împotriva creştinilor şi războiul dintre el şi Constantin, ca urmare a acestora **(I,** 48 - II, 18). Confruntarea dintre cei doi împărați, databilă în 314 (de fapt 316/317) ar fi prima şi asupra ei se insistă exagerat de mult în lucrare, în timp ce asupra celei de a doua din anul 324, mult mai importantă, ni se spune foarte puțin. în afară de faptul că timpul dintre cele două războaie apare ca foarte scurt, intervine dificultatea că primul război n-a fost cauzat de atitudinea dușmănoasă a lui Liciniu față de creştini. Pe atunci Liciniu favoriza pe creştini. Deoarece ambele n-ar corespunde realității, am avea de a face cu un adaos făcut mai tîrziu, care ar veni în contradicție şi cu Historia ecclesiastica X, 8, 2-8, unde se vorbeşte doar de războiul din 324.

Concluzia lui Gregoire este că nucleului eusebian i-au fost adăugate de către «falsul Eusebiu», un epigon, mari părți, pe care le-a copiat stîn-gaci din adevăratul Eusebiu (în special din Historia eccl.) şi din alte surse. Acest epigon ar fi fost Euzaios, episcop arian de Cezareea, moştenitorul bibliotecii lui Eusebiu.

Controversele ulterioare au fost mult influențate de tezele lui Gregoire. *Paul Petit*[es]*, P. Orgels*[69]*, G. Downey*[70] şi alții merg pe aceeaşi linie, aducând noi exemple de interpolări şi erori. *P. Scheidweiler*[71] a mers şi mai departe contestînd chiar posibilitatea existenței unui nucleu eusebian; el plasează compunerea operei în jurul anului 430. Mai tîrziu însă el revine asupra acestei opinii, admițînd că cea mai mare parte din lucrare îi revine lui Eusebiu, iar restul lui Gelasie.

în fața acestor critici s-a ridicat o întreagă pleiadă de apărători ai lucrării ca: *N. H. Baynes*[72], *P. Franchi de Cavalieri*[73], *F. Vittinghoff*[4], *J. Vogt*[75], *K. Aland*[76], *Friedhelm Winkelmann*[77] şi alții. Ei au susținut că Vita Constantini este o operă autentică a lui Eusebiu^ chiar dacă în planul şi compunerea ei mai există probleme de lămurit. în acelaşi timp ei au arătat că există corespondențe de texte paralele, mergînd pînă la reproducerea cuvînt cu cuvînt ori numai în conținut, între Vita Constantini, pe de o parte, şi lucrări autentice ale lui Eusebiu sau din

68. Petit, *Libanius...*
69. Orgels, *Erreurs historiques,...*
70. Downey, *Builder,...*
71. Scheidweiler, *Kirchengeschichte...* şi Vita *Constantini...*
72. Baynes, *Constantin the Great...*
73. Pio Franchi de Cavalieri, *Constantiniana* (Studi e Testi, 171), Cittâ del Vaticano, 1953 (pentru VC p. 51-65).
74. Vittinghoff, *Eusebius...*
75. Vogt, *Constantin der Grofie...;* idem, Der *Erbauer...;* idem, *Die Vita Constantini tiber den Konflikt zwischen Konstantin und Licinius,* Historia, 2, 1954, p. 463-471.
76. K. Aland, *Eine Wende in der Konstantin-Forschung...* şi *Die religiose Haltung Kaiser Konstantins;* v. Bibliografia... p. 42.
77. în numeroasele sale lucrări indicate la Abrevieri şi Bibliografie.

literatura creştină ori pagină a secolului al IV-lea, pe de altă parte. Lucrarea Vita Constantini a fost transmisă sub numele lui Eusebiu şi aceasta este o indicație importantă în judecarea autorului ei. Celor care au susținut că lucrarea conține numeroase părți interpolate, li s-a replicat că admiterea interpolărilor crează dificultăți şi mai mari, «fac din Eusebiu postum o figură şi mai complicată decît cea veche şi originală»-[78]. Cu toate acestea, s-a admis că în puține locuri au pătruns adaosuri ulterioare, dar acestea nu sînt semnificative (în relatarea despre viziunea lui Constantin în VC, IV, 71). Toată lucrarea îl are ca autor pe Eusebiu. Unele stângăcii, nefinisări nu trebuie explicate neapărat prin interpolări sau modificări ulterioare (Interpolation oder spătere Verănderungen). Eusebiu însuşi a putut să-şi refacă lucrarea de mai multe ori, să şi-o lărgească introducînd în ea bucăți gata constituite (fertige) din lucrările sale mai vechi ori din ciorne şi colecții de materiale. El n-a apucat însă să dea acestora ultima redactare (mînă), probabil din cauza bătrîneții şi a morții. Lucrarea a apărut postum.

Cît priveşte autenticitatea documentelor reproduse în lucrare (edicte şi scrisori) ea a fost apărată cu diverse argumente, dar cea mai concludentă probă a constituit-o descoperirea unui papirus (Papyrus London 878), a cărui redactare nu este posterioară anului 320. Pe verso acestui papirus se află copiată scrisoarea lui Constantin trimisă locuitorilor din provincii după înfrîngerea lui Liciniu şi pe care Eusebiu o reproduce în cartea II, 27, 28, sfîrşitul capitolului 26 şi începutul lui 29. Autenticitatea ei, pînă la descoperirea papirusului, a fost contestată de unii învățați. Papirusul dovedeşte fără nici o îndoială autenticitatea unuia din documentele citate de Eusebiu în Vita Constantini şi implică pe a celorlalte[79].

Titlurile capitolelor (Kecpălaia)

Atît la *Vita Constantini* cît şi la *Oratio ad sanctum coetum cărțile* şi capitolele sînt precedate de titluri, care rezumă conținutul lor. în edițiile de text de pînă acum sau de traduceri aceste «Titluri» au fost păstrate şi aşezate de cele mai

multe ori la începutul cărților respective ori chiar la începutul întregii lucrări, cum procedează Fr. Winkelmann în ediția sa din 1975. în manuscrise se află puse fie la începutul fiecărei cărți, cu care formează un corp comun, fie pe margine, fie chiar la începutul fiecărui capitol.

în legătură cu originea şi autenticitatea acestor titluri specialiştii nu sînt toți de acord. De pildă *Valesius*[80], urmat de *Heikel*[gi] socot că ele nu-1 pot avea de autor pe Eusebiu, deoarece despre el se vorbeşte la persoana **a UE**-a. în al doilea

78. Cf. Quasten, *op. cit.,* p. 455.

79. A.H.M. Jones and T.C. Skeat, *Notes on the Genuiness ofthe Constantian Documents în Eusebius' Life of* ***Constantine,*** Journal of Ecclesiastical History, 5, 1954, p. 194-200.

80. Valesius, op. *cit.;* **despre** argumentarea lui Winkelmann, *Authentizitâtspro*-btem, p. 192, nota 2.

81. Heikel, Eusebius ***Werke I,*** p. **Cm.**

rînd, se susține că e greu de crezut că Eusebiu şi-ar fi întrerupt expunerea retorică printr-o fărîmițare în asemenea capitole (Abschnitte), care uneori rup şirul gîndirii (de pildă VC, I, cap. 1, 2). în al treilea rînd, ne aduce ca argument faptul că este o deosebire de stil între textul propriu-zis al lucrărilor şi cel din «Titluri». Autorul acestor titluri trebuie să fi fost un cititor sau un editor, care le-ar fi scris, la început, pe marginea textului, ca un fel de notițe ori explicări marginale şi mai apoi au fost introduse în cuprinsul lucrării.

împotriva părerii lui Valesius şi Heikel s-au ridicat *Pasquali*[82] şi *Eduard Schwartz**[3]. Ei susțineau că aceste titluri sînt opera lui Eusebiu, deoarece ele conțin lucruri care nu reies din text, adică precizări, pe care numai autorul le putea da. De pildă, nu s-ar fi ştiut că în cartea IV, 44, 1 este vorba de notarul Marianus ori în cartea III, 1 de episcopul Eusebiu (de Nicomidia), în III, 60 de Eustație al Antiohiei etc.

Fr. Winkelmann[84] consideră însă că împotriva autenticității acestor titluri *(xetpâkna)* pledează diferența de stil (folosirea unor expresii complicate), unele greşeli (de pildă p. 5, 4: ixa^i^îvou în loc de țiaSmiavoO), ori exprimări, care arată că s-a scris după vremea Iui Eusebiu (p. 4,18: orcep viîv = pe care şi acum). Winkelmann socoate că titlurile au fost redactate curînd după moartea lui Eusebiu, atunci dnd numele lipsă în text erau cunoscute şi puteau fi introduse.

PROBLEME DINTRE CELE MAI CONTROVERSATE: **1. Relatarea despre viziunea şi convertirea Iui Constantin**

în controversa care s-a iscat în legătură cu problema autenticității şi veridicității lucrării Vita Constantini un loc de seamă 1-a ocupat relatarea despre viziunea şi convertirea lui Constantin. Eusebiu prezintă viziunea lui Constantin în cartea I-a, cap. 28-30, spunînd că împăratul dîndu-şi seama de inferioritatea militară în care se afla, s-a rugat Dumnezeului tatălui său (novoc; freog) şi i-a cerut să se descopere cine este, să-1 ajute în necazul de față: «Şi cum şedea împăratul înălțînd astfel rugăciune stăruitoare, i s-a arătat un semn cu totul fără de seamăn de la Dumnezeu. Era cam pe la ceasurile amiezei, cînd ziua începuse să scadă şi Constantin a văzut cu ochii săi pe cer, deasupra soarelui, semnul de biruință (tpoitouov) al crucii, făcut din lumină şi deasupra o inscripție: «întru aceasta vei învinge» (tou-ccp vlxcx), după care la vederea unei asemenea privelişti şi el şi întreaga armată (care îl însoțea în expediție) şi asistase la minune au fost

82. G. Pasquali, în Gottingische Gelehrte Anzeiger, 171, 1909, p. 295 şi urm.
83. Eduard Schwartz, în GCS, 9, 3, Leipzig, 1909, p. CLII şi urm.
84. Winkelmann, *Leben Konstantins,* p. XLVIII-XLIX.

cuprinşi de frică. Constantin... era descumpănit, neputînd să-i priceapă tîlcul. Or, tot cugetând la ea, iată că s-a lăsat noaptea, fără să prindă de veste. Şi în timpul somnului i s-a arătat Hristos, Fiul lui Dumnezeu, cu semnul văzut de el pe cer şi i-a poruncit ca semnul ce i s-a arătat pe cer să-1 facă şi să-1 folosească spre ajutor ori de cîte ori va avea de luptat cu duşmanii». A doua zi a împărtăşit prietenilor săi taina şi a poruncit să-i facă semnul, care îl văzuse pe cer şi 1-a pus pe scuturile şi steagurile armatei cîştigînd bătălia. Eusebiu ne spune mai departe că împăratul «tulburat de viziunea aceasta şi nemaisocotind cu cale să se închine altui Dumnezeu, decît Celui ce i se arătase, a chemat la sine pe preoții deținători ai învățăturii Lui, întrebîndu-i ce fel de Dumnezeu era acela şi care ar putea fi tîlcul arătării semnului văzut de el. Ei i-au răspuns că acela era Dumnezeu Fiul, Unul Născut al singurului Dumnezeu şi că semnul era simbolul văzut al nemuririi, însemnul triumfal al biruinței, pe care el o avusese asupra morții, într-o vreme cînd sălăşluia în treacăt pe pămînt».

Eusebiu arată că toate cele relatate de el i-au fost spuse de Constantin către sfîrşitul vieții, la cea. 25 de ani după acest eveniment şi că le-a garantat autenticitatea cu jurămînt.

Henri Gregoire[85]*,* ca şi cei care l-au urmat în opiniile sale susțin că relatarea lui Eusebiu nu trebuie admisă, deoarece s-ar baza pe o legendă mai tîrzie, introdusă apoi în text de un interpolator. Ei arată că textele creştine, care vorbesc despre acest eveniment, nu au valoare, că există deosebiri sau contradicții între ele. Toți aceştia se bazează, în special, pe faptul că Eusebiu n-ar spune nimic despre eveniment în Historia eccle-siastica, publicată în ultima ediție în anul 324, ori un asemenea lucru nu putea fi trecut cu vederea. De asemenea, Lactanțiu, care vorbeşte de vedenie *(De mort. pers.* 44, 5) dă o relatare diferită: Constantin ar fi avut în noaptea precedentă luptei cu Maxențiu *un vis,* în care i s-a spus că el va fi învingător, dacă va însemna pe scuturile ostaşilor litera X traversată de P. Este vorba de *chrisma,* adică de primele două litere ale numelui lui Hristos. Această relatare este făcută de Lactanțiu cam în anul 318, cînd îşi publica lucrarea mai sus amintită. Unii învățați găsesc neconcordanțe chiar în relatarea lui Eusebiu din Vita Constantini şi anume ei spun că, în timp ce în cap. 28-30 se arată că semnul văzut pe cer a fost crucea, folosită după aceea ca stindard biruitor în luptă, în cap. 31 se arată că acest semn a fost *labarum-ul, o* formă mai tîrzie a stindardului armatei lui Constantin şi care avea forma chrismei încadrată într-o coroană (cerc). Concluzia care s-ar impune ar fi aceea că pasajul respectiv a fost interpolat.

Această concluzie nu este însă valabilă, deoarece Eusebiu se referă la evenimentul de care vorbim, în *Hist. eccl.* LX, 9, 2 (e adevărat mai pe scurt) şi în *Discursul festiv rostit cu prilejul sărbătoririi a 30 de ani de domnie (Tricennalia, 3).* în ambele locuri el spune că împăratul s-a rugat, la începutul campaniei împotriva lui Maxențiu lui Hristos, ca să-1 ajute în luptă. Că în Vita Constantini, alcătuită după moartea împăratului relatarea este mai bogată în amănunte, se datoreşte faptului că la o depărtare atît de mare, evenimentul a fost îmbrăcat în

85. Gregoire în special în *Conversion* şi *Vision;* v. lista celorlate lucrări la Abrevieri şi Bibliografie.

legendă şi cuprinde, poate, şi unele înfloriri. Nucleul evenimentului a fost însă real şi nu trebuie să ne îndoim de veracitatea lui. De altfel, unii cercetători au subliniat faptul că deşi apariția luminoasă a crucii pe cer se înscrie printre

fenomenele cereşti destul de rare, totuşi ea nu este necunoscută . Constantin a fost convins că a văzut semnul crucii pe cer la începutul luptei cu Maxenţiu, că el reprezintă simbolul lui Iisus Hristos şi că acesta 1-a ajutat să câştige lupta.

Relevantă în această privinţă este comportarea sa faţă de creştinism după eveniment. Panegiricul de la Trier din toamna anului 313 precizează că după intrarea în Roma împăratul n-a urmat drumul tradiţional de triumf spre Capitoliu şi n-a adus jertfă lui Juppiter, cum se obişnuia. Autorul Panegiricului de la Trier nu menţionează nici o divinitate păgînă care l-ar fi ajutat să cîştige lupta la Pons Milvius (Podul Vulturului), ci face doar referiri la «indicaţiile divine» (*divina pracepta)* date lui Constantin în taină şi care sînt, desigur, de pus în legătură cu Dumnezeul creştinilor. Toate acestea arată o distanţare a lui Constantin de practicile de cult păgîne. Este adevărat, că pe Arcul de triumf al lui Constantin de la Roma terminat în 315 este reprezentat *Sol invictus* (Soarele neînvins), dar acesta este opera senatului păgîn din capitala imperiului. în inscripţie se menţionează că victoria a fost obţinută la «intervenţia divinităţii» *(instinctu divinitatis;* Dessau, *Inscr. latinae selectae,* nr. 694). Divinitatea este aici numită în sens neoplatonic (Fiinţă absolută), dar ea putea fi înţeleasă şi de creştini în sensul lor. Ca adorator al lui *Sol invictus* Constantin era adeptul monoteismului solar de tendinţă filosofică şi considera că aceasta nu este incompatibilă cu credinţa creştină, deoarece *Suprema Divinitas,* din această religie, nu-i părea deosebită de Dumnezeul creştinilor. Constantin n-a repudiat dintr-o dată toată moştenirea păgînismului şi, la fel ca tatăl său, care fusese monoteist, el considera soarele ca mediator vizibil între Dumnezeul suprem şi oameni.

Constatin a înclinat din ce în ce mai mult spre creştinism şi dovada cea mai clară a atitudinii sale în această vreme a fost statuia sa din Forul de la Roma, care, după instrucţiunile lui trebuia să poarte în mîna dreaptă o cruce. Potrivit lui Eusebiu (Hist. eccl. X, 4,16; cf. VC. 1,40; Tri-cennalia, 9, 8) inscripţia dedicatorie de sub statuie spunea: «Prin acest semn aducător de mîntuire, care este adevărata dovadă a puterii, eu am salvat oraşul vostru de sub jugul tiranului, am eliberat Senatul şi poporul roman, redîndu-i vechea demnitate şi strălucire»[87].

Deşi pînă în anul 322 chipurile vechilor divinităţi, mai ales ale lui *Sol,* mai sînt reprezentate, mai cu seamă pe monede, totuşi treptat apar şi simbolurile creştine, în special pe monede şi medalii, dar şi pe alte

86. Karl Baus, *Konstantins «Bekehrung» zum Christentum,* în *Handbuch der Kirchengeschichte,* herausg. von Hubert Jedin, Bd. 1. Von der Urgemeinde zur fruhchristlichen Grofikirche, Herder, Freiburg in Br., 1973, p. 454-462.

87.Eusebius, *Hist. eccl,* IX, 9, 10-11; VC, I, 40; Trie. IX, 8; cf. Karl Baus, op. *cit,* p. 460.

obiecte. De pildă, pe un medalion de argint bătut la Ticinum cu prilejul decennaliilor din 315 **este** reprezentat Constantin cu cască, iar pe aceasta **monogramul** lui Hristos *(chrisma). Labarum-ul* este întîlnit pe o monedă **de bronz** bătută la Constantinopol către anul 337. Deşi înceată, această pătrundere a simbolurilor creştine n-ar fi putut apare fără asentimentul lui Constantin, ceea ce arată convingerile sale religioase.

Semnificative în privinţa simpatiei lui Constantin faţă de creştinism **după** anul 312 sînt două scrisori, una trimisă lui Maximin în orient, în **care** intervine în favoarea creştinilor (Lactanţiu, *De mort. pers.* 37, 1), **cealaltă** expediată

prefectului Anullinus în Africa de Nord, în care-i cerea **să redea** Bisericii bunurile confiscate (Eusebiu, *Hist. eccl,* X, 5, **15-17).** Dintr-un alt document aflăm că tot atunci Constantin trimite o **sumă mare** de bani episcopului ortodox Caecilian de Cartagina, pe care **acesta putea** s-o folosească pentru «clerul dreptmăritului şi prea sfîntului **cult ortodox»** *(Ibidem,* X, 6,1-5). Este posibil ca orientarea aceasta atît de **rapidă spre** Biserică a lui Constantin să se fi datorat şi influenței episco-**pului Hosius de** Cordoba, devenit consilier al împăratului în problemele **religioase. Există** şi alte dovezi pentru interesul lui Constantin față de **cultul creştin, pe** care-1 socotea necesar fericirii şi prosperității imperiu**lui. Cea mai clară** şi importantă este Edictul de la Milan din anul 313 dat **împreună cu** Liciniu.[88]

2. **Sfîrşitul lui Maximian Hercule (VC, I, 47)**

Valesius, (Ediția 1672, annot. I, 47, p. 207) arată că moartea lui Maxi**mian este aşezată** după victoria împotriva lui Maxențiu, deci cu doi ani **mai tîrziu, deşi, se** ştie, că el a murit în anul 310. Succesiunea istorică ar fi **prin aceasta** tulburată. El socoate că nu Eusebiu ar fi vinovat de aceasta, **ci autorul** sumarului capitolelor, care, în cap. 47 vorbeşte de moartea lui **Maximin;** nu este deci vorba de o problemă filologică, ci de o **interpolare.[89]**

Mancini[90] face o comparație între *Hist. eccl.* VIII, 13, 15 şi VC I, 47 **arătînd că** din punct de vedere cronologic, logic şi gramatical şi stilistic **este vorba** de o interpolare din Hist. eccl., deoarece Eusebiu expune **într-o** riguroasă ordine cronologică evenimentele pînă la moartea lui Maxențiu şi intrarea în Roma a lui Constantin. Dimpotrivă VC I, 47, 1 ar prezenta un eveniment din anul 310 şi

88. Indicăm aici şi alte lucrări privind viziunea şi convertirea lui Constantin: Jacques Moreau, *Sur la vision de Constantin (312)* în Revue des Etudes Anciennes, 35, 1953, p. 307-333; Andre Piganiol, *L'empereur Constantin,* Paris, 1932, p. 72; William Seston, *La vision payenne de 310 et Ies origines du chrisme constantinien,* Anuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves, 4, 1936, p. 373 şi urm.; Joseph Vogt, *Die Bedeutung des Jahres 312 filr die Religionspolitik Konstantins des Groflen,* în ZKG, 61, 1942, p. 171-190.

89. Winkplmann, *Aulhvntizitat&problem,* p. 192.

90. Maru-ini, în Sludi, Storici, 4, 1895, p. 532 535.

încurcă toată ordinea cronologică[91].

N. H. Baynes[92] nu vede nici o problemă cronologică, ci una de conținut, în *Hist. eccl.* VII, 13,15; 14, 1 moartea lui Maximian este pusă corect înaintea aceleia a lui Maxențiu; deci orice copist, care ar fi avut în față textul lui Eusebiu, n-ar fi putut face această greşală. Eroarea s-ar explica printr-o legătură mentală a autorului cu evenimente de mai tîrziu, adică conspirația altor membri ai familiei lui Maximian.

J. Vogt[93] zice că VC, I, 42, 2 s-ar referi la Crispus şi Fausta, adică la evenimente din 326, deşi în VC I, 48 se vorbeşte de *decennalia.* Tema întregului capitol arfi: ajutorul lui Dumnezeu împotriva duşmanilor din afară şi dinăuntru. în acest caz considerațiile cronologice nu măi jucau pentru autor nici un rol.

F. Vittinghoff[4] merge cam pe aceeaşi linie. în cap. 22-48 se respectă criteriul cronologic, dar în 46 şi 47 sînt referiri la evenimente de mai tîrziu. Criteriul cronologic, obişnuit la oamenii de ştiinţă moderni, nu opera totdeauna la Eusebiu. Lucrarea nu este o biografie şi nici o schiţă a vieţii în ordine cronologică, ci un *encomion.*

Chr. Hdbicht socoate că locul din VC s-ar referi la chestiunea *Bas-sianus* (Bassianus-Affăre); e greu de crezut că ar privi evenimentele din anul 326, deoarece Eusebiu nu s-ar fi expus mîniei fiilor Faustei. Concluzia lui *Fr. Winkelmann*[96] este că teza interpolării nu se poate susţine, ci capitolul aparţine tot lui Eusebiu.

3. Maxenţiu

Scheidweiler[97] socoate că în VC sumarul capitolului I, 13, unde se spune că Maxenţiu a prigonit pe creştini, ar fi întărit de VC, I, 49 şi I, 56, unde se fac vagi aluzii Ia acelaşi lucru. Aceasta ar contrazice Hist. eccl. VIII, 14, unde se spune că la început Maxenţiu n-a fost persecutor al creştinilor, ci a încercat să-i atragă; numai după o oarecare vreme el a ordonat măsuri de persecuţie. Scheidweiler crede că aceste aluzii ascunse la persecuţia lui Maxenţiu împotriva creştinilor ar proveni de la Geiasius de Cezareea sau au fost chiar mai tîrzii, adăogate de un interpolator. Lucrul nu este sigur, deoarece admiţînd poziţia aceasta pentru Maxenţiu, ea ar veni în contradicţie cu VC, I, 33-36, unde se vorbeşte pe larg de atitudinea lui.[98]

4. **Măsurile lui Constantin împotriva păgînismului**

91. Winkeimann, *op. cit,* p. 206.
92. Norman H. Baynes, în BZ, 39, 1939, p. 468 şi urm.
93. .1. Vogt, în Romische Mitteilungen, 59, 1943, p. 202.
94. Vittinghoff, *op cit,* p. 347-349.
95. Chr. Habicht, *Zur Geschichte...* p. 374, nota 5.
96. Winkelmann, *ibidem,* p. 233.
97. Scheidweiler. *Vita Constantini,* p, 15 şi urm.
98. Winkelmann, *ibidem,* p. 233-234.

William Seston", preluînd ideile lui *J. Maurice*[100], socoate că măsurile aspre împotriva păgînismului luate de Constantin şi prezentate de VC II, 48, 56, 60; III, 55, 56; IV, 22-25 sînt o interpolare ulterioară. Aceasta pentru că în lumina lui Codex Theodosianus şi a celor spuse de Libaniu ele par exagerate, iar privite prin prisma lucrării *Laus Constantini* a lui Eusebiu ele sînt incompatibile. Paul Petit[101] a încercat să întărească această poziţie, susţinînd că ele ar fi interpolări din perioada theo-dosiană. Autorul de mai tîrziu (interpolatorul) ar fi dorit să determine pe Theodosius la măsuri şi mai hotărîte împotriva cultelor păgîne. VC, III, 48, 57 însăşi ar contrazice această prezentare. *Fr. Vittinghoff*[102] contrazice această părere. -

5. **Războaiele lui Constantin împotriva lui Liciniu**

(VC, I, 48-11, 18)

Felul cum sînt prezentate a determinat numeroase critici la adresa obiectivităţii autorului VC. Specialiştii au considerat că este nereală descrierea războiului din anul 314, atît în privinţa cauzelor, cît şi a desfăşurării lui. Cele relatate s-ar potrivi mai bine cu evenimentele celui de al doilea război din 324.

Primul război a avut loc nu în 314 ci în 316/317. în această privinţă există o corespondenţă între relatarea din *Hist. eccl.* VIII, 2 şi urm şi VC. Pacea încheiată între cei doi împăraţi (VC, II, 15) a durat puţin, poate doar cîteva zile, de aceea a trecut repede în uitare şi nu se găseşte menţionată în nici un izvor. Vita Constantini a unit ambele războaie din 316/ 317 şi 324 într-o singură relatare, a şters graniţele dintre ele, a lăsat la o parte cauzele şi cronologia diferită şi le-a prezentat ca un eveniment unitar, care se potriveşte mai bine cu caracterul unui război religios. De fapt, este descris mai mult războiul din 324, totuşi şi primul război este pomenit pe alocuri, chiar într-o manieră mai pregnantă decît în *Hist. eccl.,* unde este prezentat mai inofensiv[103]. Aceasta este concluzia adoptată şi de Fr. Winkelmann[104].

6. **Constanţiu Chior**

Vita Constantini II, 49 (cf. I, 13) ne spune că Constanţiu era creştin. Acelaşi lucru se afirmă şi în *Hist. eccl.* VIII, 13,14. J. Vogt[10] arată că Constanţiu nu era creştin, dar destul de tolerant, că evita urmăririle terminate cu vărsare de sînge

99. W. Seston, *Constantin as a bishop,* p. 130 şi urm.
100. Jules Maurice, *ibidem.*
101. Petit, *Libanius,* p. 578-591.
102. Vittinghoff, op. cit., p. 358-364.
103. Habicht, op. cit, p. 375.
104. Winkelmann, op. *cit.,* p. 230; despre aceste războaie, v. J. Vogt, Romische Mitteilungen, 58, 1943, p. 190-203; idem, în Historia, 2, 1953, p. 463 şi urm.; Pio Franchi de Cavalieri, Studi e testi, 171, 1953, p. 51 şi urm.; Vittinghoff, *op.cit.,* p. 352 şi urm.; J. Moreau, Historia, 4, p. 239-241; Scheidweiler, Vita *Constantini,* p. 17 şi urm.; Paul Orgels, *Erreures historiques,* p. 575-611.
105. J. Vogt, *Heiden und Christen in der Familie Constantins des Grojien,* în Era-nion. Festschrift fur Hildebracht Hommel, Tiibingen, 1961, p. 149-161, mai ales, 155-58.

şi îngăduia creştini la curtea sa. Scheidweiler[106] socotea că Lactanţiu, *De morţ. pers.,* 15, 17, spune pe drept cuvînt exact contrariul în comparaţie cu *Hist. eccl.*. El se îndoieşte atît de veracitatea VC, II, 49 cît şi de VC, I, 16 şi lasă să se înţeleagă că VC ar fi fost interpolată. Winkelmann[107] socoate că nu este nici un motiv să ne îndoim de faptul că aceste capitole menţionate din VC aparţin lui Eusebiu.

7. **Tratatul de pace cu perşii**

(VC, IV, 57)

H. Gregoire[108] şi Paul Petit[109] sînt de părere că întreaga prezentare nu are o bază istorică. Heikel[110] arată că unele manuscrise nu dau întreaga relatare şi că totul ar fi fost reconstruit de umanişti din expresii eusebiene. Vittinghoff[111] subliniază că sumarul capitolelor precizează că e vorba de o solie persană la Constantin, nu de un tratat de pace. Alcătuirea internă a contextului arată că acest capitol a fost interpolat. Capitolele precedente tind să arate o victorie a lui Constantin asupra perşilor, iar pregătirile de război pe scară largă sînt indicate exact: «o expunere a măsurilor de pregătire de război ar fi greu de aşteptat în această formă, dacă Constantin puţin după aceea şi-ar fi schimbat părerea asupra triumfului asupra perşilor care-i lipsea şi ar fi încheiat un tratat de pace formal»[112].

8. **Constantin ca «episcop al celor dinafară»**

(VC, IV, 4, 24)

William Seston[113] este de părere că opinia potrivit căreia împăratul se desemna «episcop al celor din afară» (bishop of those outside - em-*axdnoc,* xwv extoc.), nu poate proveni de la Eusebiu, ci de la un interpola-tor. Seston zice că dacă am înțelege expresia *imaxoizoc,* **tcov** extoc, la genul masculin, ea s-ar lămuri bine prin VC, 1,44 (xoivoc; **ετυοχοτcoc**;), desemnînd pe cei din afara bisericii şi Constantin ar fi în mod exclusiv episcop numai peste aceştia. Dar interpretarea aceasta este în contradicție cu concepția arianã, pe care o reprezenta Eusebiu, de aceea pasajul ar fi fost interpolat de un ortodox, poate de Athanasie sau Ambrozie.

106. Scheidweiler, *ibidem,* p. 14.
107. Winkelmann, *ibidem,* p. 233.
108. H. Gregoire, *Nouvelles recherches constantiniennes,* Byzantion, 13, 1938, p. 583.
109. Petit, *Libanius,* p. 576.
110. Heikel, *Eusebius Werke I,* p. 140, r. 31, p. 142, r. 10.
111. Vittinghoff, bp. *cit,* p. 346 şi urm.
112. Idem, ibidem, cf. Winkelmann, *Authentizitätsproblem,* p. 232.
113. Seston, op. *cit,* p. 131.

Fr. Vittinghoff[11]* nu este de acord cu această interpretare şi socoate că semnificația termenilor trebuie înțeleasă în cadrul capitolelor 23-25, din care ar reieşi sarcina sa într-un cadru statal-politic. împăratul este episcop nu numai peste cetățenii imperiului, care se află în afara Bisericii, ci şi peste ceilalți, care, ca membrii ai Bisericii, aparțin în acelaşi timp statului roman şi sînt supuşii împăratului, iar ca creştini sînt supuşi ordinelor şi legilor statului. Tcov *exxoc,* este un genitiv de la neutrul *xã exxoc,. Johannes Straub*[115] zice că xcov eîoco - xcov exxoc. nu trebuie înțelese ca o opoziție păgîno-creştină, ci în sensul «statal-ecclesiastic» (es ist nicht die Gegenuberstellung «heidnisch-christlich» beabsichtigt, sondern «staat-lich-kirchlich»). El înțelege expresia în sens masculin: oi xcov exxoc;.

S[1]. *Calderone*[11]® înțelege ca şi Straub expresia la masculin.

Rafaele Farina[117] face o trecere în revistă a opiniilor exprimate pînă la el şi constată că s-au cristalizat două direcții: una exprimată de Valesius (Migne, PG. XX, 1171 A) şi urmată apoi de alții, şi cea de a doua, inițiată de Heikel *(Eusebius Werke,* I, p. LXIV, 126,10), împărtăşită, de asemenea, de numeroşi adepți. Potrivit primei direcții genitivul xcov *exxoc,* ar trebui înțeles de la *xã* exxoc: *«voi* sînteți episcopi pentru cele care se află în interiorul (cadrul) Bisericii», iar «eu sînt episcop consacrat de Dumnezeu *pentru lucrurile din afară».* F.A. Heinichen şi J.A. Fabri-cius[119] au modificat puțin traducerea lui Valois în sensul: «voi sînteți episcopi pentru problemele interne *(interiora ecclesiae = doctrina et sacra-menta)* iar eu pentru chestiunile externe *(regimen et tutela* = cîrmuire şi protecție).

Potrivit înţelesului lui Heikel ar trebui tradus: «voi sînteţi episcopi ai celor care sînt înăuntrul Bisericii, în schimb eu sînt episcop al celor care se află în afara Bisericii». Heikel crede că xcov *exxoc,* este genitivul masculin de la oi exxoc;. Alţii ca *J. Turmei*[120] şi *F. Cayre*[121] au înţeles eiuoxo-Tto<; xcov *exxoc,* ca episcop al celor din afară, în sensul de şef pentru *afacerile profane.* După *Caspar*[122] ar trebui să înţelegem pe Constantin ca episcop pentru chestiunile externe (Bischof fur die äusseren Angelegen-heiten»), dar un episcop care, în realitate, cîrmuia fără limite episcopatul. *Ernest Ch. Babut*[123] zice şi el că xcov e'ioco - xcov exxoc sînt genitivul de la oi e'ioco - oi EXTOI; şi că ar trebui traduse:

114. Vittinghoff, *ibidem,* p. 368.
115. Johannes Straub, cu studiile indicate la Bibliografie.
116. S. Calderone, Costantino *e il Cattolicesimo,* 1, în Pubblicazioni a cura dell'Istituto di Storia dell'Universita di Messina 3, Firenze, 1962, p. XI-XLV.
117. Farina, *Impero e Imperatore,* p. 312-319.
118. F.A. Heinichen, *Commentarii in Eusebio Pamphili Historiam ecclesiasticam,* Vitam Constantini, *Panegyricum atque in Constantini ad sanetorum coetum oratio-nem et Meletemata Eusebiana* (Eusebii Pamphili scripta historica 3), Lipsiae, 1870, p. 797 şi urm.
119. Jo. Alberti Fabricii, *Bibliographia antiquaria,* Hamburgi, 1760, p. 282.
120. Joseph Turmei, *Histoire du dogme de la Papaute des origines ă la fin du quatrieme siecle,* I, Paris, 1908, p. 214-215.
121. F. Cayre, *Patrologia e storia* delta *Teologia,* I, Roma, 1936, p. 299-300.
122. Erich Caspar, *Geschichte des Papstums,* 1, Tiibingen, 1930, p. 117.
123. Ernst Ch. Babut, Eveque du dehors, Revue critique et de litterature N.S. 68, Paris, 1909, p. 362-364.

«numai voi sînteţi episcopii pentru credincioşii Bisericii, iar eu am fost pus de Dumnezeu episcop pentru cei din afară» («seulement, vous etes Ies eveques des fideles de fEglise et moi, j'ai ete etabli par Dieu eveque de ceux qui sont au dehors»). Primii ar fi episcopii creştinilor, cel de al doilea al paginilor.

9. **Relatarea despre înmormîntarea lui Constantin**

(VC, IV, 58-60, 70-71)

Glanville Downey[12i], vorbind de VC, IV, 71, unde se găsesc următoarele cuvinte eioeti *xal* vuv = «se vede încă şi acum» mormîntul lui Constantin, interpretează aceasta ca o interpolare, deoarece, zice el, la scurtă vreme după moartea împăratului, Eusebiu nu se putea exprima astfel. Lucrul acesta nu-1 putea spune decît un interpolator de mai tîrziu. El conexează această expresie cu VC, IV, 60, unde expresia rfj<; TCOV *ânoa*-TOAWV **7rpoapf**|oecoc; xoivcovov = vrednic de împreună chemare cu apostolii, ar fi tot o interpolare, deoarece Socrate şi Sozomen au o cu totul altă concepţie despre scopul lui Constantin.

J. Vogt[125] nu este de părerea lui Downey, ci înţelege: «se poate vedea încă astăzi», în sensul că «trupul este demn de cinstirea (serviciul divin), care se dă apostolilor». Capitolele 71-73 au unitate, nimic nu poate fi atribuit unui interpolator. *Vittinghoff*[26] susţine punctul de vedere al lui Vogt, dar *Moreau*[127] nu este pe deplin convins de aceasta, ca şi *Winkelmann* .

PRINCIPALELE EDIŢII ŞI TRADUCERI

Prima ediţie a textului grecesc al VC o datorăm lui *Robert Estienne* (Stephanus, 1503-1559), apărută la Paris în 1544. VC a fost inclusă într-un volum, care cuprinde mai multe lucrări de istorie bisericească şi anume, în afară de *Historia ecclesiastica* a lui Eusebiu, pe cele ale lui Socrate, Theodoret, Sozomen, Evagrie şi altele. VC apare la un loc cu *Oratio ad*

sanctum coetum, unde aceasta din urmă este înscrisă pe locul cărţii a V-a: *Eccle-siasticae historiae. Eusebii Pamphili lib. X. Ejusdem de Vita Constantini lib. V* etc... Lutetiae Parisiorum, 1544.

O traducere latinească destul de liberă şi cu greşeli a textului grecesc stabilit de Stephanus a făcut episcopul englez *Joannes Christophorson,* apărută după moartea acestuia în 1558, în primă ediţie la Louvain (Cisterciae) în 1559 şi a doua în 1570 la Kâln (au urmat şi

124. Downey, *Builder,* p. 53-80. Pentru Basilica Sfinţilor Apostoli, v. R. Egger, *Die Begrăbnisstătte des Kaisers Konstantin,* Jahreshefte des osterreichischen archăologischenInstituts, 16, 1913, p. 212-230. Eynâr Dyggve, *Laquestion duSaintSepulcare ăl'epo-que constantinienne,* în Actes du VIe Congres intern, d'etudes byzantines, 2, Paris, 1948, (1951), p. 111-123.
125. J. Vogt, *Der Erbauer,* p. 111-117.
126. Vittinghoff, *op. cit,* p. 371.
127. J. Moreau, *Zum Problem der Vita Constantini,* Historia, 4, 1955, p. 244. nota 7.
128. Winkelmann, *Authentizitătsproblem,* p. 238-239.

altele). în această lucrare *Oratio ad sanctum coetum* apare separat de VC şi în plus se adaugă: Discursul rostit de Eusebiu la 30 de ani de domnie *(Eusebii Oratio in laudem Constantini Magni ad tricesimum illius annum nunquam antehac nec graece nec latine impressa).*

Prima ediţie cu text grec a lui Stephanus şi paralel traducerea latină a lui Christophorson a apărut în 1612 la Geneva, prin grija lui *Severin Binius.* în cadrul volumului de istorici bisericeşti VC are 4 cărţi, urmează *Oratio ad sanctum coetum* şi apoi, pentru prima oară, textul grec al Discursului lui Eusebiu la 30 de ani de domnie.

O răscruce în editarea şi studierea lucrărilor istorice ale lui Eusebiu a însemnat ediţia greco-latină a lui *Henricus Valesius* (Henri Valois, 1603-1676) din anul 1659 la Paris. Valois a utilizat nu numai manuscrise mai multe şi mai bune decît predecesorii săi în stabilirea textului, dar a însoţit ediţia de note şi comentarii filologice şi istorice de o mare pătrundere, multe din ele rămînînd valabile şi astăzi. Titlul lucrării lui, la Abrevieri, s.v. *Valesius* (Valois). Lucrarea lui a fost de mai multe ori retipărită.

în 1720 *William Reading* (Guilelmus Reading) a publicat la Cambridge o ediţie modificată a lui Valesius. El a introdus sub text notele şi observaţiile pe care Valesius le plasase la început şi a adăugat noi observaţii ale sale sau ale altor învăţaţi, dintre care cele mai multe aparţin lui *W. Louth.* Unele din acestea n-au însă prea mare valoare: *Eusebii Pamphili, Socratis Scholastici... quae extant Historiae Ecclesiasticae,* Graece et Latine, in tres tomos distributae. Henricus Valesius Graecum Textum ex Mss. Codicibus emendavit, Latine vertit et Annotationibus illustravit. Guilelmus Reading novas Elucidationes praesertim chronologicas in hac Editione adjecit. Tom. 1: *Eusebii Pamphili ecclesiasticae historiae libri decern. Ejusdem de Vita Imperatoris Constantini libri TV. Quibus subicitur Oratio Constantini ad Sanctos et Panegyricus Eusebii,* Henricus Valesius... illustravit. Hanc Editionem criticis plurimum eruditorum observationibus locupletavit Guilelmus Reading, Cantabrigiae, 1720 (au urmat şi alte ediţii).

Ediţia lui Valesius a fost inclusă în Patrologia Graeca, voi. 20, Paris, 1857, col. 905-1230, cu deosebirea că observaţiile sînt în subsolul paginei, la care se adaugă unele ale editorului.

Un pas hotărîtor înainte în editarea şi comentarea textului 1-a făcut *Ivar August Heikel* în 1902, publicînd la Leipzig VC, Discursul lui Constantin la adunarea sfinţilor şi Discursul lui Eusebiu la aniversarea a 30 de ani de domnie, ca prim volum din opera lui Eusebiu în colecţia GCS. El a însoţit ediţia de bogate observaţii şi comentarii filologice şi istorice, a dezbătut problema autenticităţii pe baza stilului. în stabilirea textului a utilizat numeroase manuscrise (titlul lucrării la Abrevieri, s.v. Heikel, *Eusebius Werke I).*

Ediţia lui Heikel a fost însă depăşită în multe privinţe de aceea a lui *Friedhelm Winkelmann,* învăţat care contează azi ca unul din cei mai buni cunoscători ai lucrărilor lui Eusebiu aici în discuţie. EI a consacrat numeroase studii, în special VC, şi are o contribuţie

esenţială în stabilirea textului şi a clarificării problemelor pe care le pune. în această pri-

vință menționez volumul *Die Textbezeugung der Vita Constantini des Eusebius von Caesarea* (TU, 84), Akademie Verlag, Berlin, 1962 şi mai ales cel care cuprinde textul grec al VC (v. Abrevieri, s.v. Winkelmann, *LebenKonstantins).* Acest volum, care reprezintă stadiul cel mai avansat în privința cercetării şi stabilirii textului, ca şi ediția lui Heikel au stat la baza traducerii şi comentariilor de față. • .

*

Prima traducere în limba germană a apărut în 1777 şi a fost făcută de *Friedrich Andreas Stroth.* Bazată pe textul lui Valesius şi ținîndu-se strîns de text, ea este şi azi utilă. In Bibliothek der Kirchenväter au apărut două traduceri, una la Kempten în 1880, a lui *J. Molzberger,* bazată pe textul editat de Friedrich Adolf Heinichen, Leipzig, 1830, cealaltă în 1913, a lui *Johannes Māria Pfättisch,* după ediția lui Heikel. Această din urmă traducere a fost consultată şi în volumul de față, deşi ea cuprinde pe alocuri impreciziuni şi **este** uneori prea liberă şi neclară (Titlul exact la Abrevieri, s.v. Pfättisch, Eusebius *Pamphili).* Introducerea generală la volum este făcută de Dr. *Andreas Bigelmair.*

Prima traducere în limba franceză şi singura pe care o cunoaştem este a lui *Louis Cousin,* făcută după ediția lui Valesius din 1675: *Histoire de l'Eglise ecrite par Eusebe Eveque de Cesaree.* Traduite par Monsieur Cousin, President de la Cour des Monnoyes. Dedie au Roi. La *vie de l'empereur Constantin,* ecrite par Eusebe Eveque de Cesaree, p. 497-703. Urmează discursul împăratului şi Harangue ăla louange de l'empereur... acheve d'imprimer peur la premiere fois le 2 janvier 1675.

în limba engleză menționez traducerea destul de liberă, dar însoțită de comentarii şi note a lui Ernest Cushing Richardson (v. titlul exact al lucrării la Abrevieri, s.v. Richardson, *Life of Constantine).*

A B R E V I E R I

Barnes, Good Friday Sermon — Timothy D. Barnes, *Th Emperor Constantine's Good Friday Sermon,* The Journal of Theological Studies, NS., 27, 1976, p. 414-423 (Oxford).

Idem, *Constantine and Eusebius* = T. D. Barnes, *Constantine and Eusebius,* Cambridge, Massachusetts, London, 1981.

Batiffol, Les documents —[1] P. Batiffol, *Les documents de la Vita Constantini,* Bulletin d'ancienne litterature et d'archeologie chretiene, 4, 1914, p. 80-95.

Baynes, Constantin the Great, — Norman H. Baynes, *Constantine the Great and the Christian Church.* Raleigh Lecture on History. Proceedings of the British Academy, 15,1929, apărut 1931, p. 341-368 = idem, *Konstantin der Grofie und die christliche Kirche,* ins Deutsche ' iibersetzt von Ulrich Bracher, în voi. *Konsttntin der* Groj3e, herausg. von Heinrich Kraft (Wege der Forschung, Bd. 131), Barmstadt, 1974, p. 145-174.

Bigelmair, Eusebius Pamphili, — Andreas Bigelmair, *Des Eusebius Pimphili Bischofs von Caesarea ausgewählte Schriften,* Einleitung von... (BKV, I), Kempten und Munchen, 1913, p. V-LXI.

KV — Bibliothek der Kirchenväter

Burckhardt, Zeit Konstantins — Jakob Burckhardt, *Bie Zeit Konstantins des Grofien,* prima ediție, Basel, 1853, dar sînt mai multe; aici trimiterile se fac la ediția din 1935. **BZ** — Byzantinische Zeitschrift.

Cavalieri, Constantiniana — Pio Franchi de'Cavalieri, *Constantiniana,* (Studi e Testi, 171), Cittâ del Vaticano, 1953 (pentru VC, p. 51-65).

Crivellucci, Fede storica — Amedeo Crivellucci, *Della fede storica di Eusebio nella Vita di Costantino,* appendice al voi. primo della *Storia delle relazione tra lo Stato e la Chiesa,* Livorno, 1888.

Idem, *Documenti — 1 documenti della Vita Constantini,* Studi storici, 7,1898, p. 412-429.

Daniele, Documenti — I. Daniele, / *documenti Constantiniani della «Vita Constantini» di Eusebio di Cesarea* (Analecta Gregoriană, 13), Roma, 1938.

De Deckker, Discours â l'assemblee — Daniel de Decker, *Le «Discours* o *l'assemblee des saints» attribue ă Constantin et l'oeuvre de Lactance,* în *Lactance et son temps, Reckerches actuelles. Actes du* IV* Cotloque *d'Etudes Historiques et Patristiques,* Chantilly 21-25 septembre, 1976, edites par J. Fontaines et M. Perrin, Editions Beauchesne, Paris (Theologie historique, collection fondee par Jean Danielou, dirigee par Charles Kannengiesser).

DSrries, Selbstzeugnis Konstantins = Hermann Dorries, Das *Selbstzeugnis Kaiser Konstantins,* Gottingen, 1954 (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Gottingen, Philologisch-historische Klasse, Nr. 34). **Downey, Builder** -= Glanville Downey, *The Builder of the Original Church of the Apostels at Constantinople. A Contribution to the Critic of the Vita Constantini attributed to Eusebius,* Dumbarton Oaks Papers, 6, 1951, p. 53-80. **Drake, In Praise** =- H. A. Drake, *In Praise of Constantine: A Historical Study and New Translation of Eusebius' Tricennial Orations* (University of California Publications: Classical Studies, voi. 15), 1976. **Farina, Impero** e **Imperatore** =~ Rafaele Farina, *L'impero e l'imperatore cristiano in Eusebio di Cesarea. La prima teologia politica del cristianesimo,* Zurich, 1966 (Pontificium Athenaeum Salesianum, Facultas Theologica Salesiana, Ser. I: Fontes, voi. 2).

Gregoire, Conversion= Henri Gregoire, *La «conversion» de Constantin,* Revue de l'Univ. de Bruxelles, 36,1930-1931, p. 231-272 <= ins Deutsche iibersetzt vonHerta Lazarus: *«Die Bekehrung» Konstantins des Grofien,* în voi. *Konstantin der Grofie,* herausgegeben von Heinrich Kraft, Darmstadt, 1974, p. 175-223.

Idem, **Eusebe n'est pas l'auteur** — Eusebe n'est pas *l'auteur de la Vita Constantini dans sa forme actuelle et Constantin ne s'estpas «converti» en 312,* Byzantion, 13, 1938, p. 561-583.

Idem, *Vie de Constantin = La vie de Constantin attribue ă Eusebe ne saurait etre de cet historien,* în Academie des inscriptions et Belles Lettres. Comptes rendus des seances 1939, p. 183 şi urm.

Idem, **Vision, —** *La vision de Constantin «liquidee»,* Byzantion, 14, 1939, p. 341-351

Idem, **L'authenticite, =** *L'authenticite de la Vita Constantini attribuee ă Eusebe de Cesaree,* Bulletin de 1'Academie Belg., 39, 1953, p. 462-479.

GCS = Die griechischen christlichen Schriftsteller, Leipzig

Habicht, Zur Geschichte.. — Chr. Habicht, *Zur Geschichte des Kaisers Konstantin,* Hermes, 86, 1958, p. 360-378.

Harnack, Chronologie, — Adolf von Harnack, *Die Chronologie der altchristlichen Litera-tur bis Eusebius,* Leipzig, 1904

Heikel, Eusebius Werke I, Ivar A. Heikel, *Eusebius Werke,* Erster Band. *VSber das Leben Constantins, Constantins Rede an die heilige Versammlung, Tricennatsrede an Constantin,* Leipzig, 1902 (GCS, 7).

Idem, **Kritische Beiträge, =** *Kritische Beiträge zu den Canstantin-Schriften des Eusebius,* Leipzig, 1911 (— Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, XXXVI, 4).

Heinrich Kraft, Konstantin der GroBe, = Heinrich Kraft, *Konstantin der Grofie,* herausgegeben von..., Darmstadt, 1974 (Wege der Forschung, Band CXXXI). **Heinz Kraft, Konstantins religiose Entwicklung,** — Heinz Kraft, *Kaiser Konstantins religiose Entwicklung,* Tubingen, 1955 (Beiträge zur historischen Theologie, herausg. von Gerhard Ebeling, 20). **Mancini, Osservazioni,** — A. Mancini, *Osservazioni sulla Vita di Costantino di Eusebio,* Rivista di Filologia, 33, 1905, p. 309-360. **Moreau, Eusebius în BAC** = J. Moreau, *Eusebius von Caesarea,* în Reallexikon fur Antike und Christentum, 6, 1966, col. 1052-1088.

Orgels, Erreurs historiques, = P. Orgels, *A propos des erreurs historiques de la Vita Constantini,* în *Melages Henri Gregoire* IV. Annuaire de PInstitut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves, 12, 1952, p. 575-611.

Pasquali, Komposition der VC — G. Pasquali, *Die Komposition der Vita Constantini des Eusebius,* Hermes, 45, 1910, p. 369-386. **Petit, Libanius,** — P. Petit, *Libanius et la Vita Constantini,* Historia, 1, 1950, p. 562-582. **Pfättisch, Eusebius Pamphili, —** *Des Eusebius Pamphili vier Bucher iiber das Leben des Kaisers Konstantin und des Kaisers Konstantin Rede an die Versammlung der Heiligen.* Aus dem Griechischen iibersetzt von P. Johannes Măria Pfättisch, Benediktiner in Ettal, Kempten-Munchen, 1913 (BKV, 9). **Quasten, Initiation aux Peres,** = Joh.innes Quasten, *Initiation aux Peres de l'Eglise,* Tome III: Lâge d'or de la litterature patristique grecque du concile de Nicee au concile de Chalcedoine, Paris, 1963. **RAC** = Reallexikon fur Antike und Christentum

Richardson, Life **of Constantine,** — Ernest Cushing Richardson, *The Life of* Constantine *by Eusebius,* together with the *Oration of Constantine to Assembly of the Saints,* and the *Oration of Eusebius in Praise of Constantine, A* revised Translation with Prolegomena and Notes, în volumul: *A Selected Library ofNicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church,* second Series Translated into English with Prolegomena and Explanatory Notes under the Editorial Supervision of Philip Schaff, D. D., LL. D., and Henry Wace, D. D., in Connection with a Number of Patristic Scolars of Europe and America, voi. I, Michigan, 1890.

Scheidweiler, Kirchengeschichte des Gelasius, — F. Scheidweiler, Die *Kirchengeschichte des Gelasius von Kaisarea,* BZ, 46, 1953, p. 277-301.

Idem, **Vita Constantini, =** *Nochmals die Vita Constantini,* BZ, 49, 1956, p. 1-32.

Seston, Constantin as a Bishop, = W. Seston, *Constantine as a Bishop,* Journal of Roman Studies, 37, 1947, p. 127-131.

Schwartz, Eusebius, PW, — Eduard Schwartz, *Eusebius,* în Paulys Realencyclopâdie der klassischen Altertumswissenschaft, 6, Stuttgart, 1907, col. 1370-1439 - E. Schwartz, Griechische Geschichtsschreiber, 1957, p. 495-598.

Tefler, Author's Purpose, — W. Tefler, *The Author's Purpose in the Vita Constantini,* Studia Patristica I, TU, 63. Berlin, 1957, p. 157-167.

TU = Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur

Valesius (Valois), Vita Constantini, — *Eusebii Pamphli Ecclesiasticae Historiae libri decern. Ejusdem de Vita imperatoris Constantini librî IV. Quibus subicitur Oratio Constantini ad sanctos et Panegyricus Eusebii.* Henricus Valesius Graecum textum collatis IV mss. codicibus emendavit, latine vertit et adnotationibus illustravit, Parisiis, 1659.

VC = Vita Constantini

Vittinghoff, Eusebius — Friedrich Vittinghoff, *Eusebius als Verfasser der «Vita Constantini»,* Rheinisches Museum, N. F., 96, 1953, p. 330-373.

Vogt, Constantin der GroIJe =■ Joseph Vogt, *Konstantin der Grofie und sein Jahrhundert,* zweite neubearbeitete Auflage, Miinchen, 1949-1960.

Idem, Der Erbauer — *Der Erbauer der-Apostelkirche in Konstantinopel,* Hermes, 81, 1953, p. 111-117.

Wallace-Hadrill, Eusebius — D. S. Wallace-Hadrill, D. D., *Eusebius of Caesarea,* London, 1960.

Winkelmann, Echtheitsfrage — Friedhelm Winkelmann, *Zur Echtheitsfrage der Vita Constantini des Eusebius von Casarea,* Studii clasice, 3, 1961, p. 405-412.

Idem, **Konstantins Religionspolitik —** *Konstantins Religionspolitik und ihre Motive* im *Urteil der literarischen Quellen des 4. und 5. Jahrhunderts,* Acta antiqua Acade-miae Scientiarum Hungariae 9, 1961, p. 239-256.

Idem, **Authentizitătsproblem —** *Zur Geschichte der Authentizitătsproblem der Vita Constantini,* Klio, 40, 1962, p. 187-243.

Idem, **Textbezeugung —** *Die Textbezeugung der Vita Constantini des Eusebius von Caesarea,* Berlin, 1962.

Idem, **Leben Konstantins** — Eusebius Werke. Erster Band. *Vber das Leben des Kaisers Konstantin,* herausgegeben von Friedhelm Winkelmann (Die griechischen-christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte *Eusebius,* Erster Band, erster Teii), Akademie Verlag, Berlin, 1975.

ZKG — Zeitsehrift fur Kirchengeschichte

B I B L I O G R A F I E S E L E C T I V Ă

(pentru Eusebiu şi Constantin, în general
şi Vita Constantini, în special)

K. Aland, *Eine Wende in der Konstantin-Forschung* (Forschungen und Fortschritte, 28, 1954, p. 213-217; idem, *Kaiser und Kirche von Konstantin bis Byzanz* (Berliner Byzantinsche Arbeiten, 5), 1957, p. 188-212; idem, *Die religiose Haltung Kaiser Konstantins* (Studia Patrisctica 1, TU, 63) Berlin, 1957, p. 549-600'= Kirchengeschichtliche Entwiirfe, p. 165-201.

Andreas Alfoldy, *Hoc signo victor eris. Beiträge zur Geschichte der Bekehrung Konstantins des Grofien,* Pisciculi. Festschrift F. J. Dolger, Miinster, 1939, p. 1-18 = în voi. *Konstantin der Grofie,* herausg. von Heinrich Kraft (Wege der Forschung, Bd, CXXXI), Darmstadt, 1974, p. 224-246; idem, *The Conversion of Constantin and pag an Rome,* translated by Harold Mattingly, Oxford, 1948; idem, *A Conflict of ideas in the Late Roman Empire.* The Clash between the Senate and Valentinian I, translated by Harold Mattingly, Oxford, 1952.

R. Andreotti, *Licinius nella tradizione storiografica latina,* în *Hommage ă LeonHermann,* Bruxelles, 1960, p. 105-117.

Timothy D. Barnes, *Constantine and Eusebius* (v. Abrevieri); idem, *The new Empire of Diocletian and Constantine,* Câmbridge, Massachusetts and London England, 1982.

P. Batiffol, *Les documents...*

Norman H. Baynes, *Constantin the Great,...*

H. Berkhof, *Die Theologie des Eusebius von Caesarea,* Amsterdam, 1939.

Andreas Bigelamir, *Eusebius Pamphili...;* idem, *Zur Theologie des Eusebius von Casarea,* în Festschrift G. Herfling, 1913, p. 65-85.

Jakob Burckhardt, *Zeit Konstantins...;* idem, *Constantin und die Kirche,* în voi. *Konstantin der Grofie,* herausg. von Heinrich Kraft, Darmstadt, 1974, p. 19-55.

A. Casamassa, *I documenti della Vita Constantini di E\isebio di Cesarea.* Letture Constantiniane, Roma, 1914, p. 1-60 ■= Scritti Patristici 1, Lateranum, Nova Series, XXI, Roma, 1955, p. 3-40.

Pio Franchi de'Cavalieri, *Constantiniana* (Studi e Testi, 171), Cittâ del Vaticano, 1953: pentru VC, p. 51-65.

M. R. Cataudella, Sul *problema della Vita Constantini attribuita a Eusebio di Cesarea* (Oikoumene. Studi paleocristiani pubblicati in onore del Concilio Ecumenico Vaticano II, Universita di Catania, 1964, p. 553-571; idem, *La persecuzione di Licinio e l'autenti-citä* della Vita Constantini, Atheneum, 48, 1970, p. 46-83; 229-250.

Amedeo Crivellucci, *Della fede storica di Eusebio nella Vita di Costantino,* Appen-dice al voi. primo della *Storia della relazione tra lo Stato e la Chiesa,* Livorno, 1888; idem, *I documenti della Vita Constantini,* Studi storici, 7, 1898, p. 412-429.

I. Daniele, *Documenti...*

I. G. Davies, Eusebius. *Description of the Martyrium at Jerusalem,* American Journal of Archeology, 61, 1957, p. 171-173.

Hermann Dorries, *Selbstzeugnis Konstantins...;* idem, *Konstantin der Grofie,* Stuttgart, 1958.

A. Ehrhardt, *Constantins des Grofien Religionspolitik und Gesetzgebung,* Zeitsch-rift der Savigny-Stiftung fur Reehtsgeschichte, 72 (LXXXV, Band der Zeitschrift fiir Rechtgeschichte), Romanische Abteilung, 1955, p. 127-190 = în voi. *Konstantin der GrofSe,* herausg. von Heinrich Kraft, Darmstadt, 1974, p. 388-456.

Glanville Downey, *Builder,...*

Harold Allen Drake, *Semper victor eris. Evidence for the Policy and Belief of Constantine I contained in Eusebius' Tricennial Oratio* (Teză de doctorat dactilografiată şi multiplicată la University of Wisconsin **Ph.** D., 1970, History ancient, 225 p.); idem, *In Praise...*

R. Farina, *Impero e Imperatore...*

J. Gillman, *Some Reflections on Constantin's «Apostolic»- Consciousness,* în Studia Patristica 4 (TU, 79), Berlin, 1961, p. 422-428.

Henri Gregoire, *Conversion;* idem, La statue *de Constantin et le signe de la croix,* Antiquite classique, 1, 1932, p. 135-142; Byzantion, 7, 1932, p. 647-661; idem, *Eusebe n'est pas l'auteur;* idem, *Vie de Constantin;* idem, *Vision;* idem, *L'authenticite.*

Chr. Habicht, *Zur Geschichte...*

A. H. M. Jones and T. C. Skeat, *Notes on the Genuineness of the Constantinian Documents în Eusebius' Life of Constantine,* Journal of Eccl. History, 5,1954, p. 196-200.

Johannes Karayannopoulos, *Konstantin der Grofie und der Kaiserkult,* Historia, 5, 1956, p. 341-357, în voi. *Das Byzantinische Herrscherbild,* herausgegeben von Herbert Hunger (Wege der Forschung, Bd. CCCXLI), Darmstadt, 1975, p. 109-132.

Heinrich Kraft, *Konstantin der Grofie...*

Heinz Kraft, *Konstantins religiose Entwicklung...;* idem, *Kaiser Konstantin und das Bischofsamt,* în Saeculum, 8, 1957, p. 32-42.

Richard Laqueur, *Eusebius als Historiker seiner Zeit* (Arbeiten zur Kirchenge-schichte, 11), Berlin und Leipzig, 1929.

J. Lassus, *L'empereur Constantin, Eusebe et les Lieux saints,* Revue de l'Histoire des Religions, 171, 1967, p. 135-144.

H. Lietzmann, *Der Glaube Konstantins des Grofien,* Sitzungsberichte der Preuss. Akademie der Wissenschaften, Berlin, Phil.-hist. Klasse, Berlin, 1937 (Kleine Schriften I, p. 186-201).

A. Mancini, *Osservazioni...*

H. Montgomery, *Konstantin, Paidus und das Lichtkreuz,* Symbolae Osloenses, 43, 1968, p. 84-109.

J. Moreau, *Sur la vision de Constantin,* Revue des Etudes Anciennes, 55, 1953, p. 307-333; idem, *Zum Problem der Vita Constantini,* Historia, 4, 1955, p. 234-245; idem, *Verite historique et propagande politique chez Lactance et dans la Vita Constantini,* Annales Universitatis Saraviensis, 4, 1955, p. 89-97; idem, *Eusebios* în RAC.

P; Orgels, *Erreurs historiques...*

J. R. Palanque, *Constantin, empereur chretien d'apres ses recents historiens,* Etudes medievales offerts â M. le Doyen Augustin Flich, Montpellier, 1952, p. 133-142. G. Pasquali, *Komposition der VC...* P. Petit, *Libanius,...*

A. Piganiol, *L'etat actuel de la question constantinienne,* Historia, 1,1950, p. 82-96; idem, *Sur quelques passages de la Vita Constantini,* Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves, 10, 1950, p. 513-518.

Johannes Quasten, *Initiation aux Peres...* p. 439-459 (pentru Eusebiu, în general şi VC, în special).

R. T. Ridley, *Anonimity in the Vita Constantini,* Byzantion, 50, 1980, p. 241-258. J. M. Sansterre, *Eusebe de Cesaree et la naissance de la theorie «cesaropapiste»,* Byzantion, 42, 1972, p. 1972, p. 135-195; 532-591.

F. Scheidweiler, *Kirchengeschichte des Gelasius;* idem, Vita *Constantini.* Eduard Schwartz, *Eusebius, PW.* Seston, *Constantin as a Bishop.*

J. Sirinelli, Les *vues historiques d'Eusebe de Cesaree durant laperiodepreniceenne,* Paris, 1961.

Jakob Spiegel, *Eine Kritik an Kaiser Konstantin in der Vita Constantini des Eusebs.* Wegzeichen. Fetgabe Hermenegild M. Biederman, Wurzburg, 1971, p. 83-94.

Rulph H. Storch, *The Eusebian Constantine (the Image of Constantine in the Vita Constantini),* CKurch History, 1971, p. 145-155.

Johannes Straub, *Vom Herrscherideal in der Spätantike,* Stuttgart, 1939, p. 113-129, idem, *Konstantins christliches Sendungsbewustsein,* Das neue Bild der Antike, 2, 1942, p. 374-394; idem, *Kaiser* Konstantin als eiuoxoitog *xS>v* EXTOC;, în Studia Patristica 1, Berlin, 1957, p. 678-695 —în voi. *Regeneratio Imperii. Aufsätze Vber Roms Kaistertum und Reich im Spiegel der heidnischen und christlichen Publizistik,* Darmstadt, 1972, p. 119-158; idem, *Constantine as* K0IN02 FJII2K0II0S. *Tradition and Innovation in the Representation of the First Christian Emperor's Majesty,* Dumbarton Oaks Papers, 21, 1967, p. 35-55.

K. F. Stroheker, Das *konstantinische Jahrhundert im Lichte der Neuerscheinun-gen,* 1940-1951, Saeculum, 3, 1952, p. 654-680. W. Tefler, *Author's Purpose.*

Friedhelm Winkelmann, *Die Vita Constantini des Eusebs. Ihre Authentizitat, ihre Textbezeugung* (Diss, Theol. Halle), 1959; idem, *Echtheistfrage;* idem, *Konstantins Religionspolitik;* idem, *Authentizitätsproblem;* idem, *Textbezeugung;* idem, *Die Beurteilung des Eusebius von Casarea und seiner Vita Constantini im griechischen Osten. Ein Bei-trag zur*

Untersuehung der griechischen hagiographischen Vitae Constantini, în Byzanti-nische Beiträge, herausgegeben von Johannes Irmscher, Berlin, 1964, p. 91-119.

Friederich Vittinghoff, *Eusebius.*

Joseph Vogt, *Die Bedeutung des Jahres 312 fur die Religionspolitik Konstantins des GrofSen,* ZKG, 61. 1942, p. 171-190; idem, *Constantin der Grofie;* idem, Der *Erbawer;* idem, De *Vita Constantini des Eusebius über den Konflikt zwischen Konstantin und Lici-nius,* Historia, 2, 1954, p. 463-471.

Mgr. Dr. A. de Waal, *Konstantin der Grofie und seine Zeit.* Gesammelte Studien. Festgabe zum Konstantins Jubilâum 1913 und zum goldenen Priester-jubileum, herausg von Franz Joseph Dolger, Freiburg in Br. 1913 (Supplementheft der Romischen Quartalschrift).

D. S. Wallace-Hadrill, *Eusebius.*

Ludwig Woelkel, *Der Kaiser Konstantin. Annalen einer Zeitenwende,* Munchen, 1957. Festgabe zum Konstantins Jubilăum 1913 und zum goldenen Priester-jubileum, herausg. von Franz Joseph Dolger, Freiburg in Br. 1913 (Supplementheft der Romischen Quar-

CUVÎNTAREA LUI CONSTANTIN LA ADUNAREA SFINŢILOR

(Oratio ad sanctum coetum = Tcp xcov ayitov *avXXoyw)*

Numeroase manuscrise ale lucrării VC a lui Eusebiu, şi între acestea cel mai bun (Vaticanus), prezintă imediat după cartea a IV-a, ca un apendice al ei, sau chiar a V-a carte[1] *Cuvîntul împăratului Constantin pe care l-a adresat adunării-sfinților* (BacnAecoc Kiovoxavxîvou Aoyoc 6v *eypatye* xio xcov ccyicov ouAAoycp). Textul propriu-zis al acestui cuvînt începe astfel: «Augustul Constantin către adunarea sfinților»[2] (Kcovoxccvxîvoc oePaoxoc xtp xcov cVyicov auAAoyco).

1.V. totuşi precizarea lui Fr. Winkelmann, *Leben Konstantins,* p. XVI, n. 3, potrivit căreia în mss. B, *Oratio* este înainte de VC.

2.Textul Cuvîntării se află în ediția lui I. A. Heikel, *Eusebius Werke I,* după Vita *Constantini,* p. 149-192. O nouă ediție critică a textului, însoțită de traducere franceză, este în pregătire să apară în colecția «Sources Chretiennes», prin grija lui Daniel de Decker; v. p. 87, nota 47 din studiul acestui autor: Le *Discours ă l'assemblee des saints» attribue a Constantin et l'oeuvre de Lactance,* în voi. *Lactance et son temps...* v. Abrevieri şi Bibliografia. Pe de altă parte, Fr. Winkelmann vorbeşte şi el de o nouă ediție a textului: A-n.notation.es *zu einer neuen Edition der Tricennatsreden Eusebs und der Oratio ad sanctum coetum in GCS* (CPG 3498. 3497) în ANTIAQPON, Hommage a Mauritius Geerard pour celebrer l'achevement de la Clavis Patrum Graecorum, Cultura-Wetteren-Belgique, 1984, p. 1-7.

Se crede că locul acestei cuvîntări în cadrul lucrării VC a lui Eusebiu s-ar explica prin ceea ce el însuşi spune în cartea a IV-a, capitolele 29 şi 32. într-adevăr, în capitolul 29 Eusebiu vorbeşte de obiceiul lui Constantin de a ține cuvîntări şi a trata diverse probleme, între care şi teologice: «El însuşi îşi îmbogățea mintea cu cuvintele dumnezeieştii Scripturi, petrecîndu-şi nopțile în priveghere, iar în clipele de răgaz scriind cuvîntări, căci îi plăcea să se înfățişeze necontenit înaintea oamenilor, încredințat că e bine să domneşti peste supuşi prin puterea convingerii, făcînd din cârmuirea sa o domnie a chibzuinței. Astfel că, nu pregeta să cheme lumea la sine, iar oamenii nu pregetau nici ei să se adune puhoi ca să asculte vorbele înțelepte ale împăratului. Cînd i se oferea prilejul să vorbească despre un subiect cu caracter teologic, Constantin îşi îndrepta ținuta, lua o înfățişare severă şi cobora glasul, lăsînd impresia că - prin marea lui putere de credință - va izbuti să-şi inițieze ascultătorii în tainele dumnezeieştii învățături. Publicul îi răspundea cu strigăte de încuviințare».

Dacă cele de mai sus se referă la obiceiul, în general, al lui Constantin de a ține cuvîntări, în cap. 32 Eusebiu precizează că el exemplifică acest lucru cu Cuvîntarea împăratului adresată *Adunării sfinților:* «împăratul îşi alcătuia cuvîntările în latină; existau însă anumiți oameni cărora le revenea sarcina de a le tălmăci în greceşte. Am de gînd ca în continuarea acestei scrieri să adaug, un

model de cuvîntare a lui, pe care el însuşi a intitulat-o: *Către Adunarea sfinţilor* (Aoyoc **xou xcov** dyîcov *ovkkoyov)* şi pe care a închinat-o Bisericii lui Dumnezeu, astfel că mărturia ce **o** aduc eu întru acestea să nu poată părea o simplă înşirare de vorbe goale».

Cuvîntarea începe cu o scurtă introducere (capitolele 1 şi 2), în care se arată că ea a fost ţinută în Vinerea Mare (Patimilor) **(fi xou rcaurniaxoc;** riuepa Ti&peaxiv) în faţa unui public compus din ascultători numiţi de el «prea iubiţii mei învăţători, precum şi voi toţi ceilalţi prieteni ai mei». Aceste cuvinte par să indice faptul că împăratul vorbea în faţa ierarhilor, unii foarte apropiaţi, pe care îi considera «învăţători» şi «prieteni». Ceva mai departe arată că acestora le cere sprijinul, ca unora care sînt pricepuţi în dumnezeieştile lucrări de taină (II, 2: **xouc e7uaxf)uova<; xcov** Oeîcov ^tuoxripicov), iar de,se va întîmpla să greşească prin cuvînt (eciv **xi** *nxaXo^a ov*u-Baîvn) să-1 îndrepte, căci ei nu trebuie să se aştepte la cine ştie ce înaltă ştiinţă, ci să ia în considerare sinceritatea încercării lui.

Totuşi Cuvîntarea nu era adresată numai ierarhilor, ci întregii Biserici, pe care el o califică «cîrmaci al sufletelor, luptătoare pentru adevăr, leagănul iubirrii de oameni». în cadrul acestei Biserici universale el atrage luare aminte celor ce-i slujesc lui Dumnezeu cu sinceritate (II, 2: oi **xov fteov** eiAixpivcoc **SePovxec).** Totuşi, Cuvîntarea are şi un ţel polemic şi apologetic-misionar şi de aceea ea îi priveşte şi pe *necredincioşi* (XI, 7: Suooepeîc;), adică pe păgîni, pe care-i invită să compare religia lor cu cea creştină. Prin aceasta împăratul se adresează, deci, tuturor supuşilor (XI, 1: **uîcfixooi)** imperiului, cerîndu-le să participe la împlinirea ţelurilor sale şi anume: cei înţelepţi să se silească şi mai mult în cinstirea lui Dumnezeu, cei neînţelepţi să se convertească şi în loc de nefolositori **(âvxi dxpfioTtov),** să devină de folos **(xpf**|auj.oi). Sarcina pe care şi-o ia vorbitorul este să determine prin cuvîntul său pe cei neiniţiaţi în învăţătura credinţei să-şi schimbe cugetul şi să se îndrepte spre Dumnezeu. Constantin îşi ia această sarcină cu bucurie şi ar fi dorit ca mai de mult să-i fi fost descoperit lucrul acesta **(âiroxctAutpic.),** fiindcă fericit este cel ce a cunoscut din tinereţe bucuria dumnezeieştii învăţături şi frumuseţea vieţii dusă în virtute **(dpexf)),** dar el se mîngîie cu faptul că, deşi cei înzestraţi nu ajung înţelepţi de copii, este un lucru foarte îmbucurător că ei cunosc totuşi înţelepciunea (oocpîcc) în puterea vîrstei **(ev xfj xfj<;** âxnfjc. **fiAixia).**

Restul Cuvîntării este împărţit în trei părţi, principale. *Prima parte* (cap. 3-10) tratează despre Dumnezeu Tatăl şi Iisus Hristos, în calitatea lor de creatori ai întregii zidiri şi de stăpîni ai universului, despre falsele concepţii păgîne în zei, în destin şi în noroc, despre erorile filosofilor, arătînd ce se poateadmite şi ce respinge din învăţătura lui Platon; despre ficţiunile poeţilor, care nu trebuie crezute. *Partea a doua* (cap. 11-21) este o expunere a învăţăturii creştine despre întruparea Mîntuitorului, întrupare prevestită de proorocii Vechiului Testament, dar şi de Sibila din Erythraea, şi de poetul Virgiliu în Ecloga a IV-a. Accentul în această parte (cap. 11-16) cade pe moartea Mîntuitorului: Dumnezeu nu poate fi învins de om, aşa cum nici iubirea omenească nu poate fi întrecută de răutate. Dumnezeu şi-a arătat prin moarte iubirea Sa faţă de om, vrînd prin aceasta să şteargă păcatul şi să instituie dreptatea; de aceea, Hristos a şi strîns în jurul său pe oamenii cei mai înţelepţi, ca să propovăduiască învăţătura aducătoare de mîntuire. în nimic nu s-a arătat El mai măreţ, ca în faptul că nu şi-a utilizat puterea pentru a se răzbuna, ci a trecut cu vederea greşala şi păcatul, socotindu-le omeneşti.

în *Partea a IÎI-a* (cap. 22-25) împăratul arată că biruințele sale s-au datorat ajutorului lui Hristos, că dimpotrivă conducătorii păgîni, persecutori ai religiei creştine, ca Decius, Valerian, Aurelian, Diocleţian şi-au sfîrşit viața în condiții din cele mai grele.

în capitolul de încheiere (26) împăratul aduce mulțumire lui Dumnezeu pentru toate binefacerile, de Care s-a învrednicit, zicînd că Dumnezeu este cauza credinței lui, de la El trebuie să cerem reuşita noastră de orice fel şi Lui să I-o raportăm; căderile sînt însă de pus pe seama uşurinței noastre.

Autorul, data şi destinatarul lucrării. Nu toți specialiştii sînt de acord să atribuie lucrarea lui Constantin. Primul care a exprimat dubii în această privință a fost J. P. Rossignol[3], urmat apoi de A. Mancini[4],1. A. Heikel[5] şi de alții[6]. Ei susțin că nu se poate atribui lui Constantin o asemenea lucrare mediocră, în care şe găsesc nepotriviri şi greşeli istorice, că ea a fost alcătuită mai degrabă de

3. *Virgile et Constantin le Grand* (premiere pârtie), Paris, 1845, IV-VII, 230.

4. *La pretesa Oratio Constantini ad sanctorum coetum,* Studi storici, 3, 1894, p. 92-117, 207-227.

5. *Op. cit,* p. XCII şi urm.; idem, *Die Rede an die Versammlung der Heiligen zur Interpretați/an und Echtheitsfrage,* în Kritische Beiträge zu den Konstantinschriften, p. 2-49 (TU, 36, 4), Leipzig, 1911.

6. R. P. C. Hanson, *The Oratio ad sanctos attributed to the Emperor Constantine and the Oracle of Daphne,* Journal of Theol. Studies, N. S. 24, 1973, p. 505-511; v. însă şi recenzia la acest studiu făcută de H. A. Drake, *In Praise,* p. 136-137, n. 7.

un mistificator de la curtea împăratului, bun cunoscător al limbii greceşti şi punînd-o pe seama lui Eusebiu; aşa s-ar explica şi tradiția literară care a inserat lucrarea la VC.

Alți învățați[7] socot însă că trebuie să i se dea lui Constantin ceea ce îi revine de drept şi anume că *Oratio* ar fi un document de stat, adresat de împărat autorităților bisericeşti, credincioşilor şi tuturor supuşilor din imperiu cu ocazia Pastelor. în el Constantin se adresează în mod oficial clerului şi poporului, vorbindu-le de victoriile sale repurtate asupra rivalilor păgîni şi persecutori ai creştinismului, arătîndu-le totodată simpatia şi ataşamentul pe care înțelegea să le dovedească de aici înainte.

în privința formei originare a cuvîntării, a momentului redactării ei şi a destinatarului nu există unitate de vederi. Pentru unii Cuvîntarea ar fi fost compusă inițial în latină de Constantin însuşi sau din ordinul său, apoi încredințată cancelariei imperiale pentru a fi tradusă în greacă[8]. Pentru alții[9], Constantin s-ar fi limitat să dea doar unele directive generale sau să introducă în latină cîteva pasaje nu prea importante, pe care apoi Eusebiu de Cezareea sau un adaptator anonim le-ar fi amplificat şi redat în limba greacă. Potrivit unei alte ipoteze[10] lucrarea ar fi opera lui Lactanțiu, apropiat curții imperiale, deoarece ideile dezvoltate în ea au similitudini cu cele din *Institutiones divinae* şi *De mortibus persecuto-rum* ale acestuia. *Oratio* ar arăta preocupările literare, filosofice şi religioase, dar şi politice ale lui Constantin în jurul anilor 324-325, adică în momentul în care el ataşa guvernării sale partea orientală a imperiului, smulsă lui Liciniu. Ea ar fi fost o scrisoare adresată unui sinod şi anume celui

7. Paul Wendland, recenzie la I. A. Heikel, *Eusebius werke I,* în Berliner Philolo-gische Wochenschrift, 22, Berlin, 1902, p. 226-236; Adolf v. Harnack, *Die Chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius,* în *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius,* t. II, 2, Leipzig, 1904, p. 116-117; Ed. Schwartz, *Eusebios,* PW. col. 1427; Joh. Măria Pfăttisch, *Die Rede Konstantins des GrofSen an die heilige Versammlung suf ihre Echtheit untersucht,* Freiburg i. Br., 1908; idem, *Die Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen,* în Franz Joseph Dolger, *Konstantin der Grojie und seine Zeit,* Gesam-melte Studien, Freiburg in Breisgau, 1913, p. 96-142; A. Kurfess, *Kaiser Konstantins Rede an die Versammlung der Heiligen, eine Karfreitagsrede vom Iahre 313* (Verhand-lungen der 57. Versammlung Deutscher Philologen) Leipzig, 1930; idem, *Zur Echtheitsfrage und Datierung der Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen,* Zeitschrift fur Religions und Geistesgeschichte, 1, Koln, 1948, p. 355-358; idem, *ZuKaiser Konstantins Rede an die Versammlung der Heiligen,* Theologische Quartalschrift, 130, Tubingen, 1950, p. 145-165; Hermann Dorries, *Selbstzeugnis Konstantins,* p. 129-161; A. Piganiol, *L'Empire chretien* (325-395), IIe ed. mise ă jour par Andre Chastagnol, Paris, 1972, p. 32, n. 4; J. Moreau, *Eusebe de Cesaree,* în Dict. d'hist. et geogr. eccl., 1.16,1963. col. 1457 şi s. v. *Eusebios von Caesarea* în RAC, col. 1074-1075; R. Farina, *Impero e Imperatore,* p. 15-16.

8. Daniel de Decker, *Discours â l'assemblee,* p. 77, n. 13.

9. V. Schuitze, *Quellenuntersuchungen zur Vita Constantini des Eusebius* IV. *Die Osterrede,* ZKG, 14,1894, p. 550-551; J. M. Pfăttisch, Ptatos *Einfluss* auf dte Rede *Konstantins an die Veraammlung der Heiligen,* Theologische Quartalschrift, 92, 1910, p. 416; H. von Schonebeck, *Beiträge zur Religionspolitik des Maxentius und Konstantin,* Klio, 43, 1939, p. 90; Heinz Kraft, *Konstantins religiose Entwicklung,* p. 272.

10. A. Piganiol, *op. cit.,* p. 32: «Le *Discours ă l'assemblee des saints* s'il est de Constantin, comme il est probable, est ecrit sous l'inspiration de Lactance»-. Daniel de Decker, *op. cit,* p. 79-87.

convocat la Antiohia înainte de Pastele din 325. Oratio este considerată un document autentic constantinian, elaborat în cancelaria imperială după modelul lui *De mortibus persecutorum.*

Nici în legătură cu *data* nu există unitate de vederi. Astfel, J. P. Ros-signol[11] atribuie, fără a preciza o dată exactă, lucrarea domniei lui Constantin, socotind că autorul ei ar fi un «mistificator» de la curtea sa, care a pus-o pe seama lui Eusebiu. Ed. Schwartz[12] crede că *Oratio* are în vedere monarhia, adică perioada de după anul 324, cu toate că în ea se fac referiri numai la victoriile asupra lui Maxențiu, nu şi asupra celor lui Liciniu. J. M. Pfăttisch[13] o consideră anterioară Sinodului de la Niceea, din cauza ideilor dogmatice «naive», exprimate în ea şi propune perioada dintre 313-325. Ed. Norden[14] zice că *Oratio* a fost rostită la Sinodul de la Niceea, (325) iar A. Kurfess[15] propune data de 29 martie 313, adăugind că a fost rostită la Roma. A. Piganiol[16] stabileşte anul 323, iar R. P. C. Hanson[17], pornind de la faptul că în cap. 18, 13-14 se face referire la oracolul de la Daphne, socoate că lucrarea a fost alcătuită de un compilator după anul 362.

în sfîrşit, un asiduu cercetător al problemelor constantiniene, T. D. Barnes[18], stabileşte că *Oratio* a fost ţinută de Constantin la *12 aprilie 317 şi anume la Sardica.* Principalele argumente aduse în favoarea acestei datări sînt: 1. în titulatura împăratului nu se află epitetul vixiyrrig *(victor, triumphator),* care i se adaugă în mod constant după victoria din anul 324' împotriva lui Liciniu. Deci Cuvântarea a fost alcătuită înainte de 324. 2. Din titlurile şi din conţinutul cap. 22 ar reieşi că prigonitorul creştinilor, la care se referă Constantin, este împăratul Galeriu (nu Maximin Daia ori Maximian). Marea cetate (f) *iEyăXr*\ noAiţ) şi iubită *((ţ>iXxâxr]* ττοâκ;), amintită în context, este Sardica, locul unde Galeriu şi-a stabilit reşedinţa şi unde a şi murit. Socotim că din toate propunerile de datare de pînă acum cea mai probabilă este aceea a lui T. D. Barnes.

Desigur analize şi discuţii asupra autenticităţii Cuvîntării, asupra datei şi locului unde a fost rostită, vor mai exista. Important mi se pare să relev că partizanii autenticităţii sînt mai numeroşi şi că printre ei se înscriu nume prestigioase ca V. Schuitze, Adolf von Harnack, J. M. Pfăttisch şi Her-mann Dorries. De pildă, concluzia lui Dorries, rezultată în urma analizei atente a conţinutului lucrării, este că e mai uşor să rezolvi dificultăţile relevate de diferiţi critici, decît să presupui că lucrarea este un fals'[9].

11. *Op. cit.,* p. rV-VH, 230.
12. Deutsche Lrteraturzeitung, 29, 1908, col. 3099.
13. *Die Rede Konstantins des GrofSen an die Versammlung der Heiligen,* 1908
14. *Die Geburt des Kindes,* 1924, p. 3, 170.
15. *Kaiser Konstantins Rede an die Versammlung der Heiligen, ein Karfreitags-rede...* p. 130-131; idem, *Zu Kaiser Konstantinsrede... p.* 164-165.
16. In Revue de l'histoire et de philosophie religieuse, 12, 1932, p. 370-372.
17. *Op. cit., loc. cit.*
18. T. D. Barnes, *Good Friday Sermon,* p. 414, 423.
19. *Op. cit.,* p. 161.

Ediţii

Migne, PG, 20, col. 1253-1316; ediţie critică: I. A. Heikel, *Eusebius Werke I,* p. 149-192. Se preconizează noi ediţii critice, una pregătită de Daniel de Decker, în Sources Chretien-nes, alta de către Fr. Winkelmann, la Berlin; v. mai sus n. 2.

Traduceri

în *engleză:* Richardson, *Life of Constantine,* p. 561-580; *în germană:* J. Molzberger, în Bibliothek der Kirchenväter, 2, 1880, p. 235-287; J. M. Pfăttisch, în Bibliothek der Kirchenväter[2], 9, 1913, p. 191-272.

Bibliografie

T. D. Barnes, *Good Friday Sermon,* p. 414-423; idem *Two Speeches by Eusebius,* în Greek, Roman and Byzantine Studies, 18, 1977, p. 341-345.

A. Bolhuis, *Vregils 4. Ecloga in der Oratio Constantini ad sanctorum coetum,* Diss. Amsterdam, 1950; idem, *Die Rede Konstantins des Grofien an die Versammlung derHeiligen und Lactantius «Divinae institutiones»,* VC 10, 1956.

Daniel de Decker, *Discours ă l'assemblee;* idem, *Evocation de la Bible dans* le «Dis*cours a l'assemblee des saint» prete ă l'empereur Constantin,* în Studia Biblica I, 1978. Papers on Old *Testament and Related Themes.* Sixth internaţional Congress on Biblical Studies, Oxford 3-7 April, 1978, Edited by E. A. Livingstone, Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series, 11, Scheffield, 1979, p. 133-143.

Hermann Dorries, *Selbstzeugnis Konstantins.*

Rafaele Farina, *Impero e Imperatore.*

R. P. C. Hanson, *The Oratio ad sanctos attributed to the Emperor Constantine and the Oracle of Daphne,* Journal of Theol. Studies, N. S., 24, 1973, p. 505-511.

Adolf von Harnack, *Die Chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius,* Leipzig, 1904. <

Ivar A. Heikel, *Eusebius Werke I,* p. XCI-CIII; idem, *Die Rede an die Versammlung der Heiligen zur Interpretation und Echtheitsfrage,* în *Kritische Beiträge,* p. 2-49.

A. Kurfess, *Kaiser Konstantins Rede an die Versammlung der Heiligen, eine Karfreitagsrede vom Jahre 313* (Verhandlungen der 57. Versammlung Deutscher Philologen und Schulmänner zu Salzburg vom 25. bis 28. Sept. 1929 (1930), Leipzig, 1930; idem, *Zur Echtheitsfrage und Datierung der Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen,* Zeitschrift fur Religions und Geistesgeschichte, 1, Koln, 1948, p. 355-358; idem, *ZuKai-ser Konstantinsrede an die Versammlung der Heiligen,* Theologische Quartalsehrift, 130, Tubingen 1950, p. 145-165; idem, *Der griechische* ***Ubersetzer*** *von Virgils vierter Ekloge* ***in*** *Kaiser Konstantins Rede an die Versammlung der Heiligen,* Zeitschrift fur die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche, 35, 1936, p. 97-100; idem, *Kaiser Konstantin und die Sibyle.* Theologische Quartalischrift, 117, 1936, p. 11-27; idem, *Die griechische tîbersetzung der vierten Ekloge Virgils,* Mnemosyne, 3, 5,1937, p. 282-288; idem, *Kaiser Konstantin und die Erythraische Sibyle,* Zeitschrift fur Religions und Geistesgeschichte, 4, 1952, p. 42-57.

A. Mancini, *La pretesa Oratio Constantini ad sanctorum coetum,* Studii storici, 3, 1894, p. 92-117, 207-227.

Joannes Măria Pfättisch, *Die Rede Konstantins des Grofien an die Versammlung der Heiligen auf ihre Echtheit untersucht,* Freiburg in Br., 1908; idem, *Platos Einfluss auf die Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen,* Theologische Quartalsehrift, 92, 1910, p. 399-417; idem, *Die vierte Ekloge Virgils in der Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen,* Miinchen, 1913; idem, *Die Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen,* în Franz Joseph Dolger, *Konstantin der Grofie und seine* Zeit,Gesam-melte Studien, Freiburg in Br. 1913, p. 96-121.

4 - Eusebiu de Cezareea

DISCURSUL FESTIV LA ANIVERSAREA A 30 DE ANI DE DOMNIE A ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN (TRICENNALIA)

Majoritatea manuscriselor lucrării *Vita Constantini* prezintă după *Oratio ad sanctum coetum* o nouă scriere a lui Eusebiu sub următorul titlu: *Evoefjiov rov* ***JJaffupikyu eic Kaworavzîvov rbv*** *fiaoiÄea tfxaxovxanrjpi****xoc*** *= (Cuvînt) al lui Eusebiu al lui Pamfil pentru împăratul Constantin cu prilejul aniversării a 30 de ani (de domnie)*[1]. Această lucrare, cunoscută şi sub titlul ***Tfnaxovxaerqfxkbc Aoyoc*** sau mai frecvent *Oratio de laudibus Constantini* sau prescurtat *De laudibus Constantini* ori *Laus Constantini,* a fost editată împreună cu *Vita Constantini* şi *Oratio ad sanctum coetum.* Justificarea conexării acestui *Cuvînt* la celelalte două lucrări o găsim exprimată chiar de Eusebiu însuşi în cartea IV, 46 din VC. Referindu-se la descrierea Bisericii Sfîntului Mormînt de la Ierusalim, zidită şi împodobită de Constantin, Eusebiu zice: «înfăţişarea acestei Biserici (închinate) Mîntuitorului... am făcut-o... după puterile noastre într-o scriere aparte, dedicată împăratului însuşi, pe care o vom publica la timpul potrivit, după încheierea lucrării de faţă, adăugîndu-i şi pe aceea întocmită la împlinirea a 30 de ani de domnie, adică puţin mai tîrziu, după sosirea noastră în cetatea ce poartă numele împăratului şi pe care am rostit-o chiar în faţa lui».

Mărturia proprie a lui Eusebiu despre redactarea acestui *Cuvînt.a.* făcut ca în critica modernă să nu se manifeste îndoieli asupra autenticităţii lui. Mai mult decât atît el a constituit un argument în favoarea autenticităţii lucrării *Vita*

Constantini[2]. Opinii divergente s-au exprimat doar în legătură cu faptul dacă lucrarea este sau nu unitară, dacă, adică, aşa cum ni se păstrează, a putut fi rostită în întregime de Eusebiu în fața împăratului la aniversarea a 30 de ani de domnie.

Cel care a ridicat prima îndoială a fost Valesius (Valois), istoriograf de curte al lui Ludovic al XTV-lea, pomenit de noi de mai multe ori în cadrul acestei introduceri. El a spus că lucrarea este prea lungă şi că, deci, nu putea fi rostită într-o singură împrejurare[3]. în ediția critică cea mai recentă existentă azi, aceea a lui Heikel, ea însumează 64 de pagini[4], iar în traducerea lui Drake[5] 44 de pagini (cu literă măruntă). Chiar dacă am admite că Eusebiu a urmat practica

1.I. A. Heikel, Eusebius *Werke,* I, p. 193.

2.Andre Piganiol, *Sur quelques passages de la Vita Constantini,* Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales (Melanges H. Gregoire), 10, 1950, p. 513-518.

3.Henri Valois, *Laus Constantini,* XI, 1 = Migne, PG, 20, 1857, col. 1375, n. 48.

4.I. A. Heikel, *op. cit,* p. 193-259.

5.H. A. Drake, *In Praise,* p. 83-127.

veche, potrivit căreia oratorii țineau un discurs scurt şi îl dezvoltau după aceea pentru publicare, totuşi istoricului nostru nu i se poate atribui un asemenea procedeu, deoarece el era bătrîn, cînd a rostit discursul (anul 336) şi după aceea el n-a mai trăit decît 3-4 ani, timp în care ştim că a fost ocupat cu redactarea altor lucrări majore. în această perioadă el a scris *De ecclesiastica theologia, Un comentariu la Psalmi, Vita Constantini, Laus Constantini, Sepulchrum Christi* şi, foarte probabil, *Contra Marcellum* şi *De Theophania*[6]. Eusebiu n-a putut, deci, rosti tot textul în fața împăratului. Pe de altă parte, cercetarea atentă a conținutului şi faptul că unele manuscrise reproduc doar o parte din el (cap. I-X), restul aflîndu-se în altele, care poartă şi alt titlu (BaoiAixov ouYYpauua) au dus la concluzia că lucrarea nu este unitară, ci compusă din două părți distincte[7]. Prima parte ar reprezenta Discursul rostit în mod real de Eusebiu la Constantinopol cu prilejul jubileului de 30 de ani; cea de a doua, un Cuvînt pronunțat la Ierusalim în septembrie 335, cu ocazia sfințirii Bisericii Sfîntului Mormînt, cînd împăratul nu era de față. Din *Vita Constantini* IV, 46 reiese că partea a doua, privind Sfîn-tul Mormînt, este «o lucrare separată închinată împăratului însuşi» **ev** oixeicp *ovyypă****i[ittTi*** **TOxpaââvxec; OCUTCO** PaaiAeî n**;pooecpcovf**|oa|a**.ev).** Primele 10 capitole conțin, deci, cuvîntarea ținută la Constantinopol şi lor li se poate atribui denumirea de Aoyog **xpiaxovTaeTripixog** (VC, IV, 46), iar restul de 8 capitole, precedate în manuscrise de titlul BaoiAixoi; *koyoț* sau BacnAixov ox>YYP<W^{a}> cum se an"ă în textul propriu-zis (XI, 1), fac parte din Cuvîntul rostit de Eusebiu la Ierusalim, la 17 sept. 335[8], când împăratul nu era de față.

De fapt, locul exact al ținerii Discursului este indicat în cap. XI, p. 224, unde Eusebiu însuşi spune: «Dar privitor la darurile oferite de tine Dumnezeului şi Mîntuitorului tău, în chiar inima noastră, mă refer la provincia Palestina şi chiar la acest oraş de aici, unde ca dintr-un izvor a țîş-nit Cuvîntul aducător de

6. Wallace-Hadrill, *Eusebius,* p. 55, 57-58; M. J. Rondeau, *Une nouvelle preuve de l'vnfluence litteraire d'Eusebe de Cesaree sur Athanase,* în Recherches des Sciences Reli-**Kieuses,** 56, 1968, p. 386, n. 2.

7.1. A. Heikel, *Vber die Handschriften von Eusebius,* în Nachrichten von der koni-**glichen** Gesellschaften zu Gottingen, Phil.-hist. Klasse, 1895, p. 434-441 şi *Eusebius Werke I,* p. CIV-CVT; Winkelmann, *Textbezeugung.*

8. Asupra datei de 17 sept. 335, v. H. A. Drake, *In Praise,* p. 142, n. 6.

9. Drake, op. cit., p. 31.

mîntuire, răspîndindu-se apoi la toți oamenii». Distincția care s-a făcut între cele două părți componente ale lucrării *De laudibus Constantini* a determinat pe unii cercetători să denumească partea a Il-a: *De Sepulchro Christi* ori *Sepulchrum Christi*[9].

Discursul de la Constantinopol a fost rostit, cum am spus, în fața împăratului, iar Eusebiu precizează aceasta atît în VC, IV, 46, cît şi în LC, I, 1, II, 5, III, 1, 2, VI, 1, 10, 18, IX, 1, X, 7, iar data exactă este 25 iulie 336[10]. Ambele discursuri par să fi fost unite laolaltă în chip eronat de către scribii, care s-au ocupat de opera lui Eusebiu[11]. Ceea ce i-a determinat în bună măsură să facă acest lucru a fost conținutul asemănător[12], astfel că unele manuscrise le pun împreună; totuşi trebuie subliniat că ele constituie două lucrări separate, alcătuite pentru ocazii deosebite şi public deosebit. Există şi unele deosebiri de stil între ele: de pildă, în timp ce Eusebiu vorbeşte în discursul aniversar de la Constantinopol de împăratul Constantin la persoana a ffi-a (cu o singură excepție, p. 212,1, unde i se adresează direct), în cel de al doilea, de la Ierusalim, el foloseşte persoana a Il-a. Folosirea persoanei a Ii-a pentru împărat, atunci cînd el era absent, nu trebuie să ne mire, căci acesta era un artificiu de compoziție[13]. Susținătorul cel mai hotărît al tezei că lucrarea este compusă din două părți distincte este Drake[14]. El aduce în sprijinul acestei idei argumente de conținut şi de stil.

Planul discursului ținut la Constantinopol la 25 iulie 336

10. Idem, *Whenwasthe «De laudibus Constantini» delivered?,* Historia, 24,1975, p. 345-356.

11. Ed. Schwartz, *Eusebios,* PW., col. 1427.

12. De pildă, Wallace-Hadrill, *Eusebius,* p. 43-44 susține că, de fapt, în lucrare nu sînt decît două secțiuni ale unei singure opere. Prima parte ar fi, în general, de natură biografică, cea de a doua, ar avea conținut teologic, dar ambele sînt unite împreună de un scop comun: demonstrarea originii divine a noului *imperium.* Premizele puse în cap. I ar fi dezvoltate în partea a Il-a, care n-ar fi înțeleasă, dacă primul capitol ar fi fost scris după ea. Wallace-Handrill conchide că, partea a doua, socotită de mulți cercetători ca ceva separat, ar repeta într-o formă extinsă planul primului capitol, demonstrînd^ mai întîi, puterea lui Dumnezeu în creație, apoi puterea Sa printre oameni, ca rezultat al întrupării, conducînd la prezenta manifestare a acelei puteri în imperiul lui Constantin. O temă comună ar curge peste tot în cele 18 capitole şi anume strînsa relație a lui Constantin cu Dumnezeu, din care rezultă numeroase consecințe favorabile pentru toți. Dar Drake, *In Praise,* p. 32, 34-35, se întreabă dacă o temă comună presupune neapărat şi o lucrare comună, ori e posibilă şi independența. Este adevărat, zice el, că cap. XI reia o temă expusă în cap. I, dar în el se introduce şi un material nou şi se stabilesc noi țeluri. Ar trebui făcută o comparație nu cu capitolul I, ci cu Prologul, care îl precede. Aici Eusebiu anunță că discursul va trata patru teme: 1. Natura împărăției şi regalității; 2. împăratul suprem; 3. împărăția adevărată față de cea falsă; 4. Consecințele care urmează pentru fiecare. Ori în capitolul XI, Eusebiu plasează dintr-odată un nou scop. Discuția teologică continuă, dar este impulsionată de critica fără sens la adresa bisericilor zidite de Constantin (X, 2-4). Independența acestor capitole finale este, de altfel, indicată de referințe interne (urmează exemplele). Concluzia lui Drake este: dacă unitatea teologică, susținută de Wallace-Hadrill, poate fi acceptată, nu se admite concluzia că avem de a face cu o singură lucrare, şi nu cu două. Există puternice argumente interne, cum că cele două părți ale manuscrisului au fost compuse în vederea a două ocazii diferite.

13. E. Galletier, *Panegeriques latines,* Paris, 1952, II, p. 149; cf. Drake, op. *cit.,* p. 142, n. 10, p. 144, n. 53.

14. Drake, op. cit., p. 31 şi urm.

întrucât la *Laus Constantini* şi *Sepulchrum Christi* nu există ca la celelalte lucrări anterioare titluri de capitole (xecpcxAcua) rezumăm în cele de mai jos conținutul lor.

1—7/7. Eusebiu începe prin a spune că el va evita modelele tradiționale, folosite în expunerea calităților spirituale ale suveranilor: «M-am înfățişat aici nu spre a depăna poveşti sau spre a istorisi cu vorbe meşteşugite şi cu glas de sirenă cine ştie ce lucruri plăcute auzului ori a folosi întorsături de cuvinte puerile», ci mă voi «depărta de căile bătute pînă acum, cîntînd faptele împăratului într-o formă nouă». Eusebiu crede că împăratul este un om cu totul deosebit de ceilalți, «înzestrat atît cu știința celor dumnezeieşti, cît şi cu a celor legate de om», şi că merită să scoată în evidență «trăsăturile lui de-a dreptul divine», «tainicele mistere ale vieții lui» (Prolog, I, 3, 4), să vorbească despre domnia lui pilduitoare şi despre opusul ei. Eusebiu îl compară pe Constantin cu soarele: «el străluceşte ca soarele, răspîndindu-şi razele de lumină pînă în cele mai îndepărtate locuri ale imperiului său, prin prezența cezarilor săi» (m, 4). Imperiul său este reflectarea imaginii împărăției cereşti, pentru că el s-a străduit să-1 modeleze după chipul celui din cer (III, 5-6). Astfel împodobit cu imaginea regatului ceresc, el chiverniseşte pe cei de jos, ținînd ațintită privirea în sus, cîrmuind după această formă arhetipală şi întărindu-se prin imitarea domniei suveranului ceresc, pe care Stăpînul a toate a dat-o numai neamului omenesc între toate creaturile sale. Pentru că aceea este norma autorității regale, ca pe toți să-i conducă unul singur. Monarhia întrece orice formă constituțională şi administrativă, iar polyarhia, bazată pe egalitate, duce mai degrabă la anarhie şi război civil. Din această cauză avem un singur Dumnezeu şi nu doi, trei sau mai mulți. Exprimîndu-ne mai precis, credința în mai mulți zei, însemnează ateism. Există doar un singur împărat, iar Logosul Său şi legea Sa împărătească este una, neexprimată în cuvinte ori silabe, nici supusă stricăciunii timpului, în cărți ori

table, ci este Dumnezeu-Logosul cel viu şi prezent, care pregăteşte împărăția Tatălui tuturor celor care sînt sub binecuvântarea Sa. Supremul împărat, care şade pe scaunul de domnie al bolților cereşti şi care a făcut pămîntul scaun picioarelor Sale (1,1), este adevăratul autor al festivităților de față.

Logosul cel Unul Născut al lui Dumnezeu, împărăteşte din veci pînă în vecii fără de sfîrşit împreună cu Tatăl Său. Tot aşa iubitul Său împărat (al nostru), călăuzit de sus de împărătească binecuvântare şi confirmat în numele dumnezeieştii chemări, domneşte aici pe pămînt de o foarte îndelungată vreme. După modelul Logosului, împăratul luptă cu forțele răului, cheamă întreg neamul omenesc la cunoaşterea Atotputernicului, dînd normele noii credințe, cinsteşte pe sfinți şi cuvioşi, primindu-i în palatul său, sărbătoreaşte jubileul după modelul divin, închinîndu-1 Celui care 1-a înconjurat de glorie, ca o recunoştință a facerilor de bine, nespur-cîndu-1 cu sîngele jertfelor, ci aducîndu-I însuşi împăratului a toate, în chip de jertfă bine plăcută, chiar împărătească sa ființă, căci el s-a dăruit pe de-a întregul lui Dumnezeu.

TV. Gîndirea abstractă, baza puterii omului, temeiul cumpătării, înțelepciunii, virtuții, pasiunea pentru filosofie, putința de a cunoaşte ce e bine şi

frumos, de a intui pe Dumnezeu, vin toate de la Logos. Cînd Logosul a făcut pe om după chipul şi asemănarea cu El, i-a dat prin aceasta şi starea împărătească, făcîndu-1 în acelaşi timp părtaş de vestea împărăției cereşti, spre care el este chemat. Prin această chemare, adresată lumii întregi, Dumnezeu a dat împărăției pămînteşti drept model pe cea cerească, îndemnînd întreg neamul omenesc să rîvnească la ea ca la cea mai sublimă nădejde.

V. împăratul Constantin s-a împărtăşit din acestea, fiind înzestrat de Dumnezeu cu calități fireşti şi, pe deasupra, lăsîndu-şi sufletul pătruns de revărsarea darurilor pogorîte asupra lui de acolo, de sus. împăratul şi-a potrivit sufletul virtuților supreme, luîndu-se după modelul acelei împărății din altă lume, el n-a fost ca alți conducători sclav al poftelor, deci nevrednic de titlul de împărat. Căci cum îşi va putea exercita puterea ca stăpîn absolut unul care a ajuns robul plăcerilor rele, un afemeiat împătimit, rob al cîştigului pe căi necinstite, irascibil şi mînios, rob al diavolilor setoşi de sînge şi al duhurilor ucigătoare de suflet?

VI. Dumnezeu a dăruit pe împăratul Constantin cu cununa sărbătoririi a 30 de ani de domnie, ca răsplată pentru faptele sale bune, dar aceasta nefiind suficient a hotărît să o prelungească cît mai mult posibil şi chiar în marele veac al veşniciei. Lui i-a descoperit Dumnezeu mîntuitorul însemn (= crucea), prin care el a biruit moartea, ca să iasă biruitor în lupta împotriva tuturor celor fără Dumnezeu, a duşmanilor, a barbarilor şi chiar a diavolilor.

VII. Mai înainte oamenii erau înrobiți demonilor, pierzători de suflete, care prin nefericita urzeală a credinței în zei, i-au făcut să nu mai recunoască pe adevăratul Dumnezeu, înlocuindu-L cu zeii, care nu au nici un fel de existență; în schimb, pe Cel ce *este,* L-au neglijat cu totul, ca şi cum nici n-ar fi. Ei au şi persecutat şi pus la chinuri pe cei care au rămas credincioşi Dumnezeului adevărat. Dar, împăratul suprem a oprit şirul nelegiuirilor săvîrşite, ridicând pe cei umiliți şi obidiți, prin alesul Său Constantin.

VIII. Constantin şi-a dat seama că zeii trebuie îndepărtați din credința poporului chiar şi fără forță militară, doar prin trimiterea unor înalți demnitari în provincii, care, încrezători în puterea credinței lor, au stîrpit pretutindeni amăgirea aceasta şi, în rîsetele mulțimii, au silit pe preoții acelei credințe să scoată la lumină, din cele mai întunecate cotloane, pe zeii lor, statuile din lemn, îmbrăcate în aur sau alt material prețios, ori din bronz. împăratul a folosit forța militară numai pentru a distruge un templu din Fenicia (Liban), unde aveau loc perversiuni. Prin voia lui Dumnezeu s-a instaurat pacea în imperiu, războaiele au luat sfîr-şit (de vreme ce se sfîrşise cu zeii), s-au terminat vărsările de sînge din anii de glorie ai smintitei credințe în zei.

IX. Comparație între starea de decădere a imperiului în vremea cînd domnea politeismul şi cea înfloritoare de azi, cînd zeii au fost lichidați. Evlavia care se arăta atunci zeilor, nu se poate compara cu duhul de pace, care domneşte azi în imperiu pretutindeni, cînd cruzimile între frați sînt înlăturate. Nici un zeu sau profet păgîn n-a fost în stare să proorocească peste veacuri venirea Mîntuitorului ori să arate propria lor părăsire. Constantin a biruit puhoiul vrăjmaşilor cu

ajutorul semnului crucii şi prin invocarea ajutorului lui Dumnezeu. Drept recunoştinţă el a înălţat lui Dumnezeu măreţe edificii, atît în capitală, cît şi în provincii (în Palestina Biserica Sfîntului Mormînt, a amenajat cîteva peşteri şi alte locuri legate de viaţa Mîntuitorului, la Antiohia, o biserică unică prin amploarea şi frumuseţea ei, înscrisă într-un plan octogonal, în Bithynia şi în alte părţi). Ca răsplată pentru toate acestea el a fost dăruit de Dumnezeu cu o domnie lungă şi cu urmaşi vrednici.

X. Mîntuitorul semn al crucii a făcut ca cei dornici de a-şi desăvîrşi viaţa să poată părăsi pe neînsufleţiţii idoli şi să ia aminte la învăţăturile sfinte, mărturisind pe Cel aflat mai presus de toate, pe Creatorul cel nevăzut, adevăratul Dumnezeu. Dumnezeu unul este vestit întregii lumi şi astfel a fost realizată unitatea tuturor supuşilor imperiului. Asemenea unei călăuze pricepute împăratul veghează sus, la cîrmă, îngrijindu-se ca vasul să nu se abată din cale, iar însuşi Dumnezeu, împăratul suprem, şi-a întins spre el dreapta, pînă ce 1-a făcut să biruie toţi vrăjmaşii şi potrivnicii, sporindu-şi domnia întru mulţime de ani.

în rezumat, Discursul festiv la aniversarea a 30 de ani de domnie ar cuprinde[15] trei părţi principale, precedate de un prolog. în prima parte (cap. I—III) se vorbeşte de rolul Suveranului (împăratului) Suprem, despre Logos şi despre împărat la această aniversare. în partea a doua (cap. IV-VI) sînt arătate darurile Logosului, de care se bucură împăratul şi care e recompensat de Dumnezeu cu o sărbătorire măreaţă. în sfîrşit, în ultima parte (cap. VII-LX) se arată biruinţele Logosului şi ale împăratului ca trimis al lui Dumnezeu, care au

15. Idem, *op. cit,* p. 36-37.

fost de folos întregii omeniri. Ultimul capitol (al X-lea), cuprinde mulţumirile aduse de împărat lui Dumnezeu pentru pacea şi unitatea instaurate în imperiu.

Cu toate că Eusebiu promite la începutul lucrării să urmeze o cale nouă, totuşi Laus *Constantini* are caracterul unui *encomion,* construit pe tema victoriei şi a aniversării[16]. Conform normelor artei retorice, Laus *Constantini* proslăveşte la împăratul Constantin: *virtus, clementia, pietas* şi *iustitia*[11], în contrast cu *crudelitas, vis, libido* şi *superbia* duşmanilor. Discursul este de aşa manieră construit, încît în fiecare din cele trei secţiuni intervine Dumnezeu-Logosul, iar împăratul, în tema victoriei (biruinţei) şi a aniversării. Eusebiu a intenţionat, fără îndoială, să aibă o împărţire în trei şi fiecare parte la rîndul ei, divizată în trei teme, pentru a simboliza tainica Treime, din care se compune numărul trienal, teorie expusă pe larg în cap. VI, 10, 11-18.

Discursul a fost apreciat de învățații moderni ca o lucrare care fixează pentru prima oară în chip clar «filosofia politică a imperiului creştin, acea filosofie a statului, care s-a menținut în cursul mileniului de absolutism bizantin»[18]. El ar înfățişa figura ideală a împăratului creştin şi împreună cu Vita *Constantini* ar trasa liniile fundamentale ale doctrinei creştine cu privire la putere, la împărat şi imperiu. Ambele lucrări sînt semnificative şi pentru cercetarea teologiei politice a lui Eusebiu[29], dar cheia pentru înțelegerea acestei teologii politice ar reprezenta-o mai ales *Laus Constantini*[20]. Pentru Fr. Winkelmann LC ar fi numai o operă de teologie[21].

DE SEPULCHRO CHRISTI (SC)

16. Jean Gage, *Etavpdț vixonao& la victoire imperiale dans l'empire chretien,* Revue de l'histoire et de philosophie religieuse, 1933, p. 393; cf. Drake, op. *cit.,* p. 37.

17. Laus *Constantini* V, 4: *odxppw, āyafâg, dîxaioț, avdpāoț, dxsefif]^ cpiMftcoc* Heikel, Eusebius *Werke I,* p. 204, r. 20-21. Acestea sînt virtuțile cardinale ale împăraților romani începînd cu Augustus; v. M. P. Charlesworth, *The virtues of a Roman Emperor: Propaganda and the Creation of Belief,* Proceedings of the British Academy, 1937, p. 105-133; R. Storch, *The Eusebian Constantine,* Church History, 40, 1971, p. 145-155.

18. Norman H. Baynes, *Eusebius and the Christian Empire,* Annales de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales (Melanges Bidez), 2,1934, p. 13-18; retipărit în Byzantine Studies and other Essays, London, 1955, **p.** 168-172 (aici p. 168); William Seston, *Constantine* as a *Bishop,* p. 129: «Laus Constantini este un fel de manifest al filosofiei politice a imperiului creştin».

19. R. Farina, *Impero e Imperatore,* p. 15, 22.

20. Hans Georg Opitz, Euseb *von Casarea als Theologe,* Zeitschrift fur die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der ălteren Kirche, 34, 1935, p. 15.

21. Fr. Winkelmann, *Konstantins Religionspolitik,* p. 241.

Planul lucrării. Concepția lucrării este mai puțin complicată şi ar reprezenta după unii cercetători[22] nu un discurs, ci un tratat teologic, cu caracter apologetic, prezentat de Eusebiu împăratului cu prilejul sfințirii Bisericii Sfîntului Mormînt. Scopul principal ar fi justificarea construirii de către Constantin a acestei Biserici, care fusese criticată de dușmanii împăratului. Folosirea cuvintelor ev т£> *ficunkxâj* rcuk.. *ovyypă/jjMm (=* în această compoziție - carte - regală XI, 1) şi evitarea cuvîntului *tâyoc,* caracteristic pentru «discurs», ar justifica această ipoteză. Heikel arată[23] că *ovYYpafma* n-a fost totdeauna folosit cu sensul de «compunere», «carte», în opoziție cu «discursul», ci că el desemna proza în comparație cu poezia. Fraza de început din capitolul XI ar deveni, astfel, o simplă propoziție de tranziție, în care Eusebiu explică destul de clar materialul pe care-1 adaugă la lucrarea sa imperială şi oficială[24]. Cum se va vedea din conținut, lucrarea nu este un *encomion.*

XI. Eusebiu arată scopul lucrării în felul următor: «în ceea ce priveşte trofeele victoriei (crucile) asupra morții, înălțate în casele de rugăciune şi templele sfințite sau mărețele şi luxoasele basilici, mari realizări la scară imperială, pe care le-ai ridicat în onoarea amintirii veşnice a mormîntului Mîntuitorului şi al căror temei nu este clar în ochii tuturor... Cei care în orbirea sufletului lor sînt ignoranți în lucrările divine, privesc acestea ca ceva ridicol şi demn de luat în rîs, socotind, într-adevăr, surprinzător şi nedemn pentru un

22. Quasten, *Initiation aux Peres,* p. 463.
23. Heikel, *Kritische Beitrāge,* p. 82.
24. Drake, *In Praise,* p. 44.

împărat, atît de mare, să-şi risipească zelul pentru nişte morminte şi monumente dedicate celor morți... Pe deplin convins, mărite împărate, de faptul că aceste lucruri te bucură şi îți fac plăcere, doresc acum să arăt tuturor în cuvîntul meu temeiurile şi cauzele lucrărilor tale pioase» (SC, XI, 1, 2, 3, 7). în acelaşi timp, Eusebiu adaugă la acest scop special, un altul mai larg: Biserica Sfîntului Mormînt este simbolul misiunii divine a împăratului: «Doresc cu tărie să mă fac interpretul intențiilor tale şi să devin vestitorul sufletului tău iubitor de Dumnezeu şi să învăț tot ceea ce este potrivit şi necesar pe cel ce doreşte să afle principiile după care Dumnezeu, Mîntuitorul nostru, îşi exercită puterea Sa, rațiunile pentru care Cel care preexista şi avea grijă de tot universul a coborît după multă vreme la noi, din cer, luînd trup omenesc şi a mers pînă acolo, încît s-a supus puterii morții. Voi vorbi apoi de viața Lui nemuritoare de după aceasta şi despre învierea din morți, arătînd nu numai cauzele, dar şi demonstrația logică şi învățămintele luminoase, necesare celor care au nevoie de ele» (XI, 7).

Logosul este intermediar între Atotputernicul Dumnezeu şi umanitate; El controlează direct lumea creată, dar se află într-o strînsă legătură cu Tatăl, împărtăşindu-Se de cele mai intime şi mai negrăite atribute ale Acestuia.

XII. Logosul nu este identic cu înalta putere nemăsurată, dar purcede din Ea, din împărătească dumnezeire a Tatălui, ca o odraslă bună a unui părinte bun, aşa cum cuvîntul izvorăşte în chip tainic din intelect. Logosul este mijlocitor între Tatăl şi lume, aşa cum cuvîntul este intermediar între minte (intelect) şi cei din jur.

XIII. Logosul a coborît pe pămînt pentru a îndrepta pe un om căzut în politeism, care a ajuns să cinstească pe zei, aducîndu-le jertfe şi zidin-du-le temple şi sanctuare. în schimb, singurul şi adevăratul Logos al lui Dumnezeu, împăratul şi Creatorul a toate ajunsese să nu mai însemne nimic.

XIV. Logosul a luat trup omenesc, întrucât esența Sa dumnezeiască, imaterială şi nevăzută nu putea să se arate unor ființe, care, căutînd pe Dumnezeu în creație, aici jos pe pămînt, nu mai erau în stare (sau le lipsea voința) să contemple pe Izvoditorul şi Creatorul tuturor lucrurilor, altfel decît sub chipul şi înfățişarea omenească.

XV. După ce s-a folosit de trup în atingerea scopului Său, Logosul a lăsat ca acest trup să moară pentru a convinge pe oameni de adevărul morții, dar şi de cel al învierii. Folosind alt mijloc al sfîrşirii vieții Sale pe pămînt, n-ar fi putut libera omenirea, supusă morții, de cătuşele propriei ei naturi, n-ar fi fost urmat de oamenii de pe toată fața pămîntului şi n-ar fi putut convinge pe ucenicii Săi să nu se teamă de moarte.

XVI. Dovada operei Logosului în lumea romană se arată în răspîndi-rea învățăturii Sale şi în soarta persecutorilor. Statul roman şi învățătura lui Hristos au prins a înflori împreună şi au izbutit să le împace pe toate, căci, în timp ce puterea Mîntuitorului nostru a nimicit diversitatea de principii şi pluralitatea zeilor, s-a realizat şi unitatea imperiului, prin aceea că puterea Romei a supus popoarele, adunîndu-le laolaltă, iar mîn-tuitoarea noastră învățătură i-a înlesnit şi netezit calea.

XVII Pieirea persecutorilor vrăjmaşi lui Dumnezeu, hotărîți să nimicească, pe de o parte, bisericile şi zidirea atîtor locaşuri de cult creştine, pe de altă parte, este o dovadă a puterii lui Dumnezeu în zilele noastre. Acesta este un fapt, pe care numai Mântuitorul nostru s-a dovedit în stare să-1 săvîrşească.

XVIII. Constantin însuşi poate să dea mărturie de ajutorul şi sfaturile primite de la Mîntuitorul, atît în vremuri de primejdie, cît şi în organizarea statului, în hotărîrile de interes general, în legislație, prin care s-a înviorat viața. Pentru toate acestea împăratul a hotărît să ridice un locaş de rugăciune, închinat biruinței asupra morții, care să fie un templu sfînt al Dumnezeului celui sfînt, oferindu-I şi daruri minunate.

Parcurgînd conținutul capitolelor ne dăm seama că *Sepulchrum Christi* nu este un *encomion,* deoarece despre Constantin nu se vorbeşte decât în introducere şi încheiere. Pare deci verosimilă opinia, potrivit căreia *Baoikxbv ouyYpa/u,Mx* este un tratat teologic, destinat cititorilor păgîni, pentru a-i introduce în credința creştină. în el se rezumă, de fapt, primele trei cărți ale Theophaniei, adaptate la situația pe care Eusebiu o avea în vedere[25]. Alții au văzut în această lucrare un fel de predică[26], sau predică-panegirică[27].

Ediţii:

I. A. Heikel, *Eusebius Werke I,* p. 193-259, sub titlul: *E'oacjSîov IIa/j(pïĂov ds KwarcnrrTvov BamĂEa rpiaxovcaecrjpixă;.*

O nouă ediție a textului a fost anunțată că se pregăteşte de către Fr. Winkelmann, *Annotationes...* (v. titlul complet mai sus, p. 45, n. 2)

Traduceri:

Richardson, *Life of Constantine,* voi. I, p. 581-610 (Drake, *In Praise,* precizează că această traducere după textul lui Heinichen are la bază una mai veche făcută la 1683 de un anonim, iar în 1845 a apărut din nou în chip anonim la Samuel Bagster and Sons Publishers).

Cea mai recentă traducere integrală cu comentariu este a lui Drake, *In Praise,* p. 83-127.

B I B L I O G R A F I E

N. H. Baynes, *Eusebius and the Christian Empire,* Annuaire de l'Institut de Philolo-gie et d'histoire orientale (Melanges Bidez), 2, 1934, p. 1-10 = Byzantine Studies and other Essays, London, 1955, p. 167-172.

25. Quasten, op. cit., p. 464.

26. Drake, *op. cit.,* p. 39.

27. Jean Gage *Le sermon-panegyrique qu'il prononca aux tricennalia du prince,* Revue de l'histoire et philosophie religieuse, 1933, p. 393.

H.A. Drake, Eusebius' *Oration to Constantine from Pagan Perspective,* în Aufstieg und Niedergang der Romischenwelt, III; idem, *When was the «De laudibus Constantini» delivered?,* Historia, 24, 1975, p. 345-356; idem, *In Praise.*

R Farina, *Impero e Imperatore,* p. 14-15, 22 şi *passim.*

I. A. Heikel, *Kritische Beiträge;* idem, Lîber *die Handschriften von Eusebius "Vita Constantini, Laus Constantini, Oratio ad sanctum coetum,* în Nachrichten von der koniglichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Gottingen, Phil.-hist. Klasse, 1885, p. 434-441.

Quasten, *Initiation aux Peres,* p. 462-464.

Wallace-Hadrill, Eusebius; idem, *The Work of Eusebius of Caesarea in the Light of Recent Researches,* în Aufstieg und Niedergang der Romischen Welt, III.

VIAȚA
FERICITULUI ÎMPĂRAT CONSTANTIN

CUPRINSUL ISTORISIRII VIEȚII CELEI DUPĂ VOIA LUI DUMNEZEU A FERICITULUI ÎMPĂRAT CONSTANTIN

Cuprinsul cărţii întîi

1. înainte-cuvîntare: despre sfîrşitul lui Constantin.
2. Tot înainte-cuvîntare: despre suirea la domnie a fiilor săi.
3. Cum îi cinsteşte Dumnezeu pe împărații cei credincioşi şi cum îi nimiceşte pe tirani.
4. Dumnezeu 1-a acoperit pe Constantin cu cinste.
5. De-a lungul celor treizeci de ani cît a ținut singur frîiele împărăției, Constantin a domnit cu credință pînă după împlinirea vîrstei celor şaizeci de ani.
6. A fost rob al lui Dumnezeu şi biruitor peste neamuri.
7. Comparație cu Cirus, regele perşilor, şi cu Alexandru al macedonenilor.
8. Constantin a stăpînit peste aproape întreg pămîntul.
9. A fost fiul evlavios al unui împărat şi a lăsat domnia în urma sa unor fii de împărat.
10. Despre trebuința şi folosința de suflet a istorisirii de față.
11. Ea nu va povesti aici decît numai faptele lui Constantin plăcute lui Dumnezeu.
12. Asemenea lui Moise, Constantin a fost crescut în sălaşurile tiranilor.
13. Cum n-a suferit Constanțiu, tatăl său, ca oamenii lui Dioclețian, ai lui Maximian şi Maxențiu, să-i prigonească pe creştini.
14. Cum a umplut Constanțiu, părintele său, cămările vistieriei - după ce mai înainte fusese ruşinat de Dioclețian din pricina sărăciei sale - şi cum a înapoiat el banii celor ce îi aduseseră.
15. Despre prigoana stârnită de ceilalți.
16. Cum a lăsat Constanțiu să se creadă că ar fi un slujitor al idolilor şi cum a izgonit el pe cei ce se arătaseră gata să aducă jertfe, păstrînd, în schimb, mai departe la palat pe aceia care preferaseră să-şi mărturisească credința.
17. Despre înclinarea lui de cuget spre creştinism.
18. După căderea de la domnie a lui Dioclețian şi a lui Maximian, Constanțiu a rămas întîiul cu titlul de Augustus, bucurîndu-se şi de dăruirea lui cu urmaşi.
19. Cum - mai de mult, pe cînd era abia tînăr - a sosit fiul său Constantin împreună cu Dioclețian în Palestina.
20. Cum s-a întors Constantin înapoi la tatăl său din pricina uneltirilor lui Dioclețian.
21. La moartea lui Constanțiu, Constantin - fiul lui - rămîne împărat.
22. Cum - după funeraliile lui Constanțiu - 1-a aclamat armata pe Constantin cu titlul de Augustus.
23. Scurtă evocare a căderii tiranilor.
24. Cum - prin voia lui Dumnezeu - a ajuns să împărătească Constantin.
25. Biruințele lui Constantin asupra barbarilor şi britanilor.
26. Cum s-a gîndit el să elibereze Roma de Maxențiu.

27. Cum - luînd el aminte la prăbuşirea închinătorilor la idoli - a hotărit Constantin să îmbrăţişeze creştinismul.
28. Cum - în chip de răspuns la rugăciunea lui - i-a dat Dumnezeu să aibă următoarea vedenie: o cruce luminoasă - apărută pe cer în miezul zilei - şi o scriere care îl îndemna să învingă prin acel semn.
29. Cum i s-a arătat lui Hristosul lui Dumnezeu în somn, poruncindu-i să se folosească în războaie de un însemn făcut după chipul crucii.
30. întocmirea acestui semn al crucii.
31. Descriere a însemnului în chip de cruce, astăzi numit de romani *labarum.*
32. Cum a citit Constantin Sfintele Scripturi după ce mai înainte fusese catehizat.
33. Viaţa de desfrîu dusă de Maxenţiu la Roma.
34. Cum şi-a luat zilele femeia unui înalt demnitar ca să nu alunece în desfrîu.
35. Prăpădul abătut de Maxenţiu asupra poporului de la Roma.
36. Solomoniile lui Maxenţiu. Foamete la Roma.
37. înfrîngerea oştilor lui Maxenţiu în Italia.
38. Moartea lui Maxenţiu la podul de peste Tibru.
39. Intrarea lui Constantin în Roma.
40. Despre statuia lui cu cruce şi despre inscripţia ei.
41. Provinciile sînt cuprinse de bucurie. Dărniciile făcute de Constantin.
42. Cinstirea episcopilor. Zidiri de biserici.
43. Faptele de bine săvîrşite de Constantin faţă de cei sărmani şi nevoiaşi.
44. Constantin ia parte la sinoadele episcopilor.
45. Stăpînirea lui de sine faţă de cei rătăciţi la minte.
46. Biruinţe asupra barbarilor.
47. Vrînd să uneltească împotriva lui Constantin, Maximin moare. Moartea altora, de care Constantin află în urma unei revelaţii.
48. Serbarea primilor zece ani de domnie ai lui Constantin.
49. Cum împila Licinius ţinuturile Răsăritului.
50. Cum a vrut Licinius să uneltească împotriva lui Constantin.
51. Opreliştile puse de Licinius episcopilor. împiedicarea ţinerii de sinoade.
52. Creştinii sînt surghiuniţi şi îşi pierd bunurile.
53. Interzicerea adunării femeilor în biserici. Credincioşii sînt siliţi să se roage în afara porţilor (cetăţii).
54. Bărbatul care se împotrivea aducerii de jertfă era izgonit din oaste, iar întemniţaţilor nu le mai era îngăduită hrana.
55. Despre nelegiuirile, arghirofilia şi viaţa de desfrîu a lui Licinius.
56. Cum s-a hotărît el să înceapă o prigoană.
57. Cum a ajuns Maximian cu trupul ros de puroaie şi mîncat de viermi să scrie în sprijinul creştinilor.
58. Cum a trebuit Maximin - prigonitorul creştinilor - să fugă şi să se ascundă îmbrăcat în straie de sclav.
59. Ros de boală şi lovit de orbire, Maximin scrie în sprijinul creştinilor.

Acestea sînt capitolele primei cărţi.

DESPRE VIATA FERICITULUI ÎMPĂRAT CONSTANTIN

Întocmită de Eusebiu al lui Pamfil

Cartea întîi

1.1. N-a trecut cine ştie cîtă vreme de cînd tot omul se veselise în serbări şi în petreceri la împlinirea a tot soiul de decade - de fapt cea de a doua şi cea de a treia - de la începutul domniei marelui împărat; n-a trecut cine ştie cîtă vreme de cînd noi înşine îi înălţasem biruitorului celui plin de strălucire imnuri de laudă la împlinirea a douăzeci de ani de cârmuire, în mijlocul unei adunări de slujitori ai lui Dumnezeu; curînd aveam să-i împletim cu spusa noastră cununi şi la împlinirea a treizeci de ani; ca ieri aveam să-i împodobim cu ele venerabilul creştet în chiar lăun-trul palatului... 1.2. Şi iată că acum duhul nostru se pomeneşte descumpănit, dornic - pe de o parte - să i se adreseze cu vorbele de altădată, dar nemaiştiind încotro să se întoarcă de multă uimire, care singură pune stăpînire pe el la contemplarea unei privelişti atît de tulburătoare. Fiindcă ori încotro ar scruta cu privirea - fie spre răsărit, fie spre apus, fie deasupra a toată întinderea pămîntului sau chiar pînă la cer - într-un fel sau în altul el n-ar afla decît chipul prea-fericitului împărat. 1.3. Pe pămînt, el ar vedea pe fiii lui acoperind cu strălucirea lui întinderile toate, aidoma în aceasta unor luminători noi; ba chiar şi pe el l-ar afla încă viu şi în plină putere, cîrmuind viețile oamenilor cu şi mai multă autoritate decît înainte, înmulțit în fiii care l-au moştenit.

Aceştia fuseseră mai demult făcuți părtaşi la vrednicia cezară; acum, însă, iată-i pe de-a-ntregul pătrunşi (de duhul părintesc) prin virtutea credinței în Dumnezeu, şi, în temeiul extraordinarelor calități ale părintelui lor, recunoscuți ca împărați şi augusți în toată puterea cuvîntului.

2.1. Şi mare este uimirea care ne cuprinde duhul, văzînd cum un om pe care cu puțin timp în urmă îl puteam privi cu ochii noştri aici, în mijlocul nostru, în trupul său muritor, se poate mîndri - într-un chip cu totul de necrezut - cu locaşurile lui împărăteşti, cu avuțiile, cu titlurile şi cu imnurile, chiar şi acum, cînd, săvîrşindu-se din viață, lucrarea firii ar trebui să dea de ruşine tot ceea ce, străin de ea, se dovedeşte a fi de prisos! 2.2. De s-ar putea duhul nostru înălța pînă-n cereştile bolți, chiar şi acolo ar trebui el să-şi înfățişeze de trei ori fericitul suflet al împăratului sălăş-luind laolaltă cu însuşi Dumnezeu, slobod de tot învelişul său muritor şi pfimîntesc, în veşmînt de lumină strălucind aidoma fulgerului! Apoi, la gîndul că sufletul acesta a încetat

a mai fi stînjenit de ostenelile muritorilor (la care nu va mai lua parte nici chiar pentru un răstimp nespus de îndelungat) şi că a fost învrednicit cu pururea floritoarea cunună a vieţii celei fără de sfîrşit şi cu nemurirea - fericita (moştenire a) veşniciei - va fi, desigur, cuprins de uimire (ca unul ce nu-i mai mult decît un biet duh muritor), nemaisimţindu-se în stare să rostească vreo vorbă, conştient fiind de propria-i neputinţă, şi, ca atare, impunîndu-şi singur verdictul tăcerii şi trecînd Cuvîntului Celui mai puternic decît el, şi a-toate-cuprin-zător, cinstea de a Se întrece în cîntări de laudă; Lui, Celui Care - fiind singur fără de moarte şi Cuvînt al lui Dumnezeu - singur este în măsură sâ-Şi întărească vorbele spre încredinţare.

3. 1. Prin mijlocirea lor, ne-a şi prevenit El că aceia care-L vor proslăvi - precum şi cei ce-L vor cinsti - vor fi, în schimb, covîrşiţi cu duhov-niceştile daruri, în vreme ce aceia care se vor fi hotărît să-I fie potrivnici şi duşmani nu vor lucra decît spre nimicirea propriilor lor suflete. Odată cu asta, El a întărit în chip nemincinos făgăduinţa cuprinsă în cuvintele Sale cum că va face ca sfîrşitul vieţii tiranilor celor fără Dumnezeu şi potrivnici lui Dumnezeu să fie înspăimîntător, pe cînd slujitorului Său, avea sâ-i facă de rîvnit şi de proslăvit, pe lîngă viaţă, pînă şi moartea, dovedindu-1 vrednic de pomenire şi de un monument nu pieritor, ci dimpotrivă, nepieritor. 3.2. Adevărat este că natura muritoare (a oamenilor) şi-a înjghebat un soi de consolare pentru sfîrşitul ei supus morţii şi pieirii: anume, prin consacrarea de imagini, oamenii şi-au închipuit că vor putea dărui amintirii înaintaşilor lor onoruri nepieritoare. Unii, prin ceruitele culori ale picturii celei cu jocuri de umbre, alţii în statui făcute din materie fără viaţă, au întocmit chipuri de oameni - în timp ce alţii, iarăşi săpînd cu litere adîncite în tăblii [de piatră] şi pe stîlpi - şi-au închipuit că vor putea astfel sorti virtuţile celor cinstiţi de ei unei amintiri pururi - dăinuitoare. **Dar** toate acestea erau şi ele supuse morţii, şi, cu trecerea timpului, tre**buiau** si ele să-şi afle sfîrşitul; de altminteri, acelea nu erau decît tot atîtea înfăţişări ale unor trupuri pieritoare, iar nu mărturii închipuind nemuritorul suflet. Totodată, unora ce nu ştiau să-şi pună nădejdea într-un bine aflat dincolo de năpraznicul sfîrşit al muritoarei lor vieţi, lucruri ca acestea puteau să li se pară mulţumitoare. 3.3. Dumnezeu, însă - Dumnezeul deopotrivă mîntuitor al tuturor - a rostuit la Sine iubitorilor credinţei bunuri care covîrşesc închipuirile noastre muritoare, chiar dacă dînd aici, în chip do arvună, abia pîrga răsplăţii, (şi doar cît) spre a întări întrucîtva vederii ochilor noştri muritori nădejdea în nemurire. Vechi prevestiri de-ale proorocilor, păstrate în scris, profeţiseră cîndva aceste lucruri. Acelaşi lucru îl mărturisesc viețile bărbaţilor iubiţi de Dumnezeu, care au luminat în vechime, în fel şi chip, prin virtuţile lor, rămînînd neuitaţi în amintirea urmaşilor lor. Or, acelaşi lucru l-au dovedit şi vremile noastre, cînd, dintre toţi bărbaţii care au apucat vreodată să stăpînească peste împărăţia romanilor, singur Constantin a ajuns să fie în chip vădit iubit de Dumnezeu Cel a-toate-stăpînitor, făcîndu-se pentru toţi oamenii o adevărată pildă de viaţă închinată lui Dumnezeu.

4. Faptul acesta 1-a învederat - prin limpezi judecăți vădite - Dumnezeu însuşi, Cel proslăvit de Constantin, fiind necurmat alături de el atît la începutul cît şi în cursul şi la sfîrşitul domniei lui, şi făcînd din el un învățător priceput în a ne da nouă, muritorilor, o pildă de credință în Dumnezeu, într-adevăr, dintre toți stăpînitorii care vor fi existat cîndva şi al căror nume ne va fi ajuns la auz, numai pe acesta 1-a făcut El aidoma unui măreț luminător ceresc şi unui vestitor cu răsunător glas al neînşelătoarei credințe; numai lui i-a învederat Dumnezeu - prin mulțimea bunătăților cu care 1-a înzestrat - chezăşia credinței dovedite.

5. In ce priveşte lungimea domniei, El 1-a învrednicit de trei decade pline şi de încă puțin pe deasupra, punîndu-i ca hotar al vieții lui de om numărul îndoit al acestor ani. Făcînd apoi din el un chip al propriei Sale stăpîniri monarhice, Dumnezeu i-a dat biruință peste toată ceata tiranilor, prefăcîndu-1 într-un nimicitor al uriaşilor vrăjmaşi ai lui Dumnezeu, care în sminteala cugetului lor înălțaseră armele necredinței chiar împotriva Supremului împărat al întregii zidiri. Doar că în timp ce aceştia din urmă au licărit - ca să spunem aşa - numai pentru puțin timp, ca apoi îndată să se stingă, Dumnezeu Cel Unul şi acelaşi 1-a încins pe slujitorul Său (care avea să se lupte singur cu atît de mulți) cu armura (unei puteri) închipuind-o pe cea dumnezeiască, curățind - prin mijlocirea lui, - lumea noastră, a pămîntenilor, de puzderia celor fără Dumnezeu,şi - pentru că acela era în drept să mărturisească în auzul tuturor, cu glas tare, că ştie cine este adevăratul Dumnezeu şi că se leapădă de sminteala cinstirii unora ce nu ființează nicidecum - aşezîndu-1 tuturor neamurilor dascăl al credinței în Dumnezeu.

6. Or, aşa a făcut Constantin, şi aşa a dat el de ştire (lumii), ca un slujitor credincios şi bun ce era, numindu-se şi mărturisindu-se fățiş rob şi slujitor al împăratului Celui mai presus de toate; iar Dumnezeu n-a zăbovit a-i răspunde pe potrivă, aşezîndu-1 domn şi stăpînitor, singur biruitor de neînvins şi de neînfrînt între împărații din toate timpurile, pururi învingător şi întotdeauna bucuros să poată închina un monument amintirii unei biruințe asupra vrăjmaşilor; un împărat cum nu ne-a ajuns la auz să fi fost vreodată unul, chiar din cele mai vechi timpuri. Atît de iubit de

Dumnezeu şi de trei ori fericit, atît de credincios şi de ajutorat în toate, **încît** i-a fost foarte uşor să supună popoare mai multe decît înaintaşii săi **şi să-şi** depene domnia nestînjenit chiar pînă în cea din urmă clipă.

7. O veche tradiție stăruie să ni-l înfățişeze pe Cirus al perşilor drept **cel** mai strălucit împărat cunoscut vreodată. Totuşi, nu la aşa ceva ni se cade nouă să luăm aminte, ci la felul cum a luat sfîrşit lunga viață a acestuia; or, tocmai, se zice că el n-a avut parte de o moarte bună, ci dimpotrivă, de una nefericită şi ruşinoasă, adusă de mîna unei femei. Pe de altă parte, urmaşii elinilor (de altădată) ni-1 preamăresc pe macedoneanul Alexandru sub motiv că el ar fi supus popoare fără număr şi de tot soiul, adăugînd însă şi faptul că el s-a stins năpraznic, pradă desfrîului şi beției,

înainte de a fi ajuns bărbat în toată puterea cuvîntului. Or, viața lui s-a sfîrşit **la** numai treizeci şi doi de ani, din care partea de domnie n-a fost **mai** mare de o treime. Alexandru se năpustea ca furtuna, trecînd totul **prin** sînge şi aducînd jugul neiertător al robiei peste un întreg popor sau **peste o** întreagă cetate. Abia ajuns în floarea tinereții, a şi trebuit să-şi **plîngă** iubitul, ca apoi îndată să cadă pradă soartei nemiloase care 1-a **răpit fără a**-i îngădui să aibă parte de urmaşi, ca pe un ins fără căpătîi, ca **pe un** vîntură-lume rătăcit pe pămînt străin şi duşman, numai ca să nu-şi **mai** poată revărsa urgia asupra neamului omenesc. îndată după aceea împărăția lui s-a îmbucătățit, fiecare dintre credincioşii săi slujitori trăgîndu-şi **şi** zmulgînd din ea pentru sine cîte o bucată.

Şi unul ca el poate totuşi să fie cîntat cu asemenea înfocare!

8. 1. Or, împăratul nostru a început să domnească la vîrsta cînd tocmai macedonul se sfîrşea, şi şi-a înmulțit anii vieții pînă la îndoitul vîrstei **aceluia, iar** pe cei ai domniei, pînă la de trei ori (domnia aceluia). 1.2. Oastea **el şi-a întărit**-o prin porunci blînde şi chibzuite pătrunse de duhul **evlaviei, şi, în** fruntea ei a ajuns pînă în țara britanilor şi pînă la popoarele **care** sălăşluiesc undeva în mijlocul oceanului de la soare-apune; a **supus pînă şi** întreg ținutul sciților cel fărîmițat spre miazănoapte între **mii de** neamuri barbare nestatornice; 1.3. iar după ce şi-a întins stăpînirea **pînă în** cele mai îndepărtate locuri de la miazăzi pînă asupra blemizilor **şi a** etiopilor înşişi, n-a mai stat la îndoială dacă să cucerească sau nu popoarele de la soare-răsare; 1.4. şi, ajungînd pînă la marginile cele de pe **urmă** ale întregii lumi - adică pînă la inzii cei atît de departe şi pînă la neamurile ce sălăşluiesc în jurul întregului pămînt purtător de viață - a strălucit luminîndu-le cu razele credinței şi a supus totul în cale; demnitari **ai** locurilor, guvernatori, satrapi, regi ai multor neamuri barbare i se plecau de bunăvoie şi trimiteau la el solii cu daruri, socotind faptul de a face cunoştință cu el şi prietenia lui drept un bun neprețuit - pînă într-atît încît au ajuns să-i dedice la ei acolo, în semn de cinste, imagini pictate şi statui; dintre toți stăpînitorii (Romei), singur el, Constantin, a fost recunoscut şi aclamat ca atare de ei toți. Iar el, cu împărătească tărie a spuselor sale, L-a propovăduit pe Dumnezeu întru toată sinceritatea.

9. 1. De altminteri, Constantin nu era omul care să facă lucrurile numai cu vorba pentru ca la faptă să dea înapoi. încercat în toate virtuțile, el se putea de asemeni lăuda cu nenumăratele roade ale evlaviei. Ştia să-şi îndatoreze prietenii prin fapte de bine făcute din tot sufletul; a domnit dînd legi pătrunse de dragostea față de oameni, străduindu-se să-şi facă domnia cît mai puțin împovărătoare şi cît mai binecuvîntată de către toți supuşii, pînă ce Dumnezeu cel cinstit de el a încins cu cununa nemuririi pe acela care se ostenise în dumnezeieştile încleştări atîta lungime de vreme şi l-a mutat de la domnia cea pămîntească la viața cea fără sfîrşit, pe care El a pregătit-o la Sine sufletelor celor ce s-au sfințit. Pe de

altă parte, ridicîndu-i trei fii drept urmaşi la domnie 2. - fapt care aminteşte felul în care primise el însuşi tronul de la părintele său, - moştenirea lui s-a transmis mai departe pentru un timp nedefinit, ca un bun părintesc, feciorilor şi urmaşilor acestora, prin legăturile firii. însuşi Dumnezeu l-a glorificat pe fericitul împărat - pe cînd acesta se mai afla încă printre noi - cu semnele dumnezeieştii Sale preţuiri, iar în clipa sfîrşitului l-a înzestrat cu podoaba aleselor Sale avuţii; fie-i, atunci, tot El şi [adevăratul] cronicar, ca să-i poată săpa în stîlpii cerului lupte şi biruinţe, întru lungime de veacuri!

10. 1. în ceea ce mă priveşte, dacă tăcerea îmi apare ca sigură şi ferită de primejdii, a povesti nişte lucruri astfel încît ele să poată fi socotite pe potriva fericirii de care a avut parte bărbatul acesta îmi pare o sarcină anevoioasă; însă pe de altă parte - dacă vrem să ne izbăvim de învinuirea şovăielii şi a delăsării - eu cred că se cuvine totuşi ca, luînd pildă de la arta picturii cea tot de noi muritorii îndeletnicită, să închinăm amintirii acestui om iubitor de Dumnezeu un portret alcătuit din cuvinte. Or, ar fi într-adevăr ruşinos pentru mine dacă nu i-aş închina zestrea mea de puteri - cît de mici ar fi acestea şi cît de puţin preţuite - unui bărbat care, în necuprinsa lui evlavie, nouă tuturor a ştiut să ne facă cinste. 2. De aceea socot că ar fi foarte de folos (şi chiar de trebuinţă) să alcătuiesc această scriere închinată geniului unui împărat şi totodată unor fapte plăcute lui Dumnezeu, împăratului celui mai presus de toate. Fiindcă ar fi de mare ruşine ca, în vreme ce amintirea lui Nero şi a altor tirani încă şi mai cumpliţi, mai nelegiuiţi şi mai vrăjmaşi lui Dumnezeu, a aflat oameni ce n-au şovăit să o aştearnă în scris şi care, printr-o meşteşugită răstălmăcire a urîtelor lor fapte, le-au înzorzonat şi le-au croit loc în scrieri de istorie întinse pe multe cărţi, noi să-i trecem sub tăcere pe aceia pe care Dumnezeu-însuşi i-a socotit vrednici să aibă a face, să se bucure de vederea, dc cunoştinţa şi de prezenţa unui împărat atît de mare cum de-a lungul tuturor I impurilor nu este de aflat! De unde rezultă pentru oricine - dar mai cu osebire pentru noi - că se cuvine să facem cunoscută rodnica veste a faptelor de bine tuturor oamenilor la care imitarea binelui este în măsură să stîr-nească fierbinţeala dragostei de Dumnezeu. 3. Cei care au adunat şi consemnat vieţile unor bărbaţi nu tocmai însemnaţi precum şi fapte lipsite de bune-urmări şi străine folosului sufletesc, numai datorită simpatiei -sau, dimpotrivă, aversiunii lor faţă de cîte unii - ori, poate, ca să poată face caz de multa lor învăţătură - au tămîiat în lăudăroşenia lor şi cu meşteşugul vorbelor lor, subiecte legate de fapte urîte aşa cum nu s-ar fi cuvenit să facă, şi au devenit astfel - pentru toţi cei care, cu ajutorul lui Dumnezeu, avuseseră mai înainte norocul de a nu se fi împărtăşit de lucrarea faptelor rele - pilduitori de învăţături nu tocmai bune şi care ar fi meritat să piară în tăcerea uitării. 4. Or, stilul istorisirii mele - chiar de s-ar întîmpla să aibă de suferit din comparaţia cu măreţia subiectului însuşi - va avea oricum de câştigat în strălucire, chiar numai din simpla înşirare a unor fapte de merit; pe de altă parte, consemnarea unor istorisiri atît de plăcute lui Dumnezeu de bună

seamă că nu va rămîne fără ecou, ci, dimpotrivă, tuturor celor cu o bună aşezare sufletească le va prilejui o lectură cît se poate de folositoare.

11.1. Majoritatea acțiunilor acestui om de trei ori fericit, faptele lui de arme, ca împărat, încleştările şi bătăliile purtate în războaie, vitejia, biruințele şi trofeele zmulse duşmanului, precum şi triumfurile de care a avut parte (sau - în vreme de pace - hotărîrile luate de el spre buna cîr-muire a statului şi spre binele fiecărui ins), corpul de legi dat de el spre folosul bunei rânduieli a supuşilor săi, precum şi cele mai multe lupte purtate de el cu împărătească dîrzenie, de care toți scriitorii amintesc - eu cred că e bine să le trec cu vederea, de vreme ce rostul străduințelor ce-mi stau înainte este să povestesc şi să trec în scris numai lucrurile care țin de acel fel de viață ce îi este plăcut lui Dumnezeu. 2. Cum însă şi acestea sînt fără număr, eu voi alege dintre ele doar pe cele mai profitabile şi mai vrednice a fi amintite urmaşilor noştri; ba încă şi povestirea lor **o** voi face cît mai pe scurt, fiindcă, iată, prilejul de a**-1** cînta în voie, în toate chipurile cu putință, pe omul acesta cu adevărat ferice abia acum se Iveşte, el fiind cu neputință mai înainte vreme, datorită îndemnului de a nu ferici niciodată un ins înaintea morții sale, din cauza necunoscutelor întorsături ale sorț"-

Fie-mi, dar, Dumnezeu într-ajutor, iar Cuvîntul cel ceresc să mă sprijine în această lucrare, umplîndu-mă de duh!

De acum mă voi aşterne la scris începînd cu cea dintîi vîrstă a acestui bărbat.

12. 1. Există o veche istorisire care spune că, într-o vreme când poporul evreilor era amarnic împilat de un neam cumplit de tirani, Dumnezeu a binevoit către cei împilați şi a făcut aşa fel ca Moise, proorocul, încă prunc, să fie crescut chiar sub acoperişul palatelor tiranilor şi chiar **în** mijlocul lor, proniindu-i astfel să se poată împărtăşi din înțelepciunea lor. Cu trecerea timpului, Moise a ajuns la vîsta bărbăției şi dreptatea celor împilați le-a venit acestora într-ajutor împotriva asupritorilor. Atunci a purces şi proorocul lui Dumnezeu afară din sălaşurile tiranilor, plinindu-şi datoria față de voia Celui atotputernic; şi s-a lepădat - atît în faptă cît şi în vorbă - de tiranii care îl crescuseră, făcîndu-şi prieteni numai pe cei care de fapt erau chiar frați şi rude cu el. Aşa 1-a înălțat Dumnezeu pe Moise îndrumător al întregului popor, şi tot aşa i-a eliberat El pe evrei de sub jugul vrăjmaşilor, urmărind neamul tiranilor cu pedepse trimise de El însuşi. 2. Această veche istorisire, pe care cei mai mulți au primit-o doar ca pe un mit, a fost la început (doar) auzită de toată lumea; dar, iată că acum acelaşi Dumnezeu ne-a îngăduit nouă să vedem cu ochii noştri minuni noi, mai mari decât cele povestite în mituri şi mai pătrunse de adevăr decât tot ce va fi ajuns mai înainte la auzul oamenilor. Tiranii timpurilor noastre s-au ridicat la luptă împotriva Dumnezeului celui mai presus de toate şi I-au prigonit Biserica; atâta doar că în mijlocul lor se afla acum şi Constantin - cel care în curînd avea să fie nimicitorul

lor - încă tînăr şi gingaş şi chipeş, abia mijindu-i tuleile, aşteptînd ascuns **în** sălaşurile împilării (asemenea celuilalt slujitor al lui Dumnezeu), fără însă a urma pilda celor fără Dumnezeu - chiar dacă era atît de tânăr. 3. Cu sprijinul Duhului lui Dumnezeu, buna lui zestre sufletească 1-a ajutat să scape de acolo şi să aleagă calea credinței şi a vieții celei plăcute lui Dumnezeu, mai ales că şi bunul zel al părintelui său fusese pentru copil un îndemn să urmeze binele. Doar şi Constanțiu, părintele său - întrucât cuvine-se ca, venind vremea, să împrospătăm şi amintirea lui - a fost unul dintre cei mai de seamă împărați ai timpului nostru.

Iată de ce se şi cade să şedem puțin de vorbă despre lucrurile care de **la** părinte venite[1], i-au înfrumusețat fiului zestrea.

13. 1. în anii celor patru împărați care-şi împărțiseră cârma domniei, Constanțiu a fost singurul care a avut o înțelegere a lucrurilor cu totul străină celorlalți, punînd pentru sine temei de dragoste din partea lui Dumnezeu, Cel mai presus de toate. 2. încât în timp ce aceia sugrumau şi sfîşiau Bisericile lui Dumnezeu din înalt pînă la pămînt, nimicindu-le locaşurile de rugăciune pînă la a nu li se mai vedea nici temeliile, acesta

1. «Ca de la părinte venite» nu există în text. L-am inserat considerîndu-1 cerut de conceptul de fiu de la finele frazei, (n. tr.)

şi-a păzit mîinile curate de pîngărirea cu astfel de nelegiuire, nevrînd să li se asemene în nici un fel şi în nici un chip. Cei trei şi-au pătat stăpîneştile tărimuri căsăpind bărbați şi femei de acelaşi sînge şi cu frica lui Dumnezeu; Constanțiu, în schimb, şi-a păstrat sufletul nepătat. 3. Şi s-au înrobit aceia în amestecătura răutății, mai întîi ei-înşişi, iar apoi şi pe supuşii lor, pe toți, dînd ascultare vicleşugurilor puse la cale de duhurile rele, în timp ce acesta domnea răspîndind asupra alor săi pacea cea mai adîncă, îngă-duindu-le să săvîrşească nestingheriți cele ce țin de cinstirea lui Dumnezeu. Iar cînd ceilalți împilau pe toată lumea cu cele mai grele dări, făcîn-du-le viața de nesuferit şi mai cumplită decît moartea, numai Constanțiu izbutea să înjghebe pentru supuşi o domnie ferită de necazuri şi senină; el singur arăta față de ei o grijă părintească niciodată dezmințită. 4. Nenumărate mai sînt şi celelalte trăsături ale acestui bărbat, pe care toată lumea le laudă fără preget; eu însă voi aminti doar de două isprăvi, care vor trebui să mărturisească şi pentru cele pe care nevoit sînt să le trec sub tăcere ca să pot ajunge la subiectul propus al scrierii mele, care aşteaptă.

14.1. Răspîndindu-se zvonul despre omenia şi bunătatea acestui împărat şi despre dt de plăcut ajunsese el să fie lui Dumnezeu, precum şi că, de atîta gryă față de supuşi, nu ajungea să agonisească bani în vistierie, împăratul, care se afla atunci pe treapta cea mai înaltă a puterii, a trimis la el solie să-1 certe pentru nepăsarea arătată treburilor obşteşti şi să-1 ocărască pentru sărăcire, aducînd dovadă în sprijinul acestor spuse (tocmai) faptul că nu se învrednicise să strîngă în vistieria lui nici un ban. 2. Constanțiu i-a poftit pe solii împăratului să mai zăbovească puțină vreme acolo, după care a chemat la sine din toate ținuturile

stăpînirii sale pe cei mai avuți dintre bogătaşi, cărora le-a spus că avea mare nevoie de bani şi că sosise vremea în care se cuvenea ca fiecare dintre ei să-şi dovedească de bună voie devotamentul față de împăratul său. 3. La auzul acestor cuvinte aceia s-au grăbit cu zor mare să-i umple vistieria cu aur, cu argint şi cu alte scumpeturi, întrecîndu-se în dărnicie cu căutătura luminoasă şi veselă - ca şi cum de cine ştie cîtă vreme nu-şi doriseră altceva decît să-şi poată dovedi bunul zel. 4. Apoi îndată i-a poftit şi Constanțiu pe solii împăratului celui mare să privească comorile cu ochii lor, după care le-a poruncit să ducă mărturia celor văzute de ei aceluia care îl ocărise pentru sărăcia lui, şi să adauge că de mare nădejde este[2] să te gospodăreşti altminteri decît iscînd în jurul tău suspine şi decît agonisind averi pe căi nedrepte, precum şi că toate cele ce le adunase el atunci se aflau acolo de mult, la stâpînii acestor avuții, ca tot atîtea (comori) ale sale încredințate spre paza unor străjuitori credincioşi. 5. Solii s-au minunat nespus de asemenea întîmplare; dar după plecarea lor, a chemat împăratul acesta atît de iubitor al oamenilor din nou la sine pe stăpînii avuțiilor, zicîndu-le
- după cîte se pare - să şi le ia înapoi pe toate şi să se ducă la casele lor, desigur fără a uita să-i laude pentru ascultarea şi zelul dovedit.

6. Această întîmplare mărturiseşte despre bunătatea sufletească a lui Constanțiu. Următoarea va aduce limpede mărturie despre buna lui cinstire de Dumnezeu.

15. Din porunca stăpînirii, în toate colțurile pămîntului mai-marii aşezați în fruntea popoarelor îi prigoneau pe credincioşii lui Dumnezeu. Or, iată că tocmai de prin împărăteştile locaşuri aveau să iasă la lumină, înaintea oricăror altora, mucenicii cei plăcuți lui Dumnezeu, purtînd pînă la capăt întreaga luptă pentru dreapta lor credință şi înfruntînd pentru ea de bunăvoie chiar focul, securea sau apa mării, precum şi toate celelalte chipuri ale morții. Curînd, în curțile împărăteşti aflate pretutindeni a început să se facă simțită lipsa bărbaților credincioşi - lucru care pe cei răspunzători i-a lipsit mai abitir de ocrotirea lui Dumnezeu, de vreme ce a-i prigoni pe credincioşi însemna totodată a înăbuşi rugăciunile înălțate de aceia în sprijinul lor.

16. 1. Numai Constanțiu a dat ascultare unui gînd înțelept şi cuvios, purcezînd la un lucru de necrezut şi a cărui înfăptuire stîrneşte uimirea: anume, el a poruncit tuturor oamenilor săi (începînd chiar cu cei aflați în slujbele palatului şi pînă la demnitarii în funcție) să se hotărască - fie a jertfi demonilor (în care caz puteau rămîne mai departe în preajma sa, păstrîndu-şi rangul neatins), fie să nu le aducă jertfă (în care caz porțile sale aveau să le rămînă închise iar ei aveau să fie izgoniți pînă departe şi lipsiți de ocrotirea sa). 2. Oamenii s-au împărțit, trecînd unii deoparte, alții de cealaltă parte, şi dîndu-şi fiecare în vileag felul alegerii. Atunci le-a dezvăluit şi omul acela minunat gîndul ascuns de el în spatele şiretlicului, unora punîndu-le în lumină laşitatea şi egoismul, altora - în schimb
- aducîndu-le foarte mare laudă pentru statornicia lor înaintea lui Dumnezeu; după care, pe cei dintîi - de vreme ce fuseseră în stare să-şi trădeze Dumnezeul - nu i-a mai socotit vrednici să dea ochii cu împăratul lor (într-adevăr, cum şi-ar fi putut păzi credința față de împărat unii cărora le fusese dată în vileag

nerecunoştinţa faţă de Cel de sus?). Ca atare, el a decretat că aceştia vor trebui să părăsească curtea împărătească şi să plece cît mai departe; despre ceilalţi, în schimb - pe care însuşi adevărul îi dovedise vrednici de (dragostea lui) Dumnezeu - a socotit Constanţiu că tot astfel se vor purta ei şi cu împăratul lor, şi, drept urmare, i-a rinduit în garda sa de corp şi le-a dat în grijă pînă şi veghea împărăţiei însăşi, lăsînd să se înţeleagă că din astfel de oameni se cade să ne facem noi prie-

tenii şi oamenii de casă cei mai apropiaţi şi de nădejde, preţul lor între-cînd cu mult pe acela al unor cămări pline de neasemuite comori.

17.1. Am arătat deci, pe scurt, amintirea lăsată în urma sa de tatăl lui Constantin. De ce fel de sfîrşit a avut el parte după ce s-a arătat astfel lui Dumnezeu şi cîtă deosebire a vădit Dumnezeu, Cel cinstit de el, între el şi ceilalţi părtaşi la împărăţie, îşi va putea da seama oricine va lua aminte la natura acestor întîmplări. 2. într-adevăr, după dovezile de pricepere în arta de a cîrmui, aduse de el de-a lungul multor ani, după ce recunoscuse drept singur Dumnezeu pe Acela aflat deasupra tuturor, după ce-şi ridicase glasul împotriva puzderiei de zeităţi a celor fără Dumnezeu, şi, prin rugăciunile celor cucernici[3], îşi încinsese întreaga casă (cu un zid proteguitor), Constanţiu a continuat să vieţuiască în linişte, fără tulburare -(părtaş fâcîndu-se singurului) lucru socotit de unii ca însemnînd fericirea, anume faptul de a nu avea cugetul încărcat, precum şi acela de a nu fi împovărat conştiinţa altora. 3. Astfel a continuat el a cîrmui tot timpul cât a avut parte de domnie, în chip statornic şi fără tulburare, dăruindu-şi întreaga familie - copiii, soţia şi pe toţi cei ai casei[4] - Dumnezeului Celui unul, împăratul tuturor, şi făcînd ca mulţimea celor aflaţi înlăuntrul zidurilor palatului să nu poată fi socotită cu nimic mai prejos de o Biserică a lui Dumnezeu - printre ei aflîndu-se şi slujitori ai lui Dumnezeu care nu conteneau să înalţe rugăciuni[5] pentru împărat. Faptele acestea numai la el, la Constanţiu, se petreceau - într-o vreme cînd, pe alte meleaguri, poporului iubitor de Dumnezeu nu-i era îngăduită nici măcar purtarea numelui (de creştin)!

18. 1. Curînd după aceea l-a răsplătit Dumnezeu aşa încît să aibă parte chiar de cea mai înaltă treaptă a puterii împărăteşti. N-aş putea spune cum s-a întîmplat; dar cei care în acea vreme deţineau rangul cel dintîi, au abdicat de la domnie; or, această răsturnare de situaţie s-a petrecut nu cu mult peste un an de la începutul prigoanei Bisericilor. Aşa a fost aclamat Constanţiu singur drept Augustus şi «Cel Pios», şi asta după ce mai înainte se învrednicise de purtarea cununei cezare şi i se recunoscuse întîietatea în rândul celorlalţi. Cum spun: după întîia lui călire în astfel de treburi, a dobîndit Constanţiu şi podoaba celei mai înalte trepte a ierarhiei romane, numit fiind împărat cu precădere între cei patru care fuseseră proclamaţi apoi. 2. Pe lîngă aceasta el singur se mai deosebea de toţi ceilalţi împăraţi şi prin mulţimea urmaşilor, fiindcă a dat viaţă unui mare număr de fii şi fiice. Iar când, în cele din urmă, dînd soartei cuvenita plată, a ajuns la vîrsta împlinirii bătrîneţilor şi a fost să se săvîrşească din viaţă, atunci

'.*i.* Sau creştinilor, (n. tr.)

4. Slujbaşii şi demnitarii de diverse ranguri de la curte.

5. Termenul *Xatvvia,* prezent aici, se referă de fapt la practicarea unor slujbe reli-Kionse. (n. Ir.)

iarăşi i s-a înfăţişat Dumnezeu în chipul unui făptaş de lucruri minunate, rînduindu-1 pe Constantin să fie - dintre toţi copiii-întîiul la căpătîiul celui ce trăgea să moară, spre a primi de la el moştenirea domniei.

19. 1. Iată-1 deci pe Constantin ajuns pe aceeaşi treaptă cu ceilalţi părtaşi la cîrma împărăţiei şi - cu o vorbă a proorocului de altădată al lui Dumnezeu - vieţuind în mijlocul lor. De altfel, Constantin fusese socotit de ei vrednic să primească înalta cinste încă din anii cînd abia păşise din vîrsta copilăriei în aceea a fecioriei: noi înşine l-am putut vedea străbătând ţinutul[6] Palestinei în tovărăşia celui mai vîrstnic dintre împăraţi; oricine poftea 1-a putut limpede vedea şezînd de-a dreapta acestuia, dînd încă de pe atunci o pildă de cumpănire împărătească. 2. Nimeni nu i-ar fi putut şedea alături în ce priveşte frumuseţea şi farmecul, precum şi în ce priveşte înălţimea (şi proporţiile) trupului[7]; iar tinerii de vîrsta lui îl ştiau de frică, atît de vînjos era, atîta era de puternic. Numai că zestrea lui sufletească îi întrecea cu mult calităţile trupeşti: înainte de orice, îşi înveşmîntase sufletul cu podoaba cumpătării, căreia mai apoi se pricepuse să-i dea o neasemuită strălucire prin marea lui cultură, prin înnăscuta lui putere de judecată şi prin înţelepciunea cu care îl dăruise Dumnezeu.

20. 1. Atît de mîndru de toate aceste lucruri, atît de vînjos, atit de chipeş[8] şi plin de isteţime cunoscîndu-1 stăpînitorii de atunci pe tînăr, fost-au cuprinşi de pizmă şi de teamă, socotind că apropierea lui ar putea însemna pentru ei o ameninţare; încît într-ascuns au şi început să unelteaască împotriva lui, ferindu-se, totuşi, să-1 sorteaască morţii făţiş, anume de frica tatălui. 2. Dîndu-şi tînărul seama cum şedeau lucrurile (ţţele uneltirilor îi apăruseră în două rînduri, prin voia lui Dumnezeu, ca la lumina zilei), şi-a aflat scăparea în fugă, făcîndu-se şi într-aceasta asemenea marelui prooroc Moise. Dar în toate el îl avea de partea sa pe Dumnezeu, iar Acesta îi purta de grijă ca să-i poată urma tatălui la împărăţie.

21. 1. Deci izbăvindu-se în ultima clipă din mrejele uneltitorilor, a ajuns Constantin la tatăl său într-o goană,şi a mai zăbovit alături de el, fiindcă la aceeaşi vreme zilele părintelui se apropiau de sfîrşit. Văzîndu-şi Constanţiu fiul apărut ca din senin, pe dată şi-a părăsit patul şi 1-a cuprins în braţe, adăugind că într-o clipă ca aceea - în care se pregătea să-şi ia rămas bun de la viaţă - îi fusese dat să-şi descarce sufletul de singura povară care-1 mai trăgea în jos (înţelegînd prin aceasta depărtarea la care pînă atunci i se aflase copilul). Apoi a înălţat lui Dumnezeu o rugăciune de mulţumire, zicînd că moartea îi apărea acum de preferat unei vieţi fără sfîrşit; după care, gătindu-şi ultimele pregătiri, 2. şi-a luat rămas bun de la fii şi de la fiice.care făcuseră cerc în jurul său şi s-a sfîrşit chiar acolo în împărătescul său cort[9] şi culcuş, după ce - dînd ascultare legilor

6. Textual: poporul, (n. tr.)
7. Textual: u^cftoţ (n. tr.)
8. Textual: mare, bine făcut (n. tr.)

firii - trecuse sorţii împărăţiei în seama celui mai vîrstnic dintre fii.

22. 1. Deci n-a rămas statul fără împărat. Şi s-a arătat Constantin ieşind de sub acoperişul părintelui său împodobit cu mantia de purpură a tatălui (a cărui împărătească demnitate le părea tuturor că prinsese pe loc

viață în făptura lui); apoi, înconjurat de prietenii aceluia, a trecut în fruntea alaiului şi şi-a petrecut părintele pe ultimul drum. O mulțime fără număr de oameni (de tot felul) şi de ostaşi aparținînd gărzilor l-a însoțit pe bine-plăcutul lui Dumnezeu, cu tot fastul, unii deschizîndu-i drumul, ceilalți păşind în urma lui; toți îl înălțau în slăvi pe de trei ori fericitul răposat, preamărind totodată într-un singur glas şi cuget - în venirea la domnie a fiului - întoarcerea la viață a celui pierit. Şi îndată - de la cele dintîi urale - l-au şi aclamat pe noul stăpînitor cu titlul de împărat şi (dintr-odată) de august şi pios, cu strigări de bucurie 2. care - deşi se adresau fiului - îi şedeau bine şi celui stins din viață, de vreme ce-1 fericeau pe fiu pentru norocul de a fi urmat la domnie unui asemenea tată. Iar toate provinciile[10] aflate sub stăpînirea lui erau pline de bucurie şi de o nespusă veselie pentru faptul că nu fuseseră văduvite de buna orînduire a împărăției nici măcar pentru un timp cît de cît scurt.

în pilda lăsată de împăratul Constanțiu a arătat Dumnezeu semenilor noştri de ce fel de sfîrşit au parte credincioşii iubitori de Dumnezeu.

23. Eu n-am socotit că ar mai fi cu cale să istorisesc aici în scris de ce crudă soartă au avut parte ceilalți împărați (care au prigonit Bisericile lui Dumnezeu ca şi cum ar fi vrut să se războiască cu ele), după cum n-am socotit cu cale să pîngăresc amintirea celor buni prin compararea lor cu cei care le fuseseră ca o pildă potrivnică[11]. De ajuns fie-le experiența faptelor spre învățătură acelora care - ori cu ochii lor, ori din auzite - au prins de ştire pățaniile întâmplate fiecăruia dintre aceştia în parte.

24. Aşa l-a rînduit Dumnezeu, Rînduitorul întregii zidiri, pe Constantin - odrasla unui tată atît de minunat - întîi-stătător şi cîrmuitor al întregii lumi, astfel ca nici un om să nu se poată mîndri că lui i-ar datora el dobîndirea acestei întîietăți; lucru care-1 deosebeşte de (cazul) celorlalți (împărați), care n-au ajuns la o asemenea demnitate decît urmare unei alegeri făcute de alții.

25. 1. Odată aşezat pe scaunul împărăției, a şi început Constantin să sîrguiască la moştenirea primită de la părintele său, veghind cu multă omenie peste toate popoarele a căror soartă le adusese mai întîi sub stă-pînirea tatălui.

9. Textual: palat. (n. tr.)
10. Textual: neamurile (n. tr.)
11. Text neclar, (n. tr.)

Totodată, pe barbarii de prin ținuturile scăldate de apele Rinului - precum şi pe aceia care sălăşluiesc în apropierea oceanului de la soare-apune, care cutezaseră a se răzvrăti - pe toți i-a supus, îmblînzin-du-le sălbăticia; iar pe câți a văzut că se împotriveau cu îndărătnicie înjghebării unei vieți de bună rînduială, i-a izgonit de pe meleagurile lor, fugărindu-i ca pe nişte fiare. 2. Isprăvind de dus aceste lucruri la sfîrşit bun, şi-a purtat Constantin privirea şi peste celelalte ținuturi ale lumii, avîntîndu-se peste neamurile britanilor - care sălăşluiesc chiar în mijlocul oceanului - pe care subjugîndu-le a pornit să cerceteze şi celelalte provincii ale împărăției, spre a veni în sprijinul celor ce aveau nevoie de ajutor[12].

26. Mai apoi, cunoscând el că lumea întreagă ar putea fi asemuită unui uriaş trup, şi văzînd că stăpînească cetate a statului roman, capul acestui trup[13], încăpuse în puterea unui tiran, la început s-a gîndit să lase ocrotirea ei în seama celor care stăpîneau peste celelalte întinderi (ale împărăției), care şi erau mai înaintați în vîrsta decît el. Dar negăsindu-se nimeni în stare să ducă asemenea lucru la bun sfîrşit (câți îndrăzniseră să încerce, o încheiaseră rău), a grăit Constantin zicând că viața nu merita să fie trăită cîtă vreme era nevoit să asiste neputincios la spectacolul cumplitelor suferințe ale împărăteştii cetăți, şi a început să se pregătească de luptă spre nimicirea tiraniei.

27. l.Din cauza viclenelor şi vrăjitoreştilor farmece pe care tiranul nu înceta să le urzească, Constantin înțelesese că avea nevoie de un ajutor mai puternic decît cel pe care i-1 putea aduce o oaste; ceea ce 1-a şi făcut să-şi caute ajutorul la Dumnezeu, lăsînd abia în al doilea rând interesul pentru înarmarea soldaților şi grija de a avea o oaste numeroasă; fiindcă - socotea el - fără sprijinul lui Dumnezeu nici acesta nu-i putea fi de vreun ajutor, în timp ce - cum zicea Constantin - tot ce se face cu împreună-lucrarea lui Dumnezeu este de nestăvilit şi cu neputință de stricat. 2. De aceea a început să cugete cărui Dumnezeu se cuvenea să i se supună el; şi în timp ce-şi punea asemenea întrebare, a mijit în el gîndul că, dacă aproape toți cei ce ajunseseră mai înainte la cârma statului îşi încredințaseră soarta mulțimii zeilor - cărora le şi slujiseră prin libații, jertfe şi ofrande[14] - totuşi, după ce mai întâi fuseseră amăgiți prin tot felul de oracole şi de preziceri priitoare lor, toți o sfîrşiseră rău, fără ca vreunul dintre zei să le vină în ajutor ca să-i scape de cumplita soartă ce se abătuse asupra lor de sus; apoi că numai tatăl său, care alesese calea opusă - lepădîndu-se de rătăcirile lor - şi care se închinase de-a lungul întregii sale vieți Dumnezeului Celui mai presus de

12. Ideea inclusă în text pare a fi: spre a clarifica situațiile care necesitau intervenția sa (n. tr.)

13. Textual: capul întregului, (n. tr.)

14. Sau statui (votive). (n. tr.)

toate, îşi aflase în El mîntuirea şi (adevărata) strajă a scaunului său de domnie, precum şi pe orînduitorul a tot binele.

28. 3. Aşa a judecat Constantin, deschizînd calea unui gînd binecuvântat: anume că toți cei ce-şi puseseră nădejdea în mulțimea zeilor pieriseră pradă unor întorsături cumplite ale soartei, de nu mai rămăsese după ei nici urmă de neam ori de vlăstare, sau măcar amintirea numelui lor printre oameni, pe cînd Dumnezeul părintelui său îi dăduse acestuia dovezi vădite şi nenumărate ale puterii Sale. Pe urmă şi-a mai dat el seama că toți cei ce porniseră pînă atunci cu oaste spre a-1 doborî pe tiran - şi care se avîntaseră în bătălie încrezători în mulțimea zeilor lor - o sfîr-şiseră cumplit: la încheierea luptei, unul din ei fusese nevoit să dea ruşinos bir cu fugiții, fără să fi izbutit a face ceva, iar altul fusese doborît şi sfîrtecat chiar în mijlocul propriei sale oşti, adăugîndu-se numărului celor care şi-au găsit sfîrşitul atunci. Deci, frămîntînd el toate lucrurile acestea în minte, a înțeles că a te supune smintelilor zeilor care nu există precum şi a cădea în atît de ruşinoase rătăciri este o adevărată nebunie; fapt care l-a şi făcut să

15. Textual: să-şi înalțe (n. tr.)

16. o^iAia se referă - aşa cum rezultă din alte locuri - la existența unui climat de interes real şi bunăvoință în raporturile dintre Constantin şi viitorul său biograf, (n. tr.)

priceapă că singurul Dumnezeu căruia se cuvenea ca el să I se închine era doar Cel al părintelui său.

29. 1. Către Acesta, deci, şi-a înălţat el glasul în rugăciune, rugîndu-se Lui şi implorîndu-L să-i descopere cine este El şi să-şi lase[15] dreapta Sa asupra ţelului care-i şedea înainte. Şi cum şedea împăratul înălţînd stăruitoare rugăciune, i s-a arătat un semn cu totul fără seamăn de la Dumnezeu; cărui semn - dacă l-am fi aflat din gura altcuiva - poate că nu ne-ar fi tocmai uşor să-i dăm crezare; dar de vreme ce însuşi împăratul, purtătorul de biruinţă, ne-a destăinuit aceste lucruri nouă înşine, celor ce scriem această carte, anume mult mai tîrziu, cînd am fost socotiţi vrednici de cunoştinţa şi de prezenţa sa[16] (iar el adăugase spre încredinţarea vorbelor sale/puterea/jurămintelor), cine - mă-ntreb - ar mai putea pune la îndoială exactitatea istorisirii, mai ales că, între timp, viitorul avea să aducă el însuşi mărturie despre adevărul ei? 2. Deci cam pe la ceasurile amiezii, cînd ziua începuse să scadă, zicea Constantin că văzuse cu ochii săi chiar pe cer, străjuind deasupra soarelui, semnul mărturisitor de biruinţă al unei cruci întocmite din lumină şi că odată cu ea putuse desluşi un scris glăsuind: *«Să* biruieşti întru aceasta!»-; după care, la vederea unei asemenea privelişti, fuseseră cuprinşi de uimire şi el şi întreaga oaste (care, cum mărşăluia el pe drum, venea pe urmele sale, şi de aceea asistase şi ea la minune).

30. Această arătare povestea Constantin că-1 descumpănise, nepu-tîndu-i el pricepe tîlcul. Or, tot cugetînd la ea, şi adîncindu-se el în gîn-duri, iată că s-a lăsat noaptea fără să prindă el de veste. Şi, dormind el, i s-a arătat Hristosul lui Dumnezeu cu semnul văzut mai înainte pe cer, poruncindu-i să închipuie la rîndul său semnul ce i se arătase sus în cer, spre a se pune sub ocrotirea lui în luptele pe care avea să le poarte cu duşmanul.

31. în zori, trezindu-se, le împărtăşise şi prietenilor săi taina; după care chemase la sine meşteri în prelucrarea aurului şi a nestematelor, se aşezase el însuşi în mijlocul lor şi le zugrăvise cam cum putea să arate acest semn, dîndu-le poruncă să-1 întocmească şi ei la rîndul lor aşa, din aur şi din pietre scumpe.

Odată, cînd a binevoit Dumnezeu să ne facă această bucurie, ne-a învrednicit împăratul însuşi să privim chiar cu ochii noştri însemnul.

31. 1. Acesta arăta în felul următor: de vîrful unei (cozi de) lance înalte şi poleite cu aur era prinsă pieziş o stinghie în forma semnului crucii. Sus de tot, deasupra întregului însemn, era o cunună împletită din aur şi bătută cu pietre nestemate, de care se afla prins simbolul numelui Mântuitorului; două litere închipuind - prin cele două litere de la începutul lui - însuşi numele lui Hristos (P-ul fiind prins în mijlocul crucii X-ului), iniţiale pe care împăratul s-a obişnuit să le poarte înscrise pe coif chiar şi mai tîrziu. 31.2. De bucata aceea transversală de stinghie prinsă de lance atîrna o bucată de pînză foarte fină de culoare purpurie, întreţesută bogat cu (fir de) aur şi acoperită cu nestemate de toate culorile, prinse des, care în lumina zilei scînteiau - o lucrătură de o frumuseţe nespusă - 1-a privit. Bucata aceea de pînză prinsă de stinghie avea lăţimea egală cu lungimea

ei; iar partea întinsă a lancei - care era foarte înaltă -[17] avea îndată sub biruitorul semn al crucii (chiar în susul fîşiei de pînză descrise de noi) imaginea - închipuită pînă la piept, şi din aur - a de-Dumnezeu-iubitului nostru împărat, precum şi pe aceea a fiilor săi.

31. 3. Ei bine, de acest însemn mîntuitor s-a folosit împăratul necurmat în chip de semn ocrotitor împotriva a toată puterea potrivnică şi vrăjmaşă. Şi a trimis poruncă tuturor unităţilor sale să poarte în fruntea lor cîte un însemn alcătuit după modelul acela.

32. l.Dar despre asemenea lucruri vom mai vorbi noi puţin mai tîrziu.

Aşadar - cam în aceeaşi vreme - tulburat de viziunea avută şi nemai-socotind

17. «Care, de la capătul ei do jos, se înălţa mult in sus» (n. tr.)

cu cale să se închine altui Dumnezeu decît Celui ce i Se arătase, a chemat Constantin la sine pe iniţiaţii în învăţăturile Lui, pe care i-a între**bat** ce fel de Dumnezeu era acela şi care ar putea fi tîlcul arătării semnului **văzut** de **el.** 2. Ei i-au răspuns că acela era (însuşi) Dumnezeu, Fiul Unul-Născut **al** singurului Dumnezeu, şi că semnul era simbolul văzut al nemuririi **şi** însemnul triumfal al biruinţei pe care El o avusese asupra morţii, într-o vreme cînd sălăşluise în treacăt pe pămînt. După aceea, l-au mai învăţat **ei** arătîndu-i care fusese pricina acestei veniri (pe pămînt) şi chipul anume în care se petrecuse iconomia Lui faţă de oameni.

3. Cam în acest fel a fost el învăţat atunci. Pe de altă parte, dumnezeiasca arătare, pe care într-un chip atît de neobişnuit o putuse el vedea **chiar** cu ochii săi, îl umplea de uimire. Şi comparînd el cerească viziune cu tîlcuirea cuprinsă în învăţătura lor, se întărea în gîndurile lui, din ce în ce **mai** încredinţat că însuşi Dumnezeu îl adusese la cunoaşterea ei. Drept **aceea a şi cerut** Constantin să cerceteze Sfintele Scripturi, iar dintre **preoţii** lui Dumnezeu şi-a făcut sfetnici, adăugind că Dumnezeul Cel **văzut de el** se cerea slujit cu toată osîrdia.

în fine, odată încins cu platoşa acestor semne prevestitoare de bine, **a purces şi el** la luptă să înăbuşe ameninţarea focului tiraniei.

33. 1. Omul care mai înainte vreme pusese stăpînire pe împărătescul **oraş (al Romei)** dezlănţuise de mult asupra lui urgia necredinţei şi a fără**delegii,** îndrăznind fără să pregete la toată fapta rea şi murdară: desfăcea **legiuitele** căsătorii, (răpind) bărbaţilor femeile cu care se uniseră ei prin **puterea legii,** pe care femei le batjocorea îngrozitor, ca apoi să le (lepede **şi să le) trimită** înapoi la bărbaţii lor. Şi nu se purta aşa numai cu oamenii **de rînd, lipsiţi** de însemnătate, ci necinstea pînă şi pe aceia care deţineau **demnităţi înalte** în senatul roman. Nenumărate erau femeile libere pe **care cumplit le** pîngărise acest om fără să poată ajunge la saţiu în sufletul său **furtunos şi** nestăpînit. 2. Doar în clipa cînd s-a legat de femei creştine **n-a mai fost el** în stare să găsească un mijloc spre a-şi satisface pofta de **desfrînare,** fiindcă acelea se arătau mult mai voitoare să se sortească[18] **morţii decît** să **i** se dea lui cu trupul, spre pierzanie.

18. Textual: «să-şi ucidă sufletul», (n. tr.)

34. Or, auzind femeia unuia dintre senatorii care îndeplineau şi funcţia **de eparh** - o creştină - că inşii care obişnuiau să-i slujească tiranului în **astfel de** treburi se apropiau de casa ei, apoi dîndu-şi seama că - de frică -bărbatul ei le dăduse acelora încuviinţarea să o ia, a cerut să i se îngăduie numai cîteva clipe de zăbavă ca să se poată găti cu obişnuitele-i podoabe;

după care, ducîndu-se de una singură în cămara casei, şi-a străpuns pieptul cu sabia.

Femeia a murit pe dată, lăsîndu-le mijlocitorilor leşul ei; dar prin fapta ei mai grăitoare decît vorba, ea[19] a dovedit tuturor - şi oamenilor de atunci, şi celor de mai tîrziu - că singură mult preţuita curăţie[20] a creştinilor este de nebiruit, (ea singură) putînd ţine piept ispitei. Iată dar ce amintire a lăsat în urma sa această femeie.

35. 1. Toată lumea tremura de groaza celui care era în stare de fapte atît de mîrşave : oameni de rînd sau demnitari, oameni cu vază sau lume măruntă, pe toţi îi vlăguise o asemenea cumplită tiranie. Dar, chiar dacă nu li se dădea nici o clipă de răgaz, ci îşi îndurau necurmat amarul împilării, ,1a un moment dat a existat totuşi o încercare de contenire a cruzimii ucigaşe a tiranului[21]. Odată, în temeiul unui pretext neînsemnat, acesta îşi lăsase poporul la cheremul gărzilor setoase de sînge: fiinţe fără număr şi-au aflat atunci moartea în plin oraş - cetăţeni romani, căzuţi nu sub loviturile sciţilor sau ale altor barbari, ci doborîţi de lăncile şi de celelalte arme ale celor de aceeaşi viţă cu ei.

35. 2. Şi printre senatori au fost atîţia ucişi (numai fiindcă tiranul rîvnise la averea lor) că nici nu li se mai ştia numărul: oamenii cădeau în ghearele morţii cu miile, pradă unor învinuiri năstruşnice şi mereu altele.

36. 1. Cununa relelor fapte ale tiranului 1-a împins pînă la vrăjitorie. Urmînd urîtele tipicuri ale magiei, el punea să se spintece (pîntecele) femeilor rămase grele, apoi cerceta cu luare-aminte măruntaiele pruncilor abia născuţi, sau, iarăşi, înjunghia lei şi recurgea la tot soiul de practici cumplite, ca să poată chema în ajutor duhurile rele spre îndepărtarea războiului care ameninţa; prin astfel de mijloace trăgea el nădejde să poată înclina cumpăna biruinţei de partea sa![22]

36. 2. Aşa stăpînea tiranul peste părţile Romei. Şi nu găsesc cuvinte care să poată arăta prin ce soi de fapte îşi îngenunchease el supuşii; supuşi pe care, curînd, el avea să-i sărăcească de tot şi să-i aducă într-o asemenea stare de înfometare încît aveau să ducă lipsa pînă şi a hranei lor de toate zilele - cum nimeni, azi, nu-şi aminteşte să se fi petrecut vreodată la Roma!

37.1. Toate acestea îl îndurerau pe Constantin, care, cuprins de milă, îşi instruia oastea cu osîrdie, înarmînd-o împotriva tiranului. La urmă (punîndu-se sub ocrotirea Dumnezeului Celui prea înalt şi chemîndu-L pe Hristos de partea sa ca să-1 izbăvească de primejdie şi să-1 ajute, apoi aşezînd semnul de biruinţă - însemnul acela mîntuitor - în faţa pedestri-

19. Textual: «a sădit în toţi (convingerea)» (n. tr.)
20. Textual: «cumpătare» sau «înfrînare».
21. Text obscur (n. tr.)
22. Textual: «să pună stăpînire pe biruinţă» (n. tr.)

mii şi a gărzilor sale) a pornit cu întreaga-i oaste, încercînd să redobîn-dească pentru poporul de la Roma acea stare de libertate la care el avea dreptul din străbuni. 2. Dar întrucît Maxenţiu - care se încredea mai mult în uneltirile lui vrăjitoreşti decît în dragostea[23] supuşilor - nu îndrăznea să se arate nici măcar atît cît să apuce a ieşi pe poarta cetăţii, şi fiindcă -de aceea - tot locul, toate ţinuturile şi cetăţile aflate sub înrobitoarea lui stăpînire, el le încinsese cu o mulţime fără număr de soldaţi şi le înţesase cu garnizoane, a fost nevoie ca împăratul, care nu se bizuia decît pe sprijinul lui Dumnezeu, să atace mai întîi prima, apoi cea de a doua şi a treia linie de bătaie a tiranului; pe care, însă, le-a cucerit fără greutate, pe toate, chiar de la cel dintîi atac, punînd stăpînire poate că pe cea mai mare întindere a pămîntului italic.

38.1. Astfel a ajuns el pînă în imediata vecinătate a Romei. Dar Dumnezeu, ca să nu-l ştie pe Constantin nevoit să se încingă la luptă cu poporul din Roma, l-a tras El însuşi pe tiran, prins parcă, în nevăzute lanţuri, pînă departe în afara porţilor oraşului, adeverind facerile Sale din vechime împotriva necredincioşilor (cărora cei mai mulţi nici nu le dau crezare, socotindu-le a fi doar poveste - chiar dacă, dimpotrivă, credincioşii le ţin a fi de crezare, de vreme ce ele se află trecute în Scripturile Sfinte); iar acestora - [de fapt], aş putea spune: tuturor, adică atît credincioşilor cît şi necredincioşilor - le-a adus sub priviri, în toată puterea lor, minunile (Sale). 2. Fiindcă, într-adevăr, aşa după cum pe timpul lui Moise şi al iubitorului de Dumnezeu popor al evreilor «a zvîrlit El carele faraonului şi oastea lui în mare, înecînd pe aleşii şi puternicii lui călăreţi în apele Mării Roşii», tot aşa şi Maxenţiu cu ostaşii şi cu gărzile lui «s-au înecat, prăvălindu-se în adîncuri ca un bolovan» cînd, puterii de la Dumnezeu venite să lupte de partea lui Constantin întorcîndu-i aceia spatele, au rupt-o la fugă, încercînd să treacă de cealaltă parte a rîului ce le tăia calea. Malurile apei fuseseră unite chiar (din porunca lui) Maxenţiu cu un pod de vase bine întocmit, care însă - în ciuda speranţelor lui de a-l putea nimici acolo pe (împăratul cel) plăcut lui Dumnezeu - avea să se prefacă în unealtă a propriei sale pierzări. 3. Căci Dumnezeul lui Constantin avea să-i fie acestuia necurmat într-ajutor[24], pe cînd tăinuitele puneri la cale ale celuilalt aveau să se întoarcă necruţător asupra uneltitorului însuşi. Am putea şi noi, de aceea, să spunem: «Căscat-a sub el adînc şi l-a înghiţit; cădea-va în groapa pe care a săpat-o. întoarce-se-va strădania sa asupra capului său, iar nedreptatea de el săvîrşită pogorî-se-va asupra creştetului său»... 4. Fapt este că din încuviinţarea lui Dumnezeu, maşinăriile podului - şi în acelaşi timp vicleşugul[25] tăinuit în ele - nu s-au pus

23. 24. Sau: «sprijinul» (n. tr.)
25. Textual: «avea să-i fie prezent şi favorabil» (n. tr.) Aici cu înţelesul de «ameninţare năpraznică» (n. tr.)

în mişcare în clipa dorită (ci mai curînd); puntea a început să ia apă; apoi, brusc, vasele au început să se scufunde aşa cum erau ele încărcate cu oameni - în primul rînd cu nefericitul Maxenţiu împreună cu corpul lui de gardă însoţit de restul lăncierilor - după cum cu mult înainte grăise Scriptura: «Scufundatu-s-au ca plumbul în viitoarea apei». 5. De aceea, potrivit îmi pare mie ca aceia cărora

le-a adus Dumnezeu în dar această biruință să-şi înalțe în felul lor glasul - chiar dacă nu cu înseşi cuvintele, dar în tot cazul cu fapta lor - şi, pomenire făcînd aceluiaşi fel de biruință avută împotriva tiranului de odinioară, să zică - aidoma celor din preajma marelui slujitor Moise: «Cînta-vom Domnului, Care slăvitu-S-a întru slavă multă. Cal şi călăreț a zvîrlit El în apa mării; ajutor şi scăpare S-a făcut El mie spre mîntuire», şi «Cine între dumnezei e asemenea Ție, Doamne? Cine, asemenea Ție, slăvit e în sfinți, minunat e în slavă, făcînd lucruri înfricoşătoare?»

39. 1. După ce, dar, a înălțat el - prin înseşi faptele sale A-toate-Stăpînitorului (Dumnezeu), adevărata cauză a biruinței sale, aceste cîntări (precum şi altele întru totul asemănătoare, aşa cum se şi cuvenea unui mare slujitor al Lui), şi-a făcut Constantin intrarea în împărătească cetate în glasul cîntecelor de biruință. 39.2. Toată lumea - senatori, nobili şi oameni cu vază de acolo, laolaltă cu toată omenirea din Roma - i-au ieşit în întâmpinare din toată inima, puhoi, cu ochii veseli, primindu-1 cu urări de fericire şi cu o nesfîrşită bucurie, ca nişte scăpați din închisoare. Bărbați, femei şi copii se înghesuiau laolaltă cu nenumărate cete de slujitori şi nu mai conteneau a striga, numindu-1 cînd salvatorul, cînd dezrobitorul şi cînd binefăcătorul lor.

39. 3. El însă - pătruns cum era prin însăşi firea lui, de credința în Dumnezeu - la auzul strigătelor lor nu s-a lăsat furat de îngîmfare, la lauda lor n-a lăsat să crească în el trufia, ci, ştiind bine cît ajutor îi datora lui Dumnezeu, s-a grăbit să întoarcă (adevăratului) prilejuitor al biruinței sale o rugăciune de mulțumire.

40. 1. Apoi a descoperit Constantin tuturor semnul cel mîntuitor -atît prin viu grai cît şi prin inscripții pe piatră - şi a înălțat chiar în inima oraşului împărătesc un monument triumfal în amintirea biruinței avute asupra duşmanului, monument în care a pus să se scrie lămurit, cu litere săpate, de neşters, că acesta se dovedise să fie semnul izbăvitor al statului roman şi ocrotitorul împărăției întregi. 2. Şi a mai pus să se aşeze neîntârziat în mîna propriei sale statui, înălțată într-unui din locurile cele mai umblate ale Romei, o lance lungă în chipul crucii, poruncind să se sape dedesubt, cu slove latineşti, cuvînt cu cuvînt următoarea inscripție: «Prin acest semn mîntuitor - adevărata dovadă a bărbăției - am izbăvit eu oraşul vostru de sub jugul tiranului, redîndu-vă libertatea; şi, izbăvin-

du-vă, am redat atit senatului cât şi poporului roman însemnătatea şi strălucirea lor de odinioară».

41. 1. Dar împodobindu-se[28] împăratul cel iubit de Dumnezeu cu mărturisirea aducătoarei de biruință cruci, cunoscut le-a făcut el fățiş pînă şi romanilor pe Fiul lui Dumnezeu. 2. După amarnicul jug pătimit de ei de pe urma tiranului, toți locuitorii oraşului - senatul deopotrivă şi laolaltă cu mulțimea

26. Ideea în original include sensul de strălucire, măreție, (n. tr.)
27. Textual: «ca la atingerea razelor unei lumini mai curate», (n. tr.)
28. Textual: «jefuiți de ele» (n. tr.)

nenumărată a poporului de rînd - păreau că încep să-şi recapete suflarea, ca la atingerea razelor unui soare ieşit din neguri[27], trezindu-se întineriţi la o viaţă nouă. Iar popoarele toate câte vieţuiau pînă spre ţărmurile oceanului de la Apus - şi ele scăpate de necazuri, pe care mai înainte le înduraseră la nesfîrşit - nu se mai saturau să-l proslăvească pe bunul lor purtător de biruinţă, pe cucernicul, pe binefăcătorul tuturor, în serbări pline de strălucire şi de veselie. Lumea toată recunoştea cu un singur glas că, prin harul lui Dumnezeu, Constantin era omul menit să reverse lumina binelui asupra tuturor. 3. De asemenea pretutindeni a fost publicat un rescript imperial care reda celor ce fuseseră lipsiţi[28] de aceasta, dreptul de a se bucura de bunurile lor, iar pe cei surghiuniţi în chip samavolnic îi rechema la vetrele lor; făcînd să cadă lanţurile şi scăpînd de primejdie şi de spaimă pe tot omul care avusese astfel de suferit de pe urma cruzimii tiranului.

42. 1. Chemînd împăratul însuşi la sine pe slujitorii lui Dumnezeu, vrednici i-a socotit de cea mai înaltă cinstire, arătîndu-le prietenia şi prin faptă şi prin vorbă, ca unor oameni consacraţi aceluiaşi Dumnezeu ca şi al său. Astfel, printre comesenii săi se întâmplau uneori oameni foarte de rînd - judecîndu-i după înfăţişare şi port; totuşi, Constantin nu-i preţuia aşa; ceea ce părea el să întrevadă în ei nu era omul, care putea fi văzut de toată lumea, ci Dumnezeul Cel proslăvit de fiecare din ei. De asta îi şi lua cu sine pretutindeni pe unde călătorea, încredinţat că şi prin acest fapt va putea atrage de partea sa bunăvoirea Dumnezeului slujit de ei. 2. Da, şi bisericile lui Dumnezeu le-a înzestrat el îmbelşugat prin propriile sale mijloace, mărind casele de rugăciune, făcîndu-le să arate mai semeţe, şi a împodobit sanctuarele cele mai de seamă ale bisericii cu nenumărate daruri votive.

43. 1. Nevoiaşilor, Constantin le-a împărţit felurite ajutoare în bani, arătîndu-se omenos şi mărinimos chiar şi faţă de oamenii din afară care veneau la el. De amărâţii uitaţi de lume care cerşeau prin pieţe nu s-a îngrijit numai în aşa fel încât ei să nu ducă lipsă de bani şi de mîncare, ci şi ca să aibă straie ca lumea cu care să se poată îmbrăca. însă pe aceia care cândva o duseseră bine, dar pe care întorsăturile vieţii îi ruinaseră, i-a sprijinit cu sporită mărinimie, împărţindu-le cu împărătească chibzuinţă binefaceri într-adevăr minunate, pe unii înzestrîndu-i cu moşii, pe alţii învrednicindu-i de felurite onoruri. 2. Şi faţă de bieţii orfani s-a purtat ca un părinte; de văduvele lipsite de apărare se îngrijea îndeaproape, refă-cîndu-le viaţa[29]; ba de fetele rămase fără sprijin părintesc s-a îngrijit într-atîta încît le căsătorea cu bărbaţi avuţi pe care-i cunoştea, înzestrînd miresele din vreme cu ce se cuvenea să aducă ele mirilor în căsnicie. 3. Fiindcă aşa cum, înălţîndu-se deasupra pământului, revarsă soarele asupra tuturor îmbelşugatul tremur al luminii, tot astfel lumina şi Constantin, cu razele omeniei lui, pe toţi cei ce se înfăţişau înaintea lui, cînd, la ceasul răsăritului de soare, se arăta în afara palatului - parcă înălţîh-du-se şi el în văzduh odată cu cerescul luminător! Căci nici nu era cu putinţă să te afli aproape de el, fără ca pînă la urmă să te bucuri şi tu de împărtăşirea vreunui dar[30], la fel cum nu i s-a

întîmplat cuiva să se aştepte la ajutorul lui şi să rămînă pînă în cele din urmă dezamăgit!

44.1. Iată dar cît de apropiat se purta el cu toată lumea. Totuşi, Bisericii lui Dumnezeu îi închina el cu osebire rîvna sa; şi întrucît în unele ținuturi existau oameni care nu se înțelegeau între ei (în credință), Constantin a organizat sinoade ale slujitorilor lui Dumnezeu, aşa, ca şi cum ar fi fost el însuşi un episcop al tuturor, înscăunat de însuşi Dumnezeu. 2. De aceea nici nu se dădea în lături să vină însuşi el la adunările lor şi să şadă laolaltă cu ei, luînd parte la dezbateri - (osîrdnic cum se dovedea) să pună tuturor toate sub dumnezeiescul semn al păcii. Se aşeza undeva în mijlocul lor, ca şi cum ar fi fost doar unul (oarecare) din mulțimea celor de față, părăsindu-şi afară[31] şi lăncierii şi străjile dimpreună cu întregul corp de gardă, lăsîndu-se în seama fricii de Dumnezeu şi neprimind să fie înconjurat decît de prietenii săi devotați, care se bucurau de cea mai mare încredere. 3. în cele din urmă, pe cîți îi vedea dispuşi să primească cu astîmpăr şi din tot sufletul hotărîrea[32] care se impunea, pe aceştia pe toți îi grăia de bine, arătînd că se bucură cînd îi este dat să vadă că toată lumea e la un gînd; dar dinspre cei nesupuşi se întorcea cu silă.

45. 1. Rnă şi față de oamenii care nu-1 aveau la inimă se purta tot răbdător, îndemnîndu-i şi pe ei cu glas stăpînit şi cu blîndețe să mai cugete şi să nu se învrăjbească. Ruşinați la auzul cuvintelor lui de îndemn, se întîmpla ca unii din

29. Sau: «făcîndu-li-se sprijin în viață» (n. tr.)
30. Sau: «favoare», (n. tr.)
31. cmoteiodnEvoț («după ce se scuturase de»...) aduce aici o nuanță grăitoare, foarte veridică, în măsură să ne semnifice interesul real arătat de împărat față de dezbaterile teologice, (n. tr.)
32. *yv<d\ir*, «punctul de vedere» (n. tr.)

ei să se schimbe la cuget; pe ceilalți, pe care înțeleapta-i cumpănire nu izbutea să-i înduplece, îi încredința lui Dumnezeu şi îi lăsa să plece, fără a păstra față de vreunul nici cea mai slabă ținere de rău. 2. Aşa, e de înțeles de ce s-au putut întări rocoşanii cei din ținuturile Africii pînă într-atîta, încît să ajungă chiar la fapte de îndrăzneală; se vede treaba că din pizmă față de belşugul de bine al acestor zile, răutatea cine ştie cărui diavol izbutise să asmuță oamenii la fapte necugetate, în nădejdea de a stîrni pînă la urmă mînia împăratului împotriva lor. 3. Dar pizma nu i-a slujit aceluia[33] la nimic; celor petrecute, împăratul le-a răspuns cu un hohot de rîs, adăugind că îndemnul la ele era vădit că i se datora celui rău: asemenea îndrăzneli nu puteau fi în nici un caz puse în seama unor inşi cu scaun la cap, ci fie într-a unora smintiți, fie într-a unora stîrniți de răutatea diavolului (în care cazuri ei se dovedeau mai vrednici de milă decît de pedeapsă); aşa că, în ceea ce-1 privea, el n-avea să se expună nicidecum nebuniei unor zănateci, decît cel mult atîta cît - din prea marea lui iubire de oameni - avea să-i îngăduie lui sim-țămîntul compătimirii.

46. Aşa îşi vădea împăratul grija[34] față de bisericile lui Dumnezeu, ocîrmuitorul tuturor, Căruia prin întreaga sa lucrare el îi slujea neobosit. Drept

răspuns, Dumnezeu i-a pus sub picioare toate neamurile barbare, aşa încît Constantin să poată înălța pretutindeni monumente de biruință împotriva duşmanilor; şi a făcut ca pretutindeni să i se ducă vestea de învingător şi ca vrăjmaşii şi potrivnicii lui să-i ştie de frică - chiar dacă din născare Constantin nu era aşa, ci dimpotrivă, cît se poate de blînd, de binevoitor şi de omenos, cum nu ştiu dacă va mai fi fost vreunul.

47. 1. în acest răstimp a fost prins şi cel de al doilea (împărat) care lepădase puterea (şi care țesea într-ascuns firele unei uneltiri împotriva vieții lui Constantin), ispăşindu-şi fapta printr-o moarte îngrozitoare. Şi numaidecât - şi pretutindeni - i-au fost acestuia nimicite (ca unui spurcat şi nemernic ce se dovedise) inscripțiile de laudă, statuile şi celelalte lucruri de acest fel care-i fuseseră dedicate spre cinstire.

47. 2. Au mai fost după el şi alții care, străini de el, au uneltit în taină împotriva împăratului şi au fost prinşi: fiindcă, prin mijlocirea unor semne[35] tainice, Dumnezeu îi destăinuia întotdeauna slujitorului Său, în chip minunat, intențiile tuturor celor de acest soi. 3. Trebuie spus că Dumnezeu l-a învrednicit în numeroase rînduri de împărtăşirea unei teofanii în care El i se înfățişa pe neaşteptate, în chip minunat, dîndu-i de ştire - cînd într-un fel, cînd în altul şi

33. Adică diavolului, (n. tr.)
34. Textual: «pronia», (n. tr.)
35. Sau: «arătări- - cpâo^axa (n. tr.)
- Textual: «spre preferințele lor», (n. tr.)

din timp despre feluritele fapte ce aveau să se întîmple. De necuprins în cuvinte sînt negrăitele şi minunatele lucrări ale harului dumnezeiesc de a căror împărtăşire Dumnezeu-însuşi a socotit cu cale să-Şi învrednicească slujitorul. 4. Aflată la adăpostul lor, viața lui Constantin s-a putut depăna într-o linişte netulburată şi în bucuria ce i-o prilejuia ascultarea supuşilor, precum şi în bucuria de a-i vedea pe toți aceştia trăind în bună învoire; dar mai presus de toate îl bucura lumina răspîndită de bisericile lui Dumnezeu!

48. Aşa s-au depănat cei dintîi zece ani ai domniei lui Constantin. Prilej pentru el de a rîndui serbări populare şi de a înălța lui Dumnezeu, împăratului a toate, ca o jertfă fără foc şi fără fum, rugăciuni de mulțumire. Prilej pentru el şi de mare bucurie - dacă nu luăm aminte cîte îi ajungeau la ureche despre împilarea căreia îi erau supuse popoarele de la răsărit.

49. 1. Căci într-o vreme i s-au dat de ştire că şi prin părțile acelea s-ar afla o fiară pîndind cu gînduri rele atît Biserica lui Dumnezeu cît şi pe ceilalți locuitori din provincii. Era ca şi cum răutatea diavolului s-ar fi silit să lucreze tocmai contrariul făpturilor de-Dumnezeu-iubitului; în felul acesta, întreg statul romanilor arăta ca şi cum s-ar fi împărțit în două, aidoma împărțirii în noapte şi zi - bezna revărsîndu-se peste făpturile de la răsărit, pe cînd de cealaltă parte oamenii se puteau împărtăşi din strălucirea luminii. 49.2. Or, dacă ne gîndim cît de îmbelşugat fuseseră aceştia din urmă dăruiți de Dumnezeu, vom înțelege că priveliştea unei asemenea lucrări era de nesuferit pizmuitorului şi urîtorului

36. Sau «cumnăție» (n. tr.)
37. înțelegeri scrise, sau tratate, (n. tr.)
38. Textual: «învrednicindu-1 de căsătoria» (n. tr.)

binelui, la fel cum îi era şi tiranului care împila cealaltă jumătate a lumii, şi care, în ciuda unei domnii fericite şi a faptului de a fi fost vrednicit de cimotie[36] de un împărat atît de mare cum era Constantin, s-a lepădat pînă la urmă de asemuirea cu de-Dumnezeu-iubitul, ostenindu-se să-şi împingă răutatea pe calea necredincioşilor pînă acolo încît - chiar atunci cînd îi era dat să vadă cu înşişi ochii săi nefericitul sfîrşit al acestora - mai mult se simțea atras spre partea lor decît de sprijinul prietenesc al celui care era mai bun (decît el).

50. 1. Aşa a stîrnit acela război necruțător împotriva binefăcătorului său, fără a mai ține seamă de legile prieteniei, uitîndu-şi de jurăminte, de înrudire şi de înțelegeri[37]. Fiindcă în nețărmuita lui iubire de oameni, Constantin îi dăruise lui Liciniu zălogul gîndurilor sale curate, încuviin-țîndu-i[38] căsătoria cu propria sa soră, primindu-1 astfel în sînul unei fami-

lii de împărat din tată în fiu şi încredințîndu-i deplina stăpînire peste popoarele de la răsăritul împărăției. Acela însă s-a purtat tocmai pe dos, punînd la cale, împotriva prea-bunului, fel de fel de intrigi, şi născocind cele mai neaşteptate uneltiri prin care i-ar fi putut răspunde binefăcătorului său cu răul. 2. Licinius a început prin a se preface, dîndu-i-se prieten; însă toată lucrarea lui nu era decît un vicleşug şi o fățărnicie, prin mijlocirea cărora el îndrăznea să tragă nădejde că va rămîne nedescoperit; dar Dumnezeu i-a dat în vileag lui Constantin uneltirile ce i se puneau la cale în întuneric. Dovedit încă de la întîile lui înşelăciuni, Licinius a trecut la altele: odată întindea mîna ca prieten, altădată căuta să-şi dovedească bunul gînd încheind înțelegeri şi juruindu-se, pentru ca pe negîn-dite să se lepede de învoieli, iar mai apoi să trimită din nou solie la Constantin, să se roage de el şi să se prefacă prin tot felul de fățării. La urmă, însă, tot i-a declarat fățiş războiul, în sminteala rătăcirii sale stîrnind împotriva sa la luptă pe Dumnezeul despre Care, altminteri, ştia că era slăvit de împărat.

51.1. Licinius a început prin a hărțui din umbră pe slujitorii lui Dumnezeu aflați în puterea sa - cu toate că aceia nu urziseră niciodată nimic împotriva stăpînirii -, legîndu-se de cele mai rău-intenționate pretexte. Negăsindu-le, totuşi, nici o pricină şi neavînd cum să le facă răul, Licinius a scos o lege prin care episcopilor le era cu desăvîrşire oprită orice fel de întrunire; de asemenea nici unuia nu-i mai era îngăduit să se înfățişeze în chip de oaspete la episcopul Bisericii vecine cu a sa, nici să întrunească sinoade, nici să țină adunare sau sfat[39] pentru luarea hotărîrilor celor mai bune. 51.2. De fapt, nu era decît o fățărnicie menită să lovească în noi: fiindcă sau aveam să călcăm legea, primindu-ne pentru aceasta pedeapsa, sau aveam să dăm ascultare poruncii, ceea ce ar fi însemnat încălcarea bisericeştilor pravile. Doar se ştie că nu este chip să afli lămurire în pricini mari decît printr-o îndreptare[40] sinodală; după cum dum-nezeieştile pravile au mai statornicit şi ca hirotonirea episcopilor să nu se facă decît numai în felul acesta.

Iată deci cum - hotărît să nu săvârşească decît tot ce putea fi mai potrivnic faptelor împăratului iubit de Dumnezeu - lua hulitorul tot felul de hotărîri de

acest soi; şi în vreme ce celălalt împărat, dînd cinstire sfintei legi, chema pe preoţii lui Dumnezeu la adunare, domnind mai departe cu pace şi cu bună înţelegere, acesta năruia armonia cea într-un glas grăitoare (a supuşilor), străduindu-se să surpe tot binele.

52. Şi în timp ce de-Dumnezeu-iubitul Constantin îi socotea pe slujitorii lui Dumnezeu vrednici să păşească în lăuntrul împărăteştilor ziduri,

39. Textual: «cercetări» (n. tr.)
40. Sau «hotărîre» (n. tr.)

(Licinius), de-Dumnezeu-urîtul, minat de simţăminte potrivnice, izgonea pe toţi supuşii săi credincioşi lui Dumnezeu de la palat, trimiţînd în surghiun pe cei mai credincioşi şi mai devotaţi bărbaţi din preajma sa şi poruncind ca aceia care, în temeiul unor vechi merite, fuseseră dăruiţi de el cu cinstire şi cu onoruri, să slujească pe viitor altora, ostenind la feluritele trude ale sclavilor. Pe averile lor s-a făcut stăpîn pe de-a-ntre-gul, ca pe cine ştie ce chilipir; ba pe cîte unii care mărturiseau numele Mîntuitorului i-a dat şi morţii. Fiindcă în ceea ce-l priveşte, (Licinius) era un pătimaş care se nărăvise de tot la suflet, dedîndu-se la tot soiul de destrăbălări şi la alte îngrozitoare fapte de ruşine, şi lepădîndu-se de omeneasca podoabă a cumpătării; prin care purtare el se pusese singur sub semnul necruţător al oprobriului.

53.1. Iată de ce a şi dat o nouă lege, prin care le interzicea femeilor să se adune laolaltă cu bărbaţii la sfintele slujbe[41], ba nici măcar nu le mai îngăduia să se înfăţişeze la atît de preţuitele vetre de deprindere a virtuţii. De asemenea, nici episcopilor nu le mai era îngăduit să le împărtăşească femeilor învăţăturile dumnezeieştii credinţe - după cum nici femeilor nu le era îngăduită încredinţarea - spre educare - a altor femei.

53. 2. Măsura a avut însă pretutindeni parte numai de zeflemele. Drept urmare, Licinius s-a gîndit la un alt mijloc de năruire a Bisericilor, poruncind ca pe viitor obişnuitele adunări ale credincioşilor să aibă loc în afara porţilor, în cîmp deschis, unde aerul se dovedea mult mai bun la tot omul decît cel al caselor de rugăciune de prin oraşe.

54.1. Negăsind, însă, cine să-i dea ascultare nici la cele de mai sus, a dat poruncă făţişă ca - în cazul cînd ei s-ar fi împotrivit aducerii de jertfe zeilor[42], - militarii de prin toate oraşele să fie destituiţi din funcţiile lor de răspundere. Aşa s-au pomenit aşezările de pe tot cuprinsul provinciilor (sale) văduvite de oamenii cu frica lui Dumnezeu învestiţi acolo cu funcţii înalte; dar trebuie spus că, atunci cînd i-a lepădat de la sine, şi dătătorul-de-legi s-a văduvit singur de rugăciunile acestor bărbaţi sfinţiţi.

54. 2. Se mai cade, oare, să amintesc aici faptele străine (de Biserică) săvârşite de un om ca el, care a fost în stare să taie nefericiţilor zvîrliţi în temniţe pînă şi acea cu totul neînsemnată mărturie de milostenie care lua înfăţişarea bucatelor? De un om care nu îngăduia nici o milă faţă de fiinţele aflate în lanţuri, muritoare de foame? Aşa, nimeni nu mai putea fi bun la suflet; nimeni nu mai putea săvîrşi vreo faptă bună, chiar dacă se

41. Textual: «spre a înălţa rugăciuni lui Dumnezeu», (n. tr.)
42. **Τοῖς** Socinoai, «demonilor», duhurilor rele. (n. tr.)

simțea atras să sufere alături de aproapele său... Dar dintre toate legile, cea mai aspră, cea mai neruşinată, cea mai absurdă, cea mai îngrozitoare a fost cea care supunea pe oamenii ce se lăsau cuprinşi de milă, aceleiaşi pedepse ca a celora care le stîrniseră mila; încît fiinţele care-şi închinau viaţa[43] ajutorării celorlate făpturi omeneşti urmau şi ele să fie puse în lanţuri şi zvîrlite în închisori, pătimind la rîndu-le aceeaşi soartă cu cei mai înainte supuşi caznelor.

55. 1. Cam aşa arătau hotărîrile[44] lui Licinius. Se cade oare să mai înşir aici schimbările făcute de el rânduielilor privitoare la căsătorie, sau înnoirile[45] impuse de el soartei celor aflaţi pe patul de moarte - prin care el îndrăznea să pună capăt puterii unor legiuiri romane străvechi, bune şi înţelepte, ca să le înlocuiască cu altele, barbare şi crude, sub tot soiul de pretexte prin care, de fapt, nu urmărea decît să-şi împileze supuşii?

Hulpav cum era de cît mai multe dări, Licinius a mai pus la cale şi o nouă măsurare a pămînturilor - ca şi cum, în temeiul remăsurării, peticul de ţarină ar fi putut cumva să se mărească! 55.2. Inşi care nu mai munceau pe ogoare, ci care de mult îşi dormeau somnul de veci, erau totuşi trecuţi în registre, prilejuindu-i un mijloc de cîştig scandalos. Era de o zgîrcenie fără limită şi de o lăcomie fără saţiu; trăsături care-1 făceau ca -în ciuda faptului că toate cămările vistieriei lui gemeau de mulţimea aurului, a argintului şi a maldărelor de bani - să se tînguiască şi să se vaite de sărăcie, ca unul care a căzut pradă chinurilor lui Tantal! în fine, nu găsesc că e cazul să mai zăbovesc aici asupra purtării lui faţă de unii oameni care nu-i pricinuiseră nici un rău, dar pe care i-a osîndit la surghiun şi cărora le-a înşfăcat averile - ori să înşir pe cîţi inşi de viţă aleasă şi cu vază i-a întemniţat, lăsîndu-le pe soaţele lor cele după lege la cheremul sclavilor scîrboşi, pradă celei mai cumplite batjocuri; ori faptul că - chiar dacă, de bătrîneţe, se şubrezise de tot - el nu pregeta să se lege de femei măritate sau de fecioare; (ajunge numai să adaug că) în comparaţie cu excesele lui de la sfîrşit, faptele lui de la început ajungeau să pară neînsemnate, aproape ca lipsite de orice semnificaţie[46].

56. 1. în ultimul act al acestui delir, Licinius şi-a îndreptat[47] toate armele împotriva Bisericilor, prinzîndu-se în luptă cu episcopii, pe care - luînd seama la prietenia de care se bucurau ei din partea marelui şi de-Dumnezeu-iubitului împărat - îi ţinea drept cei mai de seamă potrivnici (şi chiar duşmani) ai săi. 56.2. Lucrul acesta îi stîrnise cu osebire mînia împotriva noastră, făcîndu-1 să uite de dreapta-judecată a minţii, smintindu-1 de-a binelea şi făcîndu-1 să-i piară din amintire soarta cîte unora care îi mai prigoniseră pe creştini şi înainte de el; după cum îl făcea

43. Textual: «care se îndeletniceau cu» (n. tr.)
44. Decretele (n. tr.)
45. vecoTepiafiot: schimbările forţate (n. tr.)
46. Sau «ca şi cum nici n-ar fi fost săvîrşite». (n. tr.)
47. Textual: «s-a înarmat», (n. tr.)

să nu-şi mai poată aminti cum se ridicase cîndva el însuşi, crud şi neînduplecat, împotriva cîte unora, spre a le pedepsi impietatea; sau aşa cum îl făcea să uite cele văzute cu ochii lui, atunci cînd fusese martorul felului cum însuşi fruntaşul făcătorilor de rele, al cărui nume nu-1 voi rosti[48], pierea lovit de biciul lui Dumnezeu.

57.1. Pe acesta, de cum a prins să lovească în Biserici, mînjindu-şi el cel dintîi sufletul cu sîngele drepților iubitori de Dumnezeu, 1-a şi ajuns pedeapsa de la Dumnezeu; (pedeapsă) care şi-a început lucrarea în carnea propriului trup, înaintînd pînă la a-i pătrunde în suflet. 57.2. Anume, în adîncul celor mai intime părți ale trupului i s-a iscat mai întîi un abces care mai apoi s-a prefăcut într-o rană adîncă, în chip de fistulă; amîndouă îi măcinau necurmat măruntaiele, umplîndu-1 de viermi şi răspîndind în jur o duhoare ca de leş. întreaga povară a cărnurilor lui ajunsese, de prea multa lui lăcomie, un uriaş morman de grăsime pe care (puroaiele) acelea o făceau să putregăiască, oferind - după cîte se pare - persoanelor ce se apropiau de el o privelişte greu de îndurat şi cutremurătoare. 57.3. într-un tîrziu, tot zbătîndu-se el în strînsoarea unei năpaste atît de cumplite, a început să-şi dea seama ce (greşeală) făcuse atunci cînd îndrăznise să se lege de Biserică; aşa că, mărturisindu-se înaintea lui Dumnezeu, a dat poruncă de încetare a prigoanei creştinilor, îndemnînd prin legi şi edicte împărăteşti la grabnica refacere a bisericilor şi îndemnîndu-i (pe credincioşi) să-şi reia datinile[49] şi să înalțe rugăciuni pentru el.

58. 1. Iată, deci, de ce pedeapsă avusese parte cel care stîrnise prigoana.

Aşadar celălalt împărat, despre care e vorba în rîndurile noastre, avusese prilejul să vadă cu propriii săi ochi şi să se încredințeze din proprie cunoştință, de soarta care-1 ajunsese pe Maximin[50]; cu toate acestea el pe toate le cufundase în apele uitării, nemaivrînd să-şi amintească nici de pedeapsa care-1 ajunsese pe prigonitorul de la început, nici de cruda soartă a celui de al doilea, care parcă se încinsese cu întîiul într-un soi de întrecere a răutății, la care fiecare căuta să se împăuneze cu ce noi pedepse va fi fost el în stare să mai născocească împotriva noastră. 58.2. Focul, sabia şi țintuirea (pe cruce) nu-1 mai mulțumeau; la fel, nici fiarele sălbatice sau adîncurile mării. Fiecărei asemenea pedepse el îi opunea o pedeapsă încă şi mai deosebită, scoțînd şi o lege prin care (creştinii) puteau fi lipsiți de lumina ochilor. Drept urmare, o mulțime foarte mare, nu numai de

48. Textual: «oricine ar fi fost el» (n. tr.)

49. Datinele sau chiar ritualul. Textul însă e vag: *za avvr\f!r* **Ttpârteiv** (n. tr.)

50. Ca în multe locuri, textul e vag şi, fără să-şi denumească personajul, spune despre el doar că «s-a încredințat neîndoielnic prin proprie experiență, de aceste lucruri», în general, împărații vizați sînt probabil Maximin Tracul, Maximian, Dioclețian, Decius, Valerian şi Aurelian.

bărbați, ci şi de copii şi de femei şi-au pierdut care ochiul lor drept, care piciorul drept[51] - fie de sabie, fie din atingerea fierului roşu -ca apoi să fie azvîrliți în năpasta muncii din mine.

58.3. Dar n-a fost nevoie de cine ştie cîtă vreme pînă ce să-1 ajungă şi pe el mînia cea dreaptă a lui Dumnezeu, cînd încrezător în demonii pe care îi ținea drept zei şi în numărul cel fără de număr al soldaților, a purces la război. Fiindcă, lipsit[52] de nădejdea în Dumnezeu, (Maximin) a fost nevoit în cele din urmă să lepede de pe sine podoaba împărăteştilor (însemne) - care nici nu i se potrivea - şi să-şi caute şovăielnic şi nebăr-băteşte scăparea în fugă, amestecat în mulțime, ca apoi să nu mai ştie decît să se ascundă prin lanuri şi prin sate, trăgînd nădejde că în veşmintele lui de sclav va putea scăpa.

58. 4. Nu putea însă scăpa de privirea ochiului lui Dumnezeu[53], nici de pronia Lui a-tot-rînduitoare. Tocmai cînd socotea el că scăpase cu viață, a fost străpuns de săgeata de foc a lui Dumnezeu, care l-a trîntit cu capul de pămînt. Şi l-a mistuit limba de foc cea de Dumnezeu trimisă, desăvîrşit, nemailăsînd nici o urmă din trăsăturile lui de mai înainte, afară de oasele scheletului - ca la strigoi.

59.1. Deci înrăutățindu-i-se tot mai tare boala cea de Dumnezeu trimisă, în cele din urmă i-au sărit şi ochii, căzînd din prinderile lor şi lăsîn-du-1 cu desăvîrşire orb. în felul acesta, drept urmare a foarte dreptei judecăți dumnezeieşti, a trebuit şi el să îndure asprimea pedepsei alese de el, la început, împotriva martirilor lui Dumnezeu. Pînă la urmă, văzîn-du-se rămas în viață în pofida unei năpaste atît de mari, avea să se mărturisească şi el Dumnezeului creştinilor, recunoscîndu-şi prin viu grai faptele îndreptate împotriva lui Dumnezeu. Aidoma primului (prigonitor), el a dat porunci tăgăduitoare, prin legi şi prin edicte scrise, mărturi-sindu-şi greşala privitor la aceia pe care îi ținuse drept zei, şi nemairecu-noscînd, din proprie experiență, alt Dumnezeu decît pe cel al creştinilor.

59. 2. Toate lucrurile acestea îi erau lui Licinius cunoscute prin faptă, şi nu doar din auzite de la alții; totuşi, el rămînea mai departe de nes-trămutat dintr-ale sale, aidoma unuia cu mintea cufundată în neguri.

51. Textual: «încheietura piciorului drept», (n. tr.)
52. Textual: «despuiat» (n. tr.)
53. Textual: «marelui ochi», (n. tr.)

Cuprinsul cărţii a doua

1. Tainica prigoană a lui Liciniu şi uciderea de către el a episcopilor în pontica cetate a Amasiei.
2. Nimicirea bisericilor şi căsăpirea episcopilor.
3. Cum s-a urnit Constantin în apărarea creştinilor ameninţaţi de prigoană.
4. Cum s-a pregătit Constantin de război în duh de rugăciune, iar Liciniu, în temeiul unor preziceri.
5. Liciniu aduce jertfe zeilor într-o dumbravă. Spusa lui cu privire la idoli şi la Hristos.
6. Vedeniile apărute prin oraşele supuse lui Liciniu, închipuind pe soldaţii lui Constantin străbătîndu-le străzile .
7. Toate luptele purtate sub semnul alcătuit de Constantin în chipul crucii au fost urmate de biruinţă.
8. Cum au fost aleşi cincizeci de bărbaţi ca să poarte crucea.
9. Cum dintre doi stavrofori a fost ucis tocmai cel ce dase bir cu fugiţii, pe cînd cel rămas cu credinţă în luptă a scăpat cu viaţă.
10. Ciocniri armate. Constantin iese învingător.
11. Fuga lui Liciniu. Vrăjile lui.
12. Constantin se roagă în cort şi învinge.
13. Omenia lui Constantin faţă de prinşii din războaie.
14. Mai multe despre rugăciunile pe care le înălţa el în cort.
15. înşelătoarea prietenie a lui Liciniu. închinarea lui la idoli.
16 Cum şi-a sfătuit Liciniu soldaţii să evite atacarea (însemnului) crucii.
17. Constantin iese învingător.
18. Moartea lui Liciniu. Triumful lui Constantin.
19. Sărbători şi cîntări de laudă.
20. Legiuirile lui Constantin privindu-i pe mărturisitorii credinţei.
21. Hotărîri privitoare la bunurile mucenicilor şi ale Bisericii.
22. Cum şi-a dobîndit Constantin stima neamurilor păgîne .
23. Cum a recunoscut el făţiş în Dumnezeu pricina împlinirilor sale. Despre legile transcrise (în paginile istorisirii de faţă).
24. Legea dată de Constantin, privitoare la cinstirea lui Dumnezeu şi la creştinism, care cuprinde toate acestea.
25. Pildă luată din vechime.
26. Despre cei prigoniţi şi despre prigonitorii lor.
27. Cum s-a făcut prigoana pricină de rele pentru zădărîtori.
28. Dumnezeu 1-a ales pe Constantin mijlocitor al facerilor Sale de bine.
29. Vorbele pline de evlavie ale lui Constantin, închinate lui Dumnezeu. Lauda mărturisitorilor.
30. Lege privind încetarea surghiunului, a împilării din partea Sfatului cetăţii şi a sechestrelor.
31. La fel şi despre cei surghiuniţi în insule.
32. Despre cei osîndiţi la înjositoarele munci din mine şi la însărcinările obşteşti.
33. Cu privire la mărturisitorii din raidurile oastei.
34. Eliberarea celor trimişi să muncească în torcătoriile de lînă şi a persoanelor de condiţie liberă ajunse în stare de sclavie.
35. Privitor la moştenirea averilor aparţinînd martirilor, mărturisitorilor, surghiuniţilor şi expropriaţilor.
36. Moştenirea celor lipsiţi de rude trece în seama Bisericii. Bunurile dăruite de ei cuiva anume rămîn inamovibile.
37. Deţinătorii unor asemenea ţarini, grădini sau case, urmează să le înapoieze, păstrînd pentru ei doar foloasele agonisite de pe urma lor[54].
38. în ce chip se cer satisfăcute cererile privitoate la acestea.

54. Sau: uzufructul (n. tr.)

39. Cuvine-se vistieriei să înapoieze bisericilor pămînturile, grădinile, casele şi celelalte bunuri.
40. Gropnițele mucenicilor şi cimitirele urmează a fi date înapoi bisericilor.
41. Cei ce vor fi cumpărat bunuri (din avutul) bisericilor, precum şi cei ce le vor fi căpătat în chip de dar, urmează să le înapoieze.
42. îndemn la slujirea plină de rîvnă a lui Dumnezeu.
43. Trecerea în faptă a poruncilor date de Constantin prin lege.
44. Cum a promovat Constantin pe demnitarii creştini. Demnitarilor păgîni nu le-a mai fost îngăduită jertfirea (la idoli).
45. Cu privire la legile care au pus oprelişte jertfelor şi au răspîndit porunca de a se înălța biserici.
46. Scrisoarea trimisă de Constantin lui Eusebiu şi celorlalți episcopi, privitoare la zidirea bisericilor precum şi la faptul că (locaşurile) vechi se cereau refăcute şi - cu ajutorul cîrmuitorilor -făcute mai încăpătoare.
47. Cum a scris el împotriva cinstirii idolilor.
48. Edict al lui Constantin, trimis provinciilor: despre rătăcita credință cea în mulți zei, cu o înainte-cuvîntare despre răutate şi despre virtute.
49. Despre părintele iubitorului-de-Dumnezeu Constantin cît şi despre Diocleția şi Maximian, urgisitorii.
50. Prigoana a încetat în urma unui oracol al lui Apollo, în care se spunea că proorocirile nu vor mai putea avea loc, din cauza drepților.
51. Pe cînd era încă tînăr, a auzit Constantin cum, spunîndu-i-se lui Diocleția că creştinii ar fi drepții (pămîntului), a dat împăratul porunca scrisă ca creştinii să fie prigoniți.
52. La cîte chinuri şi pedepse îndrăznitu-s-a a-i supune pe creştini.
53. Cum au adăpostit neamurile barbare pe creştini.
54. Ce soartă i-a aşteptat pe prigonitorii care dăduseră ascultare oracolului.
55. Cuvîntul de laudă înălțat lui Dumnezeu de către Constantin. Mărturisirea lui privitoare la semnul crucii. Rugăciune pentru Biserici şi pentru neamuri.
56. Constantin se roagă ca toți să devină creştini, fără însă a sili pe cineva.
57. Cuvîntul de laudă înălțat lui Dumnezeu pentru lumina răsărită de El, prin Fiul Său, celor căzuți în rătăcire.
58. încă un cuvînt de laudă pentru felul chivernisirii lumii.
59. Cuvînt de laudă către Dumnezeu, Cela ce întotdeauna povățuieşte la bine.
60. La sfîrşitul edictului: îndemnuri ca nimeni să nu stea în calea altuia.
61. Cum s-au stîrnit din Alexandria certuri din pricina învățăturii lui Arie.
62. Cu privire la acesta din urmă şi la melitiani.
63. Cum a scris Constantin prin trimişi, ca să facă pace.
64. Scrisoarea lui Constantin către episcopul Alexandru şi către preotul[56] Ariei
65. Cum necurmat se îngrijea Constantin de pacea (împărăției).
66. Cum a îndreptat el certurile[57] din Africa.
67. în care se arată că în Răsărit a fost leagănul credinței.
68. Mîhnit de înfruntarea (dintre creştini), Constantin îi sfătuieşte la pace.
69. Din ce s-a iscat cearta lui Alexandru cu Arie, şi cum s-ar fi cuvenit ca ei să nu stăruie asupra acelor lucruri.
70. îndemnuri la împăcare.
71. Cum nu se cuvine să te certi pentru nişte cuvinte fără însemnătate şi în jurul aceloraşi lucruri.
72. Cum - datorită evlaviei sale - a ajuns Constantin să plîngă de durere; şi cum, deşi urma să călătorească spre meleagurile Răsăritului, a fost ținut în loc de cele petrecute.
73. Zavistia şi neînțelegerile au continuat chiar şi după primirea scrisorii lui Constantin.

55. Adică: fiscului (n. tr.)
56. Textual: prezbiterul (n. tr.)
57. Cu nuanța de «confruntare între curente de opinie» sau «de idei» (n. tr.)

CARTEA A DOUA

1.1. Aşa s-a prăbuşit (împăratul) cel arătat (de noi) pînă în adîncul genunii împotrivitorilor lui Dumnezeu; şi făcîndu-se în aceasta, spre răul său, părtaş zelului celor a căror pieire, datorată înrăitei lor necredinţe, o putuse el vedea cu propriii săi ochi - a stîrnit prigoana împotriva creştinilor, ca para unei văpăi altminteri stinse demult, înteţind cumplita vîlvă-taie a necredinţei încă şi mai vîrtos decît înaintaşii săi. 2. Se purta întocmai ca o fiară primejdioasă sau ca un şarpe adunat şi încolăcit în jurul său, pufnind de furie şi de urîciune; doar că, de frica lui Constantin, el zăbovea să pornească pe faţă cu război împotriva Bisericilor lui Dumnezeu aflate în puterea sa; în schimb, (cu timpul) tot ţinîndu-şi veninul răutăţii tăinuit, a pus într-ascuns şi pe alocuri capcane episcopilor, pe cei mai influenţi dintre ei ucigîndu-i cu ajutorul vicleanului sprijin al guvernatorilor de provincie. Felul cum îşi aflau aceştia moartea era atît de neobişnuit, încît nimănui nu-i mai ajunsese vreodată asemenea lucru la auz; iar cele petrecute în ponticul oraş al Amasiei întrece pînă şi culmile cruzimii.

2. 1. Şi anume, acolo, după prigoana dintîi, au fost năruite biserici pentru a doua oară, de sus şi pînă jos; unele au fost chiar închise de cîr-
muitorii locurilor, astfel încît nimeni, dintre cei în drept să aducă lui Dumnezeu legiuitele slujbe, să nu se mai poată aduna. Fiindcă acela care dăduse asemenea poruncă nu putea pricepe că ele[58] se săvîrşeau spre folosul (chiar al) său, gîndind astfel din pricina conştiinţei sale împovărate, ci era încredinţat că prin toată fapta noi nu urmăream decît să abatem îndurarea lui Dumnezeu asupra lui Constantin. 2. Or, fiind cîte unii dintre (cîrmuitori) slugarnici şi linguşitori, şi gîndind ei cum să facă spre a-i fi nelegiuitului pe plac, pe cei mai influenţi fruntaşi ai bisericilor i-au supus pedepselor capitale; ceea ce a făcut ca oameni care nu dăduseră vreodată temei niciunei învinuiri să fie tîrîţi (prin închisori) şi pedepsiţi deopotrivă cu ucigaşii de rînd. Ba unii şi-au aflat sfîrşitul în cîte un chip cu totul nou, cu trupul ciopîrţit de sabie în nu ştiu cîte bucăţele; pentru ca după o atît de cumplită osîndă - a cărei grozăvie întrece tot ce ne-a ajuns pînă azi

58. Slujbele (n. tr.)

la auz[59] - să fie aruncaţi în adîncul mării, peştilor făcîndu-li-se hrană. 3. Aşa şi cu puţină vreme înainte, o parte din bărbaţii credincioşi lui Dumnezeu au luat calea surghiunului; aşa, meleagurile (nelocuite) şi pustia[60] au primit iar în sînul lor pe slujitorii lui Dumnezeu. Ei, şi de vreme ce - precum se vede - pînă şi aceste (netrebnicii) îi ieşiseră tiranului cu spor, şi-a pus el în gînd să pornească iar prigoana împotriva tuturor (creştinilor).

(Liciniu) era foarte hotărît; nimic nu l-ar fi putut opri să treacă la faptă, dacă Dumnezeu, apărătorul (credincioşilor) Săi, n-ar fi purces să zăgăzuiască amenințarea, îndrumîndu-1[61] spre aceste meleaguri pe slujitorul Său Constantin ca (lumina) unui far[62] aprins în inima întunericului şi a beznelor nopții.

3. 1. Cînd şi-a dat acesta seama că (grozăviile) care îi ajungeau la ureche întreceau puterea de îndurare (a omului), a cumpănit îndelung; dar cum înnăscuta-i dragoste de oameni se împletea la el cu străşnicia, a sărit întru apărarea oropsiților, cugetând că scăparea unei atît de mari mulțimi de oameni cu prețul înlăturării unuia singur nu putea fi socotită altfel decît o cauză sfîntă pusă sub semnul evlaviei. Fiindcă de n-ar fi dat el glas decît multei sale iubiri de oameni şi dacă s-ar fi milostivit de acela care nu merita să suferi pentru el, lucrul nu i-ar fi fost de nici un folos, fiindcă n-ar fi avut darul să-1 clintească (pe Liciniu) din relele lui apucături; dimpotrivă, l-ar fi înrăit şi mai tare împotriva oamenilor aflați în puterea lui; iar celor care avuseseră de suferit de pe urma lui nu le-ar mai fi rămas nici o nădejde de scăpare. 2. Deci înțelegînd împăratul aceste lucruri, cu grabă şi nezăbavnic s-a urnit spre a le întinde celor ajunşi în străfundurile năpastei o mînă izbăvitoare. Oastea şi-a înzestrat-o ca de obicei. Şi a adunat în jurul său întregul efectiv al infanteriei şi al cavaleriei; doar că deasupra, în fruntea tuturor, îşi croia drum însemnul acela al nădejdii aşezate în Dumnezeu.

4.1. Dar mai înțelegînd el bine că în acele clipe avea nevoie, mai mult ca oricînd, de sprijinul rugăciunii, a chemat la sine pe preoții lui Dumnezeu, cu gîndul că era de datoria lui să-i aibe în preajma sa întru buna pază a sufletului. 2. Pe de altă parte, (Liciniu) - care, în tiranica lui domnie, se socotea întrucîtva la adăpost -, înştiințat fiind, că în biruințele lui asupra vrăjmaşilor, Constantin nu se sprijinise pe nimeni altul decît numai pe ajutorul[63] lui Dumnezeu (precum şi că, aşa cum s-a arătat, preoții Aceluia se aflau necurmat în preajma lui, iar

59. Sau «întrece tot ce ne-a fost dat să auzim în tragedii» (n. tr.)
60. Textual: «cîmpul şi pustiul» (n. tr.)
61. Textual: «trăgîndu-1 de mînă» (n. tr.)
62. Textual: «luminător mare» (n. tr.)
63. Textual: «pe împreună- lucrarea lui Dumnezeu» (n. tr.)

însemnul mîntuitoarelor Patimi era purtat înaintea lui şi a întregii oşti), a socotit atare veste vrednică doar de un hohot de rîs, de batjocură şi de împroşcarea ei cu ocări. însă după aceea a adunat în jurul său pe prevestitorii şi pe ghicitorii Egiptului, pe vrăjitori şi pe descîntători, pe preoții aducători de jertfe şi pe proorocii părelnicilor săi dumnezei, străduindu-se să-şi cîştige prin jertfe bunăvoința acestor zei închipuiți şi întrebîndu-i ce sfîrşit va avea pentru el războiul care tocmai izbucnise. 3. Aceia i-au răspuns neîntîrziat şi într-un glas că îşi va birui vrăjmaşii şi că va cîştiga războiul, grăindu-i printr-o întreagă înşiruire de profeții şi în stihurile plăcut-sunătoare a tot soiul de preziceri; în zborul păsărilor, ornitomanții i-au citit şi ei că soarta era de partea lui; iar aducătorii de jertfe i-au tîlcuit în spasmele măruntaielor acelaşi răspuns.

întărit de prevestirile lor înşelătoare, a pornit (şi Liciniu) la rîndul său cu îndrăzneală să înfrunte - pe cît îi sta lui în puteri - oastea (lui Constantin), care se apropia.

5. 1. în pragul bătăliei[64], Liciniu a adunat elita gărzilor sale precum şi pe cei mai prețuiți dintre prieteni într-unui din locurile pe care le țineau ei drept sfinte, unde se afla o dumbravă destul de întinsă şi străbătută de ape, înțesată de statui cioplite în piatră ale închipuiților săi zei. După ce a aprins în cinstea acestora luminări de ceară şi le-a adus obişnuitele jertfe, pare-se că le-ar fi vorbit acelora după cum urmează:

5. 2. «Prieteni şi tovarăşi ai mei de luptă!

Iată aici pe zeii noştri părinteşti, pe care am fost învățați să-i cinstim din moşi-strămoşi. Bărbatul aflat în fruntea oştii vrăjmaşe s-a rupt mişeleşte de tradițiile strămoşeşti şi s-a luat după o învățătură a necredinței, sîrguind fără noimă unui zeu străin - găsit de el nici n-aş şti să vă spun unde - şi batjocorindu-şi ostaşii cu ruşinosul însemn al acestuia. încrezător în el, Constantin a pus mîna pe arme şi a pornit... - dar nu atît împotriva noastră, ci mult mai degrabă împotriva zeilor înşişi, pe care i-a trădat.

5. 3. A sosit, aşadar, clipa care va lămuri cine anume se înşală; clipa care va hotărî între zeii veneraţi de noi, şi aceia cărora li se închină împo-trivitorii noştri[65]. Căci ea sau ne face să izbîndim şi va aduce dovadă că zeii noştri sînt cei cu adevărat izbăvitori şi de nădejde, sau - în caz că zeul acela singuratic al lui Constantin, venit de cine ştie unde, va izbuti să biruie mulțimea întotdeauna prisositoare a zeilor noştri - nimeni nu va mai avea temei să ezite cărei divinități se cuvine să ne închinăm, fiind ori

64. Textual: «în pragul războiului» (n. tr.)
65. Textual: «partida cealaltă» (n. tr.)

cum nevoit să treacă de partea învingătorului şi să-i aducă plata[66] cuvenită biruinţei.

5. 4. Deci dacă va izbîndi zeul acela străin - şi, astăzi, batjocorit de noi - atunci să cadă toate piedicile care ne vor fi oprit mai înainte să-1 recunoaştem şi să-1 venerăm, iar celor cărora în van le-am aprins luminări să le spunem pentru totdeauna «rămas bun!» Dar dacă vor izbîndi ai noştri - ceea ce nu poate fi pus la îndoială -, abia atunci după biruinţă vom porni noi (cu adevărat) la luptă împotriva necredincioşilor!»

5. 5. Aşa le-a grăit Liciniu celor aflaţi acolo; iar noi, cei care însemnăm slovă în scrierea de faţă, i-am aflat spusa după puţină vreme, de la unii care o putuseră auzi chiar cu urechile lor.

După rostirea acestor cuvinte, Liciniu a dat poruncă oştii să treacă la atac.

6.1. între timp, zice-se că prin cetăţile aflate sub ascultarea tiranului s-ar fi arătat un semn anevoie[67] de lămurit prin cuvinte. Părutu-li-s-a, anume, oamenilor a vedea felurite unităţi de ale lui Constantin străbătînd oraşul cu înfăţişarea unor învingători - cu toate că, de fapt, nu se făcuse văzut nicăieri nici măcar un singur asemenea ostaş. Or, singură o putere neobişnuită, venită de sus, putea da chip viitorului prin mijlocirea unei asemenea arătări!

2. în fine, în clipa încăierării, atacul 1-a început acela care călcase învoiala de bună-înţelegere. Constantin L-a invocat pe Mîntuitorul şi Preaînaltul Dumnezeu[68], le-a dat şi soldaţilor săi aceeaşi parolă şi a ieşit biruitor din încăierare. Nu mult după aceea l-a învins pe Liciniu şi într-o a doua bătălie, într-un chip şi mai strălucit, purtînd necurmat mîntuitorul însemn în fruntea oştilor sale.

7. Unde se arăta semnul[69] acela, acolo o luau şi duşmanii la fugă, urmăriţi de învingători. Luînd împăratul aminte la aceasta, pe oriunde se întâmpla să-şi vadă oastea ajunsă la strîmtoare, a poruncit ca biruitorul şi mîntuitorul însemn să fie purtat într-acolo în chipul leacului aducător de izbîndă; iar biruinţa nu se lăsa aşteptată, căci voia lui Dumnezeu[70] îi oţe-lea şi-i învigora pe cei ce luptau (de partea lui), redîndu-le tăria.

8. Acest fapt l-a hotărît pe Constantin să aleagă din rîndurile gărzilor sale de corp nu mai puţin de cincizeci de bărbaţi puternici, viteji şi plini de frica lui Dumnezeu, cărora le-a dat poruncă să nu se îngrijească de nimic altceva decît de paza însemnului. Singura lor datorie consta, aşadar, din a sta în preajma

66. Cu înţelesul de «răsplată» (n. tr.)
67. Textual: «s-ar fi arătat ceva cu neputinţă de lămurit» (n. tr.)
68. «Dumnezeu, Cel mai presus de toate» (n. tr.)
69. Textul spune doar «acesta», pronumele putîndu-se referi la «semnul» menţionat mai sus, dar mai curînd la «labarum»-ul purtat de oastea lui Constantin, (n. tr.)
70. Textual: «soarta (vrută) de Dumnezeu» (n. tr.)

însemnului, din a-1 păzi şi din a-1 purta cu rîndul pe umeri - lucru povestit de împărat chiar nouă, scriitorului cărţii, mult după aceste întîmplări, într-o clipă

de răgaz; căruia însă i-a mai adăugat încă o întîmplare minunată şi vrednică de amintit în scris.

9. 1. Povestea, aşadar, Constantin că odată - în miezul unei încăierări în care oastea-i fusese cuprinsă de o mare zarvă şi intrase în debandadă - din laşitate, soldatul care purta însemnul pe umeri îşi pierduse cumpătul şi trecuse însemnul în grija altuia, ca să poată fugi de la locul bătăliei. Dar abia apucase acesta să primească însemnul, abia avusese celălalt timp să iasă de sub ocrotirea lui, că iată, o dardă[71] l-a izbit în pîntece, ucigîndu-1 pe loc. 2. Şi în vreme ce acesta plătea preţul laşităţii şi al lipsei sale de credinţă, zăcînd acolo răpus de năpraznă, l-a ocrotit izbăvitorul însemn tocmai pe celălalt, care înălţase însemnul pe umerii săi, cruţîndu-i viaţa şi scăpîndu-1 de nenumăratele proiectile ţintite în el; căci toate se înfipseseră pînă la urmă în coada însemnului, lăsîndu-1 pe purtătorul lui nevătămat.

Fost-a întîmplarea aceasta minune cum nu este mai mare, ca dardele ţintite de vrăjmaş înspre un lucru atît de subţiatic cum era coada însemnului, să se şi înfigă în el şi să rămînă înfipte, iar purtătorul să scape cu viaţă - vrînd prin asta să arate că bărbaţii învestiţi cu asemenea îndatorire nu trebuiau să se teamă că ar putea fi vreodată loviţi.

3. Istorisirea de mai sus nu-mi aparţine, ci - aşa cum s-a întîmplat şi în alte rînduri - a ajuns la urechile mele chiar din gura împăratului. Acesta, după primele biruinţe, purtate prin puterea lui Dumnezeu, a pornit mai departe în fruntea unei oşti rînduite în formaţie de marş[72].

10. 1. Chiar la întîia încăierare, neputîndu-i sta înainte, comandanţii din prima linie ai părţii potrivnice au lepădat armele, zvîrlindu-le cu amîndouă braţele, şi s-au aruncat la picioarele împăratului. El i-a primit pe toţi în rîndurile sale fără să se atingă de ei, bucuros să le poată dărui viaţa. 2. Alţii însă au păstrat armele, înfruntînd riscurile ciocnirii cu duşmanul. Văzîndu-i împăratul neînduplecaţi de prietenosul său îndemn la înţelegere, a dat porunca de atac. Aceia n-au zăbovit să întoarcă spatele şi să-şi caute scăparea în fugă. După legile războiului, o parte din ei au fost prinşi şi ucişi; însă cei mai mulţi s-au învălmăşit unii cu alţii, căzînd răpuşi de propriile lor spade.

11.1. Zguduit de o asemenea întorsătură şi văzîndu-se rămas descoperit şi fără ajutor de la ai săi, Liciniu, singurul vinovat[73] (pe care aproape toată întreaga

71. BeAoţ, aici cu înţelesul generic de «proiectil», poate fi şi săgeată, şi suliţă (n. tr.)
72. Sau: «de luptă» (n. tr.)
73. Sau: «începătorul» (n. tr.)

oaste strînsă - precum şi ajutoarele primite - îl părăsiseră, şi căruia faptele îi dovediseră nimicnicia nădejdii în cei pe care-i credea dumnezei), a rupt-o ruşinos

la fugă. Şi gonind el însoţit doar de puţini, s-a întors în inima ţinuturilor sale, la

adăpost, deoarece iubitorul de Dumnezeu Constantin poruncise alor săi să nu-1 urmărească prea îndeaproape, spre a-i da fugarului sorți de scăpare: anume, trăgea nădejde Constantin că - luînd seama la dezastrul său - Liciniu va sfîrşi prin a se lepăda de cumplita-i sminteală, dînd ascultare gîndului celui bun. 2. Or, în vreme ce - urmare prisosului său de dragoste față de semeni - Constantin închipuia gînduri ca acestea, hotărît să nu-1 țină pe celălalt de rău, ci chiar să-i dăruiască iertarea (deşi celălalt nu se dovedise vrednic de ea), Liciniu îşi vedea mai departe de răutățile lui, înşirînd sminteală peste sminteală şi căpătând îndrăzneală pe zi ce trecea mai mult. Şi cu cît se dăruia el mai mult urîtelor şi amăgitoarelor năravuri, cu atât prindea îndrăzneală mai mare; de unde şi pentru unul ca el s-ar fi putut spune -ca despre tiranul de altădată - că «Dumnezeu îi împietrise inima».

12. 1. Şi în vreme ce, dedîndu-se la astfel de apucături, se prăvălea Liciniu pe povîrnişul pierzaniei, văzînd împăratul că avea nevoie de o a doua înfruntare cu arme, I-a închinat Mîntuitorului său întreg răgazul pe care-1 avea. Pusese să-i fie ridicat cortul undeva afară, cît mai departe de tabără; la adăpostul lui, Constantin ducea o viață curată, înăltând în duh de sfințenie rugăciunile sale lui Dumnezeu - după pilda proorocului de altădată al lui Dumnezeu, despre care ne adeveresc Scripturile Sfinte că-şi ridicase cortul în afara vălmăşagului taberei.

Puțini - dar a căror credință şi statornică dăruire față de Dumnezeu îi erau cunoscute - puteau zăbovi acolo. însă, de cîte ori îşi începea pregătirile de luptă, era la el un fapt obişnuit (să se cufunde în rugăciune); simțul de prevedere îl făcea ogoit şi-1 îndemna să purceadă în toate după voia lui Dumnezeu.

2. Ei bine, în asemenea clipe de răgaz, în vreme ce-şi înălța rugăciunile către Dumnezeu[74], mai întotdeauna avea Constantin parte şi de o teofanie; după care - ca unul cu adevărat mînat de Duhul lui Dumnezeu[75] - ieşea degrabă afară din cort şi le striga oamenilor să pornească neîntârziat, să nu zăbovească nici o clipă şi să pună imediat mîna pe arme. Iar aceia se năpusteau ca un singur om şi loveau cu voinicie, pînă cînd - în puțina vreme a unui singur ceas - se făceau stăpîni pe victorie, înălțîn-du-şi biruitoarele însemne peste capetele vrăjmaşilor.

13. 1. Aşa obişnuia împăratul să se poarte pe cîmpul de luptă şi aşa făcuse el şi mai înainte; cu sufletul necontenit închinat Dumnezeului său,

74. Textual: «Dumnezeului său» (n. tr.)

75. Textual: «ca pus în mişcare sub o inspirație dumnezeiască». - Am preferat «teofanie», iar nu «vedenie» sau «apariție», primul termen fiind de disociat, în vocabularul patristic, de practicele mantice. (n. tr.)

gîndind ca în toate să nu plinească decât voia Acestuia, se ţinea cât mai departe de multa vărsare de sînge. 2. De unde se poate vedea că el se fră-mînta pentru soarta[76] vrăjmaşilor în aceeaşi măsură în care se îngrijea de viaţa alor săi. De aceea îşi şi îndemna el oamenii ca, după o biruinţă, să cruţe întotdeauna viaţa prinşilor, ca să nu sortească morţii nişte fiinţe cmeneşti de aceeaşi alcătuire[77] ca a lor. Iar de câte ori băga de seamă că nu mai putea stăpîni furia soldaţilor, îi potolea prin mijlocirea banilor, poruncind ca fiecărui ins care avea să aducă cu el un duşman prins să-i fie plătită, pe drept, o anumită sumă de bani.

Iată, aşadar, ce şiretlic fusese în stare să născocească împăratul, în isteţimea lui, ca să scape vieţile unor oameni: un şiretlic care nu însemna decât că împăratul le răscumpăra acelora viaţa cu banii săi; un şiretlic căruia avea să-i datoreze supravieţuirea pînă şi un mare număr de barbari.

14.1. De asemenea vicleşuguri[78] - precum şi de nenumărate altele întru totul asemănătoare - îi plăcea deci împăratului să se folosească îndeobşte. Or, şi de data aceasta s-a închis el înaintea luptei - aşa cum îi şedea în obicei - în cort, petrecîndu-şi în rugăciune tot răgazul ce-i mai rămînea. Şi cum se ţinea departe de tot ce i-ar fi putut face viaţa uşoară şi plăcută, se călea în posturi, trupul strunindu-şi-1; iar acum se străduia să-L înduplece pe Dumnezeu prin rugăminţi stăruitoare să Se milostivească de el, să-i vină în ajutor - (dar) şi să împlinească ce-Şi va fi pus El în gînd să facă.

2. Aşa se îngrijea Constantin de treburile statului fără a-şi îngădui nici o clipă de răgaz[79] şi rugîndu-se pentru salvarea duşmanilor nu mai puţin decât pentru a oamenilor săi.

15. Şi iarăşi şi-a pus Liciniu, fugarul de mai adineauri, pe chip masca prefăcătoriei[80], făţărindu-se şi cerşind înnoirea jurămînţilor de prietenie. Pe care împăratul nu s-a dat în lături să i le ofere în termenii unei înţelegeri (precise) din care urmau să tragă foloase atît (el) cît şi întreaga împărăţie[81]. Celălalt a răspuns arătîndu-se voitor a se supune înţelegerii şi întărindu-şi spusa prin grele jurăminţi de credinţă; dar în taină s-a pornit din nou să adune oaste şi să o instruiască, luînd-o de la capăt cu războiul şi cu bătăliile, nepregetînd să se alieze cu barbarii şi cercetând[82]

76. Textual: «de salvarea» (n. tr.)
77. $uoi<;: fire, natură (n. tr.)
78. Textual: «de astfel de lucruri... surori cu ele...» (n. tr.)
79. Textual: «fără somn» (n. tr.)
80. Textual: «Şi iar s-a prefăcut (Liciniu), de curînd-fugarul, cu înşelăciune» (n. tr.)
81. Textual: «în termenii unor înţelegeri (precise) formulate aşa fel încît să fie avantajoase pentru viaţă şi folositoare întregului (imperiu) (n. tr.)
82. Textual: «bătând drumurile şi cercetînd» (n. tr.) ,

necurmat, în căutarea unor dumnezei noi (de vreme ce întîii îl dezamăgiseră). Nu încape vorbă că Liciniu nu voia să-şi mai amintească nimic din cîte doar cu puţin înainte rostise el cu privire la zei, nici să recunoască drept singur

Dumnezeu pe Acela care se dovedise a fi ocrotitorul lui Constantin; şi - oricît de caraghios ar părea - tot alerga după alți zei cît mai numeroşi şi cît mai necunoscuți[83] mai înainte.

16. 1. Dar învățînd el din pățanie ce dumnezeiască şi negrăită putere se ascundea în mîntuitorul însemn care îndrumase oastea lui Constantin să iasă biruitoare, a început Liciniu să-şi îndemne soldații să nu se năpustească niciodată spre acesta şi să nu privească spre el ca la ceva neînsemnat[84], întrucât însemnul era însufleţit de o putere în stare de orice, străină şi potrivnică lui[85] - fapt care făcea ca înfruntarea lui să trebuiască neapărat ocolită. Apoi, dînd aceste ordine, s-a grăbit să se încleşteze în luptă cu Constantin, care, în omenia sa, zăbovise amînînd cât putuse clipa fatală vrăjmaşului său.

2. încrezători în droaia lor de zeități, aceia s-au năpustit cu mulțime mare de oaste, purtînd necurmat înaintea lor cioplite, neînsufleţite şi ido-leşti chipuri de morți; doar că, încins cu platoşa credinței, Constantin punea pretutindeni stavilă puzderiei vrăjmaşilor mîntuitorul şi de-viață-făcătorul însemn, ca o înfricoşătoare strajă relelor. La început, împăratul a mai zăbovit o vreme, din pricina înțelegerii încheiate, ca nu cumva să ajungă el întîiul la înfruntarea armată;

17. însă văzînd el îndărătnicia duşmanilor, care se grăbiseră să pună mîna pe arme[86], s-a mîniat, şi, într-un singur iureş, a spulberat întreaga oaste a potrivnicilor, culegînd odată cu izbînda asupra vrăjmaşilor şi biruința, asupra demonilor.

18. După săvîrşirea tuturor acestora, a dat Constantin judecății -după legea războiului - pe însuşi de-Dumnezeu-urîtul Liciniu şi pe tovarăşii lui cei mai apropiați, aducând asupra lor pedeapsa ce o meritau. Odată cu tiranul au fost întemnițați şi au pierit primindu-şi cuvenita osîndă şi cei care-1 sfătuiseră pe acela să se măsoare în luptă cu Dumnezeu, iar cei care doar cu puțin înainte îşi puseseră nădejdea în prezicători au putut cunoaşte din faptă ce fel de Dumnezeu era Acela al lui Constantin şi au mărturisit că Acesta era adevăratul şi singurul Dumnezeu.

19.1. Iar-dacă au fost necredincioşii zvîrliți în lături, astfel încît să nu mai fie piedică bunului mers al împărăției , curățatu-s-au şi razele soarelui de prihana tiranicei atingeri[87]. Toate provinciile[88] aflate sub stăpînire romană s-au

83. Textual: «cât mai mulți şi cît mai noi» (n. tr.)
84. Sau: «să nu privească la el cu dispreț» (n. tr.)
85. (Liciniu).
86. Textual: «pe sabie» (n. tr.)
87. Textual: «de (pecetea) domniei tiranice» (n. tr.)
88. Sau: «popoarele» (n. tr.)

unit întreolaltă: cele de la răsărit au făcut cu celelalte împreună un singur tot, întregul trup al statului pătrunzîndu-se de frumusețea unei singure voințe[89], ca purcezînd de la un singur cap; fiindcă acum puterea monarhică era prezentă

pretutindeni. Strălucitoarele răs-frîngeri de lumină ale evlaviei le îndulceau acum zilele celor mai înainte vreme cufundați în întuneric şi în umbra morții. Amintirea urgiilor de altădată pierise; pretutindeni, tot omul îl proslăvea pe învingătorul din luptă, recunoscând că numai izbăvitorul acestuia putea fi mărturisit drept Dumnezeu. 2. Iar Constantin - cel întru totul neasemuit pentru credința lui în Dumnezeu - biruitorul împărat (care-şi adăugase acest stăpînesc epitet drept urmare biruinței cu care-1 dăruise Dumnezeu peste toți vrăjmaşii şi potrivnicii) a luat în stăpînire şi Răsăritul (împărăției), refăcând sub el vechea unitate a statului roman.

Astfel a şi chivernisit el - ca singur stăpînitor peste toți - propovă-duirea împărăției lui Dumnezeu, cârmaci făcîndu-se al întregii puteri şi al întregii rânduieli de viață romane[90].

3. Aşa a pierit în uitare groaza de urgia care mai înainte vreme îi chinuise pe toți. Poporul de prin toate provinciile şi oraşele o ținea într-o sărbătoare; tot omul care înainte vreme nu ştia decît să umble cu capul plecat, acum ți se uita în ochi cu zîmbetul pe față şi cu un licăr în privire. Corurile şi imnurile cântate de ei îl proslăveau pe Dumnezeu, împăratul împăraților, ca fiind Cel mai presus decît toată făptura; apoi - cu urări ce păreau a nu mai lua sfîrşit - aduceau cinstire drept-biruitorului Constantin (precum şi atît de chipeşilor lui fii, de-Dumnezeu-iubitorii cezari)[91]. Nimeni nu-şi mai amintea de relele de altădată; toată urâciunea necredinței căzuse pradă uitării; toți se bucurau de fericirea acelor zile şi aşteptau cu nerăbdare să vadă ce le pregătea dimineața de mîine.

20. 1. Aşa au fost promulgate şi la noi - în felul cum de pe acum şi avuseseră parte de ele locuitorii celeilalte jumătăți a lumii - edicte însuflețite de dragostea de oameni a împăratului, legi pătrunse de[92] frica lui Dumnezeu, care ofereau oamenilor prilej nesfîrşit de speranță în bine[93]. Locuitorilor din provincii, ele le acordau tot ce le era de trebuință şi de folos, iar bisericilor lui Dumnezeu le recunoşteau cele cuvenite; 2. dar, înainte de orice, ele chemau înapoi din surghiun pe toți aceia care, nevrând să se închine idolilor, fuseseră izgoniți şi siliți de guvernatorii provinciilor să ia calea pribegiei. Aceleaşi legiuiri îi absolveau de însărcinări pe cei care, în temeiul aceleiaşi pricini, fuseseră înscrişi

89. Sau: «a unei autorități unice» (n. tr.)

90. Sau: «Astfel, cîrmaci făcîndu-se al întregii puteri şi rînduieli de viață romane, (Constantin) devenea începătorul acelei monarhii în care cuvîntul lui Dumnezeu avea să **fie** răspîndit pretutindeni» (sau «vestit tuturor»). - Text obscur, (n. tr.)

91. Text corupt (n. tr.)

92. Textual: «respirînd» (n. tr.)

93. Textual: «ofereau tot felul de făgăduințe de bunătăți» (n. tr.)

în sfaturile cetăților, şi rînduiau tuturor celor cărora le fuseseră confiscate averile să şi le capete înapoi. 3. Totodată, tot omul care, în timpul restriştei, se va fi distins printr-o neobişnuită şi lui-Dumnezeu-închinată putere de a îndura"[4] şi care ajunsese prada grozăviilor vieții din mine, sau cel care avusese de ispăşit în singurătatea unei insule, aidoma celui silit să trudească la munci publice de rînd, (sortite sclavilor) - toți aceştia s-au văzut, în virtutea acestor legi, sloboziți

pe faţă[95] de toate necazurile de mai sus. La fel i-a despovărat de ruşine recunoştinţa împăratului şi pe bărbaţii pe care neclintirea lor în dumnezeiasca credinţă îi făcuse să-şi piardă rangul căpătat în armată, lăsîndu-le deplina alegere dacă să-şi recapete vechile funcţii şi dacă să se bucure iarăşi de onorurile cuvenite rangului lor de altădată, sau - în caz că ei ar fi prins drag între timp de o viaţă mai tihnită - dacă să rămînă slobozi de orice sarcină obştească.

Cu acelaşi prilej au scăpat şi cei care în chip ruşinos şi spre necinstirea lor fuseseră osîndiţi să trudească la munci bune ^numai pentru femei.

21. Aşa rinduia slova împăratului privind persoanele care avuseseră de îndurat asemenea nedreptăţi. Cît priveşte averile lor, legea cuprindea prevederi amănunţite: bunurile aparţinînd sfinţilor mucenici ai lui Dumnezeu, care-şi dăduseră viaţa întru mărturisirea credinţei, urmau să revină rudelor lor de sînge; în lipsa acestora, urmau să moştenească Bisericile. Totodată, acest edict al dărniciei mai prevedea şi ca bunurile mai dinainte înstrăinate de fisc prin vînzare sau chiar în chip de dar - aidoma celor reţinute chiar de el[96] - să fie restituite vechilor lor stăpîni.

Cît de admirabile rînduieli cuprindea pentru Biserica lui Dumnezeu amnistia aceasta publicată (în provincii)!

22. Pînă şi paginilor din afara Bisericii (precum întregii populaţii din provincii) le-a fost dărnicia împăratului prilej a se bucura din partea lui de atîtea alte daruri, cît să nici nu le poţi număra! Or, aşa stînd faptele - şi văzînd acum toate acestea cu propriii ei ochi, putea şi lumea de prin părţile noastre (care altădată - în temeiul lucrurilor auzite de ea că s-ar petrece în cealaltă jumătate a statului roman - nu pregeta să-i fericească pe cei de dincolo pentru norocul lor, şi care se rugase să vină odată şi rîndul izbăvirii ei din necaz) să se socoată în sfîrşit vrednică de fericit, mărturisind că (apariţia) unui asemenea împărat trebuia înţeleasă ca un

94. Textual: «care se distinseseră prin puternica lor - lui Dumnezeu închinată - veghe asupra sufletului» (n. tr.)

95. Sau: «in bloc» (n. tr.)

96. Adică de fisc (n. tr.)
Textual: «neamurilor străine de Biserică» (n. tr.)

eveniment tulburător, cum de cînd lumea şi pămîntul nu se mai pomenise sub soare![97]

Iată ce gîndeau oamenii despre Constantin.

23. 1. Aşadar, după ce, prin puterea mîntuitorului Dumnezeu, i-au fost supuse toate; după ce, înaintea întregii lumi, a recunoscut el cui ftnume îi datora asemenea împlinire[98]; după ce L-a mărturisit pe Acela -Jar nu pe sine - ca fiind adevăratul pricinuitor al izbînzilor sale, toate acestea le-a adeverit împăratul în nişte hotărîri alcătuite în slovă latinească şi grecească, trimise şi publicate de el în fiecare provincie. 2. Valoarea acestor texte nu poate fi înţeleasă decît numai luînd aminte la conţinutul[99] lor. Au fost două scrieri: una adresată Bisericilor lui Dumnezeu; cealaltă era adresată lumii de la oraş[100] care nu făcea parte din Biserică. Pe aceasta din urmă îmi pare nimerit să o inserez istorisirii mele, ca,

datorită ei, scrierea să se poată păstra şi să poată fi cunoscută şi de urmaşii noştri, ea mărturisind totodată şi despre adevărul spuselor mele. Textul este copiat după originalul actului împărătesc aflat în păstrare la noi, a cărui autenticitate o întăreşte semnătura autografă a împăratului-însuşi[101], cu greutatea unei adevărate peceţi.

24. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către locuitorii Palestinei.

Tuturor cărora cu dreaptă aşezare şi cu chibzuinţă plăcutu-le-a a cugeta despre Cel-de-sus, le-a fost întotdeauna limpede şi neîndoielnic la ce depărtare de strînsa urmare a preaslăvitei învăţături creştineşti se aflau acei oameni, care au luptat împotriva ei şi care cu înverşunare au stăruit a-i arăta dispreţul lor. 2. Astăzi însă - şi îndeosebi drept urmare unor fapte învederate şi unor săvîrşiri încărcate de strălucire - s-a arătat cât de lipsită de rost era îndoiala de atunci şi câtă tărie se află în puterea Dumnezeului Celui mare, astfel că celor care cu credincioşie îi cinstesc minunata lege şi care nu se încumetă să-i calce acesteia nici o poruncă, ea să le poată răspunde cu prisosinţă de daruri, înzestrîndu-i cu tărie aleasă şi cu nădejde în tot ce săvîrşesc - în timp ce propăşirea celor nelegiuiţi rămîne şi ea pe potriva aşezării sufleteşti a acestora. 3. Cine, dar, se va putea împărtăşi din vreun bine, dacă nu va vrea să-L mărturisească pe Dumnezeu, Care este cauza a tot binele, şi dacă nu va vrea să-I aducă cuvenita cinstire? - Iar faptele întăresc spusa celui ce grăieşte aici.

25. ««Cine pofteşte să depene-n minte vremile care s-au scurs pînă uzi din

97. Textual: «recunoscând că un asemenea împărat era un lucru extraordinar şi cum din veac (sau: nicăieri în lume) nu se pomenise ca, sub (mîngîierea) razelor soarelui, să fi luminat vreodată neamul omenesc!» (n. tr.)
98. Textual: «asemenea bunătăţi» (n. tr.)
99. Textual: «prevederile» (n. tr.)
100. Sau: «paginilor de la oraş» (n. tr.)
101. Textual: «a însăşi mîinii sale drepte» (n. tr.)

timpurile cele mai vechi precum şi faptele petrecute-n răstimp, vedea-va cum toţi aceia care s-au îngrijit din timp să-şi aşeze faptele pe temelia dreptăţii şi a binelui, au şi propăşit întru bine[102], roadă dulce adu-cînd ca din viţă"[1,1] de bun soi; pe cînd cei care au îndrăznit întru nedreptăţi, învîrtoşîndu-se în sminteala lor împotriva Celui-de-sus (sau, în petrecerea lor cu oamenii, nemaiştiind de nimic sfînt), încumetîndu-se **a** surghiuni, a batjocori, a ucide, şi cîte altele de acest soi, şi care nici nu s-au căit, nici cale n-au aflat să-şi îndrepte mintea spre vreunul din scopurile cele frumoase - toţi aceştia şi-au căpătat plata pe măsura faptelor săvîr-şite. Lucru care desigur că nu se va fi petrecut nici pe nedrept, nici fără temei.

26. 1. «Cîţi însă unei fapte îi pun început cu cuget drept, neabătut strunindu-şi mintea întru frica Celui-de-sus şi rămînînd neclintiţi în credinţa lor întru Dînsul, sau cei în ochii cărora spaimele şi ameninţările vieţii nu capătă mai mare preţ decît speranţa lor în viitor, toţi aceştia - chiar dacă vremelnic le este dat să îndure cine ştie ce necazuri - nu anevoie le suferă amarul, încredinţaţi că

102. 'IYxI.UHI: -<*au* **şi ajuns la un sfîrşit bun» (n. tr.)** 1011.
Textuul: ••rădăcină" (n. tr.)
104. Textul (Iii numai *xarcfn.oXr\if\nai,* **care însă are ambele sensuri (n. tr.)**

aşa vor şi avea parte de o prețuire mai mare. Iar renumele lor cu atît străluceşte, cu cît mai greu sînt încercați în suferință. 2. în schimb, cîți n-au vrut să ia seama la dreptate sau n-au luat aminte la Cel-de-sus, cîți pe cei ce se nevoiau într-ale Sale nu s-au sfiit să-i supună batjocurii şi caznelor celor mai groaznice (şi care nu înțelegeau să se socoată singuri nefericiți că ajunseră să împartă pedeapsa în virtutea unor asemenea temeiuri, astfel încît să-i pizmuiască şi să-i fericească tocmai pe aceia care, în ciuda unor asemenea încercări, izbuteau să-şi păstreze neştirbită credința în Cel-de-sus) - din soiul lor oaste după oaste a pierit, multe oşti au dat bir cu fugiții şi toate bătăliile lor s-au prefăcut în tot atîtea cumplite înfrîngeri.

27. 1. «Aşa arată inşii care zămislesc necruțătoarele războaie; aşa pustiitorii, care nimicesc fără milă; de aici lipsurile care se fac simțite în mijloacele trebuitoare traiului, cît şi mulțimea relelor ce se trag din ele; de asta şi pricinuitorii unor asemenea nemernicii s-au împărtăşit şi ei din chinurile unei morți înfiorătoare, sau chiar dacă şi-au mai dus zilele, au avut parte de o viață atît de chinuitoare cît să o şi poată socoti mai rea decît moartea, răsplată căpătînd, pentru nedreptățile lor, pedepse pe măsura acestora. Fiecare şi-a avut partea de ruină potrivit cu puterea îndemnului care-1 împinsese - în sminteala lui - 2. să creadă că ar putea înfrunta şi că ar putea răzbi![104] legea lui Dumnezeu. Lucru care i-a făcut greu de îndurat nu numai viața ci şi spaima de pedepsele la care urma să se aştepte odată ajuns în țarină.

28. 1. «Fiind aşadar atît de mare şi atît de becisnică nemernicia în ale cărei chingi se prinsese omenirea, iar treburile statului aflîndu-se -aidoma unei făpturi atinse de ciumă - în primejdie de moarte şi simțită făcînd nevoia de multă şi mîntuitoare grijă, ce cale de uşurare a gîndit Dumnezeu, ce prilej de ieşire din impas? (Iar calea trebuie înțeleasă ca fiind de-a dreptul dumnezeiască, fiindcă numai ce este dumnezeiesc ființează cu adevărat şi este înzestrat cu putere dăinuitoare peste timp. Precum a mărturisi şi a preamări facerea-de-bine a Celui atotputernic nu trebuie înțeles drept laudă goală). 2. Pe mine m-a dorit[105] El spre îndeplinirea voii Sale; pe mine m-a cercetat şi m-a aflat potrivit ei, aşa fel încît începînd de la marea din dreptul britanilor şi de pe meleagurile unde, ca sub imperiul necesității, îi este soarelui dat să apună, să scot afară şi să spulber - cu sprijinul unei puteri mai mari decât mine - primejdia[106] care pe toate le ținea în puterea ei; aşa fel ca, învățătură luînd prin fapta mea mijlocitoare, neamul omenesc să se întoarcă la slujirea preasfintei Legi; şi iar, în aşa fel încât, din îndrumarea Celui atotputernic, preafericita credință să se răspîndească în lume,.

29.1. «N-aş vrea să par în nici o clipă nerecunoscător Lui . Cînd m-am încredințat că în asta stă menirea mea cea nobilă şi că se cere să o iau drept un dar plin de har, am înaintat pînă-n ținuturile de la răsărit, care, încă şi mai greu năpăstuite, cereau şi din partea noastră o sporită purtare de grijă (chiar dacă eram pe deplin încredințat că datoram totul -sufletul meu întreg şi fiecare suflare a mea, ba pînă şi cel mai neînsemnat dintre gînduri - Dumnezeului Celui Prea înalt).

2. «Ştiu cît se poate de bine că cine se ține îndeaproape şi după dreptate[107] de cereasca nădejde, cine şi-a pus-o cu precădere şi neabătut în dumnezeieştile locuri, cinstire agonisindu-şi cu atît mai mare cu cît se va fi depărtat de neajunsurile şi de frămîntările lucrurilor pămînteşti, aceluia nici bunăvoința oamenilor nu-i este de trebuință. 3. Socot totuşi că este bine ca încercările şi suferințele nemeritate şi nesocotite, care vremelnic s-au abătut peste unii ca aceştia fără rost, noi să le izgonim cât mai departe, ca să nu se întîmple lucrul acela îngrozitor care ar însemna ca trezvia şi statornicia lor (cu prisosință dovedită din voia tiranilor bucuroşi să asuprească oamenii pentru cinstirea adusă de ei lui Dumnezeu), acum, sub ocrotirea unui slujitor al lui Dumnezeu, să nu le poată acestora înălța numele pe o treaptă de lumină şi de fericire mai înaltă».

105. Textual: «căutat» (n. tr.)
106. Textual: «spaimele» (n. tr.)
107. Sau: «corect», «cum se cuvine» (n. tr.)

30. «De aceea, toți cîți - fiecare **la** vremea sa - îşi vor fi lăsat patria luînd calea surghiunului ca să nu-şi calce credința în Dumnezeu (o cre**dinţă** căreia ei i s-au dăruit din toată puterea sufletului), avînd de suferit **de pe** urma unei osînde crude, precum şi tot cel care a fost înscris în registrele curiale în pofida faptului că mai înainte vreme nu fusese trecut **în ele**[108] - toți să se întoarcă pe meleagurile lor părinteşti şi la îndeletnicirile lor obişnuite, mulțumire aducînd lui Dumnezeu, salvatorul tuturor.

31.1. «De asemenea, privitor la cîți sînt ținuți împotriva voii lor prin insule, poruncă dăm să se poată bucura de această purtare de grijă, înconjurați pînă astăzi din toate părțile de împotrivirea munților şi de apele mării, să fie eliberați de mohorîta şi neomenoasa apăsare a singu**rătăţii şi** să fie redați celor dragi lor, spre împlinirea arzătoarei dorințe a acestora. **2.** Cei care, vreme îndelungată, au dus o viață înțesată de lipsuri **şi de** ponoasele murdăriei[109], să se bucure de întoarcerea lor acasă ca de **un dar** sosit **pe** neaşteptate, luîndu-şi pe viitor orice grijă şi ducîndu-şi **viaţa alături de** noi fără teamă. Fiindcă chiar şi singur faptul de a ajunge **cuiva la auz** - necum de a socoti demnă de crezare - teama de viață (de **viaţa** petrecută alături de noi, care ne mîndrim şi sîntem încredințați a fi slujitori **ai** lui Dumnezeu) trebuie socotit drept un lucru dintre cele mai îngrozitoare, **de** vreme ce sîntem născuți spre a îndrepta chiar greşelile săvârşite **de** alții.

32. 1. «**Cei** osîndiți să trudească la chinuitoarele munci din mine sau **la** îndeplinirea muncilor obşteşti, să schimbe îndelungata lor trudă cu dulceața odihnei, ducînd de azi înainte o viață lipsită de griji şi liberări **înecînd sdrba** cea peste măsură a suferințelor lor în desfătarea tihnei.

32. 2. «**Cine** va fi fost văduvit de obştească libertate a cuvîntului şi va **fi fost** urgisit **în** drepturile lui cetățeneşti, cu cuvenita bucurie să-şi reca**pete starea de** mai înainte şi să revină în patria lui ca întors dintr-o călă**torie - după o** despărțire - vremelnică.

108. Deci cu sila (n. tr.)
109. Textual: «o viață prăpădită amestecată cu niscai murdărie scîrboasă» (n. tr.)
110. Sau: «neprietenesc», «duşmănos» (n. tr.)

33. «**De** asemenea, câți se vor fi aflat mai înainte în oaste pe vreo **treaptă din cele** de sus (din care vor fi căzut în temeiul vreunui pretext nesuferit[110] **şi** nedrept, numai fiindcă înțeleseseră că a-L mărturisi pe Cel a**-tot**-puternic era de preferat onorurilor de care se bucurau), să hotărască dacă mai țin la viața militară (în care caz să rămînă mai departe **în rang)** sau dacă aleg ca odată cu despărțirea [de oaste] să se bucure de cinste, cum şi de tihna unei vieți libere. Căci potrivit şi cu cale este ca băr**batul** care, față cu primejdia sosită de năpraznă, va fi dat dovadă de asemenea calități sufleteşti şi de o asemenea tărie, să se poată bucura şi de tihnă (dacă pofteşte) sau de cinstire - după placul său.

34. 1. «De asemenea, cei care - lipsiți în chip silnic de cinstea cuvenită obîrşiei lor alese - au fost osîndiți prin judecată să fie trimişi în torcătorii de lînă sau prin țesătorii de in - unde vor fi supuşi unor munci necruțătoare şi nesuferite - ori să devină robi ai vistieriei statului[111] fără ca aleasa lor obîrşie să le mai fie de vreun folos, să se bucure iar de drepturile potrivite rangului lor de odinioară ca şi de dulceața libertății, în temeiul obişnuitelor privilegii, ducîndu-şi viața mai departe întru bucurie deplină.

2. «Iar cel ce va fi schimbat starea sa de libertate cu robia, drept urmare a unui abuz necugetat şi lipsit de omenie şi suferind prin aceasta rigorile unor îndeletniciri nepotrivite lui şi ajungînd aproape pe neaşteptate, din liber, sclav, să-şi recapete - după porunca noastră - starea lui liberă de mai înainte şi să fie redat celor ce i-au dat viață, ca mai apoi să se reapuce de ostenelile potrivite oamenilor liberi, izgonind din minte îndeletnicirile nepotrivite lui, în care a fost nevoit să trudească.

35. 1. «Ca atare se cade să nu uităm nici de bunurile [112] de care fiecare [din aceştia] a fost vitregit sub felurite pretexte. Deci: cine se va fi încleştat cu tărie în lupta cea aleasă şi dumnezeiască a muceniciei, păs-trîndu-şi cugetul neînfricat şi neclintit, şi de aceea a fost jefuit de averea sa; cine sa va fi hotărît să-şi mărturisească credința , temelie punînd prin fapta sa nădejdii în viața" veşnică; cine va fi fost silit să pribegească fiindcă nu voise să se arate consimțitor cu prigonitorii săi, fiind la rîndu-i jefuit de avere; sau cine - chiar dintre cei neosîndiți la moarte - va fi trecut prin urgia de a se fi văzut despuiat de lucrurile sale, moştenirea tuturor acestora poruncim să se treacă asupra celor de un neam cu el. 2. Legile înşirînd lămurit dreptul rubedeniilor celor mai apropiate, lesne este de hotărît cui anume i se cuvine să moştenească şi cine ar urma să-i succeadă pe drept, fiindu-i doară aceia rudele cele mai apropiate, cărora - chiar şi în cazul unui sfîrşit firesc - oricum, aveau să le revină acele bunuri.

36. «Dacă însă nu se va afla în viață niciuna dintre rubedeniile lui apropiate, aşa fel încît să se poată hotărî, pe rînd, dreptul de moştenire al celor pomeniți mai înainte (înțelegem că atît în cazul mucenicilor, cît şi acela al mărturisitorilor sau al fugarilor ce se vor fi strămutat pentru vreo asemenea pricină), rîndui-se-va atunci moştenitoare Biserica de prin meleagurile fiecăruia;

111. Adică fiscului (n. tr.)
112. Sau: «averile» (n. tr.)

lucru care cu siguranţă că n-ar avea cu ce să-i nemulţumească nici pe cei plecaţi (din această lume), de vreme ce ei ar

urma să aibă moştenitoare tocmai Biserica pentru care vor fi îndurat atî-ta suferinţă.

«Adaoge-se şi aceasta, anume că dacă vreunul din cei mai înainte pomeniţi va fi apucat să dăruiască ceva din bunurile sale cuiva după placul său, ele îi vor rămîne aceluia în bună şi deplină stăpînire.

37. 1. «Totuşi, vrînd noi ca porunca noastră să nu zămislească vreo încurcătură, şi ca tuturor să le fie lesne de recunoscut ce anume este cu dreptate, să se ştie că tot cel ce a intrat în stăpînirea vreunei ţarine, vreunei case, vreunei grădini sau vreunui alt lucru de al celor pomeniţi mai sus, bine şi spre folosul său va fi de va mărturisi singur acest lucru, dînd bunul înapoi cît mai degrabă. 2. Pentru că dacă cineva se va dovedi că a tras foloase multe de pe urma unui bun intrat în stăpînirea lui pe nedrept, deşi socotim că cedarea lor[113] n-ar mai fi un lucru tocmai drept, cuvine-se totuşi ca ei să recunoască cel puţin ce anume şi de unde au agonisit, spre a merita iertarea noastră pentru păcat, aşa fel ca, printr-o asemenea recunoaştere, ei să se vindece de lăcomia lor de mai înainte şi pentru ca Dumnezeul Cel Prea înalt să o poată tălmăci drept un semn de remuşcare, arătîndu-Se iertător faţă de păcatul săvîrşit.

38. «Spune-vor, poate, întru apărarea lor cei ce se vor fi făcut stăpîni pe astfel de bunuri (dacă cumva despre unii ca ei se cuvine - şi mai poate fi - folosită o asemenea vorbă[114]) că pe atunci ar fi fost de-a dreptul cu neputinţă să nu primeşti ceva, cînd priveliştea întregului şir de primejdii ce te aşteptau putea fi întîlnită la tot pasul : izgonirea fără milă, moartea fără cruţare, neînduratul surghiun şi neîncetata jefuire [a celor] fără vină, prigoana cea fără saţiu, scoaterea la mezat a lucrurilor[115].

«Deci de va vrea cineva să invoce asemenea pretexte pentru a nu se lepăda de nesăţioasele sale pofte, prilej va avea a cunoaşte[116] că acest lucru nu va rămîne nepedepsit, îndeosebi avînd în vedere faptul că aşa înţelegem noi să ne facem datoria faţă de Prea-înaltul Dumnezeu. încît a păstra mai departe tot ceea ce necruţătoarea silă îl va fi constrîns cîndva să agonisească, devine astăzi prilej de primejdie, cum de altfel şi de trebuinţă este a face cu osîrdie[117] să piară pofta[118] cea fără saţiu, atît cu cugetul cît şi pe calea pildelor.

39. «Nici vistieriei[119] nu i se va îngădui să mai deţină ca fiind al său ceva dintr-ale celor pomeniţi, ci - după ce fără dreptate îl va fi avut în stă-

113. «Cedarea» sau «restituirea» profiturilor (n. tr.)

114. Referire la expresia «a se face stăpîni» (n. tr.)

115. Ideea inclusă în paragraf pare a fi că iminenţa şi însuşi faptul prigoanei puteau oferi o justificare actelor de înstrăinare a averilor (n. tr.)

116. Textual: «a simţi» (n. tr.)

117. Textual: «pe orice cale» (n. tr.)

118. Textual: «poftele» (n. tr.)

119. Fiscului. -Он **fiind al său»: (kpau.x;, «definitiv» (n. t.r.)**

pînirea sa pentru o vreme - după dreptate îl va înapoia Sfintelor Biserici, aşa, ca

şi cum nici prin gînd nu i-ar trece să le înfrunte[120]. în schimb, tot ce se va dovedi ca pe drept cuvenit Bisericilor - case ori ţarini ori grădini ori altele de acest fel - poruncă dăm să le fie restituite acestora în deplinătatea lor şi fără nici o restrîngere legată de dreptul lor de proprietate.

40. «De altminteri, pînă şi locurile acelea pe care trupurile mucenicilor le-au făcut vrednice de cinstire, prefăcîndu-le în amintitoare sălaşuri[121] ale răposării lor celei pline de slavă, ne întrebăm cine oare ar fi în stare să ,le tăgăduiască -sau chiar cine ar fi în stare să pregete a dispune privitor la ele - ca privitor la unele ce li se cuvin Bisericilor? Căci nu există dar mai mare, nici osteneală mai bineplăcută şi mai plină de foloase, decît (cu dumnezeiasca voie) zelul faţă de ele şi - iar - decît înapoierea în bune şi depline drepturi Sfintelor Biserici a tuturor lucrurilor de care anumiţi inşi nedrepţi şi josnici le-au jefuit sub dezgustătoare pretexte.

41. «Cum însă deplina purtare de grijă ne cere să nu trecem cumva sub tăcere nici pe cei care vor fi cumpărat în bună regulă lucruri aparţi-nînd vistieriei, nici pe aceia ce vor fi avînd în stăpînirea lor vreun bun primit tot dintr-acolo. ca dar (şi care în van şi-au îndreptat nesăţioasele pofte asupra unor asemenea lucruri), să se ştie că chiar dacă - prin mijlocirea bunurilor pe care îndrăzniseră să le cumpere - asemenea oameni se vor fi încumetat să abată înspre altă parte[122] purtarea noastră de grijă faţă de aceia, totuşi ei nu vor avea de suferit de pe urma lor decît doar atît cît se poate- şi cît se cuvine.

Destul, deocamdată, despre aceste lucruri.

42. «Or, avînd în vedere că prin dovezi cît se poate de lucrătoare şi limpezi s-a putut vedea cum - întru puterea, întru îndemnurile[123] şi întru sprijinul pe care Dumnezeul Cel atotputernic a binevoit necontenit să mi le trimită - apăsarea[124] care strivea cândva întreaga stare a omului a fost de acuma ridicată de pretutindeni sub soare, puteţi vedea - dacă fiecare în parte şi toţi întreolaltă vă veţi da silinţa spre aşa ceva - de cât prisos de putere şi har a fost nevoie pentru ca - dacă se poate spune - pînă şi sămînţa celor ticăloşi şi netrebnici să fie spulberată şi nimicită, bucuria să le fie redată celor buni şi răspîndită cu îmbelşugare peste toate meleagu-rile pămîntului. Tuturor li s-a dat putinţa să slujească dumnezeieştii legi

120. Lacună, (n. tr.)
121. Textual: «monumente» (n. tr.)
122. Sau: «să pună la încercare» (n. tr.)
123. Sau: «poveţele» (n. tr.)
124. Cu înţelesul de «jug». - «Care strivea»: textual, «care ţinea în ghearele ei». - «întreaga stare» sau «condiţie» (ndvia ТСУ AvOptoneia) (n. tr.)

după cuviinţă, cu toată cinstirea, îngăduindu-le celor care se vor fi dedi**cat ei să** i **se** închine potrivit datinei. Ieşit-au aceştia la lumină ca din străfundurile beznelor; încît, ajungînd ei să capete limpedea cunoaştere a lucrurilor, vor avea a-i sluji în viitor în chip cuvenit şi a-i arăta unanima cinstire.

Se va trimite[128] pe meleagurile răsăritene ale împărăţiei noastre».

43. Iată dar ce ordona întâiul edict[128] trimis nouă de împărat. Cele prevăzute de lege au prins îndată viață în faptă: tot ce se făcea acum era **la** antipodul bătăii de joc şi a mîrşăviei de mai adineauri a tiranilor. Iar cei prevăzuți în această lege s-au bucurat cu toții de mărinimia împăratului.

44. Si **a** trecut împăratul de la lucrurile acestea la faptă. Dintîi a numit **peste** neamurile din provincii guvernatori, dintre care cei mai mulți îmbrățişaseră[127] credința mîntuitoare; iar pe inşii rămaşi credincioşi păgînismului **i-a** oprit să mai aducă jertfe. Legea-i privea în aceeaşi **măsură şi** pe demnitarii aflați în funcții mai înalte decît cea de guvernator, **după cum îi** privea **şi** pe aceia care deținuseră în trecut funcția de prefect; **în caz că erau** creştini, li se dădea îngăduința să se mîndrească cu acest **nume; dar** dacă nu erau de această credință, nu le mai era îngăduit să **jertfească idolilor.**

45.1. Curînd după aceea - şi cam în acelaşi timp - au fost promulgate **două legi, dintre** care una punea capăt scârboaselor practici idoleşti **cîndva** răspîndite şi la oraş şi pe la țară[128]; nu-i mai era îngăduit nimănui **să cuteze a** înălța (vreunui zeu) statuie, nici a se îndeletnici cu prezicerile **şi cu** celelalte fleacuri de acest soi, nici - şi înainte de toate - să jertfească; **cealaltă lege** ordona ca zidurile caselor de rugăciune să fie făcute mai **înalte iar** bisericile lui Dumnezeu mai încăpătoare, atît în lungime cît şi în **lăţime, ca şi** cum nebunia credinței într-o droaie de zei ar fi şi pierit **undeva, în** depărtări, iar mai toți oamenii s-ar fi arătat dornici să dobîn-**dească în** curînd bunăvoința lui Dumnezeu. 2. Aşa l-a îndemnat pe împă**rat dăruirea** lui față de Dumnezeu să cugete şi să scrie conducătorilor **locali de** pretutindeni. Legea mai adăuga şi că se cuvenea ca ei să nu fie cu **mîna strînsă,** ci să plătească lucrările din chiar vistieria împărătească.

A **mai** scris Constantin şi următoarea scrisoare, trimisă persoanelor **aflate în** fruntea Bisericilor de pretutindeni - cu care prilej a bine**voit să**-mi trimită una şi mie - care a fost şi cea dintîi scrisoare trimisă de el feței noastre.

46. 1. «Constantin, Biruitorul, Măritul şi Augustul, către Eusebiu.

125. Sau: «expune», «publica», «afişa» (n. tr.)
126. Textul spune simplu: «scriere» (n. tr.)
127. Textual: «se dedicaseră» (n. tr.)
128. Precizare interesantă, din care se poate presupune că la data redactării textului
lul Kusebiu, publicul nu mai avea vie în minte prezenţa păgînismului în structura

Cunoscînd faptul că pînă astăzi nelegiuitul bun plac al tiranilor n-a contenit a-i prigoni pe slujitorii mîntuitorului Dumnezeu, înțeles-am şi m-am încredințat cu tărie, prea iubite frate, că toate lucrările de zidărie ale bisericilor s-au năruit, fie din cauză că nu au mai fost întreținute, fie că, de frica silniciei, care plutea deasupra tuturor, ele au fost durate la proporții mai modeste decît li s-ar fi cuvenit. 2. Astăzi, însă - odată cu reîntoarcerea libertății, odată cu izgonirea - prin pronia Dumnezeului Celui Prea înalt şi prin purtarea noastră de grijă - a acelui balaur de la cîrma puterii - îmi pare mie că s-ar cuveni ca toată lumea să poată limpede cunoaşte puterea lui Dumnezeu, iar oamenii care - de frică sau din

necredință vor fi alunecat cîndva în păcat, să-L recunoască pe Cel ce cu adevărat este, şi să-şi întemeieze iarăşi viața pe adevăr şi pe dreptate[129].

3. «De aceea, bisericilor aflate sub îndrumarea ta (precum şi a celorlalți îndrumători ai Bisericii de pretutindeni: episcopi, prezbiteri şi diaconi - cunoscuți ție), aminteşte-le să se silească la lucrările ce se cer făcute prin sanctuare, şi anume: sau să refacă zidurile existente, sau să le înalțe, sau - acolo unde aşa s-ar cuveni - să purceadă la altele noi. Cele trebuitoare le vei căpăta[130] tu însuți (iar ceilalți, prin mijlocirea ta) de la guvernatori şi de la ceilalți cîrmuitori de provincie, care au şi primit poruncă să răspundă cu toată sîrguința la tot ce sfinția ta le vei cere. Dumnezeu să te ocrotească, frate iubit».

4. Asemenea scrisoare a fost trimisă 'de Constantin, înainte-stătăto-rilor Bisericilor din toate provinciile, iar guvernatorii de provincie au primit poruncă să dea ascultare şi să treacă la faptă. Astfel că, foarte curînd, prevederile legii au şi fost înfăptuite.

47.1. Dar împăratul avea să-şi dovedească cu încă şi mai multă tărie credincioşia față de Dumnezeu[131], publicînd în toate provinciile un cuvînt de învățătură prin care se ridica împotriva idoleştii rătăciri a celor ce domniseră pînă atunci, şi îşi îndemna cu mult har supuşii să mărturisească pe Dumnezeul Cel Prea înalt[132] iar pe Hristos să-L numească fățiş Mîntuitorul său. 2. Drept care potrivit îmi pare mie a cuprinde în cartea de față şi acest cuvînt (scris chiar de mîna lui, dar pe care eu îl voi reda tălmăcit din latineşte), ca să-1 putem cu toții asculta pe împărat grăind parcă cu glas şi tărie,spre luarea tuturor aminte:

48. 1. «Constantin, Biruitorul, Măritul şi Augustul, către locuitorii provinciilor răsăritene.

129. Sau: «este **cu** adevărat fiitor» (n. tr.)
130. Textual: «cere» (n. tr.)
131. Sau: «frica de Dumnezeu» (n. tr.)
132. Sau: «mai presus de toate» (n. tr.)

Tot ce se află în puterea atotstăpînitoarelor legi ale firii, ne oferă nouă tuturor destul prilej de intuire a purtării de grijă şi a înțelepciunii doveditoare de bună chivernisire a lui Dumnezeu. Cei ce se lasă minați de puterea lor de judecată pe dreapta cale a cunoaşterii nu au nici un temei de îndoială în atingerea acestui țel, fiindcă gîndul cel sănătos şi chiar singură privirea - ațintită cum trebuie - îi vor aduce la cunoaşterea lui Dumnezeu ca purtați de unul şi acelaşi îndemn al adevăratei virtuți.

Aşa că tot omul sănătos la minte să nu se tulbure văzînd frămînta-rea unei lumi minate de principii contrarii. 2. Ascuns şi nefolosit tot s-ar dovedi darul virtuții dacă duhul răutății nu i-ar opune (ispita unei) vieți întortocheate şi pline de sminteală. De aceea îi şi este virtuții pusă înainte o cunună, în timp ce Dumnezeul cel Prea înalt[133] hotărăşte întru judecată. Şi tot de aceea mă voi şi strădui să vă mărturisesc vouă, tuturor, nădejdile mele, dt mai lămurit cu putință.

49. 1. «Luînd eu aminte la purtările lor sălbatice, pe împărații cei dinaintea mea i-am ținut drept nişte oameni foarte aspri. Singurul care s-a priceput să lucreze în duh de blîndețe a fost tatăl meu, care, cu o minunată evlavie, în toate lucrările sale îl chema în ajutor pe Mîntuitorul Dumnezeu. 2. Bolnavi (la suflet), ceilalți preferau să dea frîu liber răutății, iar nu blîndeții din ei; pe aceea şi-o hrăneau cu îmbelşugare; şi în felul acesta fiecare la vremea sa a ajuns să întoarcă spatele învățăturii adevărului. Iar grozăvia răutății lor a mers pînă într-acolo îndt, într-o vreme dnd atît lucrarea lui Dumnezeu dt şi îndeletnicirile oamenilor se săvîr-şeau, toate, în plină pace, ei au izbutit să stîrnească din nou războiul dintre frate şi frate.

50. «Se spune că Apollo s-ar fi făcut cunoscut pe atunci în negurosul străfund al unei peşteri (iar nu pogorîndu-se din cer), zicînd că drepții pămîntului îl stînjeneau să grăiască adevărul şi că acest lucru făcea ca prevestirile date pe tripodiu să fie înşelătoare. Lucru arătat pînă şi de preoteasa zeului, atunci dnd, cu cosițele despletite, pradă nebuniei, a prins să se tînguie asupra răutății ascunse în oameni. De altminteri, vedea-vom la ce rezultat aveau să ducă aceste lucruri.

51. «Pe Tine, Dumnezeule Prea înalt, Te chem spre mărturie : eram încă doar un copil dnd am auzit cum - şi cu cîtă stăruință! - întîi-stătăto-rul dintre împărații de atunci ai romanilor, nefericitul (pe drept cuvînt nefericitul!) cu sufletul bîntuit de cețurile nebuniei, îşi iscodea soldații puşi să-1 păzească, doar o afla cine ar putea fi aceşti «drepți ai pămîntului», şi cum unul dintre preoții jertfitori din preajma lui i-a răspuns: «Fără îndoială, creştinii!» la care împăratul, sorbindu-i vorbele de parcă i-ar fi picurat miere, şi punînd mîna pe sabia ținută

133. Do regula, pentru exprimarea transcendenței divine, Eusebiu foloseşte sintagmu ■•Dumnezeu Cel deasupra tuturora». Aici însă apare pentru prima dată termenul fit|iKrto<;, «prea-înalt», reluat în puține rînduri (n. tr.)

pentru pedepsirea ticăloşilor, a abătut-o asupra cuvioşilor celor neîntinați, pe dată dînd poruncile acelea aducătoare de moarte (parcă scrise cu vîrful spadei muiate în sînge), iar judecătorilor ordonîndu-le să se iscusească cît mai tare la minte spre a născoci pedepse noi.

52. «Era de văzut, în acei ani, era cu adevărat de văzut de cîtă tărie au dat dovadă sfințitele fețe întru credința lor în Dumnezeu, ținînd piept în iureşul nestăvilit al fărădelegii unor umilințe cu totul neobişnuite[134]; era de văzut cum oameni cumpătați cărora nici măcar duşmanii nu fuseseră în stare să le facă vreun rău, au putut ajunge ținta[135] pornirilor nestăpî-nite ale unor concetățeni iuți la mînie. Ce foc, ce torturi, cîte soiuri de unelte schingiuitoare nu l-au aşteptat atunci pe omul de orice vîrstă, fără nici o deosebire! Au fost vremuri cînd cu siguranță că nici țarina nu-şi mai putea stăpîni plînsul; de jur-împrejur, mînjită de sînge, întreaga rîn-duială a lumii gemea de durere; pînă şi lumina zilei ajunsese să se ascundă de multa mîhnire a unei asemenea privelişti!

53. «Dar ce să mai spun... Fiindcă pînă şi barbarii care i-au adăpostit în acea vreme pe fugarii noştri, îngăduindu-i într-o atît de blîndă captivitate, se pot

134. Textual: «unor umilințe nu oarecari şi de fiecare zi» - (n. tr.)

135. Textual: «bătaia-de-joc a» (n. tr.)

136. Textual: «amintind la nesfîrşit bocetele acelora şi doliul (ce cuprinsese) pe tontă lumea de pe pămînt» (n. tr.)

azi făli că le-au asigurat acestora nu numai scăparea din ghearele morţii, ci şi (libera slujire) a credinţei. Pentru romani, izgonirea creştinilor de atunci, de pe cuprinsul lumii romane, şi fuga lor la barbari rămîne şi astăzi o pată de neşters.

54. «Şi totuşi de ce să mă mai tînguiesc eu amintindu-mi la nesfîrşit de suferinţele acelora şi de îndurerarea ce cuprinsese toată suflarea pămîntului[136]? Dusu-s-au, pînă la urmă - după o moarte înfricoşătoare -şi începătorii ticăloşiei; prăvălitu-s-au în hăurile Acheronului, întru nesfîrşită osîndă; prinşi în încleştarea războaielor civile, ei n-au mai lăsat în urmă nici amintirea numelui lor, nici urmaşi - lucru pe care nu l-ar fi pățit, de n-ar fi fost la mijloc acea smintită profeție a oracolului pithic, cu amăgitoarea ei putere (de încredințare)!

55. 1. «Ție, Dumnezeule Prea înalt, mă rog eu astăzi: fiibun şi îngăduitor cu făpturile Tale din ţinuturile Răsăritului; locuitorilor din provincii (care vreme atît de îndelungată au suferit de pe urma împilărilor) dă-le - prin mine, slujitorul Tău - tuturor tămăduire! Nu fără temei îți cer eu aceasta - o, Stăpîne a toate, Dumnezeule sfînt; căci sub îndrumarea Ta am început eu şi am săvîrşit a lucra pentru izbăvirea oamenilor; însemnul Tău l-am purtat eu pretutindeni în fruntea oştilor mele biruitoare; şi de mi-or cere-o îndatoririle mele, sub aceleaşi însemne ale puterii Tale îmi voi înfrunta din nou duşmanii.

2. «De aceea şi sufletul meu limpede împletit din dragoste şi din teamă, în seama Ta mi l-am lăsat. Numele Tău după cuviință îl iubesc, însă puterea Ta o cinstesc, cunoscută făcîndu-mi-o Tu prin dovezi fără de număr şi spre întărirea credinței mele. De unde îndemnul meu de acum este să pun eu însumi umărul la înnoirea prea-sfîntului Tău locaş pe care netrebnicii şi nelegiuiții aceia l-au pîngărit în pustiitoarea lor rătăcire a minții.

56. 1. «Spre binele întregii lumi şi în folosul întregii omeniri, aş vrea " ca poporul Tău să aibă parte de linişte şi să rămînă la adăpostul dezbinărilor. Fie pacea şi liniştea celor credincioşi şi cu cei aflați în rătăcire. Fiindcă numai întru dulceața acestei părtaşii vor putea şi aceştia să fie îndreptați şi aduşi pe calea dreaptă. Nimeni să nu se aşeze în calea altuia: aibă fiecare parte şi să se bucure de tot ce-i doreşte sufletul. 2. Cuvine-se totuşi ca tot omul cu mintea limpede să ştie că nimeni nu va putea vieţui în sfințenie şi în curăție de nu-1 vei chema Tu întru odihna sfintelor Tale predanii[137]. Cei ce vor voi să i se sustragă, găsi-vor lăcaşele înşelăciunii, aşa cum le-a fost voia; nouă, pregătită' ne este casa cea prea-strălucitoare a adevărului Tău. Dar ce dai Tu pe cale firească le dorim şi noi lor, la rîndu-ne, aşa fel ca în obştească bună-înțelegere să le fie şi lor hărăzită aflarea bucuriei.

57. «Nu este nimic nou, nimic neobişnuit în această credință a noastră, ci - după cum priceput-am[138] - de cînd ai pus temelia întregului cosmos, ai poruncit priceperea acestui lucru dimpreună cu cuvenita Ta proslăvire. Numai că oamenii au căzut, tîrîți în rătăciri de tot soiul. Şi totuşi, prin Fiul Tău, Tu le-ai răsărit tuturor o lumină pură, tuturor amin-tindu-le de Tine, ca răul să nu mai aibă putere asupra lor .

137. Textual: «legi» (n. tr.)
138. Sau: «am fost învățați să credem», - în continuare, text confuz (n. tr.)
139. Sau: «greşeală» (n. tr.).
140. Sau: «ne dezvinovățeşte». - «Calea rînduită după dreptar» sau «calea lor legiuită». - La fel şi mai departe: «precum se cuvine» sau «în chip legiuit» (n. tr.)

58. 1. «Lucrările Tale o adeveresc; puterea Ta ne spală de păcat[139] şi ne dă credinţă. Soarele şi luna îşi urmează fiecare calea rînduită după dreptar, şi nici stelele nu străbat bolta lumii haotic. Anotimpurile se înşiră, luîndu-şi unul altuia locul - precum se cuvine. Prin cuvîntul Tău dobînditu-şi-a şi pămîntul starea tăriei şi se poartă vîntul după cum îi e legea. Clocotul apelor se adună în curgeri nestăpînite. Marea este şi ea prinsă împrejur între limite nestrămutate. Şi tot ce găsim noi pe pămînt sau în apa oceanului a fost iscusit cu o desăvîrşire în acelaşi timp minunată şi aducătoare de foloase. 2. Lucruri care de nu s-ar petrece după dreptarul[140] voii Tale, neîndoielnic că, prin felurimea lor (şi prin covîrşitoarea lor putere de dezlănţuire), ar răvăşi rânduielile dintre oameni şi viaţa toată. Oricum, aceia care s-au luptat cîndva întreolaltă ar fi putut la vremea lor aduce o şi mai mare vătămare neamului omenesc - ceea ce, de altminteri, unii ca ei se şi străduiesc să mai facă, chiar dacă noi nu-i putem vedea[141].

59. «Dar mulţumescu-Ţi Ţie, Stăpîne al tuturor, Dumnezeule Prea înalt[142]: cu cît se face firea omenească cunoscută mai bine în temeiul feluritelor ei înclinări, cu atît mai mult temei capătă şi învăţăturile dumnezeiescului Cuvînt în faţa celor ce cugetă drept şi păşesc pe nobila cale a virtuţii. Cine însă nu vrea să fie tămăduit, să nu povăţuiască pe altul la atare lucru: puterea vindecătoare a leacurilor e la vedere şi se află la îndemîna oricui. Aşadar, bine este ca nimeni să nu aducă stricăciunea acolo unde faptele învederează existenţa curăţiei, astfel încît noi toţi să ne putem folosi de pe urma împreună-părtăşiei noastre la binele ce ne-a fost dăruit - adică la dulceaţa păcii -, ferindu-ne conştiinţa de tot ce-i poate fi ei potrivnic!

60. 1. «Nimeni să nu facă altuia rău întru ceva de care se va fi încredinţat el însuşi că nu este bine . Cu tot ce vedem noi cu ochii noştri, cu tot ce pricepem cu mintea noastră că este bun , cuvine-se - de se poate -să ne ajutăm aproapele; iar de nu se poate, atunci mai bine să lăsăm (lucrurile să se depene de la sine). Fiindcă una este să te prinzi de bunăvoie în lupta pentru nemurire şi altceva este să fii silit la ea sub ameninţarea pedepsei. 2. Am spus toate aceste lucruri şi le-am cercetat chiar mai amănunţit decît o cerea ţelul însuşi al îngăduinţei[143] mele, fiindcă n-am vrut să-mi ascund credinţa în adevăr - mai ales că (după cîte aud) sînt unii care susţin că, laolaltă cu practicarea celor ce se făceau în temple, ar fi fost spulberată acum şi puterea întunericului.

«Sfatul acesta aş fi vrut să-1 dau tuturor, dacă năvalnicul clocot al viclenei rătăciri n-ar fi prins atît de adînc rădăcină în sufletele cîte unora, punînd în primejdie mîntuirea tuturor».

61.1. Iată, deci, cuvintele aşternute în scris de însuşi împăratul către toţi supuşii săi din provincii, cu tăria de glas a unui adevărat crainic al lui Dumnezeu, ca să-şi ferească supuşii de rătăcirea cea de la demoni şi ca să-i facă să deprindă adevărata credinţă[144].

2. Fiindcă tocmai cînd se bucura el de asemenea lucruri, a început să se întindă un zvon de nu mică tulburare care se înfiripa prin biserici. La auzul veştii, îndurerat, Constantin şi-a pus în minte să curme[145] răul.

141. «După dreptarul» sau «După criteriul», «După judecată», *(xaxă* xpîoiv rrjg ofjg BovAf|oewq) (n. tr.)
142. Pasaj confuz (n. tr.)
143. Textual: «foarte mare» (n. tr.)
144. Cu un termen modern: «al competenței» (n. tr.)
145. Sau: «frica lui Dumnezeu» (n. tr.)

3. Drept este că poporul lui Dumnezeu ajunsese să se cam îngîmfe, fălindu-se îndeosebi în temeiul bunei chivernisiri a împăratului. Din afară nu-1 mai amenința nici o primejdie; ca şi mai ieri, harul lui Dumnezeu încinsese Biserica de jur-împrejur cu orbitoarea (platoşă) a deplinei păci. Totuşi, invidia şedea la pînda fericirii noastre. Iat-o furişîndu-se înăuntrul ei. Iat-o, în fine, chiar dînd tonul în mijlocul adunărilor sfinților. **4.** Drept care ea i-a făcut pe episcopi să se adune, dînd buzna într-înşii cu duhul vrajbei sub cuvînt că ar fi vorba de dumnezeieştile dogme. Curînd, din neînsemnata scînteie s-a încins o vîlvătaie de flăcări, care a izbucnit în Biserica Alexandriei, răspîndindu-se ca din înaltul unei guri (de vulcan) peste întregul Egipt, peste Libia şi, de cealaltă parte, pînă chiar dincolo de meleagurile Tebei. 5. Iar în curînd, flacăra avea să mistuie şi restul provinciilor şi al oraşelor, astfel încît puteau fi văzuți cer-tîndu-se pe cuvinte nu numai întîi-stătătorii bisericilor, ci însăşi mulțimea de rînd a credincioşilor , care ajunsese să se împartă hotărît în două, fiecare trebuind să aleagă: sau aşa, sau altfel. Spectacolul acestor evenimente ajunsese să ia forme atît de neghioabe încît minunatele adevăruri ale dumnezeieştii învățături erau supuse unei cumplite batjocuri chiar în teatrele[146] necredincioşilor.

62. Aşa se hărțuiau (creştinii) chiar în Alexandria, certîndu-se crunt privitor la învățăturile cele mai înalte. în temeiul unor pricini mult mai vechi, alții de pe întreaga întindere a Egiptului şi din Tebaida de sus erau şi ei divizați, astfel că bisericile ajunseseră să se învrăjbească[147] pretutindeni. Alături de ele, întreaga Libie era în suferință ca un trup ros de boală; apoi au început să cadă la boală şi celelalte provincii: alexandrinii trimiteau soli episcopilor fiecărei provincii, iar aceia erau traşi fie de partea unora, fie de partea celorlalți, lăsîndu-se tîrîți în viitoarea[148] care-i prinsese în sine pe toți.

63. Pe împărat, aflarea acestor lucruri - care căpătau la el înțelesul unei nenorociri abătute chiar asupra sa - l-a rănit în adîncul sufletului. Numaidecît a ales din numărul iubitorilor de Dumnezeu de care era înconjurat, un bărbat foarte bine ştiut de el şi încercat prin viața lui plină de cumpătare, precum şi pentru temeinicia credinței lui; un om care, nu de mult, se distinsese prin felul cum îşi făcuse cunoscut crezul. Pe acesta l-a trimis în chip de judecător şi aducător de pace la răzvrătiții din Alexandria, ca să înmîneze pricinuitorilor certei din partea sa o scrisoare de cea mai mare însemnătate.

146. Textual: «să vindece» (n. tr.)
147. Textual: -în reprezentaţiile scenice alo necredincioşilor» (n. tr.) 141). Textual: -ajunseseră într-o sl.aro do sfişiero» (n. Ir.)

Cum şi scrisoarea aceasta aduce dovada purtării de grijă a împăratului față de poporul lui Dumnezeu, cred că e bine să o cuprind şi pe ea în prezenta arătare a vieții lui.

Iată cuprinsul scrisorii:

64. «Constantin, Biruitorul, Măritul, Augustul - către Alexandru şi Arie:

Martor îl chem, de se poate, pe Dumnezeul întregii zidiri că am avut îndoit temei să purced la acele lucruri a căror răspundere am luat-o eu asupra mea.

65. 1. în primul rînd cu osîrdie mi-a fost în minte să dau un singur chip aspirației tuturor neamurilor către Dumnezeu. în al doilea rînd mi-am pus în gînd să înviorez şi să întăresc din nou[149] trupul atît de adînc rănit al întregii noastre lumi. 2. Cu aceste două țeluri în față, priveam la întîiul cu ochiul cel nevăzut al gîndului; la cel de al doilea am încercat să ajung prin puterea armelor - încredințat că dacă prin rugăciunile mele aş fi putut dobîndi buna-înțelegere a tuturor slujitorilor lui Dumnezeu, şi treburile statului ar fi putut da roade, schimbîndu-se la chip după dorința tuturor cuvioşilor.

66. «Numai că o sminteală de nesuferit a pus stăpînire pe întreaga Africă prin anumiți inşi care, cu o iresponsabilă uşurință, au îndrăznit să amăgească puterea de credință a poporului, risipind-o în felurite erezii. Hotărît să o vindec de această boală, n-am găsit alt leac mai potrivit cu ea decît, după nimicirea vrăjmaşului tuturor oamenilor, care în sfintele noastre adunări s-a ridicat să vă înfrunte cu nelegiuita-i voie[150], să trimit pe unii dintre ai voştri să vă ajute la găsirea unității de vedere în acele lucruri care, astăzi, sînt înțelese de voi felurit.

67. «Tăria luminii şi legea rînduitoare a sfintelor pravile s-au născut prin purtarea de grijă a Celui Atotputernic, ca să spunem aşa, în chiar **SHIUI** Orientului, revărsîndu-şi strălucirea peste întreaga lume ca dintr-un sanctuar scînteietor[151]. De aceea şi eu, socotindu-vă ca pe nişte călăuze ale mîntuirii popoarelor, am căutat - luînd aminte la îndemnul sufletului meu (dar şi pe cît mi-o îngăduia puterea de pătrundere a privirii) - să vă cercetez. Astfel că numaidecît după marea noastră biruință şi după adevăratul triumf pe care l-am avut împotriva duşmanilor, mi-am ales drept scop să urmăresc înfăptuirea acelui țel pe care-1 socoteam ca fiind şi cel mai grabnic şi cel mai nobil dintre toate.

68. 1. «Dar o, minunată şi dumnezeiască pronie! Cît de adînc mi-a putut fi rănit auzul - şi nu atît auzul cît însăşi inima! - cînd am aflat că dezbinarea ivită chiar în mijlocul vostru era cu mult mai cumplită decît a celor rămaşi acolo, fapt ce făcea ca meleagurile voastre - pe care eu trăgeam nădejde să le văd aducîndu-le şi altora leac de viață[152] - să aibă, pînă la urmă, nevoie de

149. Textual: «răzmeriţa» (n. tr.)
150. Textual: «şi să articulez la loc» (n. tr.)
151. Sau: «putere u minții» (yv<;>u.t|) (n. tr.)

încă şi mai multă purtare de grijă!

2. «Am stat şi am chibzuit asupra începutului precum şi asupra tâlcului[153] acestor lucruri: obiectul lor mi s-a părut foarte clar[134] dar câtuşi de puțin

potrivit unei asemenea înverşunări. încît, constrâns să vă scriu rândurile de față, chema-voi în ajutorul meu dumnezeiasca pronie şi mă voi adresa comunei voastre puteri de cuget[155], venind pînă în mijlocul sfadei voastre - de bună seamă că în chip de sol al păcii. 3. Fiindcă cu sprijinul Celui Atotputernic - şi chiar de s-ar întâmpla să se ivească vreun prilej mai vîrtos de discordie -, adresîndu-mi eu cuvîntul sfinților cugete ale celor ce mă vor asculta, izbuti-voi fără mare greutate să-1 fac pe fiecare să dobîndească ce-i este lui spre folos; iar atâta vreme cît va mai dăinui vreo pricină cît de mică şi cît de simplă care să se facă piedică obşteştei bune-întocmiri, cum să nu mi se recunoască mie putința îndreptării stării de lucruri, ca fiindu-mi mai la îndemînă şi cu mult mai lesnicioasă decât oricui ?

69.1. «Din cîte am aflat, punctul de plecare al neînțelegerii de astăzi a fost următorul:

Cînd tu, Alexandre, ai vrut să afli părerea fiecărui prezbiter[156] al tău cu privire la un anumit text din Scriptură (ba chiar legat de un punctcu totul lipsit de însemnătate al neînțelegerii voastre), tu - Arie - ai dat un răspuns pripit care, din capul locului, bine ar fi fost dacă nici măcar nu ți-ar fi venit în minte; sau - de vreme ce tot îți venise în minte - oricum, bine ar fi fost să nu vorbeşti despre el. Aşa a încolțit în voi doi discordia; adunarea s-a împrăştiat iar preasfîntul popor al credincioşilor , tras fie într-o parte, fie în cealaltă, s-a despreunat din armonioasa întocmire care-1 făcea (un singur trup).

2. «De aceea fiecare dintre voi doi cuvine-se în egală măsură să-i dăruiască celuilalt iertarea sa şi să primească întru sine dreptul îndemn pe care i-1 voi da eu, ca un împreună-slujitor cu el. Mă gîndesc anume că ar fi fost bine dacă de la bun început n-ar fi pus nimeni întrebări legate de asemenea lucruri, sau dacă - întrebarea odată pusă - n-ar mai fi venit răspunsul. Pentru că acest soi de întrebări (care nu e cerut de apăsarea necesității[157], ci la care eşti ademenit de către deşartul [duh ce se zămisleşte] din trândăvie, chiar dacă ar avea drept obîrşie vreun exercițiu filosofic[158] de judecată, datori sîntem să-1 zăvorim în

152. Textual: «ca dintr-un luminător sfințit» (n. tr.)
153. Sau: «vindecarea» (n. tr.)
154. Sau: «subiectului», «conținutului» ***(vndbeou;)*** (n. tr.)
155. Textual: «simplu» (n. tr.)
156. Sau: «armonioasei voastre drepte-socoteli» (n. tr.)
157. Sau: «preot». - «din Scriptură»: textual, «scris în Lege» (n. tr.)

tainița cugetului, nicidecum să-1 facem cu atîta lipsă de răspundere cunoscut publicului şi să-1 încredințăm într-un chip atît de necugetat urechilor mulțimii. 3. Ce pregătire are omul de rînd ca să poată desluşi limpede înrîurirea[159] unor întrebări atît de însemnate şi atît de grele, sau ca să răspundă la ele[160] cum se cuvine? Sau chiar dacă am presupune că un oarecare ar putea-o face cu uşurință, vă întreb : cîtă lume va putea el convinge? Şi iarăşi: cine va putea face față cerințelor unor asemenea subiecte fără a se expune primejdiei de a călca strîmb?

4. «Iată de ce, bine este ca în astfel de pricini să ocolim vorba de prisos, ca nu cumva - în virtutea slăbiciunilor noastre fireşti - neputîn-du-le noi da de rost

(sau iarăşi, ascultătorii noştri neputînd - datorită minţii lor mai încete - ajunge la desluşită pricepere a spuselor noastre), ei bine, din amîndouă aceste cauze, poporul să nu ajungă, vrînd-nevrînd, fie să hulească, fie să se dezbine.

70. «Şi tot de aceea se cuvine ca între voi atît întrebarea cea nechibzuită cît şi necugetatul răspuns să-şi acorde deopotrivă iertarea. Pricina certei dintre voi n-a pornit de la ce era mai însemnat între poruncile cuprinse în Scriptură şi nici nu vi s-a furişat [în suflet] vreo nouă erezie privind slujirea lui Dumnezeu; voi aveţi totuşi una şi aceeaşi putere de judecată, astfel încît să vă puteţi pune pînă la urmă de acord.

71. 1. «Faptul că v-aţi putut învrăjbi pornind de la nişte pricini mărunte şi atît de neînsemnate, făcînd ca mulţimea poporului lui Dumnezeu (pe care oblăduitoarele voastre cugete s-ar fi cuvenit să-1 călăuzească pe calea dreaptă) să-şi piardă unitatea credinţei, mie îmi pare un lucru lipsit de răspundere, ba chiar de-a dreptul de rău augur. 2. încerc să vă trezesc conştiinţa punîndu-vă în faţă pilda dată de filosofi, cărora -chiar atunci cînd se pun în slujba aceluiaşi crez[161] - deseori li se întîmplă să aibă păreri deosebite în legătură cu cîte un aspect oarecare al teoriilor lor; şi totuşi, chiar atunci cînd calitatea cunoştinţelor lor îi face să se deosebească unii de alţii, unitatea de crez îi face în stare să găsească între ei unul şi acelaşi grai[162]. Or, dacă aşa stau lucrurile cu ei, nu se cuvine oare cu atît mai vîrtos ca, în temeiul unei atari învăţături de credinţă, şi noi cei puşi să fim slujitori ai Dumnezeului Celui mare, să ne înţelegem întreolaltă în acelaşi duh? 3. Dar haideţi să zăbovim mai mult asupra celor spuse şi să le cercetăm cu luare-aminte sporită ca să vedem dacă are

vreun rost ca din deşartă şi mărunta voastră gîlceavă de cuvinte fraţii să se

158. Textual: «nu e cerut de stringenţa vreunei legi» (n. tr.)

159. «Filosofic» sau «intelectual» corespunde unei corecturi moderne; manuscrisele dau «firesc» (n. tr.)

160. Sau: «implicaţiile». Textual: «forţa» (n. tr.)

161. Textual: «să le tîlcuiască» (n. tr.)

162. Sau: «învăţături» ***(boy\xata)*** (n. tr.)

ridice unii împotriva altora, iar tot ce era mai important la acea adunare[163] să ajungă, din cauza ruşinoasei noastre dihonii - a noastră, care întreolaltă ne pfădim pentru nişte lucruri atît de mărunte şi cîtuşi de puţin apăsătoare[164] - prada dezbinării! Sînt porniri josnice şi de aşteptat mai curînd din partea unor tinerei necopţi la minte decît dintr-a unor preoţi, bărbaţi cu judecata întreagă!

4. «Să ne ferim, deci, de bunăvoie din calea ispitelor diavoleşti! Dumnezeul nostru Cel mare, Mîntuitorul tuturor, Şi-a răsfrînt lumina deopotrivă peste toţi oamenii . îngăduiţi-mi de aceea mie, slujitorului Celui Atotputernic, ca sub oblăduirea proniei Sale să-mi dau toată osteneala în a-mi atinge ţelul, lucru care ar însemna ca prin îndemnurile mele, prin purtarea mea de grijă şi prin stăruinţa dojenilor[165] mele să-Iîntorc mulţimile la armonioasa stare de împreună-înţelegere. 5. Dacă -aşa cum spuneam - avem aceeaşi credinţă şi o înţelegere unitară a învăţăturilor[166] noastre, şi dacă e adevărat că porunca cuprinsă în Scriptură ne conduce - prin toate ale sale - la o singură voinţă[167], atunci lucrul acela care a avut darul de a isca între voi oarecare zavistie, de vreme ce nu

poartă asupra întregului[168] Scripturii, să nu mai zămislească în voi nici osebiri de vedere, nici răzvrătire! 6. Eu nu vă vorbesc cîtuşi de puțin spre a vă sili să ajungeți la înțelegere, cînd e vorba de un lucru atît de simplu[169] (sau cum o mai fi obiectul nedumeririi voastre). Păstrarea nevătămată a demnității sinodului şi unitatea comunității rămîn posibile. Ele însă ar însemna ca duhul înțelegerii să dăinuiască mai departe în toți chiar atunci cînd s-ar întîmpla ca între voi să se ivească vreo neînțelegere (în cel mai rău caz, legată de cine ştie ce mărunțiş): fiindcă (drept este că) noi nu dorim în toate unul şi acelaşi lucru şi că nu ne mişcăm[170] după aceleaşi porniri ale firii şi în virtutea aceluiaşi cuget.

«Să aveți, dar, acelaşi crez, aceeaşi înțelegere şi o aceeaşi tălmăcire a proniei Dumnezeului Celui Atotputernic; iar tot ce în măruntele voastre pricini de nedumerire veți cerceta împreună, cuvine-se - în cazul cînd n-ați ajunge la unitatea de vederi - ca ele să nu treacă dincolo de hotarele gîndului, ci să rămînă tăinuite în umbra cugetului. Darul cel de mare preț al legăturii[171] dintre voi, adevărul credinței - precum şi cinstirea lui Dumnezeu şi a Legii - să rămînă mai departe pentru voi de neclintit!

163. Textual: «să respire în acelaşi ritm» (n. tr.)
164. Sau - cu termenii noştri de azi - «miza sinodului» (n. tr.)
165. Textual: «necesare» (n. tr.)
166. Sau: «sfaturilor». - «mulțimile»: textual, «popoarele» (n. tr.)
167. Textual: «convingerilor». - «în Scriptură»: textual, «în Lege» (n. tr.)
168. Propriu-zis: «intenție» (n. tr.)
169. Sau: «esențialului». - «osebiri de vedere» sau «definiții» **(n.** tr.)
170. Sau: «inutil» (n. tr.)
171. Textual: «nu sîntem stăpîniți de» (n. tr.)

întoarceți-vă, aşadar, unii către alții în duh de dragoste şi bunăvoință; redați întregului popor dreptul de a se cuprinde în brațe; iar voi, cu sufletele din nou curate, recunoaşteți-vă iar unul pe altul, voi înşişi, ştiind că nu de puține ori prietenia ce se înfiripă după încetarea unei duşmănii se arată, odată cu împăcarea, mai frumoasă!

72. 1. «Redați-mi tihnitele zile şi nopțile ocolite de griji, ca să-mi rămînă şi mie măcar cît de puțin din bucuria pe care o zămisleşte lumina cea neîntinată şi o viață de linişte; altminteri ar însemna să mă podidească lacrimile, să nu mă mai pot opri din plîns, iar viața să-mi ajungă nesuferită. Pentru că, dacă poporul lui Dumnezeu - prin el înțelegînd eu aici pe împreună-slujitorii mei - s-a putut dezbina drept urmare unei pricini atît de nepotrivite şi păgubitoare, cum oare voi mai putea eu să-mi păstrez cumpătul pe viitor? 2. Ca să vă puteți da seama cît de mult mă dor toate acestea, să ştiți că deunăzi, în cetatea Nicomidiei, am fost cuprins pe neaşteptate de nezăbavnica dorință să călătoresc spre meleagurile Răsăritului. Or, tocmai cînd mă gîndeam eu mai cu osebire la voi şi cînd aproape că mă şi hotărîsem să vin la voi[172], a sosit ştirea aceasta care mi-a întors gîndurile, ca să nu fiu nevoit să văd cu înşişi ochii mei o stare de fapte la aflarea căreia nici măcar auzului meu nu-i venise a-i da crezare. 3. Redeschideți-mi, aşadar, prin împăcarea voastră, porțile Răsăritului, pe care mi le-ați zăvorit odată cu zavistia ce a pus stăpînire pe voi! Redați-mi cît mai grabnic bucuria de

a veni să vă văd - atît pe voi cît şi pe toate celelalte neamuri[173] - şi de a-I mulțumi Celui Atotputernic cu cuvinte plăcute auzului pentru faptul de a vă fi dat tuturor putința de a vă înțelege întreolaltă şi de a rămîne ființe libere».

73. Aşa s-a străduit iubitorul de Dumnezeu Constantin ca prin scrisoarea trimisă să facă pace în Biserica lui Dumnezeu. (Aducătorul ei) şi-a dat şi el silința în ducerea la bun sfîrşit a însărcinării primite, nu numai purtîndu-se în duhul ei, ci şi lucrînd după voia celui ce-1 trimisese.

Numai că ruptura s-a dovedit a fi prea mare pentru o simplă scrisoare. Duşmănia celor ce se înfruntau creştea mereu, iar sămînța răului ajunsese să prindă rădăcină în toate provinciile Răsăritului.

Era - după cîte se spune - un bărbat cu frica lui Dumnezeu.

Iată ce a fost în stare să facă invidia ajutată de răutatea unui diavol pizmaş în bunul mers al Bisericii!

172. «Prieteniei» sau «dragostei» (n. tr.)
173. Textual: «când ajunsesem ca şi cum aş fi fost în mijlocul vostru» (n. tr.)

Cuprinsul cărţii a treia

1. Comparaţie între credincioşia lui Constantin şi sminteala prigonitorilor.
2. încă despre credincioşia lui Constantin, şi cum se mîndrea el cu semnul crucii.
3. Despre imaginea care-1 înfăţişa pe împărat avînd deasupra (semnul) crucii, în timp ce dedesubt era încolăcit balaurul.
4. Alte amănunte privitoare la certurile iscate de Arie în Egipt.
5. Despre neînţelegerea privitoare la sărbătoarea Paştelui.
6. Cum a poruncit Constantin să se ţină sinod în oraşul Niceea.
7. Despre sinodul ecumenic: ce anume episcopi au luat parte la el.
8. Cum au sosit acolo bărbaţi din felurite provincii, la fel ca în Faptele Apostolilor.
9. Despre virtuţile şi despre vîrsta celor două sute cincizeci de episcopi.
10. Adunarea de la palat, la care a luat parte şi Constantin.
11. Tăcerea ce a urmat cuvîntării episcopului Eusebiu.
12. Cuvîntarea rostită de Constantin în faţa sinodului, despre pace.
13. Cum a făcut Constantin să se poată înţelege episcopii care mai înainte nu se putuseră înţelege între ei.
14. Cum a ajuns adunarea să se înţeleagă într-un singur glas atît întru cele ale credinţei cît şi privitor la ţinerea Paştelui.
15. Cum a şezut Constantin la ospăţ laolaltă cu episcopii, cînd şi-a serbat douăzeci de ani de domnie.
16. Darurile sale pentru episcopi şi scrisoarea adresată de el tuturor (provinciilor).
17. (Scrisoarea trimisă de) Constantin bisericilor[174], privitor la sinodul niceean.
18. Spusa lui Constantin despre unificarea prăznuirii Paştelui şi împotriva iudeilor.
19. îndemn la urmarea (prăznuirii din) cea mai însemnată[175] parte a lumii.
20. îndemn la supunere faţă de hotărîrile luate în scris de sinod.
21. îndemn făcut episcopilor înainte de despărţire, cu privire la unitatea de cuget.
22. Plecarea episcopilor şi scrisorile trimise de împărat. împărţire de bani către popor .
23. Cum a scris Constantin egiptenilor îndemnîndu-i să se ţină în pace.
24. Cît de des scria el episcopilor şi poporului însuşi scrisori pline de cucernicie.
25. Cum a poruncit el să se zidească la Ierusalim, pe sfîntul loc al învierii Mîntuitorului, un locaş de închinare.
26. Cum făcuseră oamenii cei fără Dumnezeu ca să acopere dumnezeiescul mormînt cu un morman de pămînt şi cu idoli.
27. Cum a dat Constantin poruncă privitoare la materialele din care fusese făcut templul acela idolesc, ca şi pentru săpătura scoasă , să fie aruncată cît mai departe.
28. Ivirea preasfîntului mormînt.
29. Cum a scris el şi guvernatorilor şi episcopului Macarie privitor la zidirea (unei biserici).
30. Scrisoarea lui Constantin către Macarie, despre zidirea sălaşului de la mormîntul Mîntuitorului.
31. Cuvine-se ca el să fie - prin zidurile şi prin stîlpii şi prin marmurele sale -mai frumos decît toate bisericile de pe pămînt.
32. Şi încă: ce va trebui desluşit demnitarilor privitor la frumuseţea acoperişului, la numărul calfelor precum şi la materiale.
33. Cum a fost zidită biserica Mîntuitorului în chipul acelui nou Ierusalim vestit prin proorocii.
34. Descrierea zidirii preasfîntului mormînt.

174. Sau «provincii» (n. tr.)
175. Sau: «mare» (n. tr.)

19. Descrierea curții și a porticului.
20. Descrierea zidurilor bisericii și a frumusețiii - împlinite în aur - a lucrărilor dinăuntru.
21. Descrierea celor două porticuri aflate de o parte și de alta, precum și a celor trei intrări de la răsărit.
22. Descrierea bolții și a celor douăsprezece coloane, precum și a pocalelor[176].
23. Descrierea curții interioare[177], a exedrelor și a colonadelor.
24. Despre mulțimea darurilor aduse.
25. Despre zidirea unor biserici în Bet-leem și pe muntele Măslinilor.
26. Venind Elena - împărăteasa și maica lui Constantin - să se roage, a zidit aceste lăcașuri.
27. Din nou despre biserica din Betleem.
28. Despre mărinimia și facerile de bine ale Elenei.
29. Despre evlavia arătată de Elena în biserică.
30. Testamentul Elenei și sfîrșitul ei, la vîrsta de optzeci de ani.
31. Cum și-a îngropat Constantin maica, și cum a acoperit-o el cu mărire mai înainte, în timpul vieții.
32. Cum a zidit împăratul în Constantinopol biserici închinate mucenicilor, și cum a desființat el (acolo) închinarea la idoli.
33. Semnul crucii [așezat] în palat; iar la fîntîni, Daniel.
34. 1. Cum a zidiți el biserici și în Nicomidia precum și în celelalte cetăți.

50. 2. Despre biserica zidită [de el] în Antiohia.
51. Cum a hotărît el să se facă o biserică și la Mamvri.
52. Scrisoarea trimisă de Constantin lui Eusebiu, cu privire la Mamvri.
53. Cum S-a uralal Alinluilorul acolo lui Avraam.
54. Distrugerea templelor și statuilor idoleşti de pretutindeni.
55. Nimicirea templului idolesc din Aphaka Feniciei, precum și a neruși-nărilor petrecute acolo .
56. Nimicirea (templului) lui Asclepios din Aigai.
57. Cum și-au părăsit elinii idolii și au venit la cunoașterea lui Dumnezeu.
58. Cum a dărîmat el templul Afroditei din Heliopolis și cum a zidit întîia biserică din acest oraș .
59. 1. Despre tulburările izvorîte în Antiohia din cauza lui Eustathios.
59. 2. Scrisoarea de împăciuire a lui Constantin.
60. Scrisoarea trimisă de Constantin locuitorilor Antiohiei, cerîndu-le să, nu-1 zmulgă pe Eusebiu din (biserica) Cesareii, ci să caute alt (episcop).
61. Scrisoarea trimisă de Constantin lui Eusebiu spre a-1 lăuda pentru respingerea episcopatului Antiohiei.
62. Scrisoarea trimisă de Constantin sinodului pentru a nu-1 zmulge pe Eusebiu din Biserica Cesareii.
63. Cum s-a străduit el să zmulgă din rădăcina lor ereziile.
64. Hotărîrile luate de Constantin împotriva ereticilor.
65. Confiscarea locurilor de adunare ale ereticilor.
66. Cum - după ce au fost descoperite la ei cărți din cele cuprinzînd învățături nelegiuite - s-au întors mulți dintre eretici în sînul Bisericii universale.

177. Sau: «vaselor» (n. tr.)
178. Sau: «mijlocii» (n. tr.)

CARTEA A TREIA

1.1. Aşa - pizmuindu-i Bisericii prisosința binelui - a stîrnit invidia, urîtoarea binelui, furtună şi tulburare în sînul acesteia tocmai la vreme de pace şi de bucurie. Ci nu s-a dat în lături împăratul cel bine-plăcut lui Dumnezeu de la nimic ce-i şedea lui în puteri; şi în toate purtîndu-se tocmai pe dos decît cutezaseră a face numai cu puțină vreme înainte tiranii în cruzimea lor, izbutea să biruie orice vrăjmăşie şi împotrivire. 2. Astfel, ținîndu-se departe de Dumnezeul Cel adevărat, ei siliseră lumea prin toate mijloacele să se închine zeilor celor fără de viață, în timp ce Constantin se mulțumea să o facă a înțelege, prin faptă şi prin cuvînt, că, de vreme ce erau fără viață, aceia nici nu existau, şi o îndemna să-L mărturisească pe Cel singur fiitor. Sau, iar, față de batjocoritoarele vorbe cu care ei îşi rîseseră de Hristosul lui Dumnezeu, el unul recunoştea în scris ca fiindu-i spre ocrotire şi biruință tocmai semnul, pe care aceia-1 luaseră mai vîrtos în derîdere; ba chiar se mîndrea cu acel biruitor simbol al suferinței[178]. Dacă aceia-i izgoniseră pe slujitorii lui Dumnezeu, lăsîndu-i fără casă şi fără cămin, Constantin îi chema pe toți înapoi şi îi reda căminelor lor. 3. Față de cei dinainte, care-i împroşcaseră cu necinste, împăratul îi înconjura cu cinste şi le atrăgea admirația tuturor. Şi dacă aceia dăduseră pe nedrept poruncă să se purceadă Ia confiscări, jefuindu-i pe credincioşii lui Dumnezeu de tot mijlocul de trai[179], Constantin li—1 dăduse înapoi adăugind de la sine încă multe alte daruri. în edictele lor, cei dinainte răspîndiseră în popor împotriva cîrmuitorilor Bisericii toate calomniile; ei bine, Constantin a făcut ca prestigiul acestora să crească din nou, la loc, după care (datorită cinstirii ce le-o arăta) i-a înălțat şi mai mult, făcîndu-i - prin hotărîri şi prin legi - să sporească încă şi mai tare în autoritate. 4. Pe urmă, în timp ce aceia se străduiseră să stîrpească lăcaşurile de rugăciune, prăvălindu-le pînă în temelii, împăratul a statornicit prin lege ca, din banii vistieriei împărăteşti, bisericile încă existente să fie făcute mai înalte, iar lor să li se adaoge altele noi şi cît mai mîndre. Sau iar, față de cei dinaintea sa, care porunciseră ca dumnezeieştile lăcaşurile de rugăciune, prăvălindu-le pînă în temelii, împăratul a statornicit prin lege ca, din banii vistieriei împărăteşti, bisericile încă existente să fie făcute mai înalte, iar lbr să li se adaoge altele noi şi cît mai mîndre. Sau iar, față de cei dinaintea sa» care porunciseră ca Dumnezeieştile

Scripturi să fie puse pe foc şi nimicite, el unul a poruncit ca acestea să fie copiate şi răspîndite tot pe cheltuiala împărăteştii vistierii, într-o formă de toată

178. Sau: «al patimilor»- (n. tr.)
179. Sau: «avutul» (Biog) (n. tr.)

frumusețea[180]. 5. Porunca acelora fusese ca episcopii să nu îndrăznească sub nici un cuvînt a se întîlni în adunări; or, Constantin a adunat în jurul său episcopi sosiți de prin toate provinciile imperiului, îngăduindu-le accesul în chiar inima palatului împărătesc, ba chiar pînă în umbra[181] dormitorului, sau făcîndu-şi-i meseni. Şi în vreme ce aceia îi vredniceau pe demoni cu daruri[182], el le-a dat în vileag rătăcirea şi a împărțit materia ajunsă nefolositoare a acestor daruri, altora, care aveau ce face cu ea - şi încă pentru totdeauna. Cei dinainte porunciseră ca templele să fie împodobite cu multă sîrguință; or, Constantin a nimicit pînă-n temelii tocmai pe cele pe care închinătorii lor le prețuiau mai mult. 6. Aceia îi supuseseră pe mărturisitorii de Dumnezeu celor mai îngrozitoare pedepse; or, împăratul tocmai pe prigonitorii acestora i-a urmărit şi i-a cuminţit, abătînd asupra lor pedeapsa cuvenită lor de la Dumnezeu şi cinstindu-le sfinților de-Dumnezeu-mărturisitori necurmat amintirea. Față de aceia, care-i izgoniseră pe de-Dumnezeu-iubitorii bărbați de la palat, el unul tocmai în aceştia din urmă şi-a pus nădejdea, ținîndu-le partea fățiş şi recunoscînd că se încredea în ei mai mult decît în oricine altul. 7. Iar dacă aceia s-au arătat atît de setoşi de avere, că-şi robiseră sufletul supunîndu-1 patimii lui Tantal, Constantin şi-a desferecat cu împărătească dărnicie toate cămările vistieriei, împărțind din ele îmbelşugat, cu mîna largă. Față de nenumăratele crime săvîrşite de înaintaşii săi numai ca să le poată confisca şi răpi celor ucişi averile, cît a ținut domnia lui Constantin sabia n-a contenit a atîrna nefolosită de împărțitorii dreptății, fiindcă populația şi autoritățile din provincii se călăuzeau mai curînd după datinile locuitorilor[183] decât prin legi impuse lor.

8. Luînd noi aminte la acestea, cu bună dreptate am putea spune că domnia lui Constantin a însemnat începutul unei vieți noi şi a unui suflu nou, lumina zorilor mijind pe neaşteptate deasupra bieților pămînteni, în plină beznă - şi încă mai minunată ca oricând; încât nu ne rămâne decât să recunoaştem în totul numai lucrarea lui Dumnezeu, a Celui care a ştiut să răzbească numeroasa ceată a necredincioşilor prin tăria împăratului Său celui de-Dumnezeu-iubitor.

2. 1. Or, dacă luăm aminte la faptul că aceia s-au purtat aşa cum nimeni nu se mai purtase pînă atunci, cutezînd să lovească în Biserică aşa cum din veac

180. **ueYodoupETieî xoeTaaxeufj:** «într-o ediție admirabilă» sau «sub o formă minunată» (n. tr.)

181. Textual: «pînă-n centrul dormitorului» sau, mai exact, «pînă în dormitorul împărătesc, locul cel mai ferit (al palatului)» - (n. tr.)

182. âva0f|n<ua putînd însemna şi statui sau monumente (n. tr.)

183. Sau: «în virtutea unei autorități părinteşti» (n. tr.)

nu se pomenise, era firesc ca însuşi Dumnezeu să înfățişeze lumii un bărbat cu totul neobişnuit, cu ajutorul căruia să poată înfăptui lucruri nemaiauzite şi nemaivăzute. 2. Dar ce putea fi mai ieşit din comun decît miracolul revărsării - prin mijlocirea dumnezeieştii înțelepciuni - a însuşirilor acestui împărat asupra neamului omenesc? împăratul se făcea tuturor, cu toată îndrăzneala - şi stăruitor - vestitorul Hristosului lui Dumnezeu, fără a tăinui cuiva numele Mîntuitorului[184] - ba dimpotrivă, mîndrindu-se cu el şi dîndu-1 lesne în vileag,

când însemnîndu-şi chipul cu semnul aducător al mîntuirii, când fălindu-se cu mărturia biruinței sale.

3. 1. Acest semn, Constantin a pus să fie înfățişat într-o pictură de mari dimensiuni pe care a aşezat-o chiar la intrarea în curtea palatului ca să poată fi văzută de toată lumea. în imagine, izbăvitorul semn era înfățişat deasupra capului său; iar fiara cea vrăjmaşă şi ucigaşă care prin tirania celor fără de Dumnezeu se năpustise asupra Bisericii lui Dumnezeu, era înfățişată ca un balaur prăvălit în străfundurile adîncurilor. (Chiar sfintele cărți ale proorocilor lui Dumnezeu ne-o înfățişează în chip de balaur sau de şarpe încolăcit, 2. fapt care lămureşte de ce a pus împăratul ca ea să fie închipuită pe suprafața cerată a picturii ca un balaur străpuns în plin de o săgeată şi căzut sub picioarele sale şi ale fiilor săi, pînă în adîncurile mării). Aşadar, prin el Constantin îl dădea în vileag pe însuşi vrăjmaşul cel nevăzut al neamului omenesc, pe care-1 arăta pus pe fugă pînă-n străfundul pierzării, datorită puterii mîntuitorului semn aflat deasupra capului său.

3. Cam aşa arăta pictura aceea atît de viu colorată. Pe mine, însă, m-a minunat îndeosebi înălțimea de cuget a împăratului, care, din îndemnul lui Dumnezeu, a înfățişat tocmai ceea ce glasul proorocului grăise cândva despre fiara aceea: «în ziua aceea Domnul Se va năpusti cu sabia Sa cea grea, mare şi înfricoşătoare asupra balaurului, asupra încolăcitului şarpe, asupra şarpelui care fuge, şi va ucide balaurul în mare».

Iată, dar, ce a pus împăratul să fie înfățişat cu cît mai mare fidelitate, şi cu jocuri de lumini şi de umbre.

4. Toate lucrurile acestea le-a dus împăratul la bun sfîrşit, aşa cum îi poftise inima. Era însă nu în mică măsură tulburat de zîzania ivită din pizmă şi care ajunsese să clatine îngrozitor viața bisericii lui Dumnezeu din Alexandria, precum şi de ponoasele schismei celor de la Thebaida şi din Egipt. Oraş după oraş, un episcop se ridica împotriva altuia; mulțimile ajunseseră să se învrăjbească şi ele unele cu altele; puțin a lipsit ca ele să nu se înfrunte în luptă deschisă; aduse pînă în pragul nebuniei, ele

184. Sau, mai exact: «fără a tăinui cuiva calitatea Lui de mîntuitor» (n. tr.)

nu se mai dădeau înapoi de la nici un fel de fărădelege, ajungînd chiar pînă la a îndrăzni să batjocorească imaginea împăratului. Numai că prin asemenea fapte ele nu izbuteau să-i trezească împăratului mînia, ci mai curînd să-i umple inima de compătimire, fiindcă nebunia acelor smintiți îl durea pe Constantin peste fire.

5. 1. Mai era însă şi altă boală - mai veche şi necruțătoare - care de multă vreme iscase neînțelegeri în Biserică , anume sfada privitoare la sărbătorirea Paştelui[185]. Unii susțineau că se cuveneau păstrate rânduielile iudeilor, în vreme ce alții cereau să fie respectată data exactă, şi să nu ne luăm după rătăcirea unor oameni şi aşa aflați în afara[186] binecuvîntării evanghelice. 2. Or, de vreme ce şi în privința aceasta mulțimile de pretutindeni ajunseseră de multă vreme să nu se mai poată înțelege, încurcând Dumnezeieştile Scripturi în aşa fel încât nimeni nu le mai putea descurca

(fiindcă la vremea unuia şi aceluiaşi praznic, datorită deosebirilor de dată, prăznuitorii îi aduceau cinstire în chipuri foarte deosebite: în timp ce unii se mai nevoiau în post şi asceză, ceilalţi îşi şi aflaseră limanul de linişte), nimeni nu se mai dovedea în stare să afle acestui rău leacul; părţile învrăjbite păreau deopotrivă de puternice.

Numai Dumnezeului Celui Atotputernic îi era lesne să le găsească leacul; or, spre revărsarea facerilor Sale de bine, iată că dintre toţi oamenii de pe lume El l-a aflat doar pe Constantin.

3. Auzind acesta ce se petrecea şi văzînd el că scrisoarea trimisă la Alexandria rămăsese fără ecou, s-a cufundat în meditaţie, zicând mai apoi că nevăzutul vrăjmaş care răscolise în asemenea măsură viaţa Bisericii se cerea războit în cu totul alt chip.

6. 1. Şi atunci - ca pentru a-1 înfrunta într-o bătălie hotărâtoare - s-a hotărît împăratul să adune întreaga oaste a lui Dumnezeu într-un sinod ecumenic, poftind prin scrisori pline de curtenie pe episcopii de pretutindeni să vină cît mai degrabă spre a lua parte la el. N-a fost o poruncă oarecare, fiindcă la îndeplinirea ei şi-a spus cuvîntul străduinţa personală a împăratului, fie în alegerea curierilor oficiali, fie spre înlesnirea procurării nenumăratelor animale de povară de care avea să fie nevoie. A fost desemnat şi oraşul potrivit sinodului, un oraş purtînd numele biruinţei: anume Niceea, din provincia Bitiniei.

2. De cum s-a răspîndit porunca, cu bună inimă s-au grăbit toţi într-acolo - aidoma alergătorilor, cînd pornesc de la semn[187] mînaţi de nădejdea că vor izbîndi întru bine şi că-şi vor afla pacea; la care se adăuga fascinaţia exercitată asupra lor de prilejul ce le era dat să poată da ochii cu un asemenea împărat. Cînd în cele din urmă s-au aflat toţi laolaltă, s-a putut într-adevăr vedea că la

185. Textual: «privitoare la sărbătoarea mîntuirii» (n. tr.)
186. Sau: «vrăjmaşi» (n. tr.)
187. Sau: «barieră» (n. tr.)

mijloc fusese mîna lui Dumnezeu, Care izbutise să aşeze alături, unii cu alţii, oameni ce nu se osebeau între ei numai prin firea lor (şi cît de mult se osebeau!), ci şi ca înfăţişare, după ţara şi locul şi neamul lor de baştină! Pe toţi izbutise să-i găzduiască una şi aceeaşi cetate, dînd ochilor prilejul de a se desfăta de privirea celei mai bogate cunune de feţe bisericeşti, alcătuită numai din flori de foarte mare preţ.

7. 1. S-au adunat acolo, trimişi de toate bisericile (care cuprindeau Europa întreagă, Libia şi Asia), cei mai de seamă slujitori ai lui Dumnezeu, în una şi aceeaşi casă de rugăciune au putut încăpea şi sirieni şi cilicieni şi fenicieni şi arabi şi palestinieni (de parcă însuşi Dumnezeu ar fi făcut-o deodată mai încăpătoare), iar odată cu aceştia: egipteni, tebani, libieni şi trimişi veniţi tocmai din Mesopotamia; era de faţă şi un episcop al Persiei; nu lipsea din ceată nici cel al sciţilor; Pontul, Galatia, Capadocia şi Asia, Frigia şi Pamfilia îşi aveau şi ele trimişii lor; la fel cu tracii şi cu macedonenii, cu aheenii şi cu epiroţii, precum şi cu celelalte neamuri,

aflate încă şi mai departe; pînă şi foarte-cunoscutul episcop de Spania făcea parte din mulțimea celor prezenți. 2. Bătrînețea îl făcuse însă pe cel al împărăteştii cetăți să nu poată veni; erau totuşi de față prezbiteri, trimişi de el să-1 reprezinte.

Asemenea cunună - prinsă cu legătura păcii - din veac numai împăratul Constantin I-a putut-o închina lui Hristos, Mîntuitorului său, ca un dar cu adevărat vrednic să fie primit de Dumnezeu pentru biruința sa asupra vrăjmaşilor şi potrivnicilor săi: chiar în zilele noastre, imaginea unui sobor apostolic.

8. Fiindcă şi odinioară - precum scris este - s-au adunat «din toate neamurile pe care le acoperă cerul, bărbați credincioşi», adică: «şi părți şi mezi şi elamiți, mesopotamieni şi iudei şi capadocieni, oameni veniți din Pont şi din Asia, din Frigia şi din Pamfilia, egipteni, bărbați din părțile Libiei şi ale Cirenei, romani de pretutindeni[188], iudei şi prozeliți, cretani şi arabi»; singurul lucru osebitor față de soborul acelora stînd în faptul că, de astă dată, nu se numărau toți în rîndurile slujitorilor lui Dumnezeu. Aşadar, din adunarea celor de acum făceau parte mai mult de douăsute-cincizeci de episcopi, înconjurați de o mulțime cu neputință de apreciat de prezbiteri şi de diaconi.

9. Din rîndurile slujitorilor lui Dumnezeu, unii străluceau prin graiul lor plin de înțelepciune, alții prin străşnicia vieții pe care o duceau şi prin îndelungatele lor privegheri[189], alții prin modestie. Unora le stîrnea înjur admirația vîrsta lor înaintată; alții, dimpotrivă, sclipeau de tinerețe şi de avînt, şi

188. Sau: «în treacăt» (n. tr.)
189. Sau: «prin (viața lor de) îndelungate înfrînări» (n. tr.)

erau unii care abia de curînd păşiseră pe calea preoției.

La porunca împăratului, întreținerea lor, a tuturor acestora, le fusese asigurată zilnic şi prisositor.

10. 1. La data rînduită sinodului spre lămurirea[190] subiectelor controversei, s-au adunat toți cei ce urmau să hotărască într-o sală[191] aflată chiar în inima palatului. în sală - care părea că le depăşeşte pe toate celelalte ca mărime - fusese aşezat în ordine, de o parte şi de cealaltă, un mare număr de scaune. Pătrunzînd înăuntru, cei chemați s-au aşezat fiecare pe locul său[192]. 2. Şi după ce - cu fastul cuvenit - au şezut cu toții în aşteptarea împăratului (care trebuia să apară dintr-o clipă în alta), s-a aşternut, stăpînă, tăcerea. în fine, a apărut din suita împăratului mai întîi unul, pe urmă încă unul, apoi şi un al treilea bărbat. Pe urmă au început să se înşire şi alții, nu însă aparținînd oastei sau obişnuiților soldați din gardă, ci numai dintre cei ce-i erau prieteni apropiați. 3. La un semn - vestind apropierea lui Constantin - s-a ridicat întreaga adunare. Atunci a intrat şi împăratul, pătrunzînd pînă chiar în mijlocul lor, aidoma unui înger trimis de Dumnezeu din cer. Constantin era îmbrăcat în veşminte atît de strălucitoare că aruncau înjur talazuri de fulgere înfocate, cărora li se adăuga orbitoarea sclipire a aurului şi a pietrelor nestemate.

4. Or, (spre deosebire de impunătoarea) înfăţişare a lui Constantin, se vedea cît de colo că el se îngrijise să-şi înveşmînteze sufletul cu podoabele fricii lui Dumnezeu şi ale cucerniciei: dovadă privirile sale plecate, roşeaţa aşternută în obraji, felul cum păşea, şi - de altminteri - întreg felul său de a fi[193] (chiar dacă înălţimea lui îl făcea să-i depăşească pe toţi cei aflaţi în preajma sa); dovadă, frumuseţea lui, ţinuta lui atît de impunătoare, vigoarea de nebiruit a trupului; şi toate aceste calităţi, concurate de blîndeţea şi de marea sa bunătate, făceau ca extraordinara-i limpezime de cuget să nici nu poată fi redată în cuvinte.

5. După ce, păşind mai departe, a ajuns în mijlocul rîndului din faţă, Constantin s-a oprit în dreptul unui scăunel[194] făcut din aur, care-1 aştepta, dar pe care n-a primit să şadă, mai înainte ca episcopii să-1 fi poftit să ia loc. La fel cu toţi cei din alai.

11. Apoi s-a ridicat, din cinul episcopilor, cel ce şedea primul în partea din dreapta. Acesta a rostit un cuvînt destul de scurt, adresînd împă-

190. Sau: «spre adoptarea unei hotărîri» (n. tr.)
191. οἶκος ar mai putea însemna aici «corp de clădire» (n. tr.)
192. Sau: «pe locul cuvenit (rangului său)» (n. tr.)
193. Sau: «de a se arăta». Textual: «aparenţă» (e!6o<;). - în continuare, textual: «precum şi înălţimea (trupului), prin care îi depăşea pe toţi cei din jurul său». Text nesigur (n. tr.)
194. Sau: «mic jilţ» (n. tr.)

rătului şi Atotstăpînitorului Dumnezeu un imn de bucurie şi mulţumire. După ce şi-a reluat locul, s-a făcut tăcere. Toate privirile erau îndreptate spre împărat. Atunci, cătînd spre ei cu ochii săi limpezi, cu privirea lui senină, adunîndu-şi gîndurile, cu glas liniştit, cu vorba dulce, acesta le-a vorbit în felul cum urmează:

12.1. «Dorinţa mea cea mai arzătoare era să mă pot > cîndva, bucura de prezenţa voastră aici, dragi prieteni. Acum că lucrul acesta s-a împlinit, îmi voi mărturisi făţiş recunoştinţa înaintea împăratului întregii lumi pentru a-mi fi hărăzit, pe lîngă atîtea alte faceri de bine, să-mi pot bucura ochii şi de lucrul pentru mine mai presus decît oricare altul, acela de a vă putea găzdui pe toţi laolaltă; căruia-I voi adăuga mulţumirea de .a vă vedea mînaţi de un singur cuget şi stăpîniţi de acelaşi duh.

2. «Să nu îngăduim atunci pizmaşului nostru vrăjmaş să-şi bată joc de tot ce ne este mai scump; şi - după ce, priit puterea Mîntuitorului şi Dumnezeului nostru, a fost spulberat din calea noastră războiul ridicat de tirani împotriva lui Dumnezeu - să nu îngăduim diavolului, iubitorului de rele, să se năpustească cu noi ponoase[195] asupra dumnezeieştii legi. Fiindcă, după mine, vrajba ascunsă în sînul Bisericii lui Dumnezeu este mai înspăimîntătoare decât războiul sau decât o bătălie, oricât ar fi ea de grea; ea-mi pare mult mai de temut decît o primejdie ameninţînd de undeva din afară. 3. După ce - cu îngăduinţa şi cu împreună-lucrarea lui Dumnezeu - mi-am biruit unul după altul duşmanii, socoteam că nu-mi mai rămăsese decât să-mi mărturisesc recunoştinţa înaintea lui Dumnezeu şi să mă bucur de bucuria celor izbăviţi de El cu mîna mea. Dar când am aflat de cearta iscată între voi (o ceartă la care nu m-aş fi aşteptat niciodată), n-

am nesocotit câtuşi de puţin cele ce-mi ajunseseră la ureche, ci dimpotrivă, rugîndu-mă în sinea mea[196] să-mi fie îngăduit să iau asupra mea şi această purtare de grijă, v-am chemat grabnic la mine pe toţi. 4. Iată în ce sens pot eu spune astăzi că adunarea voastră mă bucură într-atîta.

Totuşi, numai atunci am să pot eu socoti că mi s-a îndeplinit cu ade-• vărat dorinţa, când vă voi vedea mînaţi de aceeaşi bunăvoire unii faţă d£ ceilalţi, şi când, deasupra tuturor, va stăpîni - singură aducătoare de armonie - pacea; pacea aceea pe care voi, ca unii ce v-aţi afierosit lui Dumnezeu, s-ar fi cuvenit să o binevestiţi în jurul vostru.

5. «Aşadar, nu mai zăboviţi, prietenii mei, cei ce sînteţi totodată vrednici slujitori ai lui Dumnezeu, stăpînul nostru, al tuturor, şi Mântuitorul nostru. începeţi prin a scoate pe loc la vedere pricinile neînţelegerii voastre, şi

195. Cu înţelesul de «calomnii», «hule» (n. tr.)
196. «în sinea mea» încearcă să redea nuanţa intensivă a grecescului eefi&fievo;

despovăraţi-le - sub semnul păcii - de cătuşele ambiguităţii. Aşa veţi putea săvîrşi şi ce îi este plăcut Atotstăpînitorului Dumnezeu; iar mie - celui ce deopotrivă cu voi mă străduiesc a-I sluji - îmi veţi putea face darul unei bucurii fără seamăn».

13. 1. Şi încheindu-şi cuvîntarea - ţinută de el în limba latină, dar imediat tălmăcită de altcineva - le-a dat împăratul cuvîntul mai-marilor sinodului. Atunci au început aceştia să-i moralisească pe ceilalţi, care însă nu pregetau să se apere şi să răspundă la rîndu-le cu învinuiri. Fiecare grupare se sprijinea pe o mulţime de argumente, ceea ce a făcut ca la început să se işte sfadă mare. împăratul asculta pe toţi vorbitorii şi cîntărea temeiurile[197] spuselor lor cu luare-aminte şi fără părtinire. Şi tot reţinînd cîte ceva din tezele fiecărei grupări, a făcut ca ireductibila lor înverşunare să facă loc, treptat, apropierii. 2. Şi de vreme ce cu fiecare şedea de vorbă cu omenie, folosindu-se şi de limba elină (care nu-i era străină), impresia pe care o lăsa era aceea a unui om din cale afară de plăcut; lucru care i-a şi îngăduit ca pe unii să-i convingă, la alţii să mai poată stărui, să-i laude pe cei ce vorbiseră bine - pe toţi aducîndu-i pe calea împăcării. Şi aşa a fost pînă cînd, în cele din urmă, i-a făcut pe toţi să se poată înţelege deplin în legătură cu toate subiectele contestate.

14. Aşa au ajuns toţi să mărturisească o singură credinţă şi să se înţeleagă deplin în privinţa datei la care urma să se ţină Pastele[198]. Cele hotărîte împreună au fost pe dată întărite[199] printr-un act semnat de fiecare (episcop). După încheierea lucrărilor, împăratul a descris sinodul drept cea de a doua izbîndă purtată de el asupra vrăjmaşului Bisericii, şi a hotărît sărbătorirea evenimentului spre slava lui Dumnezeu.

15.1. La aceeaşi vreme, împăratul împlinea douăzeci de ani de domnie. Cu acest prilej, în toate provinciile s-a adunat lumea în sărbătoare; dar pentru slujitorii lui Dumnezeu, împăratul a rînduit el însuşi un ospăţ, la care - de vreme ce-şi aflaseră cu toţii pacea - a luat şi el parte, astfel încît - prin mijlocirea lor -

să-1 poată închina lui Dumnezeu, întrucâtva în chipul unei jertfe pe potriva Lui. De la această masă dată de împărat n-a lipsit nici unul dintre episcopi.

2. Ce s-a petrecut acolo nu poate fi redat prin cuvinte. De jur-împre-jur, în curtea palatului, gărzile şi soldaţii şedeau de pază cu sabia scoasă din teacă; dar dincoace de ei[200], oamenii lui Dumnezeu păşeau nestingheriţi, pătrunzînd pînă în adîncurile palatului. Ba unii din ei au şi şezut, pînă la urmă, chiar alături de Constantin, în vreme ce ceilalţi şi-au avut locul pe sofale aşezate de o parte şi de

197. Textual: «primea premisele» (n. tr.)
198. Textual, ca mai înainte: «sărbătoarea mîntuirii» (n. tr.)
199. exupoOxo, cu înţelesul de «au căpătat putere de lege», «au devenit oficiale» (n. tr.)
200. Textual: «în mijlocul lor» (n. tr.)

cealaltă. Chipul acestei rînduiri îndemna la asemuirea cu împărăţia lui Hristos, fiindcă aducea mai mult cu o imagine de vis decît cu una aievea.

16. Pe la mijlocul acestui minunat banchet, ca să-şi dovedească odată mai mult faţă de cei prezenţi atît de prietenoasa-i ospeţie, Constantin i-a acoperit - împărăteşte[201] - cu daruri, pe fiecare după însemnătatea rangului. Iar amintirea sinodului, Constantin a reţinut-o şi pentru cei ce nu luaseră parte la el într-o scrisoare pe care o voi adăuga istorisirii vieţii lui, spre luare la cunoştinţă[202].

Scrisoarea arăta în felul următor.

17. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către Biserici.

încredinţîndu-mă eu din fericita întorsătură pe care au luat-o lucrurile la noi cît bine se poate ascunde în puterea lui Dumnezeu, socotit-am că cea mai frumoasă ţintă pe care mi-aş putea-o pune în viaţă ar fi să fac aşa încît fericitele mulţimi intrate în Biserica universală să poarte în ele o singură credinţă, o dragoste neîntinată precum şi cuviosia cea într-un singur gînd în faţa lui Dumnezeu, stăpînul nostru, al tuturor. 2. Dar întrucât în această privinţă nu se putea ajunge la o rostuire nepărtinitoare şi nestrămutată altfel decît prin convocarea tuturor - sau măcar a majorităţii - episcopilor şi prin amănunţita cercetare[203] a fiecăruia în legătură cu

articolele preasfintei noastre credinţe, voi n-aţi pregetat a vă aduna -ba încă a veni chiar în număr cît mai mare (voi adăuga aici că am fost eu însumi de faţă, ca şi cum aş fi făcut parte din cinul vostru; de ce să o tăgăduiesc de vreme ce faptul de a mă fi pus, alături de voi, în slujba aceluiaşi scop, îmi face atîta bucurie?). Aşa, lucrurile au fost cercetate cu cea mai mare luare-aminte, toate, pînă ce - în duh de înţelegere şi unire[204] - a ieşit la lumină şi cugetul cel plăcut lui Dumnezeu, pretutindeni veghetorul, şi pînă nu le-au mai rămas, dihoniei şi îndoielii într-ale credinţei, nici cea mai mică urmă de loc.

18. 1. «Cu acelaşi prilej făcutu-s-a sfat şi pentru prăznuirea preasfintei sărbători a Paştelui; şi a părut tuturor că se cuvine ca tot omul să o serbeze pretutindeni la aceeaşi dată. Fiindcă ce poate fi pentru noi mai frumos, ce ar putea fi mai demn de noi decît ca toţi să ţinem mai departe neştirbită, după o singură rînduială (şi după criteriul cel mai vădit), o săr-

201. Textual: «cu dărnicie» (n. tr.)
202. Textual: «ca (o inscripţie pe) o stelă» (n. tr.)
203. Cu înţelesul de «consultare» (n. tr.)
204. Textual: «spre perfecta înţelegere, care ţine de unire», sau «care duce la unire» (n. tr.)

bătoare ca aceasta, datorită căreia ne este azi îngăduit să purtăm în noi speranța nemuririi?

2. «înainte de orice, ni s-a părut lipsit de cuviință ca noi să ținem un praznic atît de sfințit ca acesta după acelaşi tipic cu iudeii, care, prin josnica lor trădare[205], şi-au întinat mîinile, şi care din aceasta au rămas ca nişte orbi la suflet. Dacă, deci, nu vom mai ține seama de prescrierile[206] lor, vom putea păstra veacurilor viitoare - după un tipic mai aproape de adevăr, transmis nouă pînă astăzi încă din cea dintîi zi a patimilor - tradiția acestei rînduieli. Noi nu avem nimic de împărțit cu îndărătnicul popor al iudeilor. 3. Fiindcă nouă Mîntuitorul ne-a deschis alt drum; preasfintei noastre credințe îi şade înainte o cale dăruită cu lege şi cu măreție. De aceasta să ne ținem, scumpii mei frați, într-un singur cuget, şi să lepădăm de la noi orice ne poate îngreuia conştiința! într-adevăr, ar fi cum nu se poate mai absurd ca aceia să se poată mîndri că, de nu ne vom ține după învățătura lor, noi nu sîntem în stare să păzim vie această tradiție! 4. Or mă întreb eu, cum vor putea cugeta după dreptate unii care, după ce au ucis pe Domnul şi Părintele lor, ieşindu-şi din minți, nu se mai poartă astăzi după canoanele chibzuinței, ci numai potrivit cu pornirile lor dezlănțuite, lăsîndu-se tîrîți oriîncotro îi trage moştenită lor sminteală? - De aceea nici nu sînt ei în stare să recunoască adevărul acestor lucruri, pînă-ntr-atît încît - cel mai ades - în rătăcirea lor în loc să primească cu bind cuvenitul îndemn la îndreptare, ei ajung să prăznuiască Pastele de două ori în cursul aceluiaşi an! De ce, dar, să le urmăm noi pilda unora care în chip mărturisit se arată suferinzi de o boală[207] atît de grea? Fiindcă în nici un caz nu avem de ce să îngăduim o a doua prăznuire a Paştelui în cuprinsul unuia şi aceluiaşi an.

în caz că atîta nu vă este de ajuns, atunci îngăduiți, înțelepțiile voastre, ca fervoarea şi rugăciunea voastră să se facă simțită pretutindeni, astfel încît curăția sufletelor voastre să nu aibă în nici un caz de suferit asemuindu-se unor oameni cu obiceiuri atît de rele!

5. «Față de cele arătate, cuvine-se să ne dăm seama că - dată fiind însemnătatea cauzei (şi fiind vorba de praznicul cel mai de seamă al credinței noastre) - ar fi cu totul necuvios să îngăduim dezbinării să domnească peste noi ! O singură zi ne-a lăsat Mîntuitorul pentru prăznuirea eliberării noastre: ziua preasfintelor Sale patimi; iar după voia Lui, şi Biserica Lui universală tot una cuvine-se să fie; fiindcă chiar dacă mădularele ei se află răspîndite pe tot soiul de meleaguri deosebite între ele, pe toate le încălzeşte acelaşi Duh - adică voia lui Dumnezeu. 6. Judecați, dar, cu iscusința potrivită sfințeniei voastre, cît de crunt şi cît de nepotrivit ar fi ca în cuprinsul aceloraşi zile unii să şadă şi să postească iar alții să benchetuiască; iar după trecerea zilelor Paştelui, să se lase ceilalți în

205. Sau: «crimă» (n. tr.)

206. eOouc pentru eflvoix;: «(acelui) popor». - «vom putea păstra»: textual, «vom transmite» (n. tr.)

207. Textual: «rătăcire» (n. tr.)

voia petrecerilor şi a feluritelor îngăduințe, în vreme ce întîii ar urma să se dedice

din nou postirilor celor după canon! De aceea şi voieşte dumnezeiasca pronie ca noi să adoptăm în această privinţă cuvenita îndreptare şi să-i găsim o formulare unică. Lucru de care eu cred că voi toţi vă puteţi da şi singuri seama.

19. 1. «Or, vădindu-se acum cerinţa dreptei rostuiri a praznicului, astfel încît să nu mai rămînem legaţi prin nimic de un popor ce a fost în stare să ucidă pe Părintele şi Domnul său, (cuvine-se să luăm aminte la) existenţa unei rînduieli ce se bucură de bun nume în toate Bisericile de la apus, de la miazăzi şi de la miazănoapte, precum şi în unele dintre cele de pe meleagurile de la soare-răsare. Ceea ce a şi făcut ca, deocamdată, tuturor să li se pară de aşteptat (eu însumi am recomandat această idee agerimii voastre) că o rînduială ce se ţine într-un singur fel şi întru bună înţelegere la Roma, în Italia şi în toată Africa, în Egipt, în Spania, în Gal-lia, în Britania, în Libia, în întreaga Eladă, în diocezele Asiei şi Pontului şi în Cilicia, va căpăta şi chibzuita voastră încuviinţare, luînd voi aminte -de bună seamă - nu numai la covîrşitoarea mulţime a Bisericilor şi a meleagurilor abia pomenite, ci şi la faptul că pentru noi toţi, un lucru ca acesta (care pare să aibă de partea sa toată greutatea unei cumpăniri amănunţite, şi care ne îngăduie să nu mai fim legaţi cu nimic de sperjurul iudeilor) trebuie socotit ca vrednic de dorit întru toată cuviosia. 2. Pe scurt: după ce au cercetat întreolaltă pricina, tuturor de acolo' plăcu-tu-le-a ca preasfîntul praznic al Paştelui să fie ţinut pretutindeni în una şi aceeaşi zi. Fiindcă deosebirile de vederi nu-şi au locul în pricini atît de încărcate cu sfinţenie; şi e mai bine să urmăm unui astfel de gînd, străin rătăcirii celor de altă credinţă[208] şi oricărei putinţe de a păcătui[209].

20. 1. «Iar dacă lucrurile aşa stau, atunci se cade ca voi să primiţi harul lui Dumnezeu - adevărată poruncă dumnezeiască - cu inima deschisă: pentru că toate cele hotărîte[210] în sfintele soboare ale episcopilor trebuie înţelese ca tot atîtea arătări ale voii dumnezeieşti. 2. Astfel că, de îndată ce veţi fi dat de ştire tuturor iubiţilor noştri fraţi despre cele scrise mai sus, voi înşivă veţi fi ţinuţi să nu vă abateţi de la hotărîrea[211] mai înainte luată (aidoma prăznuirii preasfintei zile a Paştelui), şi chiar să o transmiteţi mai departe sub poruncă, aşa încît, atunci cînd voi veni la voi spre a mă împărtăşi de îndelung-dorita voastră revedere şi împreunăşedere, să pot sărbători laolaltă cu voi Sfîntul Praznic în aceeaşi zi şi să mă pot veseli de toate alături de voi, văzînd cum puterea lui Dumnezeu a zdrobit ticăloşia diavolului prin mijlocirea faptei voastre, şi mai

208. Textual: «străin rătăcirii (spirituale) a străinilor (de noi)» (n. tr.)

209. Textual: «străin oricărei imixtiuni a păcatului» sau «străin căderii în păcat» (n. tr.)

210. Textual: «săvîrşite» (n. tr.)

211. Textual: «să ţineţi hotărîrea» (n. tr.)

văzînd credinţa voastră, pacea şi buna voastră înţelegere înflorind pretutindeni. Dumnezeu să vă aibă în paza Sa, fraţi iubiţi!»

3. împăratul a trimis cîte un asemenea exemplar al scrisorii - care-i avea în vedere pe toţi - în toate provinciile imperiului. în ea, oricine putea să vadă

oglindindu-i-se - întru deplina curăție a gîndurilor - fervoarea credinței în Dumnezeu.

21. 1. Iar la sfîrşitul lucrărilor sinodului, Constantin i-a îndemnat pe episcopi să se mai adune odată laolaltă într-o anumită zi, cînd, venind ei acolo, le-a dat a înțelege că se cădea[212] ca de atunci înainte ei să se poarte unii cu alții în duh de pace, să se lepede de ambiții, să ocolească pricinile de zîzanie şi să uite de zavistie atunci cînd se va întîmpla ca vreunul dintre episcopi - dînd glas din el duhului înțelepciunii - să strălucească, ci să vadă în harul unuia un dar sortit tuturor oamenilor. Apoi pe cei mai înzestrați i-a mai îndemnat să nu caute a se înălța deasupra celor mai puțin înzestrați (Dumnezeu fiind singur în măsură să judece cine este pe drept mai bun), de vreme ce înaintea celui mai slab decît tine cuvine-se mai curînd să te pleci şi să-ți arăți osîrdia, atunci - mai ales - cînd lipsa de cusururi[213] este pretutindeni un dar întîlnit atît de rar. 2. Iată de ce - a mai spus împăratul - trebuie să ne trecem unul altuia cu vederea micile noastre scăderi, să ne arătăm înțelegători şi să iertăm omului ce este omenesc, fiindcă nu există lucru mai de preț ca armonia şi buna-înțele-gere; aşa nici potrivnicii noştrii cei oricând dornici să batjocorească dumnezeiasca lege nu vor mai găsi în vrajbele dintre noi un subiect bun de luat în râs; îndeosebi dacă ne gîndim că față de ei - care încă n-au cunoscut calea mîntuirii - noi trebuie să ne purtăm tot timpul şi în toate cu cea mai mare grijă; fiindcă numai cînd vor vedea că totul, la noi, merită prețuire, numai atunci (vor voi şi ei să se lase mîntuiți). Or, bine este să nu uităm că vorba nu are asupra tuturor acelaşi efect, 3. de vreme ce unii sînt mulțumiți să-şi poată asigura traiul, alții îşi cheltuiesc energia pentru a se pune sub ocrotirea unui protector; unii ştiu să-i prețuiască pe cei ce li se adresează cu bunăvoință, în vreme ce dragostea altora nu poate fi trezită decât prin daruri. Puțini sînt cei dornici de învățătură curată, şi rar e un om îndrăgostit de adevăr! De aceea şi trebuie să ne arătăm deschişi tuturor, de fiecare îngrijindu-ne să-i dăm ce-i poate fi lui spre mîntuire, aidoma medicilor; iar astfel vor ajunge toți să slăvească[214] în toate rnîn-tuito&rea învățătură.

4. Cam aşa le-a vorbit[215] el mai întîi; iar la urmă i-a îndemnat să înalțe lui Dumnezeu prisos de rugăciune pentru sine. în fine, luîndu-şi rămas bun, s-a despărțit de ei, lăsîndu-i să plece fiecare într-ale sale; iar aceia s-au dus plini de

212. Textual: «trebuiau să-şi dea toată silința» (n. tr.)
213. Textual: «desăvârşirea» (n. tr.)
214. Cu înțelesul de «să traducă în fapt», «să înalțe prin faptă» (n. tr.)

bucurie, călăuziți de un singur gînd (la care ajunseseră de față cu împăratul). Totodată, cei care de atîta vreme se rupseseră de trupul Bisericii erau acum din nou mădulare ale ei.

22. Bucuros de fericitul deznodămînt al sinodului, împăratul le-a scris celor ce nu luaseră parte la el scrisori în care-1 descria în termenii cei mai entuziaşti[216], în acelaşi timp dînd poruncă de însemnate gratificații către tot omul şi de la țară şi de la oraş; gratificații prin care el înțelegea să onoreze cea de a douăzecea aniversare a venirii sale la domnie.

215. Textual: «i-a îndemnat» (n. tr.)
216. Textual: «ca un fruct bine copt» (n. tr.)
217. Textual: «omul acesta de-trei-ori-fericit» (n. tr.)
218. Textual: «trupul» (n. tr.)
219. Textual: «Aşa stînd lucrurile» sau «între timp» (n. tr.)
220. Textual: «mormînt» (n. tr.)

23. Dar pe cînd toți îşi aflaseră liniştea, singur Egiptul mai era răscolit de încleştările unei nestăvilite vrajbe; lucru care a început iarăşi să-i dea împăratului de gîndit (chiar dacă fără a-i trezi mînia). De aceea el i-a înconjurat pe cei de acolo cu toată cinstea, de parcă i-ar fi fost părinți (ba nu, ci mai curînd ca şi cum ar fi fost nişte prooroci ai lui Dumnezeu!), chemîndu-i pentru a doua oară în fața sa şi din nou mijlocind între unii şi alții plin de răbdare; şi iar i-a învrednicit de daruri; după care şi-a făcut cunoscută hotărîrea printr-o scrisoare în care întărea şi pecetluia dogmele stabilite de sinod şi îndemna stăruitor la armonie (astfel ca ei să nu mai dezbine Biserica şi să o ferească de sfîşiere, precum şi ca ei să păstreze în gîndurile lor amintirea hotărîrii date de Dumnezeu). Şi lucrurile acestea le-a consemnat împăratul într-o scrisoare.

24. 1. A mai scris împăratul foarte adesea despre subiecte asemeni acestora, întocmind scrisori nenumărate: parte din ele, pentru a le împărtăşi episcopilor hotărîri luate de el spre binele Bisericilor lui Dumnezeu; iar altele, pentru a vorbi mulțimilor în care scop acest suflet ales[217] se adresa omenirii din biserici ca unor frați şi laolaltă-slujitori ai săi! . 2. Ar fi nevoie de timp mult spre a le putea aduna la un loc; însă a face lucrul acesta acum; ar însemna ca noi să îmbucătățim întregul[218] istorisirii de față.

25. Curînd după aceea[219] a mai înălțat iubitorul-de-Dumnezeu Constantin şi un magnific monument[220] pe pămîntul Palestinei. - Iată despre ce este vorba: împăratul socotea că era de datoria lui ca atît de binecuvântatul loc al mîntuitoarei învieri de la Ierusalim să arate frumos şi să fie venerat de lume. De aceea a dat poruncă nezăbavnic să se înalțe [acolo] un sălaş al rugăciunii; iar gîndul acesta nu i-a venit din uitarea de Dumnezeu, ci dintr-o pornire a duhului stîrnită de Mîntuitorul însuşi.

26. 1. Fiindcă într-un rînd, nişte hulitori - mai bine-zis prin mijlocirea lor, întreg neamul demonilor - se siliseră să abată întunericul uitării asupra dumnezeiescului mormînt în care ne fusese dăruită nemurirea -adică acela unde, scăldat într-o lumină orbitoare, îngerul coborît din cer răsturnase piatra celor cu mintea împietrită (care-şi închipuiau că Cel viu mai putea încă fi găsit printre morți), şi le dăduse femeilor vestea cea bună, prăvălind piatra necredinței care le înăbuşea înțelegerea şi încre-dințîndu-le că Cel căutat de ele era viu. 2. Or, nişte inşi fără Dumnezeu şi haini îşi puseseră cîndva în gînd să piardă de pe fața pămîntului[221] peştera aducătoare de mîntuire, închipuindu-şi în sminteala lor că odată cu ea vor putea fereca şi adevărul. Şi îşi dăduseră silință multă aducând acolo, de afară, o grămadă de pămînt cu care înfundaseră şi acoperiseră întregul loc; deasupra lui făcuseră o movilă pe care o presăraseră cu pietre, astfel ascunzînd undeva, dedesubtul ei, sub povara movilei, dumnezeiasca peşteră. 3. Mai apoi - ca să nu rămînă nimic la vedere - pregătiseră acolo sus, deasupra, un îngrozitor şi adevărat mormînt al sufletelor închinat idolilor celor fără viață, în care au zidit neînfrînatului duh al Afroditei un locaş întunecos. Acolo, pe nişte altare blestemate şi spurcate, îşi aduceau ei jertfele, încredințați că numai acoperind aducătoarea-de-mîntuire peşteră cu spurcatele lor întinări vor putea face să li se împlinească dorințele.

4. Sărmanii de ei nu erau în stare să priceapă că Aceluia ce biruise moartea nu I se potrivea să-şi lase mărturia izbînzii să zacă undeva sub povara uitării - la fel cum nefiresc îi este şi soarelui ca, după ce a răsărit şi şi-a început cursa pe crugul ceresc, să nu-şi arate lumina nimănui aflat oriunde pe întinsul pămîntului! Fiindcă cu atît mai vîrtos lumina aducă-toarea de mîntuire putere a lui Dumnezeu (şi nu trupurile, ci chiar sufletele oamenilor), umplînd întreaga lume cu fulgerătoarele ei revărsări! 5. Şi totuşi, uneltirile făcute împotriva adevărului de către oamenii aceia fără Dumnezeu şi fără credinţă au dăinuit vreme îndelungată, pentru că nu se găsise nimeni - nici un demnitar, nici un general şi nici un singur împărat! - în stare să nimicească cele cutezate acolo, pînă la Constantin, cel iubit de împăratul Cel mai presus decât toţi împăraţii. 6. Mînat cum era de Duhul lui Dumnezeu, Constantin nu putea răbda să mai vadă pomenitul loc ajuns - datorită uneltirii vrăjmaşilor, sub maldărul acela de necuraţii -prada uitării şi a ignoranţei; şi nesuferind el să se arate îngăduitor faţă de reaua-credinţă a pricinuitorilor răutăţii, L-a chemat pe Dumnezeu într-ajutor[222] şi a dat poruncă să se cureţe locul, încredinţat că, prin purtarea sa de

221. Textual: «să facă nevăzută dinaintea oamenilor» (n. tr.)

grijă, urma ca tocmai meleagurile acelea - care fuseseră atît de pîn-gărite de vrăjmaşi - să se bucure pe viitor de arătări cu atît mai mari ale ajutorului Celui Prea Bun.

7. îndată după primirea poruncii, fost-a prăvălit eşafodajul acela al înşelăciunii din înaltul său şi pînă jos; şi s-a prăbuşit şi a pierit sălaşul rătăcirii dimpreună cu toate statuile lui şi cu toţi demonii (ce-şi făcuseră acolo sălaşul).

27. Dar rîvna împăratului nu s-a mărginit la atît, ci a poruncit ca prăbuşirile acelea ajunse numai piatră şi lemn, anume să fie luate de acolo şi aruncate cît mai departe. Şi această poruncă a fost înfăptuită fără nici o întârziere. Totuşi, Constantin nu s-a mulţumit numai cu atît, ci, din îndemnul Celui de Sus, a poruncit oamenilor să sape cât mai adînc şi să ducă şi săpătura aceea mînjită cu sîngele jertfit demonilor cît se putea mai departe.

28. Pe dată s-au făcut şi acestea. Iar cînd, luîndu-se deoparte strat după strat[223], a început să apară pămîntul aflat în fundul săpăturii, ivitu-s-a împotriva tuturor aşteptărilor şi însăşi minunata şi preasfânta dovadă a aducătoarei de mîntuire învieri, peştera cea între toate sfîntă, oferind privirilor icoana convingătoare[224] a întoarcerii la viaţă a Mîntuitorului (Care, după pogorârea Sa în întuneric, a revenit la lumină) aducând celor sosiţi acolo ca să vadă, temeinica dovadă a minunilor petrecute, şi a mărturisit învierea Mîntuitorului prin fapte mai întăritoare decât toată spusa omului.

29. 1. îndată după aceea, poruncit-a împăratul ca în temeiurile unor legiuiri pline de cucernicie şi ale unor mari daruri băneşti să se zidească în (preajma) mântuitoarei peşteri un sălaş de închinare vrednic de numele lui Dumnezeu, bogat şi de o strălucire împărătească. (Era ca şi cum el şi-ar fi pus aceste lucruri în gînd mai de mult şi - prin grija [Cehii] -de-sus - le-ar fi putut vedea mai dinainte înfăptuindu-se).

2. Guvernatorilor provinciilor răsăritene le-a dat în grijă ca, prin daruri de bani cât mai bogate şi prisositoare, lucrarea aceasta să arate şi ea neobişnuit de frumoasă , mare şi împodobită bogat. Şi i-a mai scris şi episcopului de atunci al Bisericii Ierusalimului următoarea scrisoare, care-i arată în termeni foarte lămuriți puterea de credință şi desăvîrşita dăruire față de învățătura Mîntuitorului.

Iată cum glăsuia scrisoarea:

30. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către Macarie. Atît de mare este harul Mîntuitorului nostru, că nici o risipă de

222. ouvepYog - aici, ca şi în alte locuri: «împreună-lucrător» (n. tr.)
223. Textual: «un element după altul» (n. tr.)
224. Textual: «asemănătoare» (n. tr.)

cuvinte nu-mi pare pe măsura minunii petrecute acum; iar faptul că mărturia preasfintelor Sale patimi a putut zace atît amar de ani acoperită de țărînă (pînă cînd, prin nimicirea duşmanului nostru, al tuturor, ea le-a putut în sfîrşit lumina slujitorilor Săi eliberați, viața) adevărat că întrece toată puterea de mirare. 2. Dacă toți oamenii ținuți drept înțelepți pe acest pămînt s-ar aduna la un loc şi ar vrea să rostească nişte vorbe care să poată fi socotite pe potriva întâmplării, ei nu i-ar putea face față **nici** măcar într-o cît de mică măsură, fiindcă într-atîta întrece puterea de adeverire a acestei minuni toată puterea de înțelegere a minții omeneşti pe dt se arată cele cereşti mai puternice dedt cele pămînteşti[225]. 3. Iată de ce şi primul şi ultimul meu gînd e necurmat la faptul că, la fel cum se arată adevărul şi cum se întăreşte el zilnic prin minuni mereu noi, tot astfel s-ar cuveni ca şi sufletele noastre ale tuturor să sporească în zelul lor pentru sfînta lege întru prisos de cumpătare, de armonie şi de bună - înțelegere.

4. «Voiesc cu tărie să te încredințez de acest lucru care socot eu că nu mai înseamnă o pritină de îndoială pentru nimeni, anume că dorința mea cea mai fierbinte este ca acea sfîntă aşezare salvată[226] de mine, după porunca lui Dumnezeu, de ruşinoasa ei adăugire idolească, ca de povara unei nesuferite greutăți (locul acela care, din voia lui Dumnezeu, a fost sfînt încă de la început, iar care acum - de dnd a adus cu sine la lumină mărturia mîntuitoarelor Lui patimi - a ajuns încă şi mai sfînt), să o înzestrez cu o zidire dt mai frumoasă.

31. 1. <-<Cuvine-se, ded, iscusinței tale să chivernisească lucrurile astfel şi să prevadă toate cele trebuitoare aşa fel ca nu numai lăcaşul bisericii, d şi tot restul să se arate în cele din urmă pe potrivă, îndt pînă şi cele mai mîndre zidiri din oraşele noastre să fie umbrite de frumusețea ei. 2. Pentru înălțarea zidurilor ei - dt şi ca acestea să arate dt mai frumos -bine este să ştii că i-am dat-o în grijă bunului nostru prieten Dradlianus, locțiitorul prefectului eparhiei, precum şi guvernatorului provinciei. Acestora doi, credindoşia mea le-a trimis poruncă, pentru ca tot ce iscusința ta va socoti de trebuință spre înălțarea lăcaşului, şi meşteri şi calfe, de le vei face cunoscut, pe dată prin osteneala lor să-ți trimită. 3. Privitor la coloane şi la celelalte lucruri din marmură, rogu-te ca singur să chibzuieşti ce anume material le-ar putea mai bine pune în valoare şi le-ar face

225. Textual: **«omeneşti»** (n. tr.)
226. «Salvată» sau «scăpată». Textual: «uşurată» (n. tr.)
227. Textual: «le-ar face mai utile» (n. tr.)

mai potrivite cu scopul[227], apoi neîntîrziat scrie-mi, astfel îndt din scrisoarea ta să ne putem şi noi face o părere privitor la cantitatea şi la calitatea lor, şi să le putem trimite acolo de pe oriunde va fi nevoie. Căci se cuvine ca locul cel mai vrednic de admirat din întreaga lume să strălucească potrivit cu însemnătatea lui!

32. 1. «Cît despre tavanul acestei biserici, doresc să-ţi cunosc părerea: anume dacă să fie căptuşită cu lemn sau dacă te gîndeşti la vreun alt material. în cazul cînd ea ar urma să fie căptuşită cu lemn, socot că el ar putea fi şi poleit cu aur. 2. în rest, rog pe cuvioşia ta să încunoştiinţeze cît mai grabnic pe pomeniţii demnitari de cîte calfe, cîţi meşteri şi ce cheltuieli va avea nevoie, şi să se ostenească a-mi face cunoscut şi mie, neîntârziat, şi nu numai privitor la lucrările în marmură şi la coloane, ci şi cu privire la părţile căptuşite cu lemn - în caz că ele ţi s-ar părea mai frumoase.

Dumnezeu să te aibă în paza Sa, iubite frate!»

33. 1. Iată, dar, ce a scris împăratul; iar porunca lui numaidecât s-a şi făcut faptă, înălţînd chiar pe locul aducătorului de mîntuire mormînt un Ierusalim nou în schimbul celui vechi, care, după uciderea Domnului său, se prăbuşise, căzînd pradă pustiirii şi plătind astfel miria cuvenită pentru necredincioşii săi locuitori. 2. Aşadar, în faţa oraşului a început împăratul să înalţe locaşul său închinat mîntuitoarei biruinţe a Domnului asupra morţii, înzestrîndu-1 cu prisos de bogăţie şi dărnicie. încît lesne ne vine nouă a spune că aceasta ar putea fi acea nouă şi înnoită cetate a Ierusalimului dinainte vestită prin profeţii, pe care ne-o vestesc şi ne-o cîntă un noian de texte inspirate.

3. Mai întâi - şi ca lucru de căpetenie al întregii lucrări - Constantin s-a îngrijit de înfrumuseţarea sfintei peşteri: mormîntul însuşi era purtătorul a nenumărate amintiri nemuritoare, fiind el dovada biruinţei avute de marele nostru Mîntuitor împotriva morţii; era chiar acel venerat mormînt în dreptul căruia îngerul, străfulgerînd de lumină, a dat tuturor de ştire buna veste a învierii[228] adeverite de Mîntuitorul însuşi...

34. Deci spre aceasta - ca spre tot ce putea fi mai de seamă - s-a îndreptat înainte de toate rîvna împăratului, împodobind (locul) cu coloane lucrate ales şi cu alte lucrări de toată frumuseţea, şi făcînd ca mărita peşteră să arate neasemuit de mîndră întru mulţimea podoabelor ei.

35. Apoi s-a mai îngrijit ca o mare întindere de pămînt aflată acolo sub cerul liber să fie acoperită cu piatră lustruită, şi, pe trei laturi, înconjurată de un impunător peristil.

36. 1. Biserica însăşi se afla în faţa peşterii, de cealaltă parte, adică spre răsărit: era o construcţie cu totul neobişnuită, nespus de înaltă,[229] foarte lungă şi foarte lată, pe dinăuntru acoperită în întregime cu plăci de marmură felurit colorată; pe dinafară, zidurile - făcute din piatră lustruită, pretutindeni desăvirşit îmbinată - sclipeau în neasemuita lor frumuseţe, întru nimic

228. «A învierii»: textual, «a naşterii din nou» - tf)v ***Tia\\yytvtoiav*** - (n. tr.)
229. Textual: «înaltă la nesfîrşit» (n. tr.)

mai prejos decît marmura. 2. Sus, acoperişul era pe dinafară acoperit cu plumb (ca un scut împotriva ploilor de iarnă), iar pe dinăuntru se înfăţişa ca o suprafaţă sculptată şi căptuşită cu lemn: un ocean de motive care se înlănţuiau dominînd întregul interior al lăcaşului, pretutindeni poleit cu aur strălucitor şi răsfrîngînd din tot locul o revărsare de lumină.

37. De o parte şi de cealaltă, zidul se prelungea în cîte două porticuri cu coloane suprapuse, lungi cît ţinea biserica şi cu coamele aurite: cele aflate în imediata apropiere a faţadei se sprijineau pe stîlpi masivi, iar cele dinăuntrul lor se sprijineau pe nişte zidării de formă cubică, foarte bogat ornamentate pe dinafară. Trei porţi foarte îngrijit croite chiar în latura de răsărit a clădirii se deschideau mulţimilor ce şiroiau într-acolo.

38. în faţa lor se afla partea de căpetenie a întregii lucrări: o absidă dominînd lăcaşul, încununată de un brîu alcătuit din douăsprezece coloane (după numărul Apostolilor Mîntuitorului), avînd capitelurile ornate cu vase mari de argint - un dar minunat adus de împăratul însuşi Dumnezeului său.

39. De acolo, înaintînd spre intrările din faţa bisericii, se deschidea un al doilea atrium, care avea de amîndouă părţile exedre precedate de un spaţiu descoperit şi de cîte o colonadă, cărora le urmau trecerile spre curte. Următoare acestora - şi în chiar mijlocul piaţetei - se afla intrarea principală, lucrată foarte frumos şi prilejuind lumii de afară o privelişte copleşitoare a celor aflate dincoace de ea.

40. Această biserică a înălţat-o, dar, împăratul, ca o mărturie impunătoare a mîntuitoarei învieri, îngrijindu-se să fie nespus de frumoasă în toate părţile ei, cu cheltuială şi cu un fast de-a dreptul împărăteşti. Şi a mai înzestrat-o, ca podoabă, cu nenumărate şi minunate daruri făcute din aur, din argint şi din pietre nestemate - acestea prinse în materiale foarte osebite, prin lucrături care, la fiecare din ele, dovedeau (datorită mărimii, şi numărului şi felurimii lor) un meşteşug atît de măiestrit, cît nu ne putem noi îngădui acum a-1 arăta prin cuvinte.

41. 1. Pe aceleaşi meleaguri a mai înfrumuseţat Constantin - bogat înzestrîndu-le - şi alte două locuri, foarte cinstite de lume datorită unor tainice peşteri aflate pe cuprinsul lor. Peşterii în care avusese loc cea dintâi dumnezeiască arătare[230] a Mîntuitorului - adică acolo unde se născuse El în trup - i-a dat şi el cuvenita preţuire; în vreme ce, în cazul celei de a doua, el a consfinţit amintirea înălţării la ceruri, petrecute cîndva pe înălţimea din apropiere . 2. Şi în timp ce cu atîta dăruire

230. Sau: «teofanie» (n. tr.)

săvîrşea aceste lucruri, s-a îngrijit împăratul şi de pururea-pomenirea maicii sale, cea care fusese lumii pricina unui atît de mare bine.

42. i. Aceasta, după hotărîrea luată de a răspunde lui Dumnezeu, împăratul împăraților, cu o viață de cucernicie, socotise ca fiind de datoria ei să înalțe rugăciuni de mulțumire pentru fiul său şi marele împărat, precum şi pentru fiii lui, prea-cucernicii cezari, nepoții ei. în acest scop, bătrîna s-a grăbit să vină, ca mînată de sprinteneala unei femei încă foarte tinere, dornică să vadă şi să afle cît mai multe de pe aceste binecu-vîntate meleaguri, precum şi să viziteze provinciile, aşezările şi popoarele de la răsăritul împărăției. 2. Şi închinare - după cuviință - aducând ea (pămîntului pe care se purtaseră odinioară) paşii Mîntuitorului, după proorocescul cuvînt ce zice: «închina-ne-vom locului unde au şezut picioarele Lui», pe dată a vădit rod de credință şi pentru viitor.

43. 1. Drept aceea, ea i-a consacrat Dumnezeului căruia I se închinase, darul a două biserici: una, cea de la peştera în care Se născuse (Mîntuitorul); cealaltă, cea de pe muntele înălțării Sale. («Dumnezeu împreună cu noi» a primit pentru noi pînă şi faptul de a Se naşte, locul naşterii Sale trupeşti purtând la evrei numele de Betleem. 2. Iată de ce a şi înfrumusețat prea-cuvioasa împărătească (locul) în care a adus Născătoarea de Dumnezeu Pruncul pe lume, cu construcții vrednice de toată mirarea, îmbogățind sfînta grotă în tot chipul. Puțin mai tîrziu i-a arătat şi împăratul cuvenita cinstire, înzestrînd-o împărăteşte cu darurile sale şi adăugind rîvnei maicii sale (o sumedenie de) vase de argint şi de aur, şi țesături de toate culorile).

3. Apoi a glorificat maica împăratului prin zidiri uimitoare şi locul[231] aflat pe Muntele Măslinilor, de unde avusese loc înălțarea la ceruri a Mîntuitorului (nostru, al) tuturor: în vîrf, sus - deci în partea cea mai înaltă a muntelui - a pus să se înalțe un sfînt lăcaş de biserică, loc de închinare Mîntuitorului, Care sălăşluise acolo, (tradiția, vrednică de crezare, spune că în aceeaşi peşteră îşi inițiase Mîntuitorul lumii învățăceii, făcându-le cunoscute învățăturile Sale cele tainice şi negrăite). 4. Dar şi aici, împăratul a adus cinstire Marelui împărat ceresc prin felurite daruri şi podoabe.

Aşadar, augusta Elena (cuvioasa maică a iubitorului de Dumnezeu împărat) a înălțat cele două sfinte, impunătoare, frumoase şi pururea vrednice de amintire lăcaşuri, în dreptul celor două tainice grote, închinîndu-le lui Dumnezeu, Mîntuitorul ei, ca tot atîtea mărturii ale evlaviei sale. în care lucrare trebuie spus că mult s-a ajutat ea, totuşi, şi de împă-rjiteasca putere a fiului.

281. Textual: «amintirea» (n. tr.)

5. Rod, pe măsură, avea să-i vină bătrînei după nu multă trecere de vreme. Fiindcă (după o viață în care, pînă în pragul căruntiei, avusese parte numai de bine, aducînd prin vorbă şi prin faptă bogăția de roade a poruncilor Mîntuitorului, astfel şi mai apoi - şi cu mintea mereu tînără -depărând zile ferite de necazuri trupeşti şi de griji sufleteşti), în cele din urmă, pentru toate, ea a

avut parte de la Dumnezeu de un sfîrşit potrivit evlaviei sale, şi de o bună răsplătire încă din vremea vieţii de aici.

44. Străbătînd întregul Răsărit înconjurată de strălucirea ce i-o aducea autoritatea[232] împărătească, Elena împărţea în jur daruri din belşug, atît poporului de prin oraşe, cît şi oricărui ins care venea la ea să-i ceară ; şi tot din belşug împărţea ea cu darnicu-i braţ şi unităţilor armate. Dar cel mai mult îşi arăta dărnicia înaintea săracilor celor goi şi neajutoraţi: faţă de unii, cu daruri în bani; iar faţă de alţii, împărţindu-le cu prisosinţă veşminte ca să-şi acopere trupul. Pe cîte unii i-a scăpat din închisoare sau de pătimirile lor din mine; a slobozit de prigoană pe mulţi asupriţi; în sfîrşit, câte unora le-a trimis vorbă să se întoarcă din surghiun.

45. Deşi strălucind de asemenea fapte de bine, Elena nu dădea uitării nici dovezile de credinţă în Dumnezeu: în biserica lui Dumnezeu putea fi văzută oricând, casele de rugăciune le înzestra cu daruri minunate şi nu dădea uitării nici măcar lăcaşurile aflate în cele mai neînsemnate cetăţi. Merita cu adevărat să vezi cum umbla femeia aceasta extraordinară, înveşmîntată simplu şi modest, în mijlocul poporului înghesuit în jurul ei, vădindu-şi evlavia faţă de Dumnezeu prin tot soiul de fapte bine-plăcute Lui.

46. 1. Şi stingîndu-se ea întru mulţime de zile, odată ajunsă la vîrsta de optzeci de ani şi simţindu-se chemată la o viaţă mai bună, ştiindu-şi sfîrşitul aproape, şi-a luat rămas bun de la cei apropiaţi >, rînduindu-şi toate cele ale sale şi exprimîndu-şi ultimele dorinţe în favoarea singur-stăpînitorului împărat al întregii lumi, singurul ei fiu, şi în favoarea copiilor lui (nepoţii ei). Fiecăruia dintre aceştia i-a lăsat moştenire câte ceva din averea ei răspîndită pe toată faţa pămîntului. 2. Iar după ce a făcut acestea, şi-a dat duhul[233] de faţă cu minunatul ei fiu care o veghea şi-i purta de grijă şi-i ţinea mîinile între ale sale. Fapt care - dacă ne gîndim bine - ne-ar putea îndemna să spunem că această preafericită femeie nici nu arăta aidoma uneia aflate în pragul morţii, ci mai degrabă ca una ce se pregătea să lase în urma ei viaţa pămîntească spre a o căpăta pe cea cerească. Fiindcă în timp ce se pregătea să fie primită de Mîntuitorul ei, în sufletul său ea ajunsese de pe acum să se împărtăşească din nepieritoarea stare a îngerilor.

47. 1. Pînă şi trupul fericitei a avut parte de onoruri neobişnuite: însoţit de o foarte numeroasă escortă armată, a fost adus în cetatea împărătească, unde a fost aşezat între mormintele împăraţilor.

232. Textual: «puterea» (n. tr.)
233. Textual: «a încheiat şi cu sfîrşitul vieţii» (n. tr.)

Aşa s-a sfîrşit maica împăratului, fiinţă vrednică de necurmata noastră aducere-aminte, atît pentru faptele ei plăcute lui Dumnezeu, cît şi datorită mlădiţei celei fără de pereche şi minunate căreia-i dădu-se ea viaţă; 2. mlădiţă care - pe lîngă toate celelalte - merită să fie binecuvîn-tată[234] şi pentru pietatea sa faţă de aceea căreia-i datora viaţa. Constantin izbutise să facă din Elena - care mai înainte nu fusese credincioasă - o fiinţă atît de cuvioasă, de parcă însuşi Mîntuitorul tuturor ar fi povăţuit-o încă din frageda ei tinereţe. Şi atîta o

acoperise cu împărăteştile onoruri, că pretutindeni, în toate provinciile (şi chiar prin garnizoane) era aclamată ca împărătească augustă; iar pe unii bani de aur pusese să i se bată şi ei chipul. 3. Mai mult decît atît, Constantin îi dăduse drepturi depline pînă şi chiar asupra vistieriei împărăteşti, ca Elena să se poată folosi de ea după cum îi era vrerea şi să o administreze aşa cum avea ea să creadă că ar fi mai bine, pe toate chivernisindu-le după voie şi cum socotea ea să fie mai potrivit: or, şi prin acestea din urmă o făcuse împărătescul ei fiu să se distingă şi să poată fi invidiată.

Astfel că printre faptele lui vrednice de pomenire noi şi pe acelea le vom trece, prin care - cu prisos de cuviosie cinstindu-şi Constantin maica - a împlinit şi dumnezeieştile porunci ce rînduiesc cele privitoare la cinstirea părinților.

4. Aşa a săvîrşit împăratul frumoasele lucrări mai sus arătate de pe meleagurile Palestinei, înălțînd prin toate provinciile biserici noi care le întreceau cu mult în strălucire pe cele vechi.

48. 1. Pe de altă parte, oraşul ce-i purta numele el l-a arătat vrednic de o cinstire deosebită, făcîndu-1 să strălucească prin numeroase case de rugăciune, cu biserici mari închinate mucenicilor şi cu alte clădiri minunate, pe care le-a zidit atît în afara cetății, cît şi chiar nvinima ei, şi prin care Constantin înțelegea să aducă cuvenita cinstire amintirii acelora şi să-şi pună oraşul sub ocrotirea Dumnezeului lor. 2. Plin de dumnezeiescul duh al înțelepciunii, împăratul a hotărît să curețe cetatea ce-i purta numele de toate formele de idolatrie, astfel încît prin templele ei să nu mai rămînă nici urmă de statui ale aşa-zişilor zei, care să poată fi venerate, nici altare mînjite de sîngele jertfelor, nici arderi-de-tot, nici sărbători închinate demonilor, nici vreo altă formă de superstiție.

49. La fîntînile aflate în mijlocul piețelor putea fi văzut chipul Păstorului celui bun, bine cunoscut nouă, celor ce ne călăuzim după Dumnezeieştile Scripturi, precum şi acela al lui Daniel înconjurat de lei, totul lucrat în bronz şi

234. Textual: «felicitată» (n. tr.)

prins în plăci de aur strălucitor. Atîta se încinsese sufletul împăratului de dumnezeiasca dragoste, încît pînă şi în domneş-tile încăperi ale palatului - şi anume în cea mai însemnată dintre ele -, pe un panou mare poleit cu aur aflat în plin centrul tavanului, pusese să fie prins simbolul mîntuitoarelor Patimi, alcătuit din felurite pietre prețioase de mai multe culori, fixate în prinderi din aur masiv - care dădea impresia unui scut acoperitor al însăşi domniei iubitorului de Dumnezeu împărat.

50. 1. Iată, dar, cu ce lucrări şi-a înfrumusețat el oraşul. Apoi, în amintirea biruinței asupra vrăjmaşilor săi şi ai lui Dumnezeu, a dăruit Constantin şi Capitalei bitinice - pe spezele propriei vistierii - o biserică foarte mare şi impunătoare închinată Mîntuitorului său. 2. Tot aşa a îmbogățit el şi oraşele mai însemnate ale celorlalte provincii, cum a fost cazul metropolei orientului, purtînd numele lui Antioh, căreia - în calitatea ei de întîi-stătătoare a tuturor acelor provincii - i-a închinat o biserică cu totul neobişnuită prin mărime şi prin frumusețe, străjuită din toate părțile de ziduri puternice, în mijlocul cărora locaşul însuşi - de formă

octogonală - se înălța neînchipuit de semeț, înconjurat de jur-împrejur cu (două caturi de) încăperi, unele la nivelul pămîntului, altele deasupra lor.

Şi acest locaş l-a încununat Constantin cu mult aur, cu risipă de bronz şi cu tot soiul de alte materii prețioase.

51. 1. Acestea au fost locaşurile cele mai însemnate afierosite de împărat lui Dumnezeu. Dar ailind el că acelaşi Mîntuior, Care nu de mult Se arătase lumii, Se mai descoperise în vremurile de demult unor oameni cu frica lui Dumnezeu la stejarul ce se cheamă Mamvri de pe meleagurile Palestinei, a dat poruncă să se înalțe şi acolo o casă de rugăciune Dumnezeului ce i se făcuse văzut atunci. 2. în acest scop a trimis el fiecărui guvernator de provincie cîte o scrisoare autografă prin care ordona să-i fie dusă porunca la bun sfîrşit. Iar nouă, celor ce scriem această istorisire, ne-a trimis o scrisoare de înştiințare plină de tîlc, a cărei copie mă gîndesc să o inserez acestor rînduri, spre o mai exactă recunoaştere a rîvnei iubitorului de Dumnezeu bărbat.

Certîndu-ne, dar, pentru cele aflate de el că s-ar petrece chiar în acel loc, împăratul scria - cuvînt cu cuvînt - următoarele:

52. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, lui Macarie şi celorlalți episcopi din Palestina.

Fost-a un act de mare bunăvoință acela pe care prea-eucernica mea soacră şi l-a îngăduit față de noi atunci cînd, prin mijlocirea unei scrisori, ne-a făcut cunoscută sminteala pînă azi tăinuită vouă a unor nelegiuiți, astfel ca greşeala pînă acum trecută cu vederea să-şi capete prin noi -chiar dacă cu oarecare întîrziere - cuvenita îndreptare şi vindecare.

Fiindcă pîngărirea sfintelor noastre locuri cu întinăciunile răspîndite de nişte ticăloşi este, fără nici p îndoială, o nelegiuire foarte mare. Dar ce anume, preaiubiții mei frați, n-a putut fi trecut sub tăcere - în dăruirea ei către Dumnezeu - de amintita persoană, deşi scăpase agerimii voastre?

53.1. «Ei bine, spune dînsa că locurile acelea - care-şi iau numele de la stejarul din Mamvri (unde ştim noi că sălăşluise Avraam) - au fost pîn-gărite în fel şi chip de nişte închinători ai demonilor; adăugind că tot acolo, în apropiere, au fost aşezați nişte idoli care ar trebui neapărat nimiciți, şi un altar unde - cum spune dînsa - se aduc necurmat jertfe spurcate.

2. «Lucrul acesta este şi împotriva mersului vremilor noastre şi îmi pare totodată şi nepotrivit cu sfințenia acelor locuri. De aceea voiesc ca înălțimile voastre să ştie că noi i-am făcut cunoscut prea-strălucitului comite şi prieten al nostru Acachie, prin scrisoare, să arunce neîntîrziat în foc toți idolii de care va da acolo şi să dărîme jertfelnicul din temelii; pe scurt, să curețe bine întreg locul de orice asemenea lucruri, ostenindu-se pentru aceasta din răsputeri, urmînd ca mai apoi să aibă grijă să înalțe pe aceleaşi meleaguri, sub îndrumarea voastră, un locaş vrednic de universala şi apostolica Biserică.

Revine, deci, în seama chibzuinței şi a cuviosiei voastre ca, de îndată ce vi se va spune că toate spurcăciunile de acolo au fost nimicite, să vă adunați în acel loc împreună cu episcopii Feniciei (pe care-i veți putea chema în temeiul scrisorii de față), şi să trasați planul unei biserici potrivite năzuințelor mele, astfel ca - prin purtarea de grijă a pomenitului nostru comite - lăcaşul să poată fi dus la bun sfîrşit cît mai grabnic şi -precum a primit el poruncă - cît mai frumos, după cum o cere şi vechimea şi însemnătatea locului.

Mai mult ca orice vreau să vă îngrijiți ca, pe viitor, nici unul din oamenii aceia blestemați şi îngrozitori să nu mai îndrăznească să se apropie de aceste meleaguri. Fiindcă - după porunca acum' de noi dată -dacă într-un loc de o asemenea însemnătate (privitor la care dat-am poruncă să fie împodobit cu lăcaşul fără pată al unei biserici care să merite a primi în ea adunarea unor oameni sfinți) se va mai petrece un singur asemenea sacrilegiu, bine este să se ştie că noi nu-1 vom mai trece cu vederea, şi că pe toți cei care vor fi îndrăznit la el, îi vom socoti buni de pedeapsă. Iar de va fi să se mai petreacă ceva potrivnic celor poruncite, cuvine-se ca nezăbavnic - şi uitînd de orice îngăduință - să-mi dați voi înşişi de ştire prin scrisoare, ca să-1 supunem pe cel găsit vinovat de asemenea nelegiuire la cea mai grea ispăşire.

3. «Ştiți, doar, că acolo S-a arătat şi i-a vorbit întîia oară Dumnezeu, stăpînul a toate, lui Avraam. Acolo şi-a aflat întîia ei înfățişare[235] cinstirea sfintei legi. Acolo l-a învrednicit întîia oară. pe Avraam, Mîntuitorul însuşi, arătîndu-i-Se însoțit de cei doi îngeri. Acolo a pus Dumnezeu început a Se arăta oamenilor. Acolo i-a făgăduit El lui Avraam cele legate de seminția lui viitoare, şi tot acolo Şi-a ținut El, neîntârziat, legământul. Acolo i-a prevestit El că va fi tatăl multor neamuri. 4. Iar dacă aşa stau lucrurile, atunci mie de cuviință îmi pare ca, prin purtarea voastră de grijă, un asemenea loc să se păstreze curat de toată întinăciunea şi să-şi primească din nou sfințenia de odinioară prin aducerea cuvenitei închinări lui Dumnezeu, Atoatedrmuitorului şi stăpînului tuturor - şi numai Lui[236].

Iată, deci, ce va trebui să urmăriți voi, cu cuvenită grijă, în caz că sfințiile voastre veți voi să mă ajutați întru împlinirea unor dorinți pătrunse de cucernicie şi de cele mai alese gînduri față de Dumnezeu.

Că veți voi, sînt încredințat.

Dumnezeu să vă aibă în pază, frați iubiți».

54.1. Pe toate le-a înfăptuit împăratul dudndu-le la bun sfîrşit spre slava puterii Mîntuitorului. Şi în vreme ce aducea necurmată cinstire lui Dumnezeu, Mîntuitorul său, Constantin dădea în vileag prin toate mijloacele idoleasca rătăcire de credință a neamurilor. 2. Atunci - din împărătească poruncă - au fost zmulse prin toate oraşele porțile intrărilor în temple, care astfel au rămas cu vestibulurile lor goale. Alte temple s-au ales cu țiglele zmulse, şi, ca atare, cu acoperişul distrus. în cazul altora, admirabilele bronzuri cu care înşelăciunea celor de odinioară s-a mândrit atât de îndelung, au fost expuse în văzul tuturor prin toate piețele Capitalei. Privirea trecătorului se putea opri acum

dispreţuitoare dnd asupra trepiedului pithic, dnd asupra celui smintian; în hipodrom fuseseră expuse cele de la Delfi, iar la palat - muzele Heliconului.

3. întreg oraşul purtător al numelui împăratului a fost înţesat cu daruri votive din bronz foarte frumos lucrate şi adunate de prin toate provinciile, prin care - în numele zeilor, veac după veac - cei bolnavi de atare sminteală în van îşi aduseseră mulţimea de jertfe şi de arderi-de-tot, pînă într-un târziu, dnd, fădnd din asemenea jucării rîsul şi batjocura privitorilor, împăratul i-a învăţat să priceapă adevărul.

4. însă cu statuile de aur a făcut altfel. Băgînd de seamă că sperietorile acelea înfricoşătoare, din aur şi argint, ale smintitei închinări izbuteau să înşele mulţimea celor fără de minte şi să-i înspăimânte ca pe nişte bieţi copii, socotit-a Constantin de trebuinţă să le îndepărteze dinaintea lor ca pe tot atâtea pietre de poticnire aşezate-n calea celor ce păşesc prin întuneric, şi să facă în aşa fel încît

235. -riiv xatapxfiv: «începutul», «intrarea în vigoare». - «Cinstirea» sau «tradiţia» (Opnaxeia) (n. tr.)

236. Textual: «şi nimic altceva să nu se săvîrşească (acolo)» (n. tr.)

împărătescul drum al credinţei să li se arate tuturor neted şi ferit de primejdii[237] . 5. Totuşi, în pofida acestor intenţii, împăratul n-a găsit că ar avea nevoie nici de oaste, nici de puternicele sale garnizoane, ca să poată triumfa asupra acelor rătăcite credinţe ; ajunsu-i-au în acest scop cîte unul sau altul din prietenii săi, pe care-i trimitea cu aceeaşi poruncă prin toate provinciile imperiului. 6. Bizuindu-se pe puterea de credinţă a împăratului şi pe propria lor dăruire către Dumnezeu, aceştia n-au pregetat a coborî în mijlocul unor mulţimi nenumărate şi alcătuite din tot soiul de oameni de toate rasele, urmărind fără cruţare străvechea rătăcire prin toate cetăţile şi peste toate meleagurile, silind pe preoţii ei - în hohotele de rîs şi în batjocura gloatei - să-şi ducă zeităţile afară, în plină lumină, din întunecatele lor unghere, ca apoi să le despoaie de podoabe şi să descopere tuturor privirilor, sub stratul de culoare, urîţenia[238] materialului . După aceea ei desfăceau de pe material stratul ce li se părea că merita reţinut, topindu-1 şi trecîndu-1 prin foc, după care strîngeau tot ce socoteau că ar mai putea folosi la ceva, şi-1 puneau de o parte; iar restul - care nu mai era bun de nimic - li—1 lăsau vanilor închinători, ca să nu uite cumva ruşinea păţită.

7. Şi a mai săvîrşit acest minunat împărat următorul lucru: în timp ce idolii cei fără viaţă erau - aşa cum am arătat - spoliaţi de toată materia lor preţioasă, s-a înverşunat şi împotriva statuilor turnate din bronz; astfel că pînă şi aceşti zei de poveste, cu pletele albite de vreme, au fost în cele din urmă legaţi cu frînghii şi duşi ca să fie topiţi .

55. 1. Ca o încununare a celor ce se petreceau[239], împăratul - care părea să fi aprins o vîlvătaie de foc prealuminoasă - veghea el însuşi cu împărătească-i privire să nu mai rămînă pe undeva vreo rămăşiţă ascunsă a rătăcirii. Şi aidoma vulturului, care-şi poartă zborul în slăvile cerului, şi care de acolo, din înalt, e în stare să desluşească cu agerimea privirii sale cele aflate atît de departe sub el, pe pământ, tot aşa - şezînd el de veghe în împărătescul sălaş al frumosului său oraş - a putut şi Constantin desluşi că undeva, departe, pe pământ fenician, ameninţa

237. Textual: .-neted şi plan» (n. tr.)

238. anopcpia, literalmente «informitatea» (n. tr.)

239. Sau: «Aşa stînd lucrurile» (n. tr.)

într-ascuns ceva ce putea deveni o mare primejdie pentru suflet. 2. Acolo - undeva, departe de forfota oraşelor, a piețelor şi a locurilor publice, cu care sînt ele de obicei onorate spre a putea fi mai atrăgătoare - se afla o dumbravă şi un templu înspre care nu te îndruma nici o răscruce şi nu ducea nici o cărare şi nici un drum. Locul fusese închinat îngrozitorului demon al Afroditei şi se afla la Aphaka, undeva în înaltul muntelui Liban. 3. Era pentru toți desfrînații - care, ca urmare a vieții lor uşuratice, îşi distruseseră sănătatea - o adevărată şcoală a viciului. Bărbați cu înfățişare de femeie (şi care nici nu mai erau tocmai bărbați), uitînd de demnitatea proprie însăşi firii lor, căutau să se pună - adoptînd stricate purtări femeieşti - sub ocrotirea acestei iazme. Raporturi cu femei, neîngăduite de lege, desfrînări, adultere, apucături de nedescris şi de-a dreptul scârboase, se săvârşeau la adăpostul templului ca într-o țară fără legi şi fără cîrmuitor. Şi nimeni nu scotea nici o vorbă despre toate acestea fiindcă nici un bărbat mai cu vază nu cuteza să meargă într-un asemenea loc.

4. Totuşi, faptele nu puteau rămîne tăinuite şi marelui nostru împărat, care - după ce, în împărătească-i purtare de grijă, şi-a dat seama de gravitatea lor - a hotărît că un astfel de sanctuar nu merita mîngîierea razelor soarelui şi a poruncit să fie dărimat din temelii împreună cu toate darurile aduse şi închinate zeiței .

5. Aşa au fost destrămate pe dată - şi la un simplu semn al împăratului - urzelile neruşinatei rătăciri. De curățirea locului s-a îngrijit o mînă de soldați; iar cei care pînă atunci trăiseră în desfrînări, de teama împăratului au deprins învățăturile cumpătării, la fel ca grecii filosofaştri şi închinători idoleşti, care din proprie experiență au învățat cît de vane le erau învățăturile .

56. 1. Căci, pe de altă parte, rătăcirea filosofaştrilor, legată de demonul din Cilicia, luase o mare amploare: mii şi mii de oameni erau impresionați la gîndul că, arătîndu-se cînd şi cînd (în somn) unor suferinzi veniți să doarmă (în sanctuarul său, intervenția lui) salvatoare şi tămăduitoare îi putuse vindeca de boală. De fapt, el era o mare pierzanie pentru suflet, fiindcă izbutea să zmulgă sufletele mai lesne de amăgit din brațele adevăratului lor Mîntuitor şi să le îmbulzească pe rătăcitoarea cale a celor fără Dumnezeu. Statornic cu sine însuşi, împăratul - care ştia că Mîntuitorul adevărat nu era altul decît Dumnezeul cel zelos - a poruncit ca şi acest templu să fie dărîmat din temelii. 2. La un singur semn, minunea aceea atît de cîntată de neprețuiții filosofi (o dată cu cel care, fără a fi nici demon, nici Dumnezeu, se ascunsese înăuntrul ei, ademenind bietele suflete de-a lungul a multe şi nesfîrşite veacuri), s-a prăbuşit pînă la pămînt sub loviturile unui pumn de soldați. Ei bine, duhul acela, care pe alții se fălise că i-ar putea scăpa de necazuri, n-a mai găsit spre a se feri de năpastă decît leacul de care se zice că ar mai fi avut el parte atunci cînd a fost lovit de trăznet. 3. Or prețioasele înfăptuiri săvîrşite şi închinate lui Dumnezeu de împăratul nostru nu erau numai nişte vorbe, de vreme ce, cu puternicul ajutor al Mîntuitorului său, el a izbutit să facă una cu pămîntul şi templul de acolo (din Cilicia), aşa fel încît în urma lui să nu mai rămînă nici urmă din sminteala trecutului.

57. 1. în ceea ce-i priveşte pe foştii închinători ai idolilor, văzînd ei toţi chiar cu ochii lor înfrîngerea rătăcitei lor credinţe (precum şi pretutindeni neîntrerupta[240] pustiire a templelor şi a idolilor), unii au alergat să se pună sub ocrotirea mîntuitoarei învăţături a lui Hristos., iar ceilalţi, chiar dacă n-au purces la aceasta, totuşi n-au mai pregetat să se lepede acum de deşartă lor învăţătură părintească, să rîdă şi să zeflemisească ceea ce mai înainte socotiseră că ar fi zeităţi. 2. Şi cum să nu gîndească ei aşa văzînd dtă spurcătiune se putea ascunde sub înfăţişarea exterioară a acestor idoli? Fiindcă dedesubtul lor au fost găsite oseminte adunate de pe la morţi şi ţeste goale, cu care se făcuseră felurite vrăji, precum şi zdrenţe murdare şi pătrunse de cea mai cumplită îngălare, sau tot soiul de gunoaie şi pleavă. 3. Or, dînd ei cu ochii de lucrurile acestea adunate în interiorul (statuilor) lipsite de viaţă, sigur că n-au pregetat să se lepede de multa sminteală care le întunecase şi lor, şi înaintaşilor lor, minţile; după cum au mai priceput şi că nici în tainicele unghere ale templelor , nici măcar înlăuntrul statuilor, nu se ascundea nici un fel de duh, nici un prezicător, nici un zeu şi nici un prooroc (cum ştiau ei pînă atunci) - nici chiar cea mai palidă arătare.

4. Faptul acesta a făcut ca, înaintea trimişilor împăratului, cea mai întunecata văgăună - ba pînă şi cele mai ascunse firide - să se deschidă fără nici o greutate. Cele mai tainice şi mai ferite locuri (sau spaţii din temple) au fost răscolite de paşii soldaţilor; aşa a fost descoperită acea orbire a neamurilor care din străvechi timpuri se făcuse stăpînă peste minţile oamenilor, şi a fost dată în vileag înaintea tuturor.

58. 1. Or, şi aceste evenimente pot fi destul de bine trecute în rîndul înfăptuirilor împăratului, deopotrivă cu porunca dată de el fiecărei provindi în parte (aşa cum a fost cazul la Heliopolis, în Fenicia, unde - în numele Afroditei - destulă lume nu făcea dedt să, se dedea plăcerilor celor mai neînfrînate, privind cu îngăduinţă cum soţiile şi fiicele lor se destrăbălau în voie). 2. Atunci s-a răspîndit şi vestea despre noua şi înţeleaptă lege dată de împărat, care punea oprelişte învăţăturilor înaintea cărora nu pregetaseră ei pînă atunci; lege căreia el îi adăugase şi anumite îndemnuri scrise, ca şi cum însuşi Dumnezeu l-ar fi mînat în aşa fel îndt să-i poată forma pe toţi oamenii după dreptarele virtuţii. Ceea ce l-a făcut să nu şovăie a le trimite şi acestora o scrisoare în care-i îndemna să se grăbească la cunoaşterea Celui atotputernic. 3. însă şi de data aceasta şi-a însoţit el vorbele cu fapta, punînd şi în locul acela temeliile unei mari biserid, ca locaş de rugădune. Şi aşa s-a înfăptuit pentru prima oară ce nu se făcuse[241] nidodată, din chiar pragul veacurilor: cetatea închinătorilor idoleşti a fost socotită vrednică a primi in dar o biserică a lui Dumnezeu, cu preoţi şi cu diaconi, precum şi un episcop sfinţit Dumnezeului Celui Prea înalt, spre a-i călăuzi. 4. Doar că, în grija sa de a trage şi acolo pe cît mai mulţi

240. Sau: «în curs» (n. tr.)
241. Textual: «Ce nu s-a mai auzit» (n. tr.)

spre dreapta învățătură, a trimis împăratul din timp (bani) mulți pentru ajutorarea sărmanilor - încă un îndemn pentru ei să meargă şi să primească cît mai degrabă învățătura mîntuitoare.

Era aproape ca şi cum ar fi rostit şi el vorbele acelea: «... pe ocolite sau fățiş, numai să-L propovăduim pe Hristos».

59. 1. Dar pe cînd toți îşi duceau zilele în bucurie - şi în vreme ce Biserica lui Dumnezeu se înălța pretutindeni, sub toate formele şi în toate provinciile, din ce în ce mai mândră^ - din nou s-a strecurat invidia, pizmuitoarea bunătăților, în buna aşezare a unor lucruri atît de frumos orînduite, trăgînd nădejde ca - plictisit de multele noastre gîlcevi şi îndemnuri la dezordine - să-1 poată cît de curînd îndepărta de noi pe împărat. 2. Şi aprinzîndu-se o vîlvătaie de foc, a mistuit Biserica Antiohiei, atrăgînd peste ea nenorocire peste nenorocire, încît puțin a mai lipsit ca cetatea ea însăşi să se surpe de-a binelea.

Credincioşii acestei Biserici se împărțiseră în două. Dar Şi restul lumii din oraş - căreia i se adăugau autoritățile şi garnizoana - ajunsese să se duşmănească în asemenea grad încît cu siguranță că ar fi tras sabia, de n-ar fi fost purtarea de grijă a lui Dumnezeu, precum şi teama ce le-o inspira împăratul, care să domolească pornirile de mînie ale gloatei. 3. Astfel, din nou a lucrat îndelunga-răbdare a împăratului în chipul unui salvator şi tămăduitor de suflete, aducând acelor suferinzi, prin vorbele sale, vindecare. Şi răspunzînd stării de lucruri cu toată blîndețea, a trimis Constantin în mijlocul poporului - din rîndurile celor apropiați lui şi onorați cu titlul de comite - pe omul său de mare încredere, ca să stea de vorbă cu ei, şi, în temeiul unor scrisori, să-i îndemne din partea sa la împăcare. Acestui îndemn el îi adăuga un al doilea, anume ca ei să se închine lui Dumnezeu după cuviință. în rîndurile sale Constantin îşi dădea multă osteneală față de ei şi îşi mărturisea deplina înțelegere, după avusese prilejul să-1 asculte pe însuşi pricinuitorul tulburării. 4. Or, eu aş fi transcris aici scrisorile acestea atît de pline de tîlc şi de neobişnuit folos, dacă prin asta nu i-aş fi pus în acelaşi timp pe cei certați de împărat într-o lumină neplăcută. 5. Pentru care pricină voi lăsa atari epistole de o parte (fiindcă-mi pare mai cuminte să nu împrospătez amintirea unor fapte urâte), nemaiadăugînd cărții de față decît acele scrisori alcătuite de el sub semnul bucuriei, în clipa cînd mulțimea s-a văzut iarăşi unită şi împăcată; prin care rînduri el îi sfătuia pe cei din Antiohia, să nu ridice pretenții asupra acelui cârmuitor străin de ei care le mijlocise împăcarea, ci, după rînduiala Bisericii, să-şi aleagă drept păstor un bărbat, pe care li—1 va face cunoscut Mîntuitorul însuşi, al tuturor.

Constantin s-a adresat osebit, de o parte poporului, de cealaltă episcopilor, scriindu-le, deci, următoarele:

60.1. «Constantin Biruitorul, Măritul, Augustul - locuitorilor Antiohiei.

Cîtă bucurie înseamnă pentru toată lumea înzestrată cu pricepere şi înțelepciune, înțelegerea dintre voi! Iar după îndemnul legii, după îndemnul vieții şi al rîvnei voastre, hotărît sînt eu însumi, frații mei, să vă iubesc şi să vă port o prietenie fără moarte. Fiindcă a purta cu adevărat -şi în duh de adevăr - roade bune nu înseamnă altceva decît să te poți ajuta de o judecată dreaptă şi

sănătoasă. 2. însă mă întreb atunci ce anume vi s-ar potrivi vouă mai bine? Fapt este că ar trebui să şovăi a spune despre voi că adevărul vă este mai curînd o cale de scăpare decît o țintă pentru discordie[242]. Or, pentru nişte fraţi mînaţi cu toţii de acelaşi crez (anume că a urma neabătut drumul cel drept către Dumnezeu che-zăşuieşte faptul de a-ţi avea numele înscris în lăcaşul cel preacurat şi sfînt), ce anume ar putea fi mai minunat decît ca ei să se facă părtaşi -prin propăşirea lor - la binele obştesc? Iar dacă pilduitoarea învățătură a Sfintei Scripturi vă mînă zelul pe calea unor împliniri încă şi mai bogate, atunci firesc este ca şi noi să dorim să ne întărim judecata în învățăturile cele bune.

3. S-ar putea întîmpla să vă întrebaţi cu mirare unde anume vreau eu să ajung printr-o asemenea introducere. Ei bine, nu voi pregeta (şi nici nu mă voi da în lături) de la a vă spune cum stau lucrurile. Trebuie să ştiţi că v-am citit mesajul, din care - în temeiul strălucitelor mărturii aduse acolo - am putut pricepe că voi aţi dori cu înfrigurare să-1 aduceţi **la** voi pe Eusebiu, astăzi încă episcop al Cesareei - pe care-1 ştiu şi îl prețuiesc şi eu foarte mult, de multă vreme, pentru învățătura şi pentru blîndeţea lui. 4. Or, ce vi se pare vouă că aş putea eu gîndi, în străduința mea de a-mi aduce partea la o cît mai bună aşezare a lucrurilor? Ce anume griji mi-a putut mie da rîvna voastră?

O, credinţă sfîntă, care prin cuvîntul şi după voia[243] Mîntuitorului nostru ne pui în faţă ca o icoană de viaţă, cît de greu ţi-ar fi să te lupţi cu păcatele omeneşti, de n-ar fi să te lepezi de la bun început de gîndul folosului! De unde şi eu cred că biruința este de partea cui se străduieşte mai cu osîrdie la dobîndirea stării de pace; dar şi că acolo unde ceea ce îi este omului cuvenit îi este înfăţişat doar sub formă de posibilitate, nimeni nu va ajunge de bunăvoia sa.

5. «De aceea vă întreb, fraţii mei: de ce să luăm o hotărîre care altora nu le-ar putea aduce decît amărăciune? De ce să stricăm ceva ce n-ar duce decît la prăbuşirea încrederii oamenilor în bunele noastre intenţii?

242. Sau: «o cale de ieşire la larg (mai curînd) decît **o** pricină de ură». - întregul text pare foarte corupt, (n. tr.)

243. ***yvu>iir\:*** «hotărîrea», «rînduiala» (n. tr.)

Am şi eu o părere foarte bună despre bărbatul pe care l-aţi socotit că merită prețuirea şi preferința voastră; dar mie nu-mi pare bine venit să şubrezim chiar într-atîta temeiurile unei stări de fapte care fiecăruia ar trebui să i se înfăţişeze drept cît mai bine întemeiată şi cît mai statornică, astfel încît nimeni să nu se mai poată încrede în propria sa putere de hotârîre, iar la o confruntare a calităţilor cîte unora cu cele ale acestui bărbat, să nu se poată ajunge ca nu numai unul dintre ei, ci chiar mai mulţi să strălucească înaintea semenilor lor ! 6. Aşa că să nu vi se pară nici surprinzător, nici greu de suferit, văzînd cît de egale - şi, mai ales, cât de egal prețuite - pot fi între ele demnităţile, în sînul Bisericii. Fiindcă nu are nici un rost ca cercetarea (purtată după felurite criterii) să pună-n valoare pe câte unii - fie ei mici, fie ei mari - cînd puterea de judecată a tuturor se împărtăşeşte deopotrivă din tăria dumnezeieştilor dogme şi le păzeşte pe acestea în aşa fel ca, în temeiul unei Legi sortite deopotrivă tuturor, nimeni să nu aibă de suferit din asemuirea lui cu altul.

7. «Spunînd lucrurilor pe adevăratul lor nume, toate cele de mai sus[244] nu vă îndeamnă să căutați a aduce la voi pe bărbatul (despre care vorbim), ci vă îndeamnă mai curînd să vă luați gîndul de la el; iar tot ce a fost pînă acum arată mai mult ca o faptă de silnicie decît ca una făcută după dreptate - orice ar gîndi, în această privință, mulțimea. Vă grăiesc fățiş şi cu toată tăria că îndrăzneala voastră se face adevărată pricină de osîndă, iar nu numai pricină de tulburare măruntă. Să nu uităm pilda ce ne-o dau mieii: anume, cum li se vădeşte lor şi lipsa de putere şi starea sănătății în starea dinților, sau atunci cînd - din nesîrguința păstorului -se întîmplă să li se înrăutățească viața! 8. Or, dacă lucrurile stau într-adevăr aşa - şi dacă nu ne înşelăm - atunci cuvine-se ca la asta să luați voi aminte mai întîi, frații mei (după care îndată vor urma destule altele, şi nu mărunte!), şi anume - înainte de orice - ca ceea ce este nobil, ca şi schimbul deschis al gîndurilor să nu aibă nimic de suferit între voi. Apoi cuvine-se să aveți în vedere că bărbatul sosit în mijlocul vostru pentru a vă da sfatul potrivit şi-a luat între timp de la Dumnezeu dreapta plată, bucurîndu-se de daruri neobişnuite (aşa cum ați fost chiar voi de părere, cu gîndul la multa lui blîndețe).

Şi aşa, potrivit îmi pare ca (întru deplina curăție a cugetului - precum vă şi stă în obicei) să vă siliți la găsirea unui bărbat cu adevărat pe măsura cerințelor voastre. Ferecați tot îndemnul la răzmeriță şi la neorânduială, care niciodată nu aduce după sine dreptatea! Din ciocniri nu ies decît scîntei şi flacără. 9. Or, eu aşa mă voi putea face bine-plăcut lui Dumnezeu, aşa voi putea simți împlinindu-se urările voastre de viață lungă, anume pe măsura dragostei mele pentru voi şi

244. Textual: «cele petrecute» (n. tr.)

pentru înclinarea voastră spre omenie; lucru ce s-a şi putut vedea de cînd ați lepădat ^de la voi întinăciunea aceea şi ați început să vă înțelegeți împreună în bună pace, dîndu-mi în această privință un semn sigur, croindu-vă cale cerească în plină lumină şi ținîndu-vă ca de o cîrmă de fier.

Povara voastră este povara nestricăciunii; tot ce ar fi putut dăuna corăbiei voastre a fost lepădat din pîntecele ei. De asta şi trebuie să vă folosiți de toate aşa fel încît să nu pară din nou că ni s-a împotmolit corabia de tot - ca urmare a unei pripeli nechibzuite şi fără rost - sau că tot ce am încercat noi era de la început sortit eşecului.

Dumnezeu să vă aibă în paza Sa, frați iubiți!»

61. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul - către Eusebiu.

Citit-am cu plăcere multă scrisoarea întocmită de înțelepciunea ta şi mi-am dat seama că te ții cu adevărat de canonul pravilei bisericeşti. Rămîi deci neclintit în el, de vreme ce aşa pare că-I vei putea face lui Dumnezeu pe plac şi că te vei potrivi şi tradiției apostolice.

Te mai poți socoti fericit şi pentru că ai fost găsit vrednic - ca să spunem aşa - de tot omul,[245] să fii episcop al oricărei Biserici; fiindcă de vreme ce toți îşi doresc să vii la ei, bucuria ta [de a fi cu ei] va avea numai de sporit.

2. «înțelepciunea ta (care s-a priceput să păzească atît poruncile lui Dumnezeu şi canonul apostolic cît şi rînduiala Bisericii) ai făcut foarte bine neprimind episcopatul Antiohiei, spre a rămîne mai departe în sînul acelei Biserici în care, de la început, din voia lui Dumnezeu, ai primit demnitatea episcopală. 3. Poporului scrisu-i-am privitor la aceasta o scrisoare. Şi celorlalți liturghisitori din preajma ta (care-mi scriseseră şi ei unele lucruri pe care le poate şi sfinția ta lesne citi şi cumpăni) le-am scris din îndemnul lui Dumnezeu să le spun că nu au dreptatea de partea lor. Va trebui însă ca pe viitor înțelepciunea ta să te alături sfatului lor, aşa ca tot ceea ce lui Dumnezeu şi Bisericii le va părea de cuviință, să poată prinde rădăcină şi în Biserica Antiohiei.

Dumnezeu să te aibă în paza Sa, iubite frate!»

62.1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către Teodot, Teodor, Narcis, Aetius, Alfeu, şi către ceilalți episcopi din Antiohia.

Citit-am cele scrise de înțelepciunea voastră şi am încuviințat chibzuita hotărîre a lui Eusebiu, cel uns episcop, deopotrivă cu voi. Şi aflînd de toate cele petrecute (parte din scrisoarea voastră, parte dintr-ale iluştrilor comiți Akakios şi Strategius), le-am cumpănit după cuviință; apoi am scris poporului Antiohiei ce anume ar putea fi plăcut lui Dumnezeu şi potrivit intereselor Bisericii. Poruncit-am totodată să se adauge scrisorii de față o copie a aceleia, ca să vă fie şi vouă

245. Textual: «prin mărturia întregului univers» (n. tr.)

cunoscut ce anume am hotărît eu să spun poporului în clipa în care mi s-a cerut să judec după dreptate.

în scrisoarea voastră se spune că, după o îndelungată chibzuință, alegerea şi voia - atît a poporului cît şi a voastră înşivă - îl cer pe Eusebiu, prea-sfințitul episcop al Bisericii din Cesareea, să se aşeze pe scaunul Bisericii din Antiohia şi să primească a lua grijile acesteia asupra sa. 2. Pe de altă parte, scrisoarea lui Eusebiu - care mie îmi pare că este în consensul rînduielilor Bisericii - susține părerea contrarie, .zicând că, el nu va părăsi sub nici un cuvînt o Biserică ce i-a fost cîndva dată în grijă de Dumnezeu. Drept urmare, am socotit că se cuvine mai curînd să se facă aşa cum o cere atât de dreapta lui hotărâre - el, adică, să nu fie zmuls din sînul Bisericii sale -, iar voi toți să o încuviințați.

Se cere totuşi ca înțelepciunea voastră să aibă cunoştință şi mai departe de părerea mea. Or, din câte am aflat, prezbiterul Eufronios -cetățean al Cesareii Capadociei - ca şi Georgios - şi el prezbiter în Aret-husa (care, amîndoi, au fost numiți în acele locuri de Alexandru cel din Alexandria), sînt amîndoi foarte încercați într-ale credinței. 3. Cuvine-se, deci, să fac cunoscute înțelepciunii voastre numele acestora, ca putând fi alese - totuşi neuitînd şi de alții pe care i-ați putea socoti vrednici demnității episcopale fără să vă abateți de la rînduielile apostolice. Or, numai aşa pregătindu-vă va putea înțelepciunea voastră să-şi potrivească alegerea cu canoanele Bisericii şi cu tradiția apostolică, precum o cere bisericeasca pravilă[246].

Dumnezeu să vă aibă în paza Sa, frați iubiți!»

246. Textual: «ştiință» (n. tr.)

63. 1. Scriind cârmuitorilor Bisericilor în felul arătat, împăratul nu urmărea decât ca toate să fie făcute spre lauda Cuvîntului lui Dumnezeu. Dar după ce a pus stavilă pornirilor la dezbinare, aşezînd Biserica lui Dumnezeu sub semnul bunei înțelegeri şi al armoniei, Constantin a mers mai departe, socotind de datoria sa să nimicească încă un soi de oameni fără Dumnezeu, ca pe un rău cumplit printre oameni. E vorba de nişte înşelători, care, sub o înfățişare ce impunea, făcuseră un adevărat prăpăd prin oraşe; proorocescul glas (al Mîntuitorului) îi pomenise cândva, zicân-du-le «prooroci mincinoşi» şi «lupi răpitori»: «Păziți-vă de proorocii mincinoşi, care vor veni la voi cu chip de miei, dar care pe dinăuntru sînt lupi răpitori; după faptele lor îi veți putea recunoaşte». 3. O poruncă dată de Constantin şi trimisă guvernatorilor de provincie a spulberat întreaga - şi de tristă amintire - tagmă a acestora; iar legii, el i-a adăugat şi o învățătură dătătoare de viață pentru persoana lor, în care-i îndemna să nu pregete a se căi, de vreme ce Biserica lui Dumnezeu li se făcea ca o poartă deschisă spre calea mîntuirii.

Ascultă, cititorule , în ce fel le grăia el în scrisoarea aceea:

64. 1. «Constantin Biruitorul, Măritul şi Augustul, către eretici.

Cuvine-se să recunoaşteți în temeiul acestei legiuiri (atît voi, novațienilor, cît şi voi: valentinieni, marcioniți, paulieni, sau voi care vă trageți numele de la frigieni; pe scurt, voi toți care, în adunările voastre, ați dat glas[247] unor crezuri sectare) cu cît fir de minciună s-a împletit deşartă voastră credință şi în ce leacuri amestecate cu otravă s-a îmbibat învățătura voastră - fapt care pe cei sănătoşi îi făcea să alunece în neputințe, iar pe cei aflați pe calea vieții, să ajungă - datorită vouă - pradă morții celei de-a pururi!

2. «O voi, ce sînteți potrivnici adevărului, vrăjmaşi ai vieții şi sfetnici ai pierzării! Totul la voi este făcut să se împotrivească adevărului, dar şi să se potrivească celor mai cumplite vicii, să se mărginească la sminteli şi simulacre, prin care voi nu faceți decît să dați chip minciunii, pe cei nevinovați să-i asupriți iar pe credincioşi să-i lipsiți de lumină! Voi nu faceți decît su va pierdeți vremea cu un chip părelnic ai dumnezeirii; voi pîngăriți totul şi crestați în conştiințele curate şi nevinovate ale oamenilor răni aducătoare de moarte; pot spune aproape că voi răpiți oamenilor văzul şi lumina zilei! 3. E oare nevoie să vă înşir toate vinile? Nici lipsa noastră de timp, nici mulțimea grijilor, nu ne îngăduie să zăbovim cît de cît - aşa cum s-ar cere - asupra răutăților voastre. Iar nebunia voastră este nu numai mare, ci chiar atît de mare, atît de hîdă şi de degradantă, că o singură zi nu mi-ar ajunge spre a o descrie. Şi altminteri se cuvine mai curînd să ne astupăm urechile şi să ne întoarcem privirea de la asemenea lucruri, astfel ca înşirarea lor amănunțită să nu întineze cumva spontana şi curata înflăcărare a credinței noastre!

4. «Este oare cazul să mai îngăduim dăinuirea unor atît de mari rele? Cînd depăşeşte o anumită măsură, îngăduința ajunge să li se facă şi oamenilor sănătoşi pricină de bube ciumate. De ce, atunci, să nu zmul-gem acest rău - ca să spunem aşa - din rădăcină, urmărindu-1 fățiş, înaintea tuturor?

247. Textual: «ați împlinit» (n. tr.)

65. 1. «De vreme ce grozăvia pierzaniei voastre a ajuns pînă într-acolo încît să nu mai poată fi îngăduită, legea de acum vă previne că nici unuia dintre voi nu i se va mai îngădui pe viitor să meargă la adunări. Drept urmare, am poruncit ca toate casele în care țineți voi adunare să fie sechestrate. îngrijorarea noastră este atît de mare, încît vrem să nu vă mai puteți ține nelegiuitele şi nebuneştile adunări nu numai în locurile cunoscute îndeobşte, dar nici prin casele oamenilor sau prin cine ştie ce alte locuri aparținînd unor particulari.

2. «Lucrul cel mai bun ar fi ca voi toți care vă sîrguiți a-I sluji Domnului în duh de adevăr şi cu bună credință să vă alăturați Bisericii universale pentru a vă împărtăşi din sfințenia ei, prin care veți putea ajunge şi la cunoaşterea adevărului. în tot cazul, înşelăciunea întortocheatelor voastre învățături va fi cu desăvîrşire scoasă de pe răbojul luminoşilor ani ai domniei noastre; vreau anume să zic: blestemata şi pustiitoarea dihonie a ereticilor şi a schismaticilor. Fiindcă potrivit îmi pare, cu fericirea de care am avut eu parte întru Dumnezeu, să îndrumăm pe toți cei ce-şi deapănă viața sub semnul nădejdii, pe drumul drept, ca să fie feriți de rătăcirile de credință dezordonate, şi să-i aducem de la întuneric ia lumină, de pe calea deşertăciunii, pe aceea a adevărului, şi din moarte, la mîntuire.

3. «Spre întărirea mijloacelor acestei tămăduiri, dat-am poruncă -cum am mai spus - ca toate [locurile dej adunare închinate înşelătoarei voastre credințe (deci lăcaşurile de rugăciune - dacă aşa pot fi ele numite - ale ereticilor) să fie sechestrate şi negreşit predate Bisericii universale, celelalte locuri revenind fiscului. în felul acesta, pe viitor nu vă va mai rămîne nici o posibilitate de adunare; şi aşa, începînd cu ziua de astăzi, nu veți mai putea cuteza să vă țineți nelegiuitele adunări nicăieri: nici în public, nici pe la oameni acasă.

«Spre ştire».

66. 1. Aşa a risipit împărătească poruncă ascunsele întruniri ale celor de altă credință; aşa au fost prinse-n capcană[248] jivinele, pricinuitoarele înrăitei lor necredințe. O parte dintre cei înşelați de ele au luat calea Bisericii cu gînduri ascunse (cu toate că şi de teama împăratului), prefăcîn-du-se pentru o vreme, cu atît mai mult cu cît legea cerea ca şi cărțile lor să fie puse sub urmărire, iar tot cel ce se mai deda la relele şi neîngăduitele lor năravuri era înhățat. De aceea se şi prefăceau aceia în tot chipul, anume ca să se poată salva. Alții însă au păşit cu adevărat - şi cu cele mai bune gînduri - pe calea nădejdii în Atotputernicul Dumnezeu. 2. Or, cîr-muitorii Bisericilor au avut mult a veghea atunci pentru amănunțita osebire a unora ca aceştia de ceilalți: cînd încercau ei să se apropie, pe prefăcuți îi izgoneau cît mai departe de turma lui Dumnezeu, ca pe nişte lupi ascunşi sub blană de oaie, **în** schimb, pe cei ce o făceau de bună-credință. după ce mai întîi - şi pentru o vreme - îi cercetau cum se cuvine, în cele din urmă îi numărau în rîndurile celor primiți [de Biserică|.

3. Aşa a făcut Constantin cu nemernicii cei de altă credință. în schimb Biserica a primit fără nici o zăbavă pe unii care, în învățăturile lor de credință,

248. Textual: «vînate» (n. tr.)

nu strecuraseră nimic netrebnic, dar care fuseseră tinuti de schismatici departe de obştea credincioşilor prin alte mijloace. Oame

nii aceştia arătau aidoma celor întorşi în pilcuri din surghiun înapoi în patria lor; fiindcă [r]şi ei, îşi revedeau maica - Biserica - de care fuseseră atîta vreme despărţiţi, şi la care acum reveneau cu atîta bucurie!

Aşa s-au unit la loc, în deplină armonie, mădularele unicului trup (al Bisericii). Singură continua să-şi răspîndească lumina - revenită la ea însăşi - Biserica universală (cea iubită) de Dumnezeu; în afara ei nu mai rămăsese nici urmă de erezie sau de schismă. Iar cauza acestei mari şi unice izbutiri nu are cum reveni altcuiva decît numai împăratului celui atît de iubit de[249] Dumnezeu.

Cuprinsul cărţii a patra

1. Cum răsplătea Constantin pe cît mai mulţi, împărţindu-le daruri şi felurite demnităţi.
2. Ştergerea cîte unui sfert din dările anuale.
3. Micşorarea[250] dărilor împovărătoare.
4. Cum le dăruia Constantin bani celor învinşi în procesele pentru pricini băneşti.
5. Supunerea sciţilor. Cum au fost ei înfrînţi prin semnul Mîntuitorului nostru.
6. Supunerea sarmaţilor cu prilejul unei răscoale a sclavilor.
7. Soliile aducătoare de daruri ale barbarilor.
8. Cum i-a scris Constantin regelui Per-siei - care-i trimisese o solie de pace -privitor la creştinii de pe meleagurile aceluia.
9. Prea-cucernicele rînduri trimise de augustul împărat Constantin lui Sapor, regele Persiei, spre a-i mărturisi credinţa sa în Dumnezeu şi Hristos.
10. în continuare: împotriva idolilor, precum şi despre slavoslovia lui Dumnezeu.
11. Mai departe: despre tirani şi prigonitori, şi despre robitul Valerian.
12. Cum a prevăzut Constantin căderea prigonitorilor, şi cum se bucura el acum de pacea neamului creştin.
13. îndemnuri la iubirea creştinilor de pe meleagurile Persiei.
14. Pacea de care se bucurau creştinii în temeiul fierbinţilor rugi ale lui Constantin.
15. Cum a fost el înfăţişat rugîndu-se, şi pe monede şi în picturi.
16. Cum a oprit el prin lege reprezentarea imaginii sale în templele idoleşti.
17. La palat, rugăciuni şi citiri din Dumnezeieştile Scripturi.
18. O lege hotărăşte cinstirea zilelor de Duminică şi de vineri.
19. Cum a poruncit Constantin ca şi ostaşii săi necreştini să se roage Duminica.
20. Cuvintele rugăciunii cu care şi-a învăţat[251] Constantin ostaşii.
21. Semnul crucii Mîntuitorului pus pe armele ostaşilor săi.
22. Rîvna lui la rugăciune şi cinstirea arătată praznicului Paştelui.
23. Cum a pus el capăt idololatriei şi cum a cinstit el pe mucenici şi sărbătorirea lor.
24. Cum s-a definit Constantin ca un fel de episcop al lucrărilor din afara (Bisericii).
25. Mai departe: despre interzicerea aducerii de jertfe, a ceremoniilor secrete, a luptelor de gladiatori şi a nesăbuitelor obiceiuri de mai înainte, de pe meleagurile Nilului.

180. Textual: -«atît de intrat în grija lui Dumnezeu» (n. tr.)
181. Textual: «egalizarea», «nivelarea» (n. tr.)
182. Textual: «dăruit» (n. tr.)

13. însemnata îmbunătățire adusă legii îndreptate împotriva oamenilor fără copii. De asemenea, îmbunătățirea adusă legii testamentare.
14. Cum a hotărît el prin lege ca creştinii să nu mai poată fi robi iudeilor; cum a dat el hotărârilor sinodale putere de lege - precum şi altele.
15. Daruri către biserici, către fecioare şi către cei lipsiți.
16. Cuvântările lui Constantin; subiectele lor.
17. Cum a însemnat el unuia dintre hrăpăreți, spre ruşinarea lui, măsurile unui mormînt.
18. Cum a fost criticat Constantin pentru prea marea lui iubire de oameni.
19. Despre cuvîntarea alcătuită de Constantin cu prilejul adunării sfinților.
20. Cum a ascultat Constantin stînd în picioare cuvîntarea lui Eusebiu despre mormîntul Mîntuitorului.
21. Cum a scris el lui Eusebiu despre Paşte şi despre Dumnezeieştile Scripturi.
22. Scrisoarea lui Constantin, în care-l laudă pe Eusebiu pentru cuvîntul lui despre Paşti.
23. Scrisoarea trimisă de Constantin lui Eusebiu, privind editarea cărților Sfintelor Scripturi.
24. Cum s-au editat cărțile.
25. Cum - după primirea creştinismului - portul Gaza a fost făcut oraş, şi cum a primit el numele Iui Constantin.
26. Cum a fost făcută oraş şi o localitate de pe meleagurile Feniciei, şi cum erau nimicite idoleştile locaşuri din celelalte cetăți, pentru a face loc bisericilor.
27. Cum a chemat Constantin, în răstimpul celor treizeci de ani, trei fii ai săi la împărăție, şi cum a hotărît el sfințirea locaşului din Ierusalim.
28. Cum a poruncit el ca între timp să se țină la Tir un sinod pentru lămurirea neînțelegerilor ivite în Egipt.
29. Scrisoarea trimisă de Constantin sinodului din Tir.
30. La praznicul sfințirii de la Ierusalim au fost de față episcopi sosiți din toate eparhiile.
44. Despre prietenoasa primire făcută lor de notarul Marianus. Despre darurile împărțite săracilor, precum şi despre cele aduse bisericii.
45. Feluritele cuvîntări ținute în adunări de episcopi precum şi de Eusebiu, autorul scrierii de față.
46. Acesta a făcut mai apoi chiar înaintea lui Constantin o descriere a bisericii mormântului Mântuitorului, ținând şi o cuvântare cu prilejul împlinirii a treizeci de ani de domnie.
47. Cum a avut loc sinodul din Niceea în al douăzecilea an de domnie al lui Constantin, iar sfințirea bisericii din Ierusalim, în al treizecilea.
48. Cum nu suferea Constantin prea marea laudă a cuiva.
49. Nunta cezarului Constanțiu, fiul împăratului.
50. Solie şi daruri de la indieni.
51. Cum a împărțit Constantin împărăția între cei trei fii ai săi, învățîndu-i să domnească în frica lui Dumnezeu.
52. Cum i-a călăuzit el întru credință chiar şi la vîrsta bărbăției.
53. Cît de sănătos la trup era Constantin la vîrsta de peste şaizeci de ani şi după treizeci şi doi de ani de domnie.
54. Despre excesele şi fățărniciile cîte unora, înlesnite de prea marea lui îngăduință.
55. Cum nu a încetat Constantin a scrie cuvântări pînă în pragul morții.
56. Cum a pornit el cu război împotriva perşilor, însoțit de episcopi şi [urmat] de un cort în chip de biserică.
57. Cum a primit el pe solii perşi, şi cum a privegheat el împreună cu toți ceilalți la praznicul Paştelui.
58. Despre zidirea la Constantinopol a bisericii Apostolilor.
59. Continuarea descrierii bisericii.
60. Cum a pus el să se facă acolo şi un sarcofag pentru sine.
61. Slăbiciunea care a pus stăpînire pe el la Helenopolis şi stăruințele[252] lui spre a fi botezat.

252. Sau: «rugile» (n. tr.)

44. Ruga lui Constantin către episcopi. ca să aibă parte de Taina spălării de păcat.
45. Cum a înălțat Constantin cuvinte de laudă către Dumnezeu, după spălarea sa de păcat .
46. Moartea lui Constantin la amiaza sărbătorii Rusaliilor.
47. Jalea soldaților şi a comandanților.
48. Aducerea trupului de la Nicomidia în palatul din Constantinopol.
49. Cum a fost Constantin cinstit de comiți şi de toți ceilalți, după moarte, ca şi cum ar fi fost în viață.
50. Cum a hotărît armata ca fiii lui să poarte de atunci înainte titlul de augusti.
69. Jalea locuitorilor Romei. Cum l-au cinstit ei pe Constantin în imagini chiar şi după moarte.
70. Constanțiu - fiul lui Constantin - ii înhumează acestuia trupul la Constantinopol.
71. Slujba ținuta în biserica aşa-numită a Apostolilor, la moartea lui Constantin.
72. Despre pasărea phoenix.
73. Cum s-au bătut monede înfățişîndu-1 pe Constantin înălțîndu-se la cer.
74. Cum i-a răspuns Dumnezeu lui Constantin, cela ce-L cinstise pe El, cu dreaptă cinstire.
75. Constantin a fost cel mai credincios dintre toți împărații romani de pînă la el.

CARTEA A PATRA

1.1. Dar săvîrşind el asemenea fapte spre buna rostuire şi spre proslăvirea Bisericii lui Dumnezeu - silința dindu-şi-o întreagă ca să înalțe în cugetele oamenilor învățătura Mîntuitorului la loc de preț -, Constantin nu nesocotea nici celelalte osteneli, străine ei. Peste întreaga omenire ce-şi ducea viața pe meleagurile provinciilor el n-a încetat nici o clipă să-şi reverse belşugul feluritelor binefaceri, punînd în valoare cînd părinteas-ca-i grijă (cu care-i înconjura pe toți, fără osebire), cînd priceperea de a-i răsplăti pe fiecare dintre prietenii săi de nădejde, cu demnități felurite. Față de toți îşi răspîndea filotimia cu inima cea mai largă, aşa că oricine-i cerea o oarecare favoare putea fi încredințat că n-avea să dea greş: nimeni, nici unul dintre suplicanți nu fusese vreodată înşelat în aşteptări. 2. Tuturor, el le răspundea dăruinde-le fie belşug de bani, fie posesiuni; pe cîte unii îi învrednicea cu demnitatea de guvernator, pe alții, cu cea senatorială; mulți căpătau titluri înalte; unii erau ridicați la treapta de comiți de rangul întîi, alții de rangul doi sau trei, iar alții, nenumărați se vedeau de asemenea înzestrați cu apelativul «înalt», precum şi cu numeroase alte onoruri: fiindcă prin mijlocirea feluritelor onoruri împăratul se sîrguia să mulțumească pe cît mai mulți.

2. Cît de mult se silea el să facă oamenilor viața plăcută ne putem da seama dintr-o pildă de mare folos, ştiută pînă-n zilele noastre de toată lumea. Din dările pentru pămînt, lui Constantin îi revenea în fiecare an o pătrime; această pătrime el totuşi a împărțit-o la loc proprietarilor de pămînt, lucru care - dacă punem la socoteală darea din fiecare an - a făcut ca o dată la patru ani aceştia să nu mai plătească nici un fel de dare. Faptul a fost de el întărit prin lege, rămînînd aşa şi pentru viitor şi făcînd ca ocîrmuirea împăratului să dăinuiască pentru totdeauna de neşters în amintirea contemporanilor săi şi a urmaşilor lor.

3. Totuşi, unii au contestat măsurătorile de pămînt făcute sub cîr-muitorii de mai înainte, plîngîndu-se că țarinile lor fuseseră încărcate cu dări împovărătoare. Aşa cum o cerea dreptatea, împăratul a trimis la fața locului bărbați împuterniciți să îndrepte[253] aceste dări şi să nu le socoată acelora plîngerea ca o vină.

4. La alte procese, pentru ca pierzătorii să nu rămînă mai întristați decît cei cărora li se făcuse dreptate, împăratul le dăruia acelora - din propria-i avere - fie pămînt, fie bani. Astfel, învinsul la judecată se putea bucura în aceeaşi măsură

253. Sau: ***«să*** niveleze» (n. tr.)

cu învingătorul şi îşi putea ridica privirea ca să-şi bucure ochii de vederea lui Constantin. Era cu neputinţă ca, odată ajuns (întru adîncul umilinţei şi al necazului tău) înaintea acestui atît de mare împărat, să pleci altminteri (decît cu bucuria în suflet). Aşa, şi unii şi ceilalţi se întorceau de la judecată senini şi veseli, făcînd ca toată lumea să se minuneze de multa mărinimie a împăratului.

5. 1. Mai este oare nevoie să amintesc aici că împăratul avea să-i supună pe barbari, silindu-i să asculte de puterea romană? Că el a izbutit pentru prima oară să subjuge popoarele sciţilor şi ale sarmaţilor (care mai înainte nu ştiau ce înseamnă să slujeşti altuia), făcîndu-i - chiar împotriva voii lor - să-i recunoască pe romani drept stăpîni? Fiindcă ocîrmuitorii mai vechi (ai Romei) ajunseseră chiar să le plătească sciţilor un tribut, făcînd astfel - în virtutea acestei mirii anuale - din romani un popor aflat la cheremul[254] barbarilor!

2. împăratul nu se putea socoti împăcat cu un asemenea gînd. Unui biruitor ca el nu i se părea potrivit ca - după pilda celor care-1 precedaseră - să plătească mai departe birul. De aceea, punîndu-şi el nădejdea în Mîntuitorul său şi înfruntîndu-i şi pe aceştia cu biruitorul semn (al crucii), pe toţi i-a supus într-un timp foarte scurt: pe cei mai nărăvaşi i-a cumînţit pe calea armelor, iar pe ceilalţi i-a atras de partea sa pe calea unor solii

foarte bine gîndite, făcîndu-i şi pe ei să se lepede de viaţa animalică şi fără ştiinţă de lege pe care o duceau, în schimbul unei vieţi chibzuite şi puse sub semnul legii.

Aşa au învăţat sciţii, pînă la urmă, să le slujească romanilor.

6. 1. Dar şi pe sarmaţi i-a prăvălit Dumnezeu însuşi sub călcîiul lui Constantin, care i-a zdrobit în pofida multei lor semeţii de barbari - şi iată cum:

Cînd s-au ridicat sciţii împotriva lor, ca să se poată apăra, stăpînii au fost nevoiţi să împartă sclavilor lor arme. Aceştia au ieşit biruitori, dar mai apoi au întors armele împotriva stăpînilor, pe care i-au izgonit din casele lor, pînă la ultimul om.

2. Constantin ajunsese acum singura lor salvare. Şi întrucât ştia să vină în ajutorul oamenilor, pe toţi izgoniţii i-a găzduit pe meleagurile romane: pe cei mai buni de luptă[250] i-a înrolat în propriile sale unităţi; celorlalţi, ca să poată trăi, le-a împărţit pămînt ca să-1 lucreze. Ceea ce i-a şi făcut pe aceia să mărturisească cum că nenorocirea ce se abătuse asupra lor se sfârşise în cele din urmă cu bine, de vreme ce le îngăduise ca, în schimbul neomeneştii lor vieţi de barbari, să

254. Textual: «robit» (n. tr.)
255. Sau: «destoinici» (n. tr.)

se poată şi ei bucura de viaţa liberă a romanilor.

Aşa i-a dăruit Dumnezeu lui Constantin biruinţa împotriva tuturor neamurilor vrăjmaşe. încît, pînă la urmă, nu puţine au fost semiţiile de barbari care au venit să se supună lui chiar şi de bună voia lor.

7.1. Soli sosiți de pretutindeni îi aduceau necontenit daruri de mare preț de prin părțile lor. într-un rînd, ducîndu-ne acolo, am putut vedea şi noi pe aceşti barbari aşteptînd cuminți şi înşiruiți în dreptul porților palatului, în ciuda înfățişării lor ciudate şi impunătoare. Purtau veşminte cu totul neobişnuite, aveau trăsături foarte deosebite de ale noastre şi tot atît de deosebite le erau pieptănătura şi forma bărbii. Barbarul era încruntat, cu totul altfel la înfățişare (decît noi), cu trupul neobişnuit de înalt. Unii erau roşcovani, alții mai albi ca zăpada; unii erau mai negri la chip decît abanosul sau pucioasa, iar alții mijlociu de negri: luînd bine aminte la cei chemați înăuntru, puteai vedea acolo pînă şi blemizi şi inzi şi etiopi sosiți «de la capătul pămîntului, oameni nespus de osebiți». 2. Fiecare dintre aceştia aducea împăratului, la rîndul său, daruri de preț de pe meleagurile sale - aşa cum şi sînt ei înfățişați: unii, cununi de aur; alții, diademe bătute în pietre scumpe; alții, feciori cu părul bălai; unii, veşminte de ale barbarilor cu motive[1] florale, țesute cu fir de aur; alții, cai sau scuturi sau lănci lungi sau săgeți şi arcuri - care, toate, nu erau altceva decît simbolul dorinței lor de a sluji cauzei împăratului şi de a lupta alături de el, în caz că i-ar fi dobîndit bunăvoința. 3. împăratul le lua din mîinile aducătorilor şi le dădea să fie puse la locul cuvenit; apoi le întorcea darul cu atîta mărinimie că, de la o clipă la alta, făcea din aceşti trimişi nişte oameni bogați. Pe cei mai aleşi dintre ei îi învrednicea şi de felurite demnități romane - lucru care a făcut ca multora să le şi placă atare îndeletnicire pînă la a da uitării drumul de întoarcere în patrie.

8. Iar cînd a socotit regele Persiei să-i dea lui Constantin de ştire, prin solii, despre gîndul său de pace, a trimis şi el daruri doveditoare ale intențiilor aflate la temelia prieteneştii învoieli (pe care şi-o dorea), împăratul a încheiat cu el înțelegerea dorită, dar pînă la urmă l-a întrecut în mărinimie şi în aşteptări pe acela, care-1 onorase mai întîi. cu bunul său gînd, • Aflînd că Bisericile lui Dumnezeu se înmulțiseră pe pămîntul Persiei şi că o mare mulțime de popor îşi căuta adăpost în stînele păstoriei lui Hristos, s-a bucurat, de parcă lui i-ar fi stat în grijă menirea oamenilor de pretutindeni, şi din acea clipă a şi început să ia aminte la soarta tuturor. Lucru pe care ni-1 înfățişează cu propriile sale cuvinte în stăruitoarea şi meşteşugită scrisoare trimisă regelui Persiei în intenția de a-i aşeza pe aceia sub ocrotirea sa.

Şi scrisoarea aceasta - scrisă în latineşte de împăratul însuşi - se află la îndemîna noastră. Tălmăcită în limba elinească, ea îi va fi desigur mai lesne de priceput cititorului. Iat-o, deci:

9. «Dumnezeiasca credință păzind-o, părtaş mă fac al luminii celei adevărate. Lumina adevărului avînd-o drept călăuză, iată mărturisesc dumnezeiasca credință; faptele mele o întăresc. Şi zicînd aşa, eu nu fac decît să-mi recunosc fățiş închinarea în fața preasfintei predanii, văzînd în ea adevăratul meu dascăl pe calea cunoaşterii lui Dumnezeu celui preasfînt.

întărit de puterea Acestuia[256], am trezit pe rînd întreaga lume - de la îndepărtatele meleaguri din apropierea oceanului începînd - la speranța de neclintit într-o mîntuire. Tot cel ce sub înfricoşătorii tirani de mai înainte purta asupră-şi jugul unei robii care - lovind în toți, zi după zi -pe toate le ducea de rîpă, văzîndu-se acum părtaş al răsplatei[257], ca însănătoşit (după o lungă suferință) a prins puteri de viață nouă.

Pe Acest Dumnezeu - al cărui semn este purtat pe umeri de o întreagă oaste închinată Lui - îl mărturisesc eu. Şi oriîncotro o cheamă glasul dreptății, într-acolo o şi trage semnul negreşit. Asemenea pricini mi-au adus şi mie mulțumirea unor izbînzi strălucite şi năpraznice. Deci acestui Dumnezeu mărturisesc eu a-I sluji spre nemuritoare aducere-aminte; cu mintea mea ageră şi curată, pe El îl desluşesc eu aievea, acolo, întru cele de sus.

10. 1. Cînd îngenunchez, pe El îl chem. Mă țin departe de toată spurcăciunea aducerii de jertfe[258], de neplăcuta şi respingătoarea ei miasmă, şi fug de toată lumina lumească, de care - toate - nelegiuita şi îngrozitoarea rătăcire (a închinării la idoli) întinîndu-se, a prăbuşit foarte multe popoare - ba neamuri întregi -, prăvălindu-le pînă în adîncuri.

2. «Dumnezeul a toate nu îngăduie ca acelea aduse de El la ființă în pronia Sa asupra oamenilor (şi datorită iubirii Sale de oameni) spre a le fi acestora de folos la nevoie, să ajungă bătaia-de-joc a oricui. Oamenilor, El nu le cere nimic altceva decît curăția gîndului şi un suflet fără prihană, prin care singure cumpăneşte El faptele noastre de bine şi credința noastră. 3. Plăcute îi sînt lucrările smereniei şi ale blîndeței: pe cei umili îi iubeşte tot atît precît îi urăşte pe gîlcevitori. Iubeşte credincioşia iar necredincioşia o osîndeşte, împilarea celor ce nu se pricep decît la vorbe goale negreşit surpînd-o. El osîndeşte îngîmfarea celor trufaşi şi îl prăvăleşte pe tot cel tras în sus de fumurile semeției - răspunzînd, în schimb, după cuviință celor smeriți la cuget şi nețînători-de-rău.

4. «De aceea şi are El foarte la inimă orice domnie ce se deapănă în duh de dreptate, întărind-o cu purtările Sale de grijă şi ocrotind regescul nostru cuget cu harul păcii aducător de adîncă linişte.

256. Textual: «Sprijinindu-mă pe alianța cu puterea Acestui Dumnezeu» (n. tr.)

257. Textual: «profitînd de răzbunarea generală». - în realitate, textul grecesc are aici nuanțe mai puțin violente decît ar lăsa să se creadă redarea lui literală, accentul părînd
să cadă pe o stare de fapte în care rolurile s-au inversat, (n. tr.)

11. 1. «Or, frate, mie nu-mi vine a crede că greşesc atunci cînd pe Acest Dumnezeu unic - pe Care mulți dintre împărații noştri, aflîndu-se sub înrîurirea unor credințe rătăcite şi nebuneşti, L-au tăgăduit - îl mărturisesc a fi Cîrmuitorul şi Părintele a toate. De altminteri toți aceia au avut parte de un sfîrşit atît de înfiorător, încît, mai tîrziu, de cîte ori şi-a pus El în minte să le aducă cîte unora ce se sîrguiau pe aceeaşi cale (cu tiranii) o povață menită să-i întoarcă din drum, nimănui nu i-a stat la îndemînă o pildă mai bună decît prăbuşirea acelora înşişi. 2. Unul dintre ei cred că a fost şi omul asupra căruia

abătîndu-se mînia lui Dumnezeu ca o furtună, l-a spulberat de pe pămîntul nostru, abătîndu-1 pe meleagurile voastre ca să predea acolo însemnul cel atît de mult discutat al biruinței, spre ruşinea lui.

12. «Sincer vorbind, mie-mi pare că darea pe față, astăzi, a tristei lor sorți este, pînă la urmă, un lucru bun, mai ales că eu putusem să o prevăd din clipa în care ei se porniseră să tulbure poporul lui Dumnezeu cu nelegiuitele lor rînduieli. De aceea şi trebuie să-I fim noi recunoscători lui Dumnezeu pentru faptul că-n desăvîrşita-I pronie asupra tuturor robilor dumnezeieştii legi, dăruindu-le acestora din nou pacea, El le îngăduie să se şi bucure şi să se mîndrească de ea. Ceea ce mă şi face să fiu încredințat că la noi toate lucrurile vor sta bine şi statornic atîta vreme cît va vrea şi El să ne țină pe toți strînşi în juru-I prin mijlocirea curatei şi încercatei credințe a acelora şi a unității crezului nostru în Dumnezeu.

13. «Or, nici nu-ți închipui cît de mult m-a bucurat să aud că creştinii - fiindcă la ei îmi este gîndul în tot ce-ți scriu - au început (aşa cum mi-aş fi dorit şi eu) să se răspîndească[259] pe cea mai mare parte a meleagurilor Persiei. Precum îți doresc eu ție tot binele, tot astfel li—1 doresc eu şi lor, ca supuşi ai tăi - prin care fapt îl vei şi putea avea de partea ta pe însuşi Stăpînul a toate, miluitor şi blînd.

Pe ei, deci - gîndindu-mă eu la puterea ta - ți-i aşez eu sub a ta ocrotire; pe ei, chiar pe ei ți-i încredințez eu cu totul, cunoscîndu-ți multa credincioşie: iubeşte-i cu toată tăria iubirii tale de oameni, şi-ți vei dobîndi prin credincioşie o mulțumire fără margini, de care să ne putem bucura şi noi».

14. 1. îndrumate, parcă, de o singură călăuză, bucuroase să-şi ducă viața sub (privegherea) slugii lui Dumnezeu, popoarele de pe întreg pămîntul îşi vedeau toate de ale lor, propăşind[260] în netulburată pace. Nimic nu mai putea şedea în calea Romei. 2. Totuşi, încredințat că nimic nu-i putea fi mai de ajutor spre paza acestei stări decît rugăciunile iubito-

259. Textual: «să împodobească», «să pună în valoare (cu prezența lor)» (n. tr.)
260. Textual: «statornice» (n. tr.)

rilor de Dumnezeu, împăratul se străduia să şi le dobîndească, se ruga osîrdnic lui Dumnezeu şi poruncea capetelor Bisericilor să înalțe rugăciune pentru el.

15. 1. Cît de puternic i se înrădăcinase lui Constantin credința în Dumnezeu se mai poate vedea şi dacă luăm aminte că el s-a gîndit singur să bată o monedă de aur înfățişîndu-1 cu privirea parcă ridicată, aşa cum fac cei ce se roagă fierbinte lui Dumnezeu. 2. Acest tip de monedă a avut curs pe întreaga arie a lumii romane. Iar în palatele imperiale din unele cetăți, Constantin a fost înfățişat - stînd în picioare - deasupra imaginilor aflate pe la porți, cu privirea ridicată spre înaltul cerului şi cu brațele de asemeni întinse - ca unul aflat în rugăciune.

16. Aşa a cerut el să fie înfățişat în imagini - adică rugîndu-se. Iar una din legile date de el nu mai îngăduia reprezentarea persoanei sale în templele

idoleşti, pentru ca nici măcar imaginea pictată să nu poată fi atinsă de necurăţia smintitei şi neîngăduitei credinţe.

17. Am putea însă pune la socoteală un lucru mult mai însemnat, dacă luăm seama că el înjghebase un fel de biserică a lui Dumnezeu în chiar lăuntrul palatului său, precum şi faptul că-i întrecea cu mult în fervoare pe toţi cei ce se adunau acolo. Cu Sfintele) Scripturi în mînă, Constantin urmărea cu luare-aminte tîlcul inspiratelor ei cuvinte; apoi, împreună cu lumea de la palat, înălţa rugăciunile ce se cereau spuse.

18. 1. împăratul s-a mai gîndit să facă, din ziua închinată rugăciunii, cea mai însemnată - şi cea dintîi - zi (a săptămînii), ca una ce şi era, de fapt, o zi închinată Domnului şi aducătoare de mîntuire. Diaconi şi alţi slujitori ai lui Dumnezeu - oameni cu o viaţă fără cusur şi înzestraţi cu toate virtuţile - au fost puşi de el să vegheze asupra întregii sale case. Străjile, credincioase lui, şi soldaţii < corpului de' gardă, parcă încinşi cu platoşa dăruirii de sine, vedeau în el pe învăţătorul lor întru cele ale cuvioşiei şi nu cinsteau mai puţin mîntuitoarea şi sărbătoreasca zi a Duminicii, ci înălţau şi ei rugăciunile cele atît de dragi împăratului. 2. De altfel, fericitul Constantin s-a îngrijit ca toată lumea să (poată) face ca ei, fiindcă-şi pusese în gînd să facă treptat din tot omul un închinător la Dumnezeu. Aşa a hotărît el prin lege ca ziua închinată Mîntuitorului să le fie zi de odihnă tuturor cetăţenilor imperiului, iar cea din ajunul sîmbetei să fie şi ea o zi aleasă - cred eu că spre aducere-aminte a celor săvîrşite, după tradiţie, de Mîntuitorul în asemenea zile. 3. în tot cazul, întreaga sa oaste a fost învăţată de el să cinstească osîrdnic această zi a Mîntuitorului - chemată şi *«zi a* luminii» sau *«a* soarelui»; soldaţilor care împărtăşeau şi ei dumnezeiasca credinţă le era acum îngăduit să zăbovească în voie în biserica lui Dumnezeu, ca să se poată ruga nestingheriţi.

19. Dar şi celor ce nu îmbrăţişaseră încă dumnezeiasca învăţătură le-a dat - prin altă lege - poruncă să meargă Duminica pe un cîmp deschis din imediata apropiere a cetăţii, unde, la un semn, ei urmau să înalţe cu toţii laolaltă lui Dumnezeu o rugăciune învăţată anume. Fiindcă (nici lor) nu li se cădea să-şi pună nădejdea în lănci şi în platoşe sau în vigoarea lor trupească, ci se cuvenea ca şi ei să recunoască în Dumnezeu, Cel aflat mai presus de toate, pe Dăruitorul a tot binele şi chiar al biruinţei, şi, ca atare, li se cuvenea şi lor să-I înalţe unele rugăciuni de mulţumire, cu braţele întins ridicate spre cer, cu ochii gîndului de asemenea aţintiţi asupra împăratului ceresc, şi să-L pomenească în ruga lor drept dătător de biruinţă, izbăvitor, străjuitor şi sprijin[261].

însuşi împăratul i-a învăţat pe toţi ostaşii săi această rugăciune, zicîndu-le să grăiască pe latineşte următoarele:

20. 1. *«Pe* Tine singur Te ştim Dumnezeu, pe Tine drept împărat Te cunoaştem, pe Tine într-ajutor Te chemăm; de la Tine ne-am dobîndit biruinţele, prin Tine mai presus de vrăjmaşi arătatu-ne-am, Ţie recunoş-tinţă îţi datorăm pentru bunurile dobîndite; în Tine am nădăjduit că şi pe

cele viitoare ni le vei dărui: cu toții Ție ne rugăm; iar pentru împăratul nostru Constantin dimpreună cu evlavioşii săi fii, fierbinte ne rugăm: viață dă-le cît mai lungă şi de biruință plină!»

2. Aşa a hotărît el să facă unitățile oştii sale în fiecare zi de Duminică[262], şi aşa le-a învățat el să zică, de se rugau lui Dumnezeu.

21. Aşijderi a pus el să fie trecut şi pe arme mîntuitorul semn al crucii , după cum oastea însăşi, odată echipată şi gata de luptă, n-avea să mai înalțe înaintea ei nici unul din auritele chipuri de altădată[263], ci numai mîntuitorul însemn de biruință.

22. 1. Or, la anumite ceasuri ale zilei, Constantin se zăvora în ascunzişul celor mai ferite cămări ale palatului, singur cu Dumnezeul său Cel Unul, Căruia, îngenunchind, fierbinte-I cerea în rugăciune ceea ce avea el mai multă nevoie, ca un adevărat părtaş al lucrărilor de taină[264]. Pentru zilele mîntuitoarei sărbători (a Paştelui) îşi prelungea mult reculegerea, prăznuind-o[265] în sfintele-i slujbe cu toate puterile sufleteşti şi trupeşti adunate, cu totul dăruit unei vieți pline de har, şi, prin asta, pe toți părtaşii la praznic întrecîndu-i. 2. Sfînta veghe de noapte o prelungea pînă-n zi: anumiți oameni trimişi de el aprindeau pe întreg cuprinsul oraşului lumînări lungi de ceară, .cărora li se adăugau făcliile aprinse la tot pasul -ceea ce făcea ca tainica noapte a veghii să ajungă în cele din urmă mai dăruită cu lumină decît miezul zilei. Iar în zori - după pilda mîntuitoare-lor

261. Textual: «săritor în ajutor» (n. tr.)
262. Textual: «de ziua luminii» (n. tr.)
263. Textual: «obişnuită (pînă atunci)» (n. tr.)
264. o!& **тіс нетохсх**; iepwv opyiojv - «ca un participant la sfinţitele mistere», expresie cu referire la cultul Demetrei.
265. Verbul *ixzXeixo,* prezent în text, sugerează o participare directă, activă, propriu-zis exercitarea unei funcții sacerdotale, (n. tr.)

revărsări de dar (ale învierii) - îşi întindea şi împăratul generosul său braț peste toate provinciile şi neamurile şi popoarele împărăției , tuturor făcîndu-le daruri bogate.

23. în felul acesta preoția Constantin Dumnezeului său. Tuturor popoarelor aflate sub administrație romană, precum şi militarilor, porțile tuturor templelor idoleşti le-au fost cu desăvârşire închise; aducerea de jertfe a fost şi ea oprită cu totul. O lege dată pentru guvernatorii provinciilor hotăra de asemenea cinstirea zilei Domnului; ba, la îndemnul împăratului, aceştia au început să cinstească şi zilele amintirii mucenicilor, acordîndu-le în biserici cuvenita sărbătorire şi făcînd împăratului pe plac în toate.

24. Fapt care i-a şi îngăduit să spună odată, la primirea unor epis-copi, că şi el ar fi un fel de episcop, sau - cum l-am putut eu însumi auzi zicînd - «Voi sînteți episcopi întru cele dinăuntru ale Bisericii; pe mine, însă, m-a aşezat Dumnezeu episcop al celor aflate în afara *ei»,* în duhul acestor vorbe, Constantin şi-a păstorit toți supuşii cu multă chibzuință; şi îi îndemna din răsputeri să meargă pe calea unei vieți cuvioase.

25. 1. Şi a ajuns el ca printr-o strînsă înşiruire de legi şi rânduieli să dea în cele din urmă poruncă aşa: nimeni să nu mai jertfească idolilor, să nu se mai îndeletnicească cu prezicerile, să nu mai înalţe chipuri cioplite, să nu oficieze cine ştie ce culte secrete şi să nu întineze arenele, oraşelor cu sîngeroasele lupte dintre gladiatori. 2. Dar pentru Egipt - şi mai ales pentru Alexandria - unde lumea obişnuia să-şi venereze fluviul sub înfăţişarea unor f ameni, a dat Constantin o lege deosebită în care cerea ca tot acel neam de oameni nici-bărbaţi-nici-femei să dispară negreşit din viaţa (publică), astfel ca lumea să nu mai poată da ochi cu nişte inşi supuşi unor asemenea dezmăţuri.

3. Idololatrii aceia îşi închipuiau acum că fluviul nu va mai curge ca întotdeauna. Fapt este că Dumnezeu - prezent în lucrările lui Constantin - i-a inspirat acestuia o lege în care totul era împotriva aşteptărilor lor, fiindcă după dispariţia acestei tagme, care cu spurcatele ei obiceiuri, întina oraşele, fluviul a curs mai abitir ca odinioară, ca peste nişte meleaguri într-adevăr gătite să-1 primească, şi n-a contenit să le ude egiptenilor ţarinele cu ape încă şi mai bogate, silindu-i să ia aminte din faptă să nu mai aibă de-a face cu inşi spurcaţi şi smintiţi ca aceia, ci să caute cauza a tot binele numai la Cel care este în măsură să dăruiască tot binele.

26. 1. Dar nenumărate au fost cele săvîrşite de împărat în fiecare provincie, înlesnind mult sarcina celor ce şi-ar pune râvna să scrie despre ele. între aceste lucrări s-au numărat şi nişte legi cărora Constantin le-a dat o formă nouă, insuflînd duh de sfinţenie unei idei străvechi.

Să spunem, deci, câteva vorbe şi despre ele.

2. Vechile legi îi pedepseau pe oamenii lipsiţi de copii, neîngăduindu-le să lase moştenire persoanelor apropiate lor. Legea era foarte crudă, întrucît pedepsea pe inşii rămaşi fără copii ca pe nişte tîlhari. De aceea s-a şi gîndit împăratul să facă aici unele osebiri, îngăduind în anumite cazuri moştenirea, şi a insuflat legii un duh de sfinţenie, zicînd că printr-o asemenea măsură nu trebuiau pedepsite decît persoanele dovedite a fi de rea intenţie. 3. Fiindcă există mulţi oameni rămaşi fără copii şi care o! cîţi copii n-ar fi vrut ei să aibă, de nu le-ar fi fost lor piedică la aceasta nu ştiu ce slăbiciune fizică; după cum mai există persoane rămase fără copii nu pentru că n-ar fi vrut să-i aibe, ci numai fiindcă se feresc să aibă a face cu vreo femeie, preferind să se dăruiască alesei căi a înţelepciunii[266]. Tot aşa cum sînt şi femei care, dăruindu-se pe de-a-ntregul lui Dumnezeu, au ales calea neîntinaţii şi a deplinei feciorii, dedicîndu-se, trup şi suflet, unei vieţi fără pată şi pătrunsă de sfinţenie. 4. Şi întreb, atunci: asemenea fiinţe meritau ele să fie pedepsite? Nu meritau ele mai curînd admiraţia şi încuviinţarea noastră? Fiindcă dacă voia cea bună este prin ea însăşi vrednică de mare preţ, hotărîrea de a o trece în faptă este mai presus decît ce ne propune nouă firea.

Dar dacă aşa stau lucrurile, atunci cuvine-se mai curînd ca noi să le plîngem de milă oamenilor lipsiţi de bucuria de a avea copii - datorită cine ştie

căror neputințe fizice - iar nu să-i pedepsim; iar de tot cel ce-şi dăruieşte puterea de dragoste Celui Atotputernic, mai potrivit îmi pare mie să ne minunăm din cale afară, decît să ne înverşunăm împotriva lui. Or, în acest sens a schimbat şi împăratul - şi cu dreaptă socoteală - prevederile legii.

5. în continuare, vechile legi stabileau şi îndatoririle şi termenii pre-cişi de care cei ce-şi făceau testamentul erau obligați să se țină, chiar de-ar fi fost ei pe patul lor de moarte. Era o stare de lucruri care - la formularea ultimelor dorinți ale celor ce se stingeau din viață - ducea la multe necazuri. 6. Lucru pe care înțelegîndu-1 împăratul, a schimbat şi aceste prevederi, zicînd ca acela ce se săvîrşea să-şi arate voia în cuvintele simple ale vorbirii obişnuite şi să-şi exprime hotărîrea fie în scris, aşa cum i se părea lui mai potrivit, fie (de-i va fi lui voia altfel) fără să o mai treacă în scris, dar în prezența unor martori de crezare şi cu adevărat în măsură să nu-i schimbe înțelesul cuvintelor.

27. 1. Şi a mai legiuit Constantin ca nici un creştin să nu mai poată fi rob iudeilor; fiindcă nu era admisibil celor eliberați de Mîntuitorul să robească sub jugul ucigaşilor proorocilor şi ai Domnului. Iar de ar mai fi fost găsit vreunul robind, trebuia numaidecât lăsat liber, în vreme ce iudeul avea să fie pedepsit cu plata unei anumite sume de bani.

266. Textual: «a filosofiei» (n. tr.)

2. în privința hotărîrilor luate de episcopi la sinoade, Constantin le-a întărit cu (propriul său) sigiliu, astfel ca guvernatorii provinciilor să nu poată împiedica aducerea lor în faptă, fiind preoții lui Dumnezeu mai presus decît orice fel de judecător.

3. Şi a mai închipuit Constantin pentru supuşi nenumărate alte hotă-rîri asemănătoare acestora; dar pentru cuprinderea lor într-o carte[287] şi pentru amănunțita urmărire a chibzuinței împăratului ar fi nevoie de mult mai mult răgaz.

Şi se cade, oare, să mai arăt în tot amănuntul cum se dăruia el Dumnezeului său Celui mai presus de toate? Cum din zori şi pînă seara nu-i era gîndul la altceva decît cui i-ar putea el face bine, şi cum se arăta el dornic să facă tuturor binele, fără nici o osebire?

28. 1. Cu toate acestea, față de Bisericile lui Dumnezeu s-a întrecut Constantin pe sine însuşi în dărnicie, fiindcă le-a înzestrat cu pămînturi sau le-a împărțit grîu pentru întreținerea săracilor, a orfanilor şi a femeilor năpăstuite de soartă. De altminteri el se îngrijea şi singur îndeaproape de cei goi, cărora le dăruia veşminte cu nemiluita; 2. dar pe toți cei ce-şi închinau viața dumnezeieştii înțelepciuni[268] îi socotea vrednici de o atenție cu totul deosebită, în timp ce cinul preasfintelor pururea-fecioare se bucura din partea sa aproape de aceiaşi venerație ca Dumnezeu însuşi, fiind el încredințat că Acesta - Căruia ele îşi dăruiau întreaga lor viață -îşi şi făcuse sălaş în sufletele lor.

29. 1. El însuşi îşi îmbogățea mintea în cuvintele dumnezeieştii Scripturi, petrecmdu-şi nopțile în priveghere iar în clipele de răgaz scriind cuvîntări, căci îi

plăcea să se înfăţişeze necontenit (înaintea oamenilor), încredinţat că e bine să domnească peste supuşi prin puterea convingerii, făcînd din cîrmuirea sa o domnie a chibzuinţei. 2. Astfel că nu pregeta să cheme lumea la sine; iar oamenii nu pregetau nici ei să se adune puhoi ca să asculte înţeleptele vorbe ale împăratului.

Cînd i se oferea prilejul să glăsuiască despre un subiect cu caracter teologic, Constantin îşi îndrepta ţinuta, lua o înfăţişare severă şi cobora glasul, pătrunzîndu-te în gîndul că - prin marea lui putere de credinţă -va izbuti să-şi iniţieze ascultătorii în taina dumnezeieştii învăţături. Publicul îi răspundea cu strigăte de încuviinţare. Atunci împăratul îi făcea un semn prin care-1 îndemna să privească spre înaltul cerului şi să-şi îndrepte minunarea şi slavosloviile numai asupra împăratului Celui a toate, 3. după care, venind mai la obiect, începea prin a critica smintelile credinţei în zei sub cuvînt că demonicele culte ale neamurilor nu erau decît înşelăciune şi paravan pentru necredinţă, ca apoi să-şi înveţe ascultătorii să recunoască în Dumnezeu pe împăratul suprem, şi, în

267. Textual: «în cadrul subiectului (acestei cărţi)» (n. tr.)
268. Textual: «filosofii» (n. tr.)

fine, să le vorbească atît despre pronia Lui cea îndeobşte, cît şi despre cea legată de fiecare dintre ei în parte. în cele din urmă ajungea şi la iconomia lucrării mîntuirii, unde arăta că şi aceasta se făcuse, în chip necesar, aşa cum trebuia ea să se petreacă. Pe urmă schimba subiectul, trecînd la învăţătura despre judecata lui Dumnezeu, 4. şi, adresîndu-se ascultătorilor săi cu putere de pătrundere sporită, se pornea să mustre pe furi, pe siluitori şi pe cei lacomi şi nesătui de avere. Iar de se întâmpla să lovească cu şfichiul vorbelor sale pe cîte unii dintre cei apropiaţi lui şi aflaţi de faţă, îi făcea să le simtă puterea pînă-n adîncul conştiinţei, şi-i silea pînă la urmă să-şi plece capetele, prevenindu-i făţiş şi cu glas răspicat că aveau să dea socoteală lui Dumnezeu pentru faptele lor, adăugind că aşa cum Dumnezeu Cel Prea înalt îi dăruise lui împărăţia celor pămînteşti, tot astfel, după pilda Atotputernicului, le încredinţase şi el lor câte ceva din împărăţia sa, spre bună gospodărire, şi că toţi aveau să dea seama - fiecare la vremea sa - de faptele lor înaintea împăratului tuturor.

5. Aşa nu pregeta el niciodată să mărturisească şi să le amintească acestora, dăscălindu-i. Dar, în pofida nobilelor sale convingeri - care-i determinau întreaga ţinută - în ciuda ideilor lui şi a hotărârilor pe care le lua, întotdeauna se mai iveau niscai îndărătnici şi surzi la chemarea binelui, pricepuţi în a-1 încuviinţa pe Constantin cu vorba şi chiar cu strigăte de consimţire, dar care, de atîta cupiditate, în faptă nu ţineau de loc seama de vorbele lui.

30.1. De aceea, odată a şi prins el pe unul din însoţitorii săi (de mînă) şi i-a zis:

«Pînă când vom tot zăbovi noi în lăcomie, prietene?»

După care, schițînd pe jos cu o lance pe care întîmplător o ținea în mînă, conturul unui om, a adăugat:

«Dacă ai dobîndi toate bogățiile lumii şi întreg pămîntul, pînă la urmă tot n-ai avea parte de nimic mai mult decât de atîta petic - şi încă nici asta nu e sigur».

2. Dar, în ciuda unor asemenea vorbe şi inițiative, fericitul împărat nu izbutea să le stăvilească pornirile, chiar dacă faptele şedeau mărturie că de Dumnezeu inspiratele sale graiuri nu erau câtuşi de puțin lipsite de tîlc.

31. Or, de vreme ce teama de moarte nu izbutea să-i tragă pe cei răi înapoi de la facerea răutății (şi asta din pricina desăvîrşitei iubiri de oameni a împăratului, care făcea ca nici unul dintre guvernatorii provinciilor să nu primească niciodată şi sub nici un cuvînt să ia măsuri împotriva celor ce călcau legea), faptul se prefăcea în oprobriu deloc lipsit de însemnătate, aruncat asupra întregii sale administrații: dacă pe bună-

dreptate sau dacă nu, judeca-va fiecare aşa cum i se va părea lui mai bine; grija mea se opreşte numai la arătarea stării reale a lucrurilor .

32. împăratul îşi alcătuia cuvântările în latină; existau însă anumiți oameni cărora le revenea sarcina de a le tălmăci în greceşte. Am de gînd ca în continuarea acestei scrieri să adaug, în chip de exemplu, o anumită cuvîntare a lui pe care el însuşi a intitulat-o *Către adunarea sfinților* şi pe care a închinat-o Bisericii lui Dumnezeu, astfel ca mărturia ce o aduc eu întru acestea să nu poată părea o simplă înşirare de vorbe goale.

33.1. Şi mai este ceva ce cred eu că merită să nu fie dat uitării - ceva săvîrşit de omul acesta minunat, chiar în legătură cu noi. îmboldit de marea lui evlavie, l-am rugat într-o vreme să ne îngăduie să rostim de față cu el un cuvînt privitor la sfîntul mormînt al Mîntuitorului[289]. Constantin s-a arătat foarte bucuros să-1 asculte şi s-a amestecat în mulțimea publicului, rămînînd în picioare chiar acolo, în mijlocul palatului, (unde se petreceau lucrurile). Noi am început prin a-1 pofti să şadă pe unul dintre jilțurile împărăteşti, care-1 aştepta; dar Constantin nu s-a lăsat înduplecat, ci a urmărit cu cea mai mare încordare cele ce se rosteau, cumpănind şi aducând în spusele cu caracter dogmatic mărturia sa spre recunoaşterea adevărului. 2. Dar timpul trecea şi cuvântarea se lungea. Ne-am gîndit, aşadar, să-i punem capăt; el însă s-a împotrivit, îndemnîn-du-ne să o continuăm pînă la sfîrşit. L-am rugat, atunci, din nou să şadă; dar el s-a întunecat la chip şi ne-a răspuns că nu e bine să asculți cu delăsare o dezbatere legată de dumnezeieştile dogme, şi că de altminteri, acestea îi sînt de mare folos şi ajutor sufletesc - adăugind că se cuvine să asculți stmd_, în picioare atunci când se vorbeşte despre cele ale lui Dumnezeu.

Cînd totul a luat sfîrşit, am plecat fiecare acasă, la ale sale.

34. Dar împăratul, în marea lui purtare de grijă pentru bisericile lui Dumnezeu, ne-a trimis o scrisoare avînd ca subiect copierea de Dum-nezeu inspiratelor Scripturi, şi încă una despre prea-sfîntul praznic al Paştelui. (Noi îi lămurisem atunci; unele înțelesuri tainice ale acestei săr-

bători; or, din răspunsul său poate oricine vedea cât de mult prețuise el spusele noastre).

35. 1. *«Constantin Biruitorul, Măritul, Augustul, către Eusebiu.*

Mare reuşită - şi mai presus de toată puterea cuvintelor - îmi pare mie să cuvintezi după cuviință despre tainele lui Hristos; asemenea faptului de a fi lămurit într-un fel potrivit sfada privind şi ținerea şi originea prazniculuiPaştelui, precum şi atât de folositoa-rea - dar şi chinuita - lui încropire. Fiindcă pînă şi celor ce izbutesc

269. Textual: «privitor la mîntuitorul mormînt» (n. tr.) •

să pătrundă, cu înțelegerea lor, cele ale lui Dumnezeu[270] nu le este la îndemînă să grăiască despre ele aşa cum s-ar cuveni.

Ei bine, învățătura şi rîvna ta pe mine m-au umplut de admirație: de aceea am şi citit cu multă plăcere cartea [trimisă], şi, aşa cum ți-a fost dorința, am poruncit ca ea să le fie dată cît mai multora dintre cei dornici să-i slujească lui Dumnezeu cu vrednicie.

2. «Văzînd deci, tu, cu dt prisos de mulțumire primim noi daruri ca acesta trimis de luminația ta, sileşte-te să ne bucuri dt mai des cu astfel de lucruri (în care, precum spui, ai fost format). Fiindcă, chiar dacă - precum vine vorba - e multă vreme de dnd alergi, noi tot te îmboldim să dai mai mult zor la subiectele ce-ți sînt la îndemînă.

Marea ta încredere o dovedeşte şi faptul că pe insul care-ți tălmăceşte strădaniile în limba latinească, tu nu l-ai socotit nevrednic de scrierile tale, chiar dacă tălmăcirea lui nu este, cel mai ades, în măsură să redea pe potrivă frumusețea cuvintelor tale .

Dumnezeu să te aibă în paza Sa, iubite frate».

Aşa arăta, deci, scrisoarea lui privitoare la acest subiect. Cea privitoare la copierea Sfintelor Scripturi grăia în felul următor:

36. 1. *«Constantin Biruitorul, Măritul, Augustul, către Eusebiu.*

Cu ajutorul proniei lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru, în oraşul ce ne poartă numele o mare mulțime a oamenilor s-a dăruit pe sine preasfântei Biserici. Acest avînt - care acolo se face simțit pretutindeni - face totodată să ni se pară foarte potrivită înjghebarea în acele locuri a mai multor Biserici. 2. Primeşte, dară, cu voie bună hotărîrea asupra căreia ne-am oprit, ştiind că ni s-a părut potrivit să o împărtăşim mai întîi înțelepdunii luminației tale: urmează, anume, ca tu să poruncești scrierea - de mîna unor meşteri caligrafi care-şi cunosc bine meseria - a dnd-zed de tomuri din Sfintele Scripturi (pe care, anume, le vei socoti a fi mai prețioase, atund dnd le ai, şi mai de folos unei Biserid), pe foaie de pergament de cea mai bună calitate, cu caractere uşor de dtit şi într-o formă uşor de mînuit. 3. Trimis-am pentru asta procuratorului diocezei o scrisoare arătătoare a bunăvoinței noastre, ca să se îngrijească de tot ce vă fi nevoie pentru întocmirea acestei ediții; îndt, vrînd să grăbim scrierea, tomurilor, nu mai lipseşte dedt purtarea ta de grijă.

4. «în temeiul scrisorii de față vei avea de azi înainte dreptul la două care oficiale pentru transport; fiindcă numai aşa vor putea ajunge dt mai repede frumos-aşternutele scrieri sub ochii noştri. în care scop desigur că va fi nevoie şi de ajutorul unuia dintre diaconii biseridi tale: să ştie acesta că atund dnd va ajunge la noi va avea a se bucura de mărinimia noastră.

Dumnezeu să te aibă în pază, frate iubit».

270. Tradus larg. Textual: «celor capabili să priceapă», determinativul fiind expri-mart independent, în continuare. - «La îndemînă»: textual, «posibil» (n. tr.)

37. Aşa a poruncit împăratul.

Cuvîntul lui a fost trecut numaidecât în faptă. în tomuri minunat lucrate, noi am trimis cîte trei sau cîte patru[271].

încă un fapt din care se poate vedea răspunsul împăratului: aflînd el că cetatea Constantiei de pe meleagurile noastre (cetate care mai înainte vreme fusese în mod covîrşitor populată de închinători ai idolilor) se lepădase - ca urmare a unei răbufniri de credință - de idoleasca-i rătăcire, ne-a mărturisit bucuria sa, adăugind că era favorabil faptului[272].

38. îndată după îmbrățişarea mîntuitoarei credințe în Dumnezeu, palestiniana cetate a Constantiei a crescut mult, atît înaintea lui Dumnezeu însuşi cît şi în ochii împăratului: a fost - ce nu fusese ea niciodată -declarată oraş şi şi-a schimbat numele spre a-1 putea adopta pe cel (cu mult mai potrivit) al iubitoarei de Dumnezeu surori a împăratului.

39. 1. La fel s-a petrecut şi în multe alte locuri, precum în cetatea feniciană purtînd numele împăratului, cetate ai cărei locuitori dăduseră flăcărilor un număr neînchipuit de mare de sculpturi idoleşti, spre a se putea pune sub legea mîntuirii. 2. Deci şi prin alte ținuturi venea lumea către mîntuitoarea cale a cunoaşterii, distrugînd pe dată, prin oraşe şi pe la sate, tot ce ținuse ea pînă atunci drept sfînt, ca nişte lucruri goale de orice înțeles. Templele zeităților şi celelalte locaşuri închinate lor, semețe foarte, le dărîmau oamenii fără nici un îndemn dinafară şi înălțau pe temeliile lor, în schimbul amăgitorului loc de închinăciune, câte o biserică.

3. Dar scrierea amănunțită a faptelor iubitorului de Dumnezeu Constantin nu cred să mi se potrivească mie cît li se potriveşte celor ce au fost socotiți vrednici a-1 însoți pretutindeni. Pricină pentru care am şi dorit ca, după ce vom fi dat scrisului, pe scurt, lucrurile cunoscute nouă, să ajungem şi la zilele sale cele mai de pe urmă.

40. 1. După patruzeci de ani de cârmuire, trei fii ai săi şi prea-mîndri cezari se văzuseră chemați în vremi diferite să împartă cu el povara împărăției: Constantin, care purta numele tatălui său, se împărtăşise primul din această cinste cam după primii zece ani de domnie părintească; al doilea, Constanțiu, care purta[273] numele bunicului său, se împărtăşise din ea în preajma celei de a douăzecea aniversări, în vreme ce Constans, cel de al treilea, (al cărui nume îi oglindeşte statornicia de caracter şi autoritatea), ajunsese la ea cam după trecerea celei de a treia decade. 2. împă-

271. Text lacunar (n. tr.)
272. Text lacunar (n. tr.)
273. Textual: «care fusese împodobit cu» (n. tr.)

ratul, care se vedea moştenit - după chipul treimic - de trei fii plăcuți lui Dumnezeu, şi care, din decadă în decadă, îi ridicase la marea cinste a împărtăşirii domniei, a socotit această a treizecea aniversare a sa drept foarte potrivită spre a-şi arăta recunoştința înaintea împăratului tuturor.

în acest scop a hotărît el tot pentru atunci şi data sfințirii locaşului înălțat de el cu atîta rîvnă şi dragoste de frumos la sfântul mormînt din Ierusalim.

41. 1. Dar şi întru acestea s-a ridicat iubitoarea de rău invidie, amenințînd să tulbure fastul sărbătoririi aşa cum amenință norul întunecat,

aducător de furtună, să acopere strălucitoarea lumină a razelor soarelui: anume, semănînd din nou neastîmpărul şi duhul zîzaniei în rîndurile Bisericii din Egipt. 2. Numai că, spre a putea lupta cu zavistia diavolului, de Dumnezeu iubitul împărat n-a pregetat să adune[274] cît mai grabnic, ca o adevărată oaste a lui Dumnezeu, un sinod la care a chemat nenumărați episcopi din întregul Egipt, din Libia, din Asia şi din Europa, trimi-ţîndu-le cuvînt să vină cît mai repede, atît pentru lămurirea sfadei cît şi -după aceea - în vederea sfințirii bisericii despre care a fost vorba.

3. Deci cu prilejul acestei călătorii le-a poruncit Constantin episcopilor să [1] poposească, în capitala Feniciei spre a lămuri acolo searbedele certuri ivite, sub cuvînt că nu se cuvenea ca ei să se adune spre slujirea lui Dumnezeu dezbinați în cuget, de vreme ce însuşi dumnezeiasca poruncă îndemna pe cei învrăjbiți să nu-şi aducă darurile mai înainte de a se fi împăcat cu lumea, mai înainte de a fi făcut pace cu toți cei din jur.

4. Scrisoarea ce urmează stă mărturie rîvnei cu care împăratul s-a străduit să traducă el însuşi în faptă porunca Mîntuitorului, în duh de înțelegere pentru toți şi întru deplină armonie:

42. 1. *«Constantin Biruitorul, Măritul, Augustul, către sfîntul sinod din Tir.*

Ar fi fost probabil nimerit, şi întru totul pe potriva vremurilor noastre priitoare, ca Biserica universală să se dovedească invulnerabilă, ca toți slujitorii lui Hristos să fi putut rămîne în afara atingerii oricărei certări. Dar de vreme ce cîte unii s-au aşternut la drum îmboldiți de duhul neliniştitor al rivalității (şi drept urmare unei vieți nu tocmai vrednice de ei), ajungînd să încurce toate lucrurile (o nenorocire mai mare, după a mea părere, decît oricare altă nenorocire), vă îndemn (pe voi care, cum vine vorba, ați ajuns să alergați) să vă adunați neîntârziat în sinod pentru a sări în ajutorul celor ce au nevoie de îngrijire şi pentru a-i lecui pe frații aflați în primejdie de moarte, reunind între ele întru bună înțelegere mădularele astăzi dezbinate şi îndreptîndu-i (cît îngăduie timpul) pe cei greşiți, ca să aduceți din nou pe cuprinsul unor asemenea eparhii cuvenita bună înțelegere, (pe care - vai, ce cumplit lucru! - fost-au de ajuns atît de puțini ca să o tulbure!)

2. «Toți oamenii socot eu că-mi dau dreptate să spun despre această bună-

274. Textual: «să înarmeze» (n. tr.)

înțelegere că dacă lui Dumnezeu, Stăpînului a toate, ea îi este bine-plăcută (iar nouă înşine neprețuită[275]), pentru unii ca voi - în caz că le veți reda pacea - ea se va preface într-un motiv de nu tocmai măruntă mîn-drie. Aşadar: nu zăboviți, ci pe loc puneți-vă la încercare rîvna, şi puneți-le celor mai înainte arătate capăt - aşa cum se cuvine -, înțelegîndu-vă întreolaltă întru deplina voastră curăție şi putere de credință. Fiindcă atîta ne cere nouă întru deplină tăcere (dar mai ales vouă vă cere să o faceți în tot locul) Mîntuitorul, Căruia îi slujim.

3. «Nu vă va lipsi nimic din cele în care credincioşiei mele îi revine cuvîntul hotărîtor. Am făcut tot ce mi-ați cerut în scrisorile voastre. Tri-mis-am vorbă episcopilor despre care mi-ați vorbit - aşa cum doreați -, ca să vină şi ei să ia parte acolo, alături de voi, la dezbateri. L-am trimis şi pe consularul Dionisie să le amintească aceasta celor ce vor lua parte la sinod alături de voi, şi să vegheze el însuşi necurmat şi în mod suveran la buna desfăşurare a lucrurilor.

4. «Dacă însă cineva încerca-va şi de data aceasta să-şi astupe urechile ca să nu-mi audă porunca de a merge acolo (ceea ce însă nu-mi prea vine a crede), eu voi trimite numaidecât pe altcineva care, în temeiul unui ordin împărătesc, îl va expulza, făcîndu-1 să priceapă că nu era cazul să se împotrivească unor porunci venite din partea împăratului, şi în folosul adevărului.

5. «Altminteri, sfinților voastre vă revine sarcina ca - întru deplinul consens al hotărârilor voastre şi neluînd aminte nici la antipatii şi nici la simpatii - potrivit canoanelor bisericeşti şi apostolice, să închipuiți un leac pe potriva greşelilor descoperite - sau, mai bine spus, spre lecuirea celor ce vor fi căzut în greşeală - ca să scăpați Biserica de orice ocară, ca să-mi uşurați grijile şi ca - redîndu-le învrăjbiților de astăzi pacea - să vă dobîndiți un nume cum nu se poate mai bun.

Dumnezeu să vă aibă în paza Sa, frați iubiți!»

43. 1. Dar pe cînd se treceau aceste^orunci în faptă, un alt purtător de cuvînt al împăratului s-a înfățişat chemaților la sinod cu o scrisoare de la împărat, prin care scrisoare ei erau îndemnați să se zorească şi să-şi continue cât mai neîntârziat călătoria spre Ierusalim. 2. Ca urmare s-au şi aşternut cu toții la drum, şi au călătorit cu poştalioanele oficiale din Feni-cia pînă acolo unde erau ei aşteptați, înțesînd meleagurile toate. Aşa s-au adunat la Ierusalim, laolaltă, minunații episcopi ai fiecărei eparhii. 3. Macedonenii îşi trimiseseră şi ei mitropolitul; popoarele Pannoniei şi ale Mysiei, frumoasele şi tinerele lor mlădițe ale lui Dumnezeu; apoi era acolo şi o sfîntă față trimisă de episcopii din Persia

275. Textual: «covîrşind toată rugăciunea» (n. tr.)

(un foarte subtil cunoscător al Sfintelor Scripturi). Bitinienii şi tracii împodobeau cu prezența lor întreaga adunare. 4. Nu lipseau nici episcopii cei mai de frunte ai Ciliciei. Pentru puterea lor de convingere, fruntaşii episcopilor Capa-dociei străluceau, înconjurați de toți ceilalți. Toată Siria şi Mesopotamia, Fenicia, Arabia, Palestina ea însăşi, Egiptul şi Libia, ținutul Tebei, toate laolaltă [erau prezente acolo], înțesînd prin trimişii lor bogata ceată a slujitorilor lui Dumnezeu. Lor le urma, venită din toate eparhiile, mulțime nenumărată de norod. Iar pentru

trebuinţele tuturor acestora, împăratul se îngrijise anume, trimiţîndu-şi cei mai încercaţi slujbaşi de la palat spre a înfrumuseţa sărbătoarea, dîndu-i un fast de-a dreptul împărătesc.

44. 1. Deosebit de ei toţi se numără o bună cunoştinţă de-a împăratului, un bărbat din cale afară de credincios şi de evlavios şi de încercat în cunoaşterea Sfintelor Scripturi. Acesta se făcuse remarcat, strălucind încă de pe vremea tiranilor pentru statornicia lui în credinţă: de aceea pe bună dreptate i se şi încredinţase sarcina de a-i îndruma pe cei sosiţi acolo. Traducînd cît mai neocolit în faptă voia împăratului, acesta a salutat adunarea cu un foarte prietenos cuvînt de bun sosit, cu ospeţe bogate şi festinuri. Sărăcimii cerşetoare (precum şi mulţimii celei fără număr a mişelimii - bărbaţi şi femei - care nu avea ce pune în gură şi ducea lipsă de toate), el le-a împărţit cu multă mărinimie bani şi îmbrăcăminte, iar pe deasupra a mai înzestrat şi însăşi biserica toată, înfrumuseţînd-o cu o sumedenie de daruri trimise de împărat.

45. 1. Aşa îşi împlinea acela însărcinarea. La rîndul lor, slujitorii lui Dumnezeu făceau să sporească frumosul praznicului prin rugăciunile şi - totodată - prin convorbirile lor, în care dacă unii preamăreau devotamentul iubitorului de Dumnezeu împărat faţă de Mîntuitorul a toate, înşirînd amănunţit marile lui merite legate de înălţarea locaşului, alţii le bucurau tuturor auzul dîndu-le prilejul să ia parte (odată cu slavosloviile ce-şi aveau rădăcina înfiptă în dumnezeieştile dogme) la celălalt ospăţ, cel gîndit. 2. Unii aduceau tîlcuiri la citirile din dumnezeiasca Scriptură, scoţînd la lumină învăţăturile ei ascunse. Iar cei care nu se încumetau în nici una din aceste direcţii, se străduiau să-L înduplece pe Dumnezeu săvîrşind jertfele cele fără sînge şi felurite tainice ierurgii şi înălttnd lui Dumnezeu fierbinţi rugăciuni pentru pacea tuturor, pentru Biserica lui Dumnezeu, şi chiar pentru împărat, ca pricină a tuturor acestora - precum şi pentru

de Dumnezeu iubitorii lui copii.

3. Aşa am cinstit şi noi praznicul - noi care am fost socotiţi vrednici de un bine aflat deasupra meritelor noastre - prin felurite cuvîntări ţinute în public, cuvîntări în care am pus în lumină tîlcul înţeleptelor

cugetări cuprinse în scrisoarea împăratului, sau am tălmăcit simbolurile aflate în discuţie, legîndu-le de viziunile profetice[276].

Aşa s-a săvîrşit cu bucurie mare praznicul acestei sfinţiri în cel de al treizecilea an de domnie al împăratului.

46. Dar înfăţişarea acestei biserici închinate Mîntuitorului, a mîn-tuitoarei peşteri, precum şi arătarea podoabelor trimise de împărat şi a mulţimii de daruri meşteşugite din aur, din argint şi din pietre nestemate, noi am făcut-o - după puterile noastre - într-o scriere osebită închinată de noi împăratului însuşi, pe care cîndva o vom publica, după încheierea lucrării de faţă, adăugîndu-i şi cuvîntarea ţinută la împlinirea celor treizeci de ani (de domnie), adică numai puţin mai tîrziu, după sosirea noastră în cetatea ce poartă numele împăratului, şi pe care am putut-o rosti chiar în auzul împăratului; şi era atunci pentru a

276. Text corupt, (n. tr.)

doua oară cînd înălțăm laudă lui Dumnezeu, împăratului tuturor, chiar înăuntrul palatului împărătesc. Ascultînd-o de Dumnezeu iubitul Constantin, părut-a să-i facă plăcere multă, aşa cum ne-a şi dat el a înțelege îndată după aceea, la ospățul dat de el episcopilor prezenți; iar aceştia s-au bucurat la rîndul lor de multele şi de feluritele lui dovezi de prețuire.

47. întrunirea - atît de mare, făcută de împărat la Ierusalim - este după ştirea noastră imediat următoare, ca însemnătate, celei - renumite - izbutite de el mai înainte în oraşul din Bitinia. Dar în vreme ce aceea avea înfățişarea sărbătoririi unei izbînzi - la care atunci, în al douăzecilea an de domnie, erău înălțate rugăciuni (de mulțumire pentru biruința avută) chiar acolo, în Niceea, asupra potrivnicilor şi vrăjmaşilor săi -, aceasta de acum sporea strălucirea celei de a treia decade sub chipul bisericii (înălțate şi) închinate de împărat, ca un dar de pace lui Dumnezeu, dătătorului a tot binele, chiar în preajma mormîntului aducător de mîntuire

48. Toate aceste înfăptuiri ale împăratului îl făceau prețuit de toți pentru virtuțile sale plăcute lui Dumnezeu. Lucru care a şi făcut pe unul dintre slujitorii lui Dumnezeu să cuteze a-1 ferici - de față cu el - pentru a se fi învrednicit el încă din viața de acum să ia singur în mînă Miele împărăției peste atîta mulțime de oameni, urmînd ca în cea de apoi să împărătească împreună cu Fiul lui Dumnezeu. Constantin i-a ascultat vorbele cu enervare, îndemnîndu-1 apoi să nu se mai încumete a rosti asemenea lucruri, ci mai curînd să se roage pentru împărat, astfel ca acesta din urmă să poată fi găsit vrednic a-i sluji lui Dumnezeu atît în timpul vieții de aici cît şi în cea de pe urmă.

49. După scurgerea celui de al treizecilea an de domnie a făcut Constantin nuntă celui de al doilea fiu al său (după ce mai demult şi-1 căsătorise şi pe cel mai vîrstnic). Şi s-au ținut (cu acest prilej) banchete şi ospețe, împăratul aducîndu-şi el însuşi fiul la altar, (iar mai apoi) sporind strălucirea petrecerii, arătîndu-se cînd printre grupurile bărbaților, cînd printre cele de femei, acestea aflate deosebit, de o parte.

Mulțimii de rînd - precum şi feluritor oraşe - le-au fost făcute daruri bogate.

50. Cam tot atunci au venit la el soli trimişi de inzii cei de la soare-răsare, cu daruri: pietre de mare preț şi de tot soiul, strălucrînde, şi animale foarte diferite de cele cunoscute pe la noi. Ei îi aduceau aceste daruri în semn de recunoaştere că stăpînirea lui se întindea pînă la ocean, adăugind că la dînşii căpeteniile ajunseseră să-1 cinstească în asemenea măsură încît îl înfățişau în picturi şi în sculpturi, recunoscîndu-1 drept (singurul) împărat şi stăpîn pe destinele tuturor.

La începutul domniei lui Constantin, britanii cei dinspre ocean, de la soare-apune, i se supuseseră primii; or iată-i acum alăturîndu-li-se şi pe inzii cei de la soare-răsare!

51. 1. Dar, odată ajuns stăpîn de la un capăt la celălat al pămîntului, Constantin a împărțit conducerea întregii împărății între cei trei fii ai săi, cum şi-ar fi lăsat el părintească avere moştenitorilor săi celor mai iubiți. Partea ce fusese

cîndva a bunicului său i-a lăsat-o fiului său mai mare; răsăritul, celui de al doilea; iar întinderile cuprinse între acestea două, celui de al treilea. 2. însă adevărata moştenire bună şi mîntuitoare de suflet pe care le-a lăsat-o el a fost sămînța fricii de Dumnezeu: el însuşi îi adusese pe calea cunoaşterii dumnezeieştilor învățături, dîndu-i apoi în seama unor dascăli încercați în credință. Şi pentru disciplinele de rînd le-a tocmit în chip de dascăli oameni ajunşi la măsura deplină a învățăturii. Unii le făceau cunoscută arta războiului; alții îi familiarizau cu ştiința conducerii unui stat; alții, în fine, îi învățau aplicarea legilor. 3. Fiecare fiu avea în jurul său o curte a sa cu pedestrime, cu lăncieri, cu gardă personală şi cu tot soiul de unități, cărora li se adăugau ofițeri, centurioni, generali şi comandanți de unități, cărora părintele lor le cunoştea atît priceperea la război cît şi devotamentul.

52. 1. Pe timpul cînd cezarii nu ajunseseră încă la vîrsta coaptă, ei avuseseră, firește, trebuință de ajutor din partea altora care duceau, de fapt, greul treburilor statului; dar odată intrați în vîrsta bărbăției, povața părintelui lor le-a fost singură de ajuns. Cînd se strîngeau toți laolaltă, Constantin îi îndemna stăruitor - dînd cale convingerilor sale - ca ei să-şi dea silința a-1 urma în pilda lui de cucernicie; iar cînd erau plecați departe, ținea legătura cu ei prin scrisori în care se făcea auzit glasul autorității sale împărăteşti, a cărei preocupare de căpetenie era mărturisirea credinței în Dumnezeu, împăratul a toate, şi care se cerea ținută la loc mai de cinste decît chiar demnitatea împărătească. 2. Mai tîrziu el le-a dat în sfîrşit putere să se ostenească şi singuri spre binele statului, îndemnîndu-i totuşi să aibă grijă mare de Biserica lui Dumnezeu şi cerîn-du-le să se poarte înainte de toate ca nişte creştini.

Aşa şi-a povățuit împăratul fiii, care însă nu s-au mulțumit cu îndemnul venit de la părintele lor, ci, ca de la ei pornind, au mers mai departe, pătrunzîndu-şi gîndurile de sfințenia închinării lui Dumnezeu şi împlinind bisericeştile pravile în chiar inima palatului, dimpreună cu toți ai lor, 3. (Deşi pînă şi într-acestea - adică în faptul de a-i fi înconjurat cu prieteni unul şi unul, pătrunşi de frica lui Dumnezeu - se făcea simțită grija veghetoare a tatălui. După cum aceleiaşi categorii de oameni îi aparțineau şi persoanelor cele mai de vază, pe umerii cărora apăsau cu precădere grijile țării. Ceea ce-1 şi făcuse pe împărat să-şi lase fiii în grija acestor oameni pătrunşi de credința în Dumnezeu aşa cum i-ar fi aşezat la adăpostul unor puternice metereze).

4. Iar după buna săvîrşire a tututor lucrurilor, socotit-a Dumnezeu, chivernisitorul a tot binele, că de trei ori fericitul Constantin îşi dusese la sfîrşit bun tot ce avusese de făcut în viață şi că-i sosise ceasul mutării la o viață mai bună; aşa că a îngăduit şi asupra lui ce ține de firea tuturor făpturilor.

53. Domnia lui Constantin a ținut treizeci şi doi de ani fără numai cîteva luni şi cîteva zile; iar viața, cam de două ori pe atîta. Pînă la acea vîrsta, trupul său n-a cunoscut nici boală, nici slăbiciune, rămînînd întreg, nevătămat, parcă mai tînăr decît oricare tînăr. Era o adevărată plăcere să-1 priveşti şi să-i vezi vigoarea de cîte ori avea de dus ceva la capăt prin propriile sale puteri, ca atunci

cînd făcea exerciții fizice sau cînd umbla călare, ori cînd se aşternea la drum, cînd se încleşta în luptă cu duşmanul, cînd triumfa asupra vrăjmaşilor sau cînd - aşa cum se întîmpla de cele mai multe ori - şi-i supunea în lupte lipsite de vărsare de sînge.

54. 1. La fel şi cu virtuțile lui sufleteşti, care atinseseră culmile desăvârşirii aflate la îndemîna omului, făcîndu-1 să se distingă în toate privințele, dar cu precădere în facerea de bine unde, de altminteri, lumea era înclinată mai curînd să-1 critice, şi acest lucru din cauza răutății celor răi, care-şi găseau în îngăduința împăratului un paravan pentru ticăloşia lor. 2. Fapt este că noi înşine am fost martori în anii aceia următoarelor două necazuri: o năvală de oameni dezlănțuiți în facerea de rele, gata să distrugă întreaga viață (socială), şi ipocrizia de nedescris a cîte unora care, furişați în Biserică, nu erau creştini decît cu numele. 3. Ei bine, bunătatea şi omenia lui Constantin, fervoarea şi înnăscutul său simț al adevărului îl îndemnau să se încreadă în prefăcătoria acestor aşa-zişi creştini, care, ascunzîndu-şi adevăratele lor simțăminte, simulau față de el buna-credință. Or, încrezîndu-se în asemenea oameni, i s-a întîmplat dnd şi dnd şi lui să alunece pe cărări îndoielnice. O pată pe care invidia -stîrnită de meritele sale - (era de aşteptat să) le aştearnă asupra lor.

55. 1. Dar dreptatea dumnezeiască avea să se întoarcă împotriva acelora, şi încă nu după mult timp.

în schimb, împăratul se deprinsese atît de mult să trudească întru cele ale duhului îndt pînă în ceasul său din urmă nu înceta să scrie cuvîntări, pe care le ținea ca de obicei, şi îşi îndestula ascultătorii cu învățături de credință. La fel de vie păstra el legătura cu viața publică şi cu armata, avînd întotdeauna în vedere, înainte de orice, ce le putea fi oamenilor mai de folos.

2. Fapt vrednic de luat în seamă: cu puțin înainte de a-şi da sufletul, a ținut obişnuitului său auditoriu un fel de cuvîntare funebră, zăbovind ca niciodată asupra nemuririi sufletului, asupra celor ce-şi săvârşiseră viața în cucernicie precum şi asupra răsplăților pregătite de însuşi Dumnezeu iubiților Săi. Nu mai puțin şi-a dat Constantin osteneala atund să-i facă a pricepe şi ce sfîrşit îi aşteaptă pe cei din ceata potrivnică Lui, zălogind pieirea hulitorilor de Dumnezeu.

Cuvintele sale, rostite cu mare gravitate, au părut a face asupra celorlalți o impresie puternică, îndt l-a şi determinat să-1 întrebe pe un închipuit filozof ce anume avea de spus despre toate acestea. Filozoful i-a răspuns dînd grai adevărului şi lăudând cu tărie - deşi cam împotriva convingerilor sale - învățătura potrivnică credinței în mai mulți zei.

3. Vorbindu-le prietenilor săi despre aceste lucruri chiar în pragul morții, împăratul dădea impresia că-şi uşura şi-şi netezea singur calea spre o viață mai bună.

56. 1. Vrednic de amintit ar mai fi şi faptul că în aceeaşi vreme - auzind el de nişte mişcări ale barbarilor de la Răsărit - a pornit cu război împotriva perşilor, zicînd că aceea era singura biruință căreia îi simțea

lipsa. 2. După luarea acestei hotărîri s-a aşternut la drum cu oastea, împărtăşindu-le ştirea şi episcopilor din preajma lui şi socotind ca unii dintre ei să rămînă alături de el pentru îndeplinirea celor legate de cult. 3. Aceia însă i-au răspuns că, dacă aşa îi era lui voia, ei aveau să-1 urmeze din toată inima, şi chiar - departe gîndul de a-1 lăsa singur - că erau dornid să-1 însoţească în război şi să lupte alături de el cu rugăciunile pe care aveau să le înalţe către Dumnezeu. Bucurîndu-se foarte de vorbele lor, împăratul le-a arătat cam cum avea să fie drumul. Totodată, mînat de mult-ai credinţă, în pregătirile pentru acel război Constantin a pus să i se facă cortul după chipul bisericii, astfel îndt să-şi poată înălţa înăuntru, împreună cu episcopii, rugăciunile către Dumnezeu, (singurul) dătător de biruinţă.

57. între timp, aflînd perşii despre pregătirile lui de război şi temîndu-se rău să se încumete Ia luptă cu el, au trimis o solie ca să-1 înduplece la pace. Şi primind acest prea făcător de pace împărat pe solii perşilor, s-a învoit cu bucurie la împăcare.

în sfîrşit, apropiindu-se marele praznic al Paştelui, a privegheat împăratul dimpreună cu toţi ceilalţi, ca să-şi poată înălţa rugăciunile către Dumnezeu, apoi a luat toate măsurile pentru înălţarea, în oraşul ce-i purta numele, a bisericii închinate apostolilor[277].

58. Această biserică, după ce a făcut-o să se înalţe cît să nu găseşti cuvinte a spune, a acoperit-o de jos pînă sus cu pietre de toate culorile, care-ţi furau privirile; partea ei de deasupra a împărţit-o în fîşii înguste şi a poleit-o în întregime cu aur. Deasupra acesteia el i-a pus ca pază sigură împotriva ploilor un acoperiş de aramă - nu de ţiglă; dar şi el strălucea de atîta mulţime de aur încît îi puteai vedea chiar din depărtare străfulgerările revărsîndu-se în lumina soarelui.

De jur-împrejur, acoperişul era mărginit de un soi de rebord reticu-lar, lucrat numai din aramă şi aur.

59. Aşa a fost înfrumuseţată biserica prin marea rîvnă a împăratului, în jurul ei se deschidea sub cerul liber o curte descoperită şi foarte mare, mărginită pe cele patru laturi ale ei de patru porticuri care închideau între ele şi curtea şi biserica. Porticurile erau înconjurate de clădiri aparţinînd palatului, de terme şi de locuri de agrement, ca şi de multe alte construcţii legate îndeosebi de necesităţile de cazare ale personalului de pază.

60.1. Toate le-a consacrat împăratul spre dăinuirea pomenirii Apostolilor Mîntuitorului nostru. Totuşi, prin această construcţie Constantin urmărise şi o a doua ţintă, pe care la început o ţinuse ascunsă, dar de care pînă la urmă avea să-şi dea seama toată lumea: 2. (anume că-şi) alesese singur din timp acest loc pentru clipa de neocolit cînd avea să se săvîr-şească din viaţă, prevăzînd în nemăsurata lui credinţă că după moarte trupul lui, ajuns vrednic de împreună şederea cu Apostolii, va avea parte şi dincolo de moarte de rugăciunile ce aveau

277. Tot textul cuprins între « » lipseşte din manuscrise, el apărînd abia în aşa-numite «Editio Genevensis» din anul 1612 (n. tr.)

să se aducă acolo spre cinstirea acelora. Motiv pentru care şi poruncise el să se slujească acolo, ridi-cînd la mijloc un altar înconjurat de douăsprezece sarcofage şi de coloane sfinţite, spre cinstirea şi pomenirea cetei Apostolilor. în centrul lor pusese să-i fie aşezat propriul sarcofag, străjuit de o parte şi de cealaltă de cîte şase Apostoli; pentru care lucru spunea el că iarăşi dăduse ascultare unui gînd înţelept, scopul său fiind ca, după moarte, trupul rămas fără viaţă să i se poată odihni după merit.

3. De mult, deci, frămîntase el asemenea gînduri.

Constantin - care aşteptase această clipă atît de îndelungat, închi-puindu-şi-o mereu - a închinat Apostolilor biserica, încredinţat că printr-un asemenea act avea să-şi atragă din partea lor un foarte temeinic ajutor pentru suflet; şi Dumnezeu nu l-a amăgit şi nu l-a arătat nevrednic de cele cerute în rugăciuni.

4. După săvîrşirea primelor îndatoriri[278] ale praznicului Paştelui, Constantin a petrecut mîntuitoarea sărbătoare cu fast şi cu bucurie multă, făcînd din ea şi pentru sine şi pentru ceilalţi un prilej de voioşie, în care a zăbovit pînă în ultimele-i clipe de viaţă, cînd Dumnezeu - Care-l ajutase la săvîrşirea tuturor acestora - l-a găsit vrednic, la sorocul potrivit, să fie mutat la o viaţă mai bună.

61.1. Totul a început cu o stare de slăbiciune care mai apoi s-a înrăutăţit şi l-a făcut pe Constantin să-şi părăsească oraşul şi să se ducă într-o localitate cu băi calde - de unde, în fine, a ajuns în oraşul purtînd numele mamei sale. Şi zăbovind el acolo în casa de rugăciune închinată mucenicilor, a înălţat lui Dumnezeu rugăciuni şi litanii. 2. Dar încredin-ţîndu-se, pe clipă ce trecea, de apropierea sfîrşitului, Constantin s-a pătruns de gîndul că venise vremea să se cureţe de toată greşala săvîrşită de el de-a lungul întregii vieţi, încredinţat fiind că tot păcatul ce-l va fi putut el face ca un simplu om ce era îi putea fi curăţat de pe suflet prin puterea de care erau pătrunse cuvintele sacramentale şi prin mîntuitoarea baie (a botezului). 3. Convins, deci, de acest lucru, a îngenuncheat şi a început a se ruga fierbinte lui Dumnezeu, spovedindu-se pe loc în biserica aceea închinată mucenicilor şi învrednicindu-se pentru întîia oară de rugăciunile însoţitoare punerii mîinilor.

Pe urmă a părăsit cetatea şi a ajuns într-una dintre localităţile aflate în imediata apropiere a Nicomidiei, unde, chemînd la sine pe episcopi, le-a vorbit în felul cum urmează:

62. 1. «*A* sosit în cele din urmă şi clipa în care am nădăjduit atîta vreme şi la care tînjind, atîta vreme m-am rugat, ca să dobîndesc mîntui-rea cea întru Dumnezeu. A venit vremea ca şi noi să merităm a fi însemnaţi cu pecetea nemuririi; vremea mîntuitoarei pecetluiri 2. pe care, cîndva, îmi doream să o agonisesc în apele Iordanului, acolo unde spune tradiţia că şi Mîntuitorul S-a făcut părtaş ei spre a ne da astfel pilda spălării (de păcat). Dar Dumnezeu, Care ştie ce anume ne este spre folos, vrea să ne împărtăşim de ea chiar aici şi încă de pe acum. 3. încît nu mai şovăiţi, fiindcă chiar dacă Dumnezeul vieţii şi al morţii

278. *âatcqaeu;,* acte de devoţiune (n. tr.)

va vrea ca noi să rămî-nem încă în viaţă, oricum, eu mă voi alătura poporului lui Dumnezeu aici, şi, bucurîndu-mă de părtăşia Bisericii, voi putea astfel lua parte dimpreună cu ceilalţi (creştini) la rugăciunile de obşte.

Lucrul acesta e un bun dobîndit, iar de acum mă voi supune învăţăturilor vrednice de viaţa întru Dumnezeu».

4. Auzindu-i vorbele, (episcopii) au purces la cele cuvenite[279], săvîr**şind** şi împărtăşindu**-1** cu dumnezeieştile Taine, nu însă înainte de a-i fi cercetat credinţa cu multă grijă[280]. Aşa a ajuns Constantin să fie, din veac, cel dintîi[281] împărat care s-a învrednicit de desăvîrşirea celei de a doua naşteri întru Tainele lui Hristos. Şi învrednicindu-se a fi însemnat cu dumnezeiasca pecete, duhul său s-a bucurat, s-a primenit şi s-a umplut de lumină dumnezeiască. Nemăsurata-i credinţă îi covîrşea sufletul cu fericire, uimindu**-1** la arătarea lucrătoarelor (dovezi ale) puterii lui Dumnezeu.

5. După îndeplinirea celor cuvenite, Constantin s-a îmbrăcat în straie împărăteşti, majestuoase şi strălucitoare ca lumina, şi s-a întins pe **un pat** alb ca neaua, nemaiprimind pe el purpura.

63. 1. Iar în urmă, ridicând glasul, a înălţat lui Dumnezeu o rugăciune **de mulţumire,** adăugind următoarele: «în clipa asta pot cu adevărat **spune că sînt** fericit; acum ştiu că m-am învrednicit de viaţa cea fără **moarte şi că** m-am împărtăşit din dumnezeiasca lumină...». După care **şi-a amintit** şi de cei nefericiţi, căinîndu-i pe toţi cei lipsiţi de o asemenea **bucurie[282].**

2. Apoi au început să se perinde pe dinaintea lui comandanţii de **armată şi cei** de mari unităţi, cărora le dădeau lacrimile şi care se văitau **între ei** că sînt pe cale să rămînă singuri - urîndu-i, de aceea, viaţă cît **mai lungă;** dar împăratul le-a răspuns că abia acum fusese el găsit vred**nic de adevărata** viaţă şi că numai el avea cum să ştie din ce fel de răsplată **începuse** să se împărtăşească; fapt care**-1** îndemna mai curînd să-şi grăbească **- şi** în nici un caz să-şi mai amîne - călătoria spre Dumnezeul său. **3. Şi zicînd** aceste vorbe, a mai dat unele porunci, făcîndu-le romanilor -**adică** locuitorilor Capitalei - privilegiul unor daruri anuale în bani, lăsînd **împărăţia** moştenire fiilor săi ca un bun strămoşesc şi dînd glas tuturor **gîndurilor** sale celor mai scumpe.

64. 1. Toate acestea s-au petrecut în marele, prea-cinstitul şi prea-**sfinţitul** praznic al Rusaliilor, care se ţine la şapte săptămîni şi care poartă **pecetea** acelei zile unice cînd spun Dumnezeieştile Scripturi că a avut loc **şi înălţarea** la ceruri a Mîntuitorului nostru şi coborârea printre oameni a **Sfîntului** Duh. 2. Aşadar, într-o asemenea sărbătoare a fost învrednicit Constantin de cele arătate mai sus; iar în cea din urmă zi (pe care am putea să o numim sărbătoarea sărbătorilor, fără teamă de greşeală), pe la

279. Prescrise de cult (textual: «de lege», «legiuite») (n. tr.)
280. Suu: «însă nu mai înainte de a-i fi spus ce urma el să mai facă» (n. tr.)
281. Textual: «singurul» (n. tr.)
2H2. Textual: "bunătăţi" **(n. Ir.)**

amiază a fost şi el înălțat, la Dumnezeul său, lăsîndu-ne nouă, muritorilor, ceea ce avea el înrudit cu firea noastră, ca să se unească Dumnezeului său cu tot ce era în sufletul său mai duhovnicesc şi mai încins de dragostea de Dumnezeu.

Aşa s-a sfîrşit Constantin.

Noi însă vom urmări lucrurile mai departe.

65. 1. îndată (după aflarea veştii), soldații gărzilor precum şi cei din garda de corp au început toți să-şi sfîşie straiele, şi, căzînd la pămînt, să se bată cu pumnii în cap, jeluindu-se, tînguindu-se şi gemînd de mult amar, chemîndu-şi stăpînul şi domnul şi împăratul nu ca pe un stăpîn ce le fusese , ci aşa cum îşi cheamă fiii pe nume un venerabil părinte. 2. De altfel atît generalii comandanți[283] cît şi centurionii nu-1 pomeneau pe Constantin decît (zicîndu-i) «salvator», «strajă» şi «binefăcător». Restul oastei, dîndu-i onorurile cuvenite, îi simțea lipsa aşa cum simt turmele lipsa unui bun păstor. 3. Şi tot aşa a început şi lumea să alerge prin întreg oraşul, revărsîndu-şi adînca durere din suflet prin țipete şi prin strigăte; unii păreau pradă unei adevărate prăbuşiri lăuntrice; fiecare resimțea jalea ca ceva de la sine, ca la o lovitură primită de el însuşi, ca şi cum nimănui nu i-ar fi mai rămas acum nimic care să-i facă viața vrednică să fie trăită.

66. 1. Apoi, ridicîndu-i soldații trupul, i l-au aşezat într-un sicriu de aur pe care, acoperindu-1 cu purpura imperială, l-au dus pînă-n oraşul ce-i poartă numele, unde l-au aşezat în principala încăpere a palatului, în înaltul unei platforme. Acolo, în jurul ei, pe sfeşnice de aur, au aprins lumini, oferind privirilor o privelişte extraordinară, cum nu mai văzuse nimeni şi cu nici un prilej, din negura vremilor începînd, sub soare: 2. şi anume, trupul (neînsuflețit al) împăratului aşezat chiar în inima palatului, sus, în sicriul lui de aur, împodobit cu însemnele imperiale, cu purpura şi cu diadema, păzit zi şi noapte, de jur-împrejur, de străji fără număr.

67. 1. Comandanții întregii armate, comiții şi întregul cin al dregătorilor, cărora datina le ceruse pînă atunci să îngenuncheze înaintea împăratului, nu şi-au schimbat cu nimic atitudinea, ci - fiecare dintre ei la momentul potrivit - pătrundeau înăuntru şi, îngenunchind, îi aduceau omagiul lor ca şi cum el ar mai fi fost încă în viață.

Aceştia, deci, au fost cei dintîi. Lor le-au urmat membrii senatului şi toți înalții funcționari ai statului, iar mai pe urmă poporul de rînd, puhoi, venit cu femei şi cu copii - ca să nu scape asemenea privelişte.

2. Scena s-a prelungit vreme foarte îndelungată (în care răstimp soldații luaseră hotărîrea să lase trupul lui Constantin în acelaşi loc şi să-1

283. Sau: «taxiarhii», comandanți de detaşament (n. tr.)

păzească **mai** departe), pînă ce au sosit şi fiii lui ca să aducă părintelui lor **ultimul** lor salut. 3. Aşa a continuat fericitul Constantin să împărătească **pînă şi** după moarte - şi a fost singurul om (învrednicit cu asemenea soartă). Totul se petrecea ca şi cum el ar mai fi fost în viață; şi a fost o **dovadă** de prețuire de care,

de cînd cerul şi pămîntul, Dumnezeu l-a găsit vrednic numai şi numai pe el. De altfel, Constantin a şi fost singurul împărat care **a** cinstit pe Dumnezeu, împăratul a toate, precum şi pe Hristosul Lui, cu fapte atît de mari; încît nu-mi pare de mirare ca tot el **singur** să fi fost găsit vrednic de o asemenea soartă, şi ca Dumnezeul cel **Prea înalt** să-i hărăzească lui ca şi după moarte să mai împărătească **peste** cei vii, astfel ca tot omul cu inima[284] neîmpietrită să poată pricepe **ce este aceea** împărăția cea fără vîrsta şi fără sfîrşit pregătită sufletului **nostru.**

Deci aşa s-au petrecut lucrurile.

68. 1. Iar generalii comandanți de mare unitate[285] au ales din toate **unităţile bărbaţi** bine cunoscuți pentru credința şi devotamentul lor față **de împărat, pe care** i-au trimis să le dea limpede de ştire cezarilor cele **întîmplate. în** răstimp, 2. peste garnizoanele militare răspîndite pe toată **faţa imperiului,** s-a abătut ca un fel de suflare trimisă de Cel Atotputer**nic,** aducătoare **a** veştii despre moartea împăratului şi făcîndu-le parcă să **hotărască într-un** singur gînd - ca şi cum marele lor împărat ar mai fi fost **încă în viaţă - să** nu recunoască pe scaunul împărăției romanilor pe **nimeni altul decît** numai pe fiii lui. Drept care, nu după multă vreme ei au **cerut ca toţi aceştia** să nu mai fie salutați ca nişte cezari ci să poarte titlul **de augusti - primul** şi cel mai însemnat simbol al învestiturii imperiale.

Cum zic, aşa s-au petrecut lucrurile prin garnizoane, ale căror unități **îşi trimiteau unele** altora, în scris, rezultatele voturilor şi aclamațiilor lor, **făcînd ca într-o** singură clipită lumea de pretutindeni să afle unitatea de **cuget din sînul** armatei.

69. 1. îndată după aflarea veştii despre moartea împăratului, în rîn- **durile locuitorilor** Capitalei, ale senatului precum şi ale poporului de **rînd, s-a cuibărit** - de nestăvilit - jalea; pentru ei toți nu putea fi o neno- **rocire mai mare** şi mai cumplită. Termele şi piețele au fost închise; **aceeaşi soartă** au avut-o şi spectacolele şi toate cele ce aveau loc de obicei **pentru** desfătarea iubitorilor de distracții. Recunoscuți pînă atunci **pentru** senzualitatea lor, aceştia arborau acum expresia unor ființe zdro- **bite,** ridicîndu-1 cu un singur glas în slăvi pe Constantin - «fericitul, de **Dumnezeu** iubitul Constantin , care a dat dovadă că merita cu adevărat **să** fie împărat».

284. Textual: **-cu** mintea» (n. tr.)
285. «Taxiarhii» (n. tr.)

2. Dar, nemaiputîndu-se mulțumi doar să strige, au început să treacă la fapte, înălțîndu-i imagini ca unuia aflat încă în viață - cu toate că-1 ştiau dus din lumea celor vii; în ele era înfățişat cerul (cu culoare) şi Constantin odihnindu-se în eterica înălțirrfe a- bolților cereşti. Pe de altă parte, şi ei tot doar fiilor lui le recunoşteau titlurile de augusti şi de cezari; cărora însă cu sfîşietoare strigăte le cereau ca trupul împăratului lor să fie adus şi înhumat acolo, în împărătească cetate şi în mijlocul lor.

70. 1. Iată deci onorurile de care i-au făcut ei parte aici celui aflat de Dumnezeu la atît de mare preț.

Ajuns în oraş, fiul cel mijlociu a trimis să fie adus trupul părintelui său, apoi s-a aşezat singur în fruntea cortegiului funebru, urmîndu-i oştimea grupată pe unități, iar acesteia o mulțime fără număr de oameni de rând .

Trupul împăratului era străjuit din toate părțile de lăncieri şi de ostaşi ai infanteriei grele.

2. Ajungînd la Biserica Apostolilor Mîntuitorului, aceştia au depus sarcofagul, îngăduind noului lor împărat, Constanțiu, să-şi cinstească părintele atît prin prezența sa cât şi printr-a tuturor celor de față, şi să plinească tot ce-i cerea lui solemnitatea clipei.

71.1. Mai apoi el s-a retras (de o parte), şi unitățile de soldați i-au urmat exemplul. în mijloc au păşit slujitorii lui Dumnezeu, puhoiul curioşilor şi mulțimea credincioşilor, toată; iar aceia au săvîrşit dumnezeiasca slujbă a înmormîntării, înălțînd cuvenitele rugăciuni. Culcat în înaltul acelei platforme, fericitul Constantin primea dovada măreției sale: nemaistăpînindu-şi lacrimile, mulțimea nenumărată a poporului îşi unea glasul cu preoții lui Dumnezeu, strigîndu-I Acestuia cu glas de jale rugile lor spre (mîntuirea) sufletului împăratului, şi astfel îndeplinind fierbintea dorință a acelui om atît de plăcut lui Dumnezeu, 2. Cel Care-Şi vădea acum bunăvoința față de el şi prin aceea că, în clipa sfîrşitului, le dăruia iubiților şi vrednicilor lui fii, drept moştenire, scaunul împărăției, iar lui însuşi privilegiul de a putea fi pomenit împreună cu Apostolii în locul acela atît de mult râvnit de el; lucru care poate fi văzut şi astăzi, fiindcă pînă şi astăzi rămăşițele acelui prea-fericit suflet continuă a fi slăvite odată cu numele Apostolilor, iar mulțimea credincioşilor întru Dumnezeu se adună acolo după dumnezeieştile rînduieli spre a-1 vrednici în slujbele-i pline de taină şi spre a-1 face să se împărtăşească din puterea sfintelor rugăciuni.

Aşa continua Constantin să împărătească pînă şi după moarte - ca un întors la viață - peste întreaga împărăție romană, ca un adevărat «Biruitor», ca un adevărat «Mărit» şi «August» - cum fusese el numit.

72. Şi nu atît după pilda acelei păsări din Egipt, căreia-i merge vestea că ar fi singura în stare să-şi prezică moartea (raspinditoaiv de bune

miresme), ca apoi să **revină** la viaţă din propria ei cenuşă **şi** să-şi ia zborul **întocmai ca mai** înainte; ci după aceea a Mîntuitorului său, Care, aidoma **bobului de grîu, Se** înmulţeşte sub binecuvîntarea lui Dumnezeu, dă în **spic şi acoperă** toată faţa pămîntului cu roadele Sale. Lui I s-a asemuit **prea-fericitul,** fiindcă prin succesiunea fiilor (numele lui) nu a mai rămas **singur; ceea ce** a făcut ca prin toate provinciile el să fie înfăţişat în imagini **împreună cu ei** şi ca numele să-i dăinuiască şi după moarte.

73. Chipul i-a fost înfăţişat şi pe monede; pe una din feţe, fericitul era **înfăţişat** cu capul acoperit, iar pe cealaltă faţă mînînd un car tras de patru **cai şi înălţat de** o mînă întinsă lui de sus.

74. Dumnezeul Cel mai presus de toate, Care în persoana lui Con**stantin-singurul** împărat de pînă atunci ce se arătase făţiş creştin - ne-**a pus sub priviri** o pildă atît de frumoasă, ne-a înlesnit totodată să ne dăm **seama cîtă deosebire** stă între închinătorii Săi şi ai Hristosului Său, de o **parte, şi, de cealaltă** parte, potrivnicii acestei credinţe, care s-au consti**tuit prigonitori ai** Bisericii Sale, şi, prin aceasta, şi L-au înstrăinat şi L-au **făcut lor vrăjmaş:** înfiorătorul sfîrşit al fiecăruia dintre ei nu era altceva **decît pedeapsa care**-i aştepta în chip hotărît pentru potrivnicia lor faţă de **Dumnezeu, la fel** cum sfîrşitul lui Constantin le făcea tuturor tot atît de **vădită chezăşia** dragostei Aceluiaşi Dumnezeu.

75. Dintre toţi împăraţii Romei, Constantin a fost singurul care L-a **proslăvit pe Dumnezeu,** împăratul a toate, cu o atît de mare dăruire; el **singur a mărturisit şi** a răspîndit făţiş, tuturor, învăţătura lui Hristos; el **singur a proslăvit** Biserica Lui, aşa cum nimeni nu mai făcuse vreodată; **el şi numai el a** spulberat rătăcita credinţă cea în mulţi zei, (stîrpind-o) cu **totul. El a desfiinţat** toate formele de idololatrie, şi a fost singurul învred**nicit atît în timpul** vieţii cît şi după moarte cu asemenea dovezi de pre**ţuire cum nu i-au** fost date niciodată nici unui elin, nici unui barbar, ba **chiar nici măcar** vreunuia dintre romanii cei mai de seamă; asemenea om **nu s-a mai** pomenit din adîncurile vremilor.

C U V Î N T A R E ȚINUTĂ CU PRILEJUL SĂRBĂTORIRII A TREIZECI DE ANI DE DOMNIE AI ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN

PROLOG

1. M-am înfățişat aici nu spre a depăna poveşti sau spre a istorisi cu vorbe meşteşugite şi cu glas ca de sirenă cine ştie ce lucruri plăcute auzului; şi nici nu voi oferi iubitorilor de desfătare, în potire de aur ornate cu frumusețea de ornamente a întorsăturilor de cuvinte, cine ştie ce licoare menită să le facă lor plăcere. Nu; ci - după îndemnul înțelepților - propun să ne depărtăm cu toții de căile bătute şi chiar să ne abatem de la ele; ba chiar vă previn să nu vă înghesuiți la acel soi de lucruri spre care lumea se adună puhoi. 2. Eu în tot cazul am venit cu gîndul de a slăvi înaintea voastră faptele împăratului nostru, într-o formă nouă. Fiindcă, cu toată mulțimea fără număr a celor ce se sîrguiesc azi în acelaşi scop, îmi propun să pornesc pe o cale nu tocmai umblată de lume, pe care, de altfel, nici nu se cuvine să păşim cu (aşa-zicînd) picioarele neîmbăiate.

Admiratorii stilului comun brăzdat de întorsături de cuvînt puerile se bucură în fața dovezilor de inspirație ieftină şi la îndemîna tuturor; să-i lăsăm atunci pe ei să le farmece oamenilor de rînd auzul cu istorisiri tot de rînd[1], cu care să-i poată bucura. Fiindcă inițiații înțelepciunii supreme, cunoscătorii ştiinței atît a celor dumnezeieşti cît şi a celor legate de om, care identifică voia[2] Celui Atotputernic cu binele, s-au fixat din vreme asupra meritelor plăcute lui Dumnezeu şi asupra faptelor de Dumnezeu inspirate ale împăratului nostru, pe care ei le socot mai de preț decît cele numai omeneşti; ei vor îngădui, desigur, celor mai puțin dăruiți să-i laude împăratului calitățile lui mai mărunte. 3. Or, fiind împăratul înzestrat atît cu ştiința celor dumnezeieşti cît şi cu a celor privitoare Ia om (cea dintîi țintind către Dumnezeu; cea de a doua avîndu-1 dreptțintă pe om), să-i lăsăm, atunci, pe cei cu adevărat apți pentru astfel de lucruri să pună în valoare, spre priceperea celor aflați în afara incintelor sacre, trăsăturile lui omeneşti - care, de altminteri, au însemnătatea lor şi care au adus foarte mult bine în viața noastră (fiindcă întreaga înzestrare a împăratului este frumoasă; doar că ele nu pot fi puse chiar alături de trăsăturile lui de-a dreptul divine), 4. iar noi, în schimb, care ne aflăm înăuntrul unei asemenea sfinte incinte şi care am pătruns pînă-n adîncu-rile ei tainice şi neumblate, să zăvorim auzurilor nesfințite porțile şi să amintim tainicele mistere ale vieții împăratului înaintea acelor persoane care singure au cunoştință de ele, care şi-au cufundat urechile în apele purificatoare ale credinței şi care şi-au concentrat toată atenția asupra celor mai înaripate facultăți ale sufletului omenesc; cu ei, cei care umblă

1 Textual: «să farmece auzul muritor cu istorisiri muritoare»
2 «voia»: .textual, «alegerea», (n. tr.)

înaintea împăratului a toate, săvîrşi-vom noi acest dumnezeiesc rit în tăcere, 5. făcînd din inspiratele cuvinte ale înțelepților (noştri) -pătrunse nu de spiritul propriu divinației (mai bine spus: al frenezieiş şi al pierderii stăpînirii de sine), ci străbătute de lumina dumnezeieştii inspirații - călăuza noastră întru asemenea tainică lucrare, spre a ne învăța ce trebuie să înțelegem prin a domni; spre a ne vorbi despre împăratul suprem, despre dumnezeieştile oşti care-L înconjoară pe împăratul tuturor, despre acea pildă de domnie pe care o avem în fața ochilor, precum şi despre opusul ei, şi despre urmările amîndurora. Călăuzindu-ne după inspiratele lor luminări, să începem, deci, acest dumnezeiesc ritual.

1. 1. Iată-ne, aşadar, în toiul sărbătoririi unui împărat mare. Noi, vlăstarele acestei domnii, ne veselim inspirîndu-ne din preceptele acelor învățături înaripate, mai cu seamă că bucuria noastră îl are în frunte şi de față chiar pe împăratul suprem - prin care cuvinte eu îl am în vedere pe Cel cu adevărat mare, adică pe Acela aflat dincolo de toate (şi trag nădejde că, împăratul nostru, care stă de față cu noi, nu ne va ține de rău pentru aceste vorbe, ci că dimpotrivă se va alătura sfintei noastre cugetări); mă gîndesc, deci, la Cel aflat mai presus de toate, la împăratul suprem, la Cel nemăsurat, şezînd pe scaunul de domnie al bolților cereşti, Care a făcut pămîntul scăunel la picioarele Sale. Nimeni nu-L poate închipui într-un fel vrednic de El. De jur-împrejurul Său lumina străluceşte ca fulgerul, făcîndu-L - prin puterea[3] străluminărilor ei - de nevăzut privirilor noastre, ale tuturor.

2. în jurul Său dau roată ostile cereşti şi-I stau de strajă Puterile cele de sus, mărturisindu-L ca fiind Stăpînul şi Domnul şi împăratul lor. Mulțimile fără sfîrşit ale îngerilor, cetele arhanghelilor şi corurile de sfinte duhuri răsfring la rîndul lor lumina ce se revarsă din jurul Său, adăpîn-du-se din ea ca dintr-un izvor nesecat. Toate aceste lumini, divinele şi duhovniceştile feluri de lumină netrupească ce sălăşluiesc dincolo de bolta cerească, înalță Marelui împărat cele mai sublime şi mai inspirate cîntări de slavă. La mijloc a fost întins marele şi albastrul acoperiş al cerului, pentru osebirea celor aflați în afara sălaşurilor împărăteşti de cei aflați înăuntrul lor; în jurul său, soarele şi luna şi luminătorii cereşti îşi poartă faclele parcă în curtea unui palat, dînd slavă împăratului Celui de dincolo de toate, iar la semnul şi la cuvîntul Lui agățîndu-şi pururea-arzîndele torțe în ajutorul celor ce sălăşluiesc în zonele mai umbroase din afara cereştii bolți.

3. Pe Acest Mare împărat pînă şi mult biruitorul nostru împărat îl slăveşte, dîndu-şi seama că Lui îi datorează el de fapt domnia; tot despre El mărturisesc şi de Dumnezeu iubitorii noştri cezari - învățătura de la părintele lor luînd-o, că este izvorul a tot binele; iar grosul armatei, omenirea de la țară şi de prin oraşe, precum şi înaiții demnitari din provincii, în adunările lor Lui I se închină, luînd în aceasta învățătură de la Mîntuitorul, Cel mai mare dintre dascăli.

De fapt, toată suflarea omenească (feluritele popoare şi neamuri şi limbi, care altminteri sînt însuflețite de mentalități atît de deosebite), toate - şi oficial şi în particular - nu izbutesc să se potrivească unele cu altele decît în această singură situație, anume atunci cînd în gîndurile lor de la sine - izvorîtoare şi spontane şi în liberele lor deducții, îl invocă pe Unul şi Singurul Dumnezeu.

3Textual: «prin ascuțimea» (n. tr.)

4. Fiindcă, oare, nu este adevărat că întreaga stihie a pământului pe El îl recunoaşte drept stăpîn atunci când, prin roadele şi prin vieţuitoarele pe care le poartă şi le aduce la lumină, îşi mărturiseşte ascultarea în faţa voii Celui Atotputernic? Şi bogat curgătoarele ape ale râurilor, ca şi susurul nesfârşit, venit din adîncuri, al izvoarelor, îl vădesc pe Cel ce este cauza unei asemenea minunăţii. Tot pe El îl arată şi adîncul ţinut în chingile din străfunduri ale mării, ca şi zbuciumul valurilor, atunci când se înalţă spre cer, umplînd pământul de groază, ca apoi - apropiindu-se de ţărm - potolite de ordinea dumnezeieştii legi, să se chincească! Tot pe El şi stăpînita şiroire a ploii de iarnă, bubuitul tunetului şi scânteierile fulgerelor, joaca mereu înnoită a vîntului, goana norilor în înaltul văzduhului; tot pe El îl mărturisesc, pentru toţi cei ce nu sînt în stare să-L vadă cu' înşişi ochii lor.

5. Soarele, atotstrălucitorul, care străbate prin vremi, numai pe El îl ştie de stăpîn, şi, plecat în faţa voii Lui, nu se încumetă să se abată din cale. Luna - cu lumina ei mai palidă decît a soarelui - supusă rânduielilor lui Dumnezeu, în unele răspasuri se împuţinează, ea apoi să crească iar laloc. Cerul în frumuseţea sa, scînteind din noianul său de stele (care-1 străbat în pîlcuri[4] şi în bună rînduiala, pe acelaşi neabătut drum), dă şi el de ştire despre dăruitorul a toată lumina. Aşadar, toţi luminătorii cereşti, la semnul şi la cuvîntul Lui se supun împreună aceleiaşi armonii, gonind de-a lungul imenselor lor cruguri pe pista din înaltul văzduhului. Alternanţa zilei cu noaptea, scurgerea timpului şi schimbările anotimpurilor, ritmurile şi rînduiala întregului univers aduc laudă nemărginit-feluritei înţelepciuni a nemăsuratei Lui puteri.

Tot Lui îi răspund cu necesara şi cuvenita dumnezeiască cunoaştere nevăzutele Puteri care îşi deapănă zborul prin cuprinsul văzduhului, întregul univers şi în asamblu, tot Lui - acestui Mare împărat - îi înalţă laudă; tot Lui şi cerurile cerurilor şi crugurile bolţilor celor de sus; oştirile îngerilor laudă îi înalţă cîntîndu-i cântări de netălmăcit; duhurile zămislite de duhovnicească-I lumină îşi binecuvintează şi ele, întru dumnezeiască cunoaştere, Zămislitorul; pe El îl arată singur mare domn şi stăpîn pînă-n vecii cei fără de timp, anteriori cerului pe care-1 vedem cu ochii, anteriori zidirii lumii, şi infinitele vecii anterioare apariţiei întregii lumi văzute.

6. Cel care El însuşi este mai presus de toate, anterior şi ulterior tuturora, aşadar Cuvîntul Său preexistînd ca Unul Născut, suprem arhiereu al lui Dumnezeu Celui însuşi suprem, Cel mai vîrstnic decât timpul şi decât toţi vecii - întâiul şi singurul închinat măririi Tatălui, întru mila Sa mijloceşte spre mîntuirea tuturor, slăvindu-Se în fruntea stăpînirii a toate şi încununîndu-Se ca un al doilea întru (lăuntrica) împărăţie a Tatălui; findcă El este tocmai lumina cea mai presus de toate, cea care se mişcă în jurul Tatălui, făcând în acelaşi timp şi legătura şi hotarul între substanţa fiinţelor create şi esenţa[5] cea fără început şi necreată. Fiindcă El este chiar lumina care se revarsă de sus, din dumnezeirea cea veşnică şi fără început, îmbăind în înţelepţească (şi mai strălucitoare decât soarele) straluminare tărâmul cel mai presus de cer, precum şi toate cele cereşti. Putem spune despre El că este cîrmuitorul acestei lumi întregi -El, Cuvîntul lui Dumnezeu, Cel care dăinuieşte totodată şi mai presus de toate şi întru toate şi în toate cele văzute şi nevăzute; El, Cel de la Care (şi prin

4 Textual: «în ordine» (n. tr.)
5 *Mu* **(n. tr.)**

Care) icoana împărăției celei de sus avînd-o, de Dumnezeu iubitul nostru împărat îşi dă silința să țină bine cârma întregii noastre vieți pămînteşti, după pilda Atotputernicului.

2.1. Cuvîntul cel Unul-Născut al lui Dumnezeu împărăteşte din vecii cei fără început şi pînă-n vecii fără de sfîrşit împreună cu Tatăl Său. Tot aşa, iubitul Său (împărat al nostru), călăuzit de împărătească binecuvîntare[6] pe care o primeşte de sus, şi întărit de divina sa învestitură, domneşte şi el aici pe pământ de foarte îndelungată vreme. 2. Mîntuitorul a toate face ca toate - cerul întreg şi lumea, precum şi împărăția de sus - să ajungă vrednice de Tatăl Său; la fel şi iubitul Său, adunîndu-şi supuşii de aici, de pe pământ, în jurul Cuvîntului Celui Unul-Născut şi aducător de mîntuire, îi pregăteşte împărăției Aceluia. 3. Pe de altă parte, Mîntuitorul nostru, al tuturor, ca un păstor bun ce este, ține prin nevăzuta şi dumne-zeiasca-I putere duhurile ce s-au lepădat de El (şi care au obiceiul să se poarte prin aer şi să se năpustească în sufletele oamenilor) ca pe nişte sălbăticiuni, cît mai departe de turma Sa. Dar tot aşa şi iubitul Său, dăruit de El, de sus, cu atîtea triumfuri asupra vrăjmaşilor, îi cumințeşte pe duşmanii declarați ai adevărului, pe calea războiului! 4. Sau iar - aşa după cum Cuvîntul (deşi anterior universului şi în acelaşi timp mîntuitor a toate) împărtăşeşte cetaşilor Săi semințele cunoaşterii şi ale mîntuirii, luminîndu-i şi făcîndu-i vrednici a afla împărăția Tatălui - ei, bine, tot aşa şi iubitul Său, ca un adevărat tălmaci al Cuvîntului lui Dumnezeu, cheamă după sine întreg neamul omenesc la cunoaşterea Atotputernicului, strigînd cu glas tare ca să fie auzit de întreg pământul şi dînd de veste normele noii credințe! 5. Şi, după cum deschide Mîntuitorul a toate cereştile porți ale împărăției Tatălui înaintea călătorilor plecați din lumea noastră într-acolo, la fel şi cu acesta, după ce (din zelul său față de Cel Atotputernic) a curățat pământeasca lui împărăție de toată murdăria smintelilor necredincioşilor (în nemijlocita-i purtare de grijă față de întreaga turmă a supuşilor), a chemat cetele sfinților şi cuvioşilor în palatul său!

Dintre toți împărații Romei, el singur a fost învrednicit de Dumnezeu, împăratul a toate, cu o domnie care să fi ținut treizeci de ani. Dar nu face aidoma înaintaşilor săi, adică să închine (această sărbătoare) duhurilor htonice sau cine ştie căror demoni chemați să se arate sub chipuri care să smintească lumea - unor amăgiri, deci, unor prostii puse la cale de nişte oameni fără Dumnezeu; ci o închină Celui Care l-a înconjurat de glorie, ca o recunoaştere a facerilor de bine cărora el le-a fost ținta, totuşi fără a spurca palatul cu sîngele prelins (al jertfelor) - aşa cum se făcea odinioară - şi fără a-şi mai face grijă să înduplece puterile htonice prin fum, prin foc şi prin arderi de tot, ci aducîndu-I însuşi împăratului a toate, în chip de jertfă bineplăcută şi bineprimită, chiar împărătească sa ființă, precum şi cugetul său atît de înalt țintind către Dumnezeu! Fiindcă Acesta nu-şi află placul decît în felul de jertfă pe care împăratul nostru s-a deprins să o aducă în gîndurile şi în mintea lui ajunsă fără pată, departe de ruguri şi de vărsările de sînge. Stăpîn pe credința Sa în ascunsul mişcărilor neînşelătoare ale sufletului, el a adus prin puterea gîndirii sale o contribuție însemnată în teologie, sîrguindu-se ca în calitatea sa de împărat să oglindească dt mai mult iubirea de oameni a lui Dumnezeu, dâruindu-se

6Textual: «giroire», -revărsare- (11. ti.)

Lui pe de-a-ntregul şi adudndu-I-se în chip de pîrgă a lumii ce i-a fost încredințată, chiar pe sine.

Dar această supremă jertfă împăratul o aduce în folosul nostru al tuturor; şi, ca un bun păstor ce este, aşa aduce el ...«minunate hecatombe de mielușei întîi-născuți...» adică purtînd după sine spre cunoaşterea şi cinstirea Lui, sufletele duhovniceştii sale turme.

3. 1. De o astfel de jertfă Se bucură Dumnezeu şi-i bineprimeşte cu drag darul, sporindu-i (la vederea unei atît de însemnate şi minunate jertfiri) sporindu-i spun, hierofantului nostru - cu mirare - domnia cu încă foarte mulți ani. în chip de răspuns la un asemenea sacrificiu, El îşi întețeşte facerile de bine, îngăduindu-i acestuia să-şi sărbătorească domnia prin fel de fel de serbări plăcute, şi, la fiecare zece ani, să împărtăşească unuia din fiii lui cele ale domniei, ca pentru a prelungi dt mai mult înflorirea plantei ajunse la ceasul împlinirii.

2. Dintre fii, cel care poartă acelaşi nume cu părintele său a fost primit de el sâ-i împărtăşească domnia la capătul celor dintîi zece ani; următorul în vîrsta, după încă zece ani; iar cel de al treilea tot aşa, adică după alți zece ani şi cu prilejul sărbătorii de acum. Cum cea de a patra decadă a şi început - iar timpul nu încetează să se depene - suindu-şi neamul la domnie, împăratul se arată pregătit să înmulțească strălucirea acestui tron, numind dte un nou cezar; în felul acesta ajunge el să-şi împlinească proorocia rostită dndva, de mult, de dumnezeieştii prooroci, atund dnd strigau: «Primi-vor sfinții Celui Prea înalt împărăția»

3. De unde se vede că însuşi Dumnezeu, împăratul a toate, îl dăruieşte pe preacucernicul împărat, înmulțindu-i atît anii dt şi copiii, şi făcînd stăpînirea lui peste popoarele pământului înfloritoare şi tînără, ca şi cum abia de curînd ar fi prins rădădnă. Tot Dumnezeu i-a înlesnit şi această sărbătorire, dîndu-i biruința peste toți vrăjmaşii şi potrivnidi şi fădnd din el o pildă de cucernicie adevărată pentru omenirea întreagă. 4. Iar el - împăratul - străluceşte ca soarele, răspîndindu-şi razele de lumină prin lumina cezarilor pînă-n cele mai depărtate locuri cunoscute lumii. Nouă, celor de la răsărit, ne-a desemnat o odraslă demnă de un asemenea părinte; altora, pe al doilea fiu; iar pe celălalt l-a sortit altora -ca pe nişte luminători, ori ca nişte facle răspîndind propria lui lumină. Constantin a înhămat cu mîna lui - prinzîndu-i cu aceleaşi hățuri şi dîn-du-le să tragă telega împărăției - pe cei patru şi atît de avîntați cezari ca tot atîția mânji, strunindu-i prin aceste divine hățuri ale bunei înțelegeri şi armoniei; aşa, din înaltul său, străbate el toată fața lumii, fiind prezent pretutindeni şi nelăsînd să-i scape nimic.

5. Dar încă ceva! Binecuvîntat cum este el a reflecta imaginea împărăției cereşti, împăratul, cu privirile ațintite sus spre această imagine arhetipală, îi călăuzeşte pe cei de aici, jos, prinzînd tot mai puternică rădăcină în exercitarea învestiturii sale monarhice (cu care împăratul suprem a dăruit aici, pe pămînt, numai neamul omenesc), a cărei lege hotărăşte stăpînirea unuia singur asupra tuturor. 6. Or, forma monarhică întrece toate celelalte constituții şi moduri de guvernare: bunăoară poliarhia, rezultând din egalitatea în drepturi, capătă pînă

la urmă chipul anarhiei şi al răsturnării de valori[7]. Iată de ce avem şi un singur Dumnezeu, iar nu doi, nici trei şi nici mai mulţi, mai ales că (mărturisirea) mai multor divinităţi echivalează în mod cert cu a nu recunoaşte pe niciuna. Nu este decît un singur împărat, iar Cuvîntul şi împărătească-I Lege, tot Unul sînt - Lege nerostită în cuvinte articulate sau supusă stricăciunilor timpului în cărţi sau pe table, ci Cuvîntul cel viu şi însuşi Dumnezeu, Cela ce le pregăteşte tuturor supuşilor Săi, care I-au urmat în timp, împărăţia Tatălui. 7. Pe El îl înconjoară ostile cereşti: miliardele de îngeri împlinitori ai voii lui Dumnezeu, puzderia cetelor mai presus de lume, apoi duhurile nevăzute din cer care asigură buna rînduială a universului; pe ele, pe toate, Cuvîntul-împărat le diriguieşte ca un fel de guvernator al împăratului suprem. Pe El L-au denumit cu toată hotărîrea cuvântătorii de Dumnezeu în revelaţiile lor: şi Căpetenie a căpeteniilor, şi Mare Arhiereu, şi Prooroc al Tatălui, şi înger al sfatului celui mare, şi Lumină a strălucirii Tatălui, şi Fiu Unul-Născut, şi cu nenumărate alte nume; dar Părintele Lui L-a făcut să fie cuvînt viu şi lege şi înţelepciune şi plinătate a tot binele, şi aşa L-a dăruit tuturor supuşilor împărăţiei Sale în chipul unui dar purtător al celor mai înalte binecuvîntări. Iar El, Care în toate răzbate şi Se poartă pretutindeni, El Care tuturor îmbelşugat le împarte darurile Tatălui, le-a oferit şi creaturilor Sale cuvîntătoare de pe Pămînt un chip al învestiturii Sale împărăteşti atunci cînd a înzestrat sufletul omului - suflet făcut după imaginea Sa - cu nişte îngăduinţe de-a dreptul dumnezeieşti,[8] care fac ca omul să se poată bucura şi de celelalte virtuţi ce şiroiesc din acelaşi dumnezeiesc izvor. Iar înţelept nu este decît numai Acela Care singur este şi Dumnezeu. El singur este bun prin însăşi esenţa Sa, numai El e adevărata putere şi izvorul adevăratei dreptăţi; El, Tatăl Cuvîntului şi al înţelepciunii, izvorul luminii şi al vieţii, iconomul adevărului şi al virtuţii, diriguitorul însuşi al împărăţiei Sale şi a toată cîrmui-rea şi învestitura[9].

7 Sau «al războiului civil», cum a mai fost tradus *măoiţ:* traducere mai aproape **de** literă, dar mai departe de trama ideilor textului: război civil a fost la Roma şi **în** timpul republicii, şi după întronarea conducerii monarhice (n. tr.)

8 ftrixaTţ **ftuv&jicoi rf|v |...]** *ăvdpCmou* ijiux**^v xaTaxoii^^oni. -înzeNliind .sufletul (...)** omului cu puteri dumnezeieşti **(n.** tr.)

;>.!M. Cu înţelesul **de .-loţţilimri • •xi-rnlnre » puterii--, r/.imiil» (n I r)**

4. 1. Ne putem însă întreba: de unde ştim noi oamenii asemenea lucruri? De unde îndrăzneala asta a limbii mele - care nu e decît carne -de a da glas unor idei atît de străine acestei cărni şi trupului? Cine L-a putut zări pe împăratul cel nevăzut, ca să poată vedea la El astfel de puteri? - Prin simțuri noi luăm contact cu realitățile din aceeaşi familie cu trupul şi percepem relațiile dintre ele; în schimb nimeni nu a cutezat vreodată să se laude că ar fi văzut cu ochii săi această împărăție nevăzută şi atît de deosebită de tot (ce ştim)! Nici un muritor n-a cuprins vreodată frumusețea adevăratei înțelepciuni! Cine - ajutîndu-se de puterea simțurilor - a contemplat chipul dreptății? De unde s-au cuibărit în mintea omului conceptele de «autoritate legitimă» şi de «investitură împărătească»? De unde i-a putut veni unei ființe lucrate din carne şi din sînge ideea puterii monarhice? Cine a răspîndit pe pămînt asemenea idei (care nu au în ele ceva vizibil şi formal) - sau şi (conceptul unei) ființe netrupeşti, nedefinite prin formă? 2. Ei bine, pentru asemenea lucruri nu era posibil decît un singur mijlocitor: Cuvîntul lui Dumnezeu, Cel prezent în toate[10], principiul facultății cuvîntătoare şi înțelegătoare a omului, Care, singur nedespărțit fiind de dumnezeirea Tatălui, împrăştie peste odraslele Sale revărsările de daruri ale Tatălui. De aici, această facultate firească de a gîndi, care este aceeaşi şi la greci şi la barbari; de aici, conceptele de rațiune şi de înțelepciune, semințele cumpătării şi ale dreptății; de aici, înjghebarea meşteşugurilor; de aici şi ştiința deprinderii virtuții, dulcele nume al înțelepciunii şi nobila pasiune pentru filosofie; de aici, putința de a cunoaşte tot ce e bine şi tot ce e frumos; de aici chiar şi (lăuntrica) reprezentare a lui Dumnezeu şi posibilitatea unei vieți vrednice slujirii Lui cu credință; de aici şi împărătească investitură[11] a omului şi neduşmănoasa Lui stăpînire a tot ce este pe pămînt. Fiindcă atunci cînd Cuvîntul - Părintele ființelor cuvîntătoare - a aşezat în sufletul omului amprenta (alcătuirii lui) după chipul şi după asemănarea lui Dumnezeu, prin asta el a şi făcut ca ființa aceasta să capete stare împărătească; iar cînd, de pe întreg pămîntul, numai pe el l-a ales ca să-l învețe a împărați şi a se supune (precum şi pentru a intui sau chiar a căpăta învățătura a ceea poate însemna făgăduita nădejde a împărăției cereşti), ei bine, atunci înseamnă că Părintele nu va şovăi să Se şi facă El însuşi cunoscut fiilor săi muritori, ci că va culege roadele semănăturii Sale şi că, odată cu înnoirea binecuvîntării pogorîte de sus peste ei, El le-a adus tuturor buna veste a împărtăşirii împărăției cereşti. Că-i cheamă şi că-i îndeamnă să se arate pregătiți pentru urcuş, îmbrăcând veşmîntul potrivit acestei chemări. Cu o putere cu neputință de arătat prin vorbe, El a umplut de această chemare tot (pământul nostru) scăldat de lumina soarelui şi a dat pământeştii împărății drept model pe cea cerească, îndemnînd neamul omenesc întreg să râvnească la ea ca spre cea mai sublimă dintre nădejdi[12].

---

106 fiiâ TtdvTGW f|X<jv - «Principiul»: textual, «părintele» (n. tr.)
290. Aici ioxi'n; "capacitate» (n. tr.)
12 Textual: «-propunînd acest lucru în chip de veslc-bunn- (n. tr.)

5. 1. Or, se poate spune că de Dumnezeu iubitul împărat s-a şi împărtăşit din acestea, fiind el înzestrat de Dumnezeu cu asemenea fireşti calităţi şi, pe deasupra, lăsîridu-şi sufletul pătruns de revărsarea darurilor pogorâte asupra lui de acolo, de sus! Ajuns fiinţă desăvîrşit raţională prin lucrarea Cuvîntului, Care este raţiunea însăşi; ajuns înţelept prin împărtăşirea din izvorul înţelepciunii; ajuns bun şi drept prin împărtăşirea binelui şi a dreptăţii; ajuns şi cumpătat aşa cum numai cumpătarea poate fi, el îşi adună vitejia din puterea (trimisă lui) de sus. 2. Adevărul este că împăratul nostru şi-a potrivit sufletul acestor virtuţi suverane luîndu-se după modelul acelei împărăţii din altă lume. Or, cine nu s-a împărtăşit din ele şi se leapădă de împăratul a toate; cine nu-L cunoaşte pe Tatăl cel mai presus de ceruri al sufletelor noastre şi nici nu şi-a pus podoabele potrivite [înfăţişării înaintea] unui împărat; cine se lasă stăpînit de urât[13] şi de josnicie; cine se leapădă de regescul har al blândeţii, luînd chipul mîniei şi parcă prefăcîndu-se într-o fiară; cine în locul unei purtări îngăduitoare se lasă pătruns de otrava greu-ameninţă-toare a răutăţii; cine în loc să-şi ascută chibzuinţă, se sminteşte; cine se leapădă şi de raţiune şi de înţelepciune, lăsîndu-se în voia nesocotinţei (cea mai cumplită pornire a sufletului, care, în străpezeala ei, scaldă cele mai îngrozitoare vlăstare: desfrâul, rapacitatea, crima, sacrilegiul, nereligiozitatea); aşadar, cine ajunge sub stăpînirea lor, chiar dacă puterea uzurpată de el îl va face pentru o vreme să pară că domneşte, în realitate nu poartă cu adevărat titlul de împărat. 3. Am să şi întreb: cum ar putea el să se arate vrednic a prelua aparenţa autorităţii monarhice, el - adică omul - al cărui suflet a ajuns să găzduiască chipurile amăgitoare ale unei liote de diavoli? Cum îşi va exercita puterea în chip de stăpîn absolut unul care şi-a agonisit un roi de stăpîni plini de cruzime şi care a ajuns robul plăcerilor rele, un afemeiat împătimit, rob al câştigului pe căi de necinste, irascibil şi rob al izbucnirilor de mînie, robul fricii şi al spaimelor, rob al diavolilor setoşi de sînge şi al duhurilor ucigătoare de suflet?

4. De aceea spun eu că , în temeiul adevărului însuşi, numai împăratul acesta iubit de Dumnezeu, de împăratul suprem, poate fi declarat împărat al nostru; el singur a ajuns cu adevărat liber (şi nu spun bine, ci mai curând stăpîn peste sine), mai presus de dorinţa de îmbogăţire şi de pofta de femei, biruitor peste plăceri - chiar şi peste cele fireşti. A ajuns să poată stăpîni peste izbucnirile de mînie şi peste furie, să le stăpînească,

iar nu să fie stăpînit de ele! Ei da, unul ca el este un adevărat împărat, şi merită titlul de «biruitor»- pe care-1 poartă, fiindcă el s-a arătat biruitor peste patimile de care sînt stăpîniţi oamenii; fiindcă el s-a străduit să întruchipeze aici forma aceea arhetipală a împăratului suprem, şi fiindcă (prin reflectarea în oglinda minţii sale a luminii virtuţilor decurgînd din această arhetipală formă) el s-a transfigurat, atingînd astfel măsura înţe-lepciunii[ZHB], a bunătăţii, a dreptăţii, a vitejiei, a cucerniciei şi a iubirii de Dumnezeu. Ajuns la cunoaşterea de sine însuşi, se poate cu adevărat spune că numai el, împăratul acesta al nostru, a ajuns să fie şi un filosof, căruia, în plus, i s-a dat şi înţelegerea tuturor binecuvîntărilor pe care avea

13 Cu înţelesul de ••dezordine-, ■•haos- (n. tr.)

să le primească el din afara fiinţei sale - mai bine spus: din cer. El s-a priceput să pună în valoare venerabilul titlu decurgînd din monarhica sa învestitură, prin admirabila robă pe care o poartă, fiind de altfel, şi singura persoană ce[r]şi îngăduie să îmbrace pe drept împărătească mantie.

5. împăratul acesta invocă, noapte după noapte şi zi după zi, pe Tatăl Cel mai presus de ceruri; îl cheamă în rugăciunile sale; el nu tânjeşte după altceva decît după împărăţia cea de sus. Fiindcă el ştie prea bine că prezentul (fiinţele dimpreună cu toate cele trecătoare ale vieţii, care parcă ai[1] curge, aidoma unui fluviu, ca pînă la urmă să piară) nu se poate măsura în vreun fel cu Dumnezeu, împăratul suprem; de aceea şi însetează el după împărăţia aceea nepieritoare şi netrupească a lui Dumnezeu, rugîndu-se să poată avea parte de ea, înălţîndu-şi mintea - prin măreţia cugetării - pînă dincolo de bolta cerului şi lăsîndu-se pătruns pînă-n adîncul inimii de negrăita sete după luminile întrezărite acolo, prin comparaţie cu care măririle acestei lumi nu par a fi decât întuneric. în faptul de a domni peste oameni el vede doar un fel de autoritate măruntă şi foarte trecătoare, exercitîndu-se într-o viaţă şi ea supusă morţii, efemeră; o autoritate nu foarte substanţial diferită de cea a păcurarilor, a miorarilor sau a ciurdarilor, dar pe care în schimb el o socoate mult mai anevoie de adus la faptă decît a acelora - şi încă peste nişte fiinţe cu mult mai îndărătnice. Lui - în temeiul caracterului său greu de clintit precum şi a educaţiei sale alese - uralele mulţimii şi vorbele măgulitoare mai degrabă îi sînt povară, decît plăcere.

6. Să nu se creadă totuşi că privirea proteguitorului său anturaj, a oştilor sale fără număr, a puzderiei de infanterişti şi de pedestraşi şi de călări dăruiţi lui cu trup şi suflet, produce asupra lui o impresie mai mare. Nu! nici măcar faptul de a le putea porunci acestora nu-1 ameţeşte, căci Constantin nu uită în nici o clipă să-şi adune gîndurile în sine însuşi şi, astfel, să descopere neîncetat în el aceeaşi natură comună nouă, tuturor oamenilor. Un zîmbet se abate peste buzele lui atunci cînd constată impresia produsă asupra mulţimii (impresie de copii la vederea cine ştie cărei ciudăţenii) de mantia lui înflorată, ţesută cu fir de aur, de purpura imperială, de însăşi cununa ce o poartă. Cu desăvîrşire străin de aseme-

299. Referire 1» înţelepciunea practică, la cumpătare sau chibzuinţă (n. tr.)

nea simţăminte, de vreme ce a gustat din dumnezeiasca cunoaştere, el şi-a îmbrăcat sufletul cu podoabele cumpătării şi dreptăţii şi cucerniciei şi ale celorlalte virtuţi; podoabe într-adevăr împărăteşti de astă-dată .

7. Mai mult decît atît. Lucrurile acelea atît de rîvnite de lume - vreau să spun: aurul şi argintul şi pietrele (preţioase), a căror frumuseţe pe noi ne uimeşte - el nu le ţine drept mai mult decît nişte pietre de rînd, sau decît o materie oarecare, fără valoare (adică tocmai ce şi sînt ele, în realitate), de nici un ajutor în lupta noastră cu năvala răului. într-adevăr, ne pot ele vindeca de boală? Ne pot ele ajuta în vreun fel să scăpăm de moarte? Or, conştient de toate acestea, Constantin nu şovăie să se folosească de ele (dar cu bună ştiinţă! - şi numai atît cît să le facă supuşilor săi plăcere prin demnitatea întruchipată), fără însă a se lăsa amăgit; ba, dimpotrivă, îngăduindu-şi să zîmbească la priveliştea celor care,

în imaturitatea lor lăuntrică, se lasă impresionaţi de ele! Şi tot aşa se mai reţine el şi de la zaiafet şi beţie, precum şi de la excesivul rafinament al mîncărurilor făcute pe gustul mîncăilor (care mîncăruri - îşi dă el seama -fie ele potrivite cine ştie cui, în tot cazul lui nu-i sînt potrivite, mai ales că ele fac omului mult rău, începţoşîndu-i facultatea contemplativă a sufletului). 8. Pentru toate aceste motive, împăratul - îndrumat dumnezeieşte şi învăţat cum este cu înălţimile cugetului - nu conteneşte a urmări realităţile care transced cele ale vieţii, pe cerescul Tată invocîndu-L şi de împărăţia Lui însetîndu-se, pe toate întru credinţă săvîrşindu-le, iar supuşilor săi - luînd chip de bun dascăl - împărtăşindu-le dumnezeiasca ştiinţă a cunoaşterii împăratului suprem.

6. 1. Or, Dumnezeu - Care cere de la noi zălogul reciprocităţii - iată că-1 dăruieşte acum cu cununile sărbătoririi de treizeci de ani, alcătuite din perioade pline de propăşire; iar nouă, tuturor, ne dă îngăduinţa de a-1 prăznui pretutindeni cu serbări - dar ce spun eu «pretutindeni»? Fiindcă întreg universul ia parte la ele. 2. Şi în timp ce noi, aici, pe pămînt, ne veselim de o asemenea înflorire a cunoaşterii lui Dumnezeu, eu nu cred că vom greşi închipuindu-ne cum crugurile făpturilor celor din cer, sub imboldul propriei lor naturi, se alătură bucuriei noastre, a celor de pe pămînt; mai mult chiar, că însuşi împăratul Cela ce peste toate împărăteşte Se bucură, ca un părinte bun ce este, de sfînta putere de cinstire a bunilor Săi fii, precum şi că mai cu osebire pentru asta l-a învrednicit El pe călăuzitorul nostru, pe acela căruia-i datorăm noi propăşirea noastră, de onorurile sărbătorii de astăzi, încărcate de ani! Căreia trei decade dedomnie neajungîndu-i, a hotărît **El** să o viitorească pînă cît mai departe, întru vecie.

3. Or, vecia este pe deplin imuabilă, lipsită de sfîrşit; nici originea ei, nici circumscrierea, nu sînt accesibile minţii omeneşti, cel puţin pe cale firească. Ea nu e înzestrată, să zicem, cu un centru de la care pornim să o putem cuprinde, şi nu îngăduie nici măcar sesizarea a ceea ce numim noi «prezentul» - cu atît mai puţin viitorul sau trecutul -, concepte temporale[30"], fiindcă ce a fost nu mai are, propriu-zis, existenţă; viitorul, pe de altă parte, nu o are încă, iar prezentul s-a şi dus pe aripile gîndului, odată cu vorba, mai iute chiar decît îi rostim noi numele. El nu are o anumită stare, ca noi să-1 putem cuprinde în vreun fel; sîntem nevoiţi fie să privim înainte, în viitor, fie să-1 vedem în trecut; fiindcă, repet, prezentul alunecă pe lîngă noi, cu neputinţă de prins, odată cu însuşi gîndul. Or, vecia (înţeleasă în maxima ei extindere), nu se lasă cu nici un chip cuprinsă de gîndul omului, ci dimpotrivă se sustrage oricărei încercări a lui de a o stăpîni. 4. în schimb, ea nu se dă în lături să se mărturisească împăratului său, pe Care-L poartă pe umeri, mîndrindu-se cu zestrea primită de la El. Iar El, Cel de deasupra ei, conducîndu-i carul, nu o ţine -după cuvîntul poetului - prinsă cu împletitura unor hăţuri de aur, ci o stă-pîneşte - precum prin nişte hăţuri - cu legăturile nepătrunsei sale înţelepciuni, hotărîndu**-i** minunata întocmire a lunilor şi a anotimpurilor, a epocilor.a anilor, precum şi alternanţa zilei cu noaptea, şi ţinînd-o în legăturile unor determinări şi unor măsuri foarte felurite. Fiindcă vecia **este**

în ea **însăşi** în continuă extindere spre infinit, acceptîndu-şi numele **cu înţelesul** unui prezent perpetuu[14] şi identic cu sine (chiar dacă o consi**derăm în** componentele ei; dar ea, de fapt, nu are nici un fel de compo**nente, nimic** care să o facă în vreun fel divizibilă); un prezent depănîn-**du-se** continuu **şi** la nesfârşit. Şi iată-L, totuşi, pe Dumnezeu stabilind pe **parcursul** lui anumite intervale; iată-L parcă însemnînd din loc în loc **mereu cîte un** punct pe linia aceasta dreaptă ce parcă fuge ca să se piardă în **infinit![301b]** Ea rămîne unitară, asimilabilă însăşi ideii de unitate; şi iat-o **totuşi** prinsă-n chingile a tot soiul de cifre şi prefăcută de El, din ceva lip**sit de** chip[15] (şi din diversitatea inclusă în ea), într-o realitate cu multe chipuri.

5. Mai întîi şi înainte de orice El a strecurat în ea o materie fără formă, un fel de substanţă a-toate-cuprinzătoare. în al doilea rînd aînzestrat această materie cu

300. ai(iv - «vecia», fiind un concept supratemporal. în textul prezent, el pare să implice în mod expres durata, ceea ce nu contravine ideii de bază a termenului grecesc, ci doar îl particularizează (n. tr.)

o anume calitate, actualizînd în ea, prin puterea însăşi a doimii, forma - din informai -; prin puterea triadei, El i-a dat cele trei dimensiuni - lăţimea, lungimea şi înălţimea - şi, din îmbinarea materiei cu forma, a întocmit un soi de trup. Mai apoi, prin dedublarea doimii, a conceput tetrada stihiilor (pămîntul, apa, aerul, focul), hotărînd astfel în temeiul stării lor pururea izvorîtoare rînduiala universului întreg. Or, noi ştim că decada îşi are rădăcina în tetradă: unul, doi, trei, patru, dau naştere numărului zece. Zecele înmulţit cu trei determină componenţa unei luni; iar douăsprezece repetări ale lunii alcătuiesc un ciclu solar. Aşa, deci, iau naştere anii şi anotimpurile, făcînd ca vecia cea fără chip şi înfăţişare să capete totuşi o anumită formă, ca toate lucrurile care gonesc prin ea, croindu-şi un drum în viaţă, să-şi afle locul şi să se poată desfăta ca la privirea unei picturi pline de culoare şi prospeţime. 6. La fel cum - pentru cei care vor să-şi dispute premiile la alergare - se înseamnă pe stadioane anumite distanţe, şi tot după cum parcursul alergătorilor care au de străbătut distanţe mari este însemnat cu unele puncte de odihnă şi cu felurite marcaje - ca nimeni să nu deznădăjduiască şi să nu slăbească ritmul - tot aşa îmboldeşte şi urneşte împăratul a toate şi vecia în întregul ei, prin legile[16] înţelepciunii, cuprinzînd-o şi mînînd-o în chipurile cele mai neaşteptate, aşa cum socoate El că este bine.

Dar atunci înseamnă că tot El (care a ştiut să aşeze peste vecia iniţial nedeterminată veşmîntul acesta plin de culoare şi mereu înfloritor) este şi Acela care a făcut ca soarele să-şi reverse strălucirea în zi şi ca noaptea să se mohorască la culoare, prinzînd în ţesătura ei scînteierile aurii, ca de lampion, ale stelelor, aprinzînd lumina vie a Luceafărului, atît de diferitele faze ale lunii şi

14 Eusebiu propune aici etimologia ocitov din dcei uv, «perpetuu-fiitor». De notat nbsenţu din discuţie a termenului xpovoţ, specializat pentru noţiunea de timp (n. tr.)
301 b. Imagine remarcabilă a conceptului de durată devenit timp.
15 Sau «informai» (n. Ir.)
16Bt'ouol, aici cu nuunta do -legi constitutive» (n. tr.)

sclipitoarele oşti ale aştrilor, şi aşezînd pe creştetul cerului întreg, ca un val imens, cununa inepuizabilei frumuseți. După ce a extins aerul, de sus, din înalt, pînă-n hăuri, după ce a însufleţit întregul univers, în lung şi în lat, cu putere, El a îngăduit şi neamului păsăresc să se adauge chipului lumii, depănînd pentru toate ființele din aer - atît pentru cele nevăzute cît şi pentru cele văzute - ca un fel de imensă mare. Pămîntului i-a păstrat locul de la mijloc, dîndu-i rostul unui centru şi înconjurîndu-1 cu apele oceanului, ca spre a-i spori frumusețea prin albastrul straielor, 7. iar mai apoi, făcîndu-1 să fie vatra, maica şi manca tuturor viețuitoarelor de pe cuprinsul lui, udîndu-1 cu roura ploilor şi a susurelor de apă şi rost dîndu-i să rodească prin pădurile lui şi prin minunatele lui flori, întru sporirea bucuriei vieții.

Viețuitoarelor pămîntului le-a sortit una - prețuită şi iubită de El mai mult decît oricare alta - pe care a plăsmuit-o după chipul Său, înzestrind-o cu intelect şi cu putere de cunoaştere - odraslă a puteriicuvântătoare[3"4] **şi** a înțelepciunii: ființa chibzuitoare a omului, căreia i-a **dat autoritatea[17]** să stăpînească peste toate cîte mişună şi îşi duc zilele **acolo. Spun deci** că, dintre toate ființele de pe pămînt, omul îi era lui **Dumnezeu cel** mai drag. Lui i-a îngăduit El, ca un adevărat părinte, să fie **slujit de animalele** necuvîntătoare. Lui, adică omului - în scopul căruia a îngăduit **El şi mării** să se lase străbătută (de corăbii), împodobind toto**dată** pămîntul cu nesfîrşita felurime a plantelor. Lui i-a dat putere şi peste jivinele care mişună în adîncuri, şi peste zburătoare. Pe el l-a înzes**trat cu puterea** cunoaşterii, ca să poată îmbrățişa toate ştiințele, dîndu-i **spre** contemplare pînă şi alcătuirea cerurilor, învățîndu-1 ciclurile soarelui, **fazele** lunii, orbitele planetelor şi 'pozițiile stelelor fixe. El, omul, **este** singura ființă de pe pămînt căreia El i-a poruncit să ajungă la cunoaş**terea Tatălui Celui** mai presus de ceruri şi să proslăvească în cîntări pe împăratul suprem **al** întregii vecii.

8. Dar la toate acestea a mai încins Creatorul vecia cea identică cu **ea** însăşi **şi cu** legăturile celor patru anotimpuri, punînd iernii hotar pri**măvara, iar mai apoi** nelăsînd nici acest prim anotimp să tragă mai mult **la cîntar, ci, odată cu** cununa belşugului, făcînd ca întreaga desfăşurare a **timpului să se reverse** în toiul verii. Ca pentru a-i cruța timpului o parte **de trudă, i-a mai** adăugat şi intervalul toamnei; după care - adică: după **ce l-a scăldat, ca pe un** nobil telegar, cu cernerea răcoritoare a ploilor ier**nii, şi după ce,** astfel scăldîndu-1, i-a reîmprospătat vigoarea[18], iată că-1 **aduce din nou - curat** şi îndestulat de căderea ploilor - la potoul primăve**rii. 9. Or, din clipa** în care a prins împăratul suprem veacul în harnaşa-**mentul ciclului anual,** El l-a şi pus sub ascultarea unui mînaş de seamă, **adică sub** ascultarea Cuvîntului Său Celui Unul-Născut, Mîntuitorul **întregii** creațiuni, Căruia I-a încredințat hățurile acestui întreg. Iar **Acesta, primind darul** din mîinile bunului Său părinte şi - ca să spunem aşa - **prinzînd întreg** cuprinsul cerului cu tot ce se află în el înăuntru, ca şi **pe din afară, în** chingile uneia şi aceleiaşi armonii, îi dă aşezarea potrivită, **urmărind în duh** de

17 dpxixri ftuvonn - sintagmă remarcabilă (n. tr.)
300. Textual: „l-a făcut să strălucească de curățenie «sau: de frumusețe»" (n. tr.)

304. Sau «facultății înțelegătoare- - X6701;, care este mai mult decît «rațiunea» propriu-zisă, ftidvoia, putînd implica şi modalitățile de cunoaştere suprarațională (n. tr.)

dreptate cerinţele odraslelor Lui cuvîntătoare de pe **pămînt.** Fiinţelor cărora le-a dat a străbate viaţa aceasta pusă sub semnul **morţii le-a** hotărît şi nişte praguri de viaţă, dînd astfel tuturor oamenilor **putinţa de a se** pregăti din timp să păşească în viaţa ce li se deschide din**colo de veacul de** acum. Fiindcă există - ei da, există! - dincolo de veacul **de acum şi o** astfel de viaţă dumnezeiască şi fericită, despre care El ne-a încredinţat că **ea** le-a fost pregătită celor ce se luptă cu pricepere şi cu nădej**dea** răsplăţilor făgăduite. Căci El ne-a învăţat următorul lucru: anume că toţi cei care vom fi dus o existenţă cumpătată şi pătrunsă de cucernicie vom pleca de aici spre a ne lua locul în sălaşurile unei vieţi mai bune, în vreme ce aceia ce se vor fi făcut vinovaţi aici vor avea parte de cuvenita Sa (mînie).

10. Lucrurile se petrec deci întrucâtva ca la întrecerile noastre, unde învingătorilor le sînt făgăduite de mai înainte diverse cununi[19]. Dar dacă pe alţii îi dăruieşte pentru virtuţile lor cu cununa anumitor daruri, pentru bunul nostru împărat, care s-a înconjurat cu podoaba credinţei în Dumnezeu, îl aud dînd de ştire că a pregătit încă de pe acum o răsplată mai bogată decît cea a obişnuitei întreceri; o răsplată de a cărei arvună ne-a dat El îngăduinţa să ne minunăm şi să o lăudăm încă de pe acum, odată cu această aniversare alcătuită din numere perfecte - adică din întreirea atît a decadei cît şi a unităţii.

11. întîia triadă poate fi socotită odrasla unităţii, care este maica însăşi a numerelor, diriguind lunile toate, anotimpurile şi anii şi orice altă desfăşurare în timp. Ea ar putea fi considerată principiul însuşi, temeiul şi elementul de bază al oricărei mulţimi. Unitatea îşi trage numele de la «a rămîne»; într-adevăr, în timp ce orice mulţime poate descreşte (sau - dimpotrivă - poate creşte) după regulile descreşterii sau creşterii numerice, numai unitatea are permanenţă şi rămîne stabilă cînd o despovărezi de mulţime (de orice soi de mulţime) şi de (relaţia ei cu) numerele care decurg din ea. Ea poartă în sine asemănarea cu esenţa cea neîmpărtăşită şi atît de deosebită de toate realităţile celelalte, din a cărei putere şi participare îşi trag fiinţa toate creaturile. 12. Unitatea este zămislitoarea oricărui număr am vrea noi, întregul şi nesfârşitul şir al numerelor fiind supus legii combinării şi adaosului unităţilor. în afara unităţii, esenţa numerelor este de neconceput; însă tocmai de aceea şi trebuie ea socotită în afara mulţimii, mai osebită şi mai preţioasă decît oricare alt număr, pe toate producîndu-le, tuturor stîndu-le temei, dar rămînînd totuşi cu neputinţă de modificat prin vreo intervenţie din afara naturii sale[20]

13. Situaţia lui trei este înrudită. Este şi el indivizibil şi inseparabil, fiind cel dintîi întocmit dintr-un număr cu soţ şi unul fără soţ. Unu adăugat lui doi - număr cu soţ - generează cel dintîi număr compus propriu-zis, adică trei. Or, triada - alcătuită cum este ea din : început, din mijloc şi din sfîrşit, iar acestea egale între ele (purtînd deci pecetea echilibrului) -este o întruchipare a dreptăţii.

19 Lacună (n. tr.)
20 Textual: «cu neputinţă de extins de către /alt/cineva» (n. tr.)

Sigur că prin aceasta ea devine un simbol[21] al Treimii celei tainice, celei preasfinte şi împărăteşti, a Căreifiinţă fără început şi nesupusă devenirii tăinuieşte[22]germenii fiinţării **tuturor** creaturilor, principiile şi rosturile[23] lor.

14. De **aceea** se şi cade să vedem în puterea[24] triadei începutul a **toate. Pe de altă** parte, decada (care încheie şirul numeric, pe toate conţi-**nîndu-le** în sine însăşi) poate să fie socotită un număr complet şi perfect. **Fiindcă în ea** sînt cuprinse şi tiparele şi ideile ce stau la baza raţiunii, raporturilor **şi** proporţiilor dintre toate. Bunăoară unităţile, adăugîn-**du**-se **una** alteia, duc pînă la urmă la zece şi se opresc la el ca la părintele **lor şi ca** într-un fel de limită sau de împrejmuire în jurul căreia sînt **nevoite** să **tot** gonească la nesfîrşit, 15. dîndu-i un al doilea ocol, pe urmă **un al treilea,** apoi un al patrulea, şi aşa mai departe pînă la zece, alcătuind **din zece decade,** suta. De acolo se întorc din nou la punctul lor de plecare **şi o iau din** nou de la început, ajung iarăşi la zece şi din zece în zece la o **sută,** invariabil trimise înapoi la întîlnirea aceleaşi limite. Aşa întocmesc **ele mai departe** pînă şi cele mai mari mulţimi - adică întotdeauna prin **revenirea la ele** însele. 16. Aşa devine zecele unitatea decadelor - adică **tot aşa cum în** întocmirea decadei intră zece unităţi (pentru care decada **se preface într-un** fel de limită, un reper final, care însă e în acelaşi timp şi **un punct de** întoarcere, o împrejmuire arătînd - în calitatea ei de ultim **termen, de** limită a unităţilor - spre infinitul numeric).

Combinînd acum triada cu decada (prin întreita cuprindere a crugu**lui** zecilor), **ia** naştere numărul treizeci - cel mai natural dintre toate **numerele, de** vreme ce el este faţă de decadă în acelaşi raport în care este **triada faţă de** unitate. 17. Numărul treizeci, pentru cel de al doilea lumi**nător care** urmează soarelui este un soi de limită fermă, de vreme ce de la o conjuncţie **la alta** el determină ciclul unei luni, după care, luînd-o de la început[25], **dă la iveală** o lumină nouă şi un nou şir de zile, împodobit cu frumuseţea **altor** treizeci de unităţi, înzestrat cu noblеţea altor trei **decade şi cu** strălucirea altor zece triade.

18. Ei bine, după acelaşi tipic, binecuvântările[26] pogorâte din partea **(lui Dumnezeu),** Dăruitorul a tot binele, asupra suveranei domnii a birui**torului nostru** împărat, se prefac acum într-un nou început de binecu-**vtntată domnie. Căci,** să nu uităm tocmai de această sărbătorire de treizeci de ani! Or, ea se deapănă mai departe, urmărind umplerea unor intervale încă şi mai mari şi împrospătîndu-ne nădejdea în dobîndirea viitoarelor bunătăţi ale împărăţiei

---

21 Sau «chip», «imagine» - ctxwv (n. Ir.)

22 Textual: «conţine» - ***6mcikr***\<*pe.* Germenii creaţiunii nefiind implicaţi în iconomia lăuntrică a Sfintei Treimi, am preferat «tăinuieşte», deşi ceva mai depărtat de sensul propriu termenului grecesc; dar şi aşa trebuie procedat cu discriminare, raportul propriu referit de Eusebiu fiind mai curînd unul cnuzal fn. tr.)

23 Aâyoi xaî oWoi - («raţiunile şi cauzele-. în terminologie modernă) par să expli-citeze sensul celor discutate anterior (n. tr.)

24 «Puterea» sau «încărcătura», «întocmirea». - «începutul»: 6pxf|, însemnînd concomitent şi «principiu» şi «început» (n. tr.)

25 Textual: «zămislindu-se din nou» (n. tr.)

26 Textual: «dovezile» sau «prilejurile de cinstire» (n. tr.)

cereşti, în care nesfârşitele şi luminoasele oşti se rotesc în jurul împăratului a toate. (Nu este lumina izvorâtă din acest soare singuratic al nostru , fiindcă ele toate răspîndesc acolo o lumină mai puternică decât cea a soarelui, licărind şi scânteind de strălu-minarea revărsată în ele de veşnicul lor izvor). 19. Acolo sufletul fiinţează îmbăiat în neîntinata frumuseţe a bunătăţilor; acolo viaţa nu ştie ce este necazul; acolo ne vom putea împărtăşi din bucuria cea cuminte şi preas-fîntă; timpul devine durată fără sfîrşit şi încetează de a mai fi timp, fiindcă ajunge să capete altă dimensiune, nemaifiind supus unei limite, nemai-putîndu-se măsura nici în zile, nici în luni, nici în ani, nici în anotimpuri sau în perioade. Nu va mai fi decât un singur fel de viaţă, întinzîndu-se la nesfîrşit; o viaţă luminată nu de soare, nici de puzderia stelelor sau de razele lunii, nu, ci o viaţă al cărei soare va fi însuşi Dumnezeu-Cuvîntul, Fiul cel Unul-Născut al împăratului suprem. 20. De altminteri, sfintele noastre învăţături îl şi numesc tainic: Soare al dreptăţii şi Lumină mai presus de toată lumina, El fiind Cel ce luminează preafericitele oştiri cu razele dreptăţii şi cu scânteierile înţelepciunii; El fiind Cel care, primind sufletele ce s-au rostuit întru credinţă (primindu-le, adică, nu undeva în cuprinsul cerului, ci în chiar sînul Său), le aduce prin faptă dovada făgăduinţelor Sale. 21. Privirea nici unui muritor n-a văzut, auzul nimănui nu a desluşit, şi nici măcar mintea - cât timp e în trup - n-a fost vreodată în stare să desluşească bine (răsplăţile) dinainte pregătite celor ce s-au gătit cu podoabele cuviosiei, aşa cum eşti tu însuţi - o, Preacucernice împărat! - căruia - singurul dintre toţi oamenii care au existat vreodată! - însuşi Dumnezeu, Suveranul împărat a toate, i-a îngăduit să se purifice încă din timpul vieţii sale pământeşti! Tu, căruia El Ţi-a descoperit mîntuitorul semn prin care El a biruit moartea şi a triumfat asupra vrăjmaşilor (simbol al biruinţei şi scut temut de demoni!). Tu, care ai pornit lupta împotriva înşelătoarelor năluciri, ieşind biruitor din înfruntarea tuturor celor fără Dumnezeu, a tuturor duşmanilor şi barbarilor şi chiar a diavolilor!

7.1. în noi stau împletite două naturi, cea spirituală şi cea trupească. Ultima se răsfrânge în trăsăturile noastre aflate la îndemînă oricui; cealaltă este alcătuită din ceea ce nu poate fi văzut. Fiecare dintre ele are de înfruntat câte o liotă vrăjmaşă şi de neam străin, dintre care una îşi duce războiul în chip nevăzut, în vreme ce a doua se năpusteşte asupra noastră pe faţă. Adică în vreme ce aceasta din urmă loveşte în trupurile noastre trupeşte, cealaltă izbeşte din plin cu netrupeştile ei arme, în sufletul golaş al omului. 2. Dar dacă adevăraţii barbari - bunăoară nomazii sălbatici, pe care nici nu-i poţi osebi de fiare - dau tîn-oalc furnicarelor civilizate ale (celorlalţi) oameni, le pustiesc (inulurile. Ic subjuga (•etăţile,atacînd lumea din oraşe cu nemila unor lupi apăruţi din pustiu şi făcînd cît mai multe victime, ceilalţi duşmani, cei nevăzuţi, diavolii pierzători de suflete (cei mai cruzi decît toţi barbarii, şi care străbat prin aer), pun stăpînire pe om înrobindu-1 prin nefericita urzeală a credinţei în zei şi făcîndu-1 pînă la urmă să nu mai recunoască pe adevăratul Dumnezeu, pe care-L înlocuiesc cu imensa eroare a necredinţei, furişînd de nu ştiu unde (în temple) pe unii care nu au nici

un fel de existenţă; în schimb pe Cela ce ***este*** - pe Cel care cu adevărat şi singur *este* - făcîndu-L cu totul uitat, ca şi cum nici n-ar fi.

3. Aşa au ajuns ei să zeifice naşterea - zămislirea trupească - la fel cum au făcut un zeu şi din opusul ei, adică din dezagregarea trupului, din moarte. Celei dintîi - văzută în principiul ei germinativ - i-a fost închinat cultul orgiastic al Afroditei; cealaltă a luat numele de Pluto (sau de Tha— natos) din cauza nemăsuratei sale puteri asupra neamului omenesc. Necu-noscînd alt soi de viaţă în afara celei care începe cînd te naşti, ei - oamenii de altădată - au făcut din cauza ei, un zeu; şi cum, de asemenea, ei nu-şi închipuiau că după moarte ai mai putea fiinţa, iată-i proclamîndu-1 pe Thanatos zeu suprem şi a-toate-biruitor. Or, pornind de aici - şi neputîn-du-se supune nici unui fel de dreptare (moartea punînd totul sub semnul pieirii) - ei au ajuns să ducă o viaţă nevrednică de acest nume şi să facă nişte lucruri pentru care ar fi meritat de mii de ori moartea: nemailuînd aminte la Dumnezeu, ne viind să mai ţină seama de hotărîrile judecăţii dumnezeieşti, refuzînd să-şi împrospăteze amintirea naturii lor spirituale şi nemaisupunîndu-se decît unui singur şi cumplit stăpîn, anume Moartea. Şi închipuindu-şi ei cu tărie că destrămarea trupului, care urmează morţii, ar putea însemna sfîrşitul a toate, iată-i făcînd din moarte un zeu mare şi avut - de unde şi numele de Pluto. De fapt, Moartea nu era singura lor zeitate; ei i-au fost asociate toate cele ce căpătau preţ în ochii lor în raport cu ea, adică lucrurile care contribuiau să le îndulcească viaţa. 4. Astfel au ajuns ei să zeifice plăcerea trupească; mîn-carea era şi ea o zeitate; tot zeitate era şi producerea ei; rodul copacilor, un zeu; plăcerea beţiei, încă un zeu; pofta trupească, iar un zeu; iar plăcerea rezultînd de aici, alt zeu. Aşa au luat naştere misteriile Demetrei şi Proserpinei; aşa, răpirea de către Hades a Corei, iar mai apoi întoarcerea ei. De aici, misteriile lui Dionysos şi înfrîngerea lui Heracle de către mai puternicul zeu al beţiei; de aici, orgiile pline de destrăbălări închinate lui Eros şi Afroditei. De aici desfrînările care nu l-au cruţat nici pe Zeus, făcînd din el iubitul lui Ganimede, şi tot de aici şi licenţioasele istorioare despre nişte divinităţi iubitoare de plăceri şi de desfrîu.

5. Ei bine, da, acestea toate nu erau decît tot atîtea săgeţi trase de temuţii vrăjmaşi, duşmanii împăratului suprem, împotriva noastră, a locuitorilor pămîntului, ca să ne facă rău cît mai mult, cu sminteala înverşunării lor contra lui Dumnezeu. Prin ele, ei chiar ajunseseră să se facă stăpîni peste tot neamul oamenilor: mărturii[27] ale impietăţii erau înălţate pretutindeni; prin toate colţurile răsăreau temple şi sanctuare închinate unor culte amăgitoare. 6. Pînă şi conducătorii de popoare de atunci erau şi ei atît de împătimiţi acestei sminteli încît au fost în stare să sacrifice zeilor lor - deci să ucidă pentru ei! - fiinţe omeneşti de acelaşi sînge -ba chiar rude cu ei - şi să ridice sabia împotriva mărturisitorilor adevărului! Aşa s-au prins ei într-o încleştare pe viaţă şi pe moarte şi fără Dumnezeu, şi nu împotriva unor străini de neam, ci împotriva celor

„15. Textual: •slîlpi-- (n. tr.)

mai apropiate fiinţe şi chiar a prietenilor lor: fraţi sau rubedenii sau tovarăşi credincioşi, care în răstimp se hotărîseră să cinstească şi să slăvească pe Dumnezeu ducînd o viaţă cît mai demnă, pusă sub semnul cumpătării şi ţinîndu-se de pravilele adevăratei credinţe! 7. Ca nişte adevăraţi scoşi din minţi, ei au prins să ucidă în neştire pentru demonii lor pe cei ce-şi închinaseră fiinţa lor împăratului a toate. Şi totuşi, pentru vitejii mărturisitori ai adevăratei credinţe (cărora o moarte izbînditoare şi în duh de adevăr le era mai dragă decît însăşi viaţa), asemenea cumplite silnicii n-au însemnat nimic. Ca nişte adevăraţi ostaşi ai lui Dumnezeu, ei se pătrundeau de puterea veghei, sfidînd toate chipurile morţii: şi focul, şi sabia, şi răstignirea, şi fiarele sălbatice, şi adîncurile mării, ciopîrţirea mădularelor ori arderea cu fierul roşu, scoaterea ochilor sau mutilarea întregului trup. în temeiul dragostei lor fără margini pentru împăratul lor, ei preferau - în schimbul a tot ce poate fi bun sau plăcut în viaţă -înfometarea sau lucrul în mine sau lanţurile. Iar prin curajul lor plin de înflăcărare, femeile nu se dovedeau mai prejos decît bărbaţii. Unele dintre ele au şi fost supuse aceluiaşi fel de încercări ca şi bărbaţii; pe care biruindu-le, au avut parte şi de o aceeaşi răsplată. Altele, luate cu sila spre a fi pîngărite, au ales moartea, numai să nu-şi vadă trupul terfelit, şi multe mii dintre acestea n-au suferit nici măcar cea dintîi şoaptă, nici cel dintîi îndemn la destrăbălare, venit din partea cine ştie cărui înalt demnitar al meleagurilor, lăsîndu-se schingiuite şi înfruntînd cu tărie sentinţa de moarte, oricum ar fi sunat ea.

8. Aşa - adică rămînînd de neclintit - au biruit ostaşii împăratului suprem, în luptă, oastea celor cu mulţime de zei, făcîndu-i pe vrăjmaşii lui Dumnezeu şi ai mîntuirii oamenilor - care-s mai de temut pînă şi decît cei mai cruzi dintre barbari - să se bucure de atîta prisos de jertfe, în timp ce slujitorii acelor zei sorbeau cu nesaţ din sîngele vărsat de ei pe nedrept, chefuind la banchetul lor tragic şi blestemat care putea însemna pieirea întregului neam omenesc.

9. Aşa stînd lucrurile, ce-i rămînea de făcut împăratului căzuţilor sub obidă? S-ar fi cuvenit oare să nu-I pese de mîntuirea credincioşilor săi prieteni, să se prefacă a nu băga de seamă ce năvală înfruntau ei din toate părţile? Despre nici un cîrmaci n-am putea spune că dă dovadă de pricepere dacă l-am vedea lăsîndu-şi corabia cu întreg echipajul pradă valurilor, fără a schiţa vreun gest în încercarea de a-şi salva oamenii de naufragiu. Nici un general n-ar fi în stare de atîta cruzime încît să-şi dea oamenii în mîinile duşmanilor, fără a urmări un plan anume[316]. Şi nici un păstor cu adevărat bun nu va rămîne nesimţitor la gemetele mielului rătăcit de turmă, ci va lăsa oile sale neprimejduite la adăpost, ca să poată veni în ajutorul celui rătăcit, cu orice risc, adică chiar de ar fi să înfrunte niscai fiare sălbatice. 10. Or, în cazul nostru, îngrijorarea[317] împăratului suprem nu avea drept obiect una din făpturile Sale necuvîntătoare, ci chiar întregul oştii celor ce se războiau de partea Sa. De aceea a şi bine-primit El încleştările şi luptele date de ei pentru credinţă, cinstindu-i pe cei porniţi în căutarea Sa cu răsplăţi cum numai El poate împărţi, şi tre-cîndu-i în rîndurile îngereştilor Sale cruguri din cer; celor de pe pămînt le-a stat de strajă ca să poată ajunge ca nişte germeni vii

ai credinței urmaşilor lor, dîndu-le să vadă singuri soarta necredincioşilor, să-i afle tîlcul şi să povestească lucrurile mai departe. 11. Mai apoi, întinzîndu-şi dreapta împotriva vrăjmaşilor, pe dată, cu un singur semn i-a făcut să dispară, lovind în ei prin mijlocirea pedepsei venite lor de sus şi silindu-i să rostească cu propriile lor buze, şi împotriva voii lor, lunga mărturisire a nelegiuirilor săvîrşite de ei. Astfel a ridicat El pe cei prăbuşiți în țărână, pe cei umiliți şi pe toți obidiții înălțîndu-i.

12. Şi au devenit faptă lucrurile acestea vrute de împăratul suprem, din cer, Care Şi-a încins starostele, făcînd din el un ostaş de nebiruit (eu ştiu că multa lui cuvioşie îl face pe împăratul nostru să se bucure auzindu-se numit astfel) şi i-a dat pe mînă întregul neam al duşmanilor săi, mulțu-mindu-Se să lupte împotriva unei asemenea puzderii cu ajutorul unuia singur. Ceilalți erau mii şi zeci de mii (erau atît de mulți fiindcă aveau de partea lor şi mulțimea demonilor; deşi tot aşa se poate spune şi că nu aveau pe nimeni, de vreme ce aceştia nu au nici o realitate, pe cînd împăratul nostru este un împărat legitim, icoană a împăratului Celui unic şi suprem). Contrar acelora - al căror cuget fără Dumnezeu îi îndemna să ucidă cu cruzime şi să se mînjească cu sîngele cucerniciei -, Constantin, luînd pildă de la Mîntuitorul şi neavînd nimic altceva în minte decît numai şi numai salvarea, a ajuns să-i mîntuiască pînă şi pe cei fără Dumnezeu, învățîndu-i tocmai cucernicia! 13. Astfel, ca un adevărat biruitor ce este, Constantin a învins neamul acela de două ori barbar, îmblînzind neîndu-

318. Textual: ••fâtâ vreo compensaţie» (n. tr.)
317. imoufti|, nici cu înţelesul de '-angajament... "interes-, «luare-aminte» (n. tr.)

plecatele sale populaţii prin solii pline de pricepere, şi, silindu-i să recunoască şi să nu mai poată ignora de partea cui este puterea, le-a schimbat viaţa, dintr-un trai nelegiuit şi animalic făcîndu-i să ia calea cumpănirilor şi a legii şi aducînd (spre ruşinarea lor) prin fapte dovada că cumplita, sălbatica şi nevăzuta natură a demonilor fusese de mult învinsă de Cel Atotputernic. Fiindcă Mîntuitorul a toate îi biruise pe cei nevăzuţi tot prin nevăzute mijloace; dar, în calitatea lui de staroste aşezat de împăratul suprem, (Constantin) i-a urmărit mai departe pe învinşi, spoliindu-i pe aceia care, de fapt, îşi dăduseră duhul şi muriseră demult, şi împărţind îmbelşugata pradă între ostaşii unui biruitor ca el.

8. 1. Fiindcă de îndată ce a înţeles că în van (şi aidoma unor copii) se temea duiumul gloatei fără minte de gogoriţele plăsmuite din aur şi argint, de care era plină smintita lor credinţă; şi, iar, de cum şi-a dat Constantin seama că aceste gogoriţe trebuiau neapărat scoase şi aruncate din calea lor (ca tot atîţia bolovani de care se pot poticni paşii cui orbecăie prin beznă), el a netezit împărătescul drum (al credinţei), făcîndu-1 tuturor de nepoticnit. 2. Hotărîrea odată luată, s-a mai gîndit el că pentru a duce la bun sfîrşit lupta cu ele nu avea nevoie de soldaţi şi de mai ştiu eu cîtă oaste: unul singur - sau cel mult doi - dintre înalţii demnitari din preajma sa, trimişi la un singur semn al său în fiecare provincie, erau de ajuns. 3. Iar aceia, încrezători în puterea credinţei lor, n-au şovăit să se arunce în vălmăşagul atîtor popoare şi seminţii, stîrpind pretutindeni -prin toate cetăţile şi peste toate meleagurile - amăgirea înveterată acolo, şi, în rîsetele mulţimii, silind însăşi preoţimea (acelor credinţe) să-şi scoată plină de ruşine la lumină, din cele mai întunecate cotloane, zeii; pe care i-au despuiat de podoabe, ca să poată arăta tuturor materia informă rămasă la vedere sub culoare. Mai apoi le-au jupuit de ceea ce ar fi putut eventual să fie vreun material preţios - pe care l-au şi topit în foc, şi, din ce se arăta să fie bun la ceva, luau pentru ei şi puneau la loc sigur atîta cît socoteau ei că le-ar fi de trebuinţă; restul - împreună cu ce nu avea valoare - îl lăsau mai departe acolo, în seama amăgiţilor închinători, spre aducere aminte a ruşinii păţite. 4. Dar iată ce a mai făcut minunatul nostru împărat: chiar atunci - adică pe cînd idolii fără viaţă erau despuiaţi de materia lor preţioasă în felul arătat - s-a hotărît să lovească şi în statuile făcute din bronz. Şi aşa au fost tîrîte de la locurile lor, legate cu frînghii, reprezentările acelora care în mitologie erau veneraţi drept zei. Marele nostru împărat a aprins un imens rug şi a vegheat cu împărăteas-ca-i privire să nu scape nici cea mai măruntă rămăşiţă a acelei sminteli.

5. Dar aşa cum vede vulturul din înaltul cerului pînă tocmai jos, pe pămînt, nolăsînd privirii să-i scape nimic, tot aşa şi el deşi era prins în multele îndatoriri ale palatului şi ale Frumosului său oraş iuta, şi-a putut da seama din înaltul depărtărilor că în ţara Feniciei se ivise o îngrozitoare primejdie de suflet!

Anume, se aflau acolo o dumbravă şi un templu, situate în mijlocul oraşului, iar nu în vreo piaţă sau la vreo întîlnire de drumuri - aşa cum se străduiesc de obicei să le aibă orăşenii, datorită frumuseţii lor - nu; 6. ci locul - închinat nemernicului demon (ce se ascunde sub numele) Afrodi-tei - se afla tocmai în înaltul Libanului, departe de încrucişările şi de traseele şoselelor. Era pentru toţi neînfrînaţii care-şi măcinau puterile trupeşti în dulceaţa depravării ca o adevărată şcoală a relelor: bărbaţi cu înfăţişare de femeie (un fel de ne-bărbaţi care-şi necinsteau sexul) îşi omagiau demonul-zeiţă cu purtări pătimaşe, de

femeie; femeile se purtau şi ele tot nelegiuit; acolo, în acel templu, îşi avea începutul alunecarea în adulter şi se săvîrşeau lucruri îngrozitoare - pentru care nu găsesc cuvinte! - ca într-un loc nelegiuit şi cu totul neprivegheat!

Or, nimeni nu avea cum da de ştire ce se petrecea acolo, fiindcă nici o persoană cu demnitate nu îndrăznea să se apropie de un asemenea loc. 7. Cu toate acestea, asemenea fapte nu puteau în nici un chip rămîne ascunse unui împărat mare ca al nostru. Martor el însuşi, datorită împărăteştii sale puteri de veghe, al stării de lucruri, Constantin s-a încredinţat că un asemenea templu nu merita să mai fie mîngîiat de lumina zilei, şi a poruncit ca el să fie dărîmat din temelii, cu ofrandele aflate înăuntru, cu tot. Aşa a pierit dintr-o dată, la un singur semn dat de împărat, urzeala acelei sminteli neînfrînate. O mînă de ostaşi s-a îngrijit de curăţirea locului. Iar de teama împăratului, desfrânaţii de pînă atunci au trebuit să înveţe ce este simţul măsurii, 8. fiindcă el, împăratul, le dădea tuturor necontenit în vileag lucrarea născocirilor făcute să amăgească pe cei mulţi, şi îşi binecuvînta Mîntuitorul înaintea tuturor. Fapt este că în ajutorul vinovaţilor nu s-a înfăţişat nici un apărător, fie el demon sau zeu, şi nu s-a produs nici un oracol, nici o profeţie. Adevărul este că mintea[318] omului încetase de a mai fi cufundată în beznă: luminată de neamăgitoarele raze ale cuvioşiei, ea ajunsese să critice singură ignoranţa strămoşilor şi să le compătimească miopia, socotindu-se fericită că a scăpat de o atît de mare amăgire. 9. Or, în timpul cel mai scurt, din voia Dumnezeului Celui Mare şi cu ajutorul împăratului, întreg neamul vrăjmaşilor şi potrivnicilor noştri, atît văzuţi cât şi nevăzuţi, a fost spulberat; pacea - dulcea şi buna noastră mamă - s-a lăsat peste noi toţi; războaiele au luat sfîrşit (de vreme ce se sfîrşise şi cu zeii); sfîrşit au luat şi încleştările de la ţară sau de la oraş (încleştări care, mai înainte, pe vremea închinării la demoni, se înteţiseră); sfîrşitu-s-au vărsările de sînge din anii de glorie ai nălucitei credinţe în mulţi zei!

9.1. Deci, aşa stînd lucrurile, înseamnă că a sosit ceasul să comparăm starea de lucruri de acum cu cea de altădată şi să urmărim cum, din decăderea inițială, s-a ajuns la înfloritoarea situație de azi să revedem în minte şi să ne dăm seama ce înseamnă faptul că, pe atunci, prin toate cetățile, zeilor le erau dedicate cu multă grijă porticuri, sanctuare, parcuri şi temple, sau că altarele lor erau încărcate de podoaba mulțimii de daruri votive.

2. Tiranii din acele vremuri făceau mare caz de zeitățile lor. Feluritele seminții şi popoare îşi cinsteau credința strămoşească fie la cîmp, fie în oricare alt loc, chiar şi în casa fiecărui om, prin altare şi prin chipuri cioplite prezente pretutindeni, în căminele şi chiar în încăperile lor de dormit. Totuşi, rodul acestei cucernicii nu se poate asemui cu duhul de pace care domneşte azi pretutindeni şi care ne sare în priviri; ba chiar dimpotrivă, el se făcea simțit doar prin războaie, prin încleştări şi prin răzmerițe: măcinați tot timpul vieții de asemenea porniri, oamenii îşi înecau meleagurile în sîngele frățesc vărsat de ei în războaie purtate de unii împotriva altora. 3. Pe de altă parte, inşi ținuți de ei la mare cinste aduceau la cunoştința puternicilor zilei proorociri şi oracole şi felurite prevestiri, însoțite - de bună seamă - de multă linguşire. Oricum, propria lor pieire nu se pricepeau ei să o prevestească, aşa cum nu se pricepeau ei să prevadă propriul lor viitor, în general - lucru ce poate fi socotit drept cea mai bună dovadă a înşelătoriei lor.

4. Nici măcar unul singur dintre cei de a căror profetică putere se minuna lumea odinioară n-a fost în stare să vestească luminoasa apariție printre oameni a Mîntuitorului şi nici măcar noua cale de cunoaştere a lui Dumnezeu, vestită şi deschisă de El. Nici Apollo şi nici altul din acei mari demoni nu s-a priceput să prevadă şi să prevestească propria lor părăsire, numele Celui ce avea să Se războiască cu ei şi să-i biruie! 5. Existat-a printre ei vreun prezicător sau vreun vizionar care să fi prevestit că avea să apară printre oameni ceva cu totul nou care urma să le acopere de uitare tot ce aveau ei mai scump pe lume? Care avea să deschidă tuturor oamenilor calea cunoaşterii şi a proslăvirii împăratului tuturor? Cine a cunoscut de mai înainte domnia glorioasă şi cucernică, de azi, sau cine a ştiut de victoriosul nostru împărat, care peste tot pămîntul n-a făcut decît să zdrobească lucrarea demonilor? Cine a ştiut că cei mari (dinaintea lui) vor pieri? 6. Şi care dintre eroi a arătat semnul topirii în foc şi al prefacerii unor lucruri fără viață şi de nici un folos în ceva care să poată fi de folos? Care dintre zei au dat de ştire că propriile lor statui vor fi îmbu-cătățite în rîsetele mulțimii, şi puse pe foc? 7. Unde au fost atunci partizanii lor ca să împiedice atingerea de mînă omenească a acelor scumpe daruri votive? Unde erau toți cei care mai înainte vreme nu şovăiau în fața luptei - tocmai acum cînd îşi puteau vedea asediatorii adînciți în uita-

rea păcii? Unde mai sînt aceia care-şi puneau nădejdea în nişte simple lucruri ca în nişte zeități, şi care, în searbedele lor convingeri începînd să bată cîmpii, înălțaseră rătăcita lor credință în slăvi şi iscusiseră împotriva părtaşilor

adevărului un război atît de viclean?[28] **8.** Unde mai este astăzi oastea aceea de uriaşi încinşi în luptă cu Dumnezeu? Unde şuieratul balaurilor care cu limbile lor ascuțite dădeau glas unor graiuri atît de nelegiuite împotriva împăratului a toate? încrezători în mulțimea fără număr a zeilor lor, duşmanii împăratului a toate s-au năpustit asupra noastră cu oaste şi oştime multă, purtînd înaintea lor chipurile lipsite de viață ale fantomaticilor lor idoli. Dar încingîndu-şi pieptarul credinței, Constantin a chemat în luptă[29] mîntuitorul şi de viață făcătorul semn, întîmpinînd cu el puhoiul vrăjmaşilor precum cu o sperietoare sau piază-bună şi învingînd simultan şi pe vrăjmaşii lui, şi pe demoni; ca mai apoi, din recunoştință, să nu uite a înălța cu glas tare rugăciune de mulțumire Celui ce-i înlesnise biruința, şi să dea lumii spre cunoştință - prin inscripții - aducătorul de biruință însemn. (Să nu uităm că) aici, în chiar centrul Capitalei, a înălțat Constantin un monument măreț în amintirea biruințelor avute împotriva tuturor duşmanilor săi - o mărturie de neşters **a** salvării statului roman şi un simbol al trăiniciei stăpînirii lui asupra lumii!

9. Or, cele spuse de mine mai înainte, sînt lucruri pe care el **a** ținut să le facă tuturor cunoscute, dar mai cu osebire ostaşilor lui, (pe care nu ostenea să-i dăscălească} să nu-şi pună mari speranțe în armele, în armurile sau în deprinderea lor , cu scopul de a-şi apăra trupul, ci să ia aminte la Dumnezeul Cel Prea înalt, adevăratul dătător a tot binele şi chiar al biruinței!

10. Oricît de necrezut ar părea, iată, aşa a ajuns împăratul învățătorul de viață religioasă al oştii sale, înălțînd cu ea rugăciuni pline de fervoare şi inspirate, potrivite dumnezeieştilor predanii, adică înălțîndu-şi brațele spre cer, iar privirile cugetului şi mai sus, spre împăratul cel mai presus de ceruri, chemîndu-L în rugăciunile sale drept dătătorul său de biruință, Mîntuitorul, Straja şi ajutorul Său. Tot el a mai socotit că se cuvine ca o anumită zi să fie închinată rugăciunii - ziua cea pe drept cuvînt de căpetenie în săptămînă , ca fiind cea dintîi, domnească şi mîntuitoare, ziua luminii şi a vieții, a nemuririi şi a tot binele. 11. Făcîndu-se şi ajungînd singur propriul său dascăl într-ale binelui, el[1] nu s-a dat în lături să se închine Mîntuitorului său în chiar lăuntrul palatului, săvîrşind prin rugăciune dumnezeieştile pravile. Dar el îşi strunea şi cugetul, şi lua aminte la învățăturile sfinte. Slujitorii şi oamenii lui de încredere sînt cu toții din rîndurile celor făgăduiți lui Dumnezeu, oameni care s-au distins prin deosebita lor demnitate şi prin virtuțile de care au ştiut să dea dovadă. Lor le-a încredințat el veghea peste întreaga lui stare. Ei au devenit paznicii lui devotați, străji încinse cu toate armele omeniei, care pe împăratul lor şi l-au făcut la rîndul lor dascăl de viață cu frica lui Dumnezeu.

12. Şi a prețuit împăratul mult aducătorul de biruință semn, după ce din experiență şi-a putut da seama ce dumnezeiască binecuvântare se ascunde în el. In fața semnului acestuia a dat înapoi mulțimea oştilor vrăjmaşe; de el s-a

---

H I 9. «xi'ipuxcoi;, «de culise»- -dus din umbră» (n. tr.)
.'U',0. Textual: -n «liniat în formația sa de luptă, spre înfruntarea duşmanului» (n. tr.)

sfărîmat trufia duşmanilor lui Dumnezeu; datorită lui au tăcut glasurile defăimătorilor şi ale necredincioşilor; prin el au fost supuse semințiile barbare şi au fost puse pe fugă ostile nevăzuților demoni; prin el au fost date în vileag balivernele din care se hrănea smintita credință în zei. Datorită lui a împînzit împăratul tot locul cu monumente triumfale, ca țelul final şi suprem al unei datorii pe care o avea de plătit, recomandînd tuturor, pretutindeni (cu adaosul împărăteştii sale dărnicii) să înalțe biserici şi lăcaşuri şi sfinte case de rugăciune.
13. Neîn-tîrziat, în chiar inima provinciilor şi a oraşelor, au prins a se înălța mari lucrări doveditoare ale geniului împărătesc, lucrări cărora nu le-a trebuit vreme multă ca să lumineze peste toate popoarele, şi care aduceau cu ele mărturia biruinței asupra tiraniei celor fără Dumnezeu: fiindcă toți cei care fuseseră hotărîți pînă cu puțin înainte, în rătăcirea minții lor, să se încingă în luptă cu Dumnezeu, se năpustiseră ca turbați, ca nişte dini asupra zidurilor dte unor biete şi neînsuflețite lăcaşuri (cu însuşi Dumnezeu sigur că le-ar fi fost cu neputință să se lupte!), pe care le dărîma-seră pînă la pămînt - ba chiar distruseseră din temelii asemenea (nevinovate) lăcaşuri de închinare, fădndu-le să arate aidoma unei cetăți căzute sub duşmani!

Aşa-şi făcuseră ei cunoscută multa lor răutate (prin care parcă ar fi vrut să se răzbune asupra lui Dumnezeu!). Dar n-a trecut vreme multă şi iată-i simțind pe propria lor piele riscul unei atare încumetări: dintr-o sinț^ină suflare ca de vîntoasă, furtuna stîrnită asupră-le de Cel de sus i-a spulberat, oamenilor nemailăsîndu-le în urma lor nici urmă de familie sau de urmaşi, nimic care să le aducă aminte cine au fost ei; şi pe dată -oridt de mulți s-ar fi numărat ei - toți s-au stins în şuierul biciuştii abătute peste ei de sus! .

14. Aşa, deci, şi-au aflat sfîrşitul cei ce se încleştaseră în luptă împotriva lui Dumnezeu, lăsîndu-1 pe Constantin (care se pusese de unul singur sub oblăduirea mîntuitorului însemn - dar de ce zic eu «de unul singur», de vreme ce alături şi împreună-lucrînd cu el, Constantin îl avea pe (însuşi Dumnezeu Cel) Unul? - să refacă lăcaşurile mai adineauri distruse |i să le facă să arate cu mult mai minunate decît **fuseseră ele, sn**

înfrumusețeze cu tot felul de biserici ale lui Dumnezeu oraşul care-i poartă numele, dar să şi onoreze capitala Bitiniei cu una mai mare şi mai frumoasă dcît toate, şi să împodobească celelalte oraşe de frunte din provincii în acelaşi chip.
15. Cu toate că, dintre toate provinciile imperiului, Constantin s-a oprit cu precădere asupra a două, amîndouă din răsărit: una, cea a Palestinei, ca fiind cea de unde putem spune că a izvorît - iar apoi s-a revărsat pretutindeni - apa vie (a adevărului); cealaltă fiind metropola răsăriteană purtînd numele lui Antioh. în aceasta din urmă -fiind ea principalul oraş al tuturor provinciilor răsăritene[30] - a inaugurat el o lucrare extraordinară[31], unică prin amploarea şi prin frumusețea ei. Pe dinafară a încercuit întreaga biserică cu un şir lung de ziduri, în lăun-trul cărora a înălțat locaşul neînchipuit de mult, înscriindu-1 - pentru sporită

30 Textual: «de pe acolo» (n. tr.)
31 Textual: «divină» (n. tr.)

diversitate - într-un plan octogonal, străjuindu-1 de jur împrejur cu tot soiul de construcţii şi de curţi şi ornîndu-1 cu tot ce putea fi mai frumos!

16. Cam aşa a făcut el acolo.

Dincoace, în provincia Palestinei, chiar în inima regatului evreiesc, chiar pe locul aducătorului de mîntuire mormînt[32], a înălţat o imensă casă de rugăciune, o sfîntă biserică închinată mîntuitorului nostru însemn, pe care a înzestrat-o cu daruri nespus de bogate, cinstind cu odoare de o negrăită frumuseţe acest sălaş de veşnică aducere aminte a biruinţei marelui nostru Mîntuitor asupra morţii. 17. Tot acolo[33] a mai luat el seama Ia trei locuri unde se aflau tot atîtea tainice peşteri ţinute de lume la mare preţ, pe care de asemenea le-a dăruit cu construcţii costisitoare, în peştera primei teofanii a adus împăratul cuvenitele dovezi de preţuire; dincolo - adică acolo unde, în final, s-a petrecut înălţarea la cer - o zidire chiar pe înălţime, spre aducere aminte; iar în centrul întregii scene pe care s-a dat bătălia mîntuirii noastre [34], a glorificat mîntuitoa-rea biruinţă (asupra morţii).

Toate aceste locuri le-a înfrumuseţat împăratul din dorinţa lui de a face cunoscut tuturor mîntuitorul semn, 18. adică acela care l-a şi răsplătit pentru puterea lui de credinţă, înmulţindu-i casa şi neamul, întărin-du-i scaunul împărăţiei peste mulţime de ani şi agonisind bunilor săi fii, neamului său şi urmaşilor acestuia, roadele virtuţii. 19. Eu cred că această nepărtinitoare lucrare a dreptăţii, în temeiul căreia fiecare a primit pînă la urmă ce i se cuvenea, poate fi socotită cea mai convingătoare dovadă a puterii Celui proslăvit de Constantin, mai cu seamă dacă ne gîndim la ceilalţi, la cei care odinioară se înverşunaseră împotriva lăcaşurilor noastre de închinare, şi pe care plata nemerniciei i-a ajuns atît de curînd, spulberîndu-i, lăsîndu-i deodată fără casă, fără cămin şi chiar fără fiinţă! Or, iată, priviţi în schimb la Constantin, cel care-şi cinsteşte Stă-pînul slujindu-I cu neţărmurită evlavie şi înălţîndu-I cîte un palat, iar alteori revelîndu-L supuşilor săi de pretutindeni prin înzestrarea (cîte unor biserici); iată-1 - spun - cum îşi află în El salvatorul şi slujitorul şi străjuitorul casei, al domniei şi al neamului!

Aşa a vădit mîntuitorul semn (al crucii), prin dumnezeiasca-i virtute, lucrările lui Dumnezeu.

10. 1. încredinţată iniţiaţilor într-ale teologiei, tălmăcirea acestui însemn se poate întinde mult. Minunat lucru e să-1 poţi cuprinde în cuvinte! Dar încă şi mai minunat, să cugeti la acest cu adevărat mîntuitor semn, care, neajutat, a fost în stare să arunce în negura uitării noianul de minciuni şi celelalte sminteli care din străvechi timpuri s-au tot pus în seama zeilor - aprinzînd în sufletele tuturor oamenilor duhovnicească lumină a descoperirii unicului adevărat Dumnezeu! 2. Ceea ce face ca astăzi toţi cei care doresc să-şi desăvârşească viaţa

32 Gr. p.ap-n3piov, ca în multe alte locuri (n. tr.)
33 Adică în ţinuturile Palestinei (n. tr.)
34 tip 6e uiacp TOO itavToţ aywvoţ, membru de frază cu înţeles incert, sensul de bază al termenului ctywv fiind acela de confruntare (n. tr.)

pot să-şi bată joc de asemenea idoli neînsufleţiţi, să calce în picioare nelegiuitele pravile ale demonilor şi să ia în rîs înşelătoarele rituri ale strămoşeştii lor predanii. Oamenii s-au rostuit pretutindeni sub semnul învăţăturilor sfinte şi cugetă cu luare aminte la mîntuitoarea noastră predanie; iar acest lucru îi face acum să nu se mai teamă de nici o făptură care le-ar încăpea în priviri şi nici să mai privească cu minunare în înalt, la soare, la lună, la stele; ci, dimpotrivă, îi îndeamnă să-L mărturisească pe Cel aflat mai presus de ele, pe Creatorul lor nearătat şi nevăzut (pe care - şi numai pe El! - sînt ei acum deprinşi să-L proslăvească!). 3. Iată, dar, cît de mari daruri le-a adus oamenilor semnul acesta mare şi de neînţeles, care a scos la vedere înşelăciunea celor lipsite de realitate şi a pus tuturor în lumină cele ce mai înainte nu le erau cunoscute , scăldîndu-le în razele credinţei! 4. Cuvintele, învăţăturile şi îndemnurile la o viaţă chibzuită şi închinată lui Dumnezeu răsună astăzi în auzul tuturor neamurilor - mai ales că însuşi împăratul se îngrijeşte să le dea de ştire. Or faptul ca un atît de mare împărat să nu pregete a striga cu toată tăria glasului său (în chipul unui tălmaci al lui .Dumnezeu, împăratul suprem), să strige, spun, întregii zidiri, să-şi păstorească şi să-şi îndrume întreaga turmă spre cunoaşterea adevăratului Dumnezeu, mie îmi pare a fi o minune dintre cele mai mari! 5. Aşa încît astăzi în inima palatului n-ai să mai auzi înăl-ţîndu-se, ca altădată, uguitul gîngav al celor fără Dumnezeu, ci, dimpotrivă, preoţi şi alte sfinţite feţe binecuvîntînd prin cîntări cucernicia împăratului. Unul Dumnezeu El însuşi, împăratul tuturor, este vestit

întregii lumi, iar binevestitorul cuvînt al îndurărilor Sale adună astăzi pe toți oamenii sub acoperămîntul Aceluiaşi suprem împărat, încredințînd pe pămînteştii Săi fii de milostivirea şi de dragostea Părintelui lor celui mai presus ele ceruri. Coruri peste coruri îi dedică Acestuia cîntări de biruință, făcînd întreg neamul omenesc să se armonizeze cereştilor cete ale îngerilor. Folosindu-se de trupurile lor[35] ca de nişte instrumente muzicale, sufletele cugetătoare îi înalță cuvenitele imnuri şi cîntări de taină. Popoarele de la apus îi deprind învățăturile într-un acelaşi timp cu cele ale răsăritului, pe cînd cele de la miazăzi (la unison cu cele de la miazănoapte) dau glas unor cîntări pline de armonie, strunindu-şi viața închinai ă lui Dumnezeu în temeiul aceloraşi pravile şi învățături, mărturisind eu tărie un singur Dumnezeu - Cel aflat mai presus de toate -, recunoscîndu-L pe Mîntuitorul Cel Unul-Născut ca fiind cauza a tot binele şi adeverind aici, pe pămînt, pe singurul lor împărat, laloaltă cu de Dumnezeu iubiții fii ai acestuia. 7. Asemene? unei călăuze pricepute, împăratul veghează sus, la cîrmă, îngrijindu-se ca vasul să nu se abată din cale şi purtîndu-şi întreaga ceată a corăbierilor, cu vînt prielnic, pînă la ocrotitorul şi dătătorul lor de linişte liman. De sus, însuşi Dumnezeu, împăratul suprem, Şi-a întins spre el dreapta pînă ce l-a făcut să biruie peste toți vrăjmaşii şi potrivnicii, sporindu-i domnia întru mulțime de ani. Şi sigur că de acum înainte El îl va învrednici de daruri încă şi mai mari, spre a-şi întări prin fapte asemenea făgade cum nu ni se cade nouă acum a grăi.

(Ar trebui, pentru asta, să ne aşteptăm ultimul drum; fiindcă nici ochilor acestora ai noştri, supuşi morții, nici urechilor acestora de carne ale noastre , nu le este în fire să poată cuprinde tainele lui Dumnezeu).

35Textual: «de trupurile în care-s învelite» sau «înfăşurate» (n. tr.)

DESPRE SFÎNTUL MORMÎNT

11.1. îngăduie-mi acum - o, biruitorule şi mare între cei mari, Constantin! - să strecor în această împărătească cuvîntare despre supremul împărat a toate anumite învățături de taină: nu spre a ți le descoperi ție, celui înțelepțit de Dumnezeu, şi nici cu gîndul de a da pentru tine în vileag anumite arcane, pe care de fapt însuşi Dumnezeu ți le-a descoperit înainte de a rosti eu aceste vorbe (astfel încît să nu le afli de la oameni, şi nici prin mijlocirea omului, ci chiar de la Mîntuitorul nostru, al tuturor, şi, totodată, prin repetatele viziuni acoperite de dumnezeiască slavă, prin care El te-a făcut să vezi şi să descoperi tainele ascunse în sfintele pravile); ci doar ca pe cei lipsiți de învățătură să-i putem trage spre lumină şi să facem cunoscute, celor ce nu au cunoştință de ele, temeiurile şi cauzele sfințitelor acte izvodite de puterea ta de credință.

2. Buzele oamenilor de pretutindeni te laudă pentru osîrdia cu care te-ai îngrijit ca oriunde pe lume, zilnic, să I se închine slujbe şi să-I fie adusă cinstire lui Dumnezeu, împăratului a toate. Dar privitor la darurile închinate de tine Străjuitorului şi Mîntuitorului tău în chiar vatra aceea a noastră care este Palestina şi în oraşul acela din care cuvîntul aducător de mîntuire s-a răspîndit şiroind ca dintr-un izvor spre toți oamenii, precum şi la trofeele doveditoare ale izbînzii asupra morții, înălțate drept case de rugăciune şi sfințite biserici (sau la semețele, preafrumoasele, mărețele, împărăteş/tile lucrări monumentale, roade ale unui cuget de împărat, construite[36] deasupra mîntuitorului mormînt de nemuritoare aducere-aminte) 3. - ei bine, motivele (înjghebării acestor lucrări) nu le pot fi tuturora limpezi. Cine s-a luminat în dumnezeieştile învățături prin puterea Duhului lui Dumnezeu, ştie şi, desigur, îşi poate da seama (iar de tine pe drept se minunează - şi totodată te fericeşte - că ai putut ajunge la asemenea hotărîri şi fapte - de altminteri nu fără chemare de sus); dar cine-i lipsit de priceperea lor nu vede în ele - în lăuntrica-i orbire - decît un motiv de ridicol şi de fățişă luare în rîs, fiindcă el socoate nedemn şi cu totul nepotrivit ținutei unui împărat cu adevărat mare să-şi dea atîta osteneală pentru nişte monumente şi pentru mormintele unor trupuri lipsite de viață. 4. «N-ar fi totuşi mai normal» - ar putea spune oricaredintre aceştia - «să rămînem cu datinile noastre strămoşeşti, să cinstim mai departe pe eroii şi pe zeii meleagurilor noastre, iar nu să ne lepădăm de ei şi să-i părăsim ca urmare a unei asemenea restrişti? Sau de ce nu i-am diviniza şi pe ei, asemenea Aceluia, de vreme ce şi ei au pătimit, aidoma

---

36Propriu-zis «amenajate» (n. tr.)

Lui? Sau invers: dacă aceia nu pot fi acceptați din cauza omeneştilor lor slăbiciuni, atunci se cere ca şi Aceluia să i se aplice acelaşi criteriu!»

Iată este, aşadar, cam ce ar putea grăi vreunul dintre ei, clipind şiret, şi îmbrăcîndu-şi aroganța în arătoasele straie ale falsei înțelepciuni.

5. Or, iată, totuşi, că iubitorul de oameni Cuvînt al Preabunului Tată nu Se mulțumeşte să-1 socoată pe unul ca acesta vrednic de compătimit pentru ignoranța lui, ***[aşa*** cum îl socoate pe tot omul umblînd pe căi rătăcite; ba iată-L chiar înjghebînd sălaşuri şi rînduind învățătură pretutindeni, pe toate meleagurile; chemînd cu insistență de pe cîmp, din cătune, de pe țarini, din pustie sau din toate oraşele, la deprinderea dumnezeieştilor Sale învățături, şi pe elini şi pe barbari, pe învățați laolată cu lumea de rînd, pe săraci laolaltă cu bogații, pe slugi laolată cu stăpînii, pe cîrmui-tori şi pe supuşii lor, pe netrebnici, pe cei nedrepți, pe neştiuitorii de carte, pe făcătorii de rele, pe hulitori; îndemnîndu-i - ca un iubitor de oameni Mîntuitor şi doctor al sufletelor, cum şi este - să se grăbească a se lăsa în seama dumnezeieştilor Sale îngrijiri! Aducînd tuturor vestea ştergerii vechilor ticăloşii, auziți-L strigînd cît se poate de desluşit: «Veniți la mine voi toți cei trudnici şi" împovărați, şi Eu vă voi odihni»; şi «Nu pe drepți am venit Eu să-i chem la pocăință, ci pe păcătoşi», ca mai apoi să şi motiveze de ce: «Fiindcă nu sănătoşii, ci bolnavii au nevoie de docto-rească îngrijire», şi «Eu nu voiesc moartea păcătosului, ci pocăința lui». 6. Toate acestea fac ca numai cunoscătorii dumnezeieştilor taine (care vor fi pătruns rostul rîvnei cerute la asemenea înfăptuiri) să poată recunoaşte că împăratul nostru a avut parte de o inspirație mai bogată decât au de obicei oamenii, să se minuneze de cucernicia lui şi să-şi dea seama că zelul arătat de el față de mormîntul aducător de mîntuire şi de nemurire n-a luat ființă fără voia lui Dumnezeu, ci dimpotrivă, numai sub insu-flarea Celui Atotputernic, al Cărui slujitor credincios şi mijlocitor[37] se şi mîndreşte el că este.

7. Or - mărite împărate - fiind eu pe deplin încredințat de bucuria şi de plăcerea ce ți le dau asemenea lucruri, hotărîtu-m-am să aduc tuturor spre ştire în cuvîntul meu de astăzi temeiurile şi cauzele actelor tale de devoțiune. îmi doresc cu tărie să mă pot preface acum într-un bun tîl-cuitor al cugetului tău şi al sufletului tău închinat lui Dumnezeu, pentruca astfel să poată fi struniți întru deplină învățătură toți cei însetați să afle temeiurile puterii lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru, datorită cărora El, Care a fost dintotdeauna şi înaintea tuturor, El, Care are totul în grijă, a coborît pînă la urmă din cer, venind în mijlocul nostru; temeiurile - spun - în virtutea cărora a luat El asupra-Şi natura omenească şi S-a supus pînă şi morții. Totodată, voi putea astfel prilejui, celor la care se mai face simțită lipsa lor, nu numai cunoaşterea cauzelor, ci şi demonstrația pe cale logică precum şi puternica țesătură de învățături legate de viața fără de moarte de mai apoi şi de învierea din morți.

37Propriu-zis «argat mijlocitor de lucruri bune» (n. tr.)

8. Sosit-a, deci, vremea să luăm în discuție şi asemenea lucruri...

Ei bine, trebuie să spun că, în ochii mei, cine şi-a întors puterea de credință de la Dumnezeu, Făcătorul întregii lumi şi Supremul călăuzitor a toate, spre unele din creațiunile Sale - cum ar fi soarele, luna sau alte componente ale universului, sau cum ar fi elementele primare (pămîntul, apa, focul, aerul); cine le venerează pe ele cu acelaşi titlu ca pe Făcătorul şi Creatorul lor; cine cinsteşte cu numele de zei nişte lucruri cu desă-vîrşire lipsite de existență, care n-ar fi fost niciodată şi nici n-ar fi putut fi numite în vreun fel, de n-ar fi fost în voia[38] Cuvîntului lui Dumnezeu, Ziditorul lumii - ei bine, un asemenea om mie nu-mi pare a fi diferit de cei care, pătrunzînd în interiorul unui palat, în loc să se gîndească la arhitectul care a fost în stare să ducă la bun sfîrşit o lucrare de asemenşa proporții, cad într-o admirație fără margini la vederea acoperişurilor şi a zidurilor ei, a mulțimii motivelor ornamentale pictate şi policrome sau dăltuite şi poleite cu aur, a sculpturilor în piatră, şi le atribuie lor o calitate pe care de fapt n-o poate avea decît artistul, în marea lui experiență; cînd, în realitate, numai arhitectul care le-a iscusit merită admirație, iar nu ele, care ne cad sub privire; încît, dacă putem spune despre ele toate că sînt nişte reuşite ale unei anumite iscusințe, nu-1 putem recunoaşte drept iscusit decît pe acela care le-a făcut să fie aşa cum sînt! 9. Pot chiar să spun că ei nu se deosebesc cu nimic de acei copii nu tocmai copți la minte pe care-i uluieşte - să zicem - lira cu şapte corzi, adică instrumentul în sine, fără să cugete la omul care a izvodit primul această iscusință şi care s-a priceput să lucreze cu ea; sau care, nesocotind un viteaz, se apucă să-i celebreze - să zicem - lancea, sau scutul, şi să le decoreze pe ele cu laurii victoriei. Sau iar: care admiră în egală măsură piețele şi întretăierile de străzi, monumentele şi incintele sacre (deşi pustii de viață), sau gimnaziile unei metropole imperiale, cînd de fapt ei n-ar trebui să admire coloanele şi pietrele, ci pe înțeleptul întemeietor şi dătător de lege! 10 Ei bine, tot aşa şi cu cei ce privesc la cele din jur cu ochii trupului: nu soarelui, nu lunii, nici altui corp ceresc cuvine-se să-i atri-

38Textual: «de n-ar fi fost prezent (în ele)» (n. tr.)

buie ei o funcție cauzală; mult mai potrivit îmi pare ca aceştia să recunoască în toate lucrarea înțelepciunii, şi ca ele să nu se poată bucura de acelaşi preț şi de aceeaşi cinstire ca şi Făcătorul şi Creatorul lor. După cum la vederea lor - chiar a lor! - se cuvine ca noi să ajungem la dumnezeiasca cunoaştere şi la închinarea Cuvîntului lui Dumnezeu, împăratul împăraților, Cel ce nu poate fi văzut cu ochii trupului, ci doar[39] cu o minte luminată şi curată şi întru deplina năzuință a sufletului. Să ne gîn-dim cum stau lucrurile cu noi, oamenii, şi vom vedea că înțelepciunea şi puterea noastră de cunoaştere n-au fost niciodată atribuite nici ochilor, nici capului, nici mîinilor, nici picioarelor sau celorlalte mădulare, şi cu atît mai puțin straielor unui filosof sau mobilelor sau celorlalte lucruri ale lui de acasă; nevăzută şi insesizabilă, aşa cum este ea, numai mintea omului poate stîrni admirația oricărui ins cu putere de judecată.

11. Or, tot astfel - şi cu atît mai mult - cuvine-se să ne cutremurăm, dar nu privind la măiestrita lucrare a întregului univers (a cărui alcătuire are în ea ceva trupesc şi e făcută din una şi din aceeaşi materie), ci

numai cu gîndul la nearătatul şi nevăzutul Cuvînt; pentru toți, dătătorul de chip şi frumusețe, Unul-Născut Fiu al lui Dumnezeu, pe Care Ziditorul a toate (Cel a Cărui fire este mai presus pînă şi decît cel mai înalt fel de a fi) L-a născut El însuşi din Sine însuşi şi I-a dat stăpînirea şi cârmuirea a toate.

12. Şubreda trăinicie a trupului şi natura făpturilor noastre cugetătoare abia de curînd[40] create neputînd suferi apropierea de Atoatestâpînitorul Dumnezeu, din cauza nemărginitei lor imperfecțiuni şi depărtări de Cel Atotputernic (Care este nenăscut, mai presus şi dincolo de toate, negrăit, insesizabil, neajuns, sălăşluind în inima neapropiatei lumini - cum grăiesc dumnezeieştile Scripturi - în timp ce cealaltă, adusă la ființă din neființă, se află undeva, la o foarte mare depărtare de starea Lui cea nenăscută), simțitu-s-a nevoia ca Preabunul Dumnezeu a toate să iscusească puterea mijlocitoare (şi ea dumnezeiască şi atotputernică) a Cuvîntului Său Celui Unul-Născut, cum nu se poate mai potrivită - de vreme ce se află într-o atît de strânsă legătură cu Tatăl, împărtăşindu-Se pînă şi de cele mai intime şi mai negrăite atribute ale Acestuia, dar împletindu-se într-o nemăsurată smerire (şi, că să spunem aşa, conformîndu-se condiției) celor aflați atît de departe de țel[41]. Fiindcă, altminteri, cum ar putea suferi Cel aflat dincolo şi mai presus de toate - fără încălcarea sfințeniei Sale - părtăşia materiei pieritoare şi a trupului?

---

39 Textul adaugă aici voov(j.evoț, «înțeles», «intuit», «conceput», cu referire la modalitățile de cunoaştere suprarațională. - Mai departe, pentru minte: vouț. (n. tr.)

40 TOv &pn Yevo|i£vG)v «mai-adineauri ivite», subliniază efemeritatea creaturii, inconsistența ei în relația cu divinul (n. tr.)

41 Sau de piscul cunoaşterii, al rostului ființei - τοῖ<; -rfjț ăxpaț d(7ioXip,nr|avou£voi<; (n. tr.)

Iată, deci, cum se explică strînsa legătură[42] ce uneşte Cuvîntul dumnezeiesc de întreaga zidire şi-L face să ţină hăţurile universului, pe care-1 pune şi îl menţine în mişcare prin netrupeasca şi dumnezeiasca-I putere, ghidîndu-I întru deplina-l înţelepciune aşa cum socoate El că-i este acestuia spre bine. 13. Demonstraţia acestui lucru îmi pare acuma evidentă. Fiindcă dacă acele componente ale universului pe care de obicei le numim «elemente primare[43]» (aşadar: pămîntul, apa, aerul, focul), a căror natură nu are în ea nimic raţional - după cum singuri ne dăm seama - ar putea fiinţa prin ele însele, sau dacă ar fi adevărat că în adîncul tuturor lucrurilor zace una şi aceeaşi esenţă (şi pe care învăţaţilor în ale acestei ştiinţe le place să o numească fie a-toate-primitoare, fie maică, fie mancă, dar despre care toţi ne spun că este lipsită de orice fel de înfăţişare sau chip, că este neînsufleţită şi lipsită de raţiune), atunci întreb: de unde şi-ar fi putut ea dobîndi rostuirea? Ce ar fi putut determina deosebirea dintre elemente, sau, dimpotrivă, atracţia şi unirea contrariilor? Cine a dat poruncă mai grelei stihii a pămîntului să se lase purtată de apă? Cine a inversat însuşirile apei (care ştim că nu curge decît în jos) şi a purtat-o pînă sus, în nori? Cine a silit vlaga focului să se furişeze în ascunzişurile lemnului şi să se amestece cu elementele atît de contrarii naturii lui? Cine a inclus în răcoarea aerului o anume virtute termică, punînd astfel capăt războiului dintre ele, sub forma îngăduinţei? Cine a înzestrat muritoarea spiţă a oamenilor cu posibilitatea perpetuării, prelungindu-i existenţa pînă-n vecia vieţii celei fără de moarte?[44] Cine a dat aici chip bărbatului şi a închipuit femeia, făcîndu-i să-şi corespundă unul altuia, într-o deplină armonie, şi a iscusit pentru toate fiinţele principiul generării? Cine preface fluiditatea seminţei bărbatului, - care nu e mai mult decît o biată scursură pieritoare şi insensibilă - în ceva care să poată da viaţă unei fiinţe? Cine lucrează chiar şi astăzi toate acestea şi nenumărate alte minunăţii ale minunăţiilor, mai presus de puterea noastră de minunare? Cine duce la capăt, zi cu zi şi ceas cu ceas, prin nevăzuta şi insensibila Lui putere, toate aceste treziri la viaţă şi pieriri?

14. Ei bine, cauza tuturor acestor lucruri poate fi pe bună dreptate aflată în Cuvîntul lui Dumnezeu, Care lucrează în chip atît de neînţeles, în calitatea Sa de Cuvînt cu adevărat atotputernic al lui Dumnezeu, El S-a răspîndit în toate în chip netrupesc: şi sus, spre înalt, şi jos, spreadînc - cuprinzînd (ca să spunem aşa) în braţele Sale desfăşurarea[45] întregului univers, adunîndu-1 într-un tot şi legîndu-1 întreolaltă. Prin preaînţeleapta şi raţionala Lui putere, El Şi-a întocmit, din iraţionala, din amorfa şi insesizabila natură a corpurilor, un instrument de o desăvîr-şită armonie, făcînd să-i sune (corzile) în chipul cel mai plăcutjfmînînd

42 Textual: «întrepătrundere» (n. tr.)
43 Sau «stihii» - itpCna crauxrîa (n. tr.)
44 Textul, nu foarte precis aici, ar putea implica întrepătrunderea a două planuri: cel al perpetuării speţei şi acela al nemuririi iitm.se prin har. (n. tr.)
45Sau «direcţiile», «cardinile». - Textual: «întinderile şi măsurile», *nkâ.xr\ xe xai [iexr* (n. tr.)

însuşi soarele, luna şi stelele cerului, prin cuvinte neştiute, pe o cale care să fie tuturor spre folos.

15. Acelaşi Cuvînt al lui Dumnezeu S-a plecat, pogorîndu-Se singur pe pămînt, unde a pus temeiul tuturor soiurilor de fiinţe şi al atît de frumoaselor plante, în toată felurimea lor. Şi tot acest Cuvînt al lui Dumnezeu S-a scufundat pînă-n adîncurile mării, dînd la iveală spiţa peştilor şi iscusind şi acolo fiinţe cu adevărat nenumărate, în nesfîrşita lor varietate. Şi tot El desăvârşeşte (fătul) înăuntrul pîntecelui matern, plăsmuin-du-1 şi dîndu-i viaţă în făurăria naturii. El este Cel Care, schimbînd natura însăşi a apei, o sloboade de greutatea ce o face să curgă, după care, odată ajunsă uşoară, o înalţă pînă foarte sus (în care timp o şi îndulceşte); iar mai apoi o aduce din nou (şi cu măsură) pe pămînt - în anumite anotimpuri, totuşi, cu mai mare abundenţă. 16. Şi îndată, aidoma unui foarte bun gospodar care s-a îngrijit să-şi irige moşia şi să pătrundă de umezeală uscăciunea (pămîntului), El îi dă un chip pe de-a-ntregul nou, ajutîndu-Se pentru aceasta fie de farmecul florilor, fie de felurite alte efecte, de dulceaţa miresmelor, de succesiunea înnoitoare a fructelor, sau oferind gustului prilejuri de bucurii nenumărate. 17. Dar, oare, de ce ar trebui să mă încumet să înşir acum (toate) putinţele dumnezeiescului Cuvînt şi să încerc ceea ce, de fapt, nu poate fi făcut de nimeni, de vreme ce puterea (Lui) reduce puterea noastră de judecată la aproape nimic? Au fost unii care I-au dat numele de «Natură universală»; alţii, de «Suflet al universului»; iar alţii, acela de «Destin». Alţii însă au identificat în El pe Dumnezeu Cel mai presus de toate, confundînd în urma nu ştiu cărui fapt nişte lucruri care în realitate sînt foarte puţin compatibile între ele şi îmbrâncind pe însuşi Stăpînul a toate, Puterea cea nenăscută şi neajunsă, de sus pînă aici, jos, pe pămînt; şi au şi înzestrat-o cu un trup material şi pieritor, despre Care mai apoi au zis că ar fi o fiinţă aflată undeva la mijloc, între făpturile necuvântătoare şi cele cuvîntătoare, precum şi între cele muritoare şi cele nemuritoare.

Ei, aşa zic cîte unii.

12. 1. Dar dumnezeiasca Tradiţie ne învaţă că (Binele) Cel mai presus de tot binele şi Cauza tuturor este totodată şi mai presus de toată puterea de înţelegere, ceea ce-L face să fie de negrăit, de nedescris şi cuneputinţă de numit, mai presus de concepte şi de puterea noastră de judecată, cu neputinţă de categorisit, neexistînd nici în trup, nici în cer, nici în văzduh, sau în vreo altă parte a universului, ci ascunzîndu-Se desăvîrşit în afara tuturor în negrăitul adînc al cunoaşterii. Da, numai pe Acesta ne învaţă Dumnezeieştile Scripturi să-L mărturisim a fi pe drept cuvînt Dumnezeu: (o fiinţă) deosebită de orice mod de existenţă trupească şi opusă oricărui raport de dependenţă. Asta şi face ca toate să se poată trage din El, iar nu numai să capete existenţă prin El - ni se spune. 2. Iar El, sălăşluind ca un împărat undeva înăuntru, în ascunsul, în taina nepătrunsei lumini, pune lege şi ordonează totul numai prin puterea voii Sale. Fiindcă numai datorită voii Sale există toate cele ce sînt; ce nu voieşte El, nici nu poate fi. Toate cele vrute de El sînt bune, fiind El însuşi bun prin însăşi fiinţa Sa.

Fiindcă Cuvîntul lui Dumnezeu, prin Care îşi capătă fiinţă toate, izvorăşte în chip negrăit, revărsîndu-se de sus, din Bunul Tată, ca apa rîului dintr-un nesecat şi veşnic izvor, aducând tuturor prisos de mîntuire.

3. Un soi de pildă poate fi aflată chiar din alcătuirea noastră. Intelectul[46] este o facultate cu desăvîrşire nevăzută. Nici un om nu s-a priceput vreodată să arate ce şi cum este el, de fapt. Aidoma unui împărat, el sălăşluieşte undeva înăuntru, în cele mai nepătrunse locuri ale alcătuirii noastre , de unde însă singur porunceşte ce anume trebuie făcut. Astfel purcede din el singură-născuta sa facultate a graiului, izvodită în chip tainic (şi în virtutea unei puteri cu neputinţă de numit) parcă în adîncurile cele mai secrete ale fiinţei, părinteşti. Şi tot astfel ajunge aceasta să fie pentru toată lumea cel dintîi vestitor al cugetului părintesc, dînd făţiş de ştire cele vrute de părintele ei în acele ascunse locuri. 4. Şi iar aşa ajunge şi lumea să se împărtăşească din foloasele graiului, chiar dacă nimeni nu i-a putut vreodată vedea părintele cu ochii. Or, cam în acelaşi chip (deşi, mai curînd, mai presus de orice chip şi asemuire), Cuvîntul cel desăvîrşit al lui Dumnezeu, împăratul a toate (Cuvîntul, spun, Care fiind Fiul Unul-Născut al Tatălui, nu-şi are temeiul numai în posibilitatea rostirii şi a Cărui natură nu e determinată nici de alcătuirea silabică, nici de substantive sau verbe, şi nu se face cunoscut sub chipul unui glas purtîndu-se spre noi prin aer, ci este Cuvîntul cel viu şi activ tocmai al lui Dumnezeu, Cel aflat mai presus de toate), fiind El esenţialmente - dacă se poate spune astfel - puterea şi înţelepciunea lui Dumnezeu, se naşte din împărătească Dumnezeire a Tatălui ca o odraslă bună a unui părinte şi el bun, rourînd - spre mântuirea tuturor lucrurilor - întreaga zidire, şi scăldînd cu propria-I desăvîrşire totul în săvîrşirea vieţii şi a raţiunii, a înţelepciunii şi a luminii şi a tot binelui, cernind nu numai peste creaturile Sale, aflate cel mai aproape şi la îndemînă Sa, ci chiar şi peste cele de departe, de pe pămînt, din mări şi din oricare altă modalitate de existenţă. 5. Acestora, tuturor, El le rânduieşte cu cea mai mare dreptate limitele, domeniile, legea[47] şi ordinul de dependenţă, legiuind şi hotărând fiecăruia, cu împărătească autoritate, ce i se cuvine: astfel, pe unele le sălăşluieşte în bolţile cele mai presus de lumea (văzută), pe altele chiar în cer, altora le rânduieşte sălaşurile din înaltul eterat, altora aerul sau pămîntul; iar mai tîrziu, cînd vine vremea ca ele să se mute din nou în altă parte, El le judecă viaţa cu luare aminte, cerîndu-le socoteală pentru starea lor sufletească şi pentru apucăturile deprinse. Şi se îngrijeşte de viaţa şi de hrana nu numai a făpturilor cuvîntătoare, ci şi de a celor necuvîntătoare - spre folosul celor cuvîntătoare. 6. Acelora, El le îngăduie bucuriile vieţii acesteia vremelnice şi supuse morţii; pe cînd acestora din urmă le oferă posibilitatea împărtăşirii din viaţa cea fără de moarte. Ca Fiu al lui Dumnezeu ce este, El pe toate le înzestrează cu putere, făcîndu-Se prezent în toate şi aşezînd peste toate pecetea

46Sau mintea, vouţ (n..tr.)
47 Textual: «legile şi moştenirea» (n. tr.)

chemării Sale[48]. Şi privind în sus la Părintele Său, ca fiind Mîntuitor comun tuturor, cu încuviinţarea Aceluia El le chiverniseşte după cuviinţă pe cele aflate jos, după Sine, rămînînd întrucîtva undeva, între Unul şi celelalte, ca să poată trage fiinţa creată spre (Dumnezeul) necreat.

7. Aşadar, ca mijlocitor, Cuvîntul lui Dumnezeu ajunge să fie ca un nod de nedesfăcut, legînd între ele două realităţi distincte şi neîngă-duindu-le să se depărteze prea mult una de alta. El este pronia universală, straja şi cîrmuitorul tuturor lucrurilor. El este puterea lui Dumnezeu şi înţelepciunea Lui. El: Dumnezeu Cel Unul-Născut, Cuvîntul născut din Dumnezeu. «întru început era Cuvîntul, şi Cuvîntul era la Dumnezeu, şi Dumnezeu era Cuvîntul. Toate prin El s-au făcut, iar fără El n-a fost nimic din cîte s-au făcut». Aşa ne învaţă sfinţita doctrină a cuvîntătorilor de Dumnezeu. El este deci şi grădinarul a toate, prin Care încolţeşte şi înfloreşte starea de fiinţă a tuturor. Pătrunzînd necontenit totul cu roura-rea Sa, El îi primeşte pururi şi prospeţimea şi farmecul. 8. Astfel trăgînd din hăţuri, El străbate de-a dreptul prin toate, ţinînd sub semnul diriguitor al Tatălui Său cîrma imensei corăbii a universului.

Iată, dar, cît de iscusit este Fiul Acesta Unul-Născut pe Care Dumnezeu cel aflat dincolo de toate L-a născut - rob bun al unui Tată bun -dăruindu-L acestei lumi ca pe cel mai de preţ bun al ei, ca sufletul unui trup altminteri neînsufleţit, şi slobozindu-Şi Cuvîntul în necuvîntătoarea întocmire trupească, luminînd şi înviorând cu dumnezeieasca putere a Acestuia, informa, nevăzuta, neînsufleţita şi neîntocmita noastră condiţiede făptură. De aceea şi trebuie să-L mărturisim şi să-L proslăvim: fiindcă El este Cela Ce sălăşluieşte pretutindeni, înăuntrul materiei şi în stihii; El este Acela Care pe toate le generează; El însuşi este lumina - dar în acelaşi timp şi vlăstarul gîndit[49] - al negrăitei Lumini, unul în esenţa Sa (întrucît purcede din Tatăl cel Unul), dar înzestrat cu puteri fără număr.

9. Să nu ne închipuim cumva că de vreme ce universul este ceva atît de complicat, se cere să presupunem şi existenţa unei mulţimi de puteri care să-l diriguiască ; după cum mulţimea creaturilor nu presupune fiinţarea mai multor zeităţi. Ce cumplită copilărie au săvîrşit, în rătăcirea lor, adepţii politeismului cînd au zeificat anumite componente ale marelui tot şi cînd au mărunţit universul cel unul! 10. Este ca şi cum am osebi ochiiide acel întreg care este omul şi am spune că ei sînt omul; sau, iar, ca şi cum am spune despre urechi că ele sînt alt om; despre cap, la fel; şi tot îmbucătăţind noi cînd gîtul, cînd pieptul sau umerii sau picioarele sau mîinile sau celelalte mădulare (şi dacă am purcede tot astfel şi cu facultăţile sale perceptive), am ajunge să facem din acel unic om o sumedenie de oameni şi sigur că ne-am face de rîsul oricărui ins de bun simţ. Ei bine, tot aşa stau lucrurile şi cu cine, din părţile universului celui unul, ajunge să facă o

48 Textual: «şi îndestulînd toate lucrurile cu putere cuvîntătoare» sau «gîndită», «spirituală» - Aoyixâc pentru voepog (n. tr.)
49Sau «duhovnicesc», voepov (n. tr.)

grămadă de zei, sau cu cine zeifică însuşi acest univers creat, alcătuit din atîtea componente - neținînd seama de faptul că firea dumnezeirii nu este nicidecum divizibilă în părți componente: fiindcă în cazul cînd ar fi compusă, ea ar presupune existența unei realități superioare , în stare să o alcătuiască. Şi încă ceva: alcătuită din mai multe părți, ea n-ar putea în nici un caz fi ceva dumnezeiesc. Mă întreb, de altminteri: cum ar putea fi altfel, de vreme ce în alcătuirea ei ar însemna să fie cuprinse realități şi inegale şi deosebite - unele dintre ele mai rele, iar altele mai bune? Or, fiind ea şi simplă şi neîmpărțită şi fără alcătuire, iat-o dintr-odată lăsînd în urma ei întreaga rostuire a lumii văzute! 11. Asta şi voia să zică vestitorul adevărului atunci cînd spunea cu glas răspicat că numai Cuvîntul lui Dumnezeu, Care singur este anterior tuturor lucrurilor, poate fi numit mîntuitorul tuturor ființelor cuvântătoare, în vreme ce Dumnezeul Cel transcendent, Cela ce-L naşte pe Cuvîntul, în calitatea Sa de cauză unică a toate, poate fi pe drept cuvînt numit Tatăl Cuvântului Celui Unul-Născut, şi nu îngăduie intuirea nici unei cauze superioare Sie-şi. De aceea şi este El unul. De aceea şi Se naşte Mîntuitorul a toate din El ca Unul-Născut: El,, Cuvîntul lui Dumnezeu, Cela Ce este în toate. Iar universul acesta văzut poate fi asemuit unei harpe alcătuite dintr-o mulțime de corzi, unele pentru sunete înalte, altele pentru sunete joase, unele mai încordate, altele mai slabe, iar altele potrivit de întinse - dar toate cît se poate de bine acordate ca să se poată cînta din eleaşa cum trebuie: fiindcă şi el, deşi alcătuit dintr-o mulțime de părți şi de alcătuiri, din rece şi din opusul acestuia, adică din cald, din umed şi, iar, din opusul acestuia, adică din starea uscată - din clipa în care le-a văzut punîndu-se de acord între ele în temeiul uneia şi aceleiaşi armonii, sigur că ne apare ca un măreț instrument muzical, creație a Dumnezeului Celui mare; din care instrument dumnezeiescul Cuvînt (Care nu e alcătuit din părți sau din îmbinarea unor elemente contrarii, ci este unitar şi simplu), cîntă pretutindeni cu pricepere şi cu tîlc, înălțînd[50] Părintelui Său, împăratului a toate, cîntarea cuvenită şi făcută pe potriva Lui. Fiindcă aşa cum trupul - un singur şi acelaşi trup - este alcătuit din alăturarea unei mulțimi nenumărate de mădulare şi de părți, de organe şi de măruntaie, coordonate de indivizibila dar unitara prezență a sufletului şi de intelect (care şi el este nedivizat, netrupesc şi unic), la fel şi în cazul universului, care - deşi alcătuit din multe părți - rămîne unitar; ceea ce face ca şi Cuvîntul lui Dumnezeu, Cel Preaputernic şi Atotputernic, purtîndu-Se singur prin toate şi pe toate coordonîndu-le în chip nevăzut, să poată fi socotit cauza tuturor celor din cuprinsul Lui.

12. Nu vedeți oare cu ochii voştri cum arată universul? Cum unul şi acelaşi cer prinde într-o aceeaşi îmbrățişare puzderia necuprinsă şi dănțuitoare a stelelor? Sori nu-s mai mulți, ci unul singur; dar nu umbreşte el, prin prisosul său de lumină, scânteierile tuturor celorlalte stele? La fel şi cu Tatăl (deşi este unul singur); şi tot aşa I se cuvine şi Cuvîntului Său să fie, ca Fiu bun al unui

• 341. Sau «răspunzând», «replicând» (n. tr.)

Părinte bun. Dacă cineva va găsi de obiectat cum de nu-s ei mai mulți, ei bine, îl aştept să se plîngă mai departe de faptul că nici sori şi nici luni nu-s mai mulți şi mai multe, nici mai multe lumi, şi-1 aştept cu încă zece mii de pricini de nemulțumire, în încercarea lui nebunească de a întortochea fără rost tocmai buna aşezare şi întocmire a lucrurilor. Fiindcă aşa cum în lumea noastră văzută un singur soare umple de lumină întregul spațiu[51], tot aşa în ordinea gîndită Cuvîntul lui Dumnezeu cel Unul şi Atotputernic le luminează pe toate într-un fel care nouă ne rămîne nearătat şi nevăzut.

13. Şi la om, unul şi acelaşi suflet, una şi aceeaşi facultate rațională, poate fi temeiul unui mare număr de tendințe . Munca câmpului sau construcția corăbiilor, navigația sau zidirea caselor - pe toate deprinzîn-du-le, le poate face. Una şi aceeaşi facultate rațională a omului poate cuprinde nesfîrşitul şir al ştiințelor: geometrie, astronomie, gramatică, retorică, medicină - excelând nu numai în disciplinele teoretice, ci tot pe atît şi în cele practice. Şi uite că totuşi nimeni n-a presupus vreodată că în acelaşi trup ar putea exista mai multe suflete, şi nici nu s-a minunat de coexistența mai multor moduri [simultane] de a fi, pe care să le fi dedus din varietatea înclinației noastre spre cunoaştere! 14. Sau să admitem că am lua de jos un boț inform de noroi şi că am începe să-1 frămîntăm între degete, făcîndu-1 să capete înfățişarea unui animal avînd capul într-un fel, labele din față şi din spate în alt fel, ochii şi ei altfel, şi tot aşa mai departe, cu fălcile, cu urechile, cu botul, cu nările, cu coşul pieptului şi cu umerii - dar respectînd regulile artei; ei bine, alăturarea mai multor tipuri, părți şi mădulare, în ansamblul unuia şi aceluiaşi trup, nu demonstrează nimic privitor la o presupusă multitudine de artişti [care să-i fi dat naştere]; lauda îi revine doar aceluia singur dintre noi, care va fi pus la cale totul în virtutea unei anumite intenții şi a unui anumit impuls creator.

Or, tot aşa se petrece şi în cazul universului acestuia al nostru: unul fiind (deşi alcătuit dintr-o mulțime de părți), nu are de ce încuraja presupunerea unei mulțimi de forțe creatoare (şi, ca atare, nu are cum să ne îndemne la identificarea unei pluralități de zei), ci ne obligă la teologhisi-rea dumnezeirii unice, prea-iscusite şi prea-armonioase, a puterii şi a înțelepciunii lui Dumnezeu, care pe toate le străbate cu forța Sa unică şi cu unica Sa putere creatoare, umplînd totul cu prezența lor şi nelăsîn-du-le să le scape nimic în lume, întocmind şi însuflețind totul; pe scurt, veghind asupra tuturor în ansamblu şi asupra fiecăruia în parte - ființe sau lucruri - în chipul cel mai felurit cu putință.

15. După acelaşi tipic străbate văzduhul, într-un iureş, una şi aceeaşi lumină a soarelui, luminîndu-ne ochii şi încălzindu-ne, îngrăşînd[343] pămîntul, făcînd plantele să crească, făcîndu-se măsura timpului, călăuză stelelor, străbătînd cerul, revărsîndu-se peste lume şi făcînd tuturor simțită puterea lui Dumnezeu. Ei bine, pe toate acestea ea le face în virtutea uneia şi aceleiaşi

51Textual: «întreaga lume sensibilă» (n. tr.)

înzestrări fireşti a sa. Sau iar: puterea focului purifică aurul, dar topeşte plumbul; înmoaie ceara, întăreşte noroiul şi carbonizează lemnul - totul în virtutea unicei sale puteri de ardere. 16. Or, tot aşa şi Cuvîntul lui Dumnezeu, împăratul suprem, Care pe toate le străbate, în toate sălăşluieşte şi este prezent pretutindeni, atît în cer cît şi pe pămînt, Se face călăuza tuturor celor nevăzute precum şi a celor văzute, mînînd cu negrăitele-I puteri soarele, cerul şi întregul univers. Cu puterea Sa dătătoare de putere, El Se face prezent în toate, pretutindeni pur-tîndu-Se, rourînd pînă şi peste soare, peste lună şi stele, lumină izvorîtă din veşnicu-I izvor de lumină . Cerul - pe care l-a făcut să fie cea mai adecvată replică a propriei Sale măreţii - este în veci stăpînirea Lui, Care puterile cele mai presus de cer şi de lumea [văzută] - a îngerilor, a duhurilor şi a (celorlalte) fiinţe spirituale - le umple de viaţă, de lumină, de înţelepciune, precum şi de toate virtuţile şi de tot binele potrivit lor, din propria-i vistierie. Potrivit aceleiaşi arte a creaţiei, El nu încetează a dărui stihiilor fiinţă, iar corpurilor posibilitatea combinării şi a amestecului, a formei, a chipului şi [a înscrierii într-un anumit] tip, activînd în virtutea aceleiaşi puteri feluri de existenţă nenumărate şi osebite între ele la nesfîrşit, pentru toate fiinţele şi plantele, pentru vietăţile cuvîntătoare şi pentru cele necuvîntătoare; astfel dovedindu-Se stăpîn nu peste lira cu şapte sau cu mai multe corzi, ci peste întregul univers răsunînd (ca lucrare a Cuvîntului creator al întregului) cu o inepuizabilă armonie.

13. 1. Aş vrea acum să stăm de vorbă şi să desluşim de ce anume (fiind El o realitate atît de mare) a trebuit să coboare Cuvîntul lui Dumnezeu spre oameni. Fiindcă El este cîrmuitorul cerului şi al pămîntului, Cuvîntul lui Dumnezeu cel născut ca din supremul izvor al dumnezeirii Tatălui; Cel pururi prezent în lume şi peste lume, Care cu tărie îşi face cunoscută lucrarea pronietoare şi purtarea de grijă faţă de oameni.

Vezi însă că spiţa aceasta nesocotită a noastră, a oamenilor, n-a fost în stare să priceapă adevărul; din care pricină oamenii au început să privească la soare, la lună, la cer şi la stele ca la nişte dumnezei. Şi nu s-au mulţumit cu atît, ci s-au apucat să zeifice însăşi natura aceasta pămîn-tească a lucrurilor, roadele pămîntului şi diferitele feluri de hrană, înăl-ţînd idoleşti chipuri Demetrei şi Korei, lui Dionysos şi altora asemenea. 2. Şi nu numai atît, de vreme ce n-au şovăit să zeifice cugetele propriei lor minţi - ba pînă şi graiul, care le face cunoscute. Mintea a luat numele Atenei iar graiului i-au dat numele de Hermes; facultăţile proprii ştiinţelor au fost denumite de ei Mnemosyne şi Muze. Dar nici atît n-a fost de-ajuns; în duhul unei sminteli sporite, şi ca o culme a fărădelegii, ei şi-au îndumnezeit pînă şi propriile porniri pătimaşe de care, dimpotrivă, s-ar fi cuvenit să se ferească şi să le poarte de grijă cu cugetul înfrînat! Aşa au căpătat înfăţişare nouă pofta trupească , pătimaşă, şi neînfrînata tînjeală a sufletului, părţile trupului şi mădularele care îndeamnă la faptă rea, precum şi neînfrînarea de la plăcerile rele, luînd numele lui Eros, al lui Priap, al Afroditei, sau altele asemenea lor. 3. Şi nici atîta n-a fost de ajuns; fiindcă oamenii au decăzut pînă la [a se

mărgini la] viața aceasta trupească şi vremelnică şi au ajuns să zeifice pe nişte bieți muritori, pe care, după moarte (care pe toți ne aşteaptă), i-au făcut să fie eroi şi zei, că şi cum monumentele funerare şi mormintele ar putea izvorî starea de nemurire şi dumnezeirea! Dar încă odată nu numai atît - dacă ne gîndim că au ajuns să adore tot soiul de jivine necuvîntătoare, ba pînă şi cele mai primejdioase reptile! Şi tot nu ajunge: fiindcă iată-i tăind copacii, cioplind piatra, scormonind pămîntul în căutarea aramei, a fierului şi a celorlalte zăcăminte, iscodind ici şi colo pentru a putea plăsmui tot soiul de înfățişări de femei şi de bărbați, sau chipuri de fiare şi de reptile, pe care mai apoi să le înconjoare cu toată cinstea!

4. Şi tot nu ajunge, de vreme ce ei au fost în stare să vadă zeități pînă chiar şi în relele duhuri furişate în interiorul statuilor, ascunse în umbra firidelor, bune doar să lingă libațiile şi să adulmece fumul jertfelor aduse! Şi uite că tot nu ajunge: fiindcă folosindu-se de descântecele ce intră în neîngăduita îndeletnicire a magiei, de asemenea cântece şi farmece, ei au ajuns chiar să atragă duhurile nevăzute ce se poartă prin aer, şi să se folosească de ele!

De la un neam la altul, au ajuns astfel să fie socotiți zei feluriți oameni; la elini se numără în landurile celor învredniciți cu titlul de eroi sau de zei - printre alții - Dionysos, Heracle, Asclepios şi Apollo; la egipteni, tot aşa, printre mulți alții fuseseră socotiți zei Horus, Isis şi Osiris; şi este de luat aminte cum nişte oameni, a căror multă ştiință îi făcea să se mîndrească cu înjghebarea geometriei, a astronomiei şi a matematicii, nu ştiau să vadă şi nu s-au priceput să descopere, să precizeze şi să definească singuri măsurile proprii puterii divine şi covîrşitoarea ei osebire de starea ființelor muritoare şi necuvîntătoare! 5. Lucru care i-a făcut pînă la urmă pe oameni să accepte tot soiul de jivine îngrozitoare, şerpi veninoşi şi fiare sălbatice, cărora n-au mai şovăit să li se adreseze ca unor zei. Aşa au făcut fenicienii cu Melkathar şi cu Uşor, precum şi cu alți oameni de o cu mult mai joasă spiță, pe care, pe toți, şi i-au numit zei. Aşa şi arabii, cu Dusaris şi cu Obodos, geții cu Zamolxis sau cilicienii cu Mop-sos, tebanii cu Amfiaraus, alții cu alții, care toți n-au depăşit cu nimic condiția omenească şi nu erau nimic altceva decît nişte oameni.

Precum se vede, şi egiptenii, şi fenicienii, şi elinii - pe scurt: întreg neamul omenesc scăldat de lumina soarelui - fie că din nebăgare de seamă, fie că din întîmplare (sau) amăgit de cine ştie ce lucrare diavolească - a ajuns să cinstească în chip de zei şi eroi, să aducă jertfe şi să instituie culte împănate cu tot soiul de înşelăciuni vrăjitoreşti, să zidească temple şi să înalțe sanctuare atît în cetăți cît şi prin cătune: fie unor părți alcătuitoare ale universului, fie stihiilor, fie roadelor pămîntului, sau propriilor lor porniri pătimaşe, smintelilor şi închipuirilor de inspirație demonică; înaintea cărora făcuseră la fel cu nişte bieți oameni supuşi celor mai omeneşti încercări ale vieții, care nici măcar nu înjghebaseră -cât le fusese lor dat să trăiască - vreun dreptar de virtute, nici nu puseseră temeiurile vreunei filosofii, nu făcuseră nimic profitabil în viață şi nici nu lăsaseră în urma lor învățăcei porniți pe calea virtuții; cu nişte oameni de la care nu se păstra nici

o învățătură, nimic scris în folosul nevoitorilor spre o viață închinată binelui, şi cărora nu le fusese mintea decât la muieri şi la plăceri urîte. în schimb, singur-adevăratul şi transcendentul Cuvînt al lui Dumnezeu, împăratul şi Creatorul tuturor, ajunsese să nu mai însemne pentru ei nimic. Şi ajunseseră ei la o asemenea nebunie, la o asemenea rătăcire a minții, încît dacă pe de o parte nu se dădeau în lături de la a se închina unor muritori oarecari ca unor zei, totuşi se mulțumeau să regăsească la aceştia obişnuitele porniri ale oamenilor, aceleaşi iubiri nelegiuite, aceleaşi fapte rele, aceleaşi nenorociri mergînd pînă la moarte!

Toate acestea ei nu le înfățişau ca pe nişte lucruri spuse de alții dar totuşi îndoielnice[52], ci drept tot atîtea fapte cărora le stăteau ei înşişi mărturie; şi cu toate că recunoşteau şi greşelile, şi mizeriile, şi moartea eroilor lor (iar mai înainte desfrînările lor, legăturile lor perverse cu alți bărbați sau răpirea unor femei), lucrul acesta nu-i împiedica să împîn-zească toate cetățile şi cătunele şi tot locul cu temple, cu statui şi cu sanctuare, dînd pierzaniei propriile lor suflete prin imitarea unor asemenea zeități.

6. Fiindcă dacă este adevărat că se întîmpla să-i mai auzi vorbind şi despre nişte zei, despre fiii unor zei, despre nişte eroi sau despre anumiți demoni buni, în realitate se petrecea exact contrariul, în sensul că ei puneau în valoare exact contrariul celor ce s-ar fi cuvenit revelate. Era întocmai ca şi cum cineva, vrînd să arate altuia soarele sau ceilalți luminători ai cerului, în loc să-şi ridice privirea spre înalt, ar începe să scormonească cu mîna pe jos prin țarină, căutînd să dea de urma forțelor cereşti în noroi şi în glod. Ei bine, aşa ceva au făcut oamenii cînd au început să se amăgească singuri sau din înşelătorul îndemn al răilor demoni, ajungînd să caute ființa cea gîndită - cea mai presus de cer şi de univers -a dumnezeirii, undeva jos, în lumea trupurilor şi a devenirii, în pătimirile celor sortiți morții, sau pînă chiar şi în moartea lor. S-a ajuns astfel la asemenea nebunie, încît lumea n-a mai şovăit să le aducă jertfă tot ce avea ea mai de preț pe lume, fără să mai ia în seamă legăturile care-i uneau[53] (cu cei aduşi jertfă) şi mergînd pînă la a înjunghia - în nebunia şi în rătăcirea minții lor - pe singurul şi mult-iubitul lor copil!

7. Or - mă întreb - există oare nebunie mai mare decît să ucizi nişte ființe omeneşti şi să mînjeşti toate oraşele şi fiecare casă din cuprinsul lor cu sîngele celor din spița ta? Şi totuşi ce altceva spun elinii? Nu-i plină istoria lor de amintirea unor asemenea grozăvii? Nu jertfeau oare fenicienii lui Kronos, în fiecare an, pe singurii şi mult iubiții lor copii? Sau la Rodos nu-i erau oare jertfiți oameni aceluiaşi zeu în a şasea zi a lunii metageitnion? La Salamina, un anumit ins - după ce fusese purtat în jurul sanctuarului Atenei Agraulis şi al lui Diomede - înconjura de trei ori în goană altarul, după care preotul îl străpungea cu o lance în dreptul stomacului şi îl ardea de tot pe rug. Dar poate că cele mai numeroase

52 Sau -«criticabile»- (n. tr.)
53 Textual «fără să mai ia seama la fire» (n. tr.)

jertfe omeneşti au fost aduse în Egipt; la Heliopolis îi erau aduse Herei trei asemenea jertfe zilnic, pînă cînd - dîndu-şi seama de grozăvie -regele Amosis a dat porunca înlocuirii lor cu jertfa a tot atîtea figurine de ceară. La Chios era obiceiul să-i fie sacrificat lui Dionysos Omadios un om care era făcut bucăţele. La Tenedos, la fel. Şi la Sparta se aduceau jertfe omeneşti - lui Ares. La fel se petrecea şi în Creta, unde jertfele omeneşti îi erau aduse lui Kronos. în Laodiceea Siriei, îi era jertfită Atenei cîte o fecioară (în ultima vreme însă, o ciută).

Atît libienii cît şi cartaginezii obişnuiau să-şi îmbuneze zeităţile cu sacrificii omeneşti. Dumatenii din Arabia jertfeau în fiecare an cîte un tînăr, pe care-1 îngropau sub altar; iar din istorie ştim că toţi elinii, înainte de a porni la război, purcedeau în comun la sacrificii omeneşti. Tot aşa cu tracii şi cu sciţii. Atenienii comemorează şi astăzi pe tinerele fete ale lui Leos, precum şi uciderea fiicei lui Erehteus. Dar cine nu ştie că şi acum, în capitală, la sărbătoarea lui Iupiter Latiaris, încă se rnai înjunghie cîte un om? 8. Mărturie că stau lucrurile aşa sînt cei mai venerabili filosofi. Dio-dor, care a adunat laolaltă ce a găsit prin biblioteci, spune că libienii jertfeau două sute dintre cei mai de seamă tineri ai lor în public şi că acestora li se adăugau încă nu mai puţin decît alţi trei sute. Dionisie, istoricul romanilor, scrie lămurit că Zeus şi Apollo le-au cerut aşa-numiţilor aborigeni din Italia sacrificii omeneşti, adăugind că aceştia din urmă se grăbiseră să jertfească zeităţilor cîte o parte din tot ce aveau ei; dar că, de vreme ce nu jertfiseră fiinţă omenească, avuseseră de pătimit tot soiul de năpaste, de care nu putuseră scăpa decît prin pieirea celei de a zecea părţi dintre ei - un sacrificiu decimant care pînă la urmă le pustiise meleagurile.

Vedeţi dar ce fel de năpaste urmăreau întreaga spiţă a oamenilor încă din cele mai vechi timpuri.

9. Or, asemenea nenorociri încă tot nu erau de ajuns; fiindcă lumea cădea pradă şi altor mii de calamităţi de nestăvilit. Toate popoarele pămîntului, elini sau barbari, se împotriveau unul altuia, ca sub imperiul unei boli de nevindecat, ca minaţi în neştire de o putere demonică, nepu-tîndu-se înţelege şi neputînd profita în nici un fel unele de la altele, îmbu-cătăţind sau ştirbind ici şi colo cîte ceva din marele tot al naturii lor comune. în toate colţurile pămîntului oamenii se învrăjbeau în temeiul unor legi şi constituţii care-i împingeau la luptă. 10. Faptul luase o asemenea amploare încît, înrăiţi în vrăjmăşii, oamenii îşi depanau toată viaţa în lupte şi în războaie; ajunsese cu neputinţă să umbli altfel decît înarmat pînă-n dinţi, gata de luptă; la ţară, ţăranii umblau şi ei înarmaţi, şi de vreme ce le era gîndul mai mult să cumpere arme decît unelte, se mîndreau să poată pune stăpînire pe bunurile şi pe fiinţele vecinilor lor. 11. Mai mult decît atît: pînă şi în istorisirile lor despre zeii lor găseau eitemeiuri de viaţă rea şi nelegiuită; aşa încît, dedîndu-se tuturor formelor viciului, ajungeau să-şi surpe nu numai sănătatea ci şi sufletele! Şi nu numai atît, de vreme ce - călcînd în picioare fireştile noastre limite - au ajuns oamenii la săvîrşirea celor mai neînchipuite fărădelegi, făcînd unii cu alţii nişte fapte de necrezut: «bărbaţii au purces cu bărbaţii la tot ce putea

fi mai de ruşine, primind apoi chiar în ei plata firească a rătăcirii lor» - cum spun Sfintele Scripturi. 12. Şi nici atît n-a fost de ajuns; fiindcă, dînd meditației lor fireşti privitoare la divinitate o formă alterată, oamenii au ajuns pînă la urmă să-şi închipuie că pe lume nimic n-a fost prevăzut (de Dumnezeu), că nimic nu este cîrmuit de El , şi, ca atare, s-au văzut siliți să atribuie ființarea şi subzistența a toate irației şi spontanei naturi a destinului şi necesității! 13. Dar nu numai atît; fiindcă de vreme ce-n închipuirea lor sufletul pierea odată cu trupul, ei ajunseră să se mulțumească cu o viață animalică, cu o viață ce nu merita să fie trăită, în care gîndul nu le era la natura sufletului; o viață în care ei nu aveau a se aştepta la o hotărîre a dumnezeieştii judecăți, nici la răsplătirea virtuții, şi în care nici nu se gîrideau că trăind altfel decît sub semnul dreptății, ființa lor s-ar putea în cele din urmă alege cu pedeapsă!

14. Aşa se face că, pînă la urmă, datorită tuturor acestor forme ale răului, popoare întregi ajunseseră să ducă o viață animalică, în care -lăsîndu-se-n voia celei mai profanatoare şi mai nelegiuite dintre legături

- au fost unii care s-au încurcat cu propria lor mamă; alții s-au căsătorit cu surorile lor; alții şi-au siluit fetele sau şi-au ucis oaspeții cărora le oferiseră adăpost. Au fost unii care au şi simțit gustul cărnii de om; cîte unii care, după ce şi-au sugrumat bătrînii, au şi ospătat din ei - sau care i-au aruncat de vii să fie sfîşiați de dini.

Timpul nu-mi îngăduie să arăt toate ponoasele străvechii boli care ajunsese să fie stăpînă peste întreaga omenire. 15. Dar asemenea fapte

- şi nenumărate altele ca ele - au făcut, desigur, ca iubitorul de oameni Cuvînt al lui Dumnezeu, milostivindu-Se de cuvîntătoarea gloată a oamenilor, să-i certe spre binele lor pe cei ce se lepădaseră de Eh odinioară prin proorocii Săi, cu mult înaintea acestora prin alți bărbați iubitori de Dumnezeu, iar după ei prin prietenii Săi; după care, prin legi, prin îndemnuri şi prin fel de fel de învățături, a înjghebat pentru oameni un fel de preambul şi temei[54] pentru slăvirea lui Dumnezeu. Or, în clipa dnd -sătui să tot fie purtați încolo şi încoace şi să se lase sfîşiați fără milă (dar nu de lupi sau de cine ştie ce sălbăticiuni, ci de demonii cei răi şi cruzi şi de duhurile cele silnice şi pierzătoare de suflete) - au început oamenii să simtă lipsa unui ajutor mai puternic dedt tot ajutorul ce le putea veni de

54«Preambul» sau «premisă» - TtpooCuiov. «Temei», textual: «elemente» - oroixeîa (n. tr.)

la oameni, a sosit printre noi de bunăvoie însuşi Cuvîntul lui Dumnezeu, dînd ascultare îndemnului primit de la preabunul Său Tată. 16. Pricina arătării Sale aici în mijlocul nostru a stat în cele învederate: ele toate L-au făcut să vrea unirea cu toţi oamenii; dar lucrul acesta El l-a săvîrşit într-un chip neobişnuit Sieşi (Care, nefiind fiinţă trupească, şi obişnuit fiind să străbată nevăzut întregul univers, îşi vădeşte minunata forţă creatoare chiar prin lucrările Sale din ceruri şi de pe pămînt) - adică sub o formă nouă, foarte deosebită de condiţia Sa obişnuită. Prin mijlocirea unei fiinţe[55] supuse morţii, a consimţit să stea El însuşi de vorbă cu muritoarele noastre fiinţe şi să sălăşluiască printre noi, punînd astfel la cale mîntuirea firii noastre muritoare prin (ceea ce conţinea El însuşi) asemenea (ei în această nouă persoană a Sa).

14.1. Dar să arătăm acum de ce - vrînd El să ia legătura cu oamenii -a ajuns Cuvîntul cel netrupesc al lui Dumnezeu să se folosească de trup ca de o unealtă.

De fapt, cum altfel ar fi putut esenţa cea dumnezeiască, cea insesizabilă, cea nematerială şi nevăzută, să se manifeste unor fiinţe învăţate să caute pe Dumnezeu într-o lume a devenirii (ba chiar aici, jos, pe pămînt) - aşadar unor fiinţe care nu mai erau în stare (sau cărora le lipsea voinţa) să contemple pe izvoditorul şi creatorul tuturor lucrurilor - altfel decît sub chipul şi sub înfăţişare omenească? 2. De asta S-a plecat El pînă la a intra în legătură cu oamenii prin mijlocirea unui instrument supus morţii: adică în temeiul unui soi de analogii - şi numai fiindcă le era lor dragă calea asta; fiindcă (după cum se zice) cele asemenea se atrag. De asta S-a arătat Cuvîntul lui Dumnezeu pe această cale: adică avîndu-i în vedere pe toţi cei pe care nu-i mulţumeşte decît lucrul văzut cu ochii lor, care-şi caută dumnezeii în statui şi în tot soiul de imagini sculptate dar neînsufleţite,- care-şi imaginează că natura dumnezeiască ar putea sălăşlui undeva în materie sau în trup, şi care aclamă pe alţii (tot oameni şi, prin însăşi condiţia lor, tot muritori) ca zei. 3. De asta Şi-a pregătit El - cu rostul unui instrument - un trup, un adevărat templu preasfînt care să fie sălaşul vizibil al puterii celei spirituale, imagine minunată şi preasfîntă, mai de preţ decît toate neînsufleţitele sculpturi. Orice imagine făcută din materie neînsufleţită şi lucrată de mîinile unor meşteri ca să închipuie ceva - fie din bronz, fie din fier, din aur, din fildeş, din piatră sau lemn -poate prea bine să se transforme într-un sălaş al demonilor; dar chipul[56] acela dumnezeiesc, croit în virtutea dumnezeieştii înţelepciuni, participaîn acelaşi timp şi la viaţă şi la stările cele gîndite[57]. Era un

55 Textual: «unei unelte», «unui instrument» - 6i opy&vou y&p TOI frvr|ToO (n. tr.)
56 Textual: «imaginea», «statuia» - âyccXua (n. tr.)
• 349. «Gîndite» (cu valoarea acordată acestui determinativ în vechea terminologie bisericească) sau «spirituale» (termen modern, mai ambiguu), pentru voepo ouată, cu referire la stările «înalte», spiritualizate sau înduhovnicite (n. tr.)

chip[58] încărcat cu toate virtuțile, sălaş al Cuvîntului lui Dumnezeu şi templu sfînt dumnezeieştii sfințenii. 4. Odată sălăşluit în el, Cuvîntul începea şi El să ia parte la condiția noastră de oameni - în temeiul naturii noastre comune - şi totodată să Se facă cunoscut. Doar că El n-avea să cadă sub stăpînirea aceloraşi împătimiri (precum ceilalți oameni), după cum nu avea să Se lege nici de trup în felul în care este legat sufletul omenesc; după cum n-avea nici să decadă din ce fusese El mai înainte şi să se lepede de dumnezeirea Sa. Fiindcă dacă nici măcar razelor soarelui nu li se întâmplă nimic - deşi ele răzbat pînă-n tot locul şi se aştern în drumul lor, printre altele, şi peste necurăția mortăciunilor - ei bine cu atât mai puțin ar putea pătimi netrupeasca putere a Cuvîntului lui Dumnezeu, în sinea ei; şi cu atît mai puțin va fi fost ea afectată sau degradată din starea ei anterioară, de vreme ce legătura ei cu trupul va fi fost făcută în afara legilor trupului.

Aceasta este lucrarea pe care a făcut-o Mîntuitorul tuturor, ca să ne poată veni tuturor în ajutor şi să ne mîntuiască: anume datorită acestui instrument (al firii) omeneşti, pus la cale de El, de care El s-a folosit exact aşa cum face un cântăreț din liră atunci când vrea să-şi dovedească priceperea. 5. Un mit de al elinilor spune despre Orfeu că el izbutea să îmblîn-zească tot felul de fiare, potolindu-le instinctele prin darul său de a cînta şi lovind cu plectrul în corzile instrumentului. Poveste redată şi printr-un dans; fiindcă, iată, ajung oamenii să creadă că lira asta neînsuflețită ar putea domestici nişte jivine, ba chiar că ar putea clinti stejarii sub chemarea muzicii! Or, Preaînțeleptul şi întru-totul-priceputul Cuvînt al lui Dumnezeu, punînd la cale tot soiul de leacuri sortite sufletelor omeneşti celor robite puzderiei de rele, a luat de astă dată în mînă un instrument muzical care era chiar opera înțelepciunii Sale: anume omul, pe care l-a făcut să înalțe în auzul ființelor cuvântătoare (iar nu într-al unor jivine necuvântătoare) cântări peste cântări, pentru a lecui prin remediile dumnezeieştii învățături toată stricăciunea elinilor şi barbarilor, precum şi iraționalele, animalicele patimi ce pun stăpânire pe suflet; iar sufletelor bolnave care-1 caută pe Dumnezeu ân lumea aceasta a devenirii şi in ce e trupesc oferindu-le - ca un adevărat şi suveran doctor -tocmai leacul căutat de ei şi potrivit lor: un Dumnezeu în trup omenesc. 6. După care, de vreme ce la cerințele noastre trupeşti îi era gîndul nu ân mai mică măsură decît la cele ale sufletului, (a îngăduit) ochilor noştri tru-

peşti să vadă nişte minuni nemaipomenite - miracole şi făptuiri ale puterii dumnezeieşti. Urechilor noastre trupeşti le-a dat învățătură cu o limbă de asemeni trupească, ducînd la bun sfîrşit prin mijlocirea acestei înfățişări de om

58Din nou ă^oiAna, ca mai sus - termen la care Eusebiu revine cu tîlc, în virtutea paralelismului cu imaginile lucrate de mîini omeneşti, de care fusese vorba mai înainte.

luate de El toate cele privitoare la adevărata dumnezeire, şi pe care oamenii numai aşa mai erau în stare să le priceapă.

14. 7. Sigur că pe toate astea El le-a îndeplinit dînd ascultare voii[59] Tatălui, rămînînd El însuşi mai departe imaterial - adică întocmai aşa cum era El şi mai înainte alături de Tatăl - deci, fără să Se altereze în propria Lui esenţă şi fără să-Şi piardă natura, rămînînd mai departe neatins de încătuşarea trupului. Fiindcă activitatea Lui nu se mărginea numai la locul unde se afla vasul acela al Său trupesc, şi nu întîmpina nici o piedică în a fi totodată altundeva în univers. 8. Rezultă că atîta vreme cît avea să petreacă în mijlocul oamenilor, El n-a încetat să umple întreaga lume şi să sălăşluiască alături de Tatăl - de fapt să rămînă în El - continuînd să poarte de grijă la tot ce-i în cer şi pe pămînt şi rămînînd (contrar nouă) cu totul liber să fie în acelaşi timp pretutindeni şi să-Şi ducă mai departe obişnuita şi dumnezeieasca-I lucrare. Omului i-a dat să se împărtăşească din ce este al Său fără însă a primi de la el, în schimb, nimic din cele ce ţin de natura lui muritoare. Fiinţa acestuia supusă pieirii El a făcut-o părtaşă dumnezeieştii puteri fără totuşi a Se împărtăşi, la rîndul Său, din muritoarea ei natură. 9. Trupeasca-I naştere nu I-a adus nici o pîngărire; iar mai tîrziu, cînd a fost să se despartă de ce era acum muritor, El n-a avut de pătimit nimic în propria-I nepătimire - aşa cum şi cîntăreţul din liră nu are nimic de pătimit din spargerea instrumentului său (sau din zmulgerea corzilor), sau tot după cum, aplicînd unui om luminat la minte o pedeapsă corporală, este lipsit de sens să spunem că înţelepciunea luminatei Sale minţi (sau sufletul pe care-l poartă în trup) au fost distruse sau pîrjolite. 10. De aceea e mult mai bine să spunem că puterea Cuvîntului n-a avut nimic de pătimit de pe urma trupeştilor patimi, la fel cum, în pilda luată de noi, razele de lumină ajunse din cer pe pămînt nu suferă nimic la atingerea tinei, a mocirlelor sau a cine ştie căror necuraţii. Oricine e în drept să spună că şi ele-s luminate de razele soarelui; numai că lumina nu suferă nici o întinare - şi nici soarele - din întrepătrunderea lor cu elementele corporale, 11. fără ca lucrul acesta să contravină legilor naturii.

Or, mîntuitorul şi netrupescul Cuvînt al lui Dumnezeu (Care este El însuşi şi viaţă şi lumină gîndită), de cum se atinge de ceva cu dumnezeiasca şi netrupeasca Sa putere, în chip necesar îi dă viaţă şi—1 împărtăşeşte din lumina Lui spirituală. Trupul de care se atinge se sfinţeşte şi pe dată se luminează; orice boală, orice beteşug şi toată suferinţa pier, făcînd ca acelea ce sînt lipsite să primească în schimb cîte ceva din plinătatea Lui. 12. De asta Şi-a petrecut El întreaga viaţă cam în felul arătat, făcînd dovada cînd a identităţii de natură cu noi a trupului luat de El să-I slujească, cînd a Însuşi Cuvîntului-Dumnezeu, ca un Dumnezeu ce este lucrînd minuni şi săvîrşind fapte de neînţeles, dînd mai dinainte glas lucrurilor ce aveau a se petrece abia mai tîrziu şi descoperind prin anumite fapte de temut - dar mai cu seamă prin dumnezeieştile Sale învăţături menite să îmboldească sufletele noastre să se înfăţişeze sus, în locul acela mai

59Textul foloseşte aici pluralul: umpixcâi; **(JouAaîţ** (n. tr.)

presus de ceruri - pe Cuvîntul lui Dumnezeu (Cel Care nu multora le este dat să-L vadă) în chiar arătarea Sa lucrătoare.

15. 1. Față de toate acestea, ce ne mai rămîne nouă decât să lămurim în rostul său faptul acela fundamental şi atît de controversat al sfîrşitului vieții Sale, al felului cum a putut El pătimi, precum şi marea minune a învierii Sale celei următoare morții.

O vom face prin mijlocirea unor dovezi convingătoare - nu însă înainte de a ne fi reamintit toate elementele.

15.2. Pentru motivele arătate, (Cuvîntul) S-a folosit de unealta aceea muritoare întrucâtva ca de o imagine adusă să-I străvadă dumnezeiasca măreție, ducând o viață în care s-a purtat față de trup aşa cum se poartă orice împărat mare cu crainicul său, şi săvîrşind totul pe potriva dumnezeieştilor sale posibilități. Dar dacă după viața dusă de El în mijlocul oamenilor El ar fi devenit deodată invizibil şi ar fi dispărut (luîndu-şi pe furiş şi crainicul - adică propria-I înfățişare -, zorind să păcălească moartea prin fugă), distrugînd şi dîndu-Şi pieirii abia mai apoi ceea ce era muritor, ca efect al propriei Sale voințe, oricine L-ar fi putut lua drept o simplă nălucire iar El n-ar fi lucrat în concordanță cu Sine-însuşi, ca Viață şi Cuvînt al lui Dumnezeu şi ca dumnezeiască Putere. Lăsîndu-şi El-Insuşi crainicul pradă nimicitoarei distrugeri, 3. sigur că nici lupta pornită de El împotriva demonilor n-ar fi dus - prin neimplicarea morții - la nimic, şi nici nu s-ar mai fi ştiut unde anume dăinuieşte El după a-ceastă plecare. Nimeni din cei ce nu-L vor fi primit nu I-ar fi dat crezare, iar El nu s-ar fi dovedit mai puternic, în Sine-însuşi, decît moartea, n-ar fi putut elibera omeneasca semințe supusă morții de cătuşele propriei ei naturi, n-ar fi fost urmat de oameni pe toată fața pămîntului, nu Şi-ar fi putut convinge ucenicii să nu se teamă de moarte şi n-ar fi putut pune în fața viitorilor Săi învățăcei nădejdea de viață care, după moarte, îi aşteaptă la Dumnezeu. Nu Şi-ar fi putut ține făgăduințele, n-ar fi putut împlini cele vestite despre El prin proorociri, şi n-ar fi putut răzbate tocmai prin ultima dintre toate încercările - cea împotriva morții.

15. 4. Aşadar, pentru toate aceste motive, cuvenindu-i-se acelei pieritoare unelte, cu tot dinadinsul, ca după credincioasa slujire adusă de ea dumnezeiescului Cuvînt să se poată bucura de un sfîrşit pe măsura dum-nezeirii Lui, i-a fost rînduită o moarte pe potrivă. Exista o singură alternativă: sau să o lase cu totul pradă distrugerii şi pieirii - ceea ce ar fi însemnat sfîrşitul întregii drame prin cea mai îngrozitoare încheiere posibilă -, sau să Se dovedească El însuşi mai puternic decît moartea, făcînd din ceea ce fusese supus morții, cu dumnezeiasca-I putere, o păr-tăşie la nemurire.

Prima variantă ar fi presupus trădarea propriei Sale făgăduințe. Aşa cum nu-i este propriu focului să răcorească şi nici luminii să umbrească, tot astfel nu-i este nici vieții să ucidă, sau Cuvîntului dumnezeiesc să lucreze nebuneşte. Cît de consecvent ar fi fost El dacă după ce altora le-ar fi făgăduit viața, ar fi îngăduit nimicirea acestei unelte ale Sale şi ar fi asistat la distrugerea propriului Său chip? Şi cum s-ar mai fi potrivit actul Său mijlocitor (al cărui rost este

dobîndirea nemuririi pentru toți cei care-şi caută scăparea la El) cu faptul de a fi lăsat pe solul[352] dumnezeirii Sale să piară, pradă stricăciunii? 5. Astfel, sigur că cel de al doilea termen al alternativei devenea necesar; adică devenise necesar ca El să Se dovedească mai puternic decît moartea.

Dar cum să atingă El un asemenea scop? Pe furiş? Aşa, hoţeşte? Sau dimpotrivă: în chip minunat şi în văzul tuturor?

Or, săvîrşită în secret şi pe ascuns, rămasă tuturor tăinuită, izbînda Lui n-ar fi adus nimănui nici cel mai mic folos. Şi invers: vestită tuturor şi aflată de toți, ea tuturor le putea mijloci folosul încuibat într-o asemenea minune. Devenind necesar ca unealta aceea a Sa să se dovedească mai puternică decît moartea, precum şi ca acest lucru să nu se petreacă într-ascuns, ci în văzul lumii, se explică acum de ce n-a ales El ocolirea morții: fiindcă altminteri El n-ar fi făcut decît dovada fricii şi a micimii Sale în fața ei. Numai prin implicarea morții şi a luptei cu ea a putut El dărui celor supuşi morții nemurirea, fiindcă scopul luptei era mîntuirea şi viața şi nemurirea noastră, a tuturor. 6. Cînd cineva vrea să arate faptul că o oală e rezistentă la foc (deci mai presus de tăria acestuia), nu are cum altfel să dovedească asemenea minunăție decît punînd-o el însuşi cu mîinile lui pe foc, ca apoi să o poată scoate de acolo nevătămată şi întreagă. Tot aşa a făcut şi Cuvîntul lui Dumnezeu, tuturor dătătorul de viață, cînd a vrut să arate că acea pieritoare unealtă de care se slujise spre mîntuirea oamenilor era de fapt mai puternică decît moartea, şi părtaşă la propria Sa viață şi nemurire: anume lucrarea aceasta singură potrivită scopului, care consta în a o părăsi pentru o clipă, dînd morții ceea ce era al ei (pentru
dovedirea afinității de natură cu ea), ca numai puțin după aceea să o

352. Nuanța termenului grecesc epueveuc; folosit de Eusebiu în text se referă nu numai la capacitatea de transmitere a mesajului primit, ci şi la tălmăcirea lui. Cu alte cuvinte, trupul luat de Cuvîntul Iui Dumnezeu nu este numai solul Acestuia, ci în acelaşi timp - şi mai ales - un mijlocitor pentru cunoaşterea Lui (n. tr.) înalțe din nou din moarte, drept dovadă a puterii Sale dumnezeieşti precum şi a faptului că, datorită ei, viața făgăduită de El avea să fie pururi-dăinuitoare şi mai presus decît tot ce însemna moartea.

15. 7. Cazul este, deci, limpede şi clar. Şi trebuia neapărat ca ucenicii Lui să vadă cu propriii lor ochi ce înseamnă întoarcerea la viață cea de după moarte, regenerarea cea întru putere, la care-i învăța El să nădăj-duiască şi pentru care-i pregătea, îmboldindu-i să ajungă mai tari decît moartea. De asta le-a şi îngăduit El să vadă acest lucru cu ochii lor. Fiindcă era necesar pentru ei, care aveau să-şi închine viața credinței, să se convingă cu propriii lor ochi[60] de adevărul celei dintîi şi mai însemnate dintre învățăturile Lui; dar cu cît mai necesar era acest lucru pentru unii care, aidoma lor, urmau să-L vestească întregii lumi, urmau să facă tuturor cunoscută calea cunoaşterii lui Dumnezeu, deschisă de El tuturor oamenilor! 8. Ca să poată ei rămîne neînfricați şi de neclintit la gîndul morții ce-i

60 Textual: «prin intermediul unei scene întru totul convingătoare» (n. tr.)

aştepta în confruntarea lor cu rătăcita credință în zei a neamurilor (şi ca să-1 poată primi cu atîta seninătate!), viața de după moarte trebuia să ajungă pentru ei o convingere absolută. Fiindcă de n-ar fi ştiut ei de ce nu le pasă de moarte, nici nu s-ar fi putut înfățişa pregătiți să înfrunte soarta potrivnică. Iată deci pentru ce - vrînd El să-i înarmeze împotriva cumplitei puteri a morții - nu s-a mulțumit Cuvîntul să-i strunească numai pe calea vorbelor şi a îndemnurilor, nici nu s-a mărginit să ticluiască cele legate de nemurirea sufletului cu simplă putere de convingere şi recurgînd numai la presupuneri - aşadar în temeiul unor cuvinte de felul celor pe care le rostim noi, oamenii - ci dimpotrivă, le-a pus în față laurii unei biruințe culese de El împotriva morții chiar prin faptă!

15. 9. Acesta este cel dintîi (şi mare) motiv al luptei date de Mîntuitorul nostru împotriva morții. Aşa a putut El dovedi ucenicilor Săi că moartea - care pentru toți oamenii este ceva atît de cumplit - nu înseamnă de fapt nimic, şi i-a putut El face să vadă cu propriii lor ochi (dîndu-le prilejul să se încredințeze ei înşişi prin văz)[61] adevărul făgăduitei vieți (de dincolo). Aşa a putut El face (din actul învierii) pîrga nădejdii noastre, a tuturor, într-o viață în Dumnezeu şi în nemurire.

15. 10. A mai existat însă şi un al doilea motiv pentru înviere, şi anume, dovedirea naturii dumnezeieşti a puterii ce sălăşluia în trupul Lui. Fiindcă dacă mai înainte vreme oamenii fuseseră în stare să divinizeze anumite făpturi omeneşti supuse morții şi căzute sub biruința morții, fădndu-şi din ei eroi şi zeități, sigur că de-oameni-iubitorul Cuvînt al lui

Dumnezeu S-a manifestat şi în această direcție. înfățişînd oamenilor o natură mai puternică decît moartea. Făcînd ca, după curmarea vieții, tru-peasca-i mortalitate să se împărtăşească din cea de a doua viață, El le-a îngăduit tuturor să vadă cam în ce fel arată triumful asupra morții şi i-a făcut să înțeleagă că, în moarte, se cuvine să nu mărturisim decît un singur Dumnezeu, anume pe Cel încununat cu laurii biruinței.

Arăta-voi acum şi un al treilea motiv al mîntuitoarei Sale morți.

15. 11. A fost, anume, un sacrificiu, o jertfă adusă lui Dumnezeu, supremul împărat al tuturor, pentru întreaga noastră spiță; o jertfă adusă şi consacrată întregii noastre turme a oamenilor; o jertfă adusă spre înlăturarea rătăcitei credințe insuflate de demoni. Fiindcă această unică şi mare jertfă a preasfântului trup al Cuvîntului nostru, odată adusă spre folosul întregului neam al oamenilor, odată oferit ca o jertfa de ispăşire a tuturor neamurilor căzute în starea de necredință la care-i adusese rătăcirea insuflată lor de demoni, toată puterea blestemaților şi spurcaților demoni avea să piară; toată sminteala pămîntească şi amăgitoare avea să se destrame, lăsînd fără întîrziere locul liber unei prezențe mai puternice decît ea.

61 Ca mai sus, «prin mijlocirea unui spectacol convingător» (n. tr.)

12. Aşa, deci, s-a înfăţişat mîntuitoarea jertfă (înălţată aici, în lumea) oamenilor: a fost sacrificiul acestui trupesc instrument al Cuvîntului, El-însuşi; şi a fost adus în folosul întregii[62] noastre turme a oamenilor. Despre el e vorba şi în actul jertfei aduse morţii, despre care vorbesc Sfintele Scripturi atunci cînd exclamă: «Iată pe mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii!», după ce (mai înainte) prevestiseră: «Adusu-s-a ca o oaie la tăiere, şi ca un miel necîrtind celui ce-1 tunde». Tot ele ne arată şi rostul acestui act, atunci cînd adaugă: «El ne poartă păcatele şi pentru noi suferă; şi iată că noi L-am crezut doar un biet suferind, un amărît lovit de soartă! Dar El era străpuns pentru păcatele noastre, se sfîrşea din pricina fărădelegilor noastre: peste El se abătuse pedeapsa care nouă avea să ne aducă pacea! Prin rana[63] Lui am fost vindecaţi. Cu toţii aidoma oilor rătăciserăm: fiecare dintre noi umbla pe drumul său într-aiurea. Dar Domnul îl dăduse în schimbul păcatelor noastre». 13. Acestea sînt cauzele pentru care a fost jertfită omenitatea[64] Cuvîntului lui Dumnezeu. Numai că Supremul Arhiereu consacrat lui Dumnezeu, Stăpînului şi împăratului-a-toate (prin care Suprem Arhiereu înţelegem Cuvîntul lui Dumnezeu, Puterea şi înţelepciunea lui Dumnezeu - Care se cere osebit de jertfa adusă), după nu multă trecere de vreme şi-a zmuls trupul[65] din moarte, aducîndu-I-1 Tatălui în chip de pîrgă a mîntuirii noastre, a tuturor, şi înălţîndu-L spre bunul folos al oamenilor ca un adevărat trofeu al biruinţei asupra oştirii demonilor, precum şi ca o pavăză împotriva sacrificiilor omeneşti (care - cum ştim - se aduceau).

16. 1. Aşa stînd lucrurile, a sosit vremea să recurgem şi la dovezi -dacă adevărul acestor lucruri mai are nevoie de vreo dovadă şi dacă evidenţa unor asemenea fapte mai are nevoie de întărire. Primeşte-le totuşi, pregătit să le asculţi cu luare-aminte.

16. 2. Odinioară, toate popoarele de pe pămînt trăiau dezbinate, întreaga spiţă a oamenilor era împărţită fie în ţinuturi, fie în etnii, ori în naţiuni, în stăpîniri autarhice ori în poliarhii. O asemenea stare de lucruri făcea ca şirul luptelor frăţeşti, al războaielor, al devastărilor şi al înrobirilor ce se abăteau peste ogoarele şi peste aşezările oamenilor să nu-şi afle niciodată sfîrşitul. Pretexte se găseau cu duiumul: ba cîte un fapt de dezmăţ, ba răpirea unor femei; şi uite aşa s-a ajuns la dezastrul Ilionului şi la (subiectele) tragediilor din vediime, atît de bine cunoscute de toată lumea. 3. Sigur că nu vei greşi văzînd în credinţa rătăcită cea în mulţi zei pricina tuturor acestor nenorociri. Fiindcă din clipa în care acel mîntuitor instrument care a fost preasfîntul trup al lui Hristos s-a arătat mai presus decît toată amăgirea şi lucrarea demonilor şi străin de toată răutatea ce răzbate prin fapte şi prin vorbe, el a şi fost înălţat ca un trofeu doveditor al biruinţei şi ca o pavăză împotriva bătrînilor şi înrăiţilor demoni, iar toate lucrările acelora au fost spulberate. Cîrmuirea după dreptare regionale,

62 Textual: «comunei» (n. tr.)
63 Textual: «lovitura (primită)», «vînătaia» (n. tr.)
64 Textual: «omenescul instrument» (n. tr.)
65 Textual: «a rechemat (ceea ce avusese El) muritor» (n. tr.)

pluralitatea conducerii, dictaturile singulare ca şi democraţiile (iar odată cu ele pustiirile şi ase--diile care, din cauza lor, se abăteau peste cetăţi şi meleaguri) au încetat. Tuturor le era acum vestit un acelaşi Dumnezeu; 4. pretutindeni înflorea o singură împărăţie: cea a romanilor. Străvechea, nestinsa şi nepotolita vrajbă dintre popoare, brusc, pierea. Şi chiar din clipa cînd cunoaşterea Dumnezeului Celui unic şi învăţătura lui Hristos - ca singură mîntuitoare credinţă - le erau împărtăşite tuturor, ei bine: chiar din acea clipă întreaga împărăţie a Romei se supunea unui singur împărat, făcînd pretutindeni simţită o adîncă pace. Deci simultan - şi în aceeaşi perioadă dată - ca la un singur semn al lui Dumnezeu, au mijit în lumea noastră, a oamenilor, două mlădiţe ale binelui: statul roman şi învăţătura dreptei-credinţe. 5. înainte vreme, Siria fusese cîrmuită osebit (şi de către unii); Asia cunoscuse altă viţă regească; Macedonia alta; altă dinastie îşi ose-bise Egiptul şi pusese stăpînire peste el; alţii făcuseră tot aşa cu ţinutul Arabiei - ba pînă şi iudeii se făcuseră stăpîni peste Palestina; prin cătune, prin oraşe şi peste tot locul oamenii îşi ucideau semenii (cuprinşi parcă de nebunie) şi, făcînd jocul demonilor, se poate spune fără greş că n-aveau în minte decît războiul şi lupta.

Şi iată că, deodată - şi parcă din acelaşi punct - au început să iasă la iveală două mari forţe: statul Roman (de atunci devenit monarhie) şi învăţătura lui Hristos - care au prins a înflori împreună şi au izbutit să le astîmpere şi să le împace pe toate. 6. în vreme ce puterea Mîntuitorului nostru nimicea înclinaţia spre diversitatea de principii şi spre pluralitatea zeilor (inspirată de demoni), vestind tuturor - deci şi elinilor şi barbarilor, pînă-n cele mai depărtate colţuri ale lumii - împărăţia unică a lui Dumnezeu, puterea Romei supunea statele existente[66] (de vreme ce , cauzele ele - însele care duceau la pluralismul statal fuseseră spulberate), sîrguindu-se să cuprindă pe tot omul într-un întreg unitar şi armonios, şi

- dintre atîtea felurite popoare - pe cele mai multe să le adune laolaltă (ba
- fapt nemaiîntîlnit pînă astăzi - să-şi întindă stăpînirea pînă chiar la marginile pămîntului). în care scop, mîntuitoarea noastră învăţătură îi şi înlesneşte şi-i netezeşte calea.

16. 7. Mare minune, în ochii cui îşi aţinteşte privirea la adevărul faptelor şi cui nu se lasă cuprins de îndemnul să ia în uşor măreţia (unui asemenea destin), dacă ne gîndim că nimicirea rătăcitei credinţe inspirate de demoni ne apare ca un fapt care are loc concomitent cu dispariţia vrajbei şi a înverşunărilor dintre popoare! Dacă ne gîndim că în timp ce tuturor le era vestit Dumnezeul Cel unul şi Calea cea una prin care poate El să fie cunoscut, între oameni prindea rădăcină o unică împărăţie făcînd ca întreaga lor spiţă să ajungă a vieţui în pace şi în bună înţelegere, ca toată lumea să se socoată fraţi şi să ajungă la recunoaşterea adevăratei sale naturi! Pe dată - aidoma unor fii trăgîndu-se din acelaşi tată (sau, iată, în chipul unor copii avînd cu toţii în unul Dumnezeu un

66Textual: «care puteau fi văzute» (n. tr.)

singur tată, precum şi o singură maică în dreapta lor credinţă) - oamenii au început să-şi vorbească şi să se poarte între ei cu pace, făcînd ca din acea clipă întreg pămîntul să arate întru totul aidoma unei gospodării şi unei familii unice şi bine chivernisite. Şi tot de atunci a ajuns un lucru cît se poate de simplu să călătoreşti şi să zăboveşti oriunde-ţi pofteşte inima. Plecat din apusul împărăţiei , poţi astăzi ajunge în răsăritul ei fără nici o teamă, la fel cum e şi cu cei din părţile de acolo (atunci cînd îi poartă drumul încoace) - aşa cum e şi firesc între hotarele aceleiaşi ţări. Aşa s-au împlinit şi prezicerile conţinute în proorociile din vechime, precum şi exclamaţiile profeţilor (atît de numeroase, cîte timpul nu ne-ar îngădui a înşira!); între care, însă, unele iată ce ne strigă în faţă despre mîntuitorul Cuvînt: «Stăpîni-va de la mare pînă la mare, şi dinspre rîuri pînă la marginile lumii», sau: «Răsări-va în zilele lui dreptatea şi prisosinţă de pace», «Bate-vor săbiile lor şi vor face din ele fiare de plug, iar din suliţe vor face coase. Nici un neam nu va mai pune mîna pe sabie împotriva altui neam, deprinderea războiului lipsindu-le».

16. 8. Iată, aşadar, ce profeţii s-au putut auzi din străvechi timpuri în limba evreilor. Asemenea lucruri - pe care noi le putem vedea împlinite -nu fac decît să întărească mărturiile ce au răzbit pînă la noi din veac. Iar dacă eşti dornic să afli mulţimea (prisosul!) acestor înştiinţări, atunci, împărate, te-aş îndemna să nu le cauţi în grai, ci în faptă! Şi desfă mari ochii minţii, deschide-ţi larg porţile priceperii, stai pentru o vreme şi cumpăneşte şi întreabă-te singur făcînd aşa ca şi cum ai vrea să afli de la altul, ca să poţi mai bine pătrunde în miezul lucrurilor: fost-a vreodată, din negura timpului, vreun împărat, vreun cîrmuitor, vreun filosof sau vreun legiuitor, ori vreun prooroc (fie el elin sau barbar) care să fi atins un asemenea grad de virtute (şi nu atît după moarte, ci încă în viaţă fiind ca fiinţă care răsuflă şi-i încă plină de vlagă!), încît numele lui să fi ajuns pretutindeni în lume în auzul şi pe buzele tuturor? Or, faptul acesta n-a fost lucrarea nimănui altul decît numai şi numai a Mîntuitorului nostru, şi a fost săvîrşit de El după biruinţa Lui asupra morţii (vestită de El ucenicilor Săi şi de El dusă la bun sfîrşit). Drept care le şi spusese El: «Mergeţi acum şi învăţaţi toate neamurile în numele Meu», prin care cuvinte El le dăduse din timp de veste şi le descoperise că Evanghelia[67] Lui urma să fie cunoscută în toată lumea şi tuturor neamurilor, în chipul unei mărturii. Iar graiului Său, fapta-i urmase pe dată: fiindcă pe dată - şi nu zăbav-nic - de cuvintele Sale s-a umplut lumea toată.

16. 9. Ce vor mai avea acum de spus cei care, la începutul cuvîntării mele, mă sfidau[68], cînd mărturia lucrului văzut cu ochii covîrşeşte în putere de convigere orice argumentare? Dar mergi acum mai departe şi mai gîndeşte-te şi la lucrul următor: fost-a vreodată, din veac, vreun om care să fi întocmit - prin

67 Cu înţelesul originar şi etimologic de «veste bună» (n. tr.)
68 Text ambiguu, putîndu-se interpreta ca o referire la dificultăţile ridicate de faptul istoric al morţii Mîntuitorului. în care sens el mai poate fi citit şi „cei care, iniţial «sau: în principiu» îmi criticau acest lucru" (n. tr.)

singură puterea cuvintelor sale, deci fără să scrie nimic - nişte dreptare de viață pline de cucernicie şi de înțelepciune? Şi care să fi fost în stare a semăna din lucrarea învățăceilor săi cu atîta uşurință peste tot omul, pretutindeni deschizînd vetre de învățătură şi făcînd ca tot omul, fie el elin sau barbar, să se recunoască în semenul său de la un cap şi pînă-n celălalt depărtat cap al lumii? Să-ți răspund eu: n-a fost nici unul. înseamnă, deci, că şi privită aşa, aceasta a fost numai lucrarea Mîntuitorului nostru, care, săvîrşită după moartea Lui, se face mărturie a dumnezeieştii Sale vieți şi puteri. Dar dacă nici asta nu-1 poate încredința pe necredincios, să ne spună el nouă celor dornici de lămurire, care alt vestit înțelept izbutit-a să pună capăt sălbaticelor şi crudelor moravuri ale barbarilor doar în virtutea unor legi pline de omenie, făcîndu-i, bunăoară, pe sciții ascultători ai învățăturii lui să nu se mai mănînceîntre ei, pe perşi să nu mai nuntească cu mamele lor, pe alții să nu-şi mai dea dinilor morții sau să nu-şi mai spînzure bătrînii, şi pe alții să nu mai săvârşească alte soiuri de fapte asemănătoare acestora, îngrozitoare şi bestiale. Totuşi, cele pomenite nu-s dedt nişte dovezi mărunte ale dumnezeieştii vieți de după moarte a Mîntuitorului nostru. Am să-ți înfățişez şi alte dovezi - mai mari dedt ele - şi am să te îndemn să cugeti dacă a existat vreodată vreo ființă omenească care să fi stîrnit atîta împotrivire -fie între înalții demnitari şi între regi, fie între civili, fie între militari, între lumea de la oraş şi între cea de la țară, deci în rîndurile tuturor, şi atît de îndelungă vreme - cineva care, nevoit fiind să se războiască fără întrerupere, a putut totuşi da dovada unei tării mai mult dedt omeneşti, înflorind în cele din urmă zi după zi, şi, oridt ar fi înaintat în vîrsta, rămînînd mereu tînăr! Cărui alt om (din dți vor fi văzut din veac lumina soarelui) i-a fost dat - aidoma Mîntuitorului nostru - să voiască a-şi plini în numele său un popor cum n-a mai fost altul pe lume, şi să-1 şi plinească (dar nu într-ascuns, în cine ştie ce ungher uitat al pămîntului, ci pretutindeni sub soare, prefădndu-şi voia în faptă doar în virtutea dumnezeieştii puteri cu care va fi fost înzestrat)? Cine altul a cugetat să învețe toate popoarele cunoaşterea şi închinarea unui singur Dumnezeu aflat mai presus de cer şi de tot universul? Şi nu numai că S-a gîndit la aşa ceva, ci a şi purces la faptă, dovedind - dacă mai era nevoie - prin chiar tăria acestei lucrări că ea fusese voită de Dumnezeu! - Dar lucrul care a zăvorit în cele din urmă pînă şi cele mai slobode guri a fost faptul că din clipa cînd El a început să propovăduiască pe Dumnezeul Cel Prea înalt, chemînd toate noroadele ca numai pe Acesta să-L mărturisească drept adevărat Dumnezeu , El a şi fost învrednicit de împreună-lucrarea şi ajutorul Celui Ce-L trimisese!

Priveşte acum şi ia aminte din ce anume constau învățăturile ce decurg din această vestire (şi care - date tuturor de ştire - au şi fost întărite de fapte). Te voi întreba: fost-a vreodată om care, luminînd - aidoma Lui - sufletul omului cu negrăita lumină, l-a făcut să fie în stare a lua în derâdere mincinoasele sale credințe strămoşeşti, aşa fel îndt să nu mai dnstească nici piatra, nici lemnul şi ce-i fără viață, ca pe un dumnezeu? Dar dne altul dacă nu Mîntuitorul nostru a făcut ca cei mai mari închinători la idoli (grăiesc aici despre egipteni, de la care

le-a venit şi elinilor încurcata lor credinţă în zei), să nu se mai lase înşelaţi şi să nu mai înconjoare cu suprema cinstire tot soiul de jivine, de şerpi, pînă şi vieţuitoarele cele mai neghioabe şi mai biete, să nu mărturisească alt Dumnezeu decît pe Cel aflat mai presus de toate şi să se lupte pentru credinţă pînă la răzbirea prin moarte[69]? Cine - din adîncurile vremilor - izbutit-a să pună pe fugă din (marea) noastră turmă, a oamenilor, cu braţul Său nevăzut şi puternic, primejdioasa, cumplita spiţă a demonilor (care cîndva, răvăşise întreaga noastră natură omenească, iar prin lucrarea idolilor vîrîse multă sminteală în credinţa oamenilor), ca pe nişte fiare neîndurate? Cine altul a îngăduit vreodată cu tărie celor ce-şi rînduiesc viaţa în chip cinstit şi neprefăcut după filosofia dată de El, ca - în temeiul invocării Lui în stările cele mai curate ale rugăciunii purtate de El mai departe pînă la Dumnezeul tuturor - să pună pe goană ultimele rămăşiţe ale duhurilor rele; cine altul, dacă nu tocmai Mîntuitorul nostru? Cine altul de nu singur Mîntuitorul nostru învăţatu-Şi-a participanţii la Taine să săvârşească jertfele cele fără sînge, duhovnicească jertfă ce se aduce în rugăciune şi în tainiţele cuvîntării-de-Dumnezeu? 10. Iată deci cum de au luat fiinţă, pe toată faţa pămîntului, altarele şi sanctuarele bisericilor noastre - rostul lor fiind să înalţe Dumnezeului şi împăratului nostru Celui unic şi suprem (şi numai Lui!), din mijlocul neamurilor, sfinţitele liturghii ale cugetatelor şi duhovniceştilor noastre' jertfe.

Cine - prin insesizabila şi nevăzuta-I putere - făcut-a să se stingă jertfa adusă prin rană şi sînge, prin fum şi prin foc; cine a aruncat în uitare crudele şi nebuneştile uciderі şi jertfe de fiinţe omeneşti cărora istoria elinilor le aduce ea însăşi mărturie? Fiindcă nu trebuie să uităm că jertfele omeneşti au pierit de pe faţa pămîntului abia după dumnezeiasca propovăduire a Mîntuitorului nostru, în anii domniei lui Hadrian.

16. 11. Iar dacă mesajul[70] şi puterea izvorîtoare din moartea Mîntuitorului nostru au putut primi întărirea unor atare dovezi, cine se va mai învârtoşa să nu recunoască adevărul dumnezeieştii Lui vieţi? Fiindcă asemenea fapte sînt fapte de vii iar nu fapte de morţi; şi - după cîte ni se spune - tot ce vedem noi sînt arătări ale celor nevăzute. Nu mai departe decît ieri, spiţa vrăjmaşilor lui Dumnezeu se străduia să vîre groaza în viaţa oamenilor, prădînd şi luînd cu japca şi făcîndu-şi de cap. Dar odată plecaţi dintre cei vii, iată-i zăcînd la pămînt aidoma celui din urmă gunoi: fără suflare, fără viaţă şi fără grai, de nu-i mai pomeneşte nimeni, cum şi nimeni nu şi-ar mai aminti de ei. Fiindcă asta e starea celui mort: cine nu mai are parte de viaţă nu mai înseamnă el însuşi nimic. Iar cine nu mai este nimic nici n-ar putea săvîrşi ceva. Atunci noi, despre Cel Care dă dovada deplinei Sale puteri, Care ne arată că lucrează, ba chiar că poate lucra mai vîrtos decît cei vii, cum să ne închipuim că nu trăieşte? Faptul că nu-L

69Textual: «pînă dincolo de feluritele morţi (care-i aşteptau)» - cu referire la cazul mucenicilor (n. tr.)
70ape-ufi, «virtutea» cu înţelesul de «rostul» (n. tr.)

putem vedea cu ochii trupului nu are nici o importanţă: criteriul cumpănirii noastre nu trebuie să depindă de argumente ce ţin de trup, aşa cum nici arta nici feluritele teorii ale ştiinţei nu ne luminează în temeiul unor criterii corporale. Cine a văzut vreodată cu ochii lui minteaomului sau puterea lui Dumnezeu? Sînt realităţi ce nu pot fi cunoscute decît prin efectele lor. 12. Iată dar de ce ne este potrivit ca şi nevăzuta putere a Mîntuitorului nostru să o scrutăm şi să o desluşim din lucrările ei, - fie că ar urma să deducem că cele săvîrşite de El aparţin unei fiinţe vii, fie că (ele ar ţine de puterea) uneia care nu este (vie), oricît de necugetată ni s-ar părea o asemenea alternativă. (Fiindcă cu ce temei am putea noi ca, despre ceva care nu este, să spunem că este? Non-existenţa este categoric definită de noi toţi drept nefiinţă şi ca atare ea nu are nici cum lucra, nici cum înfăptui; de ea ţine starea morţii, în vreme ce viaţa presupune contrariul).

17. 1. Venit-a clipa, atunci, să luăm aminte la lucrările[71] chiar din zilele noastre ale Mîntuitorului nostru şi să cuprindem cu privirea izvodirile vii ale unui Dumnezeu viu. (E oare cazul să ne întrebăm dacă asemenea fapte ne pot duce cu gîndul la o lucrare vie săvîrşită de o fiinţă tot vie şi fiinţînd ca adevărat Dumnezeu? - Sau care-s aceste fapte? - întreba-mă-vei, poate. - Le vei afla îndată).

17. 2. Mai ieri-alaltăieri, o mînă de vrăjmaşi ai lui Dumnezeu, mustind de înfumurare, se stîrniseră cu puterea de partea lor şi cu oaste de oameni multă, hotărîţi să radă de pe faţa pămîntului locaşurile Lui de închinare şi să-I nimicească bisericile. Neputîndu-L vedea cu ochii, ei îl războiau folosind toate vicleşugurile, împroşcîndu-L şi ţintind în El cu toate vorbele ce le veneau la gură.

Numai că El avea să Se apere tot aşa cum şi este El: în chip nevăzut.

3. Şi uite aşa, au ajuns nişte oameni care mai adineaori se desfătau de toate cele, care erau fericiţi de toată lumea şi ridicaţi în slăvi ca nişte zei, şi care vreme îndelungată - cît timp stătuseră ei locului şi păstraseră pacea cu Cel pe Care mai apoi aveau să-L războiască - ţinuseră cu pricepere frîiele împărăţiei, ca - la un singur semn de sus - să nu li se mai ştie de nume[72]. Fiindcă de îndată ce şi-au schimbat purtarea şi s-au încumetat să poarte război cu Dumnezeu, de îndată ce s-au hotărît să se pună împotriva Dumnezeului nostru - sub ajutorul şi ocrotirea zeităţilor lor, pe dată - zic - şi la un singur puternic semn tocmai al Dumnezeului cu Care ei se războiau, şi-au primit toţi pedeapsa pentru cutezanţa lor, abandonînd totul şi luînd-o la goană dinaintea Lui, recunoscîndu-I dumnezeirea şi adoptînd pînă la urmă o purtare cu totul potrivnică neruşinării lor dintîi.

4. Drept care şi El n-a pregetat a-Şi înălţa însemnele biruinţei peste tot pământul, împodobindu-1 iar cu frumuseţea sfintelor Sale locaşuri de închinare şi cu semeţia sălaşurilor afierosite Lui. în oraşe şi-n sate, pretutindeni, la ţară

71 **dwreAeauaxa** - termen împrumutat probabil din astrologie (şi care mai apare atît în textul lui Eusebiu cît şi la Constantin) are înţelesul specializat de «lucrări (sau efecte) ale unei cauze» (n. tr.)

365. Textual: «să nu mai existe», cu nuanţă intensivă (n. tr.)

sau în pustia barbarilor, iată-L închinînd biserici şi sanctuare Dumnezeului Celui Unul, împăratului a toate, Stăpînului întregii lumi (fapt datorită căruia au fost şi locaşurile acestea învrednicite a purta numele Domnului - nu ca din partea oamenilor, ci chiar din partea Domnului a toate - de vreme ce le-a fost *lor* îngăduită denumirea de Casă a Domnului).

17. 5. Să poftească atunci cine va vrea, şi să ne facă şi pe noi a pricepe cine - după atare prăpăd şi pustiire - fost-a în stare să reclădească săla-şurile de jos şi pînă sus? Cine a hotărît refacerea lor, învrednicindu-le să arate ca abia durate (şi mult mai semețe decît înainte) tocmai cînd soarta lor păruse pecetluită? Cine a izbutit acest lucru nu după săvîrşirea din viață a acelor vrăjmaşi ai lui Dumnezeu, ci - fapt minunat între toate - de pe cînd prigonitorii mai erau încă vii, ca dezicerea lor de tot ce cutezaseră ei cîndva să se facă prin însăşi gura şi scrisul lor, şi nu într-o vreme când le era lor mai bine (ca să nu se poată spune că au făcut-o din simplă îngăduință[73]), ci tocmai şi anume cînd i-au ajuns pe ei şfichiurile biciului lui Dumnezeu? 6. Cine - după liniştirea furtunii prigoanelor (ba chiar în toiul prăpădului) - a izbutit - prin îndemnurile dumnezeieştilor Sale învățături - să susțină peste tot pămîntul, de-a lungul întregii lor vieți şi întru deplina sfințenie a cugetului, pe sîrguitorii înțelepciunii[74] şi pe slujitorii lui Dumnezeu, zeci şi zeci de mii de bărbați sau de slujitoare ale altarului (precum şi cinurile pururea-fecioarelor), aşa fel încât toți aceştia să vegheze de bună voia lor multe zile în şir, postind de bucate, de apă şi vin, izbutind să deprindă cu dreaptă-socoteală stăpînirea de sine precum şi tăria ce ți-o dăruieşte o viață de lipsuri? Cine a fost în stare să convingă pletore de femei şi bărbați ca - în temeiul citirii dumnezeieştilor Lui povețe - să renunțe la hrana trupească în favoarea unei hrane duhovniceşti mai potrivite unor ființe înzestrate cu duh suprarațional? Sau cine a putut convinge atîția bărbați şi femei şi copii barbari şi neşco-liți, ori mulțimea argaților, sau puhoaiele fără număr ale neamurilor, să nu le pese de moarte şi să creadă cu tărie în nemurirea sufletului lor? Că ochii dreptății scrutează toate faptele oamenilor - atît pe cele de omenie cît şi pe cele neomenoase - şi, ca atare, că se cere să aşteptăm judecata lui Dumnezeu; precum şi că tocmai de asta ni se cuvine nouă să ne purtăm şi drept şi cu măsură, în viață? Fiindcă un lucru este sigur: anume că de nu s-ar fi ținut ei de astfel de învățături, nici n-ar fi putut trudi la jugul credinței în Dumnezeu.

Este un fapt pe care - astăzi încă - numai Mîntuitorul nostru S-a dovedit în stare să-1 săvîrşească.

Dar să lăsăm această discuție şi 7. hai să-1 ascultăm pe omul nostru cel încremenit la minte cam ce ar avea el de răspuns la unele ca acelea de mai sus. - Ci spune-ne, deci, într-un fel care să se susțină (aşadar nu dintr-o pornire

---

73 «tiAavflpuirîcc - aici cu nuanța de înțelegere față de cineva aflat pe o poziție mai slabă (n. tr.)

74 Textual: «pe cei atât de dornici să-şi închine viața filosofiei» - Aici ca în multe alte locuri, termenul de filosofie se specializează, preluînd sfera conceptului de înțelepciune sau chiar de contemplație (viață contemplativă), în virtutea unei evoluții semantice pilduitoare (n. tr.)

necugetată, ci punîndu-ne înainte roadele meditației tale adînci[75]), şi după o ades-repetată iscodire în sine-ți, zi-ne deci: care alt înțelept, dintre atîția câți se vor fi vestit din negura vremilor, au fost cunoscuți şi ştiriciți cu glas proorocesc, din cele mai vechi timpuri, în rândurile iudeilor celor de odinioară şi bine-plăcuți lui Dumnezeu, aidoma Mîntuitorului nostru, în aşa fel încît, aflînd ei încă de atunci atît locul de baştină cît şi vremea arătării Lui, viața pe care avea să o ducă, puterile, cuvintele şi isprăvile Lui, să le strecoare între foile Sfintei Scripturi? 8. Sau arătatu-s-a oare vreodată vreun răzbunător atît de năpraznic al celor încumetate împotrivă-i încît să fi fost în stare (aidoma Mîntuitorului nostru) să-şi abată nevăzuta putere simultan cu săvîrşirea nelegiuirii lor, peste întregul popor al iudeilor, cărora avea să le năruie din temelii regescul palat[76], ba dărîmîndu-le deplin şi templul cu toate minunățiile sale dinăuntru? Care altul - de nu Mîntuitorul nostru - S-a priceput să arate din timp prin cuvînt şi lucrare ce vor făptui aceşti necredincioşi şi ce se va petrece cu Biserica întemeiată de El pretutindeni în lume, adeverin-du-şi spusa în faptă? Căci iată ce zice El despre templul necredincioşilor: «Rămas-a casa voastră pustie», şi «Piatră peste piatră nu va rămîne în locul acesta pînă ce nu va fi nimicit»; iar despre Biserica Sa: «Biserica Mea voi zidi-o pe piatră, încît porțile iadului nu vor avea putere asupra-i».

17. 9. Sau cum vi se pare faptul că, la început, El s-a gîndit să cheme la Sine nişte oameni simpli, din popor, pe care i-a făcut să-şi lase năvoadele şi să ajungă dătători de lege şi învățători ai întregii lumi? Sau faptul de a le fi vestit (şi ce le spusese El prin grai avea să şi treacă în faptă!) că va face din ei pescari de oameni; după care i-a şi înzestrat cu asemenea iscusință şi putere, încît au fost ei în stare să scrie şi să lase în urma lor cărți care s-au dovedit atît de convingătoare, că, tălmăcite pretutindeni pe pămînt şi-n tot graiul - barbar ori grecesc - au ajuns la toate popoarele un temei de cumpănire, tuturor adeverindu-le dumnezeiescul izvor al învățăturilor cuprinse într-însele? 10. Sau iar, ce aveți a-mi zice cînd a profețit El ce avea să se întîmple mai tîrziu şi cînd S-a pus chezaş ucenicilor că vor fi duşi înaintea regilor şi a dregătorilor, că vor avea de suferit şică vor fi schingiuiți peste poate, şi asta nu spre a ispăşi cine ştie ce faptă necugetată, ci numai şi numai pentru a-L fi mărturisit pe El? Sau felul cum i-a pregătit El să îndure totul de bună voie, încingîndu-i cu armele credinței şi făcînd ca în încleştarea lor cu potrivnicii lor să le scînteieze sufletele cu mult mai vîrtos decît piatra de diamant, nu depăşeşte el puterea cuvîntului? 11. Şi cum să nu ne minunăm peste poate văzînd cum nu numai cei care-L urmaseră, dar şi cei ce aveau să le urmeze acelora - iar mai apoi urmaşii acestora, şi cei de mai apoi, şi tqt aşa pînă chiar în zilele noastre - tuturor, deci, într-atît li s-au întețit puterile sufleteşti, încît, deşi nu se făcuseră prin nimic vinovați de moarte,

75 Textual: «propunindu-ne rodul unui suflet cuvântător» (sau rațional -Ao-yixti), «ânzestrat cu o înțelegere superioară» (n. tr.)
76 Sau «regescul loc» - cum spune textul, putând fi raportat şi la capitală, adică la Ierusalim (n. tr.)

au suferit cu bucurie pedepse peste pedepse lăsîndu-se schingiuiți în fel şi chip, mînați de credința lor în Dumnezeul a toate?

Dar fost-a vreodată vreun împărat a cărui domnie să fi ținut cît veacul?[77] Care altul s-a arătat în stare să poarte asemenea lupte după moarte şi să-şi biruie duşmanii, supurând tărîm după tărîm, ținut după ținut şi cetate după cetate, pînă ce va fi ajuns stăpîn şi peste Elada şi peste lumea barbară, zdrobindu-şi potrivnicii prin nearătata putere a nevăzutului Său braț? 12. Iată însă şi lucrul cel mai de căpetenie din tot ce am vorbit noi pînă acum: pacea adusă peste toată fața pămîntului prin puterea Lui (despre care am mai avut noi prilejul să stăm de vorbă), această pace oare nu va închide nici ea clevetitoarele guri, de ne vom gîndi că buna înțelegere dintre popoare şi consensul lor au coincis cu lucrarea învățăturii Mîntuitorului şi poruncii date de El întregului univers, precum şi de ne vom gîndi că pacea aceasta a întregului univers - aidoma rînduielii de El gătită neamurilor - fusese vestită din vremi de proorocii lui Dumnezeu?

întregul crug al acestei zile nu mi-ar ajunge - o, împăratul meu - de aş vrea să adun laolaltă şi să înşir învederatele dovezi ale dumnezeieştii tării a Mîntuitorului nostru, care pot fi văzute şi astăzi în lucrările Sale. Sigur este că din negura veacurilor, nici printre elini, nici printre barbari, n-a fost nici un om care să fi dat dovada forței unor asemenea dumnezeieşti atribute, aşa cum a fost Mîntuitorul. 13. Căci ce să mai vorbim despre oameni, cînd pînă şi acele personaje în care toate neamurile vedeau nişte zeități n-au fost în stare să dea aici, pe pămînt, dovada unei asemenea virtuți[78]? Şi să ne spună cine va pofti, să vină oricare filosof încoace şi să arate despre care zeu sau despre care erou din cîți pururi fost-au ştiuți a auzit el că va fi dăruit oamenilor nişte învățături în măsură să le chezăşuiască viața veşnică şi împărăția cerească, asemenea Mîntuitorului nostru, făcînd puhoaiele de lume de pretutindeni să se ajute între ele în practicarea înțeleptelor Sale învățături, hotărîndu-le să nu se mai gîndească decît la cer şi să nădăjduiască în petrecerea cerească gătită sufletelor iubitoare de Dumnezeu? Fost-a vreodată vreun zeu - sau ființă de om ajunsă erou - care să fi revărsat - asemenea soarelui - de la răsărit şi pînă la apus, belşugul de lumină al învățăturii sale, făcînd ca peste tot pămîntul un popor după altul să slujească în acelaşi chip aceluiaş unic Dumnezeu? Care zeu sau care erou - din cîți vor fi fost ei - izbutit-a să înlăture pe toți zeii şi eroii elinilor şi barbarilor, hotărînd (şi dînd de înțeles) că nici unul dintre ei nu era, de fapt, un adevărat dumnezeu; ca mai apoi, război suferind din partea tuturor, să nimicească - deşi singur -întreagă oastea duşmanilor săi, ajungînd să stăpînească peste toți zeii şi eroii cunoscuți şi singur să fie aclamat de toate neamurile ca Fiu al lui Dumnezeu? 14. Cine altul a lăsat cuvînt locuitorilor nesfârşitelor întinderi ale

77 Textual, «să se fi lungit pînă-n veac», veacul avînd aici înțelesul vechi românesc de «ev», durată nedeterminată, eventual neîngrădită temporal (n. tr.)
78 Ouoiț, luat cu înțelesul de «potențial» (n. tr.)

pămîntului, fie ei pe pămînt sau pe mare, să se adune în fiecare săptă-mînă într-un loc spre a ține praznicul zilei Domnului? Şi cine i-a învățat să nu-şi îmbuibe trupul, ci să-şi învigoreze sufletele prin dumnezeieştile Sale învățături? Fost-a vreun zeu sau vreun erou, care, războit asemenea Mîntuitorului nostru, să-şi fi biruit vrăjmaşii aşa cum i-a biruit El? Şi nu trebuie trecut cu vederea că, de la începutul începuturilor şi pînă acum, ei nu şi-au contenit atacurile îndreptate împotriva învățăturilor şi poporului Său! Numai că El, ca un nevăzut, în chip nevăzut Şi-a mînat credincioşii - odată cu sfintele Sale locaşuri - pe culmile slavei!

17. 15. E oare nevoie să ne străduim să înşirăm în vorbă dumnezeieştile lucrări cele mai presus de cuvînt ale Mîntuitorului nostru? Cînd chiar de ne-am ține noi gura, aceste fapte tot vor țipa auzului nostru sufletesc (numai să-l avem!), că lumea asta a noastră, a oamenilor, n-a cunoscut din veac decît un singur eveniment cu adevărat ieşit din comun, uimitor şi neasemuit: atunci, anume, cînd Fiul lui Dumnezeu S-a arătat cu adevărat pe pămînt.

18. 1. Prisositoare ți se vor fi părut cuvintele rostite azi de mine, de vreme ce în atîtea rînduri evidența dumnezeirii Mîntuitorului impunîndu-ți-se pe calea propriei tale experiențe, te-ai prefăcut tu însuți pentru toți (şi nu numai cu buzele, ci chiar cu fapta) într-un vestitor al adevărului. Numai răgaz să ai - o, împăratul meu! - şi negreşit că, de vei vrea, istorisi-ne-vei nenumăratele arătări-de-Sine ale Mîntuitorului tău, nenumăratele Sale descoperiri la vremea somnului. 2'. Şi nu am acum în gînd sfaturile Sale (pentru noi tainice), ci numai ce a pus El în chiar puterea ta de judecată pentru bunul mers al treburilor şi în folosul tuturor. 3. Pe drept ne-ai putea înşira atunci puternicele veniri într-ajutor la vremuri de război ale lui Dumnezeu - pavăza şi paza ta -, felul cum

au pierit vrăjmaşii şi uneltitorii potrivnici ţie, sprijinul Lui la timp de primejdie, scăparea din clipele de descumpănire, sprijinul din clipele de pustiire, căile deschise în momentele ce păreau fără ieşire, prevestirile de viitor, sau, iar, grija ta pentru propăşirea generală, puterea ta de pătrundere în sînul situaţiilor tulburi, marile tale înfăptuiri şi acte de rînduiala în stat, felul cum te-ai priceput să-ţi orînduieşti armata, justeţea fiecărui act (de domnie) considerat în sine, hotărîrile de interes general şi actele legiuitoare care ne-au înviorat viaţa. Şi ai fi în drept atunci să înşiri tot ce noi n-am avut de unde afla, tot ce vei fi ştiind tu singur, tot ce vei fi tăinuind tu în augusta-ţi memorie, ca în adîncurile unei vistierii.

Ei bine, pentru toate aceste pricini, şi în virtutea unor atît de impresionante mărturii ale acelei puteri ce ne-a mîntuit, ai hotărît tu să dai oamenilor (necredincioşilor şi deopotrivă credincioşilor) un locaş de rugăciune închinat biruinţei asupra morţii, care să fie şi un templu sfînt al Dumnezeului celui sfînt; apoi daruri minunate şi mari închinate vieţii veşnice şi împărăţiei lui Dumnezeu - aduceri-înainte pentru Mîntuitorul nostru, supremul nostru împărat, aşa cum se potrivesc ele şi-mi par fireşti ca din partea unui împărat purtător de biruinţă. Pe care aşezîn-du-le tu în jurul (mormîntului) aducător de. mărturie al vieţii veşnice, ai pecetluit cu împărătească slovă şi desăvârşita izbîndă a cerescului şi dumnezeiescului Cuvînt[79], mărturisind înaintea tuturor neamurilor, limpede şi fără echivoc, prin faptă şi prin spusă, închinarea ta plină de cucernicie şi de dragoste pentru Dumnezeu.

79Textual „ai înscris împărătească titulatură «biruitor şi triumfător» pe emblema cerescului Cuvînt al lui Dumnezeu" (n. tr.)

CUVÎOTUL ADRESAT DE CONSTANTIN ADUNĂRII SFINŢILOR

Cuprinsul cuvîntării a cincea

1. La început se aminteşte de praznicul Paştelui. Apoi: cît bine a adus Cuvîntul lui Dumnezeu tuturor oamenilor şi cum a fost El duşmănit tocmai de cei cărora le făcuse El bine.
2. îndemn către Biserică şi către ascultători să-i urmărească şi să-i îndrepte greşelile cuvîntării.
3. Dumnezeu este şi Tatăl Cuvîntului şi Creatorul întregii zidiri; iar cele existente nu şi-ar putea păstra fiinţa, dacă ar trebui să asculte de mai multe cauze.
4. Despre rătăcita credinţă în idoli.
5. Cum a creat Hristos, Fiul lui Dumnezeu, toate cele ce sînt, şi cum a determinat El limitele fiecăreia dintre ele.
6. Cu privire la destin: cît de falsă se dovedeşte a fi credinţa în el, atît în temeiul legilor după care se călăuzesc oamenii, cît şi în temeiul legilor zidirii, care, depănîndu-se nevălmăşit şi după o bună rînduiala, dovedesc prin însăşi rînduiala lor intenţia Creatorului.
7. Privitor la lucrurile de neînţeles, se cere să binecuvântăm înţelepciunea Creatorului, şi nu altceva, şi să nu căutăm cauza lor în vreo pornire întîmplă-toare.
8. Dumnezeu împarte oamenilor din belşug lucrurile trebuitoare, în schimb pe cele spre desfătare le împarte cu măsură, iar pe amîndouă, atît cît au oamenii nevoie.
9. Cum au greşit filosofii în părerile lor, vrînd ei să le ştie pe toate, şi cum s-au primejduit cîte unii. Totodată, despre învăţăturile lui Platon.
10. Despre cei ce nu vor să ştie nici de învăţăturile Scripturii, nici de cele ale filosofilor; şi cum că se cade fie să crezi toate spusele poeţilor, fie să nu crezi nimic din ele.
11. Despre arătarea în timp a Domnului: cum s-a petrecut ea, şi cu ce scop.
12. Despre cei care n-au cunoscut această taină, anume că din vina lor n-au cunoscut-o, şi cît de mari răsplăţi îi aşteaptă pe cei ce au cunscut-o; dar mai ales, despre cei ce şi-au dat viaţa mărturisind.
13. Deosebirea dintre feluritele părţi ale zidirii este un lucru necesar. înclinarea oamenilor spre bine sau spre rău se află la alegerea lor, făcînd ca şi judecata faptelor lor să fie atît necesară cît şi dreaptă.
14. Deosebirea dintre natura zidită şi fiinţa nezidită este infinită. Dar omul se poate apropia de ea ducînd o viaţă virtuoasă.
15. Cîte învăţături a dat Mîntuitorul, câte minuni a săvîrşit, şi cît ajutor a dat El celor răbdători.
16. Cum a fost întruparea lui Hristos vestită de prooroci, rostul ei fiind prăbuşirea idolilor şi a cetăţilor idoleşti.

17. Cum au ucenicit înțelepții cei de alt **neam** la înțelepciunea lui Moise. Despre Daniel şi despre cei trei tineri.

18. Despre versurile cu acrostih ale Sibilei din Eritreea, mărturie aducând Mîntuitorului **şi** Patimilor Sale. Iar acrostihul zice: Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mîntuitor, Cruce.

19. Proorocia despre Mîntuitorul n-a fost plăsmuită de vreun creştin, ci este chiar a Sibilei din Eritreea. Cicero **insuşi** a tălmăcit în latineşte cărțile ei mai înaintea arătării printre oameni a Mîntuitorului. Şi Vergilius aminteşte **de** ea şi de naşterea cea din fecioară, slăvind această taină prin vorbe cu tîlc ascuns, de teama stăpînitorilor.

20. Alte versuri ale lui Vergilius Maro privitoare **la** Hristos; tîlcuirea lor, în care **se** vede că poetul s-a mulțumit să vorbească numai pe ocolite despre taină.

21. In cuvintele folosite de el nu poate fi vorba despre un om oarecare. De asemenea, cum că - din necunoaşterea închinării față de Dumnezeu - necredincioşii nu-s în stare să priceapă nici măcar de ce sînt ei pe lume .

22. împăratul închină, mulțumind, biruințele sale - precum şi celelalte arătări de bine - lui Hristos şi îl învinuieşte pe tiranul Maximin, vrăjmaşul, a cărui cumplită prigoană n-a avut alt rezultat decît sporirea şi întărirea credinței.

23. Despre felul de viață al creştinilor, şi cum se bucură Dumnezeu de cei ce-şi duc viața în chip virtuos. Trebuie să ne aşteptăm la o judecată şi la plata (faptelor noastre).

24. Cît de rău şi-au sfîrşit viața Decius, Valerian şi Aurelian, din cauza prigoanei stîrnite de ei împotriva Bisericii.

25. Cît de ruşinos a renunțat Dioclețian la domnie, şi cum a fost el lovit de trăsnet, din cauza prigoanei lui împotriva Bisericii.

26. Dumnezeu este cauza credinței împăratului. De la Dumnezeu trebuie să cerem noi reuşita noastră şi tot Lui să o referim; pe cînd căderile noastre cuvine-se să le atribuim uşurinței noastre.

CUVÎNTAREA LUI CONSTANTIN CÂTRE ADUNAREA SFINȚILOR

1. 1. Constantin, Augustul, către adunarea sfinților.

Lumina care covârşeşte lumina - şi pe a zilei şi pe a soarelui -, preludiul învierii şi dătătoarea de armonie nouă trupurilor trecute prin atît de mari încercări, chezăşia făgăduinței, calea ce duce la viața veşnică - vreau să spun: praznicul Patimilor - iată, ne-a ajuns - prea iubiții mei învățători, precum şi voi, toți ceilalți prieteni ai mei! Este un praznic ce se face încă şi mai aducător de binecuvîntare mulțimii închinătorilor Acelui Dumnezeu Care e țelul de pe urmă a toată închinarea, prin simțul nostru lăuntric, al fiecăruia, izvorînd spre El neîntreruptă cuvîntare şi înălțîndu-I neîncetat cîntare de laudă...

1. 2. O, tu, natură, maică a toate, ce ai dat tu mai de seamă lumii? în ce stă oare lucrarea ta, de vreme ce Creatorul[80] a toate este Cel ce ți-a dat ție ființă? El este Cel ce ți-a dat podoabă, dacă socotim că podoaba firii nu-i altceva decît viața cea după fire. Dar, iată, totuşi, că pornirile potrivnice firii au ajuns, în cele din urmă, de nestăvilit, făcînd ca oamenii să nu mai ştie sluji Dumnezeului tuturor după cuviință, făcîndu-i să-şi închipuie că totul în jur s-ar petrece nu după rînduiala proniei, ci doar aşa, la întîmplare, haotic şi criticabil;

1.3. Aceasta , cu toate că (adevărul) le era neîncetat şi cu tărie amintit prin gura proorocilor de Dumnezeu inspirați, de care s-ar fi cuvenit ca ei să asculte! Dar vezi că fărădelegea, netrebnica fărădelege, care li se împotrivea acestora , înverşunîndu-se în tot chipul să acopere lumina adevărului, se simțea la largul ei tocmai în starea de confuzie zămislită de întuneric. Or, lucrul acesta s-a petrecut nu tocmai la adăpost de silnicii şi de fapte de cruzime, mai ales cînd interesele cîrmuitorilor s-au priceput să mînuiască oarbele şi măruntele pasiuni ale mulțimilor - sau, mai bine zis, cînd ele luau pe neaşteptate calea nebuniei.

Ei bine, acest fel de a înțelege viața - sub semnul căruia s-au perindat generații peste generații - a fost pricina de căpetenie a nenorocirilor ce nu încetau a da peste ei.

1.4. însă de îndată ce a prins a străluci printre oameni lumina (prezenței) Mîntuitorului, dreptatea a luat locul faptelor de nedreptate, iar frâmîntarea cea cu multe chipuri a lăsat loc liniştii: tot ce fusese mai înainte vreme vestit prin gura proorocilor îşi găsea împlinirea. Hristos pătrundea mîndru în casa Părintelui Său, răspîndind peste întreaga lume lumina cucerniciei şi a cumpătării şi punînd pe pămînt temeiul unui templu nou, fără sfîrşit, nestricăcios, al virtuții - vreau să spun: Biserica, în care să poată fi săvîrşite în duh de cucernicie toate cele cuvenite atît Tatălui celui mai presus de toate cît şi Sie-însuşi.

80Textual: «cauza» (n. tr.)

1. 5. Ce a pus atunci la cale nebunesca nelegiuire a neamurilor? Ei bine, ea s-a străduit să zădărnicească darurile lui Hristos, şi, silindu-se să nimicească Biserica (al cărui rost este să aducă tuturor mîntuirea), a dat vanei credinţe în idoli un impuls nou. Aşa s-a ajuns din nou la răzmeriţă, la război, la înfruntare în luptă, la întețirea greutăților vieții, la pofta de cîştig (care nu ține neapărat de firea răului) - iar toate acestea, cînd stîrnite de amăgitoarele scânteieri ale speranței, când dictate de frică.

Dar să o lăsăm să zacă mai departe în țarină, învinsă de puterea virtuții (aşa cum o şi cere dreptatea), pierind sfîşiată sub povara părerii de rău, şi să vedem ce am mai putea să spunem potrivit cuvîntului lui Dumnezeu.

2.1. Ascultă, dar, o tu, Biserică; o tu, cârmacâule[81] (al sufletelor), care ți-ai dobîndit sfințenia fecioriei; o, tu, doică a copilăriei şi a sfielii, care te frămînți pentru adevăr, căreia iubirea de oameni nu-i lasă clipă de pace şi din al cărei veşnic izvor gîlgîie nectarul aducător de mîntuire! Ci luați aminte şi voi, toți cei ce-I slujiți mărturisit lui Dumnezeu (Care tocmai de aceea S-a şi îngrijit de voi); dar să nu vă pese într-atât de felul meu de a vorbi, dt mai cu seamă de adevărul celor ce voi avea a vă spune; şi nici de mine, care vă grăiesc acum, dt de temeiurile învestiturii mele.

2. Fiindcă puterea cuvintelor se subție atunci dnd intenția vorbitorului rămîne undeva uitată[82].

(Drept este că-mi fac gînduri mari; dar sînt încredințat că la rădăcina îndrăznelilor mele se află sădită dragostea fierbinte de Dumnezeu. Ea singură-mi poate învinge sfielile. Pentru care pricină cu atît mai vîrtos voi şi cere sprijinul vostru, al celor pricepuți într-ale dumnezeieştilor lucrări de taină, ca - urmărindu-mi spusa - de se va întîmpla să greşesc prin cuvînt, să mă îndreptați, cunosdnd că nu trebuie să vă aşteptați (dinpartea mea) la cine ştie ce înaltă ştiință şi că nu vă cer altceva dedt să luați aminte la sinceritatea de care sînt mînat).

2. 3. Pogoare-se asupra noastră, prin vorbele mele, Suflarea cea minunată a Tatălui şi fericita lucrare a Fiului[83], spre a face să fie rostit de mine şi înțeles de voi ce va socoti El însuşi cu cale! Fiindcă oricine se îndeletniceşte cu retorica sau cu oricare altă ştiință şi îşi închipuie că-şi poate duce menirea la bun sfîrşit fără ajutorul lui Dumnezeu, să ştie că trudeşte zadarnic: iar cei cărora Dumnezeu le-a dăruit Suflarea Sa să nu şovăie şi să nu zăbovească!

Ne cerem şi noi, acum, iertare pentru lungimea acestei introduceri, ca să putem pătrunde din plin în subiect.

3.1. Binele spre care tinde totul - adică Dumnezeu, Cel de-a pururi mai presus de ființă - Cel fără obîrşie şi fără început, este singurul izvor al tuturor celor supuse devenirii. Iar ceea ce din El izvorăşte, tot la El se şi întoarce[377], cu precizarea că atît desprinderea dt şi reunirea aceasta, nu trebuie înțelese ca petredndu-se undeva în spațiu, ci în duh; ivirea în lume nu se petrece ca o deşertare a unor măruntaie ce dau ființă - aşa cum se întîmplă de regulă cu ce ia naştere din sămînță - ci prin rînduirea proniei, care a iscusit (în acest scop)

81 vauxA.r|po(;, propriu-zis «armator» (n. tr.)
82 Text obscur (n. tr.)
83 în sensul că îi pot fi raportate, referite (n. tr.)

universului celui văzut - precum şi celor din cuprinsul lui - un Stăpînitor care să le aducă la mîntuire. Aşadar tot ce se cuprinde în lume, de acolo - din El - îşi trage şi rostul existenței. De la El avem noi şi sufletul şi simțurile şi toate organele datorită cărora cele semnalate de simțuri îşi află în noi expresia lor finală.

3. 2. Or, ce ne arată nouă rațiunea? Ea ne arată că toate lucrurile au un singur stăpînitor, precum şi că numai stăpînirii Sale i se pot ele supune,[84] toate: atît cele cereşti dt şi cele pămînteşti, atît corpurile simple dt şi cele însufleţite[85]. Fiindcă dacă stăpînirea peste toate aceste realități fără număr n-ar aparține unuia singur d mai multora, atund ar însemna ca totul să se datoreze, în final, întâmplării[86], feluritelor potriviri dintre stihii, (sau altor pricini, istorisite în) vechile mituri: bunăoară, invidiei şi lăcomiei, care le-ar domina pe toate reciproc şi atît dt i-ar sta fiecăreia în putere, zăpădnd armonioasa potrivire a întregului. Fiecare dintre aceşti mulți şi-ar gospodări în felul său partea ce i-ar reveni, 3. fără să se sinchisească de faptul că întregul univers trebuie să-şi păstreze pentru totdeauna inalterate identitatea şi stabilitatea. - Ar mai fi putut careva ajunge la cunoaşterea creatorului acestei necuprinse lumi a

376. Textual: «şi al copilului celui cu lucrări bune» (n. tr.)
377. Textual: «uneşte» (n. tr.)

devenirii? Cui mai întîi şi cui mai pe urmă i-am fi înălțat noi rugăciunile şi litaniile noastre? Sau cui anume să-i pot eu sluji cu precădere, fără să săvîrşesc un act de impietate față de ceilalți? Sau, iarăşi, pre-supunînd că aş fi dus lipsă de ceva din ale vieții, că aş fi înălțat rugă pentru dobîndirea acestui ceva, şi că mai apoi, mi-aş fi arătat - față de această putere , care mi-a împlinit ruga - recunoştința, oare n-aş fi adus prin aceasta jignire alteia, care mi se împotrivise? Cui, dar, m-aş mai fi putut eu ruga să ia aminte la pricina încercărilor mele, şi de la cine aş mai fi putut eu trage nădejde să obțin o schimbare?

3.4. Admițînd că mi s-ar răspunde - bunăoară prin preziceri sau pe calea oracolelor - că cele cerute de mine nu stau în puterea celui rugat, şi că ar trebui să mă adresez altei zeități, întreb: unde, dar, mai este mila şi unde, dumnezeiasca pronie cea față de oameni? Iar ca să capăt acest ajutor, nu mi-ar mai fi rămas decît şansa ca vreo zeitate mai omenoasă să se impună, pînă la urmă, cu sila asupra celei complet lipsite (de un atare sentiment). De unde, iar supărare, discordie şi gîlceavă, şi asta pentru a nu se fi ținut fiecare din ele - şi drept urmare poftei de mai mult - de ceea ce îi revenea anume; iar sfîrşitul ar fi fost, neîndoielnic, confuzia generală.

3. 5. Şi ce ar mai fi urmat după asta? Potrivnicia iscată între puterile cereşti cu siguranță că ar fi distrus totul sub ele şi pe pămînt, spulberînd rosturile timpului şi rînduiala anotimpurilor, precum şi folosul dat de roadele fiecărui anotimp în parte; dusă ar fi fost şi lumina zilei, ea însăşi, la fel cum s-ar fi dus şi mîngîietoarea odihnă a nopții ce-i urmează.

84 în sensul că îi pot fi raportate, referite (n. tr.)
85 Sau corpurile inerte, în opoziție cu cele organizate, compuse, mişcătoare (<puoix& opyavixii) (n. tr.)
86 Sau destinului (n. tr.)

Destul însă cu toate acestea. Şi să ne întoarcem mai bine la subiectul nostru, căruia nu-i poate fi găsit cusur.

4. 1. Tot ce are început are şi sfîrşit. începutul în timp îl numim naştere, şi tot ce se naşte e pieritor, timpul măcinîndu-i ființa[381]. întreb atunci: cum ar putea fi nemuritoare (nişte zeități) izvodite sub semnul stricăciunii? - Cu toate acestea, printre popoarele cele mai lipsite de judecata minții, credința aceasta s-a înrădăcinat atît de puternic încît ele au ajuns pînă chiar la a-şi închipui zeitățile nuntind şi făcînd copii! Or, dacă cei născuți astfel sînt la rîndul lor nemuritori, înseamnă că ei nu contenesc niciodată să tot zămislească, şi că se înmulțesc peste măsură! Iar dacă numărul lor n-a încetat să tot crească, mă întreb: oare cerul întreg şi întreg pămîntul ar mai fi putut ele cuprinde atîta mulțime de zei? Şi ce să spunem despre inşii care-şi închipuie aceşti frați cereşti nuntind între ei, şi care, astfel, se fac de-a dreptul vinovați de destrăbălare şi desfrîu?

S-o spunem pe față: chiar numai cultul lor şi darurile ce li se aduc au în ele ceva ruşinos şi provocator, încă din clipa cînd cineva iscusit în

potrivirea cuvintelor se aşază să ticluiască imnuri (ritmate sau nu), şi de cînd sculptorul, închipuindu-şi o anumită scenă, dă forma unui fel de jucării (pe care însă o execută măiestrit), ca apoi - parcă uitînd cele abia petrecute - să înceapă să dea importanță lucrului aceluia pe care doar el însuşi îl făurise, şi să-l venereze ca pe o zeitate nemuritoare (cu toate că despre sine însuşi, părintele şi creatorul statuii, el recunoaşte că este muritor!).

4. 3. Ca să nu mai vorbim că aceiaşi inşi îți vor arăta mormintele şi monumentele anumitor ființe «nemuritoare», atribuind pînă la urmă un cult nepieritor unor morți şi nedîndu-şi seama că ceea ce este într-adevăr fericit şi nepieritor nu duce lipsa cinstirii ce-i poate veni din partea unor ființe pieritoare. Fiindcă acel Ceva care nu poate fi văzut decât cu mintea şi care nu poate fi sesizat decât cu rațiunea nu are nevoie să îmbrace o anumită înfățişare ca să poată fi cunoscut; şi tot de aceea El nici nu poate fi conturat prin nici un fel de reprezentare - imagine pictată sau relief.

Toate lucrurile pomenite se fac în cinstea unora care au murit: iar aceştia au fost nişte oameni care au trăit şi ei doar atât cât le-a fost lor dat să trăiască în trup!

5. 1. Dar de ce să-mi întinez eu gura tot grăind despre asemenea spurcate lucruri, când intenția mea este să înalț laudă adevăratului Dumnezeu? De aceea, hai să-mi clătesc cerul gurii de amarul lor cu o sorbitură din apa sfințeniei, care rîurează din nesecatul izvor al dovezilor de putere[87] date de Dumnezeul căruia ne închinăm noi, mai ales că socot de datoria mea să-L binecuvîntez pe Hristos prin pilda vieții mele şi prin recunoştința ce I-o datorăm în schimbul nenumăratelor şi marilor Sale faceri de bine.

5. 2. Şi spun atunci că El a pus temeiurile întregii lumi şi că şi oamenilor le-a hotărît un rost prin Cuvîntul Său dătător de lege. Apoi, îndată le-a dat acestor abia-aduşi-la-viață drept sălaş un loc minunat, încărcat cu flori şi cu tot soiul de roade. Voia Lui era - atunci, la început - ca ei să nu aibă prilejul de a cunoaşte nici bunătățile nici relele vieții ; dar în cele din urmă El Le-a rînduit pe pămînt o reşedință cum numai unei ființe cuvîntătoare i se cădea să aibă; şi atunci, îndată - ca unor ființe cuvîntătoare ce erau - le-a dezvăluit El şi cunoştința bunătăților şi relelor vieții.

Tot atunci le-a şi poruncit El să se înmulțească.

Aşa au ajuns să fie locuite de oameni toate meleagurile pămîntului cele scăldate de jur-împrejur de frămîntatele ape ale Oceanului.

5. 3. Pe urmă neamul omenesc s-a înmulțit din ce în ce mai tare şi a ajuns să inventeze feluritele meşteşuguri cerute de viață. între timp desigur că s-au înmulțit - în egală măsură - şi feluritele soiuri de animale necuvântătoare, fiecare din ele făcînd cunoscută cîte o anumită şi foarte aleasă înzestrare firească: animalele domestice, blîndețea şi supunerea în fața omului; cele sălbatice, forța,

87Sau: «de perfecțiune» - âpniai (n. tr.)

iuțeala şi un anumit instinct[88] care le face să poată scăpa de amenințarea primejdiei.

5. 4. Pe urmă a rînduit El ca grija tuturor celor domestice să cadă întrucâtva în seama oamenilor, lăsînd ca asupra celor sălbatice să-şi spună cuvîntul confruntarea.

Mai apoi a întocmit neamul zburătoarelor, foarte numeros şi foarte deosebit ca înfățişare şi comportament: făpturi extraordinar de bogat colorate şi înzestrate cu un minunat dar al cîntului. Iar după ce a mai rînduit şi toate celelalte lucruri din cuprinsul zidirii, stabilind fiecărei categorii un anumit rost al vieții, bine determinat, a desăvîrşit Dumnezeu întru frumusețe plinătatea a toate.

6. 1. Numai că, în nechibzuința lor, majoritatea oamenilor atribuie naturii minunata rînduire a tuturor lucrurilor; iar unii dintre ei, fie destinului, fie întîmplării. Or, cei care atribuie un asemenea imperiu destinului nu-şi dau seama că, rostindu-i numele, ei nu au în vedere (o forță) activă, şi nici măcar o oarecare subzistență. Fiindcă, la urma urmei, în ce să mai conste destinul de vreme ce pe toate le-a zămislit natura? Sau invers: cum să ne închipuim noi natura, atîta vreme cît legea destinului îşi spune în toate cuvîntul hotărîtor? De altfel chiar numai faptul de a spune că legea naturii stă în destin dă de înțeles că legea este în întregul ei lucrarea unui legiuitor. De unde rezultă că şi destinul, fie el şi lege, este tot o creație[89] a lui Dumnezeu. Prin urmare, pînă la urmă toate de Dumnezeu ascultă şi nimic nu scapă puterii Sale.

6. 2. Dar să admitem că destinul ar fi ceva făcut de Dumnezeu, şi să zicem că el ar fi un fel de predestinare. întreb: cum s-ar mai putea atunci trage dreptatea sau cumpătarea sau şi celelalte virtuți, din destin? Sau de unde ar mai proveni contrariile lor: bunăoară nedreptatea sau neînfrîna-rea? Or, răutatea ține de fire, iar nu de destin, după cum şi virtutea constă în şlefuirea caracterului şi a năravurilor noastre. Şi mai întreb atunci: cum ar putea oare căderile - sau chiar meritele unei purtări frumoase şi demne (care se datorează, desigur, oricăror alte cauze decît întîmplării sau destinului!), sau toate actele de dreptate (precum şi noțiunea de merit) cu care i se răspunde fiecăruia în viață - cum se pot ele susține, întreb, în temeiul destinului?

6. 3. Legile şi îndemnurile la virtute, precum şi îndemnurile de înfrî-nare de la ce nu se cuvine, laudele şi mustrarea, pedepsele şi tot ce neîndeamnă la virtute sau ne reține de la rău, cum ar putea ele să nu-şi aibă rostul în dreptate - care este o formă a purtării de grijă a lui Dumnezeu -ci[90] în întîmplare, sau chiar în mersul vieții? Or, dimpotrivă: aşa cum ne ducem noi viața, aşa sînt şi roadele pe care le culegem: ciuma şi zavera, sau seceta, sau rodnicia, se succed fățiş, arătînd tuturor - doar că fără glas - cît de mult depind ele toate de felul cum ne înțelegem viața.

---

88 **Tipovoia,** aici capacitate de intuire, instinct (n. tr.)
89 Sau: «invenție» - aici supr^a (n. tr.)
90fj «ex» TOC ***amo^ăxou*** - textual: «de la sine», «accidental» (n. tr.)

6. 4. Fiindcă ființa lui Dumnezeu se bucură de dreptate şi nu primeşte nici un fel de întinare; se deschide cugetului smerit, în schimb urăşte necuviința şi fala care face creatura (să vrea) să se înalțe pînă dincolo de limitele ei.

Or, deşi dovezile acestei stări de lucruri ne stau aproape întotdeauna cît se poate de limpede sub priviri, ele ne apar încă şi mai puternic în lumină ori de cîte ori, adunîndu-ne în noi înşine (şi, ca să spun aşa, încor-dîndu-ne puterile minții), stăruim în meditație asupra cauzei lor. De aceea şi spun eu că se cuvine să ducem o viață cumpătată şi liniştită, să nu ne înălțăm în cuget mai presus decît îi este dat firii noastre şi să fim încredințați că Dumnezeu, Căruia nu-I scapă nimic din tot ce se întîmplă, Se află întotdeauna alături de noi.

6. 5. Ne mai rămîne însă să cercetăm dacă nu cumva este totuşi adevărat ce ziceam mai înainte, anume că rînduiala tuturor lucrurilor s-ar putea datora fie destinului, fie întîmplării. Ne întrebăm: oare cele cereşti, stelele, pămîntul şi marea, focul, vîntul, apa şi aerul, succesiunea anotimpurilor, vara şi iarna, toate acestea putem noi să credem că se petrec fără nici un rost, aşa, la întîmplare? Nu se cere oare mai curînd să credem că au fost create?

6. 6. Unii inşi cam lipsiți de minte pretind că majoritatea acestor lucruri au fost concepute de oameni spre satisfacerea unei trebuințe a lor, natura oferindu-le în acest sens cu prisosință tot ce aveau ei nevoie. Or, admițînd că părerea aceasta ar merita oarecare atenție atunci cînd vorbim despre cele pămînteşti şi supuse pieirii, întreb totuşi: dar cele nemuritoare, realitățile nesupuse schimbărilor, sînt oare şi ele tot nişte invenții ale oamenilor? Ei bine, o ființă care să cadă sub simțurile noastre, cum este omul, nu are cum să fie zămislitoarea acestor lucruri şi a tuturor celor asemenea, supuse conştiinței noastre dar pe care numai mintea le poate pricepe; ci numai ființa cea spirituală şi veşnică a lui Dumnezeu.

6. 7. De altminteni chiar numai principiul bunei-rînduieli este o lucrare a proniei: dovadă , faptul că ziua este scăldată de lumina soarelui, faptul că noaptea urmează apusului aceluiaşi soare, sau că, ajungîndstăpînă, ea - noaptea - nu rămîne scăldată în întuneric, şi asta ca urmare a hoinărelii stelelor. Or, ce să mai spunem noi atunci despre lună, care, cu cît se depărtează mai mult de soare, se şi rotunjeşte mai tare, şi care, pe cît se apropie de el, se îngustează? Nu ne vorbesc ele oare despre Cuvîntul ordonator şi despre înțelepciunea lui Dumnezeu?

6. 8. Dar atît de binevenitele văpăi ale soarelui, care fac ca roadele să se coacă; sau umbletul vîntului, care pregăteşte belşugul recoltelor; sau răcoarea zilelor de ploaie - precum şi potrivirea întreolaltă a tuturor acestora, datorită căreia totul se desfăşoară cu rost şi în bună rinduială; sau, iar, rigoarea cu care revin planetele la timpul cuvenit exact în acelaşi loc - nu arată ele desluşit (lucrarea) poruncii dumnezeieşti? Desăvîrşita diaconie a astrelor, nu-şi spune oare ea singură supunerea în fața legii lui Dumnezeu?

6. 9. Semeția munților, adîncul hăurilor, netezimea fără sfîrşit a câmpiilor - care nu ne fac plăcere numai pentru frumusețea lor, ci şi pentru foloasele ce le aduc - se pot ele oare explica altfel decât în temeiul proniei dumnezeieşti? Dar

dimensiunile şi delimitarea uscatului faţă de apă, necesare atît agriculturii cât şi aducerii de mărfuri trebuitoare din ţări străine, cum ar putea cineva să spună că nu dovedesc limpede exacta şi judicioasa purtare de grijă a lui Dumnezeu? Apa din munţi ajunge la loc de şes, pe care-1 scaldă cît îi trebuie pămîntului ca să prindă viaţă; după aceea ea se năpusteşte în mare, iar marea o varsă în ocean;

6. 10. Şi mai îndrăznim noi să spunem că toate lucrurile astea se petrec de la sine sau ca efect al întîmplării? (Desigur că fără să arătăm după ce tipic şi sub ce formă se prezintă aici acest «de la sine», care de fapt nu are nici o realitate: nici spirituală, nici sensibilă, şi care nu face decît să ne bîzîie în urechi sunetele unei vorbe goale!)

7. 1. Pînă la urmă, cuvîntul «întâmplare» vedem că nu convine decît acelei categorii de oameni care se complac în a depăna idei la nimereală, **fără** să se sinchisească de temeiul lor; oameni care nu-s în stare să cugete ca lumea la obiectul real al acestor idei, şâ care, din cauza acestei neputinţe, ajung să-şi închipuie că tot ce nu pot ei explica, sigur că se datorează întâmplării[91]. Fiindcă există unele realităţi înzestrate cu proprietăţi ieşite din comun, a căror corectă înţelegere cere meditaţie adîncă - aşa cum este cazul originei izvoarelor termale. Nimeni nu poate da lesne explicaţia unui foc cu o putere atît de uriaşă; iar fenomenul este cu atît mai de neînţeles cu cît, deşi sînt înconjurate de ape reci, aceste izvoare nu-şi pierd niciodată fierbinţeala.

7.2. Ele par, ce-i drept, să constituie un fenomen destul de rar întâlnit pe faţa pămîntului; după părerea mea, rostul său este să facă oamenilor mai lesne de recunoscut puterea proniei, care-şi îngăduie să rînduiască aşa ca două proprietăţi opuse (cum sînt stările de cald şi de rece) să poată avea aceeaşi obîrşie.

7.3. Multe, nenumărate lucruri a dăruit Cel Atotputernic oamenilor spre îndulcirea vieţii lor şi ca să le fie spre folos; dar cu deosebire le-a dăruit El rodul măslinului şi cel al viţei: unul înlesneşte refacerea puterilor sufleteşti şi ne redă seninătatea, celălalt ne face plăcere şi ne este şi de ajutor ca leac tămăduitor al puterilor trupului.

(Alt fenomen cu totul extraordinar şade în neostoita şi necontenita curgere a nurilor la ceasurile nopţii la fel ca la ceasurile zilei - simbol al neîncetatei şi neîntreruptei curgeri a vieţii. Acelaşi rost îl are, de altminteri, şi alternanţa zilei cu noaptea).

8. 1. Aş vrea ca tot ce rostesc eu să poată convinge că nimic nu se petrece fără rost şi nechibzuit; precum şi că rostul şi pronia sînt (la) Dumnezeu - Cel care, între altele, a rînduit ca pentru anumite trebuinţe să ne folosim de calităţile metalelor, şi Care, în acest sens, a rînduit aurul, arama şi pe celelalte, în proporţiile cuvenite: adică despre acelea cu folos mare şi felurit, a poruncit să fie distribuite cît mai din belşug; pe cînd celelalte, al căror rost stă în plăcerea dată

91Textual: «a fost rînduit fără sens» - simţit de autorul acestor rînduri ca un nonsens (n. tr.)

de podoabe şi în bogăţie, le-a împărţit în acelaşi timp cu mărinimie dar şi cu luare-aminte, şi cu un gînd aflat între zgîrcenie şi generozitate.

8.2. Să presupunem că metalele destinate podoabelor s-ar fi găsit tot atît de îmbelşugat ca şi celelalte: ei bine, minaţi de ispita cîştigului, căutătorii de metale nu şi-ar mai fi dat osteneala să dea de urma celor atît de trebuitoare la munca cîmpului, la zidirea unei case sau la construcţia unei corăbii (cazul fierului şi al aramei); nu s-ar mai fi sinchisit să le extragă, şi nu le-ar mai fi mers gîndul decît la cele sortite desfătării şi înavuţirii care nu prinde bine nimănui. Or, tocmai asta face ca - după cît se zice - extragerea aurului şi a argintului să fie mai anevoie şi cu mai multă trudă decît a tuturor celorlalte metale, aşa fel ca adaosul de trudă să contrabalanseze adaosul de interes.

8. 3. Dar cîte alte lucrări ale dumnezeieştii pronii n-am putea noi să înşirăm, din toate cîte ne-a făcut ea parte cu atîta îmbelşugare numai şi numai ca să ne cumințească viaţa şi să ne pună în faţă îndemnul către celelalte virtuţi, dar şi ca să ne abată paşii de la nefolositoarele chemări ale bogăţiei! A da de urma şi de rostul lor, al tuturor, este cu mult peste puterile omului; într-adevăr, cum ar putea cugetul unei fiinţe supuse legilor devenirii şi atît de neajutorate să dea singură de urma adevăruluiultim?[92] Cum oare să recunoască ea voia lui Dumnezeu, care de la începutul începutului a fost cît se poate de limpede?

9.1. De asta e bine să ne mulţumim cu ce este la îndemînă noastră şi a naturii noastre. Fiindcă, de pildă, amăgitoarele iscodiri conţinute în «dialoguri» ne pot abate cu uşurinţă de la adevăratul rost al lucrurilor -aşa cum s-a şi petrecut cu destui filosofi care s-au dedicat aflării raţiunilor şi naturii intime a acestora. Şi fiindcă ori de cîte ori se întîmplă ca însemnătatea subiectului să depăşească posibilităţile lor de iscodire, ei ajung pînă la urmă, pe căi ocolite, să disimuleze adevărul, să susţină păreri contrarii şi să se critice unii pe alţii pentru învăţăturile lor, totul sub masca înţelepciunii. De unde s-au iscat şi unele răzmeriţe în rîndurile mulţimii, precum şi grelele osînde date de unii conducători de popoare, cărora la un moment dat li se păruse că fusese încălcată cine ştie ce datină strămoşească - din care nu de puţine ori li s-a tras chiar lor moartea.

9. 2. Pînă şi Socrate, pe care priceperea într-ale dialecticii îl făcuse vanitos, şi care avea darul să poată răsturna o situaţie[93]; Socrate, cel care se juca tot timpul cu afirmaţiile cele mai contradictorii, a căzut victimă invidiei celor de acelaşi sînge şi concetăţenilor lui. însuşi Pitagora (care lăsa să se creadă că se străduieşte din răsputeri să dobîndească stă-pînirea-de-sine şi deprinderea tăcerii) a fost prins cu minciuna, de vreme ce - după o oarecare şedere în Egipt - le-a dat italioţilor de ştire anumite lucruri de mult vestite de prooroci, ca şi cum ar fi fost de la el.

---

92 Textual: «cum ar putea cugetul unei fiinţe supuse pieirii, şi (atît de) lipsite de putori, să ajungă la (înţelegerea) adevărului total? (n. tr.)

93 Textual: «care făcea cauzele rele să ajungă pînă la urmă favorabile» (n. tr.)

9. 3. Dar pînă şi Platon, de departe cel mai moderat dintre ei; Platon, primul care şi-a deprins semenii să-şi desprindă cugetul de la lucrurile sensibile, să şi-1 înalțe spre cele inteligibile şi nesupuse devenirii şi să privească numai spre înălțimi, a vorbit (pe bună dreptate) despre o primă divinitate mai-presus de ființă, căreia i-a subordonat o a doua, şi a definit aceste două ființe doar prin număr, adăugind că amîndouă participă deopotrivă la desăvârşire, numai că ființa celei de a doua divinități se trage din cea dintîi, care ar fi prin excelență creatoarea şi ordonatoarea tuturor lucrărilor, pe cînd cea de a doua ar lucra după poruncile celei dintîi, legînd existența[94] tuturor de aceea (dintîi) ca de însăşi cauza lor.

9. 4. Spunînd lucrurilor pe nume, unul ar fi Dumnezeu cel care de toate Se îngrijeşte şi Care, în pronia Sa, le-a rînduit pe toate prin Cuvîntul (Său); iar Cuvîntul, fiind şi El Dumnezeu, este Fiu al lui Dumnezeu (ce alt nume I S-ar fi putut da Lui fără riscul de a săvîrşi o cumplită eroare,

dacă nu tocmai cel de Fiu?). Iar Tatăl a toate îşi merită pe drept numele de Tată şi al Cuvîntului Său.

9. 5. Ei bine, dacă pînă aici Platon se dovedeşte a fi judicios, în continuare el se depărtează de la adevăr, fiindcă ajunge să aducă în scenă o pletoră de zeități, fiecare dintre ele înzestrată cu o anumită înfățişare -adică tocmai lucrul care a provocat printre oamenii mai puțin înzestrați cu judecată o atît de mare sminteală, mai ales dacă ne gîndim că aceştia nu obişnuiau să ia aminte la pronia Dumnezeului celui Prea înalt, pentru ca, în schimb, să se închine unor reprezentări ale lor cu chip de om sau cu înfățişarea altor viețuitoare. Şi aşa s-a făcut că un om cu o fire atît de aleasă, vrednică de toată admirația, odată căzut pradă unor asemenea confuzii, să se contamineze în final, (făcînd la rîndul său aceeaşi greşeală) şi să nu mai scape criticii noastre,.

---

389 ouinaoiț - «con-sistența», «rostul» (n. tr.)

9. 6. Cu toate că, la un moment dat, mie îmi lasă impresia că pe Platon l-au încercat şi unele remuşcări şi că a căutat să-şi îndrepte eroarea -acolo, anume, unde el adeverează (şi cu ce tărie!) că Dumnezeu a insuflat în noi Logosul Său; după cum tot atît de limpede mai spune că suflarea lui Dumnezeu este tocmai partea aceea raţională a sufletului după care împarte el toate lucrurile în două categorii: spirituale şi sensibile, pe unele[95]..., în vreme ce despre celelalte spune că sînt (un întreg făcut) din întreţeserea elementelor corporale; cele dintîi, supuse puterii de înţelegere a minţii; pe cînd despre celelalte ne putem face o părere prin mijlocirea raţiunii noastre ajutate de simţuri. Iată de ce şi cele dintîi, strîns legate fiind de Duhul Sfînt (care şi El este necompus şi, ca atare, de nedestrămat), sînt veşnice şi sortite unei vieţi fără sfîrşit, în vreme ce realităţile supuse simţurilor, care se destramă în virtutea aceleiaşi raţiuni ce le-a făcut să se alcătuiască, nu au cum să se împărtăşească dintr-o viaţă fără moarte.

9. 7. Lucruri extraordinare spune pînă la urmă Platon şi în continuare, cînd scrie că fiinţele care au dus o viaţă bună - aşadar sufletele celor ce au petrecut în sfinţenie şi au făcut fapte de bine - urmează ca, după despărţirea lor de trup, să sălăşluiască întru sfinţenie în cele mai minunate locuri din cer. (Este, de altminteri, o învăţătură profitabilă: fiindcă cum să-i dai crezare şi să tragi nădejde la o fericire ca asta fără să te străduieşti din răsputeri să-ţi petreci viaţa cît se poate de bine, întru dreptate şi bună-chibzuinţă, şi ferindu-te de rău?) - După cum drept consecinţă adaugă el că sufletele celor răi vor fi purtate încolo şi încoace de apele Acheronului şi ale Pyriflegetonului, aidoma leşurilor unor naufragiaţi.

10.1. Cu toate acestea există şi oameni atît de orbi încît, chiar dacă se întîlnesc la un moment dat cu asemenea învăţături, nu se sinchisesc de ele şi, în loc să fie cuprinşi de frică, nu au pentru ele decît cuvinte de dispreţ şi îşi bat joc de ele ca de cine ştie ce născociri. Inşi ca ei, dacă sînt buni să preţuiască nişte calităţi de stil, în schimb nu sînt în stare să ia aminte la temeiurile unei învăţături. Nu-s buni decât să dea crezare balivernelor unor poeţi şi să împrăştie de-a lungul Eladei şi a ţinuturilor barbare idei răsuflate.

10. 2. Or, ce spun poeţii este că după moarte sufletele sînt judecate de fiii lui Dumnezeu - adică de nişte oameni; tot ei le mai cântă acestora şi judecăţile făcute, sau chemările la judecată, adăugind că aceiaşi stau de pază tuturor răposaţilor. Şi tot poeţii mai povestesc şi despre nişte lupte purtate între puterile de sus[96], şi fac caz de nu ştiu ce legi ale războiului, zicând despre aceste puteri că sînt minate de destin. Sau, tot după ei, unele dintre ele sînt din fire arţăgoase; altele, absolut indiferente faţă de necazurile oamenilor; iar altele, în fine, morocănoase. Pe urmă ei ni le mai arată jelind uciderea copiilor lor, nestîndu-le în putere să vină într-ajutorul nu numai al unor străini, dar nici măcar în al câte

95**Lacuna (n.** Ir.)
96Sau: «demoni» (n. tr.)

unora la care ele țineau nespus de mult; şi uite, aşa ajung zeii să fie înzestrați cu toate neputințele oamenilor, cărora poeții nu pregetă să le cânte odată vrajbele, alteori rănile, alteori bucuria sau durerea.

10. 3. Or, adevărul este că noi ar trebui, totuşi, să le dăm crezare. Fiindcă dacă este adevărat că ei au auzit chemarea poeziei atinşi fiind de suflul inspirator al, divinității, nu avem nimic altceva de făcut decît să le dăm crezare şi să ne pătrundem noi înşine de graiul lor inspirat. Dar, ce povestesc ei? Povestesc pătimirile zeilor şi demonilor lor. De unde rezultă că patimile acestora se cer crezute fără rezerve.

Totuşi, cineva ar putea obiecta cum că este cu neputință ca poeții să fi mințit, adăugind că dacă poezia are darul de a încânta pe ascultător, în schimb adevărul celor povestite depinde strâns de faptul că lucrurile s-au petrecut întradevăr aşa şi nu altfel.

10. 4. Eu unul aş spune aici că este în natura poeziei să mai şi ştirbească din adevăr; numai că atunci cînd mint, poeții nu mint fără rost: fiindcă sau o fac din interes bănesc, sau o fac ca să obțină cine ştie ce favoruri , sau, în fine, o mai fac ca să mascheze cine ştie ce faptă mîrşavă de care au ei ştire - şi asta, de frica amenințării legilor. (Deşi într-un asemenea caz mie mi se pare că ar fi fost totuşi cu putință ca ei să nu născocească tot soiul de baliverne despre natura Celui Atotputernic, şi, ca atare, să nu se facă vinovați de impietate).

11.1. Dar cel ce se ştie vinovat de a fi dus o viață netrebnică, criticabilă, dezordonată, dacă se căieşte - dacă-şi va înălța gîndul la Dumnezeu,deschizîndu-şi larg ochii inimii -, dacă se va rupe de viața dusă de el mai înainte, va avea parte de oblăduirea lui Dumnezeu şi va trăi în veac. Oricum, se cade să înălțăm mulțumirea noastră lui Dumnezeu, Care, aşa cum l-ar mîntui pe acela, ne poate mîntui pe noi toți. însă ne va mîntui cu atît mai lesne cu cît ne vom încrede noi mai deplin în puterea Lui de vindecare a sufletelor noastre, cu cît vom fi mai puțin şovăielnici, cu cât ne vom feri să facem aidoma celor care, (bolnavi fiind), acum se încred într-o anumită medicație şi acum fug de ea. Nu; leacul acesta care se cheamă dreptate şi cumpătare - ca şi toate celelate - se cere luat cu conştiința trează şi cu curaj!

Pe cât cu putință, noi ceilalți ne străduim din răsputeri să sădim speranța în sufletele celor care n-au avut cunoştință de o asemenea învățătură, rugîndu-L pe Dumnezeu să ne vină într-ajutor: fiindcă mie nu-mi pare un lucru tocmai oarecare să tragi cugetul supuşilor tăi pînă la evlavie - chiar cînd el, cugetul, este încă nepervertit - sau - atunci cînd el se arată rău şi îndărătnic - să-1 faci să admită tocmai contrariul convingerilor sale,, şi să faci din nişte oameni de nimic nişte oameni deValoare. Iar dacă este adevărat că nu am nici un motiv să nu mă bucur de răspunderea unei asemenea sarcini şi că e bine să mă pătrund de gîndul că a-I înălța Mîntuitorului laudă nu e un lucru potrivit oricui, ci numai unui om de bine, atunci înseamnă că se cuvine să-mi iau rămas bun de la toate

relele rânduieli ticluite de soartă, în neînțeleapta şi oarba ei dibuire şi să văd în convertirea mea principala condiție a mîntuirii mele.

Aş fi dorit eu de mult să-mi fie descoperit lucrul acesta, fiindcă adevărat e că fericit este cel ce a ajuns să cunoască încă din tinerețea sa şi care şi-a aflat bucuria în aflarea dumnezeieştii învățături şi în frumusețea unei vieți puse sub semnul virtuții. Dar s-o spunem fără vanitate: când cei înzestrați nu ajung înțelepți de mici copii (din leagăn - cum vine vorba), atunci faptul de a se fi «înțelepții»- în pîrga vieții rămîne totuşi un lucru îmbucurător.

11. 2. în ceea ce ne priveşte, tăria noastră nu stă în nici un fel de învățătură omenească; toate darurile, toate trăsăturile noastre de caracter care plac oamenilor cu-scaun-la-cap, de la Dumnezeu sînt. Şi am un scut nu tocmai neînsemnat, de care mă folosesc ca de o pavăză împotriva a tot

veninul trimis[97] împotriva mea' de cel viclean: anume, cunoaşterea lucrurilor plăcute lui Dumnezeu; din ea îmi voi alege eu cele potrivite cuvîntării de față, în aşa fel încât să pot înălța laudă Părintelui a toate.

11. 3. Iar Tu, Hristoase, Mîntuitorul nostru , al tuturor, fii şi Tu aici, de față, şi mă susține în zelul sfințitei lucrări (căreia mă închin acum); înaripează-mi spusa, cînd voi grăi despre tăria Ta, şi arată-mi cum să găsesc, despre Tine, cuvintele cele mai alese!

(Totuşi, să nu creadă nimeni că va auzi din gura mea cine ştie ce termeni sau cine ştie ce idei şlefuite pînă la subțirimea (obişnuită retoricii), fiindcă eu sînt pe deplin conştient de faptul că bărbaților ageri la minte nu le place vorbăria deslînată şi bună numai să ne gîdile la ureche; pentru că într-un asemenea caz, vorbitorii se gîndesc întotdeauna numai la aplauze şi de aceea nu se sinchisesc dacă ce spun ei are sau nu are vreun rost).

11. 4. Ei bine, există oameni (oameni fără minte şi fără credință) care fac caz de faptul că Hristos, (Mîntuitorul) nostru, a fost osîndit; şi că Lui, Care pentru toate viețuitoarele este izvorul vieții, I-a fost luată şi viața[98]... Dar dacă asemenea idei nu au de ce să ne mire, de vreme ce ele ne vin din partea unor inşi porniți pe calea necredinței, care nu se mai tem să o recunoască şi care nu-şi mai tăinuiesc răutatea, în schimb atunci cînd ar vrea să lase să se creadă că sînt încredințați de faptul că Dumnezeu, Care este nesupus stricăciunii, ar fi putut (El-însuşi) pătimi ceva din partea oamenilor, ei pretind un lucru care întrece toate limitele bunului-simț. La fel şi (cu cei care-şi închipuie că) cruzimea a putut ieşi biruitoare asupra iubirii de oameni, sau care nu-şi dau seama că mărinimia şi îndelunga-răbdare a lui Dumnezeu nu poate fi răvăşită de seme-ția omului ; că derîderea nu le poate face să-şi schimbe natura, ci că

97Textual: «urzit», «fabricat» (n. tr.)

98 Sensul textului pare să fie: există oameni care ne obiectează faptul că acest Hristos despre care spunem noi că este izvorul vieții n-a fost decît un osîndit oarecare, care pînă la urmă a plătit cu propria lui viață. - în continuare, textul pare a fi lacunar (n. tr.)

întotdeauna[99]... ajunge să anihileze înverşunarea siluitorilor prin forţa raţiunii şi a generozităţii.

11. 5. în marea Sa iubire de oameni, Dumnezeu a plănuit încă de la început să stîrpească nedreptatea şi să înalţe bunăcuviinţa şi dreptatea, în care scop a şi adunat în jurul Său pe cei mai înţelepţi oameni şi a pus la punct cea mai frumoasă şi mai profitabilă învăţătură, pentru ca tot omul de bine şi ajutat de soartă să se poată sîrgui şi să dea de urma lucrării Sale proniatoare în lume. De altfel mă întreb: cine ar putea să ne amintească o fericire mai mare decît dobîndirea dreptăţii lui Dumnezeu, Cel care pe cei ce s-au arătat vrednici de învăţătura Sa i-a făcut asemenea Lui? Şi Care, împărţind tuturor binele, le-a dat odată pentru totdeauna posibilitatea de a-şi împlini menirea?

11. 6. în asta şade marea noastră biruinţă; în asta stă adevărata putere, marea Lui lucrare, povaţa de înţelepciune gmdită de El pentru binele tuturor popoarelor. Iar daca aşa este, atunci şi noi - o, Mîntuitorule al tuturor! - Ţie întru

393. **ogpîyni** (n. tr.)

laudă îţi vom înălţa trofeele noastre dobîndite prin luptă. Tu însă, o urîcioasă şi neruşinată calomnie!, care te mîndreşti cu spusele şi cu ţipetele tale mincinoase; tu amăgeşti numai copiii, tu cîş-tigi încrederea doar a adolescenţilor sau a bărbaţilor încă necopţi la minte, ademenindu-i să se lepede de credinţa adevăratului Dumnezeu! Tu pui la cale plăsmuirea de statui, făcîndu-i pe aceia să le înalţe lor rugăciune şi să li se închine, astfel ca singura răsplată de care vor avea ei parte pentru nesimţirea lor să şadă doar în amăgirea lor!

11. 7. Ei bine, tocmai,, unii ca ei se pomenesc pînă la urmă a cîrti împotriva lui Hristos, Dumnezeul şi Fiul lui Dumnezeu şi Pricinuitorul a tot binele! Dar - întreb eu - oare nu tot Lui I se închină (şi pe drept cuvînt!) popoarele şi neamurile cele mai înţelepte şi mai luminate ale pămîntului? Oare nu Lui, Celui investit cu toată puterea şi Care este mai presus de tot binele?[100] Iar dacă aşa este, atunci şi lauda noastră cuvine-se să sporească, şi uimirea noastră să crească nemăsurat la gîndul că, în loc să se folosească de multa Lui putere, ca să Se răzbune pentru nedreptatea ce I se făcea, Hristos, Care ştia cît de mici pot fi oamenii, i-a iertat totuşi, gîndind El că atît prostia cît şi înclinarea spre păcat sînt totuşi nişte trăsături omeneşti; după care, rămînînd de neclintit în hotărîrea luată, nu S-a lepădat nici cît de puţin de firească Sa iubire de oameni!

Duceţi-vă, aşadar, de la mine, necredincioşilor! (Fiindcă cele întîm-plate au fost posibile numai datorită păcatului aceluia rămas nepedepsit). Duceţi-vă la jertfele voastre de sînge, la benchetuiri, duceţi-vă la praznicele şi la beţiile voastre! Puneţi-vă pe faţă masca devoţiunii, ca să vă dăruiţi mai din plin plăcerilor şi destrăbălării; lăsaţi să se creadă (că nu vă e gîndul decît la) jertfa pe

99 Lacună (n. tr.)

100 ***vnepxvmuv,*** «priveşte de deasupra» sau «este», «priveşte» dincolo de» (n. tr.)

care o qduceți, ca să vă puteți mai lesne robi plăcerilor! Voi nu aveți nici cea mai mică idee ce anume este binele; nu cunoașteți nici măcar cea dintîi dintre poruncile pe care Dumnezeul Cel mare le-a dat oamenilor cînd a rînduit Fiului Său să le călăuzească viața pentru ca aceia ce şi-o vor petrece într-un chip demn, înțelepțeşte, la judecata ce le-o va face Fiul Său să moştenească o viață nouă, de fericire şi împlinire.

11.8. (Or, eu tîlcuiesc hotărîrea lui Dumnezeu privind felul cum trebuie să-şi ducă oamenii viața nu - aidoma celor mai mulți dintre ei - în necunoştință de cauză, nici în temeiurile unor presupuneri, sau numai aşa, pe dibuite!)

Cineva ar putea să întrebe: de unde denumirea aceasta de «fiu»? Şi despre ce fel de «naştere» poate fi vorba, de vreme ce - cum se vede - nu avem a face decît cu un singur Dumnezeu, şi încă cu unul străin oricărui soi de amestec?

Or, se cere aici să admitem posibilitatea a două feluri de naştere. Una este cea pe care o ştim cu toții, şi care are loc pe cale firească[101]; cealaltă se petrece în virtutea unei cauze veşnic-izvorîtoare[102] al cărei temei nu poate fi contemplat decît de dumnezeiasca pronie sau, dintre oameni, de cei care au izbutit să-I merite dragostea. Fapt este că un înțelept va şti întotdeauna să recunoască pe Autorul bunei-rînduieli a universului. Iar de vreme ce nimic nu există fără intervenția unei cauze, înseamnă că trebuie neapărat ca şi cauza (ultimă) să fie anterioară creațiunii. Dar şi existența universului şi faptul dăinuirii lucrurilor din cuprinsul lui presupun neapărat anterioritatea cuiva care să le facă a dăinui. De unde vom zice că Hristos este cauza acestei dăinuiri, la fel cum zicem că dăinuirea ființelor este efectul unei cauze; şi tot aşa este şi Tatăl cauza Fiului, iar Fiul, efectul acestei cauze.

11. 9. în fine, anterioritatea Lui cred că devine astfel de ajuns de clară. Să vedem însă cum a putut El coborî pe pămînt, în lumea noastră, a oamenilor.

Pricina hotărîrii de a coborî stă - aşa cum cu mult înainte o şi spuseseră proorocii - în purtarea de grijă față de toate; la urma urmei este firesc ca un creator să se îngrijească de creația lui. Dar, de vreme ce urma ca El să ia înfățişarea trupească şi creată şi să zăbovească un timp pe pămînt (aşa cum o cereau lucrurile), şi-a rînduit o naştere zămislită fără căsnicie, adică în afara împreunării nupțiale: o naştere dintr-o fecioară sfîntă (fiind Maica Domnului fecioară). Aşa şi-a făcut ființa aceasta dumnezeiască intrarea în timp; aşa a devenit vizibilă esența cea spirituală; aşa a putut lumina cea netrupească să devină trup.[103]

11. 10. Totul a fost concordant atunci: un porumbel luminos, care-şi luase cîndva zborul de pe arca lui Noe, s-a pogorît deasupra pîntecelui Fecioarei. Concordant a fost însă şi ce s-a petrecut după această unire mai presus de

101 Textual: «prin lehuzie» (n. tr.)
102 Textual: «veşnice» - aî5ioc. *ama* (n. tr.)
103 Textual: «să ajungă materie» (n. tr.)

simțuri, de o puritate ce depăşeşte sfințenia însăşi şi superioară însăşi castității: o înțelepciune dumnezeiască văditâ încă din fragedă pruncie, apoi înfricoşarea cu care L-a primit, la Botez, apa Iordanului.

11.11. Şi, odată cu asta, împărătească ungere (care rimează cu priceperea rostului tuturor lucrurilor); pe urmă o învățătură şi stăpînirea unei puteri uimitoare, în stare să vindece pînă şi ce era de nevindecat; grabnica şi nestăvilita împlinire a rugăminților (şi, în general, viața Lui cu desăvîrşire pusă în slujba oamenilor); o doctrină care nu urmărea punerea în valoare a isteției, ci înțelepciunea (fiindcă învățăceii nu aveau a se strădui spre deprinderea virtuților denumite «civice», ci spre cele careaveau să le deschidă drumurile lumii spirituale; aveau a se sili să dis-cearnă realitatea aceea care rămîne perpetuu inalterată, şi să se exerseze spre cunoaşterea prea-marelui Tată).

11. 12. Şi de asta nici facerile Lui de bine nu au fost unele obişnuite: orbilor, El le-a dăruit vederea; slăbănogilor, vigoarea; iar morții, El i-a răspuns cu aducerea înapoi la viață. (Şi n-am să zăbovesc acum în a aminti îndestularea din pustie, care a putut sătura - după atîta trecere de timp - o mare mulțime de oameni cu atît de puține bucate!)

11. 13. Pentru asta, după putere îți mulțumim, Hristoase, Dumnezeule şi Mîntuitorule, pronia supremă a marelui Tată; Tu, Care ne mîn-tuieşti din necazuri şi ne-ai propovăduit cea mai minunată învățătură! Şi o spun acum nu ca să-Ți înalț laudă, ci doar ca să-mi mărturisesc recunoştința.

11. 14. Fiindcă ce om Ți-ar putea înălța laudă după cuviință, cînd ni se spune că Tu ai făcut cele ce sînt în lume , din nimic;[104] că Tu ai aprins pentru ele lumina şi ai adus în dezordonatul vălmăşag al stihiilor frumusețe, ordine şi măsură? Cu toate că dovada cea mai neprețuită a iubirii Tale de oameni stă mai curînd în faptul de a fi făcut din nişte suflete nobile nişte rîvnitori ai vieții dumnezeieşti şi fericite, după care Te-ai îngrijit ca aceştia să dobîndească bunurile cele cu adevărat bune, să împartă cît mai multora din înțelepciunea şi din împlinirea lor lăuntrică şi să poarte roadele nepieritoare ale virtuții, stînd deoparte din calea neîn-frînării, plini de dragoste față de oameni, privind înjur cu ochii îndurării şi încingîndu-se cu platoşa credinței, gata să întâmpine viața cu bună-cuviință şi cu toate chipurile virtuții (care mai înainte vreme fusese izgonită din viața oamenilor); fiindcă aceasta a devenit adevărata cauză a coborârii - mai bine spus: ea a făcut necesară coborârea - pe pămînt a Mîntuitorului, Care veghează în pronia Sa asupra tuturor: căci nu putea fi găsit nimeni, nici un tămăduitor în stare să scoată cu adevărat lumea de sub puterea unor rele atît de mari şi a unei asemenea grozăvii!

11. 15. Or, pronia a rânduit iarăşi - şi pe dată - tot ce mai înainte fusese răvăşit sub imperiul dezordinii şi al neînfrînării. Şi n-a făcut-o pe ascuns, fiindcă

104Ca şi altădată, e$ oux ovtwv - textual: «din ce nu erau ele», cu referire la II Maca-bei 7,28 (n. tr.)

era conştientă de faptul că, dacă unii oameni au, prin mijlocirea chibzuinței lor şi a minții, privirea ațintită asupra ei, alții, în schimb, ajunşi asemenea viețuitoarelor necuvîntătoare, îşi concentrează atenția asupra acestei lumi supuse simțurilor. Aşadar, de asta a lucrat ea această binecuvântată şi miraculoasă tămăduire în văzul tuturor: anume ca nimeni - fie el mînat de rîvnă sau delăsător - să nu poată avea vreo îndoială; de asta le-a dat ea răposaților să revină la viață; de asta le-a poruncit ea celor cu sănătatea şubrezită să-şi revină în puteri. Liniştirea apelor mării şi porunca ascultată.' de domolire a vântoasei (sau, pînă la urmă, înălțarea la cer) - după înfăptuirea atîtor lucrări minunate şi după chemarea oamenilor din starea de necredință în aceea de putere şi de credință - a cui lucrare ar putea ele să fie dacă nu a lui Dumnezeu şi a puterii Sale supreme?

11. 16. Să nu uităm că pînă şi clipele imediat următoare Patimilor n-au fost lipsite de manifestări extraordinare: bezna a pătruns peste lumina zilei şi a făcut soarele de nevăzut! Pretutindeni, lumea a fost cuprinsă de înfricoşare la gîndul că va fi sosit sfîrşitul lumii şi că va domni din nou haosul - aşa, ca înaintea întocmirii universului!

(S-a căutat şi cauza acestui mare necaz, în ideea că n-ar fi fost de mirare ca oamenii să fi săvârşit vreo nelegiuire în fața divinității, pînă cînd, în nemăsurata-I mărinimie, nemaiținînd seama de nesocotința oamenilor, pronia a redat cerului întreg înfățişarea lui obişnuită, împo-dobindu-1 la loc cu dansul stelelor).

Se poate deci spune că pînă şi chipului lumii - care ajunsese atît de posomorit - i-a dat ea atunci din nou seninătatea!

12.1. Cineva căruia i-ar face plăcere să hulească ar putea susține aici că, în calitatea Sa de Dumnezeu, (Cuvîntul) ar fi putut determina la oameni o alegere mai bună şi mai favorabilă lor. întreb totuşi: dar ce cale ar fi putut fi mai bună, ce metodă mai eficace pentru înțelepțirea nărăviților, decît însuşi graiul Său? Nu i-a învățat oare chiar El sub privirile lor şi stînd în mijlocul lor ce înseamnă o viață aşezată? Or, dacă învățătura lui Dumnezeu nu s-a dovedit lucrătoare în ei în ciuda prezenței Sale, înseamnă că în lipsa Sa - şi neputîndu-I ei asculta spusa - ar fi fost mult mai rău.

12. 2. Dar ce a stat în calea acelei preafericite învățături? Numai jos-nicia omenească; fiindcă de cîte ori ne învârtoşăm împotriva unor idei rostite cu har şi cu temei, un nor vine şi se lasă asupra minții noastre, adumbrind-o. Iar aceia nu făceau decît să-şi afle cea mai mare plăcere în a nu se sinchisi de poruncile Lui şi în a nu ciuli urechile la legea ce le fusese dată. Fiindcă de nu le-ar fi sfidat, ei ar fi dobîndit, ascultîndu-le, o ştiință foarte folositoare nu numai pentru viața de acum, ci şi pentru cea de apoi: adevărata noastră viață, în care plata faptului de a fi dat ascul-tare lui Dumnezeu va fi existența cea nesupusă stricăciunii şi veşnică, la care vor avea dreptul toți cei ce vor fi ajuns la cunoaşterea lui Dumnezeu,

toți cei a căror viețuire de invidiat va fi devenit o pildă veşnică pentru cei hotărîți să-şi închine ființa marii confruntări (a muceniciei).

12. 3. Iată de ce a fost încredințată această învățătură unor oameni înțelepți: anume pentru ca tot ce vor avea aceia să dea de ştire să fie păstrat de învățăceii lor cu toată grija, iar porunca lui Dumnezeu să rămînăpătrunsă de adevăr şi păzită fără ştirbire. Pentru că ea este cea care zămisleşte întru curăția credinței şi în desăvîrşita noastră dăruire lui Dumnezeu, îndrăzneala în fața morții: numai ea poate înfrunta furtunile vieții, şi, minată de neînvinsa putere a lui Dumnezeu, încercarea muceniciei;[105] iar cînd, în marea sa dăruire, (sufletul nostru) va fi învins pînă şi cele mai cumplite pricini de teamă, atunci Acela pe Care cu atâta vitejie L-a mărturisit el, îl va socoti, la rîndul Său, vrednic să poarte cununa.

12. 4. Şi totuşi nu se semețeşte; fiindcă el ştie - cred eu - că şi acest dar tot de la Dumnezeu venit e ca să poată el îndura şi împlini cu bucurie dumnezeieştile porunci. Şi e firesc atunci ca o asemenea viață să lase în urma ei o amintire de neuitat şi o glorie veşnică: fiindcă, pe de o parte, viața mucenicului este o viață de chibzuință şi de continuă amintire a poruncilor, iar pe de altă parte sfîrşitul său se preface într-o revărsare a dăruirii de sine şi a tot ce poate fi mai nobil în om. De unde şi cântările şi psalmii şi fericirile ce urmează, precum şi lauda înălțată lui Dumnezeu, Celui ce veghează asupra tuturor.

12. 5. Aşa arată jertfa de mulțumită ce se aduce în amintirea acestor viteji: o jertfă curată, fără urmă de sînge sau de siluire, care n-are nevoie de miresmele tămîierilor sau de ruguri, ci doar de o lumină curată, şi atîta cît e nevoie de ea pentru luminarea celor ce se roagă.

(Acelaşi puternic simț al măsurii domneşte şi în ospețele pe care nu puțini le fac spre a veni în ajutorul nevoiaşilor şi pentru a-i susține, sau pentru ajutorarea celor căzuți. Ei bine, cine vede în toate acestea ceva demn de dispreț înseamnă că nu e în stare să judece lucrurile în duhul acestei învățături dumnezeieşti şi fericite!)

13. Sînt unii care nu pregetă să se obrăznicească pînă la a-I cere lui Dumnezeu socoteală, zicînd, bunăoară: «La urma urmei, ce a urmărit El atunci cînd nu Şi-a înzestrat creaturile cu o natură identică, ci dimpotrivă cu una osebitoare şi cel mai adeseori opusă una alteia ? Fiindcă din asta se trag şi deosebirile care ne definesc trăsăturile de caracter sau înclinările. Pentru deplina ascultare de poruncile lui Dumnezeu, pentru buna Lui cunoaştere precum şi în scopul întăririi credinței fiecăruia dintre noi, n-ar fi fost oare preferabil ca oamenii să fie toți înzestrați cu aceleaşi trăsături de caracter? Lucru care lui Dumnezeu I-ar fi fost foarte cu putință!»

105Text corupt (n. tr.)

Cel ce spune asemenea vorbe pare că ar vrea să conteste buna rînduiala a universului, ca şi cum nici n-ar mai admite alternanța zilei cu noaptea, ci ar dori să fie de-a pururi ziuă (deşi e nevoie şi de odihnă); ca şicum linia de despărțire a uscatului de apele oceanului nu l-ar mai mulțumi; ca şi cum l-ar supăra prisosul darurilor pe care pămîntul le poartă spre folosul ființelor de pe pămînt, sau mulțimea căilor pe care marea le deschide înaintea corăbierilor; pe scurt, el pare a cere ca totul să fie uniform, sau chiar, pînă la urmă, să nici nu mai existe bunăoară păduri şi munți, urmînd ca toate diversele lucrări ale naturii să dispară împreună cu numele pe care le poartă!

Sigur că toate acestea nu-s decît nişte vorbe-n vînt; dar a cere ca toți oamenii să fie înzestrați cu acelaşi temperament e o idee de-a dreptul caraghioasă, cum este şi faptul de a nu pricepe că în acest caz rînduiala ființelor din univers nu s-ar mai înscrie în rînduiala universului, sau că temperamentele au altă natură decît fenomenele fizice, sau că există o mare deosebire între suferințele trupului şi chinurile sufleteşti!

Dumnezeu a întocmit întregul univers din elemente diferite. Or, față de felurimea posibilităților corporale, sigur că pentru punerea în valoare a universului a fost nevoie de diversitate şi de varietate; şi aşa cum prin natură multe şi nenumărate (...),[106] multe se datorează mării sau aerului. Pe om l-a făcut ființă cugetătoare şi l-a dăruit cu darul cunoaşterii a ce e rău şi ce e bine, pentru ca de cele dintîi să se țină de o parte şi să le dorească numai pe acestea din urmă. Iar după ce i-a dat atîta dreaptă socoteală cîtă avea el trebuință, l-a lăsat liber să vrea şi i-a îngăduit să hotărască singur în ce fel îşi va duce viața; şi a făcut aşa, deopotrivă cu toți oamenii. Veți întreba: dar de unde diversitatea caracterelor? Eu cred că din puținătatea interesului nostru față de binele dăruit nouă de pronie; ceea ce ne şi face să ne lăsăm în voia pornirilor oarbe sau a poftelor, şi, uitînd de bine, să tragem spre tot ce e rău. Adevărul este că mînia clocoteşte în noi - şi nu puțin -; poftele dau şi ele năvală, şi, împreună, din clipa cînd ajung să domine cugetul celor fără minte, îi duc la prăbuşire. Şi invers: cînd cugetul rămîne stăpîn în om, întreaga lui viață se deapănă cu măsură şi merită laudă. Lucrurile se petrec ca în cazul unui vizitiu cu experiență, trăgînd de hățurile unui atelaj dublu, neascultător şi muşcat de streche: fiindcă numai aşa putem noi ajunge să ne controlăm credința, cucernicia, dreptatea, cumpătarea şi fericirea rezultînd din practicarea tuturor virtuților. Iar acestea din urmă - şi cele asemenea lor - izbutesc în cele din urmă să scoată sufletele la liman sub privirea judecătorului celui sfînt: şi nu spre a fi judecate sau spre a purta povara osîndei păcatelor lor, ci spre a-şi căpăta răsplățile făgăduite de El sufletelor ce vor fi dus o viață cu adevărat nobilă. După cum pe cele prihănite, care se vor fi dedat plăcerilor trupeşti, le va ajunge[107] pînă la urmă pedeapsa venită să răzbune

106 Lacună (n. tr.)
107 Textual: «le va zvîrli» (n. tr.)

dreptele spuse ale lui Dumnezeu, făcîndu-le să se jelească (pentru judecata la care se supuseră; pe acestea le aşteaptă focul cel nestins şi veşnic, prăpastia cea povîrnită şi fără ieşire.

Dar jignitoare este şi ideea celor pe care-i nemulţumesc deosebirile dintre fiinţe şi care ar vrea ca toate lucrurile să se afle, valoric, pe aceeaşi treaptă. Fapt este că oamenilor fără Dumnezeu li se pare că a prefera un lucru nobil altora inferioare lui (sau ideea că o fiinţă nemuritoare s-ar putea bucura de covirşitor mai multă fericire decît fiinţele noastre pămînteşti şi pieritoare - şi asta direct proporţional cu noblețea şi cu dumnezeirea ei) ar fi un lucru cu totul nedrept; după cum tot nedreaptă s-ar putea să li se pară ideea că neamul omenesc nu rămîne nici el străin de bunătatea lui Dumnezeu (deşi trebuie spus că acest lucru nu are în vedere pe toţi oamenii şi că el nu se petrece necondiţionat, ci că de el se vor bucura numai cei ce-şi vor fi îndreptat paşii pe drumul deschis de Dumnezeu-însuşi, deci alegînd cel mai nobil fel de a-şi petrece viaţa, care este cunoaşterea adevărurilor lui Dumnezeu)!

14. 1. Sigur că este nebunie curată să compari un lucru creat cu realităţile necreate. Fiindcă acestea n-au nici început, nici sfîrşit, pe cînd cel dintîi, creat cum este şi supus devenirii (şi care-şi are şi începutul şi existenţa în timp), bineînţeles că are şi un sfîrşit. Or - întreb eu - aceste realităţi făcute să fiinţeze, cum ar putea ele să ajungă egale cu Cel ce a poruncit aducerea lor la existenţă? Fiindcă dacă ele I-ar fi Lui pe potrivă, atunci n-ar putea fi vorba - la propriu vorbind - nici despre o poruncă dată de El spre aducerea lor la fiinţă! Or, tocmai că nici măcar cele cereşti nu-I pot fi Lui puse alături, aşa cum nu poate fi pusă lumea supusă simţurilor, alături de lumea inteligibilă; sau, iar, modelele, pe aceeaşi treaptă cu imaginile lor.

14. 2. Şi atunci cum să nu-ţi vină a rîde la gîndul vălmăşagului tuturor acestor elemente, în care noblețea dumnezeirii ar urma să fie diluată prin reducerea ei la măsura oamenilor sau a animalelor? Sau cum să nu socoti năzuinţa către dobîndirea unei puteri comparabile cu puterea lui Dumnezeu, drept ceva nebunesc şi ieşit din făgaşul unei vieţi înţelepte şi virtuoase? Dacă este adevărat că aspirăm la fericirea dumnezeirii, trebuie să ne călăuzim existenţa după porunca lui Dumnezeu; fiindcă numai aşa vom putea duce o viaţă mai presus de puterea destinului în sălaşurile (Sale) nemuritoare şi nesupuse pieirii; vreau să spun: supunîndu-ne noi viaţa legii puse nouă de Dumnezeu.

14. 3. Oricum, singurul lucru aflat în puterea omului şi care se poate ridica pînă la (asemuirea cu) puterea lui Dumnezeu stă în slujirea curată şi fără ascunzişuri a lui Dumnezeu, în întoarcerea noastră către El, în contemplarea lucrurilor plăcute Lui şi în deprinderea lor, precum şi în faptul de a nu ne lăsa înconvoiaţi spre pămînt, ci (atît cît ne stă în puteri)în a ne înălţa cugetul spre

cele de sus, de pe culmi: aceasta este îndeletnicirea care - cum vine vorba - ne poate duce la biruință şi la dobîndirea nenumăratelor bunătăți.

Aceasta este, de fapt, rațiunea şi cauza deosebirilor legate de noblețea şi de puterea făpturilor. Cine va vrea să ia aminte cum trebuie, găsi-va în ele prilej de întărire şi de binecuvîntare mare; dar proştii, nemulțumitorii, pentru semeția lor îşi vor atrage cuvenita pedeapsă.

15. 1. Aşadar, Fiul[108] lui Dumnezeu îi cheamă pe toți la virtute, constituindu-se singur dascăl al poruncilor Tatălui pentru cei drept cugetători. Să nu ne amăgim singuri, făcînd greşeala de a nu-I lua chemarea în seamă, şi să recunoaştem că de grija soartei noastre - adică pentru fericirea oamenilor - a bătut El atîtea drumuri şi a chemat la Sine pe cei mai vrednici inşi ai vremii, învățîndu-i şi strunindu-i cum să-şi ducă viața şi cum să răspundă invidiei venite din partea celui potrivnic (căruia tare îi mai place să amăgească şi să înşele pe cei lipsiți de experiență) cu acel leac de viață aşezată, care stă în credință şi în dreptate.

15. 2. De asta a luat El în seamă pe bolnavi, a eliberat pe slăbănogi de necazurile care-i năpădiseră, a mîngîiat pe cei ajunşi în cea mai neagră sărăcie şi mizerie, sau a îndemnat pe oameni şi le-a poruncit să cumpănească cu măsură, să ia aminte şi să sufere bărbăteşte, fără ținere-de-minte a răului, toate umilințele şi tot disprețul lumii - adăugind că cele pomenite se fac întrucâtva din cercetarea Tatălui şi că aceia care vor şti să primească necazul cu dăruire-de-sine, întotdeauna vor învinge. Şi a mai mărturisit El cu tărie că există ceva în care, în chip miraculos, se află inclusă o putere neîntrecută: statornicia cugetului întru aflarea înțelepciunii - adică în aflarea adevărului şi a binelui - care-i face pînă şi pe bogații ce nu se abat de la dreptate să-şi împartă cu dragoste lucrurile nevoiaşilor. După cum ne-a mai oprit - şi încă cu tărie - de la urmărirea puterii,[109] zicând că dacă El a venit spre noi ca la nişte ființe mărunte, tot aşa li se cuvine şi acestora să facă acte de milostenie,[110] mai ales că este în natura oamenilor să-şi înceapă viața în lipsă şi în goliciune, după cum şi sfîrşitul lor tot în lipsă şi în goliciune se petrece: ceea ce - adăuga El - face ca singurul lucru pentru care merită să te osteneşti, să rămînă virtutea. Drept care pe ea ne-a vestit El că se cuvine să o ținem la loc de cinste, fiindcă mîntuirea sufletului depinde strîns de felul cum se ține el de cârma celei mai nobile dintre virtuți: exercițiul predilect al cucerniciei, al dreptei socoteli şi al blândeții, ca singura cale pe care putem noi înfrunta furtunile vieții.

Deci, după ce a povățuit sufletele ucenicilor Săi prin astfel de îndemnuri (precum şi prin multe altele asemenea lor), pentru ca ei să se silească la acest

108 Aici, ca şi în alte locuri la Constantin, «copilul» sau «odorul lui Dumnezeu» (n. tr.)
109 Termenul Suvctorsia pare a se referi aici la exercitarea dominatoare, represivă, a puterii (n. tr.)
110 Text corupt (n. tr.)

atît de folositor mod de a înțelege viața nu numai sub ascultarea poruncilor Sale, ci şi prin (pilda vie a) faptei, i-a călăuzit Hristos pe calea lungă şi pustie a încinselor nisipuri, aşa cum le-a mai croit drum şi prin valurile unei mări răscolite de vînturi, potolind talazurile şi făcîndu-le să îngăduie deasupra, în pofida legilor firii, paşii lui Dumnezeu şi ai acelor drepți.

15.3. Or, după ce a întărit credința mulțimilor care-i dăduseră ascultare printr-o încercare atît de mare şi atît de neobişnuită, S-a îngrijit Hristos să-i facă şi neînfricați în fața primejdiilor şi grozăviilor vieții şi să facă din ei nişte osîrdnici învățăcei ai nădejdii în (menirea) Sa. Odată s-a întîmplat chiar ca El să astâmpere cu vorba mânia unuia dintre prietenii Săi care îşi cam pierduse cumpătul; bărbatul încercase să se apere cu sabia împotriva altui ins, care scosese sabia, ca şi cum El, Mîntuitorul, n-ar fi fost de față şi gata să-i vină în ajutor; acestuia, deci, El i-a poruncit să se liniştească şi să-şi vîre sabia înapoi în teacă, dojenindu-1 pentru faptul că nu-şi încercase scăparea la Dînsul; şi cu asemenea prilej a rostit El cu glas de legiuitor că tot cel ce pune început nelegiuirii, precum şi tot cel ce va cuteza să apuce sabia spre a se apăra de prigonitor, va muri de moarte rea.

15. 4. Fiindcă adevărata, cerească înțelepciune, ne cere mult mai degrabă să ne lăsăm nedreptățiți decît să nedreptățim noi pe alții, iar la vreme de restrişte să fim gata de suferință; în nici un caz să răspîndim suferința; fiindcă dacă ținem seama cît de rău este să faci nedreptate, bine este să ne pătrundem de gîndul că nu cel nedreptățit, ci, dimpotrivă, cel ce nedreptățeşte va avea parte de pedeapsa cea mai cruntă.

Or, unuia care face voia lui Dumnezeu nu-i este greu nici să nu facă nedreptatea, nici să nu pătimească de pe urma ei. Fiindcă unul ca el se lasă în seama lui Dumnezeu, Care Se află pururi alături de noi şi Se îngrijeşte ca niciunul dintre ai Săi să nu sufere vătămare. Altminteri, cum ar putea cineva să-şi dea singur cea mai bună povață, sau cum şi-ar putea închipui cineva că ar putea cere ajutor de la Dumnezeu, dar că ar putea, totodată, să se ajute şi singur? (întâmplarea de mai sus) ducea la confruntarea dintre două posibilități, dintre care era greu să ştii care va învinge; dar nici un om cu mintea la cap n-ar alege un lucru nesigur in dauna altora avînd temeiul certitudinii.

Atunci, cum să te îndoieşti de prezența şi de ajutorul lui Dumnezeu cînd ai trecut tu-însuți prin încercări atît de mari şi cînd te-ai văzut eliberat din ele la un singur semn al Său? Cînd la îndemnul Mîntuitorului ți-ai

croit cale prin apele aceleiaşi mări care (cîndva) se mai trăsese deoparte şi lăsase poporului chemat să o străbată drumul liber? Pentru mine, faptul de a putea lua aminte la porunca Celui Ce ne poartă de grijă, la întîm-plări ca acestea: minunate, de necrezut - ajunge să devină un prilej puternic de întărire a credinței noastre şi o adevărată temelie pentru convingerile noastre. Dar tot de aici se cere să luăm aminte ca la vremea marilor încercări să nu cădem din credință, ci să o păstrăm nestrămutată în Dumnezeu, fiindcă cu asemenea simțăminte în suflet, Dumnezeu va zăbovi (şi El pururi) în cugetul nostru, neînvins; iar sufletul, păstrînd în cuget pe Cel neînvins, nu va ajunge nici el în voia năpastelor ce dau năvală.

Noi am priceput toate cele de mai sus din însăşi biruința lui Dumnezeu, Care, deşi batjocorit în pronia Sa asupra tuturor prin nedreptatea săvîrşită de nişte nelegiuiți, n-a lăsat să mijească în Sine nici cel mai mic rod al stricăciunii,[111] ci, dimpotrivă, a cules rodul biruinței supreme şi - ca să spunem aşa - Şi-a încins fruntea cu cununa izbînzii definitive asupra răului, ducând pînă la capăt pronietoarea Lui hotărîre şi dragostea față de cei drepți, şi nimicind cîinoşia nedrepților şi nelegiuiților.

16. 1. Şi iată-I, totuşi, Patimile prevestite de prooroci aşa cum îi fusese proorocită şi naşterea cea după trup şi cum fusese profețită şi clipa întrupării. De altminteri, rostul luării-asupră a trupului era limpede: fiindcă prin ea, El avea să nimicească vlăstarele nedreptății şi desfrîului, care aduceau stricăciunea în dreptele lucrări şi năravuri omeneşti, şi pentru ca întreg pămîntul să încapă sub stăpînirea rațiunii şi a cumpătării, în acest scop era nevoie ca în mai toate sufletele să domnească legea dată lumii de Mîntuitorul şi să se întărească credința în Dumnezeu, să piară credința în idoli, care a dus nu numai la adevărate măceluri în rîndurile viețuitoarelor necuvîntătoare, ci chiar la jertfe omeneşti rituale şi, la înfiorătoarea pîngărire a altarelor: în Egipt, bunăoară, sau în Asiria, ale căror legi îngăduiau jertfirea sufletelor unor drepți înaintea unor imagini vane, plăsmuite .din bronz sau din lut.

16. 2. Ale căror roade le-au şi cules şi Memfisul şi Babilonul atunci cînd s-au văzut pustiite şi părăsite, cu zeii lor părinteşti, cu tot. Şi nu vorbesc numai din auzite; ci spun aşa fiindcă am fost eu-însumi pe acele meleaguri, le-am cercetat şi am putut vedea cumplita soartă a acestor oraşe. Pustiul Memfis unde cîndva, dînd ascultare dumnezeieştii porunci, Moise a năruit îngîmfarea atît de puternicului - pe atunci -faraon, a cărui oaste biruitoare peste atîtea popoare de frunte, încinsă deluptă, el a nimicit-o nu cu o ploaie de săgeți, nu în năprazna aruncăturilor de suliță, ci numai şi numai cu (puterea) sfintei, paşnicei şi stăruitoarei sale rugăciuni!

17. 1. Or, nici un popor n-ar fi avut parte vreodată - nici în trecut, nici în viitor - de mai multă fericire decît cel (al iudeilor), dacă aceşti oameni nu s-ar fi lepădat singuri, cu bună-ştire, de (lucrarea) Duhului Sfînt. Fiindcă ce cuvinte de

111Textual: «al vătămării» (n. tr.)

laudă am putea noi găsi potrivite unuia ca Moise, care a adus la bună rînduiala un neam de oameni (rămas) fără rînduiala, care le-a agonisit acestora în suflet podoabele ascultării şi cinstirii, care a schimbat robia lor în libertate, care a făcut din nişte inşi posomoriţi o omenire cu chipul senin şi care i-a adus la o asemenea conştiinţă de sine încît, urmare unor atît de mari izbînzi (şi ca o consecinţă a reuşitei lor în tot ce făceau), aceia au ajuns pînă la urmă să cadă pradă îngîmfării?

Atît de mult i-a întrecut Moise în înţelepciune pe înaintaşii săi, încît pînă şi înţelepţii şi filosofii atît de la preţ printre popoarele de alt neam au ajuns, cu timpul, adepţi ai învăţăturii lui.

17. 2. Aşa a fost cazul cu Pitagora, care, adoptîndu-i[112] gîndirea, a ajuns să se bucure de o atît de mare faimă încît a devenit o pildă de chibzuinţă pînă şi pentru Platon, înţeleptul între înţelepţi! Pe de altă parte, Daniel, cel care putuse să prevestească viitorul, Daniel cel mare la suflet ca nimeni altul, a cărui viaţă a fost o încununare a frumuseţii, cîte n-a fost nevoie să facă pentru a birui veninul crudului stăpîn de pe atunci al Asi-riei - 3. adică al lui Nabucodonosor - a cărui impresionantă (şi în tot cazul imensă) forţă s-a revărsat pînă şi asupra perşilor - şi asta, pînă şi după ce din întreg neamul lui ajunsese să nu se mai aleagă nimic? Fiindcă şi astăzi se mai face caz de bogăţia tiranului şi de neinspirata lui ocrotire a unei credinţe care mai bine ar fi fost să nu fie; de risipa metalelor de toţ soiul făcută de el pentru (a da un chip acelor) zei, sau de templele lor pînă la cer de înalte, ori de neomenoasele lui legi, făcute anume de (preoţii) acelei credinţe pentru a încuraja cruzimea? Şi iată-1, totuşi, pe Daniel înfruntîn-du-le pe toate cu neştirbita lui credinţă în adevăratul Dumnezeu şi ves-tindu-i tiranului că nefericita lui asuprire[113] avea să devină cauza unei nenorociri mari. - Tiranul nu i-a dat ascultare, fiindcă o prea mare bogăţie se preface întotdeauna într-o frină a gîndului bun; şi pînă la urmă şi-a dat în vileag sălbăticia cugetului, poruncind ca bărbatul acela drept să fie sfîşiat de fiarele sălbatice.

17.4. (Admirabilă a fost şi purtarea neabătută a celor trei fraţi la ceasul mărturisirii! Cu gîndul la ei, urmaşii lor au slăvit din răsputeri credinţa lor în Mîntuitorul. de vreme ce aceia rămăseseră nevătămaţi dinfocul, din cuptorul şi din caznele pregătite lor ca să-i mistuie, şi de vreme ce, cu nevinovata apropiere a trupurilor lor, ei izbutiseră să ţină departe dogoarea de care fuseseră învăluiţi acolo, în cuptor!)

După căderea regatului Asiriei (şi în urma unor mari frămîntări), din pronia lui Dumnezeu, Daniel a ajuns în Persia, la curtea lui Cambise. Dar şi acolo a fost privit cu ochi răi, la care s-au adăugat tot soiul de intrigi funeste ţesute de magi, şi un întreg şi lung şir de primejdii; din care însă el s-a izbăvit prin împreună-

112 ***fi\.p.r\oâ\ievoq*** - textual, «imitîndu-i» (n. tr.)
113 Textual: «rîvnă» (n. tr.)

lucrarea proniei lui Hristos, ajungînd să strălucească deplin întru dovada tuturor virtuților.

17. 5. Bărbatul acesta obişnuia să se roage de trei ori pe zi; afară de asta, purtarea lui sta mărturie unor virtuți mari şi neobişnuite, traducîndu-se prin fapte ce nu puteau fi trecute sub tăcere. împlinirea rugăciunilor lui i-a supărat pe magi, care, minați de invidie, l-au pîrît stăpînitorului (şi l-au convins pe acesta) că, mînuită de Daniel, o asemenea putere devenea foarte primejdioasă pentru domn. Aşa a ajuns Daniel - care, mai înainte vreme, fusese fără îndoială cauza unor foarte mari binefaceri pentru perşi - osîndit să fie dat hrană leilor, înfricoşătorilor; numai că atît osînda cît şi zăvorîrea lui Daniel acolo nu s-au făcut, pînă la urmă, spre pieirea lui, ci dimpotrivă, spre veşnica lui slavoslovie: fiindcă, într-un sfîrşit, Daniel a fost găsit (teafăr), înconjurat de leii îmbunați şi îmblînziți (aşa cum nu se dovediseră cei ce-1 închiseseră acolo): pe toate fiarele acelea (care, prin natura lor, sînt atît de fioroase), el izbutise să le îmblînzească cu rugăciunea lui, cu buna lui aşezare lăuntrică ajutată de acea vu> tute care este echilibrul sufletesc!

17.7. Pînă la urmă a aflat şi Cambise (era oare cu putință să mai ții în umbră nişte dovezi atît de puternice ale puterii lui Dumnezeu?), care a rămas uimit la auzul întîmplării şi căruia îndată i-a părut rău că dăduse atît de lesne ascultare clevetirilor acelor magi; dar înainte de toate a cerut să vadă cu ochii lui o asemenea scenă. Şi aşa a dat el cu ochii de omul nostru lăudînd pe Hristos cu amîndouă mîinile ridicate: iar leii şedeau culcați la picioarele lui, ca într-o adîncă plecăciune!

Şi îndată a osîndit Cambise aceleiaşi pedepse pe magii care-1 înşelaseră, şi i-a închis în curtea cu lei; unde însă jivinele - care, mai adineauri, se purtaseră ca nişte ființe căzute în adorație[114] - s-au năpustit asupra lor şi s-au purtat cu ei aşa cum le era lor firea, nemailăsînd viu pe niciunul.

18. 1. Aş vrea acum să aduc mărturia unor izvoare străine adeveritoare ale dumnezeirii lui Hristos, fiindcă din ele cu siguranță că nici hulitorii (Lui) nu vor mai putea tăgădui, în ascunzişurile cugetului lor - dacă mai sînt ei în stare să dea ascultare unor asemenea cuvinte - că Hristos este Dumnezeu şi Fiu al lui Dumnezeu.

18. 2. Şi mă gîndesc acum la Sibila din Eritreea, cea care spunea despre sine că ar aparține celei de a şasea generații de după potop. Or, în calitatea ei de preoteasă a lui Apolo, purtînd aceeaşi cunună ca şi zeul adorat de ea şi veghind asupra tripodului în jurul căruia sta (întotdeauna) înfăşurat un şarpe, ea le grăia, scrutînd viitorul, tuturor celor ce se osteneau să ajungă pînă acolo. Adevărul este că, în simplitatea lor, părinții ei o hărăziseră unei meserii în care, de fapt, se petreceau tot soiul de lucruri tulburi şi ruşinoase, sau, în tot cazul, nimic vrednic

114Textual: ***«ca*** nişte linguşitori» (n. tr.)

de prețuire - aşa cum se întîmplă dacă stai şi iei aminte fie chiar la Dafne. Dar, pătrunzînd ea odată în adîncurile neajunse ale cultului aceluia nefericit şi idolesc, şi ajungînd la un moment dat să aibă cu adevărat parte de o inspirație divină, iat-o totuşi prevestind în versuri viitorul legat de acest Dumnezeu (al nostru) şi făcînd limpede cunoscută, prin inițiale de acrostih, povestea coborîrii (printre oameni a) lui Iisus:

I Iată, musti-va pămîntul sudoare, semn aducând de judecată:
I Iată-L coborând din cer pe împăratul tuturor veacurilor,
S Singur-judecătorul a tot trupul şi al universului întreg!
0 O, vedea-vor pe Dumnezeu, muritorii - fie ei cucernici sau păgîni -
U Unde sfinții îl înconjoară şi unde timpul ia sfîrşit,
S Sufletele (din nou) întrupate ale oamenilor judecîndu-le!

C Cînd lumea toată nu va fi decît pustiu şi bălărie,
R Rupe-se-vor muritorii de idoli şi de întreaga lor bogăție;
E El - focul - mistui-va pămîntul, cerul, pînă şi talazul mării!...
1 Iadul, de năvala lor, îşi va vedea porțile sparte!
S Şi tot trupul - al celor morți - ieşi-va la slobozitoare lumină:
T Tâlhari şi sfinți fi-vor deopotrivă iscodiți de foc, pentru vecie!
O Oricâte fapte ascunse, pe toate atunci înfățişa-le-vom;
S Şti-va dumnezeiasca lumină să rupă pecețile înneguratelor inimi.

Th Tînguire - iată ce se va auzi pretutindeni - şi scrâşnet de dinți.
E Ei da: păli-va strălucirea - a soarelui şi a horelor stelare.
0 Oare ce zvîrcolire e-n cer, de face să pălească luna?
U Umple-va hăuri; nimici-va 'nălțarea colinelor.
U Unde-a pierit semeția de tristă amintire, a lumii?
1 Iată: şi munte şi şes vor fi una; iar marea
O O, de s-ar mai deschide luntraşilor! Țărâna e pîrjolită de trăsnet:
S Sfîrîind, au pierit şi izvoare, a pierit şi susur de apă.

S Suna-va din cer glasul trâmbiței, cumplit răsunînd a jale,
0 Oglindă aducînd nelegiuirii, nefericirii şi suferințelor întreg universului.
T Tulburea adîncime tartară, descleştîndu-şi fălcile, arăta-va privirii pământul;
1 Ieşi-vor la scaunul dumnezeiescului județ împărații, pînă la unul, R Rostogol se va abate din cer puhoiul de foc şi pucioasă!
S Semn vor primi atunci oamenii toți (cumplit semn primi-vor) -
T Trunchiul de lemn: credincioşilor, lor, un rîvnit pocal
A Aducîndu-le viață doar lor, ca un zăplaz al Zidirii,
V Val de lumină abătînd peste cei aleşi, din izvorîtoarea duzină.
R Retevei ciobănesc - doar că din fier - stăpîni-va atunci în toate.
O O. Doamne al nostru. Tu. Cel azi înscris la capăt de stih.
S Suferință primind pentru noi - Tu eşti veşnicul mîntuitor împărat![115]

115în original, acrostihul arată: IHSOY2 XPEISTOS 0EOY YIOS SQTHP STAYPOS şi se traduce «Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mîntuitor; cruce», (n. tr.)

18. 5. Ei bine, singur Dumnezeu îi putea inspira acelei fecioare asemenea cuvinte! Iar în ceea ce mă priveşte pe mine, eu am să o fericesc pentru faptul de a fi fost aleasă de Mîntuitorul spre a profeți purtarea Lui de grijă față de noi!

19. 1. Dar iată. totuşi, atîta mulțime de oameni nedîndu-i crezare! Deşi recunosc existența unei sibile proorocite în Eritreea, părerea lor este că versurile au fost scrise de un închinător aparținînd credinței noastre, înzestrat cu oarecare dar poetic, şi că, de aceea, ele trebuiesc socotite apocrife; că ele sînt atribuite Sibilei doar în virtutea conținutului lor moral, gîndit să frîneze proliferarea plăcerilor şi să întoarcă sufletele spre o viață chibzuită şi frumoasă.

19. 2. Dar adevărul iese singur la lumină. Şi adevărul acesta arată că oamenii noştri au stabilit cu mare sîrguință exactitatea cronologică; astăzi, nimeni nu se mai poate întreba dacă versurile n-au fost cumva alcătuite după coborîrea lui Hristos printre noi şi după judecata lui, şi dacă atribuirea lor Sibilei de odinioară n-a făcut cumva decît să aducă în circulație un fals.

19.3. Fiindcă pînă şi Cicero mărturiseşte că ar fi dat de aceste stihuri, că le-a tradus în latineşte şi că le-a inserat în scrierile sale. Or, Cicero a fost ucis **cînd** Antoniu tocmai venise la putere; Antoniu a fost la rîndul lui înlăturat de August, domnit timp de cincizeci şi şase de ani. Lui i-a urmat Tiberiu; şi în anii acestuia Şi-a făcut Mîntuitorul luminoasa arătare în lume. s-a zămislit taina preasfintei noastre credințe şi a prins (în sfîrşit) chiag o omenire nouă - aceea la care cred eu că se gîndea 4. cel mai de seamă poet al Italiei, cînd scria:

■*«Atunci, iată, ivitu-s-a o omenire nouă»,* sau cum mai scrie el în alt loc din Bucolice: *«îngăduiți-mi, o muze sicile, istorisire aleasă!»*

Ce putea fi mai limpede, nu? Şi iată**-1,** totuşi, adăugind: «lato, s-a *împlinit prevestirea femeii din Cumae!»*

Prin «femeia din Cumae», nu încape îndoială că el are în vedere tocmai Sibila. 19. 5. Dar neputîndu-se mulțumi cu atîta, ascultați-l adăugind acum -ca şi cum i s-ar fi cerut să depună mărturie:

«Iată-1 mijindu-ne iară sfînt şiragul de veacuri; Fecioara veni-va din nou aducîndu-ne, drag, împăratul».

19. 6. Or, cine poate să fie această fecioară revenită printre noi? Cine alta decît aceea împlinită[116] şi rămasă grea de la Duhul Sfînt? Şi ce s-ar fi putut împotrivi ca ființa aceasta, rămasă grea de la Duhul Sfînt, să fie şi să rămînă de-a pururi fecioară? Iar întoarcerea ei aici se va petrece atunci cînd se va arăta şi Dumnezeu pentru a doua oară, spre izbăvirea[117] lumii.

19. 7. Dar iată ce mai adaugă poetul:

«O tu, lună plină, închină-te pruncului abia născut Ce va preface o lume de fier într-o lume de aur! Domnia lui

. 412. Textual: «plină» „Citatele vergiliene aparțin eglogei IV".
117Textual: «uşurarea» (n. tr.)

vindeca-va muritorilor rănile toate; Suspinele împovărate
cu vină afla-vor atunci alinare».

19.8. Noi ne putem da seama că aici se rostesc nişte lucruri în acelaşi timp fățiş şi totodată pe ascuns, pe calea alegoriei, astfel ca oricine stă să scormonească mai în adînc înțelesul versurilor să poată avea revelația dumnezeirii lui Hristos, 9. poetul îngrijindu-se totuşi să adumbrească adevărul în aşa fel ca niciunul din personajele influente în Capitală să nu-l poată învinui că ar scrie lucruri potrivnice tradiției neamului său şi că s-ar lepăda de strămoşeasca lui credință în zei. După convingerea mea, poetul a avut ştire de fericita taină purtătoare a numelui Mîntuitorului; dar ca să evite riscurile unei reacții (ce s-ar fi putut dovedi) neiertătoare, el s-a menținut între limitele cerute de mentalitatea comună, adăugind de aceea că acestui prunc vor trebui să-i fie înălțate altare, zidite temple şi închinate jertfe.

La fel a făcut el şi mai departe, cu gîndul tot la oamenii înzestrați cu înțelegere. Căci iată ce spune:

20. 1. «Viață *luînd ca de zeu fără moarte, vedea-va în jur*
- Adunați - pe eroi;»

(adică pe drepți)

...«pe *urmă el - însuşi*
Patriei şi fericiților ce-l aşteptau arăta-se-va Prin moştenite
virtuți ținînd strînse Miele lumii. Ție, copile, îți închină
întîiele-i roade țărîna: Orzul şi trestia; nufărul, şi cu el
împreună, acantul».

20. 2. Cît de extraordinar a putut să fie omul acela (şi cîtă învățătură a putut el să adune) încît, deşi cunoştea neiertătoarea cruzime a acelor vremuri, a putut scrie:

«Din *ugerul plin, căprițe juniei nesilite-ți vor da dulce lapte, iar turma nu va mai şti cum e frica de leii cei groaznici».*

- zicând bine, de vreme ce credința (în Hristos) ajunge să nu se mai teamă de puterea demnitarilor de la curte!

«...Aşa izvodi-vor scutecele, ca de la sine iarba de bună-mireasmă. Pieri-va soiul cumplit al aspidei, pieri-va... Iar în bogate ponoare asire-nflori-va amomul».

20. 3. Nimeni n-ar putea înşira adevăruri mai mari şi mai potrivite puterii Mîntuitorului! Fiindcă iată, pînă şi scutecele (în care a fost înfăşat) Dumnezeu - puterea Duhului Sfînt - au izvodit aici omenirii celei noi floare de bună-mireasmă! Şarpele e ucis, şi o dată cu el piere şi otrava lui, care, la începutul timpurilor, i-a înşelat pe întîii oameni, făcându-i să le alunece gîndurile, de la cumpătarea cea înnăscută, la gustarea plăcerilor, ca să-i prindă-n puterea cumplitei primejdii pe care le-o pregătise.

20. 4. Or, datorită faptului că înainte de pogorârea printre noi a Mîntuitorului nu ştia nimeni că drepții vor avea parte de nemurire, acela făcea mult

prăpăd în sufletele oamenilor, lipsite de sprijinul speranței; dar după Patimile Lui, şi după ce - din împreună-lucrarea Duhului Sfînt - El S-a despărțit pentru scurtă vreme de trupul în care Se înveşmîntase, li S-a descoperit oamenilor şi posibilitatea învierii; căreia i se adaugă faptul că orice urmă de fărădelege săvîrşită de om avea să fie ştearsă prin puterea sfintei curățiri. Atunci i-a îndemnat El pe învățăcei să îndrăznească, şi le-a poruncit să spere cele asemenea din minunata şi înălțătoa-rea Sa înviere.

20. 5. Pe drept cuvînt s-a curmat atunci puterea[118] toată a (duhurilor) care împrăştiau otrava; sfîrşit a cunoscut şi moartea, şi totul a intrat sub semnul învierii.[119] (Tot aşa a- luat sfîrşit şi neamul asirienilor, care s-a transformat pînă la urmă într-o pricină de credință în Dumnezeu).

Iar atunci când poetul spune că amomul va creşte îmbelşugat şi pretutindeni, el are în vedere mulțimea închinătorilor (lui Hristos), care s-a ivit îmbelşugată dintr-o rădăcină unică şi a făcut floare bogată întru bună-mireasmă, scăldată de rouă.

20. 6. Dar iată ce mai spui tu cu atîta tîlc, în continuare - o prea înțelepte poet Maro:

> «Pe dată afla-vei isprăvi de eroi şi faptele marelui tată, Toate mustind de putere...»

Or, prin lauda înălțată eroilor, tu ai în vedere lucrările drepților; iar vorbind despre faptele tatălui, tu ne vorbeşti de fapt despre zidirea lumii şi despre lucrarea pururei sale dăinuiri - poate că pînă şi despre legile prin care Biserica cea de Dumnezeu iubită înjghebează o viață dreaptă şi cumpătată!

20. 7. Remarcabil îmi pare mie şi felul cum descrii tu propăşirea unei vieți mai înainte împărțită între bine şi rău, şi schimbarea neaşteptată, fără veste, care intervine în asemenea cazuri:

«Grabnic s-au bucurat, aurii, bogatele holde» (ceea ce vrea să însemne că roadele dumnezeieştii legi au şi început să se cunoască)

«Ciorchini atîrna-vor de spinii roşiatici» (lucru cu neputință într-o viață lipsită de lege!)

«Din inimă seacă de pin revărsa-se-va, darnică, mierea»,

20. 8. prin care cuvinte poetul subînțelege prostia şi învîrtoşarea de cuget a oamenilor de atunci. S-ar putea, însă, ca el să ne mai fi vorbit şi despre dulcele rod al veghii, din care gusta-vor cei ce se dăruiesc războiului (celui sfînt, spre dobîndirea) lui Dumnezeu:

> «Urmă rămîne-va totuşi a celei străbune metehne; Marea din nou spintecînd,' vor încinge cetățile-n ziduri: Brazde de plug mărgini-vor de-o parte şi alta, ogoare. Fi-va, apoi, alt Tiphys; tot astfel, tessalica Argo Fi-va eroilor ei să se bucure; şi-un nou Achile în încleştări de danai şi troieni iar de față...»

---

118 Textual: «firea» (n. tr.)
119 Textual: «şi s-a pecetluit învierea» (n. tr.)

O, prea-înțelepte poet, cît de bine grăit-ai! Te-ai folosit cum nu se poate mai bine de puterile poeziei. Nefiind profet, nu avea nici un rost să începi a prooroci; mai mult, eu cred că te-a mai reținut şi teama de primejdia care-i amenința pe toți cei ce riscau să dea în vileag nesăbuința credinței lor strămoşeşti!

20. 9. Or, Vergiliu spune pe nume adevărului într-un fel acoperit, care să nu-1 primejduiască, dar care - pe cît cu putință - să rămînă totuşi **la** îndemînă înțelegerii celor în măsură să înțeleagă; acest lucru îl face să aducă în discuție meterezele sau războiul (care, de altminteri, fac parte şi astăzi din viața oamenilor); însă prin Achile pornind să ia parte la războiul Troiei, el îl are în vedere pe Mîntuitorul, Troia simbolizînd aici întreaga lume. Războiul Său este lupta împotriva relei puteri ce-I stă împotrivă, în care El se înfățişează în virtutea propriei Sale pronii şi din porunca prea-marelui său Tată.

10. Dar ce ne mai spune poetul?

«Şi-apoi, cînd sosi-va la timp bărbăției şi ceasul şi rodul» (cu alte cuvinte: cînd, ajuns la vîrsta bărbăției, vei fi zmuls din rădăcină **relele** care se năpustesc din toate părțile în viața oamenilor şi vei fi înfrumusețat întreg pămîntul cu harul păcii),

«Nu va mai fi cuvenit luntraşilor mări să înfrunte.
Gaia rodi-va din ea din belşug - şi bogată - măsură,
Singură, ne-nsămînțată, sălbatică; poate nici vița
Nu se va mai mistui de dorul cuțitului harnic.
Omul nu va mai avea trebuință de lîna cea toarsă:
Străluci-va berbecul precum cufundat în văpsele tiriene
Luîndu-şi pe blana-ntinată roşcata culoare-a porfirei.
Dar hai, pune mîna şi ia sceptrul tare-al regescului nume
Din încordatul - cumplit încordatul! - tatălui braț, şi—1 înşfacă!
Vezi cît de țepene țin mînezi temeliile lumii!
Vezi bucuria-ncălzind şi pămîntul şi cerul şi marea;
Tare, inima veacului ținător, dar şi veselă foarte!
O, anii de mi-ar ajunge, şi - dulce - nu secе puterea-mi,
Cînt să-ți înalț cuvenit cîtă vreme-ncuiba-mă-va vlaga!
Nu m-ar învinge-n cîntări nici Orfeu, inspiratul şi tracul,
Nici Linos, nici măcar Pan - zămislitul din țărnă arcadă -
Da, nici unul ca Pan încumeta-s-ar, cred eu, să mă-nfrunte!»

Priveşte - zice el aşadar - priveşte şi vezi bucuria universului celui în continuă creştere, precum şi a tuturor elementelor!

21. 1. Totuşi, cineva din rîndurile rău-chibzuitorilor şi-ar putea exprima părerea că aici n-ar fi vorba de altceva decît de naşterea unui om. Dar ce rost ar avea ca la naşterea unui copil oarecare pămîntul să dea rod de la sine, neînsămînțat, sau ca vița să nu se mai mistuie aşteptând tăişul cosorului (sau vreo altă intervenție)? Cum ar putea cineva să-şi închipuie că n-ar fi vorba decît de naşterea unui simplu om? Natura este aducătoare la împlinire a rînduielii dumnezeieşti, iar nu executoarea poruncii unui om, oricine ar fi el. Bucuria stihiilor se leagă şi ea de coborârea lui Dumnezeu printre noi, iar nu de naşterea unui om oarecare; în fine, dorința poetului de întârziere a sfârşitului vieții este dovada[416] invocării lui Dumnezeu, fiindcă lui Dumnezeu - iar nu vreunui om - obişnuim noi să-I cerem (să ne cruțe) viața sau să ne scape (din încercări).

21.2. (Aşa I s-a adresat şi Sibila din Eritreea lui Dumnezeu, zicându-I: «De ce, o Doamne, mi-ai pus povara aceasta a proorociei? De ce nu mă iei mai bine de pe fața pămînului şi nu mă ții de o parte (pentru Tine) pînă în prea fericita zi a venirii Tale?»)

Celor deja rostite, Maro le mai adaugă şi următoarele:

«Prinde, copile, a cunoaşte văzînd-o, minunata ta maică -După
surîs: suferitu-te-a ea vreme lungă! Ție părinți nu-ți zîmbiră
deplin, nici tocmai pe dată, Tu nu în pat te-ai jucat, nici de hrană
bogată ştiut-ai...»

21. 3. Or, cum I-ar fi zîmbit tocmai Lui părinții, cînd unul din ei era chiar Dumnezeu, puterea de negrăit, cea cu neputință de înfățişat şi fărătrup omenesc, care pe toate le cuprinde? Şi cine nu ştie că Sfîntul Duh nu are de ce lua parte la unirea nupțială? Ce fel de poftă, ce soi de dorință ar putea intra în alcătuirea binelui către care tind toate? Ce pot avea în comun înțelepciunea şi plăcerea? - (Dar să-i lăsăm să ne răspundă la asemenea întrebări pe cei ce aleargă după învățătura omenească cea la înde-mîna mulțimii, dar care nu se pricep la învățătura lui Dumnezeu; vreau să spun că, în timp ce aceştia se fudulesc ca să facă impresie şi să pară cît mai grozavi, ceilalți îşi dau silința să-şi curețe sufletul de toată lucrarea -şi vorba cea rea!)

21. 4. O, tu, credință în Dumnezeu, pe tine te invoc să vii în ajutorul cuvintelor mele: tu însăți eşti ca o lege sfîntă şi o nădejde puternică în tot ce e bun, şi dascăl al sfinţeniei şi neînşelătoare făgăduinţă a nemuririi! înaintea ta mă închin eu, o, cuvioşie şi dragoste de oameni, fiindcă din grija ta am avut de câştigat noi, cei vindecați! Mulțimea celor ce n-au cunoscut purtarea ta de grijă (din cauza vrăjmăşiei sădite în ei împotriva ta), şi care, de aceea, nu vrea să ştie de Dumnezeu, nu ştie nici măcar în ce stă rostul vieții şi al faptului de a fi, aşa cum nu ştie ea nici că ea-însăşi, dimpreună cu toți nelegiuiții, depind totuşi de cinstirea cuvenită Celui Atotputernic! Fiindcă întregul univers - dimpreună cu tot ce se află în El - al Său este!

22. 1. în ce mă priveşte, eu unul socot că norocul meu şi al tuturor alor mei nu stă în altceva decît în bunăvoința Ta. Mărturie aduc la aceasta împlinirea tuturor rugăciunilor mele, actele de curaj, biruințele, triumfurile asupra vrăjmaşilor - cunoscute şi împărtăşite în strigări şi de măreața cetate (a Romei), vrute şi de poporul mult iubitei cetăți (de la răsărit) -chiar dacă acesta din urmă, înşelat în greşita lui aşteptare, a ajuns la un moment dat să-şi aleagă un conducător nevrednic; dar acesta n-a întârziat a fi prins şi a-şi avea soarta pe măsura nemerniciilor lui de care nu-i bine să ne mai aducem aminte - mai ales pentru mine, cel ce-ți vorbesc şi **care,** vorbindu-ți, mi-am dat toată silința să mă exprim cuviincios şi să-ți **bucur** auzul.

Totuşi, voi adăuga un lucru care cred eu că poate fi spus fără a **supăra** pe cineva. împotriva ta, o! credință în Dumnezeu, şi împotriva tuturor preasfintelor tale biserici, au pornit tiranii cândva un război necruțător izvodit de nemăsurata lor nebunie şi mişelie. Nici chiar la **Roma** nu era lipsă de oameni pe care o nenorocire de asemenea **amploare** să nu-i bucure! Şi se ajunge la hotărârea câmpului unde avea să **se dea bătălia.** Atunci ai apărut tu în cale, şi te-ai dăruit (acelora în care **era) credința**[120] în Dumnezeu. Cruzimea acelor nemernici le-a pecetluit **destinul, sortindu**-i pentru totdeauna focului; pe tine, în schimb, ea te-a acoperit pînă la urmă cu prisos de glorie, vrednică a fi cîntată de-a pururi! Cine a privit atunci, a fost cuprins de o sfîntă uimire: 3. fiindcă deşi călăii schingiuiau trupurile sfinților, ostenindu-se în fel şi chip cum să-i chinuiască mai rău, legăturile acestora slăbeau, chinurile se îndulceau, fiarele înroşite în foc se sleiau; în schimb, mărturisitorii lui Dumnezeu au rămas neclintiți - cu toată grozăvia încercărilor la care erau supuşi - şi nu s-au lepădat nici o clipă de mărturisirea lor!

22. 4. Ei bine, nemernicule, la ce ți-au folosit pînă la urmă asemenea grozăvii? Şi ce te-a putut îndemna la o asemenea dezlănțuire? Fiindcă de-mi vei spune că ai făcut-o în apărarea credinței în zei, eu te voi întreba: care zei? Şi apoi ce fel de credință aveai tu (în zei), care să se fi potrivit în vreun fel naturii divine? Crezi tu cumva că zeii ar fi putut fi nestăpîniți la mînie, ca tine? Fiindcă dacă ar fi fost aşa, atunci ne-am fi putut îngădui să ne mirăm de preferințele lor, iar nu să dăm ascultare poruncilor lor neruşinate a căror nedreaptă urmare era scăldarea în sînge a unor oameni fără vină!

22. 5. Dar tu vei spune, poate, că ai făcut-o în virtutea credinței tale strămoşeşti, şi, totodată, cu gîndul la ce va crede lumea. Aici te înțeleg. Fiindcă o credință ca aceea se aseamănă mult cu ce ai făcut tu şi ține de

120Text obscur, aici şi în continuare (n. tr.)

416. Textual: «simbolul» (n. tr.)

unul şi acelaşi fel de nebunie. Cine ştie; poate că ți-ai închipuit că sub chipurile acelea omeneşti plăsmuite de diverşi meşteri şi artişti se va fi ascunzînd vreo forță aleasă...! De asta-ți vei fi dat tu atîta silință în legătură cu ele? Ca nu cumva să se murdărească? (Fiindcă, precum se vede, zeii tăi cei atît de mari aveau nevoie de grija omului...)

23.1. Or, compară acum religia voastră cu a noastră. Aici, în ea, oare nu e de găsit noblețea unității de cuget şi neîncetata iubire de om? Un fel de a-ți ispăşi păcatul care să nu ducă la prăbuşirea ființei, ci care să-ți sporească luarea-aminte? Un fel de a sluji pornit din ideea de a izbăvi, iar nu din cruzime? O credință fără cusur: mai întîi, privindu-L pe Dumnezeu; iar mai apoi cerută de între-legătura firească dintre oameni? Mila față de năpăstuiții soartei? O viață simplă, deloc nevoită să-şi mascheze eşecul pe după tot soiul de subterfugii? Cunoaşterea, adevăratului Dumnezeu şi a stăpînirii Sale unice?

23. 2. Ei bine, aceasta este adevărata credință în Dumnezeu, religia cea curată şi cu desăvîrşire fără pată; în ea noi avem parte de un trai pus sub semnul chibzuinței; iar cei ce se închină ei ajung să păşească spre viața cea de-a pururea parcă mergînd pe o şosea minunată! Fiindcă nimeni, odată cufundat într-un asemenea fel de viață, cu sufletul eliberat de cele trupeşti, nu va muri pe de-a-ntregul; s-ar putea spune mai curînd că el şi-a dus la bun sfîrşit rolul ce-i fusese încredințat de Dumnezeu; fiindcă tot cel ce-L mărturiseşte pe Dumnezeu nu rămîne pradă nici neruşinării, nici mîniei, ci, înfruntînd cu curaj loviturile vieții, îşi face din învățul privegherii un mijloc de dobîndire a milei lui Dumnezeu.

23. 3. Un lucru e sigur: anume că Dumnezeu primeşte bunele strădanii ale oamenilor cu bucurie; şi ar fi un lucru dintre cele mai de neînțeles ca, atunci cînd nişte simpli oameni cărora alții (egali - sau chiar mai mici - în rang față de ei) le-au făcut un bine, se pricep să le fie acelora recunoscători şi gata să le răspundă tot cu binele, Stăpînul a toate să uite a răspunde cu binele (deşi El ne urmăreşte tot timpul, totuşi nu se apropie de noi decît atunci cînd facem binele); El, Care priveşte curajul şi dreptatea cu bunăvoință şi răspunde la ele cu binele (chiar dacă definitiva răsplată El o amînă pînă la sfîrşitul anilor noştri, cînd trupul va fi părăsit de suflet, cînd sufletul nostru se va putea apropia, curat şi neîntinat, de Dumnezeu cel curat şi neîntinat, şi cînd va fi cercetată întreaga noastră vieţuire)!

Dreptatea lui Dumnezeu şi cercetarea drepților va consta în aceea că, după ce li s-a pus la încercare, în viață, credința şi fermitatea, de vor fi găsiți cum e bine, îşi vor lua îndată plata - viața veşnică - în timp ce răii vor avea parte de cuvenita pedeapsă.

24. 1. Dar tu, Decius - pe tine te întreb acum -, tu, care altădată ți-ai bătut joc de nişte oameni drepți; tu care urai Biserica şi care pedepseai pe tot cel ce-şi ducea viața în sfințenie: cum o duci tu acum, după ce ți-ai sfîrşit viața? Din ce amar (din cît de cumplit amar) îți este țesută soarta? (Soartă care s-a şi văzut în clipele premergătoare morții tale, cînd ai căzut dimpreună cu întreaga-ți oaste pe cîmpul de luptă din Sciția, făcînd de rîsul geților mult-trîmbițata forță a Romei!).

24. 2. Dar tu, Valeriane, care față de slujitorii lui Dumnezeu ți-ai dat în vileag aceeaşi sete de sînge: şi la tine s-a văzut pînă la urmă aceeaşi necruțătoare judecată cînd, prins în luptă şi dus legat (cu toată mantia ta de

purpură şi celelalte însemne ale demnităţii împărăteşti), Sapor -regele perşilor - a poruncit să fii jupuit (de viu) şi îmbălsămat, spre a le fi (altora) de-a pururi pildă!

24. 3. Rnă la urmă tu însuţi, Aureliane (tu, para-de-foc a tuturor fărădelegilor!), n-ai făcut tu nebunia de a te năpusti de-a curmezişul Tra-ciei? Şi n-ai fost tu spintecat acolo, sub privirile tuturor, chiar în mijlocul drumului, căruia i-ai umplut şanţul cu sîngele tău blestemat?

25. 1. După sîngeroasa lui prigoană, Diocleţian şi-a pecetluit singur soarta cînd s-a socotit nevrednic de domnie şi cînd şi-a dat în vileag relele urmări ale nebuniei, închizîndu-se între pereţii unei case de rînd.

25. 2. Or - întreb eu atunci - la ce i-a folosit lui faptul de a fi pornit la luptă împotriva Dumnezeului nostru? Fiindcă - dacă nu mă înşel - tot restul vieţii Diocleţian a tremurat de frică să nu moară cumva lovit de trăznet! Poate s-o spună Nicomidia; istorisesc şi cei ce au fost de faţă atunci, printre care mă număr însumi eu! Fiindcă într-adevăr am putut vedea cum, cu duhul slăbit şi temîndu-se de cea mai neînsemnată privire, de cel mai mărunt zgomot, se văicărea Diocleţian recunoscînd că sminteala lui ajunsese să fie cauza tuturor năpastelor ce-1 asaltau, de cînd stîr-nise la luptă împotriva lui - şi de partea drepţilor - purtarea de grijă a lui Dumnezeu!

Adevărul este că, de cîte ori se pornea furtuna şi trăznea, palatul şi casa lui ajungeau de-a dreptul pustii!

Soarta asta îi fusese prezisă de persoanele mai chibzuite (din jur), care nu se mai puteau hotărî să tacă şi să ascundă jalea acelor cumplite stări de lucruri, ci ajunseseră să exclame deschis, cu glas tare:

25. 3. «Ce nebunie! Şi la ce sminteală te poate duce pînă la urmă puterea, încît, deşi om fiind, să te încingi la luptă cu (însuşi) Dumnezeu! Să-ţi pui în gînd batjocorirea tocmai a celei mai sfinte şi mai drepte credinţe! Să pui la cale nimicirea unei atare mulţimi şi a atîtor oameni drepţi, fără nici cea mai mică pricină! Şi cînd asta? Tocmai într-o clipă de propăşire atît a (vieţii) individuale cît şi a celei publice, cînd pretutindeni totul merge cum trebuie şi cînd buna înţelegere dintre fruntaşii statului e mai stabilă ca oricînd! Dar toate acestea îşi vor afla plata; arăta-se-va răsplata pentru sîngele vărsat pe nedrept; şi cine ştie dacă una şi aceeaşi nenorocire nu se va abate atunci şi peste vinovaţi şi peste nevinovaţi; oricum, divinitatea are toate motivele să se aprindă împotriva unor asemenea nelegiuiţi».

Zicînd aşa, lumea făcea o judecată destul de nimerită, fiindcă ea avqa sub priviri mari, neînchipuite fapte de cruzime. Dar iată totuşi că după epuizarea tuturor mijloacelor de făptuire aflate la îndemîna celor cruzi, nemernicia oamenilor i-a împins pe aceştia să recurgă la nişte pedepse de-a dreptul îngrozitoare. Fiindcă pomenitul împărat a mers pînă la a osîndi pe unele fecioare sfinte (şi pe nişte femei care duceau o viaţă cumpătată) să fie batjocorite în destrăbălări, îndemnînd prin ordonanţe neruşinate tineretul să se dăruiască plăcerilor. Aici, însă, cumpătarea omului de rînd s-a dovedit pînă la urmă mai puternică decît neruşinarea tiranului. Fapt este că nimeni n-a vrut să ajungă prada unor plăceri nelegiuite, iar ordonanţa împăratului n-a izbutit să clatine cumpătarea poporului. O, ce minunată cumpănire în aplicarea legilor! O, ce lecţie i-a fost dată de obştescul bun-simţ al supuşilor! O, cît de frumoasă înţelegerea dovedită de oaste faţă de cetăţeanul de rînd!

416. Textual: «simbolul» (n. tr.)

Pînă la urmă, unii care - în luptă - nu întorseseră niciodată spatele în fața duşmanului, au ajuns să străpungă piepturile celor de acelaşi sînge cu ei...

25. 4. în final, a hotărît dumnezeiasca pronie şi plata pentru asemenea nemernicii - o plată totuşi nu lipsită de necazuri pentru toată lumea.

Adică: a urmat o baie de sînge care, dacă ar fi avut drept țintă pe barbari, ar fi fost în măsură să ne asigure pacea pentru totdeauna. însă cînd dumnezeiasca pronie a hotărît dezrobirea Capitalei, întreaga oaste a pomenitului împărat (oaste care ajunsese să asculte de un om de nimic, de un uzurpator al puterii) a început să se subție şi să se fărâmițeze într-o sumedenie de lupte.

25. 5. Or, cine ar putea face caz de o dovadă mai limpede şi mai convingătoare a judecății lui Dumnezeu? Universul însuşi o dă de ştire! Pînă şi puzderia stelelor luminează azi mai limpede şi cu mai multă forță, bucurîndu-se (cred eu) de cuvenita pedeapsă abătută asupra unor asemenea nelegiuiri; pînă şi anii care au urmat timpurilor acelora cumplite şi neomenoase par să se bucure de norocul lor şi dau de ştire împăcarea lui Dumnezeu cu oamenii. De altminteri şi strigătele înălțate lui Dumnezeu de cei asupriți şi însetați de o libertate care face parte din ființa lor - deopotrivă cu binecuvîntările înălțate lui Dumnezeu după înlăturarea acelor rele (deci după recăpătarea libertății şi după restabilirea unor raporturi întemeiate pe ideea de dreptate) - cum să nu glăsuiască ele în fel şi chip despre pronia lui Dumnezeu şi despre dragostea Lui de oameni?

26.1. Cînd însă se aduce laudă purtării mele de grijă (care, de altminteri, îşi are rădăcina în chemarea de la Dumnezeu), oare nu învederează lumea că însuşi Dumnezeu este temeiul isprăvilor mele? Sigur că da, de vreme ce Dumnezeu este Cel Care vrea binele, în timp ce oamenii n-au nimic alta de făcut decît să-I dea ascultare. După mine, este un fel minunat şi cum nu se poate mai fericit de a-ți înțelege viața: anume ca înaintea oricărei acțiuni să te asiguri de reuşita celor ce te pregăteşti să faci.

2. Toată lumea ştie că noi I-am închinat lui Dumnezeu toată sfînta trudă a brațelor noastre, întru credință curată şi încercată, precum şi că tot ce am izbutit să facem mai bine se datorează nu numai acestor brațe, ci şi rugilor şi stăruințelor noastre în rugăciune. Din ele au rezultat şi pentru stat şi pentru fiecare ins în parte asemenea foloase, cum nimeni nu şi-ar fi dorit mai mari: nici pentru sine, nici pentru ființele ce-i erau lui mai dragi.

Luptele şi războaiele purtate au fost comentate şi au avut martorii lor care au putut vedea cum a pregătit Dumnezeu, în purtarea Sa de grijă, biruința poporului (Său), şi cum S-a alăturat El rugăciunilor noastre. Rugăciunea dreaptă este cu neputință de biruit, şi tot cel ce va stărui în rugăciune curată nu va fi dezamăgit, fiindcă, de nu vei şovăi în credința ta, nu e cu putință să nu capeți cele dorite. Dumnezeu se află mereu alături de noi, plin de bunăvoință în fața dovezilor noastre de noblețe sufletească. E omeneşte să te mai şi împleticeşti cîteodată; doar că Dumnezeu nu are nici o vină în omeneştile noastre împiedicări. De aceea îmi şi pare

nimerit ca toţi cei ce vor să se ţină de cele ale credinţei să înalţe mulţămită Mîntuitorului pentru tot ce a făcut El spre mîntuirea noastră, a tuturor, şi pentru buna chivernisire a statului; prin rugăciunile lor sfinte şi stăruitoare să abată, împreună, muostivireaiui Hristos asupra noastră, ca El să nu pună capăt facerilor Sale de bine.

Fiindcă El este un aliat de neînvins şi un adevărat proteguitor al drepţilor, în aceeaşi măsură în care mai este şi cel mai bun dintre judecători, călăuza (noastră pe calea) nemuririi şi întîi-stătătorul[418] vieţii veşnice.

INDICE SCRIPTURISTIC

Exodul, 2 şi urm.: 69
Exodul, 14.28: 80 Exodul, 15.1, 2, 5, 11: 81
Psalmi, 72.8: 241 Isaia, 2.4: 241
Isaia, 27.1: 126
Isaia, 32.17: 241 Isaia, 53.4-7: 239
Daniil, cap. 6: 278 Daniil, 7.18: 194
2 Macabei 7.28: 269
Matei 7.15: 155 Matei 9.12, 13: 218
Matei 16.18: 247 Matei 23.38: 247 Matei 24.2: 247
Matei 28.19: 242 Luca 5.32: 218 Ioan 1.1, 2: 224
Ioan 1.29: 239 Ioan 18.10: 275 Fapte 7.49: 190 Romani 1.27: 232
Filipeni 1.18: 151

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC

A
aborigeni: 231
Acachios: 146, 154
Acheron: 113, 263
Aetius, episcop: 154
Africa: 92, 134
Afrodita: 123, 137, 148, 150, 206, 210, 228
Abile: 283 Ahaia,
aheeni: 128 Aigai:
123
Alexandria: 116; 126 şi urm., 168
Alexandru, episcop: 92, 117 şi urm., 155
Alexandru Macedon: 66
Alfeu, episcop: 154
Amasia: 91, 93 Amfiraus:
229 Amosis: 231
Antiohia: 123, 145, 151 şi urm., 214
Antoniu: 280
Aphaka: 123; 148
Apollo: 92, 112, 211; 229, 231, 279
Arabia, arabi: 128, 177; 229, 231, 240
Ares: 231
Arethusa: 155
Arie: 92,. 117 şi urm.

Asclepios: 123, 229 Asia: 128, 134,
175, 240 Asiria, asirieni: 276, 282
Atena, atenieni: 231 Atena (zeița): 228, 230, 231 Aurelian, împărat roman: 252, 287
Avraam: 123, 146, 147

B
Babilon: 276
barbari: 92, 113, 158, 162, 163, 181, 248
Betleem: 123
Biblia: vezi Sfînta Scriptură
Biserica creştină: 69, 82, 83, 85 şi urm., 91, 102, 107, 116 şi urm., 123, 130, 132, 157,
158, 163, 180, 252 şi urm. biserica Sf.
Mormînt: 122, .136 şi urm., 159, 214
Bitimia: 127, 145, 177, 178, 214 blemizi: 66, 163

Britania, britani: 66, 105, 134, 179 **C**
Cambise, regele perşilor: 278
Capadocia: 128, 177
cartaginezi: 231

Cesareea: 155
Chios: 231 Cicero:
252, 280
Cilicia, cilicieni: 128, 134, 149, 177, 229 Cirene:
128
Cirus, regele perşilor: 66 Constans (sau
Constant), împărat
roman: 174, 194
Constantia: 174
Constantin I, cel Mare: vezi mai ales 61, 62, 73,
74 şi urm., 81, 91 şi urm., 98 şi urm., 101, 112
şi urm., 122 şi urm., 129 şi urm., 141 şi urm.,
158 şi urm., 168 şi urm., 179 şi urm., 183 şi
urm., 197 şi urm. Constantin n, împărat roman:
174, 194 Constantinopol: 144, 147, 160, 173,
178 Constantin I, împărat roman: 61, 69
şi urm., 72, 112 Constantin n, împărat
roman: 159, 160,
174, 187, 194
Core: 206, 228
creştini (vezi şi biserica creştină): 62, 87,
158, 159, 165, 169, 252
creştinism: 91, 165, 240 şi urm.
Creta, cretani: 128, 231 Cronos:
230, 231
cruce: 62, 76, 78, 91, 95, 123, 126, 145, 167,
213
Cuvîntul (persoană treimică): vezi 192 şi urm.,
202, 220 şi urm., 233 şi urm.

D

Dafne: 279
Daniil: 123, 145, 252, 277, 278
dări: 158, 161
Decius, împărat roman: 89, 252, 287 Delfi: 147
Demeter: 206, 228 destinul: 251, 258
Diocleţian, împărat roman: 61, 89, 92, 252,
287, 288 Diodor din
Sicilia: 231 Diomede:
230 Dionisie: 176
Dionisie din Halicarnas: 231
Dionysios: 206, 228, 231
Dracilianus: 139 Duhul Sfînt:
vezi 263
dumateni: 231
Dumnezeu: (vezi Cuvîntul, Duhul Sfînt, lumina
dumnezeiască): vezi 190 şi urm., 220 şi
urm., 251, etc.
Dusaris: 229

E

edicte: vezi legi
Egipt, egipteni: 116, 126 şi urm., 134, 136,
159, 168, 175, 229, 240, 243, 262, 276
Elada: vezi Grecia
Elena, împărătească: 123, 142 şi urm. Epir,
epiroţi: 128
episcopi: (vezi şi sinoade): 62, 86, 87, 88, 91
şi urm., 111,122 şi urm., 171 şi urm.,
168, 178, 181
Erehteus: 231
erezii, eretici: vezi 115 şi urm., 123, 156
Eros: 206, 228 etiopi: 66, 163 Eufronios:
155 Europa: 175
Eusebiu de Cesareea: 77, 97, 111, 122, 123,
145, 152 şi urm., 159, 168, 172 şi urm.,
177, 178
Eustathios: 123
evrei: vezi iudei

F

fameni: 168
Fenicia, fenicieni: 123, 128, 146, 148, 150,
159, 175 şi urm., 210, 229, 230 filosofi,
filosofie: 251, 262 Frigia, frigieni: 128, 156
Galatia: 128 Gallia: 134 Ganimede: 206
Gaza: 159 Georgios: 155 geţi: 229, 287
gladiatori: 158, 168

Grecia, greci: 134, 230, 231, 241, 243, 248

H

Hades: 206
Hadrian, împărat roman: 244
Helenopolis: 159 Heliopolis:
123, 150, 230

Hera: 230
Heracle: 206
Hermes: 228
Horus: 229
Hristos: (vezi şi Cuvîntul, Sinoade): vezi 77, 114, 123, 138, 147, 251, 252 şi urm., 278 şi urm.

I

idolatrie: (vezi şi zei): 158, 168 idoli: vezi zei
Ierusalim: 122, 136, 138, 159, 176, 178
Ilion: 240, 283
impozite: vezi dări
indieni, inzi: 66, 159, 163, 179
Iordan: 183, 268
Isis: 229
Italia: 134, 231
iudei: 69, 122, 128, 133, 159, 169, 240, 247, 277
Iupiter: 231

î

îngeri: vezi 195 **J**

jertfe: vezi sacrificii **L**

laborum: 62, 77
Laodiceea: 231
legi: 101 şi urm., 110 şi urm., 124, 150, 159, 168 şi urm.
Leos: 231
Liban, munte: 148, 210 Libia, libieni: 116, 128, 134, 175, 177, 231
Licinius, împărat roman: 62, 85 şi urm., 91 şi urm. lumea: vezi universul lumina dumnezeiască: 191, 192, 205, 222, 225

M

Macarie, episcop: 122, 138, 145
Macedonia, macedoneni: 128, 176, 240
magie: 79, 229 Mamvri: 123, 145, 146
marcioniți: 156
Marianus: 159
martiri: vezi mucenici
Maxenţiu, împărat roman: 61, 62, 80, 81
Maximian, împărat roman: 61, 62, 89
Maximin, împărat roman: 62, 89, 252
meliţiani: 92
Melcathar: 229
Memfis: 276
Mesopotamia: 128, 177
Mnemosyne: 228
Moise: 69, 80, 252, 276, 277
Mopsos: 229
mormîntul lui Hristos: vezi biserica Sf. Mormînt
mucenici: 91, 102, 107, 123, 168, 271
Muntele Măslinilor: 123 muze: 228 Mysia: 176

N

Nabucodonosor, rege babilonian: 277 Narcis, episcop: 154 Nero, împărat roman: 67 Niceea: 122, 127, 159, 178 Nicomidia: 121, 123, 160, 287 Nilul: 159 Noe: 268 novaţieni: 156

O

Obados: 229
Octavian August, împărat roman: 280 omul: vezi 201, 202, 223 oracole: 92, 112, 113, 279 şi urm. Orfeu: 234 Osiris: 229

P

Palestina, palestinieni: 128, 136, 144, 177, 214, 217, 240
Pamfilia: 128
Pannonia: 176
pastele: 122, 127, 131 şi urm., 159, 172 şi urm., 251 paulieni: 156
persecuţii ale creştinilor: vezi 71, 74, 87 şi urm., 91 şi urm., 112, 185 şi urm.

C U P R I N S U L

Pag.

Studiu introductiv 5
Viaţa 6
Eusebiu şi Constantin 12
Opera 12
Scrieri biblice şi exegetice 12
Scrieri apologetice 14
Scrieri dogmatice 16
Discursuri şi predici 16

Scrisori 17
Scrierile istorice 18
Viața lui Constantin 19
Autorul şi autenticitatea lucrării 24
Probleme dintre cele mai controversate 29
Relatarea despre viziunea şi convertirea lui Constantin 29
Sfîrşitul lui Maximian Hercule 32
Maxenţiu 33
Măsurile lui Constantin împotriva păgînismului 34
Războaiele lui Constantin împotriva lui Liciniu 34
Constanţiu Chior 34
Tratatul de pace cu perşii 35
Constantin ca „episcop al celor din afară" 35
Relatarea despre înmormîntarea lui Constantin 37
Principalele ediţii şi traduceri 37
Abrevieri 39
Bibliografie selectivă 42
Cuvîntarea lui Constantin la adunarea sfinţilor 44
Ediţii 49
Traduceri 49
Bibliografie 49
Discursul festiv la aniversarea a 30 de ani de domnie a împăratului Constantin (Tricennalia) 50
De sepulchro Christi 57
Vioţo *fericitului împărat Constantin* 61
Cuprinsul istorisirii vieţii celei după voia lui Dumnezeu a fericitului împărat Constantin 61
Despre viaţa fericitului împărat Constantin întocmită de Eusebiu al lui Pamfil 63
Cartea întîi 63
Cuprinsul cărţii a doua 91
Cartea o *doua* 93
Cuprinsul cărţii a treia 122
Cartea a treia 124
Cuprinsul cărţii a patra 159
Cartea a patra 161
Cuvîntarea ţinută cu prilejul sărbătoririi a treizeci de ani de domnie a împăratului Constantin 189
Despre Sfîntul Mormînt 217
Cuprinsul cărţii a cincea 251
Cuvîntul adresat de Constantin adunării sfinţilor 253
Indice scripturistic 291
Indice real şi onomastic 291
Cuprinsul 294

Redactor: Pr. CORNELIU ZAVOIANU Tehnoredactor: Pr. V. BOGDAN

Dat la cules: 20 mai 1990; Bun de tipar: 25 iunie 1991. Format 16/70x100, legat 1/1. Coli de tipar 19. Comanda 56

TIPOGRAFIA mSTITUTULUI BIBLIC ŞI **DE** MISIUNE AL BISERICII **ORTODOXE** ROMANE